FOR KIRKE OG KULTUR

UTGIT AV

EIVIND BERGGRAV

FEMOGTYVENDE BIND

KRISTIANIA
STEEN'SKE BOKTRYKKERI OG FORLAG
1918

INDHOLD.

Litteratur: Anmeldt av:

Notiser:

Som redaktionssekretær i «For Kirke og Kultur» har pastor Arne Fjellbu fungert siden juli 1918.

KYRKANS ENHET.

Av Nathan Søderblom.

Reformationen sönderbröt den medeltida teokratins storslagna enhet. Det skedde mot Luthers vilja. Dyrkjöpt erfarenhet nödgade honom att rätta kyrkans frälsningsväg til andra kvalda själars gagn. Til tack förvistes han från henne. Nya samfund måste då bildas för frigjord evangelisk förtröstan och lifsgestaltning. Luthers tafatthet inför denne uppgift visar bäst, hur främmande profeten, alltigenom religionens man, var för sektstiftarens världsliga omsorger. Men västerländska kristenhetens söndring hade djupare orsaker än dåvarande kyrkostyrelses andliga oförmåga att höra och mottaga Herrens utsände. Medeltidskyrkans vida famn rymde skilda religiösa typer, som för att komma till sin rätt måste utdanas i särskilda konfessionskyrkor, flera evangeliska, en romersk. Nationerna började vakna till medvetande om sig själfva. Ny lifsorientering søndersprängde en yttre enhet, som icke lade enhetens grund nog djupt. Sedan dess har det romerska systemet med imponerande följdriktighet gått mot en allt afgjordare afgränsning från övriga grupper af kristenheten, äldre och yngre. Roms program är icke att nå en högre enhet, utan att med alla medel intvinga andra kristna i sin egen sekteriska afgränsning. Därför måste kyrkans af tron aldrig uppgifna enhet, som äfven i det yttre uttryckes i bönen Fader vår, i ordet och sakramenten, i vissa gemensamma grundsatser för kristet lif och på andra vis, förverkligas efter andra linjer än dem Roms kyrkomagt använder, det behöfves en mer innerlig och evangelisk uppfattning af

hvad trosbekännelsen menar med *una sancta catholica ecclesia*. Att reformationens religionssamfund i allmänhet föddes med klena gåfvor för kyrkostyrelse och enande organisation, vållades af evangeliets ovärldslighet lika väl som af det historiska läget. Nu gör sig behofvet allt starkare gällande. Ingen sträfvan er mer betecknande för den tid, i hvilken vi begå reformationens fjärde sekelår, än den som uttalas i orden: evangelisk katolicitet.

Närmast vill man ena de religiösa samfunden inom samma rike. Yrkandet på en tysk evangelisk rikskyrka har under kriget framkommit, men icke på allvar öfvervägts. Svårigheten ligger i territoriala och konfessionella traditioners olikhet; i germansk månhet om det säregna och icke minst i det sätt, hvarpå Tysklands kyrkor gemenligen äro inordnade i de särskilda staterna. Emellertid äga de tjugunio tyska landskyrkorna — sexton äro evangelisk-lutherska, en reformert, sju unierade eller blandade, och sju af de minsta kallas evangeliska utan närmare bestämning — i tyska evangeliska kyrkoutskottet och i tyska evangeliska kyrkokonferensen en dubbel gemensam representation, som kan erhålla ökad myndighet. En liknande delegation företräder de talrika statskyrkorna och frikyrkorna i Schweiz. Stora flertalet af Förenta Staternas mera betydande religionssamfund ha förenat sig om ett gemensamt arbetsutskott, som vinner allt større tillslutning. I Skottland hafva de rivaliserande frikyrkorna ändtliga blifvit ett. Och det är en fråga om år snarare än om årtionden, när statskyrkan och frikyrkar skola återförenas. Liksom annorstädes har kriget i England fört kyrkosamfunden — anglikaner och nonkonformister — närmare hvarandra än förr. Mellan Englands biskopskyrka och Skottlands presbyterianska kyrka växer samförståndet.

Sådana kyrkliga sammenslutningar inom nationerna hafva af kriget gynnats på ett sätt, som kan blifva en fara i stället

för en hjälp för kristenhetens enhet. Dubbelt välsignade äro därför i denna tid de organisationer och sträfvanden, som stärka känslan af gemensamhet i tro och bekännelse utöver rikenas gränser. Jag förbigår här internationella religiösa sammanslutningar för särskilda ändamål såsom missionen, den kristna studentrörelse, fredsarbetet, söndagshvilan. De äro af kriget skadade eller för tilfället förlamade. Men de vänta på en morgondag. Närmast vidkomma oss de evangeliska kyrkosamfund, som trods reformatorns kraftiga gensaga pläga benämnas med hans navn. Den allmänna evangelisk-lutherska konferensen uppkom ur konfessionell opposition inom Tyskland. Men genom biskopens i Visby inverkan har den begynt blifva något annat och mer, en fri representation för lutherdomen i hela kristenheten, i Gamla och Nya världen.

Där bortom oceanen, sker så småningom en sammenslutning af de evangelisk-lutherska samfunden. Svenska Augustanasynoden utvidgar sin verksamhet och sina förbindelser. Norrmännen hafva af sina tre synoder nyligen bildat «Norska lutherska kyrkan i Amerika». En ännu märkligare framgång medförde jubelåret för enheten, då i Chicago den 22de juni under hänförelse grunden lades till de tre stora lutherska organisationernas förening, det är, till en alla lutherska samfund omfattande evangelisk kyrka i Amerika. Förfogar någon annan af Förenta Staternas konfessioner öfver samma mått af ännu obrukad kraft, öfver samma möjligheter för framtiden?

Af de fyrtiofyra miljoner, som i Europa på reformationens modersmål inhämtat — eller inhämta — evangelisk troslära, tillhöra de allra flesta reformatorns egen konfession. Men sedan preussiska kyrkan, icke utan inverkan från huset Hohenzollerns reformerta bekännelse, blef unierad, bildar vårt fosterland lutherdomens största samfund. Därnäst kommer konungariket Sachsen, vidare Finland, Danmark, Norge,

Bajern, Østersjøprovinserne, Ungarn, o. s. v. Evangelisk tro och evangeliska lifsideal i den lutherske reformationens anda hafva sålunda i Norden enligt Guds skickelse vunnit åt sig ett hemvist, som i obruten frihet från romersk kyrkomakt icke äger motstycke i världen. Denna omständighet gör ett förtroligt och målmedvetet samarbete mellan de tre skandinaviska broderländernas kyrkor till en helig uppgift i den ena allmänneliga kyrkans tjänst.

Världskriget har eftertryckligt påmint oss om, huru nära vi äro hänvisade till hvarandra. Den politiske endräkt mellan Nordens riker, som konung Gustaf verksamt främjat äger en djupare motsvarighet i kristenhetens kraf på oss. Skilda gåfvor och enhet i bekännelsen lofva våra kyrkor ömsesidig andlig vinning och välsignelse. Reformationsåret får icke gå till ända utan att eftertryckligt besegla den hoppfulla sträfvan, som närmast företrädes af Kommittén för kyrkligt samarbete i Norden och som särskildt de sista åren tagit och tager sig mångfaldiga goda uttryck. Skal evangelisk katolicitet en gång öfverskygga kristenheten, måste den växa sig stark och slå djupa rötter, där jordmånen er fast och väl belägen. Hvar skulle det vara, om icke i Norden, som hittills bevarats åt upgiften att från neutral mark sträcka kärlekens enande händer åt kristna bröder, som kriget åtskiljer. Med engelska kyrkan äger Nordens kristenhet, enkannerligen svenska kyrkan, gamla, under sista årtiondet märkligt upplivade forbindelser som vi skatta högt.

Men huru länge skola vi tala om Nordens tre kyrkosamfund? Sedan svenska kyrkan slets itu, är det fyra evangeliska folkkyrkor, som språket i stor utsträckning enar här i Norden. Det andra språket i Finlands kyrka har sin närmaste frände söder om vattnet i det estriska folkets] evangeliska samfund, som äfven sträcker ut sig inom Ingermanland och Lifland. Dess präster få sin utbildning vid det af Gustaf

II Adolf første grundade universitet i Dorpat. Näst Finland ha de baltiska kyrkorna rönt mest af svenskt inflytande i sin kyrkliga kultur. Østersjön är lutherdomens innanhaf. Och vi hoppas på den tid, då tryggad ordning och frihet skall möjliggöra det andliga samarbete, hvartil natur och historia henvisa lutherdomens nordiska kärnländer.

Norden bibehöll vid reformationen kyrkans gamla episkopala författning, icke som en af tron påbjuden nödvendighet, utan som en bepröfvad inrättning. I sitt biskopliga ämbete äger Nordens lutherdom en värdefull anknytning til den evangeliska kristenhetens förnämsta organisation, den anglikanska kyrkan. Och den klara bekännelsen till frihet att använda skilda af skickelsen skapade former utgör enda möjliga utgångspunkt för kristenhetens verkliga enande.

Mänskligt at döma beror den evangeliska kristendomens framtid i ej ringa mån på dess förmåga att för andliga ändamål bilda en *corpus evangelicorum*. Men en kropp utan själ duger blott att begrafvas. Kyrkans yttra angelägna enhet er till intet nyttig, om den icke besjälas af en kärlek och en tro, för hvilken Gud er vissare än allt annat och som vågar allt för sanningen och samvetet, liksom den man som uppspikade teserna aftonen före Allehelgonadag.

Ve det religiösa samfund, som i kallsinne eller själftillräcklighet glömmer eller förnekar sambandet med kristenheten. Klentro höfves ej Marthin Luthers arftagare.

Nathan Söderblom.

I ER JORDENS SALT.

1.

Den 14de—16de december 1917 holdtes en international kirkelig konferense i Upsala. Fra fem neutrale lande var repræsentanter møtt frem, fra Danmark, Holland, Norge, Schweiz og Sverige. Møtet skal følges av et nyt og mere omfattende: «man enedes om at indbyde til en økumenisk konferense i april næste aar» (1918).

Møtet i Upsala blev fremkaldt av krigen. Man kan bare glæde sig over, at de kristne sætter den under diskussion. Erkebiskop Söderbloms initiativ er ære værd.

Imidlertid skal man ikke vente for store haandgripelige resultater av kirkelige konferenser. Der er altid fare for en sammenjænkning av standpunkterne. I religiøse spørsmaal er dette en stor fare. Det gaar let ut over kraften i den enkeltes mening. Fællesresolutionen blir svak, ikke værdig den aand, som er kristendommens styrke.

Der er haab i det, at de kristne møtes. Der er fremtid i den kjendsgjerning, at engelske og tyske kristne til vaaren vil staa ansigt til ansigt og tale med hverandre om krigen, og krigen mot krigen. Man maa bare ønske, at der ogsaa maa bli fremtid i det program, de kan enes om. At der maa bli uforfærdethet, tro, evangelium i det.

Resolutionen fra møtet i Upsala er vistnok ment som en foreløbig uttalelse, som et grundlag for videre diskussion. Jeg kunde ha ønsket den løfterikere, klarere, modigere, mere umiskjendelig præget av det uavkortede evangelium.

Det gir intet godt indtryk at se de kristne langsomt og nølende komme efter i fredsarbeidet. De burde gaa foran. De burde hensynsløst gaa foran. De har jo «den levende Guds ord». Det er styrke nok.

Naar Upsalamøtet fremhæver kirkens pligt til «efter evne at støtte arbeidet paa rettens mellemfolkelige utvikling» er det godt og vel. Vi har set verdenskrigen bryte folkeretten ned; det faar ikke hindre os fra at bygge den op igjen, baade én gang og to gange, om det kræves.

Det er imidlertid nødvendig at anmerke, at Upsalaresolutionen paa dette punkt ikke gaar foran, men kommer efter. «Rettens mellemfolkelige utvikling» — *den* vei er allerede utstaket, længe før denne krig, som skriker efter mere end én vei, og som har et særlig krav til de kristnes samvittighet, et særlig krav, fordi de kristne kjender en særegen sandhet. «Rettens mellemfolkelige utvikling» har været Haakon Løkens program, længe før det blev holdt frem av den kirkelige konferense i Upsala.

Vi er blit utaalmodige; det er ikke *nok* længer at arbeide for en bedre og sikrere folkeret. Vi vil hurtigere frem.

Upsalamøtet har da ogsaa andre forslag. Kirken «bør bekjæmpe enhver forherligelse av vold og magt paa rettens bekostning og betone, at folkenes og staternes handlinger likesaa vel som det enkelte menneskes er underlagt moralske grundlove».

Ret mot magt — det er heller intet nyt krav, det er heller intet krav, som uttømmer kristendommens kraft paa dette omraade. Heller ikke dette slagord er formet av de kristne. Og heller ikke det kan være nok for dem.

Det er et vakkert krav. Men det er intet klart krav. Det lukker ikke krigen ute.

«Ret» kan saa ofte bli en omskrivning for magt. Sit eget lands sak vil man i regelen se som «ret». Bekjender man sig saa til magtmidlerne, vil krigen let være der. Hvad hjælper det, om den føres i «retten»s navn? Den føres like grusomt for det. Og magten blir det avgjørende.

Massen av det engelske folk mener sikkert, at England kjæmper for retten. Kommer man til Tyskland, vil man snart merke, at nationen er overbevist om Tysklands — den overfaldnes — ret. Hver av parterne trøster sig med, at man forsvarer «ret mot magt». Slagordet forvirrer da tankegangen, mere end det avklarer den.

Her er ny opfatning nødvendig. De kristne skulde kunne skape den. De skulde kunne si til folkene: «Hold ikke altid paa Eders ret! I viser større retfærdighet ved at gi efter end ved at lovprise retten og bruke magten. Salige er de, som hungrer og tørster efter denne dypere retfærdighet, salige er de fredsommelige, de sagtmodige».

Sverige slog av paa sin «ret» overfor Norge i 1905. Sverige har ikke tapt paa det, ikke i folkenes omdømme, ikke i egen styrke. Retfærdigheten i verden er ikke blit fattigere paa det.

I vort land *nu* kunde vi sikkert tromme nok «ret» sammen til en krig mot Tyskland. Naar det ikke er sket, har det forhaabentlig ikke bare sin grund i frygt eller i det forhold, at andre kommer til at føre det meste av krigen for os. Det beror kanske ogsaa derpaa, at her endnu er mange, som indser, at ogsaa Tyskland har sin «ret», — og derpaa, at endda flere har lært at føle krig som en svidende skam, som en utilladelig uret.

Jeg skylder at tilføie, at Upsalaresolutionen opfordrer til et nøie studium av, hvad der er «ret». Den hævder, at «de kristne maa kjende sit medansvar i folkemeningen og i de uttryk, den tar sig, og de maa i det offentlige nationale og internationale liv likesaa vel som i personlige forhold tjene sandhet og kjærlighet og søke at forstaa forutsætningerne for andres maate at tænke, tale eller skrive».

Paa dette omraade har fornuftige mennesker til alle tider hat et stort virkefelt. Det kræver undertiden en smule mod. Ens eget lands ret, helst i skjøn forening med ens eget lands magt, har altid øvet større attraktion paa sindene end den rolige overveielse av andre nationers motiver.

Selv i vort neutrale land kan der for tiden være grund til at minde om, at man bør «tjene sandhet og kjærlighet». Her findes mennesker, som skryter av et vældig hat til alle tyskere. Her findes professor Chr. Collins enøiede «retfærdighet». En begavet tegner (Per Krohg) appellerer gjennem en stor avis til ganske tarvelige instinkter. Mange synes at ha glemt, at sandhetskjærlighet bl. a. viser sig deri, at man ikke glemmer det gode hos den, man dømmer.

Ja, der kan nok være bruk for den internationale kristen-

dom i denne nationalitetsglade verden. Den sitter desuten inde med en større vilje end viljen til tolerance.

2.

Foran mig ligger en bok av Emanuel Linderholm. «Kristendomen och kriget i historisk och principiell belysning». Den høit ærede forfatter har mange vakre ord om kristendommens krigsfiendtlige aand; men da han stadig gjør smaa indrømmelser til denne verdens klokskap, havner han tilslut i det noget overraskende standpunkt, at Sverige nu bør stille sig ved Tysklands side, — saavidt jeg forstaar for den germanske races skyld. Skjønt jeg tilhører et folk, der ifølge hr. Linderholm — likesom danskerne — ikke haft en dags' ansvar eller bekymmer för var folkstams och var tros och kulturs bestånd i Norden», vil jeg tilstaa, at jeg eventuelt kunde forstaat Sveriges grunde til et slikt skridt. Men med kristendom kunde jeg aldrig bragt dem i forbindelse.

Dog, jeg skal ikke diskutere den svenske aktivisme. Jeg skal videre. Jeg gaar veien gjennem et citat, som pryder sidste side av hr. Linderholms bok. Det er Gustaf Adolfs bekjendte ord, da han stod foran den tyske krig, — «att vårt fäderneslands majestät och Guds kyrka, som daruti innan vilar, väl värde äro, att man besvärligheter, ja själva döden därföre lider».

Jeg er meget glad i disse ord; særlig vakre fandt jeg dem, første gang jeg hørte dem, — før de var kommet paa mode. Jeg kan forstaa, at Gustaf Adolf for 300 aar siden og i den særegne situation, han stod i, kunde erklære, at Guds kirke hviler i fædrelandets majestæt.

Men ikke alt, som er gammelt, er godt. Nu skulde tiden være inde til at erkjende, at «Guds kirke» ikke hviler i noget rikes «majestæt». Da er der allikevel en varigere ret til liv i katolicismens internationale kirkeidé. Ufuldkommen og formalistisk, har den dog været noget av en fredsfaktor i denne frygtelige krig.

Det fortælles i apostlernes gjerninger:

«Og de blev alle opfyldt av den Helligaand og begyndte at tale paa andre sprog, eftersom aanden gav dem at tale.

Og folket kom sammen i mængde, og de blev bestyrtet, naar hver og en hørte, at de talte hans eget sprog.

Og de undret sig og sa til hverandre: Er ikke alle disse, som taler, galilæere?

Og hvorledes kan vi da høre, hver og en sit modersmaal?

Parter og meder og elamiter og de, som bor i Mesopotamien og i Judæa og i Kappadokien, i Pontus og Asien,

i Frygien og Pamfylien, i Ægypten og i Libyens trakter ved Kyrene, og reisende fra Rom, jøder og proselyter,

kreter og araber, — hvordan kan vi høre dem paa vore tungemaal tale om Guds store gjerninger?»

Alle forstod den stemme, som talte. Det var den indre stemme, som blev fornyet i menneskene. Det var aandens fest. Alle forstod aandens flammetunge. Og siden har menneskehetens idé ikke kunnet dø. Den gaar ut over alle landegrænser, sætter over alle denne jords ytre autoriteter. «Her er ikke jøde eller græker, ikke fri eller ufri».

Det var ikke at vente, at denne idé skulde erkjendes i sin renhet, da den i navnet blev akceptert av alle. Historien fór haardt frem med den.

Upsalaresolutionen taler om «historiens Gud». Jeg maa tilstaa, at jeg ikke sværmer for ham. Han er neppe ganske ubeslegtet med «hærskarernes Gud», som bor i Potsdam. Jeg aner en begrænsning i ham, likesom jeg aner en begrænsning i kombinationen «kristendom og norskdom». «Historiens Gud» klinger som en omskrivning for den menneskelige utvikling.

Men Gud er maalet, ikke utviklingen. «Hør Herren, din Gud, — — igaar og idag den samme».

Om de kristne vil føre krig mot krigen, kan de neppe undgaa at komme i konflikt med «historiens Gud», med resultaterne av en lang utvikling, med nationalstatens dogmer, med tillærte begreper, som indtil nu har hat noget av selvfølgelighetens skjær over sig.

Upsalakonferensen hævder, at kirken «med al kraft bør delta i arbeidet for at fjerne krigsaarsaker, de være av social, økonomisk eller politisk natur». Det er et utmerket program, om det bare efterleves.

Jeg skal her indskrænke mig til at tale om krigs-

aarsaker av national natur. Kirken vil faa en kamp med nationalfølelsen.

Den er i sin grund en stille følelse, en utvidet hjemmefølelse. Hvor der er værdi ved den, hvor den er egte, respekterer den fremmed nationalitet, likesom mennesker, der elsker sit hjem, respekterer andres lykkelige hjem. Den, som virkelig elsker sit folk, kan ikke hate menneskeheten.

«Historiens Gud» har gjort noget andet av nationalfølelsen. Fra det aarhundrede, da Montesqieu erklærte, at man ikke burde ønske noget godt for sit land, om man dermed skadet andre lande, kom vi over i det aarhundrede, da det het: «right or wrong — my country!»

Nationalfølelsen er blit aggressiv. Staten har tat den i sin tjeneste; den brukes til at undertrykke de svakere nationaliteter indenfor rikets grænser.

Elsass og Nordslesvig, Polen og Irland faar ikke leve sit nationale liv. Magthavernes aggressive nationalfølelse omspænder dem. Her er arbeide nok for den internationale kristendom, for den kirke, som blev grundlagt ved aandens fest. Her er kampe nok i vente. Her gjælder det at huske, at «Gud er én», — ikke tysk eller engelsk.

Fra Rusland kommer befriende bud til os. En stormagt erklærer, at den ikke vil undertrykke længer. De folkeslag, som ønsker at gaa sin vei, kan gjøre det. Det er nyt, det er merkværdig. Og det skjærer i øinene selv hos mennesker, som ofte deklamerer mot «undertrykkelse». Hvad er dette for en galskap? spør de. Selvødelæggelse!

Men om Tyskland vilde si, at Nordslesvig kunde gaa, og Elsass kunde gaa, om det vilde, og Polen kunde gaa, — om England lot Irland være et eget Irland, hvem vilde egentlig bli ulykkeligere ved det? Hele menneskeheten vilde bli lykkeligere. Tyskland vilde bli lykkeligere, og England vilde bli det.

Ja, her er der god leilighet for en kirke, som vil og tør. Til at forkynde, at lykken ikke ligger i magten, selv om magten kalder sig «nationale interesser» og har gjort nationalfølelsen — i sin grund en stille hjemmefølelse — til sin brautende herold. Her er «krigsaarsaker av national natur» at fjerne.

Men jeg vet at «Historiens Gud» er paaholdende. Det vil ikke falde let at faa staterne til at flytte grænser, endda folkene med læberne bekjender sig til menneskehetens idé. Ikke bare historiens, ogsaa «økonomiens Gud» taler imot. Mange gange vil det jo ogsaa være umulig at finde den grænse, som gjør nøiagtig ret til begge sider. Folkene bor jo ikke *saa* adskilte.

Men da maa det ihvertfald bli en opgave for de kristne at gripe ind, at «rope høit», hvor en stat farer stedmoderlig frem mot de mindre nationaliteter indenfor rikets grænser, hvor den undertrykker deres sprog og kultur. Da maa der ropes høit mot den aggressive og falske nationalfølelse, som vil ta hjemmefølelsen fra andre mennesker. Ogsaa paa den maate rammer man en «krigsaarsak av national natur». Om Tyskland hadde behandlet Elsass-Lothringen litt forstandigere — det gode er i det lange løp det forstandige — skulde den franske revanchetanke neppe været saa sterk idag. Om Tyskland hadde behandlet Nordslesvig litt mindre smaalig, litt mindre pr. sin egen nationalfølelse, vilde Tyskland i de nordiske stater hat bedre venner, end det har.

Upsalaresolutionen uttaler, at kirken har syndet adskillig i sit forhold til krigsaarsakerne. Sande ord! Maatte omvendelsen komme! Den blir ubehagelig for mange mosegrodde begreper. Den blir ubehagelig for kirken selv. Men kirken er vel ikke for intet grundlagt paa martyrernes blod?

Ak, det er længe siden!

3.

I Upsalaresolutionen heter det: «Kirken skal være folkets og folkenes vaakne samvittighet». Resolutionen uttaler, at kirken skal være jordens salt og verdens lys.

Disse Kristi ord til de første kristne overfører kirken altsaa paa sig. Det er godt, at den gjør det, naar den virkelig tør. Maatte den ogsaa forstaa at efterleve ordene!

Det er vældig forpligtende ord. Det er ord, som har et farlig naboskap. Ti Kristus fortsætter:

«Men om saltet mister sin kraft, hvormed skal det da saltes? Det duger til intet mere, uten til at utkastes og nedtrampes av menneskene». For den, som vil være jordens

salt, gjælder det liv og død. Dommen hænger over hans hode.

I Upsalaresolutionen findes et uttryk, som er «jordens salt» værdig. Der tales om «motsætningen mellem krigen og Kristi aand».

Dette uttryk er en torpedo mot resolutionens gjennemgaaende forsigtighet. Det løfter den og sprænger den. Det er mægtig i sine konsekvenser.

Kanske vil en og anden hævde, at det er et urigtig uttryk. Jeg tviler ikke paa, at vedkommende vil kunne møte op med skriftsteder, som kan tages til indtægt for krigen. «Hærskarernes Gud» og mangen sentens fra det gamle testamente staar til hans tjeneste.

Allikevel vil han ha uret. Bokstaven vil han ha paa sin side, men aanden vil være hans fiende. Skal bibelen anføres mot Kristus, saa anfører vi Kristus mot bibelen.

Der er en «motsætning mellem krigen og Kristi aand». Og nu kommer jeg til det springende punkt, til sakens kjerne, ondets rot. Der er en motsætning mellem vaabentjenesten og Kristi aand.

Tillater vi vaabentjenesten, da er den skjæbnesvangre indrømmelse gjort. Da er saltet paa vei til at miste sin kraft. «Det duger til intet uten til at utkastes og nedtrampes av menneskene».

Kan nogen tænke sig Kristus bærende vaaben? Kan nogen tænke sig apostlene i krig? Jeg vet nok, at Petrus ved en viss leilighet bar et sverd og brukte det. Men dengang blev der sagt: «Stik dit sverd i balgen; ti hvo som griper til sverd, skal omkomme ved sverd». Og Kristus læget den mand, hans apostel hadde saaret. Det var sikkert apostelens sidste vaabendaad i verden.

I en svensk avisartikel, som klaget over de kristne militærnegteres voksende tal, saa jeg nylig den barmhjertige samaritan i ny belysning. Han skulde sikkert kjæmpet drabelig for den overfaldne, om han hadde været tilstede under overfaldet, het det. Tro det, hvem som vil! Den barmhjertige samaritan skulde nok kastet sig imellem, hat den kjærlighet, som gir livet for sin bror. Men kjæmpet? — «Stik dit sverd i balgen».

Man har lagt vegt paa, at døperen Johannes ikke forbyder de krigsmænd, som spurte ham tilraads, at gjøre vaabentjeneste (Lukas 3, 14).

Men Jesus sier om Johannes: «Den mindste i himmerikes rike er større end ham».

Nu vet jeg nok, det er mange, som trøster sig med, at Guds rike — det er indeni os. Det skal ikke gjøre oprør i keiserens rike. Giv keiseren, hvad keiserens er!

Men det heter ogsaa: Giv Gud, hvad Guds er! Hvor blir det av «Guds inderlige barmhjertighet, den solopgang fra høiden, som har besøkt os», om vi ikke skal virkeliggjøre den i verden. «I er verdens lys; ikke tænder man et lys og sætter det under en skjæppe, men i lysestaken, saa at det lyser for alle dem, som er i huset».

Jesus og apostlerne gaar krigens aand imot. Men de drøfter ikke statens vaabentjeneste. Den hørte «verden» til, den forelaa ikke som tvang for dem; den almindelige vernepligts «gode» eksisterte endnu ikke.

Men da de kristne blev flere, maatte en dag det spørsmaal reises: hvordan skal det gaa med staten, om disse sværmere blir for mange.

Det er let at se, hvor de kristne til en begyndelse stod, da konflikten blev brændende. Ved aar 180 er filosofen Celsus alvorlig bekymret over dem: skulde alle gjøre som de kristne, sier han, vilde keiseren snart staa alene, og de vildeste og avskyeligste barbarer faa magten paa jorden.

Som bekjendt fik barbarerne magten; men kristendommen erobret dem, samtidig som de selv erobret Romerriket. Menneskehetens vaabenløse idé blev den sterkeste.

Tertullian (o. 200) avviser vaabentjenesten: de kristne kan ikke tjene to herrer, Gud og keiseren; det er at tjene Gud og djævelen. Ingen kristen maa tilhøre hæren, ikke engang i fredstid. Da Kristus avvæbnet Petrus, avvæbnet han enhver soldat.

Samtidig taler Clemens Alexandrinus og Origenes mot krigen. For at kunne glæde sig ved det gamle testamente, maa Origenes fortolke dets beretninger om blodige krige som allegorier over kampen mot synd og Satan. «Vi kristne

sier han, «drager ikke i felten med keiseren, selv om han fordrer det av os».

Man hadde Kristus paa nært hold dengang. Vi har ham paa nitten aarhundreders avstand.

De praktiske hensyn blev sterkere end Tertullian og Origenes. Da kristendommen blev statsreligion, da de navnekristne kom i flertal, maatte renheten i den oprindelige idé sløres til. Keiserens omraade gjorde indgrep i Guds.

Augustin hater krigen og priser freden. Med bitende kritik taler han om Romerrikets erobringskrige, født av herskelyst og falsk ærgjerrighet, ført med umenneskelig grusomhet, — til lykke for ingen. Allikevel er allerede Augustin vikende, hvor det gjælder spørsmaalet om krig som tillatt middel. Og efter hans tid gaar det raskt nedover.

Luther hater krigen og priser freden. Han fordømmer angrepskrigen og religionskrigen, — det er allerede meget i det 16de aarhundrede. Endnu merkeligere er det, at han tilraader den soldat, som med visshet vet», at hans herre fører en uretvis krig, at negte vaabentjenesten. Men, sier du, min herre tvinger mig, tar mit liv eller gir mig ikke min løn, og verden vil foragte mig og kalde mig en stakkar og en troløs. Svar: Det maa du vove, og for Guds skyld la fare, hvad fare maa, — han kan vel gi dig det hundredfoldig tilbake».

Det er vaabentjenesten de kristne maa ramme, om de vil ramme krigen. Om de vil komme tilbake til idéen fra den første aandens fest, menneskehetens idé. Man maa ikke svare mig, at denne idé er hævet over det praktiske, at den er uavhængig av krig og rygter om krig. Vi har set det nu i mere end tre aar, at krigen forringer menneskehetens idé ogsaa i sindene, at den dræper velviljen, barmhjertigheten, kjærligheten.

Det er mot den almindelige vernepligt, slaget maa rettes. De kristne maa protestere mot den, fordi der er en motsætning mellem Kristi aand og den. De maa fjerne en lov, som i den grad lægger evangeliet i lænker. De maa skaffe sig frihet til at følge sin samvittighet. De maa kræve, at om vaabentjenesten skal være, maa der ikke være tvang ved

den. De har ret til dette krav i Kristi aand, de har ret til det i stater, som kalder sig kristne.

Som forholdene var i England før verdenskrigen, gav de frihet til at følge samvittigheten. Den almindelige verne-pligt er bare den yderste og den farligste utløper av militaristisk tankegang. Med den er bunden naadd. Nu kommer vi ikke dypere. Nu skal vi opover. Denne krig har vist os den almindelige vernepligt i funktion. Det var intet vakkert syn.

Men de kristne maa ikke nøie sig med den personlige frihet, de kan vinde overfor vaabentjenesten. De maa ikke nøie sig med den og siden tie og «la verden være verden». Kristendommen skal erobre verden — ikke bare gjennem den ytre mission.

De kristne maa vække verdens samvittighet overfor vaabentjenesten, maa si til alle, at den er en fiende av Kristi aand, at den skal utryddes gjennem de kristnes *nei*.

Det er en «farlig» vei. Den fører til domstolene. Men møtet med domstolene er jo ikke det mørkeste blad i kristendommens historie.

Kirken risikerer at miste al ytre glans, sin sikre stilling i samfundet. Men den stod jo ikke lavest i de tider, den var uten en slik stilling, uten en slik glans, — dengang den endnu hadde Kristusoplevelsen paa nogenlunde nært hold. Midt i sin besiddelse-løshet erobret den.

De kristne vil nok faa høre det gamle argument: «skal dette kunne sies, kommer Romerne og tar baade land og folk». Det gjælder, ikke at la sig overvælde av ypperste-presternes og farisæernes gamle visdomsord.

«Her er ikke jøde eller græker», — kristendommen spor efter menneskeheten. Dens overnationale fredsidé skal løftes samtidig i alle lande. Og selv om begyndelsen skulde maatte ske hos nogen faa folk, endog hos étt folk, vær trygg, at det vil smitte.

Ti det psykologiske øieblik er inde. Det er der, saasnart fredsslutningen er der. Krigen har alle vegne tæret paa menneskenes tillid til krigen. Har alle vegne vakt ny tanke hos dem.

«Vore hjerter blev brændende i os paa veien». De, som endnu taler vel om «ærens mark», gjør det bare med halvt hjerte. Det klinger ikke længer.

Vi har tapt sansen for «bedriften». Vi har set dypere ind, til en lidelse, jeg ikke skal forsøke at finde adjektiver om. Og det er nu, mens saarene er friske, der skal handles, — forat en kommende generation skal undgaa at bedrages som vi.

Ingen henvisning til historien, til Persien og Hellas, skal faa lov til at slavebinde os. Vi har selv, personlig, høstet lærdomme, som vi ikke skal glemme. Vi har ingen grund til at forbli i skyggen av det svundne. Allermindst har de kristne det. De har helt andre hensyn at ta.

Man vil nok møte op med logiken, spørre, om samfundet ikke skal straffe forbrydere, om den enkelte ikke har ret til at verge sig mot en, som overfalder ham. La os ikke forfuske linjerne. Det, som nu foreligger, er spørsmaalet om krigen. Millioners taarer har baaret det ind til os, millioners blod. Vi kommer ikke unna dette røde blod med henvisninger til blek logik. Idag er det spørsmaal om krigen.

Øieblikket *maa* være der. Alle vil vi finde det trøstesløst, om den kommende fred skal indvies med nye deklamationer om fædrelandet, forsvaret og rustningerne. Vi kan ikke begynde forfra igjen. Vi tror ikke længer paa den gamle frase: om du vil fred, maa du forberede dig paa krig!

Ogsaa den tale vil dø, at krigen skaper saa meget godt i menneskenes sind. Den sliter paa det gode, som findes der. Krig er uskjøn og grusom, forsnevrende, fordummende, forvildende. Den adskiller hvad Gud har sammenføiet. Den er en elendighet og en fiende av menneskets sjæl.

Og en fiende av Kristi aand. Vi venter paa hjælp fra den.

En række engelske geistlige og lærde, som med taknemlighet har sluttet sig til erkebiskop Söderbloms forslag om en kirkelig konferense, uttaler: «I denne tid av dyp og almindelig selvransagelse blir mange mennesker mer og mer overbevist om, at hverken vaabenmagt eller politik kan redde vor civilisation fra undergang, men at alene kristendommens aand kan helbrede verden».

Der er en «motsætning mellem krigen og Kristi aand!» — «Himlens herre ruster sig til strid mot jordens herre.» De kristne staar foran en prøve.

«Om saltet taper sin kraft, hvormed skal det da saltes? Det duger til intet uten til at utkastes og nedtrampes av menneskene».

Fredrik Paasche.

SKAL DEN NATIONAL-LIBERALE KULTUR GAA TILGRUNDE?

Den europæiske kulturkreds har nu havt den 3 aarskrig, som den synes at haves trængt til, og fredsbehovet er blevet stort. Der er blevet saa stort behov for fred, at det vil gjøre sig gjældende som dominerende politisk magt om nogen tid. En kan alt nu se hvorledes selv den ledende krigspolitik i de krigførende land er ledet av fredsbehovets motiv. Ti krigspolitiken er gaat over til at kræve en sidste anstrengelse og endnu en sidste anspændelse og endnu en allersidste seir i fremtiden forat fredsbehovet hos motstanderen skal blive endnu sterkere end i ens eget land.

Fredsbehovet er blevet ledende i krigen. Og de ledende i krigen maa nu snart lade sig advare om, at det vil bryte igjennem i alle land med eller imot dem som idag har magten eller ledelsen. Der er kun et tyndt skal, en hul overflate som skiller os fra freden, spørsmaalet er om denne overflate kan bøies eller om den er et skal som vil briste. Sommesteds er skallet brustet istykker, andre steder holder det endnu. Men længe vil det ikke vare før storflommen kommer.

Det har længe været kjendeligt i det religiøse liv. Ogsaa det blev fra først av draget med ind i den nationale entusiasme. Det var ingen feil at saa skede, det kunde ikke være anderledes. Den levende religion følger bestandig med i det virkelige livs bølgegang, den stiger op og daler ned sammen med liv og død, under medgang og motgang. Ti religionen er en side av vor umiddelbare livsfølelse og vore liv er mangeartede og vore livsviljer er ikke harmoniserede. Men den Gud vi beder til er en og hans vilje er tilslut harmoniserende gjennem alle historiens dissonanser. Derfor hører vi stedse sterkere de religiøse akkorders samklang. Man sa, at krigen var kristendommens fallit, men den vil isteden føre til en ny livsharmonisering, ialfald i retning av kristendom.

«Vi har nu fulgt Barrabas i 3 aar, og der er ingen anden vei tilbake end at forsøke paa at følge Jesus.»

Alt i flere aar har det været merkbart paa de religiøse blades holdning. De var fra først av med paa krigen likesaafuldt ut som noget verdsligt aktivistblad. Men efterhaanden er harmoniseringstendensen blevet sterkere. Den almindelige og nødvendige krigsløgn er i disse blade blevet mer og mer avdæmpet og de virkelige tilstande har i det mindste av og til faat stikke hodet frem.

Man skal ikke foragte disse tegn. Religionens syn og formaal er nok oververdsligt. Men om den end skyter over maalet for det jordisk opnaaelige, saa gir den religiøse følelse de allersikreste signaler, om de strømninger som gaar i dybet.

Ogsaa fra en anden side viser der sig religiøse tendenser i retning av harmonisering. Hvad vil man f. eks. sige om et fællesmøte til fælles bøn om fred paa jorden, som holdes i den statskirkelige menighets forsamlingshus og hvor alle protestantiske lokalmenigheter paa stedet deltar. Et saadant møte blev holdt i en liten norsk by i august iaar, og var end vore katolske brødre forhindret fra at være med, saa var de aandelig repræsenteret av pavens fredsnote. Det er sikkert, at en saadan forsamling vilde været en umulighet for nogen faa aar siden. Men nu hælder vægten mot religionens harmoniserende side. Instinktsmæssig søker kristne sammen om sin fælles opgave.

Derfor har ogsaa pavens fredsnote dennegang faat større betydning end man skulde vente. De som avviser den eller endog erklærer, at de ikke vil fred endnu, har en vanskelig stilling, og man kan merke paa deres egne ord, at de gaar imot strømmen med rynkede bryn. Her ved den pavelige fredsnote befinder vi os forøvrigt allerede paa realpolitikens grund. Ti paven har sine overalt, i alle de kjæmpende hære er de med og de spænder sin vilje mot hinanden bak de kjæmpende linjer paa alle sider. Selve den institution, hvis top er paven, lider under motsætningen. Den lider saa meget mer som institutionen har større betydning for den katolske religiøsitet end for den protestantiske, og atter igjen dobbelt fordi denne institutions ledende idé er kristendommens enhet og

livets harmonisering. Jeg anser det for sandsynlig, at den indre skam og smerte ved pligten til at ta andres liv er fuldt saa stor hos protestanten. Men organisationen, det ydre skal reagerer sterkere i harmoniserende retning indenfor katolicismen. Selv motsætningen mot os protestanter virker her med, fordi der er noget ganske ukatolsk i at katoliker sammen med protestanter kjæmper mot andre katoliker. Man maa derfor regne med at selve organisationen her virker med *realpolitisk* magt likesom en sammenpresset fjer, der slaar tilbake. Og er end denne realpolitiske magt i nutiden sterkt begrænset, saa er den dog en magt. Hvad betyr f. eks. den bayerske centrumsmand grev Hertlings opstigen paa den plads den protestantisk religiøse Michaelis ikke kunde holde?

Men av større breddevirkning er den moralske commonsense. Det er vel saa, at krigen er moralsk, naar den hevner uret og sætter grænse for voldsherredømme. Og det er desuten rigtig, at den opdrager til visse meget værdifulde moralske egenskaper, mot, selvtugt og samhold. Men den moralske almenfølelse er nu kommet sig igjen efter den første overraskelse under fredsbruddet og i den første krigstid. Den har samlet sig og blit en magt som endog er istand til at le ad oberst Roosevelt med Nobelprisen og de voldsomme krigstaler der borte paa den anden side, hvor krigen er fjern. Ja almenmoralens tryk er blit saa sterk, at selv ledende statsmænd, som stod langt oppe i templet og takket Gud fordi de ikke var som de andre, efterhaanden trækker sig langsomt nedover mot døren. Selvkritiken vaagner saa smaaningom, og denne gamle sokratiske dyd er som bekjendt en fredsengel.

Men her er endnu meget sterkere magter som virker i retning av fred. Hvis de ledende statsmænd visste eller tilstod for sig selv hvor farlige disse magter er for dem selv og det de repræsenterer, vilde freden ikke være langt borte. Vi faar haape, at de skimter litt av det, før det er forsent, ti jeg kan ikke se rettere end at det gjælder den kultur hvori vi nu lever. Man kan jo dømme om samfundenes sociale leddeling paa forskjellig vis, men det er vel temmelig sikkert at hvad man kalder overklasse, i virkeligheten staar i den stilling den indehar som et kultursymbol. Saalænge en stand eller klasse er bærer av en gruppe kulturidealer, saa længe

staar den. Og den staar endda en stund efterat disse idealers værd er begyndt at blegne. Og den staar fremdeles en stund ifølge træghetens lov, skjønt den slet ingen idealer har at leve for, men faktisk river dem ned eller er unyttig. Men tilsidst brister det, og da brytes der ned noget mer end liv og eiendom, da gaar en tidsalder i graven med alt sit, og barbarerne begynder forfra igjen. Ikke *helt* forfra igjen, men de bygger ny grundmur og indbygger i den stykker av templer fra forgangen tid.

Det gjælder den kultur, hvori vi endnu lever i de nøitrale land. Hvorvidt man kan bruke det samme uttryk om de krigførende land er tvilsomt. Ett efter ett har vi set de gamle signaler forsvinde. Ytringsfriheten er forsvundet, samvittighetsfriheten er paa det groveste krænket og vergeløses livsret agtet for intet. Og hvorlænge vi i de nøitrale land kan holde paa saadanne levninger fra fortiden som asylretten og frihandelens skin, kan ingen vite. Men la os nu anta, at den gamle kultur endnu staar til at redde, ihvertfald er det paa høi tid at redningen kommer. Og det vil igjen si, at de hitindtil ledende samfundslag ikke gjør sig fuldstændig umulige.

Inddeler vi for oversigtens skyld samfundet i tre lag, saa er det aabenbart at mellemklasserne ikke har ledelsen og ikke faar den. Vel er denne klasse blit talrikere og talrikere ved en stedse økende hærskare av statsbetjente og funktionærer i privat tjeneste. Og vel er denne stand det konserveringsmiddel som holder samfundet sammen. Blandt andet findes de bedste moralske kræfter der. Men ledende er denne stand ikke, den er gaat tilbake i økonomisk tryghet og i selvstændighet fra slegt til slegt. Fra den høieste embedsmand til den lavest lønnede betjent gjælder dette. Og det er allerværst med tilbakegangen i embedsstanden, ti mens funktionærer og betjenter vistnok gjennemsnitlig er dygtigere og bedre rustet end før, er det motsatte tilfældet med embedsstanden. Ihvertfald er hele middelstanden ganske uskikket til at ta ledelsen, der kan kun være tale om enten de nu ledende *nationalliberale overklasser* eller det demokrati som bekjæmper dem.

Man kunde kanske haape, at spændingen mellem disse to hver for sig ganske sterke magter kunde virke belivende paa den gamle kultur, saa den ikke gik i frø, men satte nye skud.

Men dersom de national-liberale overklasser fortsætter med at lede i den retning, de nu driver, eller drive i den retning det nu gaar, saa blir her et brudd. De nuværende ledende klasser leder i retning av sin egen undergang og til undergang for den kultur de bærer. Jeg siger kultur, og ikke religion. Man har vel frygtet for religionen og ment at den vilde gaa fallit, men denne frygt er ugrundet. Etablerte kirker og presteskap kan gaa tilgrunde i en krise, men selve religionens kilder opvælder altid paanyt av livsgrunden. Religionen gaar ikke fallit, men en tidsalders kultur og dens bærere kan gaa under, og ofte gik de under i krig. Ikke fordi krigen ødela kulturen, ti det som er spildt kan vindes ved nyt arbeide, og det som er brændt kan bygges paany, og det som er stjaalet findes dog fremdeles paa jorden. Ikke fordi krigen ødelægger utvortes værdier, men fordi de som bærer kulturen oppe svigter.

Allerede krigens ødelæggelse av liv faar her nogen betydning. Tænker vi f. eks. paa to saa utprægede overklasser som den tyske (preussiske) høiere officersstand paa den ene side og det britiske jord- og pengearistokrati paa den anden side, saa har de begge lidt et uhyre tap av liv under krigen. Der er ingen andre klasser, som forholdsvis er rammet saa sterkt i livsroten som disse to. Allerede dette har sin virkning, men den slags tap ødelægger ikke. De slukte liv overgir sin arv av ære og penger til dem som lever efter; og som aristokrati og kongedømme er opkommet under krig, saa trives det i krig. Man merker derfor ingen krigstræthet i disse klasser, overhodet merkes krigstræthet ikke videre i overklassen, den har endnu noget at vinde, den forfølger fremdeles sine nationalliberales maal. Derimot merkes krigstrætheten meget sterkt i samfundets mellemklasser. Likesaa sikkert som aristokratiet stiger, synker mellemklasserne i krigstid. Disse klassers antal stiger, der blir fler og fler, men der blir aldrig saamange av dem at de kan virke ved sin taltyngde og de er desuten for blodløse og underernærte til at gjøre revolution. Krigstræthet findes der nok, og bitterhet mot dem som er ovenpaa og profiterer av krigen. Og de kan hjælpe til, naar underklasserne reiser sig. Men det avhænger av *disse klasser* om og naar revolutionen skal komme.

De saakaldte underklasser er de mægtigste. Og likesom

aristokratiet gaar fremad under krig, saa økes ogsaa arbeiderens og den menige soldats magt under krigen. Hvis de selv visste hvormeget denne magt var øket, vilde den være endnu større end den er. Men som det nu gaar stiger den, fordi hver dag gir større klarhet over den virkelige stilling. Arbeiderstanden og den menige soldat lider naturligvis det største blodtap, absolut set, skjønt der forholdsvis falder meget færre soldater end officerer. Og hertil kommer, at livet betyr mer for dem, fordi det er deres eneste kapital, der arves ikke stort efter en falden vernepligtig. Standen og familien har kun tap og dette tap kan ikke opveies av den omsorg som stat eller kommune viselig vier de efterlatte. Derfor er misnøien med krigen sterk og stigende i disse klasser. Uttrykket krigstræthet passer ikke længer, misnøien gir sig ganske anderledes aktivt utslag. Det er helt forgjæves naar pressecensuren i alle krigførende land søker at lægge dølgsmaal paa dette. Naturligvis maa de ledende nationalliberale prøve paa at skjule og dække over, hvad de kan. Det er deres pligt. Men selve iveren for at skjule den virkelige tilstand røber hvordan det staar til. Og det tør siges at censurens undertrykkelse av alle opinionsytringer mot krigens fortsættelse har naadd en skandaløs høide i alle land. Undertrykkelsen er av den beskaffenhet, at den ganske sikkert før eller senere vil bli hevnet. Selv i de Forenede Stater i Nordamerika holdes tømmerne nu meget stramt fordi underklassernes opposition mot krigen derover er meget sterk. Man maa jo erindre at klassebevisstheten derover er meget sterk og at underklassens motvilje mot krigen forhøies og skjærpes av de talrike og maalbevisste irske og tyske elementer. Underhaandsmeddelelser viser f. eks. at motstanden mot rekruteringen er meget sterkere end aviserne lar ane. Men naturligvis holder republikanismen længere ut end den gammeldagse statsform i Rusland. Hvordan det vil gaa tilslut i Rusland, er ikke godt at si, den gamle statsform turde maaske dukke op endnu engang. Men begivenheterne i Rusland viser med fuldkommen klarhet den almindelige mands stilling til de nationalliberale ideer som ogsaa der har skullet ta ledelsen. Hverken den personlige frihets ide eller den folkelige selvstændighets grundtanke synes at ha det mindste tak paa soldater, arbeidere

eller bønder. Og det er disse to ideer i mer eller mindre harmonisk sammensveisning som har skullet være ledende i Rusland, siden revolutionen ivaar likesom hos de ledende klasser i Vest-Europa. Sagtens er disse ideer trængt dypere ind i befolkningen i England og navnlig i Skotland end i Rusland og sagtens har de vel ogsaa nogen magt over masserne i de romanske og halvoromanske lande. Men der er meget sterke tegn til at andre ideer tar magten hos masserne og at masserne saa i fuldkommen respektløshet gjør ende paa alt, hvad der er bygget op i forrige hundredaar under disse ideers ledelse. Disse tegn er av mange slags og jeg tør ikke røbe hvormange saadanne tegn der er at se. Men det maa jo gaa an at nævne de officielle taler av ledende statsmænd i de krigførende land. Jeg ber mine læsere om engang at gjøre følgende forsøk: Ta to vigtige taler, en fra hver side, av de indlæg med replik og duplik som ofte forekommer og betragt dem ikke som færdige billeder men som fotografiske negativer. Se med andre ord efter mot hvilke ideer og forlangender i talerens eget land, disse taler er rettet. Læg merke til, hvormeget av dem der er fremtidsløfter og hvilke ting de ikke taler om, og hvilke for os nøitrale kjendte ting de fremstiller i urigtig belysning. Paa den maate kan man faa et ret anskuelig ucensurert billede frem av de virkelige forhold. Forat faa den rette maalestok kan man begynde med de militære beretninger, som jo bestandig viser hvilke feil og tap ordet skal dække. Naar man saa har set en stund paa dem, kan man gaa over til at se paa de almindelige politiske taler paa samme maate. F. eks. de uavladelige engelske taler om hvor aldeles forbausende mangel paa virkning undervandskrigen har. Eller de tyske taler om den udmerkede fordeling av Tysklands og dets forbundnes raavarer og levnetsmidler. Begge slags taler viser i negativ belysning, hvorledes det virkelige forhold er. Og det underligger ingen tvil at de ledende overklasser snart har trukket saa store veksler paa den menige mands taalmodighet som det vel kan gaa an. Stort længer gaar det nok ikke at holde os oppe med allehaande forjættelser.

Den mægtigste av de krigførende magter har Tyskland vist sig at være. Og Tyskland har ogsaa frembudt den mest sluttede front til alle sider. Men i den senere tid er ogsaa

der trykket av den almindelige mands mening blit for sterkt. Det lykkedes ikke Bethmann Holweg at skjule den indre rift, han maatte gaa. Det lykkedes endnu mindre for Michaelis, han maatte gaa. Vi vil — kanske inden dette blir trykt — se hvorvidt det lykkes centrumsmanden grev Hertling at samle tyskerne. Hans parti er paa en vis demokratisk og han har føling med pavens politik. Men hvorledes han staar til de national-liberale ideer vet man endnu ikke. Kun det vet man, at der er megen misnøie i de brede lag. Og man vet ogsaa at der i september var noget paafærde i den tyske marine. Muligens har dette hemmelighetsfulde som var paafærde staat i et eller andet forhold til den slappelse i undervandskrigen mot de nøitrale som i den tid kunde merkes. Muligens har det ogsaa staat i ett eller andet forhold til den senere aktivitet i Østersjøen.

Men den avslappelse i undervandskrigen mot os nøitrale som vi hadde i nogen maaneder og den derpaa følgende skjærpelse av denne krig med en muligens allerede indtraadt ny slappelse peker ihvertfald hen til en vaklen i krigsmaalene, som for ikke var kjendt. I hvad der forøvrig ligger under denne vaklen, saa signaliserer den ihvertfald et tryk fra de demokratiske partier og et mottryk fra den anden kant. Svingningerne er modereret ved det tyske statsmaskineris indretning, som dækker over den motsætning mellem national-liberal og demokratisk som ligger for dagen i land med parlamentarisk styre eller forsøk paa saadant styre. Des større interesse har det at følge den indre forskyvning i den utvortes magtutfoldelses ændringer.

Men det er naturligvis lettere at følge den indre brytning i de land, hvor der endnu findes en rest eller et skin av en nationalforsamling i hvilken de forskjellige idealer og magt-grupper møtes og brytes mot hinanden. Der er aabenbarlig ikke meget igjen av den gamle parlamentarisme i England, efterat coalitionsregjeringens viskelær har utvisket kritiken i nogen aar. Men der er et par ting, som taler: Den ene ting er de stadig tilbakevendende demokratiske fredsresolutioner. De forkastes vel og de forkastes fremdeles med stor majoritet. Men stemmetallet, de avgivne stemmer, er litet. Hvor er de andre henne? Og den anden ting er den irske nationalbevægelses sterke vekst under krigen. Hvad varsler den?

Og hvad varsler al denne tale om forrædere i Rusland, Italien og Frankrig? Hvem er forræder? Forræder er den over hvem de national-liberale idealer ikke viser sig at ha magt. *Lenin* kan være saa oprigtig han vil, han er forræder, men Kerenski ikke. Hvad er forskjellen paa dem? Forskjellen er den at den ene arbeider for at faa det russiske demokrati ind i de nationale idealers tjeneste men den anden holder paa det internationale demokrati.

Og saaledes er det overalt. Der er stor sandsynlighet for at de nationale ideer har dypere rot i masserne i England og Skotland end i Rusland. Det er ikke engang usandsynlig, at det samme er tilfældet i Frankrig og andre halvromanske land. Og der er derfor ogsaa mulighet for at man kan redde disse ideer fra at gaa under i disse land.

Men da maa krigen ikke vare forlænge. Den har alt varet længe nok. Mellemklassernes interesse av det bestaaende er væsentlig svækket, men den holder vel endnu en stund ut. Men den sterke og maalbevisste arbeiderstand er snart færdig og langsomt kommer bonden efter. Hos kam virker navnlig rationeringen revolutionerende, ti hans interesse av folket gror op av hans kjærlighet til jorden og den jordbundne tryghet som jorden gir. Men naar staten griper ind i hans bestemmelse om arbeide og avl eller endog i hans ret til at æte sit brod i sit ansigts sved, saa svinder grunden under ham.

Og her kommer det navnlig an paa, om de ledende klasser virkelig lar sig lede av de idealer, hvis signalflag smykker dem. Jo længer det lider, des mer reiser der sig en mistanke hos smaafolk, om at standsinteressen er sterkere end idealerne. Lazarus finder at den rike mand blir rikere og den høitstillede naar høiere op, mens hans egne saar blir værre for hver dag, og naar saa er, vil han slutte derav at forskjellen i stillingen til krigen, kommer av de forskjellige standsinteresser.

Og her paa dette punkt mener jeg igjen, at den amerikanske republiks krigsførsel vil vise sig skjæbnesvanger. Den har nemlig en saa merkelig likhet med forretningskløgt, at en simpel mand let kan komme til at forveksle dem. Vi, her i Norge f. eks. kan omtrentlig ikke kjende dem fra hinanden. Vi liker ikke tyskeren, naar han sænker skibe og last og lar mandskapet gaa med. Vi liker ham ikke og han vil faa

merke, at vor troskyldighet blir noget mindre herefter. Men vi liker heller ikke amerikaneren. Vi vet han har korn og olje. Og vi vet han vil sælge sine varer. Naar vi derfor ikke kan faa dem, tænker vi det maa være *prisen* som endnu ikke er høi nok.

Saadan politik er muligens klog. Men for os her paa den gammeldags side av havet smaker den mer av dollars end av den nationale æresfølelse som er krigens eneste antagelige grund eller undskyldning.

Det smaker saa. Og nu betyr det ganske vist ikke meget, hvordan det man derover kalder krig smaker os. Men jeg frygter for at denne smak efterhaanden kan komme til at bli en for gjennemtrængende. Og da vil arbeidermasserne i alle land vægre sig ved at gi liv og lemmer forat overklassen skal tjene penger.

Deres ræsonnement er ikke helt rigtig. Der er ogsaa en ideel side ved saken nemlig de kulturidealer som overklasserne bærer. Men det er for disse idealers skyld, krigen nu snart maa slutte. Det heter vel, at den maa føres videre for nationens sikring, eller for at de smaa nationer ikke skal bli retsløse. Det heter altsaa at krigen maa føres videre for de nationale frihetsideers skyld Men det er ikke overbevisende længer, tvertimot. Det heter vel endogsaa undertiden, at krigen maa føres videre forat nationernes ukrænkelighet kan bli slaat fast og krigen saaledes ophøre. Men det krigsmaal vet ingen om kan naaes. Det eneste krigsmaal vi nu kan se for os er freden og det lar sig derfor se, at de ledende vil bli avsat — lempelig eller voldsomt — dersom de ikke vil ha den. La os endnu haape, at det vil gaa lempelig, uten for stort tap for kulturen.

Det er vel forstaaelig at der endnu er dem som interesserer sig for, hvem der skal vinde og navnlig for at de selv skal kunne skyte Victoria tilslut. Det er forstaaelig og muligens undskyldelig, men det er farlig og blindt. De fleste av os har faat en anden og større bekymring — nemlig bekymringen for at de blinde skal rive for meget med sig i sit fald, naar de endelig falder.

November 1917. *Jens Gleditsch.*

GJÆLDER DEN ALMINDELIGE MORAL OGSAA STATERNES HANDLINGER?

Av professor Bredo Morgenstierne.

I.

Emnet er paa den ene side i høi grad praktisk aktuelt og rummer paa den anden side et strengt videnskabelig problem, som hænger sammen baade med den almindelige etiks grundsætninger og med sociologiens opfatning av statssamfundets begrep og betydning. Og dog har dette problem hittil ikke lagt sterkt beslag paa etikernes eller sociologernes opmerksomhet. I større utstrækning har i den senere tid — baade umiddelbart før krigen og under denne — politikere og statsretslærere beskjæftiget sig ialfald med enkelte sider av disse spørsmaal. Der er ogsaa, navnlig i Tyskland, i de senere aar fremkommet enkelte særskilte skrifter om emnet. Men efter mit skjøn lærer man ikke saa særdeles meget av dem. Dels er de altfor abstrakt holdt, dels er de skrevet ut fra ensidige synspunkter med det gjennemsigtige formaal at forsvare en bestemt politik. Jeg kommer i det følgende ikke til at gaa nærmere ind paa de enkelte skrifter og vil ogsaa av den grund undlate at citere forfatternavn, at jeg gjerne vil undgaa ethvert skin av polemik med herskende retninger i noget enkelt land.

Jeg maa endnu indledningsvis gjøre den almindelige bemerkning, at mine betragtninger ikke hviler paa noget enkelt bestemt moralprincip, det være et transcendentalt eller et nytte- eller utviklingsprincip. Man kan være enig med mig, uanset hvorledes man tænker sig de almindelig anerkjendte moralloves tilblivelse. I aartusener har menneskeaanden arbeidet med at utforme de etiske grundlove, som behersker menneskenes sind og handlinger. Man kan tænke sig disse

love som et menneskeverk, et led i den almindelige kulturutvikling; eller som et kategorisk imperativ med herskerret over menneskelivet, og som det alene gjælder stadig alt klarere og klarere at erkjende. Ihvertfald staar vi likeoverfor et storartet aandsverk, som mere og mere bliver den hele menneskeheds fælleseie. I stort set er ingen i vore dage i tvil om, hvad der er godt og hæderlig mand og mand imellem. At lyve, bedrage, stjæle, øve vold o. s. v. er ikke alene gjenstand for straffelovenes reaktion, men falder ogsaa ind under en almenmenneskelig moralsk dom. Og menneskene bøier sig i sit hjerte for næstekjærlighetens store lov, om de end er uendelig langt fra at virkeliggjøre den i sit liv.

Saa meget mere overraskende er det da, at der er et stort og vigtig felt av det menneskelige samliv, hvor menneskene med hensyn til anvendelse av de etiske love endnu i vor tid staar til det yderste famlende og usikre, et felt, som vi saa at si hver dag kommer i berøring med, og som har den aller største betydning for menneskenes velfærd og utvikling. Jeg tænker paa *staternes utenrikspolitik*, deres handlinger i det internationale samkvem, handelspolitik, kolonialpolitik, internationale stridigheter, traktater, krig og fred.

Nu er det vistnok saa, at det er paa dette felt tvilen og uklarheten falder mest i øinene. Men ser man nærmere til, vil man dog finde, at den i virkeligheten strækker sig dypere ned. Den begynder egentlig overalt hvor menneskene træder utenfor sit snævreste privatlivs sfære, og hvor i forretningsliv og offentlig gjerning et samvirke med andre finder sted. Skal man nemlig handle for andre eller paa andres vegne, gjør der sig stridende hensyn gjældende, som undertiden kan tilspidse sig til en pligtkollision. Man har pligter baade mot den, *for hvem* man handler, og mot den, *likeoverfor hvem* man handler. Driftslederen i et aktieselskap kan f. eks. finde, at han av hensyn til aktionærernes interesser ikke kan imotekomme bedriftens arbeidere i samme utstrækning eller likeoverfor kunder eller konkurrenter handle likesaa aapent og ærlig, som han vilde ha gjort, om bedriften hadde været hans egen. Dette forhold betinger netop en av de store skyggesider ved den utstrakte anvendelse av aktieformen i næringslivet, som kjendetegner vor tid.

Herav ser man straks forklaringen til, at den nævnte usikkerhet og famlen med hensyn til den etiske bedømmelse av de politiske samfunds, særlig statens, handlemaate væsentlig kun gjør sig gjældende paa det ene store hovedfelt av statsvirksomheten: det internationale, virksomheten utad, derimot ikke paa det andet: det nationale, virksomheten indad. Paa det sidstnævnte omraade indtræder nemlig ingen pligtkollision av den antydede art. Allerede længe før der var tale om statsdannelse i vor tids forstand, hørte det til morallovens sikre bestanddele, at høvdingen hadde den pligt at værne om sit folk og hjælpe og støtte det i alle maater. Og den som forsomte sin pligt, dømtes som en slet høvding. Og med landsfaderen som mellemled er pligten gaat over til den moderne stat. Der har været tider, da man har set snevert paa denne pligt som utelukkende omfattende det negative: den indre og ydre retsbeskyttelse. Men med utvidelsen av statens positive kulturopgaver er disse opgaver ogsaa mere og mere blit gjennemtrængt av næstekjærlighetens aand. Ingen er i tvil om, at staten i kirkepolitik, skolepolitik, socialpolitik maa ha til maal at fremme borgernes aandelige og legemlige velfærd, at det er ut fra de moralske grundsætninger staten skal støtte oplysningsarbeidet, motarbeide fattigdom, hjælpe de svake og fremme billighet gjennem sociale reformer, alderdoms- og sykeforsikring, arbeidsanvisning, fabriklovgivning og arbeiderbeskyttelse, egne-hjembevægelsen o. s. v.

De moralske grundlove har saaledes helt ut erobret den ene side av statsvirksomheten, den indre. Derimot endnu ikke den anden side, den ydre, statens virksomhet som internationalt retssubjekt, som medlem av det store folkesamfund. Her er det, vi, som antydet, staar likeoverfor en merkelig famlen og usikkerhet. Teorien har som nævnt kun lite vovet sig ind paa dette omraade, og praksis ligger uendelig langt tilbake for kulturfremskridtets moralske erobringer paa alle andre livsomraader.

Naar jeg sier, at teorien for en stor del har holdt sig borte herfra, er det ikke meningen at paastaa, at der ikke har været skrevet om disse spørsmaal. Enkelte sider av dem er ganske vist atter og atter blit behandlet. Saaledes alt hvad der hænger sammen med rettens utvikling fra national

til international ret, rettens tilbaketrængen av selvtægt og frændehævn først individerne og slegterne imellem, senere i staternes indbyrdes forbindelser, det sidste dog endnu for en stor del som et ideal. Eller fra et politisk nyttesynspunkt: fremstilling av solidaritetens og samarbeidets overlegenhet over konkurrencen og magtanvendelsen ogsaa i verdenspolitiken. Men med hensyn til hvad der her særlig interesserer os: i hvilken utstrækning de etiske normer for individets handlemaate ogsaa omfatter staternes utenrikspolitik, er det ialfald sikkert at ingen lære herom har formaadd at gjøre sig med saadan styrke gjældende for tidens dannede bevissthet, at nogen grad av enighet, selv om de vigtigste prinsipper kan siges at være opnaadd, eller et sikkert grundlag lagt for en frugtbar diskussion. Ialfald staar meningerne hos de sociologiske og politiske forfattere, som leilighetsvis berører disse spørsmaal, saa forbløffende steilt mot hinanden, at det kan synes haabløst at opnaa nogen tilnærmelse til enighet! Men samtidig egger disse skarpe kontroverser til at søke at kaste lys over forholdet.

Fra det ene hold hævdes det — med større og mindre avvikelser i utformningen — at staternes utenrikspolitik overhodet ikke er underkastet de sedelige love. Dette resultat begrundes tildels ved en eiendommelig paralel fra individernes samliv. I dette samliv, heter det, ledes menneskenes handlinger faktisk i alt overveiende grad av de mindre ædle motiver som havesyke, nydelsessyke, forfængelighet, misundelse, hevnlyst og lignende, og da staten er sammensat av og ledes av individer, vil de samme bevæggrunde ogsaa bli de raadende i forholdet mellem staterne indbyrdes. Hvorvidt ikke denne skildring av de drivende kræfter i de enkelte menneskers samliv, er for mørkt, skal jeg ikke indlate mig paa at undersøke. Men hvis den er rigtig, opstaar det spørsmaal, om da denne faktiske tilstand ogsaa staar sig for moralens domstol. Forsaavidt individernes samliv angaar, er der vel ingen som vil falde paa at paastaa dette. Det menneske som i sine handlinger i alt overveiende grad ledes av havesyke, misundelse, hevnlyst osv., vil vel alle være enige om at betegne som et moralsk lavtstaaende menneske. End nu staterne i sine indbyrdes forbindelser? Falder de ved at handle ut fra de samme bevæggrunde ind under en lignende streng sedelig

dom? Nei, det er aabenbart ikke vedkommende forfatteres mening. Ifølge denne er det i sin fulde orden, at staterne handler paa denne maate, udelukkende tar hensyn til sine egne interesser, gjør sin ekspansionstrang gjældende likeoverfor sine naboer, lar magten avgjøre alle tvistigheter og lar den sterke herske over den svake. Det utvikles i fremstillinger bygget paa denne tankegang, at den internationale politik ligger «hinsides godt og ondt» og unddrar sig en etisk bedømmelse. Samfundene har ingen samvittighet, de utenrikspolitiske spørsmaal er og maa altid være magtspørsmaal; interesserne er det avgjørende, og intet moralhensyn vil eller bør hindre den sterkere i at utnytte sin magt. Ti det følger av loven om det naturlige utvalg, at den sterke beseirer den svake; krigen er den eneste retfærdige rettergang mellem folkene, og historiens dom bestaar just deri, at den gir, den som har vist evnen til at seire, ogsaa retten til at herske, *væ victis!* Og resultatet av den hele betragtning er, at næstekjærlighetens moral overhodet alene kan anvendes mellem individer, men ikke mellem stater. Og man støtter dette resultat ved citatet av en eller anden stor statsmands chauvinistiske slagord: «Ret eller uret, mit land» eller lignende.

Stik motsat hele denne betragtningsmaate staar den — kanske den mere populære eller almindelig utbredte — hvorefter individets og statens handlemaate falder ind under nøiagtig den samme etiske bedømmelse; hvad der er urigtig, uhæderlig, syndig for det enkelte menneske, er det ogsaa for samfundet, folket, kommunen eller staten; at lyve er at lyve, hvem der saa gjør det; likesaa at bedrage, røve, stjæle, slaa ihjel, øve vold mot, undertrykke eller bakvaske, og enten det er en hest eller en provins, som urettelig tilegnes, eller, sandheten fordølges likeoverfor en forretningsforbindelse eller en fremmed regjering, falder handlingen ind under nøiagtig den samme moralske dom. Og man vil vel fra dette synspunkt gjerne tilføie, at det ihvertfald umulig kan bedømmes mildere at slaa ihjel nogen hundrede tusener eller millioner av en anden stats borgere end at myrde en enkelt mand.

For at vinde klarhet over hvad der er rigtig og urigtig heri, bør man først skjelne mellem de moralske krav, som maa stilles paa den ene side til de enkelte *personer*, fyrste,

statsmænd, diplomater, som handler paa statens vegne, paa den anden side til *staten selv* tænkt som villende og handlende subjekt.

Altsaa først: er det hine enkeltpersoners pligt at handle likesaa moralsk i statens som i sine egne anliggender? Hertil kan man svare baade ja og nei. Pligten har nemlig baade en negativ side: at sky uret og en positiv: tjenesten, offeret. Bortkjænke noget kan man alene av sit eget, ikke av andres, heller ikke av statens. Men uret har man likesaalitt ret til at gjøre paa andres som paa sine egne vegne. Ogsaa statsorganet eller statstjeneren falder ind under denne lov. Den diplomat som av statshensyn eller efter høiere ordre søker at føre en fremmed regjering bak lyset, vil føle sin samvittighet reagere, hvis den er sund. «Nødløgnen» er en meget tvilsom etisk kategori, og den deri liggende undskyldning kan ihvertfald ikke erkjendes mere anvendelig i offentlige end i private forhold. I det hele maa det gjælde: paalægger staten sin tjenestemand bestemte umoralske handlinger, faar han hvis han vil ha sin samvittighet ren, negte at utføre dem og, hvis det blir nødvendig, ta sin avsked. Man kan spørre: hvordan gaar det da med spioneriet, som alle stater betragter som et nødvendig onde, og hvor saa megen personlig selvopofrelse knytter sig til det bedrag, som tilhører haandverket? Hertil er kun at si, at spioneriet hører paa det nøieste sammen med hele krigens perverse etik og antagelig vil vedvare, saalænge krigen varer. Men tror man i det hele paa menneskehetens moralske fremskridt, kan man vel imøtese den dag, da intet hæderlig menneske vil være spion.

Naar jeg sier: man kan alene ofre av sit eget, ikke av andres, men man kan likesaa litt gjøre uret paa andres som paa egne vegne, er den derved optrukne grænselinje meget langt fra at være klar. Av vanskeligheten ved at optrække den i praksis skriver sig netop de nys omtalte tvil og pligtkollisioner, som fremstiller sig for den som skal handle paa andres vegne, f. eks. for driftsbestyreren i aktieselskapet. Hvor er grænselinjen mellem en handlemaate, som kan kaldes uret mot bedriftens arbeidere, haardhet, brutalitet, ubillighet, hensynsløs utnyttelse, og paa den anden side en handlemaate, som det ihvertfald kan bebreides, at den savner et moment

av fri offervillighet? Selvfølgelig kan vanskeligheterne her ofte bringe den samvittighetsfulde bestyrer i en pligtkollision. Det samme gjælder statens organ eller tjener. Og her kommer endnu noget andet til. Likesom hin driftsbestyrer som regel vil ha en indflydelse paa selskapets høieste ledelse, som gjør, at han ingenlunde er uten ansvar for denne, vil det samme i endnu høiere grad gjælde statens tjenestemænd og organer, særlig de sidste (fyrste, regjering, nationalforsamling etc.) som likefrem former statsviljen og efter sit frie skjøn handler paa ,statens vegne. Derfor flyter undersøkelsen av de for staten handlende enkeltmænds moralske ansvar over i en undersøkelse av statens eget forhold til de moralske krav.

II.

Kan der da overhodet være tale om noget saadant forhold? Kan man med andre ord virkelig tale om staten som villende og handlende under ansvar? Fra hint mere populære synspunkt, hvorefter de moralske krav til stat og enkeltmand er identiske, vil man være mest tilbøielig til at benegte dette. Man vil fra dette synspunkt paastaa, at det kun er en talemaate at staten vil noget og handler. Kun levende væsener, vil man si, kan handle, og kun mennesker kan handle under moralsk ansvar. Staten er kun en indretning, et redskap, som menneskene under givne omstændigheter danner sig for at fremme sine formaal. At staten «handler» vil alene si, at dens ledere handler for at fremme sine egne og sine fællers interesser. Det er disse ledere, organer og tjenestemænd, som har det moralske ansvar for den statsvilje og de statshandlinger som de selv skaper og utfører. Og da disse persóner i sin offentlige optræden er underkastet de samme sedelige normer som i sit privatliv, er dermed identiteten i statens og individets stilling til moralloven givet.

En saadan fornegtelse av staten som selvstændig villende og handlende subjekt staar dog ikke for en nærmere betragtning. Der kan visselig være mange slags «stater» og der er mange trin i trappestigen fra de mere vilkaarlige, mekaniske statsdannelser til de i overveiende grad historisk naturvoksede. Jeg skal imidlertid her holde mig til den høieste av alle

borgerlige eller politiske samfundsdannelser: den nationale stat, ɔ: den ethnologiske, kulturhistoriske og sproglige enhet folket eller nationen organiseret som stat. Det kan da efter mit skjøn ikke være tvilsomt, at staten i denne forstand er noget mere end en av menneskene vilkaarlig dannet indretning, som de efter sin frie vilje likesaagodt kunde ha latt være at danne sig. Det er ikke her stedet til at drøfte de vanskelige og omtvistede spørmaal om, med hvilken ret eller i hvilken betydning man kan betegne det nationale statssamfund som en «organisme», en «overorganisme» eller lignende. Det er i denne sammenhæng nok, at vi her aabenbart har med et kraftcentrum at gjøre, hvorfra ikke blot bevisste, men ogsaa ubevisste kræfter utgaar. Jeg finder det derfor heller ikke tvilsomt, at den som stat organiserte nation har ret til at opfatte sig selv som en villende og handlende enhet, som et led i den historiske utvikling og i menneskehetens samfund med sine særskilte opgaver, rettigheter og pligter. Og opgaven med den dermed sammenhængende baade ret og pligt blir da først og fremst selvhævdelsen i betydning av retten og pligten baade til at leve sit eget selvstændige liv og til enhver selvutfoldelse, som ikke sker paa andres bekostning.

I den nationale stat, som kan opfattes som en enhet og en historisk dannelse, ligger tyngdepunktet paa den som stat organiserte nation. Retslig set er visselig enhver stat i egenskap av retssubjekt villende og handlende. Men betragtningen av staten som en enhet, der historisk og moralsk selv bærer ansvaret for sin vilje og sine handlinger, svækkes i væsentlig grad, naar den skulde gives anvendelse paa et hvilketsomhelst som stat organisert folkekonglomerat eller folkebrudstykke. Der er enkelte politiske forfattere i vor tid, som vil skyte nationalitetsbegrepet helt tilside og proklamere staten som det over nationen høit ophøiede begrep, som skulde ha krav paa omkring sig at samle alle de til fædrelandet knyttede pietetsfølelser, og som til sig skulde kunne overføre de til racen og nationen knyttede historiske opgaver. Herimot maa der protesteres. Teorier av denne art danner kun et gjennemsigtig slør for en statsegoisme, som, løsrevet fra et nationalt grundlag, lægger fremmede nationaliteter under sit vælde og søker magten for dens egen skyld. Det er na-

tionen, folkeindividualiteten som har en tilværelsesret; løsrevet fra den er staten kun den vilkaarlige dannelse avpasset til at tjene bestemte menneskelige formaal, men ogsaa bestemt til at ændres eller opløses, efter som formaalene skifter.

Jeg gjør denne bemerkning for i nogen grad at begrænse min opgave ved at holde de vanskelige og tvilsomme tilfælde av mere og mindre kunstige, ikke-nationale statsdannelser utenfor og indskrænke mig til at tale om den som selvstændig homogen enhetsstat organiserte nation.

Hvis man er enig i at betragte statssamfundet i denne betydning som en historisk dannelse med sit selvstændige liv og sin egen vilje og handleevne uavhængig av de enkelte samfundsmedlemmers, følger derav, at hin betragtning ikke slaar til, hvorefter spørsmaalet om statshandlingernes bundethet av moralbudene reducerer sig til et spørsmaal om de handlende statsmænds og statstjeneres bundethet av disse bud. Vi staar meget mere likeoverfor et nyt moralsk ansvarlig subjekt, staten selv forskjellig fra individet, og det er da à priori ikke utelukket, at der kan gjælde en forskjellig moral for disse villende og handlende subjekter, eller at ialfald moralbudene faar en modificert anvendelse, eftersom de henføres til det ene eller det andet av dem.

III.

Det er, som vi har set, netop dette som paastaaes av en række ansete sociologiske og politiske forfattere, hvis opfatning av en av dem formes saaledes, at næstekjærligheten intet har med staternes politik at gjøre.

Om denne paastand vil jeg straks gjøre den bemerkning, at bevisbyrden paahviler dem, som fremsætter den. Ti det gjælder om den sedelige verdensorden som det gjælder om de høiere religioner, at den, naar den først anerkjendes, maa anerkjendes som universel, som omfattende det hele menneskeliv, de menneskelige forhold i sin almindelighet. Næstekjærlighetens store kongelige grundlov er denne: du skal handle mot andre, som du vil at andre skal handle mot dig. Hvis nu en saadan moralsk lov overhodet anerkjendes, maatte man for at benegte dens almengyldighet eller dens anven-

delse paa visse bestemte menneskelige forhold, godtgjøre at der her er særegne omstændigheter tilstede, som utelukker den. Men jeg har aldrig set noget forsøk paa at føre et saadant bevis. Hvad i alverden skulde ogsaa grunden være til, at nogen av de vigtigste sider av det menneskelige samliv, de internationale forbindelser, skulde ligge utenfor den almindelige sedelige verdensorden, de store moralse grundprinciper? Det er i sandhet ikke let at indse det, og der maatte meget overbevisende grunde til for at anta det. Det er visselig saa, at der har været tider, da selv kristendommen har været tilbøielig til et kompromis med «verden» og til at anerkjende en dualistisk moral, en gjældende for de personlige forhold og en for det offentlige liv. Men baade fra kristendommens og fra den almindelige sedelige bevisthets side er man forlængst kommet ut over dette standpunkt og kræver det hele menneskeliv gjennemtrængt av de samme etiske grundsætninger. Noget andet er det, at *anvendelsen* av disse grundsætninger kan stille sig anderledes for stat end for enkeltmand, fordi der for staten kan gjøre sig pligtkollisioner gjældende, som ikke melder sig for enkeltmand, ialfald ikke hvor han handler i egne anliggender.

Om saadanne pligtkollisioner er der dog, som før nævnt, hverken for stat eller individ tale, saalænge vi holder os til næstekjærlighetens negative side: du skal ikke gjøre uret. At derfor en utenrikspolitik, som leder til overgrep mot andre stater, voldshandlinger, undertrykkelse, tilegnelse av deres landsdele o.s.v., maa falde under en likesaa streng moralsk dom som individets voldshandlinger, uretmæssige tilegnelser o.s.v., anser jeg ikke tvilsomt. At saa mange ansete og ellers retskafne mennesker i vor tid kan mene det motsatte, erklære magten herskende over retten og staternes politik som liggende utenfor morallovene, er et trist decadencetegn. Der kan ikke tænkes noget mere reaktionært, mot fremskridtet fiendtlig end disse teorier, som slaar en strek over menneskehetens dyrebareste moralske erobringer og fører os tilbake til barbariet og næverettens tider.

Vender vi os derimot til næstekjærlighetens postive side, villigheten til at tjene og ofre, spør vi om forholdet mellem selvhævdelse og selvopofrelse, forekommer det mig at maatte

erkjendes, at stat og individ staar i en forskjellig stilling, idet der her melder sig pligtkollisioner for den ene, men ikke for den anden.

Dette spørsmaal om selvhævdelse kontra selvopofrelse hører jo allerede inden den individuelle moral til de vanskeligste punkter. Hvor langt man i saa henseende skal gaa, kan ikke her drøftes. Men vi sætter, at selvopofrelseskravet til individet strækkes til den yderste grænse. Vi fortolker f. eks. Jesu ord om at vende det venstre kind til, naar man faar et slag paa den høire, saaledes at ethvert forsvar mot uberettigede angrep utelukkes. Eller vi forstaar budet om at elske sin næste som sig selv som omfattende den yderste selvforglemmende selvopofrelse til fremme av andres vel. Selv om man likeoverfor individet kan stille saa strenge etiske krav, kan de ikke gives samme anvendelse likeoverfor den nationale stat, fordi denne har pligter baade indad og utad. Individet kan aldrig ofre mere end sig selv. Men nationens selvopofrelse vilde bety tap av lykke og utviklingsevne for ufødte slegter, svigten av nationens historiske opgave, svigten av dens pligt likeoverfor menneskeheten.

Den nationale stat har derfor en ret og pligt til selvhævdelse, til at leve sit eget selvstændige liv og indenfor sit omraade frit faa utfolde alle sine civilisatoriske muligheter Og hvad en asketisk moral end kunde mene om individets ret til selvhævdelse og selvforsvar eller om dets pligt til ubetinget selvopofrelse, saa maa man erkjende statssamfundets ret og pligt til at forsvare sig mot uretmæssig ydre vold, hvor en saadan ikke kan avværges paa anden maate eller uten tap av umistelige ideelle eller materielle værdier.

Dette hænger sammen med, at av statens dobbelte virksomhet, indad og utad, den første maa gives fortrinnet som den vigtigste. Individet er sat i verden for at virke utad, og personlighetens indre opbyggen skal fremgaa som resultatet av denne ydre virksomhet. Staten er derimot sat til først og fremst at virke indad, til det samfunds utvikling, hvis organisation den danner, og dens betydning utad, for menneskeheten, fremgaar som resultat av denne indre virksomhet. For staten gjælder det i fortrinlig grad ordet: Charity begins at home. For individet blir tjenesten for andre, selvopofrel-

sen, det store etiske bud. For staten træder derimot selvhævdelsen — indenfor rets og billighets grænser — i forgrunden, idet denne selvhævdelse betinger tjenesten, hjælpen indad, arbeidet for samfundets vel og den nationale utvikling. Staten kan visselig ha et saadant overskud av livskraft, at den er istand til, inden visse grænser helt uselvisk at hjælpe andre statssamfund. Den kan og bør efter evne og uten noget vederlag eller nogen fordel for sig selv (desværre sker det saa sjelden!) søke at sprede kulturens goder til uciviliserte folkeslag. Den kan uten egoistiske bevæggrunde støtte et andet folk i dets frihetskamp eller kjæmpe for menneskehetens fælles interesser. Den kan uten vederlag overlate en nabostat økonomiske eller andre fordele. Men her nærmer vi os allerede grænsen for den utadvendte positivt ydende næstekjærlighet fra statens side. Ti hvor valget staar mellem at fremme sit eget eller andre folks velfærd og utvikling, maa staten efter sin stilling og opgave foretrække sit eget

IV.

Resultatet av denne undersøkelse er da, at staten har nøiagtig den samme moralske pligt som individet til ikke at krænke nogens ret eller handle ubillig mot nogen, men ikke samme moralske pligt til at hjælpe fremmede og tjene deres interesser. Det er imidlertid klart nok, at man ikke ved hjælp av saadanne almensatser er istand til at avsi den sedelige dom over en stats utenrikspolitik i alle foreliggende konkrete tilfælde. Der indtræder i utenrikspolitiken en mængde kombinationer, overgangstilfælde, casus mixti, hvor tvil om handlingens moralske berettigelse kan opstaa. Jeg maa her indskrænke mig til at trække et par enkelte punkter frem.

Selv om man var enig i — selvfølgelig er, som det fremgaar av det foregaaende, mangfoldige uenige deri — at tilegnelse av fremmed grund, erobring, som almindelig regel er en folkesynd, saa kan dog det spørsmaal opstaa, om det samme gjælder *tilbakeerobring* av tapte landsdele med national befolkning, som selv ønsker gjenforening med sine stammefrænder. Man slipper selvfølgelig ikke saa let fra det som ved at henvise til, at man har lov til selv eller ved rettens

hjælp at ta den stjaalne ting fra tyven. Ti erobringen vil i vore dage og blandt kulturfolkene støtte sig til en vistnok i realiteten tvungen, men i formen frivillig overenskomst, som gir erobreren ret til at besidde og beholde den erobrede landsdel.

Jeg tror ikke det er mulig at opstille nogen almindelig regel til løsning av dette spørsmaal. Kun saa meget kan sies: Engang maa det tidspunkt komme, da den historiske kjendsgjerning maa anerkjendes som et fait accompli, som ikke mere med moralsk ret lar sig revidere, og da altsaa et tilbakeerobringsforsøk blir et moralsk forkastelig overgrep, en folkesynd. Men da vil vel som regel ogsaa den ovenfor nævnte betingelse: Befolkningens ønske om en gjenforening med det gamle fædreland være bortfaldt.

Det, som i mange tilfælde her gjør den moralske dom saa vanskelig er, at der *politisk* set kan anføres saa meget for begge parters ret. Den ene kjæmper for at læge og erstatte en gammel amputation og at samle de nationale elementer ind under det fælles statsstyre, som bedst kan fremme deres utvikling; den anden kjæmper for at bevare den magtstilling, den engang har erhvervet sig, og beskytte sig mot en svækkelse, som kanske vilde hæmme den i dens civilisatoriske opgave. Begge parter kan være subjektivt overbevist om sin politiske og moralske ret. Men tror man overhodet paa en sedelig verdensorden, maa man erkjende, at objektivt set alene en av parterne kan ha den moralske ret paa sin side. Og av vanskeligheten ved at avgjøre, hvor denne ret ligger, maa man ikke la sig lede til den fallit-erklæring, at den moralske ret faar overlates til vaabnenes avgjørelse. La være, at denne kan være uundgaaelig; men den moralske ret er ihvertfald helt uavhængig av den Paastanden om det motsatte, om at den seirende ved selve seiren beviser sin ret, tildels støttet ved en misforstaaelse av læren om det naturlige utvalg, er intet andet end barbariet, næveretten, som stikker hodet op.

Jeg nævner et andet omraade, hvor stillingen i etisk henseende ofte kan være uklar: *kolonialpolitiken* og forholdet til uciviliserte folkeslag. Denne politik og dette forhold vil ofte dække sig ved paaberopelsen av en kultur-

mission. Selv om alt i saa henseende var i orden og alene uselviske og ideelle bevæggrunde var tilstede, kunde der kanske sættes et spørsmaalstegn ved, om den civilisation, som bringes vilde folkeslag, altid er et ublandet gode, og om en høierestaaende race har nogen moralsk ret til at paatvinge den med magt. Men vi kan gjerne la dette spørsmaal ligge, da forutsætningen: en ublandet uegennyttig og ideel kolonialpolitik aldrig er forekommet i verdenshistorien. Det er da heller ikke paa et saadant fundament man som regel vil forsvare erhvervelsen og utnyttelsen av kolonier. Forsvaret vil bygge dels paa den erhvervede stats eget behov for det utvidede virksomhetsomraade til styrkelse av sin kraft og virkeevne som kulturnation, dels paa at de goder som herigjennem bringes de undertvungne folkeslag, idetmindste opveier de onder, som tilføies den. Jeg vil ikke avvise muligheten av, at der paa dette grundlag kan skapes en i det store og hele retskaffen og moralsk forsvarlig kolonialpolitik. Men det vil dog desværre kun forekomme i noksaa sjeldne tilfælde. Som oftest vil der være — i bedste fald — en selvskuffelse tilstede, idet de virkelig drivende kræfter vil bunde i en ganske ordinær egoisme, magtbegjær og kapitalistinteresse, mens der kun i forsvindende grad tages hensyn til, hvad de undertvungne folkeslag vinder eller taper ved kolonialerhvervelsen.

Vil den maate hvorpaa kolonier og lignende besiddelser i fremmede verdensdele erhverves og utnyttes, kun i sjeldne tilfælde kunne bestaa for en vaaken sedelig bevisthets domstol, saa kan man vistnok trygt uttale, at undertvingelse av andre nationer *paa væsentlig samme kulturtrin* eller tilegnelse eller besættelse ved magt eller trusler av dem tilhørende landsdele, altsaa overhode al erobring og okkupation omtrent aldrig vil kunde bestaa for en saadan domstol, men maa dømmes som en folkesynd.

Der vil selvfølgelig altid fra den angripende og okkuperende stats side anføres grunde for dens optræden, som kan ta sig ganske plausible ut. Snart vil der paaberopes krænkelser, som i den nationale ære og selvbevisthets navn ikke kan lades uhævnet. Snart vil der pekes paa truende rustninger, allianer eller mobiliseringer, som gjør forebyggende og nøitraliserende motforanstaltninger nødvendige. Abstrakt

set kan man vel tænke sig, at aggressive skridt, okkupation og erobring moralsk kan forsvares ved disse og lignende grunde. Da staterne i sine tvistigheter endnu ikke har nogen international tvangsmyndighet med ubestridt autoritet at ty til, kan den fornærmede eller i sine interesser truede stat være nødt til at ta sig tilrette likeoverfor eller straffe en stat som ikke lar sig paavirke ved andre, lempeligere midler. En saadan retsutøvelse fra den sterkere likeoverfor den svakere vil dog altid bli yderst ufuldkommen som virkelig retsutøvelse betragtet og vil som regel kun altfor slaaende illustreres ved fabelen om ulven og lammet. Dertil kommer at om man end ikke har nogen international tvangsmyndighet, saa er man dog naadd et godt stykke paa vei i retning av international retsavgjørelse og bilæggelse av tvistigheter. En stat som virkelig for alvor intet andet vil end skaffe sig sin klare ret, vil i vore dage aldrig være henvist til nødvendigheten av voldshandlinger. Og en stat med en sund og vaaken sedelig bevisthet, og som for alvor alene vilde fremme ret og billighet og forsvare sit eget, vilde neppe nogensinde til opnaaelse herav gripe til forebyggende aggressive skridt som invasion eller erobringer.

V.

Det viser sig da ogsaa, at den retning, som forsvarer ekspansionens, erobringens ret for den sterkere likeoverfor den svakere, ikke lar sig nøie med forsvarsgrunde av den ovenfor nævnte mere ydre art. Den søker dypere ned og gaar, om man vil, brutalere tilverks, idet den priser storstatens, det mægtige kulturfolks ekspansion og erobringspolitik som saadan. Den betegner magtutvidelsen paa andres bekostning som et berettiget, ja naturnødvendig utslag av et saadant folks vitalitet og selvutfoldelsestrag og som et uundværlig middel til fremme av dets verdenshistorisk kulturmission; eller den betegner andre nationers angivelige stilstand eller tilbakegang som tilstrækkelig grund til, at saadanne nationer maa vike pladsen for den livskraftigere stat.

Herpaa bygges der saa en argumentation for krigens — derunder ogsaa erobringskrigens — nødvendighet som led i det menneskelige samfunds utvikling. Billedlig uttrykt tæn-

ker man sig krigen som et middel til at faa avpasset klædedragten efter legemets vekst eller — uten billedtale — til at faa rettet paa det misforhold, som i tidernes løp kan være opstaat mellem statsgrændserne og de virkelige magtforhold.

Dette sidste ræsonnement tilhører dog mere den graa teori end virkelighetens verden. Jeg tror med andre ord ikke, at den helt uhildede historiker vil kunne paavise et eneste tilfælde, hvor et saadant misforhold har nødvendiggjort eller kunnet retfærdiggjøre et overfald fra den sterkere stats side paa en svakere nabostat. Og ræsonnementet taper ogsaa stadig i aktualitet, alt eftersom statsgrænserne ophører at danne uoverstigelige skranker for den menneskelige foretagsomhet, og alt efter som menneskene finder andre midler end krigen til at løse staternes interessestridigheter.

Og hvad særlig angaar den sterke betoning av den enkelte storstats selvutfoldelsestrang og kulturmission fremfor andre, er der det eiendommelige — og mistænkelige — ved et saadant ræsonnement, at dets overbevisende evne anvendt paa det konkrete tilfælde som regel ikke strækker sig synderlig utover vedkommende erobringsstats eget landomraade. Det vil ikke hverve mange sjæle utenfor det folk, som har bruk derfor som skjermbræt for sin magtsyke og egoistiske stræben efter at tilvende sig de størst mulige fordele paa andres bekostning. Utenfor dette folk vil meget mere saadanne pretentioner tilbakevises med de kraftigste protester. Først og fremst naturligvis fra det statssamfunds side, som direkte rammes av okkupation eller erobring, og som vil anse sin egen ret til selvutfoldelse som likesaa ukrænkelig og sin egen kulturmission som likesaa betydningsfuld som erobrerstatens. Men hint forsvar for erobringens ret vil ogsaa tilbakevises av alle de utenforstaaende upartiske tilskuere, som ikke vil være istand til at indse, at den ene civiliserte nations ret til selvutfoldelse eller til at paatrykke verden præget av sin nationale kultur skulde være større end den andens. Disse tilskuere vil derfor betragte ethvert forsøk paa at albue sig frem i verden paa andres bekostning som en krænkelse av de store moralske grundlove, som gjælder alle det menneskelige samlivs omraader, gjælder stater som individer.

Disse utenforstaaende upartiske tilskuere imponeres i saa

henseende ikke av, at den ene stat er større og sterkere end den anden. Ti de vet, at de smaa statssamfund som f. eks. det jødiske og det græske har været fuldt likesaa uundværlig for kulturutviklingen som de store. Og de vet at retten til at leve sit eget nationale liv uhindret av overgrep utenfra hviler paa indre, kvalitative momenter og er uavhængig av en kvantitativ vurdering av stort eller smaat.

Nærmere beset fremtræder det forsvar for erobringspolitiken, som bygges paa storstatens ekspansionstrang og kulturmission, som uttryk for en egoisme og en selvovervurdering, som man kjender igjen fra andre felter av menneskelivet.

Der gives en likesaa snæver stats- og samfunds-egoisme som den individuelle egoisme. Man overser undertiden dette, idet man forblander to arter av den individuelle egoismes utvidelse, om man vil en organisk og en mekanisk. Egoismen kan utvide sig til familiefølelse, stammefølelse, fædrelandskjærlighet og universel samfølelse gjennem en organisk omdannelsesproces i altruistisk retning. Men den kan ogsaa utvide sig mekanisk saaledes, at to eller tre sammen stræver efter at tilvende sig fælles fordele, eller at det er familien eller stammen, eller nationen, hvis medlemmer gjensidig støtter hinanden i sin kamp utad for magt og rigdom. Denne egoistiske fællesstræben gjør ikke egoismen mindre egoistisk eller hjertet mindre trangt.

Til denne samfundsegoisme knytter sig ogsaa selvovervurderingen. Ogsaa denne er for samfundets vedkommende av væsentlig samme art som den, der gjør sig gjældende hos individet. «Overstaten» ser sin ekspansionstrang, sin herskerret, sin kulturmission, sin ret til at sætte sig utover de for andre gjældende etiske normer i samme lys som «overmennesket» ser sin formentlige særstilling. Hvem kjender ikke den typiske politiker med sin blanding av uselvisk trang til at gavne sit land og personlig ærgjerrighet! Ogsaa han vil lettelig komme til at se sin politiske mission og dermed følgende herskerret med forstørrelsesglas. Benytter han moralsk tvilsomme midler for at vinde vælgernes gunst eller komme motstanderes tillivs, vil han berolige sin samvittighet med nødvendigheten av at vinde den magtstilling, som skal sætte ham istand til at gjøre sit land de største tjenester.

Forskjellen mellem et saadant overmenneskes og oversta tens stilling i saa henseende er kun den, at det første lettere gjennemskues end den sidste. Menneskenes erkjendelse er naadd længer paa den individuelle end paa statsmoralens omraade. Hvor det gjælder det enkelte menneske, føler enhver med vaaken moralsk sans, at man ikke har lov til at gjøre uret selv i et godt formaals tjeneste, og at heller ikke noget godt vindes derved i længden. Jesuitermoralen er avlægs. Men likesaa vaaken er samvittigheten endnu ikke likeoverfor folkesynder. Dels fordi selve opfatningen av statens etiske ansvar er uklar. Dels fordi ansvaret i folkets bevisthet slappes ved at deles paa saa mange. Dels endelig fordi i sig selv ædle patriotiske følelser blander sig ind i bedømmelsen av fædrelandets utenrikspolitik og suggererer den store mængde til enten slet ikke at kunne se, hvad der er uret og overgrep og uhæderlig i denne, eller til at dække over alt dette med forestillingerne om den høiere nødvendighet, om overstatens kulturmission, berettigede ekspansionstrang o. s. v.

VI.

Der er endnu et enkelt punkt i staternes etik, som ikke helt kan forbigaaes.

Alt fremskridt i statssamfundenes internationale samliv hviler paa den stigende anerkjendelse av avtalers moralsk og retslig bindende kraft. En hæderlig mand holder sit ord, og det samme gjør en hæderlig stat. Der gives derfor ikke noget mere mistrøstig end dette, at ellers ansete og hæderlige statsmænd og sociologiske og politiske forfattere kan drage rigtigheten av denne sætning i tvil og hævde, at «herredømmet gaar over kontrakt», at «intet folk kan ofre sin tilværelse paa traktattroskapens alter, men alene kan strække sig saa langt, som det passer dets interesser», at i det hele statsegoistiske hensyn kan paaberopes som grund til traktatbrud.

Man pleier til støtte herfor at anføre, at folkeretten selv erkjender, at traktater sluttes med det stiltiende forbehold: *rebus sic stantibus*. Denne argumentation beror dog paa en misforstaaelse. I alle tilfælde hvor det med rette lar sig si at et saadant forhold baade oprindelig er tilstede og under

de foreliggende omstændigheter kan gjøres gjældende, der er forholdet at opfatte *som en del av selve avtalen* ganske paa samme maate som om forbeholdet var gjort uttrykkelig, eller en tidsfrist var sat eller lignende. Og en upartisk folkeretslig domstol maatte selvfølgelig i tilfælde erklære traktaten for uforbindende. Derimot er det utænkelig, at en traktat skulde overlate det til hver av parternes frie skjøn for sit vedkommende at erklære traktaten uforbindende paa grund av ændrede omstændigheter. Traktatens alder kan heller ikke i saa henseende være avgjørende. Det kunde tænkes, at en klausul i en 20 aar gammel traktat maatte ansees uforbindende, mens en 100 aar gammel avtale meget vel fremdeles kan være helt ut bindende. Og hvor vedkommende traktatbestemmelse for en upartisk folkeretlig betragtning fremstiller sig som bindende, vil det for en vaaken moralsk bevisthet være klart, at det er en forkastelig handling, en folkesynd at krænke den, og at staten ikke mere end enkeltmand kan paaberope sig tvingende grunde til at gaa fra sit ord. Hertil er endnu at føie den betragtning, at en stat som bryter sin traktatforpligtelse under paaberopelse av nødstilstand, som regel vil kunde bebreides, at den ikke med tilstrækkelig alvor har overveiet denne situation, forinden den fuldt frivillig og uten forbehold paatok sig forpligtelsen. At nemlig de omstændigheter, som senere paaberopes som tvingende, skulde ha været helt uforutseelige er lite sandsynlig. Det almidelige vil være, at vedkommende stat har opnaadd politiske fordele ved at paata sig forpligtelsen og nu vægrer sig for at yde vederlaget.

Det lar sig vel i det hele ikke negte, at utviklingen av staternes moral i det internationale samkvem endnu ligger langt tilbake for utviklingen av den individuelle moral. Moralutviklingen gaar forsaavidt jevnsides med retsutviklingen, likesom jo i det hele retten i stor utstrækning utkrystaliserer sig av moralen, og de to kategorier staar i dyp indre sammenhæng og vekselvirkning. For rettens vedkommende gaar utviklingslinjen fra den nationale ret omfattende individernes samliv til den internationale ret omfattende staternes samliv. Og samme linje følger den stadig stigende erkjendelse av de store moralgrundsætningers bindende kraft for det menneskelige samliv.

Men skulde man ikke allerede nu være naad saa langt som til at erkjende, at statssamfundene umulig kan være uttryk for den høieste idealitet i den menneskelige stræben, uten at de tillike repræsenterer det høieste trin av moral, som menneskene paa et givet tidspunkt er naad til? Der blir dog en dyp indre splittelse og motsigelse baade i den sedelige bevisthet og i det menneskelige samliv, naar man forsøker at opretholde en dualisme i lovene for den moralske livsførsel, og naar det som ansees ret og billig, godt og hæderlig i samlivet de enkelte mennesker imellem, skal kunne sættes ut av betragtning, saasnart det statssamfund man tilhører, saa at si træer ut av sin egen stuedør og kommer i forbindelse med mennesker tilhørende andre statssamfund. Der ligger rester heri av rovdyrmoral, av primitive snevre stammeinstinkter, hvor den fremmede ikke helt ut anerkjendes som menneske med menneskerettigheter. Men følelsen av det universelle broderskap begynder at dæmre. Hele den sum av energi, heltemod og offervillighet, som samler sig om fædrelandskjærligheten, vil staa i et endnu renere og klarere lys den dag, da der kommer fuld enhet i livsanskuelsen, og en stats borgere ikke behøver at holde en dobbelt moral, en for sine egne og en anden for fædrelandets handlinger, den dag da det ikke længer heter: «ret eller uret, mit land»; men da hæderlighet og retsfølelse, ordholdenhet og respekt for andres rettigheter og interesser er gjennemført likesaa langt i staternes som i individernes samliv, eller hvor ialfald brud herpaa dømmes likesaa strængt i det ene som i det andet tilfælde.

Jeg er ingen optimist, som tror paa en snarlig gjennemførelse herav. Magten vil endnu længe herske over retten. Men paa veien mot de store maal maa menneskene vogte sig for at la sig hefte av saadanne vrangforestillinger som den, at magtprincipet ogsaa moralsk skulde ha et fortrin for ret og hæderlighet.

Bredo Morgenstierne.

UPSALA-KOMMENTAR.

Møtet mellem fem nationers evangeliske kristne i Upsala 14—16 december var i og for sig ikke noget epokegjørende, ønsket ikke heller at være det. Det var en forløpers beskedne gjerning det var kaldt til, forberedelsen av et kommende møte av verdenskrigens sønderrevne kristenhet.

Men til det forberedende arbeide hørte ogsaa forsøket paa at gjennemarbeide det stof av opgaver og problemer som krigen har lagt tungt over kristenheten. Og det kan ikke negtes at det i og for sig er en hændelse med langt perspektiv naar nu fem nationers kristne møtes for at drøfte disse ting sammen. Desværre maa det rent prosaisk indrømmes baade at tiden var altfor knap og at repræsentantene ikke var fuldt forberedt paa at gaa løs paa disse fortvilede og dyptgripende saker. Men som et forsøk, som et utgangspunkt er dog de uttalelser som blev formet av reel værdi. Det pointeres ogsaa uttrykkelig i indledningen at det hele er ment *«til eftertanke og veiledning ved kirkens fortsatte arbeide»*.

Naar vi her ikke bare trykker av selve resolutionene, men prøver at utfylde dem, da sker det først og fremst i forbindelse med de tre artikler i dette hefte som netop tar op arbeidet med de tre hovedpunkter, som Upsalamøtet behandlet. Der blir desuten ved de knappe ord i resolutionene let en del uklarhet, som en nærmere utvikling kan søke at mindske.

I. De kristnes enhet.

Den bedste kommentar til dette punkt — som trods de andres større direkte aktivitet dog er det avgjort vigtigste og videst rækkende — har erkebiskopen selv leveret i spidsartikelen i dette hefte.

Det ser ut til at vi staar ved et tidsskifte med gjennembrudskraft for de *religiøse* kilder og værdier i kristendom-

men, i motsætning til den utformningens tid som maatte lægge hovedvegten paa det som er hvert kristelig samfunds *særpræg.* Det dogmatiske kjephestrytteri er ganske stille forsvundet og har git plads for en kristelig samlingstrang som synes at kunne overskride frontene, baade de kirkelig-dogmatiske og de nationale.

Som det saa ofte gaar, har i stilhet et enkelt led i gammel kristelig tro faat som et nyt og friskt liv; det er her leddet om den hellige *almindelige*[1] kirke.

At nu dette kan skape en fare ved at lokke til at la alle former og rammer falde, en fristelse for svake hoder og varme hjerter, bør fra første stund kalde til en nøgtern vurdering av de særlige uttrykssæt for kristelig syn og kristelig liv som de forskjellige folkegrupper og bekjendelser har fundet sig bedst til rette i. Det er en rigtig og sund vurdering av «dogmerne» naar de *ikke* fremhæves hverken som den eneste rette utlæggelse av skriftens lære eller som kirkens bindende autoritative trosregler, men kaldes «gaver» fra Gud (saaledes i den svenske original, i oversættelsen «værdier») som er utsprunget av kristelig erfaring og opfatning. Mot denne naturlige sær-dragt til forskjellig aandelig struktur skal vi passe os for at vise utaknemlighet eller utroskap. Det er jo engang i en menneskelig forskjellighetenes verden vi befinder os, og vi ser ikke deri en beklagelig tilstand som skal eller kan overvindes. Heller ikke ser vi andet end at slegtenes lange kamp for at naa videre klarhet og sandhetserkjendelse, er en form for «fortsat aabenbaring». Det er disse to tanker som ligger i uttrykket «historiens Gud» som derfor med urette er fortolket som et fald mot en verdsliggjort, national, dennesidig guddom.

Programatisk er det pekt paa at «forkyndelsen» som paa protestantisk jordbund ensidig betyr «prækenen», slet ikke er det vigtigste, end si det eneste uttryk for et kristent samfunds arbeide og opfatning. Enkeltmands mindre bemerkede tale saa vel som hans praktiske opførsel i livets mange situa-

[1] Burde vi ikke med det samme tænke paa et bedre norsk ord til at uttrykke dette begrep? I Sverige har man — som det ses bl. a. av erkebiskopens artikel — tat op det almindelige latinske uttryk og taler om en evangelisk katolicitet, en almen evangelisk kirke.

tioner er lagt ind i det lille ord «liv» som er stillet foran forkyndelse.

Dette led kommer derfor til at lyde:

Naar vor kristne trosbekjendelse taler om en hellig, almindelig kirke, minder den os om den dype indre enhet som alle kristne trods national og konfessionel ulikhet eier i Kristus og hans gjerning. Uten at være utaknemlig eller utro mot de værdier som historiens Gud har git hvert kirkesamfund, dets særegne kristelige erfaring og opfatning, maa vi la den enhet som dypest er at finde i Kristi kors, bedre end hittil bli virkeliggjort i liv og forkyndelse.

II. De kristne og folkelivet.

Fra forskjellig hold, især fra dansk, blev det baaret frem sterke vidnesbyrd om at det kristne folk rundt i landene ventet et myndig og retledende ord fra kirken om de kristnes forhold til krigen og det som fører til krigen. Derfor maatte det straks klargjøres hvilke midler man mente den evangeliske kirke her kunde og burde bruke. Pavens aktion har smittet os med en trang til at kunne føre storpolitisk tale. Det samme har socialdemokraternes Stockholmsforsøk ført med sig. Skal de evangeliske kristne staa tilbake for katoliker og socialister?

Upsalamøtet har utvetydig tat avstand fra alle denslags tanker. Det har principielt erklært at den evangeliske kirke ikke har og ikke maa ha nogen magtmidler, massemidler, til at øve indflydelse paa folkelivet. Den skal gjennemsyre folkets liv ved aandelig paavirkning, gjennem enkeltmands kristenliv og ved den repræsentative forkyndelse.

For en jurist er det i denne forbindelse en inkonsekvent sprogbruk naar resolutionen allikevel taler om hvad *kirken* skal gjøre og hvad kirken har syndet. Det korrekte uttryk har vi i de tre overskrifter: De *kristnes* enhet, de *kristne* og folkelivet, de *kristne* og retten.

Det er i denne aand det maa forstaas naar det i teksten ofte heter «kirken»; det er *ikke* embedet, institutionen eller organisationen som dermed er ment; men kirken i evangelisk aand *er intet*, og eier intet middel til at gjøre sig gjældende, hvor der ikke findes enkelt-kristnes liv. Og allikevel ønsker

vi ikke at si «*de kristne* er verdens salt», — vi ønsker at tildække vore personer med al deres skrøpelighet og kantethet, al deres famlende stræben, vi ønsker naar vi taler om hvad de kristne skulde være i verden at hylle vore personlige kvalifikationer i prestedragtens institutionsbaarne form, og denne dragt heter *kirken*. I den træder vore kristen-personer tilbake og lar det kristelige bæres frem i dets fylde, som vort manende program, vor pligt, vort haab og — vor dom.

Derfor er kirken for os et kjært ord. I den forenes vi alle, under dens vinge er vort hjertes hjem, og paa dens bastioner føler vi vor svakhet blir til styrke.

En anden side ved ordet kirke kommer frem naar man ser den smule divergens som der i dette stykke er mellem de tre nordiske lande for tiden, idet danskene istedet for kirken helst vil si *menigheten*, ikke «den danske kirke», men «den danske menighet». (Slik kom det vist ogsaa til at hete paa de fleste steder i den danske tekst av resolutionen). Paa svensk og norsk er det simpelthen sproglig umulig at uttrykke sig slik. «Den norske menighet» er et lokalbegrep og mangler det alle omfattende og indesluttende. De kristnes avsondring fra verden har ved forholdenes særegne art i Danmark faat en viss ideel karakter som finder sig hjemme i ordet «menigheten», men føler «kirken» som noget verdslig forurenset, kanske som et dødt institutions-skal. For Sverige og Norge er det efterhaanden blit noget av en programsak ogsaa i denne forbindelse at bruke ordet kirke. Kirken er menigheten i dens kaar og i dens opgaver her paa jorden, i folket og i nationen.

Denne side av saken faar imidliertid hvert land opfatte ganske efter sin egen situation. Der opstaar ikke dermed nogen divergens i det som her er hovedsaken. Det kan derfor, efter mit skjøn, ikke være nogen tvil om den aand hvori man maa læse første passus i resolutionen om de kristne og folkelivet:

> *Den kristne kirkes opgave, at være jordens salt og verdens lys, kan og bør den evangeliske kirke bare løse paa aandens vei, ved sin forkyndelse og sit liv. Kirken skal være folkets og folkenes vaakne samvittighet.*

*

Hvordan gjør nu denne samvittighet sig gjældende overfor krigen?

En hel dag av de knappe to som var tilmaalet de alsidige forhandlinger i Upsala var viet en «generaldebat om de kristne og krigen». Man skal ikke agte det for intet eller litet naar det hele resultat av denne diskussion kunde formes i de faa ord om «motsætningen mellem krigen og Kristi aand». Dette er netop samvittighetens røst, og den var — saa steilt motsætningene ellers taarnet sig op — fælles for alle. Samvittigheten utkaster som bekjendt ikke planer, anviser ikke nye veie, utarbeider ikke programmer og praktisk-politiske løsninger av konflikter. Samvittigheten prøver det som er eller var, den re agerer, men agerer ikke. Med tilsynelatende ret blev det derfor av en dansk taler kaldt paa en *profetisk* røst som kunde gi os løsen-ordet for de kristnes optræden mot krigen, hvortil det av en norsk taler blev bemerket at en konferance, til og med en neutral konferance, ikke kunde eller skulde forsøke sig som profet.

Men samvittighetens prøve gav hos alle det sterke og klare svar: der er en avgjort motsætning mellem krigen og Kristi aand.

Om den aktuelle optræden var der forskjellige meninger likefra det ytterste svenske standpunkt: at forsvarskrig i alle fald er tillatt og at enhver krig, saa snart den er erklæret, blir en forsvarskrig, — over til det ytterste danske: at ikke alene krig er synd, men at ogsaa alt som hænger sammen med magtkonstellationer, saaledes ogsaa selve staten, er av det onde og maa skyes av de kristne.

Atter et eningspunkt fandt man imidlertid, da det blev fremholdt at en slik neutral konferance ikke kunde slynge en fordømmelsesdom ut over de kristnes deltagelse i krigen, i det øieblik millioner kristne nu staar i den forfærdelige kamp, mens netop vi selv har faat det saa meget lettere. Der foreligger stadig flere vidnesbyrd om sjælekvide hos kristne i krigens lande, og *vor* plads maa i disse ting være beskedent bakenom dem som virkelig har gaat gjennem de store prøvelser. Det blev ogsaa foreslaat at man i resolutionen burde nævne at fra disse haabet man paa det retledende forløsende ord, en tanke

som — selv om den er rigtig — dog vanskelig kan uttrykkes i resolutionsform.

Det er imidlertid andre hovedpunkter i de kristnes forhold til folkelivet som vi kan ta frem til arbeide enten vi er krigførende eller nøitrale. Først blandt dem staar *det kristne brorskaps ideal*. Her er ikke bare tale om den religiøse enhet — som i resolution I —; det kristne brorskaps ideal skal løftes og lyse over *alt* menneskesamkvem, og kirken maa gaa i spidsen.

Al krigsaarsak — om det gjælder krig mellem familielemmer, klasser eller nationer — bunder i den selviskhet som aldrig kan opgi sit eget for sin bror. De sociale forhold, handelslivet, indre-politik, kolonipolitik og utenrikspolitik — selviskheten gjør dem til like saa mange krigsaarsaker; først hvis brorskapets ideal faar seire i hjertene kan den «varige fred» bli menneskenes haab.

Naar dette første hovedpunkt indledes med en erkjendelse av at kirken har svigtet, da betyr det ikke at dette er det eneste omraade hvor noget er forsømt. I alle tre resolutioner har denne tanke faat rum. I dette tilfælde er det ikke længer det dogmatiske skille som er ment — skjønt det har virket med. Kirken har vel ikke direkte motarbeidet den kristne brorskapstanke, men den har rolig fundet sig i alle de menneskereiste selviskhetens skillemurer, ja undertiden endog villet hellige dem som uttryk for Guds anordning. Den *nationale* selviskhet er ikke likefrem nævnt; det vilde være bare alt for letvint at *begynde* med den og se forbi de andre og nærmeste opgaver for det kristne brorskaps realisation.

Med sin indledningspassus kom altsaa det første punkt i resolution II til at lyde:

> *Sammen med kristne i alle krigførende land føler vi dypt motsætningen mellem krigen og Kristi aand og vil paa grund herav fremholde nogen hovedpunkter angaaende de kristnes forhold til folkelivet:*
>
> *1. Kirken, som desværre ikke sjelden har lagt sterkere vegt paa det som skiller, end det som forener, maa løfte det kristelige brorskaps ideal, vække og skjærpe dommen over selviskheten og ta kraftig del i arbeidet for at*

fjerne krigsaarsaker, de være av social, økonomisk eller politisk natur.

*

Med bestemt hensigt appellerer nu videre punkt 2 ikke til kirken som fælles begrep, men til *de kristne* enkeltvis. Det dreier sig her ikke om de utvortes krigsaarsaker, men om de *psykiske*:

2. *De kristne maa kjende sit medansvar i folkemeningen og de uttryk den tar sig, og de maa i det offentlige nationale og internationale liv like saa vel som i personlige forhold tjene sandhet og kjærlighet og søke at forstaa forutsætningen for andres maate at tænke paa, tale eller skrive.*

Det er jo — som erkebiskopen sa — ikke andet end det 8de bud som her indskjærpes for alle offentlige forhold saa vel som for de private Ingen er saa utilbøielig til at «ta alt i bedste mening» som en folkemasse, et publikum. Hvad krigstiden har aabenbaret i saa maate, i neutrale ikke mindre end i krigførende land, tvinger os til at se hver *enkelts* medansvar i folkemeningen, han være redaktør eller abonnent, taler eller tilhører, minister eller sladder-ombringer. Det er netop mangelen av den indflydelse som vilde ligge i enkeltmænds selvstændige standpunkttagen som gjør en folkemening saa smittende og saa flytende.

De kristne har her *som kristne* et sær-ansvar. De fritas ikke for sin del av skylden ved at skyte sig ind under folkemeningens suggestion. Og samtidig er det ikke nogen bløtagtig forstaaen og tilgiven av hvadsomhelst, de er kaldet til, de er sandhetens tjenere og har at *søke* den, først!, og at *hævde* den uten avkorting, ikke i dømmeglæde, men i opreisende kjærlighet. «De maa i det offentlige nationale og internationale liv likesaavel som i personlige forhold tjene sandhet og kjærlighet».

Det er den meget jordiske forutsætning for dette at de erhverver sig kundskap til hvad og til hvem de skal dømme. Vi europæiske nationer har jo hat nogen forbindelse med hverandre og skulde hat visse forutsætninger for at *forstaa* hverandre. Men det trækker ikke før op en konflikt mellem to av landene, før hele dette fond av kjendskap ut-

nyttes til at vrænge alt om til uvilje og ophidselse. Den som i et saadant land vilde søke at *forstaa*, end si ta i bedste mening det som er gjort eller sagt fra det andet land, han er straks en mistænkelig og foragtelig person. En neutral kristelig konferance som ikke hadde set dette frygtelige psykiske faktum i øinene, men hadde villet nøie sig med at peke paa rustninger og økonomisk konkurrance som de eneste syndige krigsfarer, vilde ligne en som brøt fyrstikken av og tok træet væk fra barnet men lot det beholde tændsatsen.

Om der er noget haab om at de kristne vil indse noget sær-ansvar og nogen sær-opgave for sig paa dette omraade, er kanske tvilsomt. Det er ikke saa iøinefaldende og saa letvint dette som at tale om militærnegtelse eller avvæbning.

*

Det tredie punkt er saa knapt formet at det næsten ikke ser ut til at være mer end en demokratisk talemaate:

3. *Kirken bør opdra folket til en alt høiere grad av selvbestemmelse.*

Vegten ligger imidlertid her paa en *høiere grad*, kanske bedre: en høiere *art* av selvbestemmelse. Kirkens opgave i i det demokratiske samfund maa være gjennem aandelig opdragelse at sætte folket alt mer istand til virkelig at utøve sin selvbestemmelsesret. Fordi om en folkemasse faar retten til frit at gjøre som den vil med sig og sine saker, er dermed ikke noget ideelt skedd i og for sig. Først naar dette folk ved individuel opdragelse saa vel som i dannelsen av et samfundssyn faar evnen til at uttrykke sin bevægelsesfrihet i en fast stræben til eget og andre folks vel, kan demokratiet fuldt nyttes. Folkenes selvbestemmelsesret kræver i langt høiere grad end autokratiet at hver borgers personlighetskræfter blir kultiveret og faar utfolde sig. Uten denne, de enkeltes selvbestemmelses*evne*, er folkestyre og national selvbestemmelsesret en lav grad av ideel samfundsorden.

*

Den eneste direkte politik som møtet samlet sig om var tilslutningen til arbeidet paa voldgift. *Avrustning* kunde ikke komme med, fordi der ikke var enighet om dens former og

dens gjennemførelse. Men foran tvistighetene — som altid vil opstaa — nævnes her det positive arbeide for at lette folkene i at forstaa hverandre, noget som rigtignok kræver en mer detaljeret utredning for at bli effektivt, men som ikke derfor maa glemmes og gjemmes for det mer iøinefaldende: at bilægge tvist gjennem forhandling.

Med dette fjerde punkt slutter konferancen sig til den store mængde private og officielle personligheter og forbund som har utpekt denne vei som en fremtidslinje til avvergelse av krig, og den gjør det med saa meget større indre ret som dette politiske program har sin likefremme rot i Kristi folkeprogram:

4. Kirken bør arbeide for mellemfolkelig forstaaelse og internationale tvistigheters avgjørelse ved forhandling og voldgift.

III. De kristne og retten.

Denne resolution blev mindst debattert og blev mindst ændret av den efter møtet arbeidende redaktionskomité. Den er da ogsaa forblevet den utførligste og mest talende, trænger forsaavidt mindst kommentar. Derimot trænger den muligens i like saa fuldt maal som nogen av de andre et *fortsat* arbeide for at vinde absolut klarhet og fasthet. Hvor vanskelig det er at bevæge sig paa disse omraader uten megen indsigt og vaaken omtanke, fik vi et bevis paa ved det eneste punkt i disse avsnit som vakte nogen debat.

Vi skal først citere første hovedled:

Efter kristelig syn er bevissthеten om ret og uret og den retsorden som er vokset frem derav, av evig værdi for menneskene. Skal evangeliet kunne prækes, kræves der i det mindste en elementær retsorden. Men de former vi gir retten, trænger stadig fornyelse eftersom menneskenes etiske bevissthet klarner og utvikles.

Kirken maa derfor i Kristi navn hævde rettens hellighet og kræve dens videre utformning. Dette maa først og fremst gjøres indenfor ens eget land. Men kirken har ogsaa pligt til efter evne at støtte arbeidet paa rettens mellemfolkelige utvikling. Den bør derfor bekjæmpe enhver forherligelse av vold og magt paa rettens bekostning og betone at folkenes

og staternes handlinger like saa vel som det enkelte menneskes er underlagt moralske grundlove.

Det som kirken heri har feilet, bør den ydmygt erkjende og av al kraft søke at rette.

Der hvor det heter at «folkenes og staternes handlinger like saa vel som det enkelte menneskes er underlagt moralske grundlove», blev det fra norsk hold foreslaat at man skulde hævde de *samme* moralske bud for staternes forhold som for de enkelte individer. Mot dette blev det av erkebiskopen og prof. Rodhe indvendt, at en nordmand, professor Bredo *Morgenstierne*, netop i Upsala i et foredrag overbevisende hadde utviklet at man *ikke* uten videre kunde overføre enkeltmandsmoralen paa staterne. En stat og dens forhold er en langt mer komplicert og uoversigtlig indretning, som kræver sin egen etiske behandling[1]. Derfor fik dette punkt en forsigtigere, men like fuldt skarp og klar redaktion.

*

Sidste passus gaar saa — likesom under Res. II punkt 3 — ind til *sindelaget* som maa bære alle reformer og fremholder med rette at paa dette felt maa kirken først og fremst se sin opgave naar det er tale om rettens hellighet:

Reformene er imidlertid, baade indenfor et folk og mellem folkene, for saa vidt av begrænset værd som de for at være virkekraftige maa bæres oppe av en indre moralsk overbevisning. At fremelske et saadant sindelag av kristelig brodersind, selvtugt og indbyrdes retfærdighet er kirkens første pligt paa dette omraade.

*

I den i Norge offentliggjorte tekst av resolutionen er kommet med som nr. 4 en notis om at konferancen sluttet sig til en uttalelse angaaende missionen og krigen som var blit avgit for et aar siden av et svensk missionsmøte. I de andre land er de tre forannævnte resolutioners tekst forsynet med underskrift av de tre biskoper, og derefter følger som et tillæg ytringen om missionen.

[1] Professor Morgenstiernes foredrag offentliggjøres foran i dette hefte.

Jeg trykker like saa godt her — og paa svensk, da det dreier sig om en understøttelse til et svensk initiativ — den vidtløftigere form for uttalelsen som ordlydende er en kopi av den svenske henvendelse av 1916.

To reservationer bør her tages: vanskeligheten for de krigførende (især for England) ved uten videre og straks ved fredsslutningen at godta det principielt rigtige krav om at missionen er hævet over nationale rivninger, kom alt for litet frem. Et fra fremtrædende dansk hold antydet forslag til en reservation om at man dog indsaa at disse forhold ikke var saa ganske liketil at ordne, blev ikke realiseret.

I forbindelse med dette maa det sies at konferancens sammensætning ikke gav tilstrækkelig saklig tyngde til selvstændig optræden i dette spørsmaal. Alle disse indviklede grænseforhold i missionen maa gi stof til en hel fredskonferance for sig, og en slik er vistnok ogsaa paatænkt av de krigførende selv. Men uten indgaaende sakkjendskap vil det ikke nytte at melde sig, hverken til lokal eller principiel retledning.

Med tillæg av de linjer i sidste passus som indfletter den neutrale konferances tilslutning lyder de svenske missionslederes beslutning saaledes:

Grundsatsen om missionens supernationalitet.

Det pågående världskriget har för den kristna missionen på alla dess olika områden medfört rubbningar och svårigheter, som till en början ingåfvo missionens ledare och understödjare de största farhågor att arbetet skulle om inte rent af afstanna dock i väsentlig mån förhindras. Med glädje och tacksamhet har man iakttagit, att återverkningarna hos de infödda inte blifvit så stora, som man befarade, och att förbindelsen med hemlanden i stort sedt kunnat upprätthållas om än med många och allvarliga inskränkningar.

Vissa företeelser icke minst under senaste tid hafva dock väckt farhågor för att äfven sedan kriget afslutats sådana inskränkningar skola komma att göras i de grundsatser, som hittills varit allmänt erkända beträffande hvad man skulle kunna kalla missionens supernationalitet, att denna kan befaras blifva väsentligt rubbad.

Tydligtvis kan ett krig göra det nödvändigt för ett land att, om inom dess kolonialområden eller lydländer missionärer tillhörande ett annat folk företaga åtgärder som bevisas eller befaras kunna medföra politiska komplikationer, pålägga dem vissa inskränkningar i deras rörelsefrihet. Det skulle emellertid vara ödesdigert för den kristna

missionens framtid, om den principen blefve gällande, att missionen inom kolonialområdea endast bör utövas af det lands undersåtar under hvilket området lyder i politiskt afseende. Det i vissa fall sedan flera människoåldran utförda missionsarbetet af högt kulturellt och religiöst värde, som utgått från andra länder än de inom resp. områden härskande, äger anspråk på att få fortlefva utan hänsyn till politiska förhållanden.

Det är för de infödda själfva af den största betydelse att lära känna kristendomen icke blott i den form, som den vunnit hos det härskande folket, utan äfven hos andra kristna folk. Det är dessa andra folks rättighet såväl som kristna skyldighet att i mån af sina krafter och efter de vägar på hvilka de tro sig ledda af Guds hand fullfölja Kristi at alla hans lärjungar gifna bud: «Gån ut hela världen och förkunna evangelium för alla folk».

Den internationella kyrkliga konferensen i Uppsala den 14—16 dec. 1917 med representanter från 5 neutrala länder: Danmark, Holland, Norge, Schweiz och Sverige ber att i likhet med det i Stockholm den 15—17 sept. 1916 samlade svenska missionsledaremötet till medlemmarna af Edinburgkonferensens fortsättningskommitté få rikta en varm och vördsam maning att hvar och en inom sitt folk måtte arbeta för att vid de fredsförhandlingar, som följa efter det nu pågående kriget, principen om den kristna missionens superationalitet må vinna uttryckligt erkännande och tillämpning.

*

Upsalamotets forhandlinger og uttalelser nød i Stockholmspressen en ganske overordentlig opmerksomhet. Tiden like for jul var ellers ikke heldig, naar man vilde vinde gehør for slike tanker. Men den tyngde som ligger i selve saken vil sikkert gjøre sig merkbar nu fremover, og møtets satser gir baade tilstrækkelig utgangspunkt for en debat og trænger paa den anden side ogsaa i sterk grad at bli gjenstand for «Kirkens fortsatte arbeide». Kan de føre os fra snak over til arbeide og undersøkelse, er deres maal naadd.

Eivind Berggrav.

LITTERATUR.

Jord og himmel. Av *Haakon Wergeland.* Kvæde til minne um reformationen.

Wergeland skriver godt landsmaal og har en tiltalende digterisk form. Navnlig lykkes den følelsesmættede billedtale næsten altid for ham. Han religiøse syn er i slægt med den harmonisering av himlens kræfter og jordens drifter, som har virket idealdannende i den nationalkristelige ungdomsbevægelse hos os. Wergelands bok hører da ogsaa til i den. Og hans reformationskvæde vil passe sammen med denne ungdomsbevægelse saa langt som det lykkes for den at bevare harmonien mellem himmel og jord.

Som bekjendt er det ikke altid tilfældet. Og det bringer mig ind paa en indvending mot boken, nemlig den at reformationen ikke er nogen harmonisering men snarere sprængning av en ældre tids harmonisering. En voldsom sprængning av det gamle fandt sted, dengang Luther la samvittigheten og den personlige tro som dynamitpatron i middelalderens sikkerhetslaas.

Det utelukker ikke forresten at vi som har lært av ham forsøker, at faa tonen «av dypsens nød» føiet sammen med den som «kommer høit fra himlen her», og som et forsøk derpaa hilses boken velkommen.

Evangeliet om det hinsidige. Av dr. *J. Paterson Smyth.* Oversat av Edward Hambro, Aschehoug, Kristiania 1917.

Høiesteretsassessor Hambro har gjort to gode gjerninger ved at overføre denne bok til vort sprog. Først har han git os god evangelisk læsning paa et dunkelt omraade, hvor tankerne under tidens tryk trænger sig ind. I denne tid hvor saa mange i vore øine ufærdige liv hastig føres over tærskelen til det evige, trænges der evangelisk lys over «det nære hinsidige» som forfatteren kalder det. Ellers falder vi hen i skjærsildspiner og sjælemesser og avlad igjen. Eller kanske hen i naturhistoriske fantasterier av indisk oprindelse som er værre. Vi er utsatte for at slaa ind paa saadanne veie og bør derfor være taknemlige for rolig oldkirkelig veiledning tilsat med moderne utviklingstanker, saaledes som denne bok gir os det.

Dette er den ene gode gjerning. Men den anden er at han ved at utgi denne oversættelse — likesom ofte ellers — *har lagt for dagen* en kjærlighet til evangeliet, som den dannede almenhet hos os ellers gjemmer dypt i sit hjerte. Han skal ha tak for begge sine gode gjerninger.

Lighedens land. En bog om Danmark. Av *Edv. Lehmann*. Gad, København 1917.

Med let og legende pen fører vor kjendte essayist Lehmann os igjennem det lille kongerike som han elsker og tugter Vi nordmænd har lettere for at følge ham i hans kjærlighet end i hans revselse, ti hvis der er nogen ikke danske som har lov til at tale om kjærlighet til den danske naturs straalende ynde og det danske væsens jevnhet, saa er det vi norske.

Den demokratiske likhets og lavhetssværmeri som Lehmann har set sig mæt paa, kjender vi ogsaa fra andre steder og er slet ikke sikker paa, om det er saa særlig dansk, som forfatteren mener. Trods vor spraglede natur har vi vor fulde del av det her hos os og trods hele det britiske aristokrati, tror jeg der er født saameget av det derover.

Hvorvidt likhetssværmeriet er skadelig for et folk, beror paa om folket derigjennem blir tromlet flatt, saa ingen kvalitet faar aabenbare sig og ingen personlig reisning kan finde sted.

Men naar vi læser Edv. Lehmanns essays og stiller os hans person i hele dens danske art for øie, kan vi ikke tro, at den jordbund, som har fostret ham, ikke kan frembringe kvalitet. Hans bok om Danmark er selv et verk av høi stilistisk kvalitet og betydelig aandelig værd, særpræget dansk og aandelig vaakent som det meste Lehmann skriver.

Hjemkomst. Digte. Av *Nils Collett Vogt*. Aschehoug, Kristiania 1917.

Ved denne digtsamling rykker forfatteren et stykke længer frem end han før er naaet. Flere ting bidrager dertil. En kan nævne at sikkerheten i sprogform og rytme er større end før, og en kan peke paa den kantate ved jubilæumsutstillingen 1914, som paa en saa sjelden maate bærer glæden over det vellykkede arbeidsstevne frem og opover.

Men mest kommer det kanske av at tonen i samlingen virkelig svarer til titelen. «Familiens sorg» er kommet hjem, ikke helt kurert endnu, ikke fri for bitterhet endnu, men dog hjemme igjen. Dette kommer ganske vakkert frem i digtet «Min far». Bedre endnu i den kjærlighet til Kristiania, som kommer frem mange

steder i boken, men vakrest og bedst i den fædrelandskjærlighet som boken aander av.

Dog er digteren ikke helt hjemme endnu. Der mangler et personligt opgjør i digtet «Min far». Og hvad Kristiania angaar, er han, som det synes endnu kun kommet hjem til naturen og saadan halvt om halvt ogsaa til pigerne. Men til byens aand er han endnu ikke naaet. Kristiania har hitindtil kun hat én digter som har faat nogen dele av dens aand og det er *Gunnar Heiberg*. Men som sagt: Vogt er grepet av Akersdalens og fjordbasinets skjønhet, han kjender vaarens rus og høstens blanke skarphet slik som den er der inde. Og han elsker hele Norges natur (fra østlandssynspunkt). Helt er han ikke kommet hjem til Norge endnu. Han er stanset op ved naturen Selv de to digteraander som han besynger i sin pragtfulde kantate staar væsentlig for ham som natursymboler. Og det er netop hvad der endnu skiller ham fra baade Wergeland og Bjørnson paa den ene side og fra den hele hjemkomst paa den anden side: de besungne digtere er hjemme hos os fordi de ikke bare sang om natur men ogsaa om *aand*. Eller rettere, fordi de ikke bare har vor natur men ogsaa en del av vor aand.

Det er underlig hvor meget av kunsten hos os der gaar op i naturstemning. Det vidner baade om styrken i det naturalistiske gjennembrud anno 1880 og om det henrivende og sterke ved vor natur. Men digterne skal vide, at ingen synger sig ind i vort hjerte uten han kommer længere ind i sig selv og høiere op over sig selv i den store hjemkomst.

Jens Gleditsch.

Den katolske Kirkes Styrelse i det sidste Aarti. Av *Hj. Holmquist.* Oversat av *J. Albinus.* Pio. København, 1917. 132 sider.

Prof. Holmquist er kjendt i Norge fra sin populære, greie og letlæste jubilæumsbok om Luther, og av dette tidsskrifts læsere ogsaa fra sine oversiktsartikler over nyere Lutherlitteratur. Her bydes en dansk oversættelse av hans i 1915 utkomne bok om den katolske kirke i det siste tiaar. Det er selvsagt med ulyst jeg anbefaler en *dansk* oversættelse av en *svensk* bok i et *norsk* tidstidsskrift; et dannet menneske hertillands skal naturligvis foretrække den svenske original. Men boken er saa værdifuld at den bør læses av alle med kirkelig, kulturel og politisk interesse, selv om de maa læse den i dansk oversættelse.

For vort tidsskrifts læsere har den en særlig aktualitet, paa grund av det ordskifte som her er ført mellem redaktør Duus og

biskop Falize om den katolske fare i nutiden. Og trods sin objektive, lidenskapsløse, upartiske fremstilling maa Holmquists bok kunne aapne øinene paa nogen hver for at der *er* en virkelig fare. Alle tænkende er paa det rene med at den religion som vil tjene paa krigen, ikke er personlighetens religion og «frihetens fuldkomne lov», men autoritetsreligionen, og særlig da denne i dens krasseste og værste form: den romerske katolicisme. Og hvad man i denne bok kan læse om aanden i nutidens romerkirke, fra autentiske kilder, maa kunne kurere enhver for det æstesisk-romantisk-verdenstrætte sværmeri for pavekirken, et sværmeri som i almindelighet kun er mulig i overveiende protestantiske omgivelser, hvor man ingen leilighet har til at rende pannen mot autoritetens jernmur ved det mindste utslag av aandelig selvvirksomhet og selvbestemmelsesret.

Det interessanteste ved boken er imidlertid det rent historiske ved den. Ganske klart drager den frem de kræfter som har været de drivende i pavekirkens politik siden Pius X tok styret, en politik hvis maal er en stadig konsekventere utformning og gjennemførelse av utltramontanismens ide, det enevældige, i alle enkeltheter centraliserte pavedømme, systemets almagt og personlighetens fulde underordning under systemet. Og at Pius's politik, som stundom for den utenforstaaende kunde se ut som avsindig halstarrighet, her virkelig har vundet mange seire, faar vi klart se. Ikke mindre vidsynt og oplysende er den orientering av pavedømmets utenrikspolitik som Holmquist gir. Han viser sig her som en forstaaelsesfuld iakttager av det store internationale spil og en veiviser som man med tryghet kan følge. Meget av det han omhandler hører endda ikke historien til og er derfor kun delvis klart. Men oftest turde Holmquists tydninger træffe det rette.

SIGMUND MOWINCKEL.

Om «*kirkens enhet* trods alt der skiller» offentliggjør vi i februar en artikel av den fransk-reformerte prest *C. Nicolet.*

Erkebiskopens artikel i dette hefte er ogsaa trykt i «Minnesskrift» til Kong Gustaf V's regjeringsjubilæum (Nordstedt).

DIGTNING OG IDEER.

I.

Hvor hører en ikke ofte i denne tid klager over at ikke digtningen er sterkere præget av de store begivenheter som nu omformer verden. Hvor er verdenskrigen i vore dages digtning, spørres der. Hvorfor sporer en ikke i digtningen de nye ideer, denne forfærdelige tid *maa* skape? Digterne, de skriver som før, om almindelige menneskelige konflikter, de synger sine vers og fortæller sine romaner, og kan det spores i en eller anden bok at den er skrevet i krigens tid, er det bare som stænk i den almindelige skildring. Digterne synes ikke at ane at av krigens rædsler stiger de nye tiders ideer. Slik taler folk.

Det er hos det almindelige menneske en trang til at se det de kalder «nye ideer» straks dokumenteret paa tryk. De veirer noget i luften, en ny lugt i sladderen, en stemning over promenaden, en ny frase fra et kateter, og de iler ind i nærmeste bokhandel og spør: Hvor staar det, hvad koster det. Og da en bokhandler ikke gjerne vil at kunden skal spørre forgjæves, gir han en bok over disken, i vore dage f. eks. Konrad Simonsens «Den nye menneskeype», værsaagod, her er et bind nye ideer. Og saa tror folk det, fordi de har en dunkel følelse av at et slikt sammenbrudd som det som nu foregaar i verden, ogsaa maa føde en ny ideverden. Det er deres haab over rædslerne, deres paaskemorgen-tro. Og da de ikke selv har nogen klarhet over hvilken opstandelse der kan haabes paa, kræver de skribenterne til regnskap. Det er digternes kald at klargjøre ideerne, at synge det nye haab ind i menneskenes sind. Og straks ikke digterne gjør det, eller ikke gjør det slik folk venter det, føler mængden sig skuffet, bedraget. Det staar daarlig til med digterne nu tildags, sier den.

Og i sit begjær efter at bli tilfredsstillet griper folk efter

det som er for haanden — eller som blir puttet dem i haanden — uten at spørre om det de faar, ogsaa er noget som kan mætte. Det er noget som heter publikumshunger, og det er til enhver tid en retning i literaturen som tilfredsstiller den. Det er altid skribenter som kommer ideerne i forkjøpet, ikke en stor tids forløpere, men de som fordærver sindenes mottagelighet, de som ikke arbeider med ideer, tanker, men med fraser. Det er farlig hvor stundom fraser kan se ut som ideer. Og særlig den indførte frase gjør sig godt. I et land som Danmark hvor den literære jordbund for tiden virker litt nedtraakket, viker det læsende publikum nok undav en mand som Konrad Simonsen, ham kan de. Men de gjør Johan Bojer til tidens store digter, ikke paa grundlag av det bedste i hans kunst, nei det er det daarligste, det mest utadvendte de begeistres over. Det er alt andet end morsomt at skulde omtale Bojer i en slik forbindelse. Det er saa megen oprigtig vilje i hans kunst, saa megen virkelig *ærlig* søken, at det er sørgelig at se ham ligge under for alt det som er utvortes og overfladisk i tiden. Bojer har altid hat en svakhet for den nakne ide, som han stak i jorden som en anden blomsterpinde og bandt til den nogen litt tørre digterblomster. Men ideen var ofte god, klar, og blandt blomsterne var nogen med egte duft. «Verdens ansigt» er en hjemmegjort grov ide-stok prydet med papirblomster. Danskerne læser om kraft-mennesker, Jotunheimen og Aalesunds brand og synes, det er storartet. Men det er bare papir. Den verdenslidelse som er ment at skulde gjennemstrømme boken, er ikke en eneste gang egte følt. Noget av den samme tomhet er det i Jacob B. Bulls «Den nye gud», skjønt denne bok er alvorligere følt, men endnu mere uegte skrevet. Det er i disse bøker i virkeligheten ikke et glimt ind i en ny ideverden.

Men publikumsbegjæret efter det det tror er nye ideer, er først og fremst tilfredsstillet i en bok som dr. Konrad Simonsen «Den nye menneketype». Jeg skal i denne forbindelse springe helt over hvad denne bok indeholder av smaagemenheter, skjønt der kunde være mangt at si om en mand som fremtrær som religiøs forkynder og idealist med saa skitne hænder. Jeg holder mig til bokens fremstilling av

hvad han kalder den nye mennesketype. Det er forelæsninger, tanker og betragtninger for societetsdamerne. Dr. Simonsen har det klædelige dystre kateter-alvor over tidens forfald, som til alle tider har gjort sig godt. Han har evnen til at finde slagord, «sjælens mekanisering» er hans forløsende ord. Han avskyr fornuften, og hans avhandling bærer hyppig præg av at denne avsky er oprigtig ment. Hans gjennemgaaelse av typer i den moderne literatur er et litet ocean av ufornuft.

Dr. Simonsen har tat skummet av tidens tankearbeide, allemandstankerne, den banaleste fællesfølelse har han faat fat i, det er konversationstemaer utført i bokform. Han taler om middelalderens sjæl i motsætning til vor tids mekanisering og fordømmer saa letvint vor tid, vore byer, vore hjem. Ja, slik tænkte ogsaa den gamle justitsraad i H. C. Andersens «Lykkens galoger». I arbeidernes kamp ser han bare lønskampen og aner ikke den samtidige strøm av idealisme. Og han har naturligvis sin raceteori, — hvad kan der ikke sies av vrøvl i raceteoriens navn. Dr. Simonsen mener at «sjælens mekanisering» skyldes verdens avgermanisering. Og i den anledning konstruerer han en type som han mener har fundet sit ypperste uttryk i de norske folkeeventyrs Askelad. Jeg gjentar: Hvor er ikke hans avsky for fornuften oprigtig.

Hvor virker ikke den oversangvinske og sværmeriske Christen Collin dyp og alvorlig i motsætning til dr. Simonsen. Christen Collin er aldrig overfladisk og med al sin snakkelyst, han vrøvler ikke. Han er naiv, men han er en tænker. Og mens dr. Simonsen i virkeligheten er en gammel, tør type, synes en litt tummelumsk tænkerdigter som svensken Ludvig Nordstrøm frisk og ny. Baade Christen Collin og Ludvig Nordstrøm tar fremtidens ideer paa forskud, men de eier følelse, de er personligheter, de er midt i en mørk tid overvældet av en lys tro. De overbeviser ikke, de forløser ikke, den nye tid er ikke hos dem, men de drømmer av et dypt sind. Dr. Simonsen er snusfornuftig forarget paa sin samtid. Det er det likegyldigste av alt.

II.

Det er et godt gammelt ord som sier: Først heltene, saa digterne. Tar jeg ikke feil, skyldes ordet en belgier. Hans

lands digtning skal nok bekræfte ordene. Emile Verhaeren indvier den:

«O, I som arver denne slægt.
Selv om krigen utsletter, som dets vildskap vil,
os og vort land med blodig helligbrøde,
Saa længe solen skinner, og mennesker er til,
glemmes ikke de, som for hele verden døde
ved Liège».[1]

Sandheten i ordene «først heltene, saa digterne», forringes ikke ved at krigen skaper megen skribentvirksomhet, ikke bare den daarlige, men ogsaa gode krigsskildringer, dype betragtninger over de tanker krigen sætter i bevægelse. Det er nutiden, øieblikket det da gjælder. Og tumler disse skribenter med fremtiden, saa er det ideer fra før krigen som paany taes frem, ideer som krigen kan ha overskygget, tilsynelatende ha brutt ned, men som nu blir levende igjen. Naar H. G. Wells i sine krigsromaner — nu sidst i en roman om den engelske kirkes stilling til krigen, «The Soul of a bishop», — med styrke behandler de religiøse ideer, er det for at finde en kraft, en indre kraft at stille op mot al den ydre magt som overvælder menneskene. Men denne religiøse strømning var allerede før krigen. Og naar Bernhard Shaw i sin indledning til sit skuespil «Androcles og løven» — skuespillet er skrevet før, indledningen under krigen — utbryter: «Why not give Christianity a trial», er det fordi han i tidens haabløshet ikke ser anden hjælp. Hans slutning er: at styre verden uten religion er umulig. Og den samme følelse av at se en fortrøstning for nuet i en slags social kristendom, gjennemstrømmer den svenske digter Ludvig Nordstrøms litt for lyse «Nya himlar och en ny jord» og den svævende, uendelige kjedsommelige fremtidsbok «Resan till Cythere». Alle disse forfattere anvender naturligvis sine ideer paa fremtiden, men det er en tænkt fremtid set i lys av gamle ideer. Disse ideer *kan* naturligvis vise sig at ha en frelsende livskraft. Men

[1] «De fra Liège.» Valdemar Rørdams oversættelse.

det kan ikke sies at det er ideer som krigen først og fremst har sat ind i verden.

For sandheten tro — idag vet ingen av os hvilke ideer verdenskrigen vil sætte i sving. Over os er den store graa uvishet. Ved fronterne dør tusener av Europas bedste ungdom, og mens de forblør, spør de: Hvorfor? Rusland er i opløsning, det store rike falder fra hverandre, inde i anarkiets mørke ser vi glimt av fremtidssvangre ideer — om de fører til undergang eller til opreisning vet ingen. I alle lande lider folkene, taler førerne. Wilson har utformet et ideal-program i 14 poster. Naar det kommer til de virkelige forhandlinger, blir det ikke da de ideelle poster som først blir ofret? For øieblikket synes krigen saa temmelig ideløs, hvis man da ikke vil si at kampen om verdensherredømmet er ide nok for en krig. Krigen *kan* efterfølges av en stor tid. Nye ideer *kan* gro efter den, men den store graa haabløse reaktion kan ogsaa være dens følge. Og det er desværre ikke den mindst sandsynlige. Vi vet intet. Vi kjender i denne stund intet til de blivende ideer krigen kan skape, eller rettere gjøre til de seirende. Uvisheten skaper ikke sang. Handlingen maa først føres til ende. Først helten, saa digteren.

III.

Det er jo altid et skridt — fra krigen til den jevne virkelighet: den hjemlige literatur. Men tiden staar ikke stille og venter paa krigens avslutning. Den bevæger sig, og ideerne med den. Og de ideer som kunde spores i digtningen før krigen, de fortsætter sin stille vekst. Fra krigen staar det straaler indover tilværelsen og gir ideerne sine støt, styrker dem, svækker dem. Og de ideer og tanker som mere eller mindre svakt raar idag, de er med til at utforme de mennesker som i sin tid skal bygge op efter krigen, være med til «den ny tid» — om der da nogensinde kommer nogen slik ny haabets tid.

Ser en naa paa den norske digtning av idag, den er ikke stor, ikke præget av genialitet, men den er sund, den er sterk, det er livskraft i den. Den er ikke overvældende, men den er heller ikke fattig. Den er ikke gold, ikke betydningsløs. Den

er ikke fuldt saa omfattende som den samtidige svenske. men den er rikere end den danske. Og den følger ubetinget en linje som søker fremad.

Det har i de senere aar vist sig en tydelig spaltning mellem den ældre og den yngre literatur. Den viser sig i stil, i følelse, i ideverden. Det er i denne spaltning en videre utvikling som ubetinget er til gode for norsk literatur.

Den herskende literaturretning fra 90-aarene var en æstetisk og virkelighetsfjern. Den hadde sin styrke i den poetiske dybde, i stilens særprægede utforming. Den livsanskuelse som præget den, og som kunde være sterk nok, var æstetikerens, en livsfjern foragt for dagen og dagens mænd og begivenheter. Digteren var den ensomme. hans ord skulde være sælsomme, klinge fjernt fra, ufattelige for den store mængde. I disse bøker var menneskene løsrevet fra det daglige liv, de var ikke præget av nogen borgerlig beskjæftigelse. de tilhørte ikke nogen bestemt landsdel, de tilhørte ensomheten. Det var en literaturretning med front mot naturalismen. Det var ny-romantikken, ikke en sterk fornyende romantik, men en stille ensomhetssøkende, gjerne med et islæt av mystik. Det var ingen nyskapende romantik, men en følelse hvori en slægt fandt sin avslutning. Retningens merkeligste repræsentant var Obstfelder, alt hvad der var i den av dyp menneskelighet og følelse som omfattet universet, fandt i ham sin geniale tolker. Men dens mest typiske repræsentant var Thomas P. Krag. For ham var alt sælsomt. utelukket fra verden. Denne retning fortsættes av en gruppe yngre forfattere i vore dager, her klarner den av, men fortyndes samtidig. blir kjøligere, mere skeptisk, mindre lyrisk bevæget. Det som nu forbinder det ældre og yngre slegtled, er det æstetiske og livsfjerne syn. Den yngre retning har fine artister, sikre kunstneriske talenter, de er stundom litt tilstræbet originale. Deres kunst er utpenslet, avsluttet, den vil intet utover den kunstneriske virkning. Det er forfattere som Arnulf Øverland, Rolf Hjort Schøyen, Hans Lyche, endnu Johan Ellefsen og i sine prosaarbeider ogsaa Olaf Bull. Denne kreds av forfattere hører sammen, danner en gruppe og har — trods alle forskjelligheter — et vist ensartet præg. De har ingen sans for mennesket slik han lever til daglig. De tar et enkelt særpræget

individ — som de mange ganger først selv har konstrueret sig — og plukker det saa omhyggelig fra hverandre for at vise os hvordan det er. Resultatet er ikke altid overbevisende. Flere av disse forfattere eier fremragende kunstneriske egenskaber, men det blod som strømmer gjennem deres kunst, banker ikke sterkt.

I motsætning til denne retning som har sit tydelige forløp, staar en anden gruppe yngre forfattere som paa mange maater har gjenoptat realismens og naturalismens digtning. Først og fremst fordi det de ser og skriver om, er mennesker som hører det levende liv til, og fordi disse forfattere selv føler sig hjemme i livet, skriver optat av liv og om liv. Deres stil er merket av virkeligheten, den er likefrem, enkel, levende. Den savner altfor hyppig den strenge kunstneriske holdning, men har til gjengjæld friskhet, styrke. Deres kunst er bygget paa iagttagelse, virkelighetssans.

Men efterhvert som denne yngre retning har utviklet sig, viser den sig paa mange maater at staa i sterk motsætning særlig til den ældre naturalisme Naturalismen tapte sin kunstneriske sjæl i troen paa utviklingslæren, den svor blindt til den moderne naturvidenskabelige filosofi uten at se hvad den der tapte som kunst.

Utviklingslæren er gaat den yngre generation i blodet som en barnelære, hvorom man vet, at forlanger man av den at den skal gi alt, løse alle spørsmaal, gir den intet. Den yngre generation har lært at utviklingslæren, set i forholdet til kunsten, bare er en metode hvor det gjælder at utforske det menneskelige, ikke slutningsresultatet. Av realismen har den lært og beholdt for sig at se livet og skildre det, den har lært at det er en dyd ogsaa at være naturlig i kunst. Men den yngre generation av forfattere som staar i gjæld baade til naturalismen og realismen, *føler* anderledes end de ældre, 80- og 70-aarenes forfattere. Sterkest er bruddet som før nævnt med naturalismen, de har helt opgit blindt at anvende naturvidenskabelige synspunkter under deres kunstneriske produktion. En ny-realisme repræsenterer de derimot ubetinget, deres fremstilling er sterkt virkelighetsnær. Men følelsesindholdet er et andet Forsaavidt er heller ikke de uberørt av den nyromantiske strømning som ligger imellem. Det er i ny-realismen en længsel efter værdier som baade er

i virkeligheten og utenfor. Den har sit islæt av idealisme, ikke sværmerisk og taaket, men tilkjæmpet, endnu kanske litt litet frigjort og kold, en følelse av at livet skal leves med de ofre som er nødvendige, menneskene skal se sin stolthet i at holde ut og gjøre det bedst mulige av tilværelsen. Enhver skal bli paa sin post. Det de har tat paa sig, skal de bære frem. Og dertil kommer en understrøm av varme, livet er allikevel rikere end den golde realisme gjorde det til, digterne har baktalt det, det er mangfoldigere, sterkere, dette arme, hyppig forbandede menneskeliv. Der gaar gjennem ny-realismen en endnu svak strømning av ny livsfølelse, av ny mystik. Denne livsfølelse lærer at der er kræfter i livet som, hvor meget de end er styret av love, ikke av os mennesker opfattes lovmæsssig, men føles mysteriøst og hvis betydning for os ene ligger i den følelse hvormed vi opfatter dem. Denne følelse forenes i den nye retning med det naturlige syn paa livet. Den gamle lære om de store følelser som naturdrifter, kjender de, de motsier den selvsagt ikke, men de optar den ikke længer i sig paa den samme maate som en ældre generation. De gir følelsen tilbake dens værdi som følelse, dens storhet og mysteriøse betydning i menneskelivet. De enkle ting i livet faar igjen sin værdi. Realismen og senere naturalismen hadde hvor det gjaldt forholdene mellem mand og kvinde først og fremst til opgave at sønderrive det væv av løgn og hykleri som skjulte det naturlige i forholdet. Det endte i sin ytterste konsekvens med at lære at kjærligheten bare var dyrisk drift, en ødelæggende farlig naturmagt. Nyrealismen er vendt tilbake til følelsen. Egteskapet som før altid var en tragedie eller en komedie, er for den nye retning ved en naturlig reaktion først og fremst blit et samliv mellem to som har stiftet et hjem, to som bør ha den stolthet at kunne holde sammen, baade for sin egen skyld og for de barns skyld som skal bli fremtiden. Moren, kvinden paa 40 aar, som gaar fra barn og hjem, og som altid før var en tragisk, eller en stolt selvstændig skikkelse, staar i literaturen — som i livet — i fare for at bli den komiske person.

Paa den anden side har byernes vekst og storindustriens utvikling tvunget synet en anden vei: mot landet, mot naturen. Det evig gamle rop: «tilbake til naturen», lyder ogsaa

i vore dager, og sætter sit præg paa den praktiske politik og paa livssynet. Det hører sammen med trangen til at føle livet enklere. Vi har alle en følelse av at ha gjort livet for indviklet til at kunne leves, vi maa ryste en byrde av os, bli mere primitive, sundere. Men for det enkle, det sunde er landet, marken et symbol. Tilbake til naturen — det blir kanske bare en længsel, et utrop nu som saa ofte før. Men det er en længsel som avklarner, forenkler os selv. Vi finder ind til de naturlige følelser i os selv, vi naar op over bytaaken i vort indre.

Samtidig ser vi ut i fremtiden — ut i muligheternes morgendæmring — den store samfølelse, menneskeslægtens solidaritetsfølelse. Socialismen som klassebevægelse har sat litet præg paa vor digtning. Den norske literatur har endnu ikke sin arbeiderroman, en og anden dyster og tung skildring av arbeiderliv er det hele. Den svenske og danske roman har været ganske anderledes under dens indflydelse. Og med den større solidaritetsfølelse, saaledes som denne helt fylder en bok som Ludvig Nordstroms «Nya himlar och en ny jord», har den norske literatur ikke hat nogen forbindelse. Det faar bli fremtidens sak at vise om denne bevægelse ogsaa naar os.

Derimot kan det allerede nu føles hvordan den nye religiøse strømning har naadd literaturen. Den nye religiøse følelse stiller sig nærmest fiendtlig til kirken, den har intet med dogmerne at gjøre. Den vender tilbake til den enkle kristendom. Hos os kan den endnu mest spores som en angstfølelse, en opgjørstrang med Guds-forholdet. Men ingen, han omfatte en slik bevægelse med sympati eller ikke, se i den en reaktion eller ikke, kan være blind for at den nye reliøse strømning ogsaa vil naa os og sætte sine spor i literaturen.

IV.

Det kan ikke ventes at den nye retning endnu skal ha sat sine sterke spor. Ideerne ligger ikke der klare og let paaviselige. Alting er endnu spirer, stundom meget vanskelige at finde. Tar en de bøker som utkom i høst, vil det være en række gode arbeider som bare med vold vil kunne bringes

ind under det syn som jeg *forsterket* har anvendt her. Flere bøker av den ældre generation er skrevet med realistisk kunst uten at være præget av den nye retning. Hans E Kincks «Kirken brænder» staar ganske for sig selv. Allerede tvilsommere er det med Gabriel Scotts fine og dype »Enok Rubens levnetsløp», der er noget mildt og menneskelig i hans livssyn som hører en ny livsretning til.

De bøker jeg har valgt at gjennemgaa nedenfor, er ikke tat fordi de er aarets kunstnerisk bedste, et par er endda slet ikke gode. Men — la mig likegodt tilstaa det — jeg har valgt dem fordi de tjener mit behov. De tjener mere eller mindre til at belyse en tidsstrømning. Det er digtning, set i lys av bestemte ideer.

Den første av disse bøker, Knut Hamsuns «Markens grøde» tilhører selvsagt ikke nogen ny literaturretning. Men hans bok er fyldt av en stor tidens ide, og jeg tror denne bok vil faa en vidtrækkende indflydelse. Hamsun er ingen realist, han er en romantikker forsaavidt som hans bok bæres oppe av følelsen, stemningen. Men denne roman staar fjernt fra 90-aarenes ny-romantisme, den er saavist ikke vag og menneskefjern. Hamsun har i denne roman fuldført sin egen linje, som baade har krydset realismen og ny-romantiken, nu er han sig selv.

Falkberget har i sin bok «Brændoffer» forsøkt sig helt i ny-realistisk retning. Hans utprægede lyriske evne har gjort at forsøket vakler, men hans roman er utpræget tidsbestemt. Den religiøse strømning spores i denne roman og belyses yderligere av Olav Duuns betydelige bok «Paa Lyngsøia».

De forskjellige tidsstrømninger er let at paavise i Johan Fredrik Vinsnes's samfundssatire «Dans», en bok jeg forøvrig ikke sætter pris paa. Men den nye bevægelse har sin ypperste repræsentant i Sigrid Undset, og hendes sidste bok «Splinten av troldspeilet» har alle dens kjendemerker.

V.

Det har i Danmark, nu sidst av Paul Levin i »Tilskueren» blit almindelig at stille Hamsun og Bojer mot hverandre. Paul Levin og mange med ham gir i sit hjerte Bojer ikke

fortrinnet, men forkjærligheten. Hos Bojer finder de nye kræfter, et alvor, en trang til at opta problemer. Levin omtaler med begeistring «denne kraft hvormed han næsten enfoldige tumler med de største spørsmaal, som om de først reiste sig nu.» De beundrer Hamsuns mesterskap, hans ypperlige digteregenskaper, men de viker tilbake for hans blændende stil og kalder ham en charmør. De har hos saa mange av sine egne forfattere set hvor den store færdighet kan føre til tomhet, de har faat skræk i blodet for altfor blændende ydre egenskaper. Levin sier om Hamsuns mennesker at de er lyslevende, «men de er ikke mere, de blir ikke uvilkaarlig symboler som hos de allerstørste digtere . . .»

Nei, som symboler fremtrær ikke Isak Sellanraa og hans hustru Inger i »Markens grøde». De er ikke jetter i et tænkt fantasilandskap, de søker ikke tinder og forkommer ikke i isørkener. Det er ikke det mindste Ibsen i denne roman, end ikke noget som minder om Bjørnson. Det landskap som omsluttes av fortællingen, er et kjendt og kjært norsk landskap, skogmarken, almenningen, det milevide muligheternes land. Det er et land av virkelighet, men overdrysset av en tindrende poesis lys. Menneskene er jevne, dagligdagse mennesker, det er markens mennesker, deres jevne sind blir store, rummelige under det det daglige livs store rummelige arbeide. Hamsun fortæller et sted en underbar liten historie om sonnen paa Sellanraa og to græsænder, den kan ikke gjenfortælles:

«De har opdaget ham, de har set mennesket og blir ængstelige, den ene av dem sier noget, en kort lyd, en melodi i tre toner, den anden svarer likelydende. I samme nu letter de, spinder som to smaahjul et stenkast opad elven og slaar sig atter ned. Da sier den ene noget igjen og den anden svarer, det er det samme sprog som første gang, men saa frelst at det er en liten salighet: *det er stemt to oktaver høiere!* Sivert staar og ser paa fuglene, ser forbi dem og langt ind i drømmen. En lyd hadde seilet igjennem ham, en sødme, han staar tilbake med en tynd og fin erindring om noget vildt og deilig, noget tidligere oplevet, men utslettet. Han gaar hjem i stilhet, taler ikke om det, skvaldrer ikke om det, det var ulikt jordiske ord. Det var Sivert paa Sellanraa, han gik ung og almindelig ut en kvæld og oplevet dette.»

Læg merke til disse slutningsord, de er bokens motto, dens utbrudd. «Det var Sivert paa Sellanraa, han gik ung og almindelig ut en kveld og oplevet dette.» En hel ny ungdom sees i dette øieblik i perspektiv bak Sivert Sellanraa. Og det gives denne ungdom en forgjættelse, det vises den det lovede land. Enhver ung og almindelig ungdom som vender tilbake til det naturlige sunde markliv, til det arbeide som gir grøde, skal opleve hvad Sivert oplevet. En slik ungdom skal se «langt ind i drommen.» Befriet for hele det moderne samfundslivs byrde av overflødighet, av overflødig, unyttig og ufrugtbart arbeide, av hele det spild av livskraft som er samfundets værste ulykke, skal en slik ungdom opleve indtrykkene fra nyt av. Dens sind skal gjennemleve den samme fornyelse som er naturens eie fra oprindelighet av. Dens liv blir et liv fyldt av førstehaandsindtryk. Selve dens liv blir som arbeidslivet i marken, det nyryddes av den selv. — Menneskene vinder igjen den sundhet at være unge og almindelige.

Sundheten vinder i Hamsuns bok *bare* det menneske som arbeider med marken. Han gjennemfører sit paradoks med profetens strenghet, enhver som drager fra marken enten til byen eller til industrien tar skade paa sin sjæl. Først og fremst, de duer ikke. Nu er jo Hamsun større som digter end som tænker. Paa Sellanraa faar de efterhvert plog, slaamaskine, harv — og Hamsun glær sig av fuldt hjerte med folket paa Selanraa over de herlige maskiner. Uten dem vilde ikke Sellanraa bli det det er. Men hvorledes blir maskinerne til? Isak er ikke staat op tidlig en morgen for at lave dem. De er kommet fra industrien, fra den alt fordærvelige industri. En mand, den første, *maatte* engang forlate marken og gaa til maskinerne fordi der var noget i hans hjerne, i hans sind som ikke lot ham faa fred. Han var dengang en opdager, han gjorde ogsaa markens verden større. Maatte han derfor gi tapt noget av den sundhet i sindet som bare markens folk eier? Og videre — noget ideal at længes tilbake til er vel egentlig ikke analfabeten. Den uendelige uvidenhet paa Selanraa som Hamsun henrykker sig over, og som fører ham til saa meget Jeronimus-ræsonnement, er vel ikke værd saa stort alvor. Barbro læser avis, «men se den Peiter kom ham dyrt at staa» — hun fordærves, myrder sit barn og blir frikjendt av lagretten!

Nu, «Markens grøde» er som kunstverk saa stort, at det taaler at angripes som paradoks. Det er bokens følelse som det kommer an paa, og den er dyp, dens friske drik tømmes ikke i ét drag. Denne bok eier en jevn sundhet og samtidig slik mildhet, slik overbærenhet. Selv en saa fortapt søn som Elesius som byen tar, fordi han er tom, ufrugtbar av sind, selv ham har Hamsun vanskelig for at slippe. Han kan ikke opgi haabet for ham. Indtil han slipper ham med et suk og ser ham reise til Amerika: «Han kom aldrig tilbake!»

Hvor er det ikke en forunderlig rik menneskekunskap i denne bok, men av en egen art. Det er ikke Hamsuns kunst at se menneskesindene aapne sig hos de sjeldne individer, han stirrer ikke som de store russere svimmel ned i menneskesindenes avgrund, han hører ikke ropene av livsangst fra de dypeste dyp, han er ikke medvider i den sidste skjulte hemmelighet. Naar menneskene er sammensatte i hans digtning, som Geissler, den avsatte lensmand i «Markens grøde», er det altid noget hemmelighetsfuldt ved dem, et slør av mystik, digteren leker litt med dem, se saa mærkelig var Geissler, sier han. Ellers er menneskene i romanen enkle og letfattelige. Inger, som jo ikke er fri for at være litt mangfoldig, hun er det i al enkelhet, slik kvinder er flest «La gaa, Inger har seilet paa den store sjø og været i byen, nu er hun hjemme igjen; verden er vid, der yrer av prikker, Inger har yret med. Hun var næsten ingen blandt menneskene, bare en.» Saa almindelig er Inger.

Det ligger indenfor bokens idé at dens mennesker er almindelige. Saa enkle, saa rene i linjen blir markens mennesker. Saa enkle, saa rene, saa rolige blir mennesker som bare lever sit enkle menneskelige liv, uten sideblik til alt det som yrer i livet, til alt det som er travelhet uten formaal, til alt det som er sindenes ørkesløshet uten grøde. Enkel er den som uten anstrængelse eier sin egen natur. Han er menneske.

Slik blir bare den som lever i marken, sier Hamsun. Men enhver kan efter sit eget sind tilegne sig hans lære uten hans paradoks.

VI.

Hamsun kunde ta Falkbergets sidste bok «Brændoffer» og si, ja hvad har jeg ikke sagt! Se hvor forkludret, hvor ynkelig, hvor uten holdning dette mennesket er, han forlater jorden og gaar til byen. Jon Jernblaastr er en Eleseus som blir industriarbeider, fordi han ikke dudde for jorden! Og Hamsun vil kanske smile litt — saa ynkelig hadde han naa ikke trodd industriarbeideren var.

Johan Falkbergets bok falder i to halvdele, skildringen av jordarbeiderens hjem, den første og bedste halvdel, og skildringen av den unge industriarbeiders undergang i byen, den anden meget svake halvdel. Den jordarbeider Falkberget fortæller om, er ingen lykkelig og stolt markens mand. Han er er ingen selveier, men en arm pladsmand, en jordtræl under en haard jorddrot. Han lever i en elendig hule, og hans liv er uten glæde. Der kan en sjelden gang ulme et had i ham, men han er først og fremst trællen uten oprørsevne. Han er blit saa ensom at han gaar omveie for at slippe at træffe folk som han maa snakke med. Han er bokens bedste figur, han er et menneske.

I konen Ildri er der noget av et andet stof, hun er ikke bare det tunge trællemuld. Skjæbnen har engang mærket hende, hun har træben, og hendes drøm er at faa samlet saa mange penge at hun kan faa kjøpt sig en korkfot. Slik hun kunde gaa let som andre. Det var hendes ungpikedrøm, den er hos hende som utslitt og nedbrudt pladskjærring. Hun har altsaa en drøm, det er alt meget. Men det er ogsaa i hendes sind en gnist av oprør, hun *ser* sit liv, og hun vender sig, ikke mot sin arbeidsherre, men mot Gud. Mon Gud kan være til, er ikke bibelen et bedrag?

Ildri har en søn Jon, bokens hovedperson. Jons far er ikke pladsarbeideren Embret, men en rask omstreifende arbeider, Nils fra Sjøkanten. Det er romanens mening at Jon skal ha arvet utfærdslængslen fra faren, omstreiferen, der drar ham fra pladsen til byen. Fra moren har han arvet det religiøse grubleri, angsten for Gud, oprøret mot ham. Disse to arvelige anlæg bestemmer hans liv. Han kommer som unggut sammen med de rødeste socialister, de stifter en forening som har fornægtelse av Gud saa at si paa sit program. Jon er

med i foreningen, men gudsfornægtelsen skræmmer ham, han fornægter Gud, men føler ham i angsten. Det gir ham en slaphet i viljen, en feighet i karakteren som fører til hans ødelæggelse.

I romanens anden del er Jon fabrikarbeider, og han og hans kone og to barn er av livet slængt ind i en elendig hule, hvor intet andet trives end al verdens sygdomme. Hans liv i byen er et eneste nederlag, længslen tilbake til skogen suger i ham og endnu sterkere i konen. Men Jon har ingen karakter, hverken til at kjæmpe sig frem eller tilbake. Han er skapt til at gaa under. Men i stilhet fører han sin egen hemmelige kamp med Gud, han har engang gjort oprør mot ham, og siden den tid er angsten altid over ham. Han fornægter Gud og føler altid Guds nærhet. Et ulykkestilfælde gjør Jon blind og i fortvilet angst for at det ene av barnene, en krøbling, skal gaa et endnu ynkeligere liv i møte, dræper han barnet. Men i fængslet er det likesom det allikevel gror et haab for ham, og da gamle Embret besøker ham i fængslet og sier ham de gamle ord «kom hit til mig alle I som stræver», saa er det som det klarner i Jons sind. Han er paa vei til at finde tilbake til sin barndoms Gud.

Den sidste halvdel av romanen er ikke god, fordi menneskildringen glipper. Jon interesserer egentlig aldrig, han kommer os aldrig nær. Men det er noget i bokens idé som fængsler. Jon forkludrer livet for sig, fordi han svigter det lille som er sterkt i hans ynkelige sind. Han gjør livet vanskelig for sig ved at fornægte det han er født til at tro. Det er ingen oprørskraft i Jon. Enkelt og stilfærdig skulde han holdt fast ved sin barndoms Gud, han trængte en magt som kunde ta de bekymringer han ikke selv kan bære. Han skulde ha blit paa pladsen og tjent sin Gud og ikke ha «yret med.» Det hadde været hans frelse.

Det religiøse problem, kampen med Gud, fylder helt og paa en ganske anden karakterfuld maate Olav Duuns store roman «Paa Lyngsøya». Bokens hovedperson, Martin, kjæmper en kamp til døden for at slaa sig frem gjennem al officiel kristendom til et personlig gudsforhold. Han er begyndt som lægprædikant, med alle de religiøse løgne er han tat fat paa livet og vundet anseelse. Men han føler selv hvor langt han

er kommet fra Gud, og saa tar han kampen op fra nyt av. «Angst» kunde denne bok hete, for det er om religiøs angst den handler, den pinefulde kamp for at se Gud, en kamp for at vinde troen ved at staa ansigt til ansigt med Gud. Martin har det vi kalder et vanskelig sind. Han gjør livet uendelig indviklet for sig. Der er ogsaa en litt for løs antydning om at seksuelle vanskeligheter lægger sit til. Men selve den religiøse kamp er git med bred og tung inderlighet. og enkelte skildringer eier stor tragisk vælde.

Martin naar paa en vis ikke det han vil: han ser ikke Gud. Men han redder sig allikevel. Han ser tilslut sig selv, ser mennesket i sig, avklær sig alle omsvøp, alle vanskeligheter, eller rettere kampen flænger dem av ham. Saa ser han sig selv naken. Han føler sig som Guds skapning, den naken orm i Guds haand. Og da faar livet den store enkelhet for ham. Saa vidt jeg forstaar bokens litt usikre slutning, gaar han gjennem den sidste yderste fare ind til den store trygge tro, hvor alle spørsmaal opløser sig i menneskelig enkelhet.

VII.

Johan Fredrik Vinsnes lille samfundssatire «Dans» har vakt en betydelig opsigt. Der fældes i den en bitter og skaanselsløs dom over det moderne samfund, det stemples som en eneste egoismens dans, en tom ørkesløs dans om ens egen ynkelige lille tilværelse. I dette samfund er alvoret glemt, ofret, det som gjør livet stort og rikt, ukjendt; den ubetingede tomhet griner os imøte.

Boken er skrevet med fart, den er sterkt og alvorlig ment. Men det som gjør den værd til en gjennemgaaelse, er ikke dens egen satire, men den maate hvorpaa stort og likegyldig er sammenrotet, hvordan natur og unatur blandes sammen, og hvordan livets tomhet som skal rammes, har ædt sig ind paa selve satiren og gjort *den* tom. «Dans» er paa mange maater et tidens dokument.

Det er en satire om unatur. Det er da en skjæbnesvanger feil at den selv er skrevet med saa megen unatur. En satire skal være enkel, linjesterk. Derfor kan den være rik og omfattende. Men dens stil maa være klar, dens aandedræt aapent. Dens luft maa være gjennemskinnelig.

Halvparten av Vinsnes' bok er dialog, halvparten monolog. Det er en form Vinsnes har bidt sig fast i, nu indsnævrer den bare hans digterevne. Hvad jeg har imot denne form, er ikke det at den ikke er realistisk. Den mest fantastiske form kan egne sig ypperlig for en satire. Og i den dype og betydelige bok «Et gatekryds» lykkedes det Vinsnes at smelte den litt søkte form naturlig om bokens egenartede indhold. I «Dans» er det blit unatur. Den stænger for menneskeskildringen; men en satire hvor menneskeskildringen blir borte, falder flat til jorden. Og istedetfor at gi en krass sterk virkelighetsskildring, der hvor det er det han vil gi, maa vi faa det overført gjennem syner og feberfantasier, som ikke digterisk løftes op til syner for os, men som er og blir temmelig platte virkelighetsbilleder uten den realistiske skildrings troværdighet.

Det er i denne satire to motiver. Det ene indeholder en almindelig samfundsskildring, hvor forfatteren viser os hvor flat og likegyldig og egoistisk hverdagsmennesker lever sit liv. De fortaper sig i tom selskapelighet, de flirter sine følelser ut, deres ærgjerrighet er bare pengebegjærlighet. Det andet motiv er skildringen av de to hovedpersoners egteskap, det skal vise hvordan to kraftige og sjeldent utrustede mennesker forkrøbles av tidens almindelige egoisme. For ikke at være en hindring for mandens videnskabelige arbeide, beslutter hustruen sig til at forbi ufrugtbar, og manden tar hendes bestemmelse om at de ingen barn skal ha som en naturlig og likefrem sak.

Det første motiv er almindelig og forholdsvis likegyldig — i allefald slik Vinsnes ha set det. Det andet som viser hvorledes to mennesker ved at fravige naturens lov for at tilfredsstille sin egen egoisme uthules og forringes, er stort og betydningsfuldt. Desværre har Vinsnes kastet sig med størst kraft over det almindelige motiv og behandler det større ganske overfladisk.

Men ogsaa det almindelige motiv, selskabsmotivet om man vil, har han behandlet med ydre patos, men med indre grundhet. At ville gaa til dette motiv i vore dager og saa behandle det saa overfladisk, som et danseskolemotiv, — det viser at foragten for det samfund han revser ikke har gjen-

nemtrængt hans inderste sjæl Vil man først i disse dager nærme sig det selskap, som tumler sig i luksus og selskabelighet og fraser paa grundlag av en rigdom erhvervet paa bekostning av hundrede av norske sjømænds liv, erhvervet fordi vi er et ynkelig, litet og uværdig folk som aldrig har følt stoltheten indenfra, saa maa man ha i sin haand en pisk med pigger paa. Og vite at kunne føre den pisk. Saa maa man ikke skrive om nogen likegyldige damer som søker at gjøre sig litt end yngre de er, og som danser litt for meget moderne danse, eller om mænd som er likesaa tomme og egoistiske som den slags selskabsmænd til alle tider har været. Det er ikke samfundssatire i vore dager. I disse dager hvor vi staar overfor det spørsmaal om vort folk tar grundskade paa sin sjæl, fordi det ikke tør vise alvor i en alvorlig tid, men vil liste sig til guld hvor andre sætter livet ind, vil sælge sin ære sammen med sin klipfisk, der gaar det ikke an at skrive litt samfundssatire om likegyldige menneskers selskabs-egoisme med et alvor som var her tidens kræftskade.

Hadde Vinsnes holdt sig til det større motiv, forholdet mellem bokens hovedpersoner, kunde det blit en god bok. Vinsnes hadde virkelig betingelser for med alvor at skrive om disse to mennesker. Han vilde ha rørt ved et tidens problem, stort og dypt og smertelig, og der er i Vinsnes sind en kraftig og sterk strømning mot *den* form for menneskelig egoisme. Hans religiøst stemte sind vilde her ha kunnet reise sig med styrke mot den goldhet og unatur som gaar utover slægtens fornyelse. Han har nu bare set motivet, tat det i sin haand og lat det falde.

VIII.

Sigrid Undsets sidste bok «Splinten av troldspeilet» er i høi grad karakteristisk for dens forfatterinde og for den nyrealistiske retning hvis første repræsentant hun er. Det er en utpræget virkelighetsskildring, et næsten fotografisk nøiagtig billede av livet som det leves til hverdags. Boken har utpræget tendens, det er en «moralsk fortælling.» Under dens humørløse bitterhet gaar en strøm av varme, som altfor litt faar bryte igjennem, men som altid mærkes, og som faar magt og omfang i de avgjørende scener. Boken bæres av et livs-

syn, sammensat av nøktern iagttagelse og en litt hverdagsgraa livsfølelse og en ny, varm undren over mysteriet, mor og barn.

Boken indeholder to fortællinger, stillet nær op til hverandre og begge tjenende til belysning av det samme spørsmaal. De staar der litt for meget som anskuelsesundervisning, litt for meget som de moralsk-belærende barnefortællinger om det snilde og det slemme barn. Tonen er ofte for pædagogisk, peketingeren for tydelig. Men boken virker sterkt, man føler man staar ansigt til ansigt med en betydelig personlighet som vet hvad hun vil, og sier hvad hun mener, og som har evne og mot til at sætte en ny indsats paa det kort hun har i haanden.

Det spørsmaal boken belyser, er gammelt og evig aktuelt: kvindens stilling i egteskapet. Fru Undset ser spørsmaalet ut fra sit eget jeg og gaar sine veier uten hensyn til hvad der er moderne kvinders vanlige tankegang. De to egteskap som boken skildrer, er glidd over i det dagligdagse graa, hvor slit og hverdagens møie har tat overhaand, hvor alle følelser er utslitt, og al ømhet synes at være forbrukt. Ogsaa her er kvinden i en «farlig alder,» men hun staar nu overfor en anden fare, i en anden alderskrise end i fru Undsets tidligere bok. Nu ser hun ungdommen ebbe ut i dagens hverdagsgraa egteskap, mens hun endnu har længsler i sit sind, ungdom i sin krop. Hun vil ikke bli gammel før hun endnu engang har kjendt livet brænde i sig. Fru Undset ser med ubarmhjertighet paa disse kvinder, hun kjender dem med en kjølig haan, de er hende ikke de mindste tragiske, de er sorgmodige for hende og en smule latterlige. Litt av den ubarmhjertige ro kunde en ønske flere av vore kvindelige forfattere, den vilde ha kommet fru Barbra Ring godt til hjælp, mens hun skrev sine to bøker om moderne kvinder, «Naar kulden kommer» og «Under seil.»

Træt av hjemmet, træt av barnene, træt av manden, gaar kvinderne i Sigrid Undsets bok og kjæler for sin længsel. Og saa er faren for selvbedraget der. Den første den bedste mand, saa inderlig tom og ordinær som mulig, bare han er litt forelsket i hende, gjør litt kur, har chansen for at vinde hende. Saa kan det hænde at hun gir op hjem, gir op sig

selv, for at styrte sig hovedkulds ut i den likegyldigste tomhet, bare fordi hun slap taket i sig selv.

I den første av disse to fortællinger redder kvinden sig. Hun blir i hjemmet hos de barn hun elsker og hos den mand hun engang elsket, og som hun kanske endnu elsker, og som altid er hendes barns far. Og det hun oplevet blev ikke noget eventyr, bare en rædsel for det som kunde ha skedd, det hun kunde ha mistet. Fru Uni i denne bok er et enkelt og dyptfølende menneske, og hun skjønner at hvad hun end gjør i livet, enten lykken synes karrig eller rik, sine barn maa hun ikke forlate. Sine barn maa overhodet ikke en mor forlate. Og som hun i fortællingens slutning, i dens par underbare sidste sider, sitter med lille Lasse paa fanget og ser paa maanen, tænker hun paa lykken:

«Den lykken som Kristian og jeg hadde sammen engang. Den lykken der er som et stjerneskudd. Den korte stund det lyser, skal man huske og ønske sit hjertensønske, den korte stunden da kjærtegnene er nye og svimlende, skal man forstaa og raade over sit liv Hvor mange mon det er som greier det —.

Og lykken i barna er saa selvfølgelig at man tænker ikke paa det. Alle de stunderne det glitrer i hjertet av glæde — over det rare de sier, og de komiske første skridtene og at de viser folkevet, og naar de kommer med sine kjærtegn, og at man rører ved dem, og om en forskrækkelse som er overstaat, og en sygdom som ikke blev til noget farlig. Vi tænker ikke paa at det er lykken, alle de tusen smaa glimtene. Endda det er dem som vi lever av. Ingen mennesker kunde leve uten de var lykkelige av og til indimellem, men vi tænker ikke paa det, naar det er der.» — —

I den anden fortælling har kvinden mistet sit eneste barn, det er intet som kan holde hende fast, hun har ikke villet hat mere end dette ene barn. Nu glir hun ind i forholdet til en ordinær og likegyldig mand, ind til et nyt endnu tommere egteskap, med bevisstheten om at ha ødelagt to hjem, og uten at ha nogen sparsom lykke at varme sig ved. Hendes liv er bare likegyldighet, og hun selv likegyldig og latterlig.

Den første av disse to hverdagshistorier er ubetinget den betydeligste. Den er fortalt levende og anskuelig. Men den

er kunstnerisk mangelfuld, den er tæt av overflødigheter, ikke gjennemarbeidet og trættende ved sine gjentagelser. Den er skrevet med en knugende mangel paa humør, aldrig oplives denne hverdag av et smil, livets bagateller behandles med en tyngde som tragiske skjæbnebegivenheder. Det som løfter fortællingen er skildringerne av barnene, av morsømheten, en følelse av at her er livets rigdom som gjenvækkes hos læseren. Og denne nye ømhet, denne nye varme er igjen en ny rigdom i Sigrid Undsets kunst.

IX.

Sigrid Undset hører med til den lange række norske forfattere som virker sterkere ved sin personlighet end ved sin artistiske evne. Det gjælder mange, altfor mange norske bøker, at deres tanke- og følelsesindhold griper sterkt *paa trods* av deres kunstneriske svakheter. Den formelle evne er ikke stor her i landet, forfattere som er saa helt igjennem kunstnere, saa store kunstnere at de har kunnet gi sit indhold den helt lykkelige form, har vi ikke mange av. Det er en brist i det kunstneriske anlæg, i evnen til at gjennemarbeide stoffet, for indhold og form er kunstnerisk det samme. Hvor kunstneren helt har gjennemglødet og hersket over stoffet, viser det sig i den gode form.

Bjørnson skrev engang i et brev til sin datter: «. . . ti der ligger *ingen*, absolut *ingen* virtuositetens arv i dig. Vor slægt er utenfor *den* oparbeidede ævne.» Nei, virtuositet har ikke mange norske forfattere hat. Bjørnson hadde den ikke, Lie, Amalie Skram heller ikke. Det er heller ikke den som trykker Kinck. Til gjengjæld har norske forfattere ikke sjelden hat en fylde i sit sind, en sjælens rigdom som har gjort at deres værker har været aandelig føde for slægtled.

De yngre norske digtere har saavist heller ikke virtuositeten. Det synes heller ikke som de altid har den intense vilje til at oparbeide den formelle evne. At deres kunst lider under det, er utvilsomt. Men det er allikevel mere betydningsfuldt om de evner at fastholde forbindelsen med livet, den

sjælens linje som forbandt de ældre, og som gjorde deres værker menneskelig rike og betydningsfulde. For den kunst som skrives med bare virtuositet, visner hurtig. Men livs kraft og fremtidsmuligheter eier kunsten, hvor man føler at livet selv har rørt ved kunstneren, kunst skrevet av mennesket for mennesket.

Kristian Elster.

DE KRISTNES ENHED TRODS ALT DER SKILLER.

Av Clément Nicolet.

Prest ved den franske reformerte kirke i Kjøbenhavn.

Til introduktion av forfatteren: Ved reformationsfesten 31. oktober 1917 gik den tyske og den franske prest i Kjøbenhavn sammen om at indby til en fælles festgudstjeneste «til vidnesbyrd om kristelig enhet i denne hadets tid.»

Programet var: Tysk koral («Wachet auf, ruft uns die Stimme»), derpaa bøn og skriftlæsning paa tysk. Saa en fransk koral («Gloire au Seigneur») og præken av pastor Nicolet. Efterpaa kommer den tyske præken fulgt av tyske skolegutters korsang og Beethovens «Die Himmel rühmen.» Utgangsbøn og velsignelsen paa fransk. Og til sidst unisont paa dansk, fransk og tysk: «Vor Gud han er saa fast en borg.»

Om de tanker som førte til en saadan fest har vi bedt den franske (belgisk fødte) prest, som næsten fuldt ut magter det danske sprog, skrive en artikel til «For Kirke og Kultur.»

De kristnes enhed er vist et af nutidens vigtigste og mest brændende spørgsmaal. Hvor ønskelig en saadan enhed er, fremkommer klart. Er den ikke den naturlige frugt af Herrens bud: «Dette er min befaling at I skulle elske hverandre, ligesom jeg har elsket eder.» (Joh. 15. 12). Har Herren ikke i sin ypperstepræstelige bøn (Joh. 17. 21) bedt for sine disciple, at «*de maa være et!*», og Jesu disciple og hele verden selv, længes de ikke efter at se de kristnes enhed aabenbaret?

Desværre er de kristnes enhed samtidig et af de goder, som er vanskeligst at opnaa. Guds fiende, satans taktik, har altid været at saa splittelse iblandt Guds børn. Det er den ukrudt som skal fordærve Guds smukke hvedemark. Interes

sant er det at lægge merke til, at det franske ord «zizanie» eller «tvedragt» har sin oprindelse i det ny testaments græske ord for «klinten». (Matth. 13. 26). Og hvor vanskeligt arbejde for enheden bliver det ikke, naar til religiøse eller moralske aarsager for splittelse føjes endnu politiske og nationale grunde!

Sandelig lever vi i en tid, hvor man er ved at fortvivle om de kristnes enhed ej kan blive til!

Skal vi folde armene og sige: «der er intet at gjøre?» Tværtimod! Fortvivlelsen har aldrig været en løsning!

Lad os derfor undersøge grundigt kendsgerningerne, saa skal vi se haabet lyse igen paa vor vej, og modet rive os med sig til maalet!

*
* *

Den første *opmuntring* som vi møder er, at de kristnes enhed er ikke en *nyhed*. Den har en lang fortid bag sig. Dersom pladsen tillod mig det, med hvilken glæde vilde jeg beskrive den lange, og saa ofte pathetiske udvikling af de kristnes enhed[1].

Lysende som daggry, fuld af forjættelser, oprinder den i den første menighed, hvor «de troendes mængde havde ét hjerte og én sjæl.» (Ap. gern. 4. 32). Saa kommer i aarhundredernes løb efter det store brud mellem østens og vestens kirker de ivrige forsøg paa genforening i det 13de aarhundrede. Efter reformationen i 16de aarhundrede følger det eningsforsøg mellem lutherske og reformerte, hvis spore findes endnu i «unionen», som paa reformationens 300-aarsfest, den 31. oktober 1817, i Trefoldighedskirken i Berlin, forenede lutheraner og reformerte i en snævrere kirkelig dannelse. Men det er netop i de sidste tider at vi bliver vidner til nye store bestræbelser i denne velsignede retning. Lad os kun nævne den «Evangelisk alliance», grundet i 1846, Verdensbevægelsen for mission, som holdt i 1910 sine store økumeniske møder i Edinburg, den spændende internationale kirkekongres med

[1] En udførlig og varmt skreven fremstilling af emnet findes i *Thorv. Elmqvist:* «Kirkens enhed og arbejdet derfor gennem tiderne.» G. E. C. Gads forlag. Kbhvn. 1916.

fredsarbejdet for øjnene, som lige skulde holdes i Constanz i de første dage af august 1914, da krigen udbrød. Ak! hvor højt gik dog den gang bølgerne til gunst for de kristnes enhed! Hvor forhaabningsfuld saa dog fremtiden i disse dage ud! Lidt endnu, og enheden var fuldbyrdet!

Krigens time slog, og den giver os trods alle modsatte ydre udseender, en ny *opmuntring*. Krigen har bragt os i aandelig hensyn meget, uhyre meget. Gud har draget det gode ud af det onde. Jeg vil ikke opholde mig ved at fremstille i enkeltheder disse store velsignelser. Man har kunnet se den overordentlige *gudsfrygt*, dyb eller overfladisk, som fyldte kirkerne, som før var tomme, om søndagen og paa hverdage. Man er kommen til en alvorlig ydmygelse ved synet af hulheden og tomheden i vor saakaldte kristelige civilisation. Disse er vigtige faktorer i den nye retning mod de kristnes enhed. Men speciel for denne sag er tre følgerige omstændigheder:

1°. *Blandingen* af de forskjellige trossamfund i skyttergravene, til søs, alle vegne hvor soldater findes; 2° det inderlige aandelige *arbejde* som foregaar i de enkelte sjæle, stillede brat hvert øjeblik foran døden og det evige liv; 3° *sammentræffen* af saa fjernede folk, fra øst og fra vest, fra nord og fra syd, som snart indser, at de har en fælles Fader i himmelen, at de er brødre, at Guds skrevne og levende ord, at Jesu kors tiltaler dem i lige grad og tilfredsstiller deres højeste ønsker!

Disse karakteristiske bevægelser er saa stærke, at de har gjort det dybeste indtryk selv paa feltpræsterne. I Frankrig f. eks. har i 1916 ikke mindre end 25 feltpræster rettet en appel til Frankrigs protestanter, om at alle protestantiske kirker skal forenes i én evangelisk kirke! Disse bevægelser har ogsaa bidraget ikke saa lidt til at forene katoliker, protestanter, og endogsaa jøder. I Rheims har de protestantiske præster og rabbinerne udvekslet med kardinal Luçon breve af den mest religiøse ridderlighed i anledning af byens domkirkes ødelæggelse[1]. Man ved ogsaa at i Paris det første navn i nationalkomiteen for fællesarbejde til fordel for krigens

[1] J. de Narfon: «Que subsistera-t-il de l'Union Sacrée?» Paris 1916.

ofre er Hans eminents cardinal Amettes, og det sidste den berømte pastor Ch. Wagners.

Altsaa mere skjult, mere inderligt blæser under krigen Guds aand, og spreder frø for de kristnes enhed, men det arbejde forbereder, særlig paa grund af dets dybde, en opblomstring af de kristnes enhed, som vil fylde vore hjerter med beundring og taknemlighed til Gud. Her kan sagtens anvendes for alle det smukke ord, som biskoppen af Birmingham skriver i «Times» efterat have besøgt fronten: «Jeg har den bestemte følelse, at udaf hele denne krig vil blandt andet komme muligheden af en bedre forstaaelse mellem de forskjellige samfund, der kjæmper side om side som allierede.»

Ogsaa siden det ord blev skrevet har det vakt opmærksomhed og stor sympati at, som bevis paa kristelig enighed i denne hadets tid, den tyske og den franske menighed i Kjøbenhavn har, i anledning af 400 aarsdagen for reformationen, den 31. oktober 1917, afholdt en særlig velbesøgt og velsignet fællesgudstjeneste, hvor der blev prædiket og sunget paa tysk og paa fransk.

* * *

Her kommer tiden for os at betragte hvorledes vi kan afværge at forstyrre aandens bevægelse, at «udslukke aanden.» (1 Thess. 5. 19). Hvorledes kan vi, i stedet for at standse den smukke opsving, fremme den? Selvfølgelig maa vi sætte os selv, med bøn og aarvaagenhed, under den hellig Aands indflydelse og ledelse. Men denne almindelige sjælens stilling forhindrer os ikke i at benytte modne kristnes erfaring. Saaledes findes der i en ypperlig bog af den fremragende kristelige Genfer filosof Ernest Naville «Le Témoignage du Christ et l'Unité du Monde Chrétien» (Genf 1893)[1] fem gyldne regler, som letter os arbejdet for de kristnes enhed og som vi altid burde ønske:

I. *At skaffe sig paalidelig kundskab om tingenes virkelige tilstand.*

Det er forbavsende at se hvorledes de forskjellige kristne

[1] Bogen blev oversat samme aar af W. F. de Coninck under titelen Den Christne Verdens Enhed», København, Lybecker og Meyers forlag.

miskender hverandre, og derfor nære urigtige mistanker de ene mod de andre.

II. *Ikke at gøre en bestemt troslære ansvarlig for hvad der er ejendommeligt for en hel tidsalder.*

Havde Ernest Naville, som døde 1909, levet nu, saa vilde han vistnok have tilføjet: «og for en given nation.»

III. *I sin dom om ting, man har gjort sig bekendt med, at være opfyldt af retfærdighedens og kærlighedens aand.*

IV. *Kun under særlige omstændigheder at indlade sig paa at drage de enkelte mennesker over til det kirkesamfund, man selv tilhører.*

V. *At respektere de menneskers samvittighed, som alvorligt og oprigtigt gaar over fra en kirke til en anden.*

Paa den maade kan det sikkert lykkes os under medgang og under modgang ikke kun at bevare, men endogsaa at skabe «aandens enhed i fredens baand» (Efes. 4. 3).

København.

C. Nicolet.
Præst ved fransk-reformert kirke.

POLITIK UTEN MORAL? MORAL UTEN POLITIK?

I.

Problemet «Politik og moral» blir kanske ikke følt saa dypt av de fleste her i Norge. Vi er først nylig kommet med i utenrikspolitiken hvor problemet først for alvor tilspidser sig. Vor politik er, trods alt daglig smaakjævl, styret av mennesker med en idealistisk lægning. Vor stortingspræsident kan under bevæget bifald holde skjønne og ideelle taler om det ubrødelige samhold i Norden, selv om egeninteressen helst saa noget andet. Og vor statsminister tror stadig paa de andre staters godhet og selvopofrelse for Norges skyld, like ind i det som hænger menneskenes hjerte nærmest: matposen. Men de som med Johan Bojer har faat se «verdens ansigt», de er blit mismodige. De skjønner hvor lite politiken lar sig lede av moralske motiver, hvis man da ikke med *Treitschke* hævder en egenartet politisk sedelighet, hvis fornemste pligt er at sikre og gjennemføre statens *magt*. Men denne sedelighet er saa lite i pakt med Kristi aand, at den neppe hjælper kristne mennesker, som vil la sig lede av Kristi aand, til at løse problemet politik og moral.

Der er nylig i Uppsala holdt en kirkelig konference til drøftelse av de problemer som krigen har skapt for kirke og kristendom. Blandt de uttalelser, som deltagerne der enedes om, er der ogsaa en om *de kristne og retten*. Der hævdes med bestemthet at «kirken maa i Kristi navn hævde rettens hellighet og kræve dens videre utformning — — — Den bør derfor bekjæmpe enhver forherligelse av vold og magt paa rettens bekostning og betone at folkenes og statenes handlinger like saavel som det enkelte menneskes er underlagt moralske grundlove». En troskyldig læser vil finde, at denne uttalelse netop løser spørsmaalet for en kristen. Den hævder moralske grund-

love saavel for staten som for den enkelte. Og dog er sandheten den, at den svært lite sier, thi den utelater netop det ord, som kan vække anfegtelse. Bismarck og Treitschke hævder ogsaa moralske grundlove saavel for staten som for den enkelte, men bare ikke *de samme*, Og netop det ord *de samme* utelater den kirkelige konference i Uppsala. Og derved er vi kommet netop til problemet: Skal man skjelne mellem en statsmoral og en privatmoral, skal man som politiker la sig lede av *en* moral, som hjemmets mand av en anden? Skal man i sit arbeide være som denne verdens stormænd, der bruker magt, som privatmand være stor ved at tjene? Kan man tjene Gud og Mammon?

Særlig i den tyske kristelige eller rettere teologiske literatur er dette problem i disse lange krigsaar blit indgaaende drøftet. Næsten i hvert eneste teologisk og kristelig tidsskrift møter man artikler derom. Filosofer og teologer har skrevet lærde boker. Vi staar nu nærmere end nogensinde utsigtene til en tysk fred. Selvom realpolitikerne hævder politikens uavhængighet av enkeltmændenes moralske opfatning, saa blir dog politikens moral til en viss grad nedslag av enkeltmenneskenes moralske høide, slik som den har git sig utslag i folkeopinionen. Præster og teologers opfatning betyr meget som moralsk sanction i et folk. Jeg tror det derfor maa være av interesse i denne sammenhæng at gjennemgaa en tysk teologs opfatning av spørsmaalet politik og moral. Jeg vælger professor dr. Baumgarten i Kiel, professor i praktisk teologi. Han er kjendt av For kirke og kulturs læsere gjennem Berggravs artikkel i juliheftet 1917: Kristelig politisk gjæring i Tyskland. Han har tilrettelagt sit standpunkt i en række artikler i sit eget tidsskrift: Evangelische Freiheit, men særlig i sin principielle behandling av spørsmaalet i sin bok: Politik und Moral (I. C. B Mohrs forlag. Tubingen 1916).

Jeg vil forutskikke den bemerkning, at Baumgarten slet ikke er altysker, han helder saaledes til socialdemokraterne i spørsmaalet om fredsmaalene, men hans grundbehandling av politikens etik er fuldt ut tysk. Naar jeg vælger ham som et paradigma, saa er det fordi hans opfatning er typisk i store kredse i Tyskland og ikke mindst inden prestestanden.

B. begynder sin systematiske behandling av spørsmaalet Politik und Moral med kapiteloverskriften: Das Grundgesetz der Politik: Macht ist Recht und Sittlichkeit. Han gjør straks front mot dem som vil dra politiken ut av enhver befatning med de moralske love. Han støtter sig til Treitschke idet han sier at ogsaa for staten gjælder der en ubetinget gyldig sedelov i betydning av en høieste sedelige pligt. Men denne pligt er sikringen og gjennemførelsen av statens magt. Staten har sin etik, har sin sedelov, men den er en anden end den som gjælder for privatmanden. For ham gjælder den altruistiske selvopofrelse, men for staten gjælder *selvhævdelsen*. Han finder følgende uttalelse av Treitschke ganske fortræffelig: «Som det største bud for staten gjælder det at hævde sig selv. Det er for den absolut moralsk og derfor maa man uttale at blandt alle politiske synder er svakheten den foragteligste og forkasteligste. «*Den er synden mot politikens hellige aand.*»

Med jernhaard haand er det statens pligt at hævde sin magt, baade i utenrikspolitiken og indenrikspolitiken. Denne magt er saa suveræn at staten ikke kan anerkjende over sig domstole og traktater. Ogsaa folkeretslige overenskomster kan kun være bindende saa længe de kan gaa sammen med statens høieste pligt: at kunne hævde sig selv og opretholde sin magt. Denne høieste pligt er statens høieste bud, altsaa er magt ret og moralsk berettiget. Dette gjælder i høieste grad i nationernes væddekamp. Landevindinger blir erobret med magt, de tapes naar man er avmægtig. Magten er ret: thi den som har magten har ogsaa evnen til at nyttiggjøre og bearbeide landet. Han tar som eksempel engelskmændenes undertrykkelse av boerne. Den blev privatretslig simpelten rov og en voldshandling, men for den historiske sedelighets domstol var den simpelthen ret. Thi boerne hadde ingen stats- eller magtfølelse og kunde derfor ikke nyttiggjøre sig sin besiddelse, ei heller føre den til en en høiere kultur. Det kunde engelskmændene. Derfor var undertrykkelsen ret. Det samme gjælder naar et land teknisk, økonomisk, intellektuelt og i folkemængde er i vældig fremgang. Da er expansion ret. Tyskland har en indre fordring

paa erobring av nye omraader for at kunne avsætte sit overskud av varer og mennesker.

Vi er nu blit paa det rene med at den stat som har magten, har retten. Den har en høieste sedelig pligt til at holde paa og utvide denne magt.

Det næste B. saa fortæller os er at *hensigten helliger midlet.* Jesuiterne, som hævdet det samme, de er ædlerere mennesker end man i almindelighet holder dem for. Naar man har et høit ædelt maal og man ofrer sig selv for dette maal, saa blir midlerne helliget paa grund av maalet, selvom de i sig selv er nedrige og forkastelige. Med dogmatikeren fra Zürich *Biedermann* er han enig i at denne jesuitiske grundsætning igrunden betegner selve den guddommelige verdensstyrelses maxime. Det er blit os klart i denne verdenskrig, hvor de grusomste midler netop benyttes i et opdragendende øiemed. Saa kan ogsaa vi gjøre os sterke og forsvare krigsførsel, torpedoer og bomber i det hellige formaal; hævdelse og gjennemførelse av statens magt har helliget de brutale inhumane midler.

Det er derfor spørsmaal om ikke Bethmann Holweg den 4de august 1914 begik en vældig politisk synd idet han bekjendte at det var et brud paa folkeretten av tyskerne at marschere gjennem Belgien. Det hadde kanske været bedre at gi England og Belgien skylden for nøitralitetsbruddet. Det hadde ialfald Bismarck gjort; thi den ærlighet og anstændighet som denne aapne bekjendelse gav uttryk for, den motsiger dog formeget selvhævdelsens hellige formaal. Politiken maa lyve og drive rænkespil; thi hele politiken har til grundtone hadskhet og mistro. Det maa særlig diplomatene forstaa, men Preussens hellige kald helliger diplomatiets forslagne midler. Det ser vi tilfulde av Bismarcks fortjenester. Vi hadde ikke nu hat det Tyskland vi har idag hvis ikke Bismarck hadde været en mester i løgn og forslagenhet

Staten kan ikke ta hensyn til den enkelte personlighet. Det gaar ikke an for en statsmand at være enig med Kant i hans ethik, at personligheten ikke bare maa anvendes som middel men altid ogsaa som «Selbstzweck». Personligheten maa ofres for statens skyld En statsmand maa kunne ofre alt, andre personligheter, ja til en viss grad ogsaa sin egen personlighet for at statens magt

kan vokse. Den som er for ømskindet til at kunne greie dette, han maa holde fingrene væk fra det politiske fat; thi den som vil være politiker maa til en viss grad være principløs. «Denne haarde tid som vi nu gjennemlever maa forhaabentlig ha skapt mange slike haarde mennesker, som tilfulde forstaar statens nødvendighet som det høieste jordiske formaal, og derfor kan staa væbnet mot de skjørhodede mennesker, som vil bygge op et fredensrike paa lutter aapne, ærlige veie og med lutter ærlige midler.»

Man forstaar godt at B. nu kan bli litt ægstelig for, at læserne tror, at han tilslut skal slutte sig til dem som hævder at politiken maa være moralfri. Han gjør derfor straks holdt for at redde litt av moralen tilbake til politiken og spør: *Gives der kun umoralsk politik?* Det benegter han paa det bestemteste. Men en moral for politiken maa ikke skaffes ved at man lar sig beherske av kosmopolitisk idealisme, som sætter menneskehetens formaal foran den nationale egoisme, men kun ved at man sætter et skarpt skille mellem statsmoral og enkeltmoral. Politiken har sin høie moral, men bare ikke den samme som privatmennesket.

Nu kunde man kanske tilrettelægge sig dette slik, at man vel maatte indrømme at baade staten og den enkelte maatte handle efter moralske motiver, bare at statsmoralen endnu stod paa et lavere standpunkt end den de enkelte mennesker kan hæve sig op til. Man kunde da skjelne mellem massemoral og enkeltmoral og haape paa at den politiske moral med tiden kunde indhente den enkeltes moral. Men dette er vranglære; thi staten har sit eget sedelige væsen, som aldrig kan bli identisk med den enkeltes, nemlig magt, som den har at hævde baade indad og utad. «Moralen maa bli mere politisk for at politiken kan bli mere moralsk», og det betyr at moralisterne maa først erkjende, at man maa ta sin moralske dom om staten ut fra statens natur og livsformaal og ikke fra de enkelte menneskers. Konsekvensen av hvad en regjering gjør eller ikke gjør, er saa uhyre stor, at maalestokkene for det personlige liv aldeles ikke strækker til. Den høieste dyd for en statsmand blir en egenskap som ellers er moralsk indifferent nemlig klokskap. Den skal han gjennemføre med en skarp virkelighetssans og uten anfegtelser, selv om den fører gjennem løgn

og bedrag. Det er hans høieste sedelige pligt, hans høieste sedelige opgave «Statsmanden har ikke ret til at varme sine hænder over sit lands rykende ruiner med den behagelige selvfølelse: Jeg har aldrig løiet.»

Hvad man end maa si til dette standpunkt, konsekvent er det dog, og man kan ialfald glæde sig i den del av sit menneske som gjerne vil ha system i tingene. Men læser vi videre, saa skjønner vi, at hittil er det kun realpolitikeren som har talt. Men nu er ulykken den at B. ogsaa er teolog og det er virkelig en sørgelig ulykke; thi nu lar han teologen tale og da ramler hele systemet. Det viser sig straks deri, at han begynder at ta ordet moralsk i den sedvanlige betydning, den vi er vant til fra privatmoralen, og taler om en fremadskridene moralisering av politiken. Politiken har nu ikke bare sin rot i statens høie sedelige væsen, men maa stadig ta hensyn til folkets moralske høide. Det gjør den den dag idag ved at foregi anstændige, ja kristelige motiver for sine rænkefulde handlinger. Det kan nok kaldes hykleri, men det er dog en anerkjendelse av den kristelige morals magt. Ut fra folkestemningen trænger der sig en masse moralske overveielser ind i politiken, og i samme grad som folket kommer til at stige i moralsk opfatning, i samme grad vil politiken forfines og bli moralsk.

Nu begynder vi at kunne følge med, men vi blir endnu mere enige idet han endnu engang tar for sig personlighetens forhold til politik og stat. Vi blev forfærdet da han forkyndte os staten som den vældige knusemaskine, der ikke agtet personlighetene, naar det gjaldt statens magt og selvhævdelse. Nu faar vi høre den ret kristelige tanke at personligheten staar over staten. Rigtignok kan ikke staten ta hensyn til dem som negter at gaa i døden for fædrelandet, altsaa til militærnegtere, men staten kan ikke befale folk hvad de skal føle og tænke, ikke engang sønderjydene. Og naar det gjælder de dypeste samvittighetsspørsmaal, maa man lyde Gud og sin egen samvittighet mere end menneskene og staten; thi staten og nationen maa ikke gjøres til en avgud, staten og nationen er ikke det høieste gode. Guds rike staar som et høiere maal end det tyske rike og den preusiske stat.

Vi skjønner godt at B. som sit sidste ord indrømmer

indvendingen, at hans betragtninger løper ut i en uutholdelig dissonans.

Jeg har saa nøie gjennemgaat B.s standpunkt for det første for at vise mange tyske teologers tankegang, men ogsaa forat vi skal bli urolige og bange paa kristendommens vegne.

B. som realpolitiker er ikke vanskelig at gjendrive ut fra kristelig tankegang. Saa længe han er realpolitiker sætter han staten og fædrelandet som nr. 1 og Gud og avhængigheten av ham som nr. 2. Han har igrunden ødelagt sig bedst selv idet han allikevel ikke kan la være at trække ind moralske maalestokke fra kristenmenneskets verden tilslut. Men selv om standpunktets system er faldt i fisk indeholder det dog en vældig fare, idet det forherliger vold og magt, løgn og bedrag som den høieste sedelige pligt, sætter statens selvhævdelse og magtutfoldelse over personlighetens ret, som et høieste formaal, som helliger alle uanstændige midler. I en slik opfatnings spor vil der følge mange krige. Ut fra denne betragtning kan til syvende og sidst alt tillates og forsvares, selv om der kommer et smukt appendix tilslut. B. holder rigtignok egteskapet som et hellig omraade, hvor ikke staten maa krænke det hellige, men er ikke det bare en reservation, B. selv gjør paa trods av systemet?

Der kommer nu efter krigen et vældig problem for den tyske stat: mangel paa soldater. Tapene har været umaadelig store og mændene har været hjemmefra saa fødselsprocenten er sterkt synkende. Hvordan skal Tyskland faa nok soldater igjen? Det maa da være en uomgjængelig betingelse for en stat, hvis væsen er magt. Der lyder derfor nu sterke røster som anbefaler flerkoneri (Nebenehe). En brochyre om dette spørsmaal, jeg netop har læst, slutter sin anbefaling med de ord: «Hvis det skal lykkes os at faa denne tillatelse vedtat, maa vi ha støtte av kvinderne og prestene». I sandhet en anerkjendelse av avhængigheten av den moralske dom. Men jeg kan godt forstaa, at prester som er av samme opfatning som B. i dette spørsmaal kommer i en sterk sjælelig anfegtelse. Jeg tror sikkert at flere prester sætter fædrelandet som nr. 1 og anbefaler tillatelsen.

Nu skal B. ha tak fordi han har formuleret problemet saa skarpt. Han har en utpræget virkelighetssans, og naar

han skildrer politiken som han gjør, saa skildrer han virkeligheten, ikke bare den tyske politik, men verdens politik overhode. Han gjør os derfor en større tjeneste end vor Collin, som endnu tror paa politikens ædelmodighet og idealisme, d. v. s. de vestlige staters. Vi maa se at faa øinene op for virkeligheten, at den er ond. Det har B. tydelig vist os. Men vi haker os fast der og spør saa: Er det mulig at forene politik og moral, at tjene staten og bevare sin personlighet? Er det mulig at være samfundsborger og kristen? Jeg vil først spørre slik: Skal overhode en kristen føle sig som samfundsborger, skal han delta i politiken og statslivet? De som principielt løser spørsmaalet bedst, er de som benegter dette, som klart hævder, at verden og staten og politiken ligger i det onde, men det kan ikke de kristne gjøre noget ved; thi verdens fyrste er djævelen og «vort borgerskap (Politevma) er i himmelen». De forsøker overhodet ikke at forene politik og moral, som like saa lidt lar sig forene som ild og vand. De kan utentvil støtte sig til det N. T., til Jesus og apostlene, meget mer end de som forsøker at føre beviser for en kristelig politik.

Troeltsch har antagelig ret naar han i sin «Soziallehre» uttaler: «Evangeliet indeholder ingen direkte politiske eller sociale anvisninger, men det er fra grunden av upolitisk. Det er kun beskjæftiget med det personlige livs høieste formaal». Forventningen om verdens nære undergang og det kommende Gudsrike tar i den Nytestamentlige verden slik hele interessen at denne verden overhode forsvinder. Man kan nok gi keiseren skat, man skal nok være øvrigheten underdanig, men at beskjæftige sig med denne verdens problemer, det har ingen aktualitet; thi menneskesønnen kommer i skyen den time man ikke venter, og det allerede medens den generation levet.

Men selv om standpunktet er klart og uten tvil kan støtte sig til Jesus og det N. T., saa er standpunktet allikevel ikke mere kristelig, og derved falder det for en kristelig bedømmelse likesaa fuldt som Baumgartens realpolitik. Thi siden den dag da menneskene ikke vilde dø før menneskesønnen kom i skyen er staten trods al realpolitik, trods politikens mange synder, dog bleven en anden. Den er ikke

længer kristendommens forfølger. Den er sammenvævet med vort liv, slik at ingen, ikke engang de som vil la djævelen være politikens herre, kan løse den ut av sit liv. Nu i disse dage ser vi, at den overtar et arbeide som alle maa indse berettigelsen og betydningen av. Den sørger for hvad vi skal spise og drikke og iføre os. «Staten som overkonditor» stod der en dag i avisene. Den staar der som den store beskytter, som hjælper de fattige, som tar sig av os alle, saa vi kan leve saa nogenlunde trygt selv i disse tider. Indenfor statens beskyttelse kan vi alle, ogsaa de som intet vil ha med politik at gjøre, drive vort arbeide, ogsaa for Guds rikes sak. Skulde vi ikke ta det politiske kald ind i vor kristendom, da vilde der mangle os en stor kristelig dyd: *ansvarsfølelsen*. Netop som kristen er det vor pligt at gjøre os gjældende overalt, netop der vor djævelen har ordet, der trænges der saamen mange kraftige røster for at overdøve ham.

Vi kommer ikke utenom: En kristen har ikke som kristen ret til at unddra sig politiken og statslivet. Saa har vi problemet igjen: Kan en kristen være politiker? Kan han, ledet av Kristi aand, delta i statslivet?

Baumgarten løste som vi saa spørsmaalet ved at hævde den dobbelte moral. En kristen kan godt være politiker, men da maa han være haardhudet nok til ikke at bli anfegtet av, at han ikke kan følge den moral, som han følger i sit private liv. I sit tidsskrift: «Evangelische Freiheit» og i «Christliche Welt» har han fremstillet et godt eksempel paa, at det ikke gaar an at la sig lede av privatmoralen i politiken. Eksempelet er Michaelis, rikskansleren i de 100 dage. Han er en kristen, tilhører de mere snevre «Gemeinschafts» kredse. At det gik saa daarlig med ham i politiken, det kom av at han aldrig kunde glemme at han ogsaa var kristen. Derfor hans stadige vaklende holdning likeoverfor alle politiske avgjørelser. Det gaar dog an at være politiker og kristen, mener B. Se paa Bismarck. Han var politiker god nok. Han løi og bedrog. Han var ikke ræd for at knuse personligheter og bruke de mest uanstændige midler. Og han var dog kristen god nok. Læs hans breve til sin kone. Han kunde greie det, fordi han hadde den dobbelte moral. At han greidde politiken efter B.s synspunkt, det er ikke tvil-

somt. Men vi vægrer os mot hans kristendom og betviler ialfald at han har hat en kristelig indflydelse paa politiken.

II.

Vi puster lettet, naar vi gaar over til at behandle professor Morgenstiernes opfatning av spørsmaalet politik og moral. Hans syn er greit og tiltalende fremstillet i hans artikel i forrige hefte av «For Kirke og Kultur»: «Gjælder den almindelige moral ogsaa statenes handlinger? Hans artikel forutsættes læserne bekjendt, saa jeg vil ikke utførlig referere den. Han stiller os overfor «et nyt moralsk ansvarlig subjekt, staten selv forskjellig fra individet». Han vil allikevel ikke vite av nogen dobbeltmoral, en gjældende for de personlige forhold og en for det offentlige liv. Stik imot Baumgarten hævder han, at man nu forlængst er kommet ut over dette standpunkt og kræver det hele menneskeliv gjennemtrængt av de samme etiske grundsætninger. Men han løser den forskjel, som allikevel blir, ved at hævde, at *anvendelsen* av disse grundsætninger kan stille sig anderledes for stat end for enkeltmand, fordi det for staten kan gjøre sig pligtkollissioner gjældende, som ikke melder sig for enkeltmand, ialfald ikke hvor han handler i egne anliggender.

Likeoverfor professor Morgenstiernes standpunkt har jeg to ting at indvende.

For det første: *det er for ideelt.* Han tegner den virkelighet, som politikere har at greie med, for lys. Derved blir ikke konflikten saa sterk som den igrunden er. Han siger: «Staten har nøiagtig den samme moralske pligt som individet til ikke at krænke nogens ret eller handle ubillig mot nogen, men ikke samme pligt til at hjælpe fremmede og tjene deres interesser». Naar det gjælder at ofre, kommer staten i en sterkere pligtkollission end den enkelte og har at vælge som pligt: *selvhævdelsen.* Men han fordømmer expansionspolitiken, erobringspolitiken, idet han begrænser sin opgave til den nationale stat ɔ: «den ethnologiske, kulturhistoriske og sproglige enhet folket eller nationen organisert som stat» og spør: «Gjælder den almindelige moral ogsaa denne stats handlinger?» Men derved er han allerede kommet over i ideelle forholde, som iallefald ikke findes i de lande, som idag behersker uten-

rikspolitiken. For os her i Norge blir kanske ikke vanskelighetene større end dem professor Morgenstierne skildrer, det er kanske derfor litet aktuelt at protestere; men problemet lar sig ikke hindre av landegrænser. Det er derfor spørsmaal om ikke Baumgarten mere regner med den virkelige verden, hvor magt er ret og selvhævdelsen den moralske ret til at begynde krig med retten paa sin side. De problemer som professor Morgenstierne stiller op, naar pligtkollissionerne indtrær, skiller sig lite fra kollisioner, som kommer straks enkeltindividet faar ansvar for flere end sig selv, f. eks. for sin familie, hvad ogsaa professor Morgenstierne selv siger.

Den politiker, som vil handle moralsk efter professor Morgenstiernes opfatning, kan neppe brukes av den politik som hersker idag.

For det andet vil jeg indvende likeoverfor Morgenstiernes syn, at *det er for lite ideelt.* Det ligger allerede deri, at hans betragtninger ikke hviler paa noget enkelt bestemt moralprincip. «Man kan være enig med mig uanseet hvorledes man tænker sig de almindelige anerkjendte moralloves tilblivelse», siger han i begyndelsen av sin artikel. Det bygger paa det som menneskene igrunden anerkjender, det som tyskeren kalder «Sitte».

Men skal man nu indføre det kristelige moralprincip, saa blir vanskeligheten der igjen. Ethvert moralprincip bygger paa et høieste gode. Den kristne etik kalder dette gode Guds rike. Dette høieste formaal blir motiv til den kristnes handlinger. Kirkelæren har gjort den kristne moral til en formalistisk moral. Det gode eller det onde blir ikke bestemt ut fra formaalet, men ut fra en absolut gyldig lov, Guds bud, slik som kirkelæren fortolker dem. Men det er neppe kristelig. Den kristne moral er langt mere bestemt av hensigten og maalet. «Kristenmenneskets frihet» er mere kristelig end kirkelærens formalisme. Men utenom al formalisme, indenfor kristenmenneskets frihet, ligger dette: «Det er ikke raadelig at handle mot sin samvittighet». Fr. Paulsen siger i sin «Einleitung in die Philosophie»: «*Das Gewissen* ist in seinem Ursprung nichts anderes als das *Wissen um die Sitte*» (s. 460). Men der maa fra kristelig synspunkt komme

noget nyt til. Der er samvittigheten bundet til Gud, som stadig skaper nyt. Den samvittighet, som føler sig bundet til Gud, den kan hæve sig mot «die Sitte». Det var det profeterne gjorde. De hørte Guds ord, ikke Guds ord formalistisk bundet til ord i den hellige skrift, men Guds ord kom til dem personlig. Og i kraft derav hævet de sig mot «die Sitte». Naar folket ropte paa nationens Gud, saa forkyndte de Verdens Gud. Naar folket stolte paa bukker og gjødkalve, spurte de efter ret og barmhjertighet. Slik følte Jesus moralprincipet: «thi jeg siger eder: Dersom eders retfærdighet ikke overgaar de skriftlærdes og farisæernes, kommer I ingenlunde ind i Himlenes rike». Over templet, loven og sabbatten staar Guds rike. Det var slik Luther følte det, da han ikke bøiet sig for nogen anden autoritet end Guds vilje. Han forkynder kristenmenneskets frihet, men netop til at reise sig mot det som var almindelig anerkjendt; thi den som er en borger av Guds rike staar over loven.

*

Jeg er selvfølgelig straks klar over indvendingen: «Ja, ja, men da maa vedkommende borgere holde sig væk fra politiken». Nei, det er det de ikke skal. Profetene holdt sig saamen ikke væk fra politiken. De beskjæftiger sig stadig med sit lands politik. Paa Jesu tid hadde ikke jødefolket synderlig politik at drive, og man kan kanske hævde at Jesus ikke bekymret sig om den; men det er nu allikevel han som gjør, at vi idag pines og plages under konflikten politik og kristelig moral. Og ut fra den pine og plage er det alene at fremgangen sker. Og kan vi som kristne mennesker ikke brukes i den offentlige politik idag, saa betyr ikke det, at vi skal la politiken seile sin egen sjø. Der er en himmelvid forskjel paa dette standpunkt og de kristnes, som vil lukke staten og dens væsen ut av sit liv, fordi den er av djævelen. Vi skal beskjæftige os med den, holde samvittigheterne vaakne, gaa ind i den med det ord fra Gud vi har.

Kommer det tidspunkt, da den ikke kan bruke os længere, saa staar Guds rike over loven og vort valg er klart.

*

Jeg er klar over at utviklingen forløper i kompromisser. Jeg er klar over, at de gamle har ret, som ser stillingen historisk, slik og slik er det altid gaat og slik vil det gaa. Men jeg er ogsaa klar over at kompromisserne dannes paa grund av motsætningerne. Derfor blir jeg ikke mismodig over, at kompromismenneskene saa ofte faar ret; thi vi har arbeide nok med at gjøre motsætningen mellem virkeligheten og vort høieste gode Guds rike saa sterk, at fremgangen sikres.

Arne Fjellbu.

DE STORE MINDESKRIFTER.

To og tredive Prædikener, holdt i Aarene 1578—1586 av *M. Jens Nilssøn,* fjerde evangeliske Superintendent over Oslo og Hamar Stifter. Med en Indledning om Jens Nilssøns Liv og Virksomhet. Ved *Andreas Brandrud* og *Oluf Kolsrud.* Utgit av det Kgl. Fredriks Universitet i Kristiania som Universitetsprogram for 2det Semester 1917 til den Lutherske Reformations 400-Aars-Jubilæum. I Kommission hos H. Aschehoug & Co.-Kristiania 1917. — XII + 151 og X + 514 sider lex. 8° og 8 haandskriftfaksimiler.

Den Norske Kirkes **Mindeskrift** ved Reformationens 400-Aars-Jubilæum Aar 1917. Utkast til en norsk **Kirkeordinants.** Efter Kong Christian IVs Befaling forfattet av Norges Superintendenter i Aaret 1604 og nu efter Tiltak av Reformations-Jubelaarets Biskopper paa offentlig Bekostning for første Gang utgivet ved *Oluf Kolsrud.* Med et Sendebrev fra Den Norske Kirkes Biskopper om den Lutherske Reformations Væsen og Betydning. Tilkjøps hos Jacob Dybwad i Christiania. VIII + 211 sider 4°.

Disse to reformations-jubilæums-skrifter bør anmeldes sammen. De staar nemlig hinanden meget nær. Først m. h. t. ytre utstyr. Baade Kirken og Universitet har sat sig fore aa gi et virkelig smukt festskrift — reformation og kunstnerisk renæssance hører nu engang sammen. Baade ved papir, typevalg, vignetter, initialer og det smukt utførte avtryk av Jens Nilssøns formodede portræt i Vor Frelsers sakristi har Universitetets «program» faat et utseende som skiller det fordelaktig fra de fleste andre videnskabelige verker. Og Den Norske Kirkes mindeskrift er blit et rent praktverk. Omslag og friser er komponeret over renæssance-motiver av *Brynjulf Larsson.* Satsen svarer til stilen, og de røde initialer og overskrifter træer vakkert frem fra det fine papir. Et helt igjennem delikat utstyr — det er en nydelse for en bokelsker aa blade i boken og kjærtegne dens sider. Begge bøker tjener utgivere, forelæggere og trykkerier til like stor ære.

For det andet er de begge to videnskabelige verker, det siste endog i specielleste mening, og begge bringer os en hilsen fra den norske kirke i reformationsaarhundredet. De

skulde derfor helst være anmeldt av en fagmand, en kirkehistoriker. Men ogsaa for den videnskabelige kollega i videre mening og for den historisk dannede overhodet byr begge bøker paa saameget av interesse, at ogsaa en ikke-fagmand kan vaage sig til aa si litt om dem, især i et ikke-fagtidsskrift.

Jens Nilssøns prækener er paa nogen faa undtagelser nær ikke offentliggjort før. Her er de git ut efter et indbundet haandskrift fra magisterens egen haand; haandskriftet tilhører Det kongelige bibliotek i Kjøbenhavn. Som kristelig forkyndelse har disse prækener i almindelighet ikke noget aa by vor tid. Vore problemer og vore spørsmaal er andre end datidens, vor nød har andre former og kræver lægemidlet tilberedt paa en anden maate; veiene ind til vore hjerter er andre end i datiden. Utgivelsen maa søke sin berettigelse i disse prækeners historiske værdi, i det billede de gir os av vort folks og vor kirkes fortid, av det liv som sterkere eller svakere rørte sig i de henfarne slekter «som nu nyder himmerikes glæder» og som vi endda hver søndag i kirkebønnen vet os i forbund med Baade historikeren i strengere mening og de kirkehistoriske interesserede, for hvem Norges kirke er noget mere end vi som lever sammen og slaas indbyrdes idag, den for hvem den er en katedral hvor vor æt har knælet i fordums aldre og hvor den med Guds hjælp endda skal finde den store stilhet og den indre samling om virkeligheten og sig selv i lange tider fremover, begge disse vil finde adskillig aa glæde sig over hos den gamle Oslobisp. Der spores ogsaa i hans prækener, tross tørheten, tross den skolemessige, kjølige form, noget av det samme liv som lever i kirken idag.

Og en ting er der som den norske kirke — baade dens læge og dens teologiske prædikanter og de tilhørere hvis smag desværre i altfor høi grad bestemmer hvad og hvorledes prædikanten præker —, kan ha godt av aa lære av disse prækener: det er kravet til *soliditet*, til sund, kristelig *lærdom*, til et virkelig *indhold*, til indgaaing paa kristendommens *erkjendelsesmæssige* og *moralske* side i prækenerne. Alt dette er riktignok i visse kredse «aandlaust statskyrkjevæsen», og svake prester lar sig paavirke av smagsretningen og den hellige jargon og bøier sig ubevisst for det «ideal» «a preika nett som ein lægmann» — hvilket betyr «særdeles tilfreds

»stillende» i karakterboken. Men at vi her har en mangel ved norsk nutidsforkyndelse, er klart for mange. Men soliditet og grundighet — efter den tids idealer og den tids metode — kan man ikke frakjende Jens Nilssøn — han er heller for meget skolemester. Men han repræsenterer her paa sæt og vis et luthersk ideal som f. t. staar i alvorlig fare hjemme hos os.

Aa forene den rene fagmands og videnskapsdyrkers interesser med den almindelige historieelskers er ingen let sak, særlig naar det gjælder utgivelsen av gamle kildeskrifter. Og et «Universitetprogram» (jeg savner forresten det egentlige «program for 2det Semester 1917», som titelbladet lover os, det som oprindelig var en bok der ogsaa indeholdt videnskabelige avhandlinger, men nu er skrumpet ind til det lille lyserøde hefte der gaar under navn av «Index») er naturligvis først og fremst beregnet paa fagmanden. Men et halvveis praktverk er ikke bare eslet til studieobjekt eller «haandbok» paa en granskers arbeidsbord; det beiler ogsaa til «læsere», som slet ikke egentlig vil studere. Og medgives maa det nu at utgiveren, docent *Kolsrud*, har gjort arbeidet vanskeligere end strengt nødvendig for de mere fordringsløse læsere ved at holde paa salig Oslobispens retskrivning og tegnsætning — noget som er selvfølgelig ved en rent videnskabelig publikation, men ikke fuldt saa selvfølgelig ved et halvveis praktverk.

Prækensamlingen har professor *Brandrud* forsynt med en indledning om «Biskop Jens Nilsson av Oslo», hvor han i flere retninger fører kjendskapet til denne mand et skridt videre frem. Det ligger i bokens natur at det særlig er biskopen, teologen og prædikanten Brandrud vil tegne. Brandruds styrke er den rolige, lidenskabsløse, i beste mening «objektive» fremstilling. Han raader ikke over nogen pathos, men saa undgaar han ogsaa dennes farer. Han vil ikke overdrive, men han vil heller ikke undervurdere. Hvor han har plass til sin raadighet vil han gjerne være bred og utførlig — en god ting ved en videnskapsmand; hans form er klar, om end uten glans, han ordner oversiktlig og disponerer saklig og greit; og da han ikke skyr det bryderi aa pointere dispositionens avdelinger og markere begyndelse og avslutning paa

hvert nyt moment i fremstillingen, blir denne fortrinlig skikket for den som læser for at lære noget og faa vite noget, mindre for den som skal underholdes spirituelt. Brandruds svakhet er hans stils enstonighet og en viss tilbøielighet til unødig bredde og til gjentakelser, om end altid gjentakelsen fremstiller saken fra et noget andet synspunkt. I sammenhæng hermed staar det at han stundom ofrer for meget plass paa sandsynligheter og muligheter, og om han end altid understreker disses hypotetiske karakter, saa faar de allikevel en saapas fremtrædende plass, at de — kanske stundom mot hans vilje — formeget præger gjenstandens billede i læserens bevissthet. Og omtalen av ting hvor man overhodet ikke *kan* komme til noget resulsat p. gr. av kildernes magerhet, trykker stundimellem fremstillingen. Dette gjælder især biografiens første del. Men karakteristiken av Jens Nilsson som prædikant forekommer mig særdeles vellykket. Og saapas bredt er det hele anlagt, at det baade er et karakterbillede og et tidsbillede vi faar.

Docent *Kolsruds* utgave av det første utkast til en norsk kirkeordinans er ikke bare en praktfuld bok, den er ogsaa en meget interessant bok, baade som kirkelig og som historisk dokument.

Den allerede ved reformationen lovede ordinans for den norske kirke kom som bekjendt først i 1607. Den bygger paa et utkast fra de norske biskoper av 1604. Selve dette utkast har tidligere ikke været offentliggjort eller gjort til gjenstand for nogen grundigere undersøkelser. Men saa er docent Kolsrud igjen blit opmerksom paa det i det kongelige bibliotek i Kjøbenhavn. Og en god ide er det naar han nu har faat det utgit som den norske kirkes mindeskrift. For baade har det sammenhæng med reformationen og det vedkommer i særegen mening den norske kirke. Ved ordinansen av 1607 træer denne igjen frem offentlig anerkjendt som selvstændig kirke ved siden av den danske, og i utkastet har vi de norske bispers bidrag til verket.

To ting er det som gir dette utkast dets store interesse for alle kirkelemmer med historisk sans og dannelse. Det ene er at vi endda, tross den indbrytende ortodoksismes tid

merker vingeslagene av reformationens vildene fugl. De suser ikke længer sterkt i vor umiddelbare nærhet, men vi hører den endda borte over grantoppene, før senhøsten bryter ind. Det andet er at dette utkast virkelig betyr noget norsk, noget som passet til vort lands særegne forhold — og det blev da ogsaa grundig bearbeidet og fordansket i tvillingkirkernes uniformitets interesse før det fik lovskraft i 1607.

Utgivelsen er paa mønsterværdig maate foretat av docent Kolsrud. Her er han i sit es. Det opslitende minutiøse arbeide som kræves ved en virkelig videnskabelig utgivelse av gamle kildeskrifter, er han mand for at yde som faa. Jeg har selvfølgelig ikke kunnet rette øiemerket paa aa kontrollere ham, men jeg nævner at jeg ved gjennemlæsningen bare har støtt paa en feil: paa s. 154 l. 11 f. n. er et henvisningstal ikke kommet med.

Kolsrud har imidlertid ikke nøiet sig med aa utgi. Han har forsynet ordinansen med en grei liten indledning «Kristenret og kirkeordinants» — jeg liker bare ikke at den staar bak i boken. Her knytter han traadene mellem de første spor av virkelig organisation og samfundskristning i Norge og den færdige ordinans av 1607.

Sit egentlige videnskabelige arbeide med dette verk har Kolsrud lagt ned paa side 163—184. Læseren finder her ved første øiekast et umaadelig kjedelig utseende register. Kun en videnskapsmand kan ha nogen anelse om for et arbeide der her ligger. Det er kildeundersøkelsen, den litterære analyse av utkastet vi her finder, dets forhold til den danske ordinans og til ældre love, og tillike forholdet mellem utkastet og den endelige ordinans. Riktignok endda i statistikens og registerets form. Men efter denne Kolsruds grundlæggende analyse er det ingen sak mere aa gi syntesen og fremstille utkastets forhold til kilder og lov i den letlæste karakteristiks og de forklarende dommes form.

De seks nulevende bispers «sendebrev» har oprigtig talt mindre interesse. Det er nemlig ikke noget «sendebrev» — overhodet ikke noget «brev». Det er en «zwitterding» mellem en slags historisk indledning til ordinansutgaven og en henven-

delse til den norske kirke. Gid det hadde været helt det siste! Gid det hadde hat et myndig ord om *vore* forhold og *vore* behov fra «tilsynsmændene» til andre voksne mænd! Men det er ikke greit aa bringe seks hoder under en hat. Og saa seks bispehoder da!

Sigmund Mowinckel.

EN UNG STEMME.

Vor tid har en skjult, men ofte meget heftig religiøs længsel. Kirken maa være aandelig død om den ikke veirer dette. Den kjender ikke sin besøkelsestid om den ikke midt i al sjæls-usikkerheten roper til det moderne menneske: «Kommer hit til mig. Her skal I finde hvile for Eders sjæle.»

Først og fremst bør kirken vinde ungdommen for sig, ungdommen i hvem det nye liv og den nye længsel banker heftigst. Og særlig den intelligente ungdom. Men det nytter ikke at negte det: denne ungdom føler sig ikke tiltrukket av kirken. Og det er ikke bare ungdommens skyld.

De unge *kjeder* sig under gudstjenesten. Prækenen er for litet vækkende, eggende for forstand og hjerte. Vi vet saa inderlig godt hvad der sies; ti man skildrer det samme om og omigjen. Og vi gaar træt.

Presterne, den store mængde av prester, er for litet aandelig bevæget, det er hovedgrunden. Hvorfor læser de ikke aandens stormænd? Saa man følte de var opfyldt av beundring for den menneskelige aandsrigdom. Hvorfor taler presterne aldrig om den store og skjønne konflikt mellem menneskelighet og kristendom? Visselig fordi de selv har for liten menneskelighet. Det var netop paa grund av sin menneskelighet, sin dype kulturglæde, at Johannes Johnson blev saa vækkende for de unge.

Men vi unge *forarges* ogsaa tidt og ofte over kirkens aand. Hvorfor taler man med avsky om anderledes tænkende? Skulde presterne ikke fremhæve at Gud ogsaa arbeider i «vildfarelserne» og *lægge vegt paa* at ogsaa lemmer av andre kirkesamfund finder frem til Gud?

Det er det saareste ved det forfærdelige folkehat, verdenskrigen har skapt, at endog kirken deler det, ja nærer det. Intet viser bedre at kirken ikke er opfyldt av Kristi aand.

som er kjærlighetens, taalsomhetens. Presterne i vort nøitrale land er ogsaa smittet av hadet. Jeg har hørt en geistlig paa prækestolen be til Gud for «den rette fred», den fred som først kommer naar «fienden» er knust. Det var som om jeg hørte den tyske rikskansler eller den engelske premierminister Det var ikke tale i Kristi aand, men i hadets og ondskapens aand. —

Er det ikke paafaldende hvor let vore prester opgir egne meninger, egne tanker, egen selvstændighet og alle bøier knæ for den lutherske lærebygning? Er det ikke en uhyggelig kjendsgjerning, at faa eller ingen bryter ut av den? Mon det ikke er den teologiske forsnevring, som er skyld i det. Det er stygge ord. Men jeg tror det er saa. Alt for mange teologer har skylapper for øinene. De træer ind i en kirke og blir dens blinde og lydige tjenere.

De blir for *kirkelige* og derfor for litet *kristelige* Kirken er jo kun en form, en arbeidsinstitution og som saadan foranderlig og ufuldkommen. Derfor er det dypt tragisk at menneskene har kunnet slaass om kirkelige former. Verdenshistorien vilde ikke været saa blodig dersom man hadde formaadd at se væk fra formen, skallet, og trænge ind til kjernen i Kristi lære. Ti Kristus lærer at det er *sindelaget* det kommer an paa. Ikke daab, ikke nadverd, ikke gudstjeneste, ikke dogmer, kanske ikke engang trosvisshet, men bare det gudhengivne, opofrende sind. Dermed falder kirke, institutioner, menighet, kristelige foreninger i grus. Sjælen blir alene med sin Gud. Staar du din prøve for den store dommer, er det likegyldig om du tror paa forsoningslæren eller ikke. Ja, det er likegyldig om du tror paa Kristi guddom eller ei. Er Kristus end ikke Guds søn for dig, saa har han vist dig veien. Den høieste form for menneskelighet finder vi hos ham. Den største lykke. Hans evangelium er uendelig universelt. Hans ord om hvetekornet som falder i jorden og dør, er dypere, sandere og skjønnere end alle filosofiske systemer i verden. Først naar vi glemmer os selv, finder vi os selv. Sig selv at være er sig selv at døde. Ibsens idé om at realisere sig selv er kun en variant av Jesu Kristi vidunderlige ord. Den som mister sit liv, skal finde det.

Dette hovedpunkt i Kristi lære maa kirken aldrig glemme.

Den vil altid staa i fare for at hefte sig ved det uvæsentlige. Derfor trænger den stadig reformation, stadig aandeliggjørelse — og vi unge blir av den grund, det skal gjerne indrømmes, utaknemmelige og utaalmodige — og vi roper derfor til presterne: «Erkjend at kirken kun er en arbeidsinstitution — og at Kristus er alt, veien, sandheten og livet.»

Anna Caspari,
cand. mag.

KILDEN.

Mit løp er der hvor dagens klokker klinger
i festlig fjernhet fra en fremmed trakt.
Mit løp er der hvor malmens røster ringer
fortrolig nær, med al et raastofs magt.
Mit løp er der hvor vilde stængsler tvinger,
hvor mørke murer er for foten lagt —
hvor ingen bæk i overmod kan strømme
med sorgløs skvulpen eller lette drømme.

Fordi min sprudlen dølges under jorden
vet ingen om den drik min bølge bær.
For livets muntre hyldest dypt forloren
jeg risler frem en vei som ingen ser.
Min egen vilde længten kun er sporen
som gir mig mod, som gjør mig farten kjær!
I al min nød og strid gir den parolen:
Min egen vilde længsel efter solen!

Vel spør jeg tit: Hvorfor just jeg skal trykkes
i slukten ned, hvor intet liv er nær.
Hvor ingen merker om min fremgang lykkes,
hvor knapt jeg selv faar vite hvor jeg trær.
Hvorfor min unge vaarkraft op skal stykkes
i kamp mot hindringer som ingen ser, —
hvorfor paa mig just tynger jordens fjelde
og knuger mig i dypet med sin vælde.

Vel spør jeg tit. Og vel er tit min latter
en hulken kun, som selv jeg ei forstaar.
Men likefuldt, saa er jeg solens datter!
Og likefuldt, mot Ham min vandring gaar!
Om aldrig veien til Hans favn jeg fatter,
om kun min higen, kun mit savn bestaar, —
til Ham, til Ham jeg skynder mig alene!
Han vinker mig bak fjeldets kolde stene.

O Fader du! hvis billed dypt jeg bærer
i hver en boble som min strømning skjøt!
O Fader du — hvis rene glimt jeg ærer
med al min sang, som frem av dypet brøt!
Et liv i lys fra dig jeg saart begjærer!
Først da blev farten let og hvilen søt.
Dog ned min dunkle vei jeg lydig iler.
Bak fjeldets mur maaske du til mig smiler.

Helga Bekker.

TIL UPSALA-KOMMENTAREN.

I januarheftet av «For kirke og kultur» skriver redaktøren om *kirken:* «I den træder vore kristenpersoner tilbake og lar det kristelige bæres frem i dets fylde, som vort manende program, vor pligt, vort haab og — vor dom.» Men i denne debat om kristendom og krig er spørsmaalet: Bærer kirken virkelig det kristelige frem «i dets fylde»? Er den i den grad «jordens salt», at de enkelte «kristen-personer» trygt tør træde tilbake i den?

Kirken skal først og fremst forkynde det kristne broderskaps ideal, skriver redaktør Berggrav. «Først hvis broderskapets ideal faar seire i hjerterne, kan den varige fred bli menneskenes haab.»

Det er en lang vei, redaktøren vil gaa. Det er det gamle middel, han vil anvende: kirken skal tale til hjerterne, ikke til verden. Til den enkelte, ikke til samfundet. I selviskheten ser Eivind Berggrav krigens inderste rot. Ak! skal vi virkelig slæpe paa krigen, indtil selviskheten er avskaffet? Det kan ta en uhyggelig lang tid. Vi er gaat bort fra megen grusomhet, fra tortur, fra kjætterbaal, fra livegenskap og negerslaveri, paa trods av selviskheten i hjerterne. Skulde ikke krigen nu staa for tur? *Selviskheten* blir sikkert det sidste, vi fjerner.

Jeg vet nok, at kirken har liten andel i vort samfundslivs seier over grusomheterne. Kirken vilde nemlig ikke tale til samfundet, bare til «hjertet». Den glemte sin opgave som *ecclesia militans.* Dermed satte den sig selv utenfor. For bevisstheter, som intenst hadet det uretfærdige og vilde det retfærdige, blev den noget av en fortidslevning, fordi den ikke gav de levende ideer hjælp, selv om der var Kristus-aand i dem. Man begyndte at haane kirken, vel at merke, ikke fordi dens standpunkt var sterkt eller utfordrende eller farlig, men fordi man visste, at den intet

standpunkt hadde, og at den roste sig av det. Den taug, den stod stille, hvor retfærdigheten brøt sig vei.

Den har ikke altid gjort det. Ambrosius talte ikke bare til Theodosius den stores hjerte efter blodbadet i Thessalonika. Han tok parti for al verdens oine og mot al verdens «magt», da han stængte kirkedørene for keiseren. Han «avskaffet» keiseren, skjønt selviskheten i hjerterne endnu ikke var avskaffet. Og Theodosius sa om Ambrosius, at han var den eneste biskop, som fortjente biskops navn.

Kristus sier: «Jeg er kommet for at kaste en brand paa jorden, og hvor gjerne vilde jeg ikke, at den allerede flammet». Hvor meget har vi i behold av denne mægtige intensitet? «Lyset skinner i mørket; men mørket fattede det ikke».

Det vilde være altfor letvint at begynde med den *nationale* selviskhet, sier redaktør Berggrav. Jeg er ræd, han har uret. Hadde det været saa letvint, kan det hænde, kirken for længe siden hadde begyndt med det. At tale om militærnegtelse og avvæbning skal ogsaa være letvint og dertil «iøinefaldende». Forsøk, hvor letvint det er! Hvad det iøinefaldende angaar, kunde det ikke skade, om kirken faldt litt mere i øinene, var litt mere av staden paa bjerget.

Man kan naturligvis, nu som før, overlate det hele til andre, denne gang til bolschevismen og socialismen, det vil si til revolutionen. Men vilde det ikke være heldig — for verden og for «verdens lys» — om ogsaa religionen «kastet en brand ut paa jorden»?

Fredrik Paasche.

LITTERATUR.

Katharina C. Gjesdahl: **Skyggen.** H. Aschehaug & Co. Kristiania 1917.

Ragna Langberg — ogsaa kaldt «Barnet» — bor sammen med sine forældre, først i en styg leilighet i en stor leiegaard, senere i en moderne leilighet og tilsidst i egen villa. Men trods ny velstand, ny bolig, nye møbler, nye venner og nye piker blir ikke «hjemmet» forvandlet. Ti hjemmet er ikke bare et hus, det er ogsaa forholdet mellem far og mor og barn. Nu er det gaat istykker for Ragnas far og mor, de holder ikke mer av hverandre. Men de følger pligtens bud og fortsætter samlivet for at deres barn skal ha et hjem. Den ældste datter gifter sig med den første frier, sønnen reiser bort; de holder ikke ut at være i det hjem, som ikke er noget hjem. Barnet, skolepiken med det nervøst følsomme sind og det sky væsen, maa være hos far og mor; men livet blir ondt og vanskelig for hende. Naar far og mor tier og taler, *føler* hun altid at der ligger noget bak tausheten og bak ordene, som hun ikke forstaar, men som virker desto sterkere paa hendes sind. Dette er «Skyggen».

Tilsidst forstaar hun hvad det er, og hendes ord blir en indtrængende protest mot den lære, at far og mor pligter at holde sammen selv om det er forbi med kjærligheten og agtelsen — for at deres barn skal ha et hjem. Det er meget bedre for barna, at far og mor skilles, end at barna altid skal leve i et hjem, hvor hjertevarmen mangler og være vidne til bitre og spottende ord og martyrminer. «Saa hadde jeg da hat *én*», sa hun bare; «men nu har jeg hat ingen».

Anmelderen har ikke været ubetinget tilhænger av sogneprest Klaveness i hans strenge krav til uforlikte egtefolk. Men jeg vil heller ikke uten videre overgi mig helt til Katharina Gjesdahls lære. Enten de skilles eller de ikke skilles, de vil fortryde begge dele, og barna vil lide, hvad enten far og mor skilles eller de fortsætter at leve sammen. Skyggen vil nok følge, hvad far og mor gjør.

Men de som har den opgave at mægle mellem egtefolk — og særlig de som er tilhængere av Klaveness' lære — bør læse denne bok og høre, hvad der kan sies til fordel for skilsmisse.

De vil utvilsomt ha utbytte av det, fordi Katharina Gjesdahl har magtet hvad hun har villet: at skildre, hvordan forholdet mellem far og mor virker paa et følsomt barnesind og ungpikesind. Den forstaaelsesfulde skildring av «Barnet» og hendes vanskeligheter er bokens sterke side. Men endnu mere overbevisende vilde «moralen» ha virket, om moren — likesom faren — hadde været mere sympatisk og ikke tegnet som en affektert jaale. Barna skal jo helst følge moren, heter det, men samlivet med *den* mor vilde ikke gjort livet skyggeløst for barnet. Endvidere burde søsterens hensigt at søke skilsmisse, for at hendes søn ikke skulde faa en lignende barndom som hun selv hadde hat, været noget bedre motivert. — I det hele bør forfatterinden vise den samme vilje til at forstaa alle de personer, som hun forestiller for os, like godt som hovedpersonen i sine bøker. Det vil kanske kræve meget arbeide; men resultatet vil da bli endnu bedre.

Oskar Braaten: **Kammerset.** Av billedhugger Leo Dyrings papirer. H. Aschehoug. Kristiania 1917.

For et par aar siden hørte jeg en prest holde et foredrag, som jeg husker meget av, men særlig en ting. Foredraget blev holdt i bygden, hvor presten var født, og han fortalte, at han dagen forut hadde opsøkt den gaard, hvor han kom til verden, og mens han stod der maatte han klappe huset. Denne primitive følelse og handling, som han kaldte det, mener mange kun kan vækkes av en gaard paa landet, men ikke av en leiegaard i storbyen. Oskar Braaten, den fortrinlige kjender og udmerkede skildrer av livet i de store leiegaarde, mener aabenbart noget andet. Og han lar billedhuggeren Leo Dyring gjøre mere end bare at klappe huset. Han kommer og leier av vor gamle bekjendte Bikj-Inger kammerset, hvor han blev født og hvor han bodde sammen med sin mor indtil han ikke længer kunde motstaa lysten til at bli billedhugger og fin mand. Han kommer tilbake, tar bolig i kammerset og lever der et dobbeltliv. Han lever dagens liv som forranglet kunstner og forsøker at komme i kontakt med dem han engang delte kaar med og forlot. Og han lever mindernes liv, baade fra barndomstiden og fra kunstnertiden. Begge dele betror han til sin dagbok. Anmelderen kan ikke erindre at ha læst en saa skaanselsløs sanddru bekjendelse av de synder som ofte begaaes av dem, som en dag flytter over i en ny og «finere» verden. Det er neppe bare forranglede kunstnere, som der har noget paa samvittigheten. Der er vel ogsaa andre maater at søke teræng paa end i en slik energisk venden tilbake til kammerset hvor man blev født. Det er vistnok en baade original og sjelden maate. Men det som ligger bak den originale handling, baade synderne og angeren, er egte menneskelig. Forfatteren har atter vist, at han

har et intimt kjendskap baade til livet i en leiegaard og til livet i en menneskesjæl.

O. Lie-Singdahlsen: **Fjeldfolk**. Olaf Norlis forlag. Kristiania 1917.

Jeg kan ikke negte for at Ove Ansteinsons folkelivsskildringer griper mig sterkere end disse fortællinger i Fjeldfolk. Om det er forfatterens skyld eller anmelderens skyld vet jeg ikke. Antagelig har anmelderen, som er født paa Hedemarken og ikke i Hallingdal, skylden. Ti naar jeg skal dømme uten at ta hensyn til den umiddelbare følelse under læsningen maa jeg si at forfatteren har god sans baade for det tragiske og for det komiske i menneskers liv og tale, og fortæller meget underholdende med naturlig og egte ordvalg.

Den første og længste fortælling, «Naar posten kjører», er et sidestykke til «Kammerset». En mand, som har sittet ti aar paa tugthus for drap, søker tilbake til bygden og faar lov til at sitte paa hos postkjøreren. Paa turen op gjennem dalen gjennemlever han paany hele sin tragedie. Han er ikke saa original og interessant som billedhugger Leo Dyring, denne tugthusfange. Men han er ogsaa et menneske som bærer en med sig, som han ikke kan skille sig fra og som driver ham mot hans vilje til det gamle hjem og til en ny tragedie.

Av de andre fortællinger vil «En Foregangsmand» more mangen læser paa landet. «Skammen» er en sikker «træffer», en ganske fortrinlig lille studie av menneskelig skrøpelighet.

Waldemar Carlsen: **Alko-Hoel**. En drankers livsskjæbne. G. Krogshus forlag. Trondhjem 1917.

Waldemar Carlsen er utrættelig i at skrive bøker, hvis hensigt er at vække avsky for brændevinet. Det er en fortjenstfuld gjerning, en rosværdig utrættelighet. Det er vakkert at stille sit talent til tjeneste for en god sak. Men selv om ikke han blir træt av at skrive om drankeres livsskjæbner, kan det hænde at læserne blir trætte av at læse om disse livsskjæbner. De er ikke opbyggelige, de er ikke hyggelige, og de blir litt ensformige i længden. Det kan ogsaa hænde, at en forfatter synder mot sit talent, dersom han stadig lar én tendens dirigere pennen. Naar jeg tænker paa den første bok av Waldemar Carlsen, som jeg læste: «Dragsug» og sammenligner den med «Alko-Hoel», tror jeg det bør sies ham, at han gjør vel i nu at søke sig et andet tema. Mon ikke Johan Falkberget, som engang i et brev skrev nogen meget rosende ord om Waldemar Carlsens talent, vil si det samme?

KRISTEN SKJESETH.

Hans E. Kinck: **Kirken brænder.** Noveller og humoresker. Kristiania. H. Aschehoug & Co. 1917. 270 sider. Kr. 6,00 heftet.

Kinck, billedhuggeren blandt vore forfattere, har git ut et bind, «Noveller og humoresker», hvorav en del har været offentliggjort før. Efter den siste av dem, hvori drag av norsk folketro og folkeliv fra begyndelsen av det 18de aarhundrede gaar som ledemotiv, har samlingen navn. Titelen er misvisende baade som navn paa det enkelte stykke, forsaavidt som denne slutningseffekt i stykket kun staar i en meget utvortes og tilfældig sammenhæng med det stykke sjælehistorie som er hovedsaken, og som navn paa hele samlingen, forsaavidt som dette siste stykke ikke er bokens eiendommeligste eller betydeligste. Denne plass tilkommer efter mit skjøn «Blond Eros». Med vældig kraft har Kinck her koncentrert i en novelle paa 70 smaa sider et stof til en hel psykologisk roman. Og saa omfattende er stoffet og med saa hensynsløs energi er koncentreringen gjort, at det nødvendigvis har maattet gaa ut over klarheten i personens utfoldelseshistorie; i fortællingens løp avslører han, tilsynelatende umotivert, sider og egenskaper som ikke er forberedt i det foregaaende. Selv det er jeg ikke helt klar over, om Baard Sandøe er tænkt som rendyrket type eller som rent individuelt kasus

Kinck er som sagt en billedhugger. Sproget er for ham det haarde, kantede stof, hvorav han med en tung kraftig meisel hugger ut vidunderlig klare, karakteristiske billeder, som svulmer av livsfylde. Vi ser at stoffet var haardt, og kanter og knuter er der paa hans skulpturer; han finpusser dem ingenlunde, ei heller polerer og blankoliner han dem; hvor den mand dog har præg av den rase og det Vestland som har fostret ham! Men saa staar de der ogsaa, hans skulpturer, med en haandfast realisme og en tæt kraft som ikke er til at komme utenom. Har man overhodet den minste sans for kunst, for oprindelig diktning, for personlighet og indsats i kunsten, saa maa man stanse op for Kinck.

Den samme evne til, tross al stoffets fylde, aa gripe ut og holde fast det karakteristiske, billedhuggerevnen, som Kinck ellers har lagt for dagen, den træffer vi ogsaa i denne bok. Og hans humoresker viser den velkjendte evne til aa se det groteske i det komiske, til aa se og fremstille det saa rendyrket at det stundom næsten virker uhyggelig med de sterke farver til de sære former. For han er nemlig en tilhænger av polychromien, denne billedhuggeren Kinck.

Den nye Gud. Av *Jacob B. Bull.* Roman. Gyldendal. Kristiania —København. 1917. 262 sider.

«Den nye Gud» er en Gud som staar i sammenhæng med verdens lovmæssighet, «en Gud i verden, ikke en Gud *utenfor* verden».

Det er en Gud som er tænkt mere som aand og kraft, mere panteistisk, end det gamle, personlig forestillede og mytisk formede Gudsbillede. Altsaa et forsøk paa en moderne Gudsforestilling, som gir den nye verdenserkjendelse, den nye realistiske og naturvidenskapelige tænkning dens ret. Men desuten er Bulls bok en protest mot den miskjendelse av naturvidenskapens og realismens art og væsen, som vil avskaffe Gud fra personlighetslivets og livserfaringens virkelighetsverden, fordi han ikke hører til som en faktor ved siden av andre faktorer i den videnskapelige verdensforklarings system.

Bull sætter op en tese som han empirisk vil bevise: at uten Gudstro kan et sundt og sandt og moralsk og renslig menneskeliv ikke leves.

Det kunstneriske bevis ydes naar tanken legemliggjøres i et kunstverk som overbeviser om sin egen ekthet og sandhet, bortset fra hvorvidt man er enig eller uenig i tendensen. Tendenskunst maa være saa meget kunst at man ikke merker dens tendens. Men her brister det fuldstændig for Bull. Han gir os sine uforgripelige meninger, ikke som den overtydende og overvældende virkning av et kunstverks indtryk paa vor sjæl og som en nødvendig konsekvens av det stykke diktede virkelighet hans bok fører frem for os, men i form av en række høist banale, stundom ublufærdig kvalme samtaler og taler. Det er overhodet ikke virkelighet, men konstruktion han fører frem. Det livssyn han vil bekjæmpe stilles frem i en saa karrikeret form at der ingen virkelig kamp kan bli; vi tror ikke paa dens ekthet, sitter med en pinlig følelse av at hvad er det egentlig denne Karl Schultz farer og bryr sig med — det krapyl han stilles op imot kan aldrig i evighet gi ham et personlig problem av den art som det Bull vil ha os til aa tro paa. Og det er en allerede utkjæmpet kamp Bull tar op — vi er forlænge siden ute over den spørsmaalsstilling som han maner frem i bokens store opgjør med ottiaarenes bohême; selv bortset fra sin karrikerte groteskhet virker den hele scene som et uventet slag paa snuten. Og heller ikke kan jeg indse at Bull har evnet at gjøre Karl Schultzs ekteskaps- og livshistorie kunstnerisk typisk — hvad der imidlertid er et ueftergivelig vilkaar naar man i kunstens form vil behandle et almenmenneskelig problem. De samtaler mellem mand og hustru, som boken serverer, kan være meget betydningsfulde for disse to individer selv og for dem føre ind i livets dypeste ting, fordi de banale ord for dem — men ogsaa kun for dem — har kjærlighetens patina — de handler da ogsaa om livets elementære forhold; men i Bulls gjengivelse blir det bare banale ord; det har ikke lykkedes ham at løfte disse samtaler op i den høiere sfære som gir dem karakter av almengyldighet. Likesom der gives i og for sig sunde og rene livsytringer som kunsten ikke uten videre kan fremstille uten at synke ned til pornografi, saa falder der ogsaa mellem

mand og kvinde i og for sig rene og menneskelige ord, som man ikke uten videre kan sætte paa papiret uten at det blir kvalmt og vammelt søleri.

Det er saaledes ikke lykkedes Bull at bevise sin tese. Det hele problem er tvertimot sunket ned i dagligdags plathet, saa det indbyr til travestering. Man sitter igjen med en følelse av at den nye Gud er hverken ektere eller virkeligere eller mere ophøiet end den gamle, som Karl Schultz forlot, uten at han nogensinde virkelig hadde kjendt ham.

Og blidere tilsinds skal en saavist ikke bli av Bulls affekterte og kunstlede sprog, som med sine fordringsfulde intentioner stundom dumper uhjelpelig ned i middelskolestilens avmakt; eller hvad skal man si til et uttryk som «han saa paa hende ta sin hat av?»

Jacob Bull har nu flere gange prøvet sig paa de store kunstneriske opgaver. Han har vel klart nok synt at han ikke makter dem. Vil han reformere samfundet, saa la ham gripe til avhandlingens og moralprækenens form. Kunstens greier han ialfald ikke.

Sigmund Mowinckel.

Ezra den skriftlærde. Av *Sigmund Mowinckel.* (Studier til den jødiske menighets historie og litteratur. Anden samling). Olaf Norli. Kristiania.

Spændende som en roman er en videnskabelig undersøkelse, ikke mindst en historisk som denne. For vore øine spindes de enkelte traade ut i sine brogede farver, slynges hit og dit og krysser hverandre og synes til en tid som en eneste uløselig floke. Spændt følger vi det ene tankeislæt efter det andet, fristes til at kike paa slutten av boken som de unge piker med kjærlighetsromaner hvorvidt «de faar hverandre» — om vi finder en antagelig løsning som vi for vor del kan godkjende.

Det er en tilfredsstillelse ikke bare for teologen og den skriftlærde at læse dette docent S. Mowinckels skrift der skjønt et selvstændig hele føier sig smukt til første samling: Statholderen Nehemias. Der er en fylde av interessante enkeltheter fra den jødiske menighets liv efter den babyloniske landflygtighet saavelsom fra «Mosebøkene» i vor bibel, særlig da 3dje med det saakaldte presteskrift, hvis tilblivelse er et av de centrale spørsmaal. Mens den almindelige antagelse har været at Ezra har bragt «presteskriftet» med sig fra Babylon, hævder Mowinckel at det allerede var kjendt og optat iblandt «de hellige skrifter» og tilblit i Jerusalem som et mindesmerke om det nye tempels presteskap; loven forelaa vistnok som egen bok ca. 500 f. Kr. — Ezras bok d. e. Ezra kap.

7. —10,19 — Nehemias kap. 8) er derimot adskillig yngre end Nehemias' mindeskrift, som den viser kjendskap til og som blev forfattet 428 f. Kr. Og Ezra kom til Jerusalem aar 398 f. Kr. for at visitere menigheten i overensstemmelse med den der gjældende Gudslov.

Som det for teologer er særlig værdifuldt at faa studere saa gedigne verker av en norsk teolog, saa bør jo enhver norsk prest aarlig læse mindst en videnskapelig bok av lignende omfang. Og den dannede almenhet vil her gjøre et fund og gjøre sig selv en større velgjerning ved at fordype sig i de litterære og historiske deler av verket med den helt nye verden som der aapner sig: den efter exilske jødedom.

Ragnvald Gjessing.

Johannes Skar: **Gamalt or Sætesdal.** VII—VIII. (Olaf Norli).

Johannes Skars kulturskildringer fra Sætesdal er naa avsluttet med bind 7—8. Det fins ingen bygd i Norges land som har maken til dette fremragende verk. Er det noe bokverk som kan kveike interesse for heim og bygd, maa det være et verk som Johannes Skars.

Det var ikke videnskapen Skar tenkte paa først og fremst med sit arbeid. Det var sæbyggjene han skrev for; naar bare de leste ham, var det det samme for ham om andre gjorde det eller ikke, sa han mange ganger. Han vilde vise sæbyggjene hvilken verdi deres gamle kultur hadde for dem. Skars bøker gir da ogsaa et billede av «liv og lagnad» i Sætesdal som er enestaaende. Fra eldre tider er det mest sagn, enkelte særlig viktige tidspunkter treder sterkest frem, f. eks. tiden for «storedauden» eller «kyrkjevendingi» (reformationen) eller «ufredstider». Rikest blir skildringen fra fortellernes egen tid, «skulevendingi» og «umbrotet» med «lærarane» (ɔ: haugianerne) i første halvdel av det 19de hundredeaar. Fra senere tider er det mindre i Skars bøker, de heter jo ogsaa «Gamalt or Sætesdal». Ingen bygd har faat en saa fyldig og saa forstaaelsesfull behandling i literaturen som Sætesdal har faatt her. Det er første gang dalen er skildret ut fra sæbyggjenes eget syn. For selv om Skar var gudbrandsdøl, var Sætesdal allikevel blitt hans hjem. Han talte altid om «os», naar han talte om sæbyggjene.

De eldre skildringer av folkeliv og folkeskikk i Sætesdal skyldes enten embedsmenn som bodde der noen faa aar, eller sagnsamlere, som for temmelig fort gjennem dalen. Det er ikke aa undres over at det vesentligste billede man fikk av Sætesdal da var det som lettest falt i øinene, det som er uttrykt hos Skar slik: «Alle som stødva i Dalen, var forstøkte: der var ikkje ko Lort i

Sætesdal og Slagsmaal og Drykk og Trevgong og Dovenskap og smaasvolti Aatferd.» (I, s. 13).

Fra senere tider er Hans E. Kinck's dikteriske skildringer fra Sætesdal. Det er meget det raa og det ville, det som Kinck selv kaller det «lodne» vi faar øie paa gjennem Kincks bøker. Johan Bojer skrev en gang at Kincks bondetyper egentlig burde «være forsynet med klør og gaa paa fire». Det maa være sagt først og fremst med tanke paa Kincks bondeskildringer fra Sætesdal. Visstnok er det saa at Kincks skildringer som nevnt er fra en senere tid enn Skars. Paa en maate blev det en avgjørende vending, «umbrot», i bygdeskikken alt med «lærarane» (d. v. s. Haugianerne); mangen gammel skikk blev stemplet som synd av dem og maatte dø ut. Men den egentlige «kulturkamp» tok ikke til før i annen halvdel av det 19de hundreaar, og det er den brytningstiden Kinck skildrer. Det er bondekulturen i opløsning ved hjelp av moderne industri, ufordøiet bykultur og romantisk nationalisme Kinck har sett. Det gamle var villt og «loddent», det nye er raatt og svinsk hos Kinck. Trods de verdifulle menneskeskildringer hos Kinck er det hele sett mer utenfra enn innenfra. Derfor blir ofte dommen om menneskene saa forskjellig efter lesningen av Kinck og lesningen av folkets egen literatur hos Skar.

Hos Kinck møter vi et løgnagtig og feig folkefærd. Hos Skar er sæbyggjene «trugne som troll». «Det ord som var sagt, — um det var midt i ville Heidi, so stod det Sine Pening bygde dei burt paa Ære og Tru, aldri eit skrive Ord. Um Huset var øyde, turvte dei aldri læsa, barre stakk ein Stav i Hurderingen til Merke, eller dei hadde «Stokk aa Hur'», um dei plent vilde stengja. Var Vesallmannen i Naudi og ikkje fekk, maatte han nóg taka av andre dei han turvte». (I, s. 9).

Hos Kinck kryper sæbyggjene for bymannen og embetsmannen; hos Skar er sæbyggjene stolte og fornemme. «Olav Tveito, Eidsvollsmannen, dengde baade Skrivaren og Futen paa Tinget. Futen dengde han, for han vilde gjera Folket hans i Tjov, og det var ikkje noko. Skrivaren dengde han, for han fór ljót aat Maten.» (I, s. 15).

En fin og mild type som Kjetill Kyrvestad (Skar I, s. 58—78) forekommer ikke hos Kinck. Om ham heter det: «Eg veit aldri noko Menneskje her hev vore tala so mykje godt um som um Kjetill Kyrvestad; du høyrde aldri ko snildt og snodigt og rett.» Han er hjelpsom mot alle med raad og daad, han er noe av en Njaal-skikkelse. Han var arbeidsom, gjorde gaarden til en av de beste, endda den «var ikkje ko ein fillen Gard daa Kjetill kom.» Kjetill var «viss og greid i alle sine Vendingar.»

Ved Skar har vi faatt en bygdeskildring som altid vil være en hovedkilde for kjendskapet til Sætesdal. Han har hatt en samfølelse og intim fortrolighet med menneskene, som for en stor del

skildrer sig selv i hans verk. Skars verk har hat stor betydning for Sætesdalen. Præsident Liestøl kaldte Skar for «Sætesdalens apostel».

Men hans verk har betydning ikke bare for Sætesdalen. Det har skaffet meget materiale til folkeminnevidenskapen og har gjort vaart kjennskap til land og folk rikere og større. Skar har skapt skole. Naa kommer det «gamalt» fra flere bygder. Ogsaa for kjennskapet til norsk maal er Skars samlinger viktige.

De to bind av Skars verk som sist er kommet ut inneholder eventyr, stev, viser, gaater o. lign. De slutter sig organisk til de bind som før er kommet ut.

Vil en lære sæbyggjene med deres eiendommelige kultur aa kjenne, maa en gaa til Johannes Skar. Paa flere enn én maate vil en ha utbytte av det kjennskap.

DIDRIK ARUP SEIP.

Spredt læsning.

Skoleinspektør Johan Hertzberg hævdet i et foredrag i sommer (det stod i For Kirke og Kulturs septemberhefte) at det var en feil overhodet at anmelde andre bøker end dem man vilde anbefale folk at læse. Efter denne regel slipper jeg billig fra Peter *Egges*: «Narren», Nils *Kjærs*: «For træet er der haab» og *Wiers-Jenssens:* «Rød lygte» Til gjengjæld kunde en faa lyst til paa den spalteplads som slik indvindes at la anmelde baade en og to ganger bøker som Gabriel *Scotts*: «Enok Ruben» og Kristian *Elsters:* «Min bror Harris»!

Hertzbergs regel hjælper ogsaa godt overfor Gunnar *Heibergs*: «Balkonen», som netop er utsendt i hans samlede verker. Det er for mig overhodet komplet ufattelig at dette tynde spind er værd hverken forargelse eller panegyrik. Noget anderledes kan det være naar det (aabenbart bare efter en snever litterær kliks anstaltmakeri) faar hæderplads paa nationens scene. Skal der overfor dette protesteres, saa er det — som altid overfor denslags — uhyre meget bedre at en ikke-prestelig privatmand optrær, end at nogen sedelighetsaktion sættes igang. Professor *Uchermann* gav et sjeldent eksempel paa borgerlig ansvarsfølelse ved sin artikel i «Morgenbladet» 30. december.

Gunnar Heibergs produktion trænger slike kamferinspøitninger som dette vel utnyttede jubilæum for overhodet at beholde leveevnen. Det var en uhyggelig stor dosis man forbrukte dennegang. Uhyggelig, fordi det viser hvor kort et forfatterskaps liv kan bli.

En samfundssatire som rammer ogsaa hele dette væsen er Joh. Fr. *Winsnes*: «Dans». Men den er for bedsk, for ensartet kom-

ponert av bitre urter. Og proklamerer like vel paa etiketten at mixturen ikke er lægende. Dens rop tilslut: «Skaf en læge», nemlig til den syke tid, skulde skapt en mildere tone indimellem hos forfatteren selv. Vi orker ikke dosis paa dosis efter altid samme negative recept.

Idyl paa undertiden ganske grovkornet realistisk bund er første bind til en ny cyklus av Pelle Erobrerens forfatter Martin *Andersen Nexø*. Den morsomme titel. Ditte menneskebarn», leder ikke vild. Betydelig er ikke boken, men der er frisk dansk bris i den. Undertiden synes jeg at man fornemmer som et koldt gufs av et proletar- og naturhedenskap som jeg mistænker forfatteren for at ha smuglet ind efter en viss — især dansk — socialdemokratisk tendens.

Spranget i emne er stort til den svenske proletardigter *Ossiannilssons* bibeltykke bok: «Jesus fran Nazaret», som jeg kjøpte i Stockholm i julen med stor forventning. Jeg har *arbeidet* med mig selv for at rydde al fordom tilside overfor hans frie behandling av personen. Men jeg har git op. Forfatteren savner ialfald simpelt hen den nødvendige intelligens til at løse opgaven, — for ikke at tale om hvad han forresten savner. Min motvilje blev tilslut for sterk, jeg gav op. Vil nogen anden forsøke, staar boken til disposition.

Det er vanskelig at bevare læselysten overfor al krigslitteraturen. Den hoper sig op, og en tænker stadig, at en gang faar en ta sig paa tak og begynde. Det *kan* jo slumpe at der kan være noget nyt og friskt indimellem. Den slags overraskelse hadde jeg med Harald *Nielsens* nye samling: «Danske soldaterbreve» (Gyldendal). Det er tre frivillige danske i fransk tjeneste som skriver hjem om sine oplevelser. Men det er bare den ene som er merkelig og ny. Denne smed, Jules Eliassen, er en aldeles klassisk kjøbenhavner, en ganske egen type, ikke fri for international utbredelse i storbyerne, men ganske særprægd av den kjøbenhavnske forstad. Karl Larsen hadde fat i en av familien i sin samling breve fra utvandrere: «De der tog hjemmefra». Bedre end i noget digterverk faar vi her en ganske udraperet figur av høieste originalitet.

Ellers blir ens krigs-læsning en ofte forgjæves jagt efter *faktiske* holdepunkter for en bedømmelse. Det er især overfor Rusland og Amerika at de fleste av os nu føler uvidenheten pinefuld. — I en tyk bok av den russiske skribent Vladimir *Grossmann*: «Det gamle Rusland og det nye» faar man bare løsreven journalist-viden. — Dr. Johs. Lindbæk har tat arbeidet med at oversætte den anonyme grev *Vassilis* «Bak tzarhoffets Kulisser». Derved har historikeren

laant disse ganske fængslende, skjønt forvirret mangfoldige, personhistorier en kappe, som gjør at vi ialfald stoler paa det stemningsbillede av det officielle Ruslands privatliv som vi faar. Det er ganske interessant!

Særlig nyttig er i disse, de russiske statsdannelsers dage en litt ældre bok: «Ryssland sådant det är», utgit av ligaen av undertrykte nationaliteter i Rusland (ogsaa i amerikansk og tysk utgave). Bli ikke forfærdet over folkeslagenes navn som utgjør indholdsfortegnelsen: Finner, Balter, Ester, Letter, Litauer, Hvit-ruthener, Polakker, Jøder, Ukrainere, Bes-araber, Georgiere, Cirkassiere, Tatarer. Det farvelagte folke-kart er meget instruktivt, men minder uhyggelig om den mest indviklede foreteelse i norsk landbruksret, den saakaldte «teigblanding».

Om «De forenede staters historie» har S. C. *Hammer* i serien Hjemmets Universitet (hos Aschehoug) til jul git ut en hændig bok paa 206 sider. Den er akkurat hvad en i disse dager længter efter. *Eivind Berggrav.*

Salomonsen-bind VI.

Den viden man faar i Salomonsen er allikevel en høiere leksikon-viden. Jeg la specielt merke til det i dette binds forskjellige artikler om Drømme og Dyrepsykologi av Alfred *Lehmann*. Den om Drømme er et mønster paa forening av klarhet og knaphet. Den unge Paul Læsøe Møllers biografi av Edward VII er ogsaa en perle av aapenhjertighet, avbalancert med omhyggelig tilrettelægging av motsatte synsmaater.

I næste bind skal vi altsaa faa om «Europa». Da bør det bare trykkes paa den ene halvside, saa der blir plads til rettelser!

Eivind Berggrav.

Rettelse: Til dr. *Mowinckels* anmeldelse i januar av professor Holmquists bok «Den katolske kirkes styrelse i det sidste Aarti», ber bokens danske oversætter, pastor *Albinus*, om at faa oplyse at boken overhodet bare foreligger paa dansk; den er oversat efter professorens manuskript. — Dr. Mowinckel ønsker hertil igjen at bemerke, at det under disse omstændigheter er en forsømmelse av det danske forlag ikke at oplyse om forholdet.

Overlærer *Holmboe* har i artikelen «Om det komiske» (decbr. 1917) faat nogen ikke morsomme trykfeil, f. eks. s. 606 hvor det skal staa: Sympati er en hindring for komiken, (ikke lindring!), og s. 609: Sproget aabenbarer ved ordforviklingene sin ufuldkommenhet (ikke sin fuldkommenhet!). — Naar saa trykfeil kommer til, kan det bli ilde nok!

PRØVER PAA EN METRISK OVERSETTELSE AV DET GAMLE TESTAMENT.

Av Sigmund Mowinckel.

Forord.

Store dele av det gamle testament er skrevet i bunnen stil, med bestemt rytme og bestemt versemaal. En oversettelse som vil gi et tilnermelsesvist inntrykk av originalen maa derfor prøve aa gjengi den poetiske form. Man kan da enten gjengi det oprindelige versemaal mest mulig nøiaktig, eller man kan omdikte til et mere norsk versemaal, som vil ligge os nermere. Det eneste man ikke kan gjøre, er aa late som om poesien var prosa og oversette slik som den officielle bibeloversettelse har gjort. Den gir ikke nogetsomhelst inntrykk av den hebraiske tekst.

I eksemplene nedenfor har jeg prøvet aa gjengi de hebraiske rytmer og metra. Rytmen er stigende, anapestisk-jambisk. Verslinjerne har to, tre eller fire føtter, altsaa tilsvarende mange tonstavelser. Tallet av tonlette stavelser er derimot mere uregelmessig; hver versfot kan ha to, en eller ingen tonlet stavelse. Tonstavelsen (tesis) kan opløses i to stavelser, slik at foten stundom kan faa fire stavelser; — serlig ofte er dette tilfelle i verslinjens siste fot. Foran første fot gaar stundom en optakt.

Smaa haker ' ' om et ord betyr at det er feilskrevet i den hebraiske tekst og derfor rettet efter en av de andre gamle tekstvidner (hvorav den græske oversettelse er den viktigste) eller efter sammenhengens, meningens og versemaalets krav. Klammer [ ] betegner at et eller flere ord er falt ut i den hebraiske tekst, som derfor her er fylt ut efter andre tekstvidner eller gode grunne. Tomme klammer betegner at der i haandskrifterne staar noget som ikke hører til selve teksten (forklaringer, varianter, rann-noter o. l.) og

som derfor ikke er tatt med i oversettelsen. Parentes ( ) om et ord betegner at det er satt til for aa gjøre meningen klarere. Spørsmaalstegn i parentes betyr at oversettelsen er usikker. — Selve de tekstkritiske noter har jeg ikke villet bry leseren med i disse prøver.

I. Dødsklagen over Saul og Jonatan.

II Samuelsbok 1, 19—27.

19 'Ve', du Israels stolthet,
skjendet paa dine heier!
Ak, hvi er heltene fallne,
[fallne i kampens gny]! *

20 Meld det dog ikke i Gat,
ei forkynn det paa Askalons gater,
at ei filisternes kvinner skal gle' sig,
de uomskaarnes døtre ei juble.

21 I Gilboas fjell,
ei dugg og ei regn
[skal falle] paa eder,
I 'troløse' enge!
Ti der slengtes bort
heltenes skjolle,
Sauls skjoll,
den oljesalvedes 'vaaben'.

22 Fra fallnes blod,
fra heltes fett
veg Jonatans bue
aldrig tilbake,
og ei kom faafengt
Sauls sverd hjem.

23 Saul og Jonatan,
de elskede, de hulde,
i liv og i død
de skiltes ikke.

* Utfylt efter v. 25.

Var rappere enn ørner,
var sterkere enn løver.

24 Graat over Saul,
I Israels kvinner,
han som klædte jer i purpur
og kostelige klær (?),
festet smykker av gull
paa eders drakt. 25 [ ]

26 Sorg bær' jeg for dig, Jonatan, min bror,
du var mig saa inderlig kjær,
mer vidunderlig din kjerlighet var mig
enn den kjerlighet kvinner gir.

27 Ak, hvi er heltene fallne!
Krigens vaaben er brutt!

II. Salomos tempelvigselsvers.

I Kongebok 8, 12—13.

Solen har festet
paa himlen Jahvé,
men selv vil i mulmet han bo:
jeg har bygget et hus
som bolig for dig,
en grunn hvor du evig kan bo.

III. Jahvés "dag".

Jesaja 2, 12—19.

12 En «dag» har Hærenes Jahvé
over alt som er stolt og høit,
over alt som raker op og 'kneiser',
13 over alle Libanons cedrer [ ],
over alle Basans eker,
14 over alle de høie fjell,
over alle de rakende aaser,
15 over hver en kneisende borg,
over hver ubestigelig mur,

16 over alle oceanfarer-skib,
over alle de prektige 'skuter';
17 kues skal mannens stolthet,
fornedres skal menneskets høihet,
og ophøiet er alene Jahvé [ ],
18 mens guderne alle forgaar
19 for [ ] Jahvé og hans stolte prakt,
naar han reiser sig og skrekslaar jorden.

IV. Messias.

Jesaja 9, 1—6.

1 Det folk som vandrer i mørke,
de skuer et veldig lys,
de som sitter i svartskoddelannet —
lys renner over dem op.

2 Du har 'jubelen' øket,
gjort festgleden stor —
de fester for dit aasyn
som ved festen om høsten,
ja slik som der jubles
naar hærfang skiftes.

3 Ti hans tyngende aak
og hans skulders 'bøile'
og staven i driverens haand
har du brutt som paa Midians dag.
4 Ti hver støvel som i dundrende marsj kom,
og kappen som var flekket av blod —
til brensel er det blit,
et bytte for ilden.

5 Ti et barn er os født,
en søn er os git,
paa sin aksel han herrevelden bær';
Raadgiver-under —
saa lyder hans navn,
og Gude-kjempe, Byttefar, Fredhøvding —

6 for velden aa øke
og til endeløs lykke
paa Davids trone
og over hans rike,
for aa reise det fast
og sikkert det grunne
med rett og med rettferd
fra nu og til evig —
Hærenes Jahvés
nidkjerhet gjør det.

V. Jahvés sak mot Israel.

Mika 6, 1—8.

(*Profeten:*) 1 Hør paa det [ord],
som Jahvé nu taler!

(*Jahvé:*) Reis dig, før sak 'for' aasene
og la haugene høre din røst!

(*Profeten:*) 2 Hør, I aaser, Jahvés sak
og 'lyt', I jordens støtter!
Ti sak med sit folk har Jahvé,
og med Israel gaar han irette.

(*Jahvé:*) 3 Mit folk, hvad har jeg da gjort dig
og hvormed dig krenket? Svar mig!
4 Ti jeg førte dig op fra Egypten
og kjøpte dig fra trellehuset fri [ ].
5 Husk, mit folk, da hvad Balak [ ] planla
og hvad saa ham Bileam [ ] svarte —
(husk alt) fra Sittim til Gilgal(?),
og Jahvés velgjerninger kjenn!

(*Folket:*) 6 Hvormed skal jeg møte for Jahvé
og bøie mig for høihetens Gud?
Skal jeg møte med brennoffer for ham
og komme med aarsgamle kalver?
7 Er han [ ] nøid med tusener av vêrer,
millioner av oljebekker?

Skal min elste jeg som syndoffer gi,
min livsfrukt som bøte for mit liv?

(*Profeten:*) 8 'Det er' sagt dig, mann, hvad der er godt
og hvad Jahvé kræver av dig:
kun dette: øve rett og elske godhet
og ydmykt aa vandre med din Gud.

VI. Folkets anger og bod. Et profetisk fremtidssyn.

Jeremia 3, 21—4, 2.

(*Profeten:*) 21 Paa kollerne lyder en røst —
det er Israels klagende graat,
for de vandret paa gale veier
og glemte Jahvé, sin Gud.

(*Jahvé:*) 22 Kom tilbake, I villfarne barn,
og læge jeg vil eders 'brudd'!

(*Folket:*) Her er vi! Vi kommer til dig,
ti du er [] vor Gud!
23 I sannhet, os 'heiene' har narret,
'og larmen' paa aasene!
Nei, kun hos Jahvé, vor Gud,
er Israels frelse!

24 Men 'Ba'al' aat op fra vor ungdom
vor fedrene arv,
deres sauer og storfe, og sønner
og døtrene med.

25 I vor skam vi os legger
og vor spe skal os dekke; *
ti imot Jahvé,
vor Gud, har vi syndet,
vi og vore fedre
fra vor ungdom til idag,
og Jahvés, vor Guds,
røst vi ei hørte.

* Sml. Salme 44, 26; Jesaja 29, 4: den botferdige pleiet aa legge sig ned paa jorden og strø støv over sig.

(*Jahvé:*) 1 Hvis du, Israel, snur om, si'r Jahvé,
vender om til mig,
skaffer bort fra dig dine skremsler *
og ei flyr bort fra mig,
2 og sverger opriktig ved Jahvé
med redelighet og rettsind —
skal 'dit' navn bli til en lykønskning
og et lovord blant folkene! **

VII. Folkeklage unner en svær tørke.

Jeremia 14, 2—10.

(*Profeten paa folkets vegne:*)
2 Juda holder klagedag, dets porter
visner i botsklær til jorden,
og Jerusalems skrik stiger op.

3 'Dets' stormenn senner
sine drenger efter vann,
de kommer til brønnene
og finner ikke noget,
og kjørlerne deres
kommer tomme hjem.

4 Lamslaatt hver jord'bruker' er,
for der kommer ei regn,
og bøndernes haap blir til skamme —
og de hyller inn hodet. ***

5 For selv hinden paa marken føder
og forlater (sin unge) [ ]
6 og paa kollerne villæsler staar
og hikster efter luft [ ],
matte er øinene deres,
for der finn's ikke gress.

7 [ ] Vore synder de vidner imot os [ ],
for dit navns skyll handle du med os!

* Avgudsbillederne. ** Ordret: skal folkene «velsigne sig» med dit navn, ɔ: ønske sig din lykke. *** Tegn paa sorg og bot.

Ti mange er vore frafall,
mot dig [Jahvé] har vi syndet.

8 [Jahvé], du Israels haap
og dets frelser i trengselens tid,
hvi er du som en gjest i lannet,
som en vandrer som tar inn for natten?
9 Hvi er du som en søvndrukken mann,
som en 'mann' der ei orker aa hjelpe?

Men du er jo iblant os, Jahvé,
og dit navn er over os nevnt.
Forlat du os ei!

10 Saa sier Jahvé til dette folk:
Slik er det de elsker aa vingle *
og føtterne sparer de ikke.
Men Jahvé han enser dem ei,
og nu vil han minnes deres skyld [ ].

VIII. Babels fall.

Jesaia 21, 1—10.

(*Profeten*:) 1 Som storm der jager frem i syden,
fra ørknen han kommer,
fra redselens lann.

2 Et grufult «syn» er blit meldt mig:

(*En røst*:) «Røveren 'røvet',
herjeren 'herjet'!
Fram, Elam!
Medien, kringsett!
Jeg har stillet hvert sukk»!

(*Profeten*:) 3 Derfor mine lender
er fulle av krampe,
mig veer har grepet
som en fødendes veer,

* Fra Jahvé til Ba'al og fra Ba'al til Jahvé.

jeg svimler og hører ei,
er lamslaatt og ser ei,
4 mit hjerte raver,
redsel faller paa mig,
skumringen jeg lengtet mot
har han gjort mig til gru.

5 Bordet dækket,
benkteppet bredt ut. —
Spist og drukket!
Reis jer op, fyrster,
og smør skjollet!

6 Ti saa hadde Herren sagt til mig:
(Jahvé:) «Gaa og stil speideren * op!
Det som han ser skal han melde.
7 Og ser han ryttere,
— hestene parvis —
ryttere paa æsler,
ryttere paa kameler,
skarpt skal han lytte,
meget skarpt»!

(Profeten:) 8 Ropte da 'seeren':
(Speideren:) «Paa min utkik Herre,
jeg altid staar
dag for dag,
og paa min vakt
jeg opreist staar
hver eneste natt.

9 Men se, der er det!
Ridende menn —
hestene parvis»!

Og atter han mælte: «Falden,
ja falden er Babel!
Og dets gudebilleder alle
brøt han til jorden».

* «Speideren» er identisk med profeten, betegner hans «sjel» — et interessant eksempel paa dobbeltbevissthet hos profetene.

(*Profeten:*) 10 Du mit terskede folk: *
det som jeg har hørt
fra Hærenes Jahvé [ ],
det har jeg eder meldt.

IX. Salme 2. Et kongeord paa salvingsdagen.

(*Kongen taler:*) 1 Hvorfor mon folkene larmer
og stammerne tenker ut faafengt?
2 Jordens konger trær sammen
og fyrsterne legger op samraad [ ]:
3 «La os rive istykker deres baand
og slenge ifra os deres reip»!

4 Han som troner i himmelen ler,
Herren han haaner dem kun.
5 Og saa vil han tale til dem
og skremme dem med 'sin harmes ild'.
6 Men jeg, jeg er vigd som 'hans' konge
paa Sion, 'hans' hellige fjell.

7 Jeg vil melde Jahvés bud:

Han sa mig: «Min søn er du,
jeg, jeg har født dig idag.
8 Bed mig, saa gir jeg dig folkene
til odel, jordens ender eie.
9 Gjæt dem med stav av jern,
som lerskaaler tramp dem sunn»!

10 Og nu, I konger, bruk vèt,
godt raad, I lannefyrster:
11 tjen Jahvé med frykt
og kyss 'hans føtter' med bæven,
12 at han ei harmes, og I gaar tilgrunne,
ti snart er hans harme tent [ ].

* Ordret: mit terskede og min terskeplass-søn.

X. Salme 29. Hymne. Kongen Jahvés underfulle skaperrøst.

1 Giv Jahvé, I gudesønner,
giv Jahvé ry og makt,
2 giv Jahvé hans navns ry,
fall ned for Jahvé i [hans] hellige 'hal'.

3 Jahvés røst over vannene 'henter sig ry',
Jahvé over veldige vanne tordner,
4 Jahvés røst [gjalder (?)] med kraft,
Jahvés røst [drønner (?)] med velde.

5 Jahvés røst cederer splintrer,
Jahvé han splintrer Libanons cedrer.
6 Som en ungtyr han Libanon faar til aa danse
og Sirjon, ja som en bøffelkalv.

7 Jahvés røst kløver [fjelle,
i] flammer av ild [Jahvé dem kløver];
8 Jahvés røst lar steppen vri' sig,
Jahvé lar Kadesj's steppe vri' sig.

9 Jahvés røst lar hindene føde,
[Jahvés røst] lar 'gemserne' kaste;
— — — — — — — — — — *
og alt i hans slott forkynner (hans) ry.

10 Jahvé han troner høit [over] flommen,
Jahvé han troner som konge til evig.
11 Jahvé han skjenker sit folk kraft,
Jahvé velsigner med lykke sit folk.

XI. Salme 48. En festtogshymne ved nytaarsgudstjenesten.

2 Stor og høilovet er Jahvé
i vor Guds stad.
3 Fagert løfter sig hans hellige fjell,
al jordens fryd.

* Efter versemaalet aa dømme er her falt ut en linje.

Sionsfjellet er det ytterste nord, *
storkongens stad.
[4] I dens borge bor nu 'Jahvé',
velkjent som vern.

[5] Ti om kongerne sammen sig svor
og drog frem i flokk —
[6] ei før fikk de se den, saa taug de
og flyktet i redsel;

[7] gru vilde gripe dem der
som den fødendes veer —
[8] i stormen fra østen du knuser
de stolteste skuter.

[9] Hvad vi hørte, det har vi nu sett [ ]
i vor Guds stad:
'Jahvé' holder den fast til evig,
[og ei skal den rokkes (?)].

[10] Din godhet vi minnes, 'Jahvé',
inne i dit slott:
[11] som dit navn, 'Jahvé', er din lovsang
til jordens ender!

Av rett er din høire full,
[12] Sionsfjellet sig gleder,
Judas døtre de jubler
over dine domme.

[13] Drag runt om Sion i ring
og tell dens taarn,
[14] giv nøie akt paa dens mur
og mønstre dens borge,

forat I kan melde derom
til en kommende ætt.
[15] Ti *han* er vor [ ] Gud for evig,
han vil os føre.

* d. e. gudefjellet, som man tenkte sig laa ytterst i nord.

XII. Salme 65. En høstfest-takkesalme.

2 For dig der høver lovsang,
'Jahvé' paa Sion!
Til dig der innfries løfter,
3 du som bønnhører bønner!

Til dig kommer alt som lever
4 naar skyllen tynger;
naar vore synder blir 'os' for sterke,
da «soner» *du* dem.

5 Sæl de du har utvalgt og tillatt
aa bo i dine gaarder:
vi mettes med godt fra dit hus,
med det hell'ge fra dit slott.

6 Med under du rettvis os svarer,
du vor frelsende Gud,
du alle jordens enders tillit
og de fjerne 'kysters',

7 du som mektig fjellene reiste,
omgjordet med kraft,
8 du som dempet havenes brøl,
deres bølgers 'brus' [ ],

9 saa de skremtes, utgardsfolket,
ved dine jertegn;
baade kvellens og morgenens utgang
du faar til aa juble.

10 Vort lann har du gjestet og git drikke,
og ovrikt det gjort;
Jahvés bekk er full av vann,
du har frembragt 'dets' korn [ ];

11 idet du vannet dets furer
og valset dets velter,
har du rystet det med regnskyll
[ ] ['og' gjort slik det istann].

[12] Du har kronet dit naadens aar
[og signet dets grøde];
dine hjulspor drypper av fett,
[13] steppebeiterne drypper.

Og bakkene gjorder sig med jubel,
[14] mens de klædes med lamm [ ],
og dalene dekkes med korn,
og de hauker og synger.

XIII. Salme 74. En folkeklagesang efter fiendeherjing.

[1] Hvorfor har du støtt bort, Jahvé, for evig,
hvi ryker din harm mot den bøling du gjæter?
[2] Kom den menighet ihu som du skaffet dig fordum,
den stamme du kjøpte løs til eie [ ] og bolig!

[3] Løft dine skridt til de evige ruiner:
rent hærverk har fjenden i helligdommen øvet.
[4] Dine uvenner brølte inne i din festhal [ ],
[5] (som) i skogens tykning de bilerne 'løftet' (?)

[6] — — — — — — dets treskurd, *
baade med hammer og med øks slog de ned.
[7] Ild har de satt paa din helligdom,
skjendet til jorden dit navns bolig.

[8] De sa til sig selv: la os tyne (?) dem ihop!
De gjorde ende paa (?) alle gudsfester i lannet.
[9] Vore jertegn vi ser ei, profeter ei finn's mer,
og hos os er ingen som vet hvor lenge.

[10] Hvor lenge, 'Jahvé', skal fienden smæde,
skal uvennen altid forakte dit navn?
[11] Hvorfor mon drar du din haand tilbake,
og 'dølger' din høire i din kappes foll?

* Teksten i v. 4—6 er i ugreie og mest uoversettelig; efter versemaalet aa dømme er nogen ord falt ut.

12 [Du] er jo, Jahvé, min konge fra fordum,
som øver paa jorden frelsende daad.
13 *Du* har mektig kløvet havet
og knust i vannet dragernes hoder;

14 *du* har smadret Livjatans hoder,
slengt ham til mat for hyenernes (?) [ ] folk;
15 *du* har brutt op kilde og bekk,
du har tørlagt aargangselver;

16 *din* er dagen, ja *din* er natten,
du har festet den lysende sol;
17 *du* har fastsatt al jordens grenser,
sommer og vinter, *du* har dem laget.

18 'Og enda' tør fienden smæde, Jahvé,
et avsindig folk forakte dit navn!
19 Gi ikke til villdyr din dues liv,
og glem ei for al tid dine ydmykes liv!

20 Kom pakten ihu! Ti de fyller lannet
'med' mørke [og gjør det til (?)] vollsferdens bolig.
21 La ikke din hjelpeløse snu om med skam,
la den ydmyke og usle faa love dit navn!

22 Reis dig, 'Jahvé', og strid din strid,
husk den skjensel de galne dig gjør hele dagen!
23 Glem ikke ropet ifra dine fjender,
dine uvenners brøl, som støtt stiger op!

XIV. Salme 82. Jahvés dom. En nytaarsfestsalme.

(*Sangeren taler i Jahvés navn*:)

1 Paa gudetinget frem staar 'Jahvé',
holler dom i gudernes kreds:

2 «Hvorlenge vil I dømme falskt
og staa paa niddingers side?
3 Skaff den svake og den farløse rett
og frikjenn den fortrykte og den ringe,
4 fri ut den svake og den fattige,
riv dem løs av niddingers voll.

5 Ei har de* forstann og ei innsikt [ ],
alle jordens grunnpiller vakler.
6 Jeg sier: Guder er I,
og den Høiestes sønner alle;
7 men paa menneskevis skal I dø,
ja som en av jøtnerne falle!»

(*Koret*:) 8 Ja, reis dig, 'Jahvé', og fell dom paa jorden!
Ti du har i eie tatt alle folk.

XV. Salme 84. En optogssang paa vei til templet ved en kongebededag.

(*Kongen*:) 2 Hvor deilig er dog din bolig,
du Hærenes Jahvé!
3 Min sjel den lengter, ja smekter
mot Jahvés gaarder.
Mit hjerte og mit legeme jubler
mot den levende Gud.

4 Selv spurven (?) har funnet et hus
og svalen (?) sit reir,
et sted hvor den legger sine unger
[og finner sig ly (?)].

[(?) Men jeg har ei hvile for mit hode;
derfor søker jeg dit hus (?)],
dine altere, Hærenes Jahvé,
min Konge og min Gud!

(*Koret*:) 5 Sæl er de som bor i dit hus,
som dig 'evig' kan love!
6 Sæl den mann hvis kraft er i dig,
som har tempelgang i sinde.
7 Om de gaar gjennem «Graatens dal» —
han til kildeveld gjør den;
ja, med velsignelser han dekker [deres vei (?)]
[som] høstregnen [steppen (?)];

* De lavere guder, som Jahvé her avsetter fra styret efter selv aa ha grepet kongsvelden.

8 de vandrer fra kraft til kraft,
'ser' 'Jahvé' paa Sion.

(*Kongen*:) 9 Hør min bønn, du Hærenes [ ] Jahvé,
lytt til, du Jakobs Gud!

(*Koret*:) 10 Se til vor skjoll, 'Jahvé',
se paa din salvedes aasyn!

(*Kongen*:) 11 Ti bedre er en dag i dine gaarder
enn tusen [derute] —
ja aa ligge paa min Guds hus's terskel
enn bo i niddingetelter!
12 Ti tinne og skjoll er Jahvé [ ],
han gir naade og ære;
ei nekter Jahvé noget godt
dem som vandrer i uskyll.

(*Koret*:) 13 Sæl, du Hærenes Jahve,
er den mann som liter paa dig!

XVI. Salme 99. En nytaarshymne.

1 Jahvé har tatt kongsnavn — folkene skjelver,
han som troner paa keruber — jorden bivrer.
2 Jahvé paa Sion er stor og ophøiet,
[hellig er] han over alle 'guder';
3 de lover hans navn, det forferdende og store [ ].
4 'Sterk' er Kongen, og rett han elsker,
hvad rett [og] riktig er har du fastsatt
og rettferd i Jakob øvet har *du*!
5 Høilov Jahvé, vor Gud,
fall ned for hans føtters skammel,
ti hellig er han, [vor Gud].

6 Moses og Aron var blant hans prester,
og Samuel blant dem som ropte hans navn.
De ropte til Jahvé, og han dem bønnhørte;
7 i en støtte av skyer talte han til dem,
de som voktet paa hans love og bud han gav dem.
8 Jahvé, vor Gud, du bønnhørte dem, du,

en tilgivende Gud for dem du blev,
og for deres gjerninger tok du [ei] hevn.
9 Høilov Jahvé, vor Gud,
fall ned for hans hellige fjell,
ti hellig er Jahvé, vor Gud.

XVII. Salme 121. En optogsliturgi.

(*Den opdragende:*)
1 Til aasene jeg løfter mine øine:
hvorfrá skal min hjelp vel komme?
2 Min hjelp, den er fra Jahvé,
som har skapt baade himmel og jord.

(*Første ledsakende kor:*)
3 Han late din fot ei snuble,
[og] ei han sove, din vekter!

(*Annet ledsakende kor:*)
4 Nei, ikke han blunner og ikke
han sover, den Israels vekter!

(*Prestenes kor:*)
5 Jahvé er din vekter, Jahvé
er din skjerm ved din høire haand;
6 ei solen ved dag skal dig stikke
og maanen ved natt [dig ei skade]!

7 Dig vokte Jahvé fra alt ondt,
ja han skal vokte dit liv,
[ ] han vokte din utgang og inngang
fra nu og til evig tid!

XVIII. Salme 139. En uskylls-klagesang med betraktninger over Guds allvidenhet.

1 Du har gransket mig og kjenner mig, Jahvé,
[(?) du kjenner mine tanker og mit hjerte (?)].*
2 Om jeg sitter eller staar, du vet det,
fra det fjerne du skjønner min attraa.

3 Hvad jeg gaar eller raster har du maalt ut,
du er fortrolig med al min ferd;

* Efter versemaalet maa her mangle en verslinje; gjetningsvis et her fylt ut efter v. 23, hvor de samme tanker uttrykkes i lignende ord

4 ti før ordet er paa min tunge
kjenner du, Jahvé, det tilfulle.

5 Du omgir mig bakfra og forfra,
og din haand har du paa mig lagt.
6 Forunderlig er mig [din] innsikt,
og for høi, jeg greier den ikke!

7 Hvorhen skal jeg gaa fra din aand
og hvorhen skal jeg fly fra dit aasyn?
8 Steg enn jeg til himlen — du er der,
og om Hel var min seng, var du *der*.

9 Løftet enn jeg morgenrødens vinger
og tok bo ved det ytterste hav —
10 ogsaa der din haand vilde 'ta' mig
og din høire gripe mig fatt.

11 Og sa jeg: la mørket selv 'dekke' mig
og natten 'stenge' mig inne —
12 saa var mørket selv mørkt ei for dig,
og natten var lys som en dag [ ].

14 a Jeg dig priser, ti forferdende du øver
under; ja under dine verker!
13 Ti du har dannet mine nyrer
og mig flettet i min mors liv.

14 b Og min sjel 'du' kjenner 'fra først av',
15 mit 'foster' var ei skjult for dig,
'da' skapt jeg blev i løndom
og vævet i jordens dybder.

16 Mine 'dage' saa dine øine,
i din bok blev de alle skrevet,
ja formet blev dage[ne for mig],
mens ei nogen av dem ennu var til.

17 [ ] Hvor vektige, Gud, er dine tanker,
hvor sterke er deres summer!

18 Vil jeg tælle dem, er de flere end sannet —
jeg vaakner, og er ennu hos dig.

19 Aa, drepte du dog niddingen, Gud,
og blodmennene — 'gid' de veg fra mig,
20 de som nevner dig til renker
og bruker dit navn til forderv!

21 Dine uvenner hater jeg jo [ ],
ved dem som reiser sig mot dig jeg vemmes!
22 Med et fullendt hat jeg dem hater,
ja fiender er de for mig.

23 Gransk mig, Gud, og kjenn mit hjerte,
ransak mig, og kjenn mine tanker!
24 Se om paa pinselens vei jeg er,
og lei mig paa den evige vei!

EN FORSVARSTALE FOR PRESTENE.

Ord til studenter paa studenterbevægelsens bønnedag.

Hvad er kirken?

Reiser man dette spørsmaal i en kreds av tænkende teologer som ikke svarer paa det med en færdig formel, vil man gjerne faa meget forskjellige svar. Spørsmaalet om kirken er et rigtig teologisk mesterspørsmaal.

Men den populære og praktiske opfatning, det drister jeg mig til at hævde, er især i dannede kredse den at kirken er prestene, — kanske med tillæg av en del andre mænd og kvinder som av uerkjendelige grunde anses for bestemt til at bistaa prestene med kirkelig arbeide, — og saa med «kirkefolket» som en tung og besværlig baktrop som hemmer fortroppens frie bevægelser, men som den dog ikke kan eller vil frigjøre sig fra.

Ofte kommer denne forestilling frem paa den naiveste maate: der veksles med «kirken» og «prestene» som var det enstydige størrelser. Saaledes ogsaa naar «kirken» angripes for sine mange synder og forsømmelser. Og vel at merke, ikke bare naar den angripes utenfra, av folk som ikke vil ha noget at gjøre med kristendom og kirke. Nei, ogsaa naar den angripes indenfra, av mennesker som selv vil være kristne og dømmer ut fra kristendommens egen maalestok. Kun paa denne maate kan det forklares at disse mennesker aldeles ikke merker at naar de anklager «kirken», anklager de bl. a. — sig selv.

Naar jeg hører slike angrep, faar jeg lyst til at holde *en forsvarstale for prestene*. Eller rettere, jeg faar lyst til at stille angriperne ansigt til ansigt med virkeligheten — den nøkterne virkelighet — og spørre dem: *hvem er prestene?*

Prestene er i vort land ca. 700 mand av et folk paa $2^1/_2$

million mennesker. At procenten av særlig begavede skal være større blandt disse 700 end indenfor andre, lignende stænder, er umulig at forlange og ingen grund til at vente. Efter den konflikt mellem kirke og kultur som vi længe har lidt under, og efter den mangel paa ridderlighet og aandelig frihet som altfor meget har skjæmmet vort kirkeliv, ogsaa efter de økonomiske kaar som prestestanden i senere tid har virket under, kan man ikke med nogen ret vente at prestegjerningen skal ha øvet særlig tiltrækning paa de mest evnerike og høitstræbende. Den store flerhet av prestene — det er absolut ingen fornærmelse at si det — maa ifølge sakens og forholdenes natur repræsentere et aandelig gjennemsnit. Enkelte undermaalere kan ikke undgaaes. Man maa være hjertelig glad om prestene gjennemgaaende er fromme og retskafne mænd, med et oprigtig kristenliv og en redelig vilje til at forkynde og anvende evangeliet.

Men hvad forlanges der saa av disse mænd, — eller rettere: hvad forlanges der ikke?

Jeg tror man tør si at de krav som reises kommer fra saa forskjellige hold og er av saa forskjellig art, at det selv for den alsidigste og dygtigste er aldeles umulig at opfylde dem alle.

Om vi her holder os til de krav som stilles av dannelsens og intelligensens kritikere, saa kræves det først og fremst at deres forkyndelse skal være aandelig bevæget, i kontakt med tidens tanker; den skal paa en lignende maate som litteraturen og digtningen gjenspeile den menneskelige aandsrigdom, paa samme tid som den har sin rot i evangeliet. Hver ottende dag eller oftere skal prestene — fra den høie talerstol som kirkens prækestol er — tale om de høieste og dypeste livsspørsmaal; man skulde ha lyst til at unde en og anden av de strenge dommere et aars vikariat i denne stilling. Desuten skal de i ukens løp tale ved en mængde, høist forskjellige anledninger, i glæde og sorg, i arbeide og fest. Og altid skal de ha et dypt og vækkende ord at si, noget som er skikket til at løfte tilhørerne op over sig selv. Og har de ikke det, saa heter det: Hvad er det ogsaa for nogen tarvelige prester vi har! Nei, da var det noget andet at høre Johannes Johnson — som om det i det hele laa indenfor mulighetens

grænser at alle de 700, eller endog blot en større procent av dem, kunde være Johannes Johnsoner!

At prestene ved siden av skal øve privat sjælesorg, særlig blandt syke og fattige, og forberede unge av vidt forskjellig dannelsestrin til konfirmation; at de skal lede det kristelige velgjørenhets- og ungdomsarbeide i sine menigheter, og bl. a. ogsaa forvalte de pengegaver som man uten megen møie lægger i kirkebøssen eller sender presten i en sirlig konvolut; at missions-, sjømandsmissions- og indremissionsarbeidet, om det ellers skal drives, henhører under dem — ja, det er altsammen likesom selvfølgelig; det er en liten bibeskjæftigelse som der ikke er grund til at opholde sig nærmere ved. Men hvordan er det med vore prester? Har de ikke øie for tidens sociale kamp? Forstaar de ikke at kristendommen maa lægge et avgjørende lod i vegtskaalen ved løsningen av de store samfundsspørsmaal? Er det ikke en forsmædelse at den sociale bevægelse, at arbeidet for fred og mellemfolkelig ret skal bæres frem av helt andre kræfter end kirken? Hvor er prestene henne?

— Jeg siger ikke dette for at sy prestene nogen sovepute. Jeg ønsker saavisst at vore prester skal sætte sig maalet høit. og til rette tid og paa rette sted vil jeg selv gjerne være med til at gjøre det.

Men jeg siger det for om mulig at stagge uvettet litt og for at kræve en smule retfærdighet ogsaa overfor prestene. Og jeg siger det fremfor alt for at be Dem, mine damer og herrer, om at ta Deres kirketanke op til eftersyn og mulig revision, og for at be Dem betænke at den institutionelle kirke altid kun er en enkelt form for kristendommens fremtræden i verden, men at der gives et Guds rike hvor alle de har borgerret og borgerpligt som overhodet vil høre Gud og vor herre Jesus Kristus til.

Kritiser ikke «kirken» — hverken nu eller siden, naar De kommer ut i livet — uten at spørre Dem selv: Hører jeg ikke selv med til den? Har jeg ikke selv mit ansvar for den og min pligt i den?

Og glem ikke at i Guds rike hersker der, uten undtagelse og uten permission, almindelig verne- og arbeidspligt; ikke saaledes at alle har den samme gjerning, men saaledes

at hver har sin, — ti «likesom legemet er ett og har mange lemmer, men alle legemets lemmer, saa mange de er, er ett legeme, saaledes er det ogsaa med Kristus; vi er alle døpt til ett legeme, og vi har alle faat én aand at drikke».

Skal vi hver for os kunne forene det indadvendte og det utadvendte; det midtpunktsøkende og det helhetsomspændende i en lykkelig syntese, og skal vi tilsammen kunne øve den kristelige aktivitet som tiden kræver av os, saa kan det kun ske derigjennem at vi hver for os finder vor plads og vor pligt i det heles sammenhæng.

Da vil den ene kunne omspænde mer, den anden mindre; den ene ett, den anden et andet. Men ingen har lov til bare at gaa ind i sig selv og saa forøvrig kritisere de andre og prestene og «kirken».

Hver og en som vil høre Gud og Kristus til, maa ha en dobbelt streng, en dobbelt linje i sit liv. En som fører indad til sjælen og opad til Gud, — en anden som fører utad til verden og menneskene. Men Gud spillende paa begge strenge, Kristus vandrende ad begge veie.

Lyder Brun.

SIGBJØRN OBSTFELDER FREM IGJEN?

En digter som i 17 aar har ligget i graven, og i al denne tid har der været stilhet om hans navn. Iaar er der reist et mindesmerke paa hans grav, hans fødeby har git en byste av ham plads paa sine enemerker, og i disse dager kommer hans verker samlet, efterat enkelte av dem i længre tid ikke har været at faa i bokhandelen Er det de 50 aar Obstfelder vilde fyldt ifjor, man iaar mindes paa denne maate, eller har det en dypere grund at han huskes nu? Er tiden blit lydhør for hans kunst? Har menneskesjælen en slik livselasticitet, en saadan evne til at finde utveier at den redder sig ut av realiteternes sammenbrudd ind i den store stilhet, hvor sus av evighet er stilhetens eget væsen? Kanske har menneskesjælen en større længsel efter harmoni, menneskeaanden en større trang til synthese i tider da den staar paa gamle livsformers ruiner og stirrer ind i den hvite fremtid. Kanske er det slik at troen iler forut og indvier den jord som skal bære fremtidens templer.

Det sies at Obstfelder nu har slaat igjennem. Det betyr ikke at han var miskjendt i den tid han levet, heller ikke upaaagtet, men sikkert ensom. Til det store publikum naadde han vel ikke frem. Dit vil han kanske vanskelig nogensinde naa. Men de æsthetisk vurderende i hans samtid følte poesien i hans kunst og satte ham ind i de store kunstneres række. Eftertiden glemte ham. Ingen viste os som nu er unge, til en digter som het Obstfelder. Vi hørte kanske hans navn nævne, men sjelden blev der knyttet til det noget begrep om hans digtning. Men kom vi saa allikevel til at læse de smaa bøker, kan det nok hænde at nogen av os fandt dem deiligere, forunderligere, mere anelsesrike end noget andet. Det var ikke saa meget digterverkerne som optok os som den sjæl der levet i dem, det menneske vi hadde mødt i hvert stille ord, i hver blek og drømmende skikkelse, den ven som var

kommet os saa nær som ingen anden. Det var det som besatte os med førsteoplevelsens dype glæde.

Hændte det saa at vi kom tilbake til ham, veg kanske den intuitive følelse av at være en menneskesjæl nær for anelserne om denne digters væsen. Han blev mere og mere noget ikke bare for os personlig, men noget for sig selv, som vi saa staa alene i den verden han hadde skapt i sin digtning — alene paa sletten med «verdensvinden susende gjennem sit haar.» Vi saa ham knælende tilbe det liv som i sin nære fjernhet straalte mot ham: «Dig — strenge, ubønhørlige, tugtende liv — dig — straalende, tilslørede, farvedøende, blussende liv — dig — nynnende vuggesang, brusende oratorium — du, som risler i det tilværelsens blodaarenet, som omspinder alle de myriader av smaaverdener, som vugger om sit centrum — dig — som jeg forhaaner ved disse affekterte dunkle ord, knæler jeg for og ofrer mig til. Tag mig. Jeg har lidt for at lære dit væsen at kjende.»

Naar der er kommet ro i det billede Obstfelders digtning umiddelbart skaper i en og man begynder at spørre: hvem var han? er det et ord som melder sig — drømmeren — og man mindes en replik i «De røde draaper» der i et glimt gir det som var hans livs problem: «Der gaar en drøm fra slegt til slegt, og den som føler drømmen i sig, han føler kains merket paa sin pande blandt menneskene, men naar døden nærmer sig, da ser han at — det sande det var — drømmen.» Drømmeren som er søvngjænger i livets virkelighet, han som søker der hvor andre intet finder, søker den drøm som vokser inde i ham selv. Han den evig undrende med den mottagende sjæl, føler sig som «blomsten der skjælver i verdensvinden», og «livet er ham et eventyr han læser.» Men «udenverdenen kommer fremmed imot ham og berører ham saarende, selv naar den kommer med bifald.» Livets detaljer piner ham og skaper hjemve i hans sjæl. De faar ingen plads i det livssyn han bygger med høie hvælv for sin knælende sjæl. For drømmeren maa livet være stort og enkelt, det maa ha de uendelige dimensioner og de evige maal. Det er vel dette selvskapte, forstørrede og forenklede liv som i digterens sprog heter drøm. Det er hans sjæls hjem og hans forstands anstøtssten. Derav konflikten i hans liv. Derfor

føler han kainsmerket paa sin pande blandt menneskene. — «Men naar døden nærmer sig, da ser han, at — det sande det var — drømmen.» For drømmens borg er uindtagelig, saa længe vakten vaaker, saa længe troen lever.

Obstfelder er den troende drømmer, hvis indre liv former sig som en kamp hvor seiren er viss. Denne sjælens likevegt gir hans digtning dens fuldtonende harmoni. Hans dype smerte ved livet er de mørke aarer i det eviges lyshav. De begrænser billedet og gir det karakter. De gir det uutsigelige en form som vore jordsanser kan gripe.

Kommer man fra en av 90-aarenes typiske digterverker, hvor man har følt sig lukket inde i menneskesjælens labyrint, hvor man har gaat og gaat i de mørke gange uten haab om at finde ut igjen, fordi man visste der var ingen utgang, saa aapner Obstfelders digtning veien ind til en verden med et stjernefunklende himmelhvælv. Gjennem dens menneskesjæle «drar sig verdensvindens aandepust,» og deres længsler stiger mot lyset og vender tilbake med det eviges vigsel til jordlivets fryd og kval.

Den dypt religiøse livsfornemmelse har skapt «Liv» og «De røde draaper.» Man glemmer alle æsthetiske maal. Man føler bare ett — evighetslængselens poesi lukke sig om en med en hvitere glans, et renere skjær end jordlivets lys kan gi. Og er man kommet oplevelsen av denne digtning paa saa stor avstand at tanken faar plads i bevisstheten, tar den form i et ord av Novalis: «Die Poesie ist das echt absolut Reelle . . . Je poetischer, je wahrer.» Vi møter den samme kvindetilbedelse i «Sletten» og «Korset» bare jordlivet mere nær. Der er næsten en Mariadyrkelses fjernhet og inderlighet i den. Sletten er som en eneste tone om livets under — det evige i alt liv: «Det er blit saa simpelt. Dette jeg trodde jeg aldrig mer skulde naa ind til, jorden, grenene, de smaa knopper. Det piner mig ikke mer, det er mig ikke mer fremmed og uforstaaelig. Og dog, som aldrig tilforn, er der et under i hver vanddraabe.

Ogsaa ved hende er der et under. Der er noget i hende, jeg ikke kan komme nær. Der er en gaade i hende. Stundom er det, som ser jeg det hele store verdensdyb bag hendes pupiller. —

— — — Hun ligger derinde. Jeg vil gaa ind og se paa hende. — — Hun sover. Ansigtet svømmer i bølger av haar. Brystet gaar op og ned i takt med selve livet, i takt med klodernes gang. Jeg blev næsten angst, det var somom Gud selv var derinde.»

Og i «Korset» blomstrer de frem av døden, tankerne om det evige: «Ja hvad vil der ske, hvad vil der komme, naar vort cellevæv er forbrændt. Forbrændes det for at danne noget nyt, større og herligere, hvortil det som var godt og lyst i jordlivet var emner, — eller er drømmen, drømmen, som dukker frem av livets sorg, er den endemaalet?

I «En præsts dagbog» som blev utgit efter hans død, har han samlet det livssyn som er hans digtnings kilde. Allerede titelen sier noget om hans forhold til livet, kunsten — at det var religiøst. «Den heter vistnok «En præsts dagbog» sier en samtidig kritiker, — «men dagbogen er en digters, tænkers drøm om livet.» Igjen den æsthetisk vurderende, som taaler alt, selv det som gaar paa tvers av hans eget livssyn, naar det bare falder som draperier om verkets poesi. Men Obstfelder hadde som kunstner ingen bruk for dogmet om kunsten for kunstens skyld. «Ti digteren vil som enhver kunstner, ikke selve verket, men det uendelig større, dybere og skjønnere, som verket skal fremkalde,» sier han selv. Og det er sikkert om «En præsts dagbog» han skriver til Ellen Key: «Naar jeg læser hvad jeg allerede *har* skrevet, synes det mig, at de faa sider indeholder mer eller er dybere end alt det jeg hidtil har skrevet. Men man føler ogsaa vældig ansvaret, tyngden, arbeidet — ja som en rent religiøs hengivelse føler man det at være digter for saadan en bog. Intet er for stort til at tjene som brænde for blot et enkelt ord deri, en formue, hvis *det* kan hjælpe, synes man gladelig, man har ret til at ofre for *en* sætning deri. Og hvor det forædler. Og gjør stolt.»

En digter for hvem hans kald er hellig! Man mindes et ord av Gunnar Heiberg i hans nekrolog over Obstfelder: «Hans kunst er blodsdraaber som presser sig frem av hans liv» — og man husker hans egne ord, om en anden digter: «Aldrig har jeg i nogen bøger saaledes instinktive følt og vidst at jeg omringedes av sjæl, hel og fuld — ikke evner.

som kan, ikke vilje, som vil — men sjæl, som *maa*, *maa* sige sig selv, før den dør.. Man kan vanskelig finde ord som sier mer om ham selv.

Har Obstfelder bud til vor tid som ikke naadde frem i hans egen? Har han ogsaa noget at si til dem som ikke utelukkende nyder et kunstverk fordi det gjør alle æsthetikkens love fyldest? «Det store ukjendte publikum er det kunstneren arbeider for, skuespilleren spiller for, det som er guddomsstrengt i sin naivitet, mildt ved sin trang til at skabe gjenlyd» sier han selv. Skulde det kunne hænde at mange mennesker nu vilde bøie sig over de smaa bøker og gaa ind i den verden av forunderlig rik skjønhet, bøie knæ i det tempel hans aand har git os i arv? — Det er sikkert sandt at lag i menneskesjælen som har sovet i aartier, igjen kommer op i dagens bevissthet. Menneskene vil se med nye øine, med troens øine. De vil ha underets glans om det som tanken gjør selvfølgelig og hverdagslig. Obstfelder hadde den samme trang, men i en tid da han stod alene med den, og han gav den uttryk i sin digtning. Derfor skulde man tro at den vil tale med en egen inderlighet til vor tid, at den vil gi noget mer end de fleste søker i kunsten, til alle dem som spør med ham: «Hvem er Gud? Er han ikke det, vi nærmer os paa stjernernes uendelige trappe, paa livenes krystallisering, paa sjælenes evig fornyede møte?»

Valborg Sønstevold.

Sigbjørn Obstfelders Skrifter er netop utkommet hos Gyldendal. (To smaa bind; kr. 7,90).

THOMAS SÆMUNDSSON.

Et livsbillede fra Islands dæmringstid.

Af Islands biskop, dr. th. JON HELGASON.

Naar der skal gøres rede for de til Islands kulturelle udvikling i løbet af de sidste 150 aar fortrinsvis samvirkende faktorer, maa de islandske studenters ophold ved Københavns universitet nævnes som en av de betydeligste. Lad være, at de islandske studenter i København ikke altid har haft det bedste ord paa sig; lad være, at forholdsvis mange af dem er i tidernes løb vendt tilbage til hjemlandet «med uforrettet sag» d. e. uden at have tilendebragt sine studier dernede; lad være, at Malstrømmen ude paa det vildsomme folkehav har suget adskillige af dem helt ned i dybet. Like uomstødelig er og bliver den berørte kendsgerning, at studieopholdet dernede har været af indgribende betydning for hjemlandets hele kulturudvikling.

Herved tænkes der ingenlunde først og fremst paa den lærde uddannelse, mange af disse unge mennesker erhvervede sig dernede under fremragende lærdes kyndige vejledning. Ti at dette er i mange maader kommet befolkningens kulturelle udvikling til gode og har bidraget mægtig til dens fremvækst, trænger ikke til at fremhæves, saa selvfølgeligt som det er. Hvad her derimod tænkes paa er i første række dette, hvorledes de unge mennesker under opholdet ved Københavns universitet er kommet i mere eller mindre direkte berøring med de til enhver tid herskende strømninger, der bestemte kursen paa tidens hav, — med det stærkt pulserende liv derude i folkeverdenens store kulturcentre, som de saa blev pionerer for i hjemlandet, efter at være vendt tilbake dertil. Ikke mindst for dette staar den islandske befolkning i den største taknemmelighedsgæld til Danmarks ærværdige universitet.

Fra denne islandske studenterkoloni i København er da ogsaa den bevægelse i førstningen udgaaet, som nutidens islandske kultur er fremspiret av og som med rette er bleven kaldt «Islands Renæssance», — den bevægelse som efter 1830 kommer til gennembrud herude.

Ved aaret 1830 — dette mærkværdige aar med julirevolutionen og hele det stærke røre rundt om i den europæiske folkeverden, havde flere af Islands bedste sønner i det 19. aarhundred sit ophold i København som studerende. De røster, som i dette og de nærmest paafølgende aar fandt vej til Norden, gav sikkert ikke mindst kraftig genlyd i disse unge islændingers sjæle. De frihedskrav, som folkenes ledere rundt om i landene gjorde til magthaverne maatte for Sagaøens unge opvakte sønner lyde som den dejligste musik. Man kunde jo aldrig vide om ikke denne frihedsbevægelse ude i verden kunde faa (hvad den jo ogsaa fik) stor betydning ogsaa for den gamle sagaø, som da for en menneskealder siden var bleven berøvet den sidste levning fra den glorværdige og minderige fristatstid, den næsten ni aarhundreder gamle folkerepræsentation, Althinget. Dens nye frihedsbevægelse maatte rive de unge islændinger med — og den gjorde det ogsaa. Ret betegnende i saa henseende er, hvor almindelige sange, som i disse aar fremkom indenfor de islandske studenters kreds, gaar paa melodien: «En nyfødt sol i østen gloder». Men deres stemning fik ogsaa paa anden maade luft. Da man i Danmark fik provincialstænderne oprettede aaret 1831 med den bestemmelse for Islands vedkommende, at ogsaa islandske repræsentanter skulde sendes til østifternes stænderforsamling, fremkom der straks fra de unge islænderes side en meget energisk protest mod en saadan ordning[1]. Det føltes som en knytnæve lige i ansigtet paa den islandske befolkning, at man saaledes slog islændingerne i hartkorn med de danske østifter, som om der kunde være tale om fælles interesser for noget saa yderst forskjelligt som Island og de danske øer. De islændinger var ikke danske. En overvejende del af dem var slet ikke det danske sprog mægtig, og paa den anden

[1] Cand. jur. Baldvin Einarsson: Om de danske Provincialstænder med specielt hensyn paa Island.

side forstod danskerne ikke islandsk. Hvad skulde de islændinger saa til Roskilde for? Ti det kunde da ikke være meningen, at valget af de islandske repræsentanter ikke var frit? Men frit var det ikke, hvis folket var forpligtiget til kun at vælge dansktalende repræsentanter, som her var det samme som folk af embedsstanden. Nej, en egen stænderforsamling der hjemme var det eneste der var mening i. Det gamle alting maatte genoprettes i en ny tidsvarende skikkelse.

Saaledes politiserede de unge islændinger i København i trediverues bevægede tid, og man maatte give dem ret inden ret længe. Deres nationalfølelse var vakt for ikke mere at slumre ind. Men med nationalfølelsens opvaagnen vaagnede ogsaa interessen for Islands opkomst nationalt og kulturelt. Der maatte for alvor tages fat med et maalbevidst arbeide for Islands fremblomstring paa alle omraader. Folkets fremtid afhang deraf. Det var ikke nok med en politisk selvstændighed. Folket maatte ruskes op af søvne, maatte lære sin besøgelses tid at kende. Det maatte vækkes til selv at binde an med de mange opgaver, som her forelaa. En aandelig og en økonomisk rejsning i folket, var det man fremfor alt maatte arbejde hen til.

En vækker, besjælet af saadanne tanker fik det islandske folk i den unge *Tomas Sæmundsson*, hvis navn denne artikel bærer som overskrift og hvis livsbillede her skal søges tegnet i korte træk af en dattersøn, — uden tvivl den betydeligste af de ved universitetet studerende islændinger i trediverues begyndelse, paa grund af sin rige begavelse, sin glødende fædrelandskærlighed og sin usædvanlige virkelyst og energi.

Tomas Sæmundsson var søn av en velstaaende bonde i det sydlige Island, men hørte ellers til en af Islands største præsteslægter. Oldefaren, provst Høgni Sigurdsson, til hvis literære meriter hører, at han omplantede Pontoppidans «Sandhed til Gudfrygtighed» til islandsk, havde otte sønner som alle blev præster. Det fortælles om provst Høgni, at han en gang mødte til landemøde, som avholdtes i forbindelse med altinget paa Thingvellir ved Øxaraaen, ledsaget af de otte sønner, der ligesom faderen alle var i ornat. «Tyktes alle det var et fagert Skue», tilføjer annalisten, som beretningen

herom skyldes. Ikke saa underligt at provst Høgni kaldtes af samtiden og kendes indtil denne dag under navnet «Høgni prestafadir». Tidlig sat til bogen blev Tomas tyve aar gammel student fra Bessastadir-latinskole, som paa en gang var forberedelsesanstalt for universitetet og en dannelsesanstalt for vordende gejstlige, og kom samme aar (1827) ned til København for at studere teologi. Til rejsefælle paa denne sin første udreise fik Tomas den senere saa bekendte norske historiker *Rudolf Keyser*, som havde tilbragt et aars tid paa Bessastadir, for at lære det islandske sprog, og der vundet ikke mindst de unge disciples hjerter ved sin elskværdige og hjertevindende fremtræden. Efter ankomsten til København sluttede Tomas straks den første vinter et varmt venskab med den lidt ældre jurist Baldvin Einarsson, et venskab, der sikkert har været af den største betydning for den yngre Tomas's udvikling. Ti Baldvin Einarsson var en varm fædrelandsven, besjælet af levende interesse for sit lands opkomst[1]. Men Tomas's patriotiske sindelag var allerede befæstet i hans sjæl ved afrejsen fra hjemmet. Herom aflægger han første brev til faderen, efter ankomsten til København, et betagende vidnesbyrd. Her søger han at give faderen en skildring af med hvilke følelser han paa nedreisens tredje dag saa Islands fjælde fortone sig i horisontens fjærne. I den anledning skriver han som følger: «Det er ingenlunde nogen let sag at klargøre for andre de tanker og stemninger, som behersker et menneskes sjæl, der første gang i sit liv finder sig stedet ude paa det store hav uden at øjne noget som helst andet end havet i dets vælde og vidde til alle sider med himlen hvælvet ovenover. Tankerne var saa mange og følelserne saa yderst mangeartede. Dog husker jeg én især, nemlig denne: Nu er du rykket bort fra dit hjemlands bløde moderarme — og i samme nu stod det klart for min tanke at hvad jeg saa end maatte have i vente at se av fremmede landes og steders herligheder, da vilde dog min fødeø, trods al sin fattigdom, til alle tider

[1] Baldvin Einarsson startede allerede som student et eget tidsskrift «Armann à alpingi», maaske et af de mest modne tidsskrifter, som er udgaaet fra en studenterkreds — men bortreves, kort efter at have absolveret sin embedseksamen, ved en uventet død, bevirket ved brandsaar, han under en husild havde paadraget sig (9. februar 1833).

staa for min sjæl som den herligste plet paa denne jord.» Hvad den unge student her udtalte, blev da ogsaa mere end blot et vemodigt øiebliks stemning. Det blev den sandhed, hele hans liv paa den skønneste maade kom til at bekræfte.

Tomas Sæmundssons dybe nationalfølelse er sikkert tidlig bleven vakt under opvæksten i den minderige egn hvor han havde haft sit hjem, skuepladsen for Njálssagas mange og mindeværdige begivenheder. Hjemme fra sin faders gaard, ved foden af den mægtige Eyjafjalla-jøkull, kunde han tydelig se paa dalens vestlige skraaning Gunnars berømte gaard: Hlidarende, og nede ved Rangaassandet, tæt ved strandkanten har han hjemmefra kunnet skimte Njáls og Bergthoras ligesaa berømte gamle hjem, Bergthorshvoll. Samværet med Baldvin Einarsson har dog sikkert bidraget meget til at uddybe denne hans tidlig vakte nationalfølelse men til fuldt gennembrud kom den først i den bevægede tid, der fulgte paa julirevolutionen, i hvilken tid den beslutning modnes hos ham at leve helt for sit lands og sit folks fremgang og lykke.

Som det sig hør og bør for en islænding, tilmed en med et saa nøje kendskab til den gamle sagalitteratur, som Tomas Sæmundson alt den gang havde erhvervet sig, beundrede han fortidens mange helteskikkelser. — i modsat fald havde han været en daarlig islænding, — men han havde ogsaa den dybeste agtelse og ærbødighed for de skikkelser fra Islands dæmringstids begyndelse, som omgivet af sløvheds og modløsheds mørke havde vovet at lægge haanden paa ploven, for at arbejde paa en forarmet og i største elendighed nedsunken slægts genrejsning og hjælpe den frem til mere menneskeværdige livsvilkaar. Blandt disse var naturforskeren og digteren *Eggert Olafsson* den, han beundrede mest, idealisten forud for idealismens tid[1]. Bibelen, Heimskringla og Eggert

---

[1] *Eggert Olafsson* (1726—1768) er mest kendt for en statistisk-økonomisk og naturvidenskabelig beskrivelse af Island, som han udarbejdede i forbindelse med sin rejsefælle og ven (senere landsfysikus) Bjarne Pálsson, og udkom aaret 1772 i 2 store kvartbind under titelen «Rejse gennem Island». Dette videnskabelige værk danner grundvolden for al senere Islandsforskning. Hans digte udkom 1832. Eggert Olafsson druknede paa en rejse over den store Bredefjord foraaret 1768 efter aaret i forvejen at være blevet udnævnt til vicelagmand i Island.

Olafssons digte havde bragt ham hans ungdomssjæls største berigelse. Eggert Olafssons digte var endnu ikke i sin helhed udgivne i trykken. Det blev Tomas Sæmundssons første litterære syssel at forberede deres udgivelse. Det var hans fritidsarbejde midt under forberedelsen til embedseksamen og før havde han ikke faaet sin eksamen fra haanden (i januar 1832), før trykningen af disse for sin samtid saa betydningsfulde digte, tog sin begyndelse. Samtidig fik han udgivet i trykken en i det danske sprog affattet broschüre «Island fra den intellectuelle side betragtet», indeholdende et vel gennemtænkt forslag til det islandske lærde skolevæsens omdannelse efter tidens krav til ophjælpning af folkets oplysning i almindelighed.

Ud paa foraaret 1832 tiltraadte den unge islandske kandidat en toaarig udenlandsrejse, som strakte sig over største delen af Evropa samt Lilleasien. Under et tre maaneders ophold i Berlin var han en hyppig gæst hos Henrik Steffens, som behandlede islændingen som landsmand, og en flittig tilhører ved Schleiermachers forelæsninger. Vinteren tilbragtes i Rom, hvor han kom i nær berøring med Thorvaldsen og det berømte italienske sproggeni Giuseppe Mezzofanti, overbibliotekaren ved det vetikanske bibliotek. Den anden vinter tilbragte han i Paris, hvor han desværre paadrog sig den brystsygdom, som knapt syv aar senere skulde lægge ham i graven.

Hensigten med den store udenlandsrejse var tilfredsstillelsen af en umættelig kundskabstørst og trang til at faa sit blik saa udvidet som muligt. Hvad han hidtil kun havde kendt af bøger, vilde han ogsaa lære at kende af selvsyn. Det var ham ikke nok at kende andres dom om ting og tilstande ude i de store kulturcentre; han brændte efter en paa egen erfaring grundet kendskab til dem. Med hovedmaalet for hans rejse var dog at dygtiggøre sig til sin livsvirksomhed hjemme paa fødeøen. Han fik da ogsaa sit blik udvidet paa sin rejse, saa godt som han anvendte sin tid og brugte sine øjne allevegne hvor han færdedes. Herom afgiver hans desværre ufuldendte rejsebeskrivelse mange klare vidnesbyrd. Saa stor videnskabselsker som han var, tabte han dog aldrig menneskenes praktiske gøremaal af syne. Han skildrer med samme

ildlig en forelæsning hos Schleiermacher som et besøg paa porcellænsfabriken i Meissen, udviklingsgangen i den tyske filosofi fra Kant som roesukkerfabrikationen i Sydtyskland. Altid skal sammenligninger anstilles med hjemlige forhold og med hver dag, der gaar, klares hans blik for hvor overmaade langt hans eget folk staar tilbage for alle andre paa saa godt som alle omraader. Men som hans sønlige kærlighet til Island ingenlunde formindskes derved, saaledes rokkes heller ikke hans grundfæstede tro paa sin fattige fødeøs fremtid. Tværtimod. Bægge dele befæstes endydermere ved oplevelserne i de fremmede lande, han gæster. I slutningen af sin ufuldendte rejsebeskrivelser udtaler han bl. a.: «Jeg mærkede paa mig selv, at under min rejse blev mit fødeland mig med hver dag mere og mere kært og mærkværdigt. Mod slutningen af mit vinterophold i Paris kunde jeg knapt sove om natten, saa opfyldt var jeg af tankerne paa det og dets fremtid . . . Saa stærk som min hjemlængsel var blevet under mit fravær, mindst ligesaa brændende længtes jeg efter at kunne faa indført noget af det, jeg havde set dernede i civilisationens arnesteder og jeg mente med sikkerhed at ogsaa maatte kunne trives paa Island». Og lidt senere tilføjer han: «Island synker aldrig i værdi hos nogen, som kender det ret og tillige kender verden om han saa end berejste hele jordkloden. Han vender tilbage til hjemmet mere glad og tilfreds end han rejste ud. Vel indser han nødvendigheden af forbedringer paa langt flere omraader end da han drog ud, — vel træder de mange store mangler med større tydelighed fremfor hans sjæls øje end nogensinde før og det meget som burde søges indført hjemme af hvad han saa i fremmede lande. Men nogen nedtrykkende indflydelse paa hans glade stemning ved hjemkomsten har dette slet ikke.»

Netop saaledes var det ogsaa gaaet Tomas Sæmundsson selv da han vendte hjem fra sin store rejse. Han saa nu et utal af opgaver, der laa og ventede paa ham. Der er ingen ende paa alt det, han vil se at faa udrettet naar han kommer hjem. Han tænker sjældnest paa at sætte andre i arbejde. Det er næsten altid ham selv, der skal føre de forskjellige idèer han er opfyldt af, ud i virkeligheden. Folket — hans eget folks rejsning saa vel i aandelig som i økonomisk hen-

seende, er for ham den store hovedsag. Politik, en egen folkerepræsentation, selvstyre o. desl. er selvfølgelig ikke at foragte, men det taaler at vente lidt endnu Det islandske folk ved endnu ikke ret, hvad der tjener til dets fred. Det maa ruskes op af sin aarhundreder gamle dvaletilstand til virksomt liv, til maalbevidst kamp for sin egen lykke og velfærd. «Dæmningerne maa gennembrydes for at folkets livsstrøm kan ledes fremad».

Ved Tomas Sæmundssons tilbagekomst fra udenlandsrejsen til København, var Breidabølstadur-præstegæld i Island blevet ledigt — et af landets bedste kald. Han indgav straks sin ansøgning til kongen og fik kaldet. Men før afrejsen fra København til Island samledes den vidtberejste teolog med sine bedste venner til raadslagning om hvad der kunde gøres for at bringe liv i befolkningen deroppe, faa dem vækket og holdt vaagen, kort sagt: for at fremme dens kulturelle udvikling, fremgang og lykke. Selv vidste han, hvad han vilde, Paa sine udenlandsrejser var han bleven klar over bægge dele, maalet og vejen Nu gjaldt det om at vække ogsaa vennernes interesse. Før de skiltes havde de planlagt oprettelsen af et nyt islandsk aarsskrift, der skulde trykkes i København. Kort efter rejste Tomas Sæmundsson hjem til Island, giftede sig, lod sig ordinere og indsætte i sit præstegæld, som fra nu af skulde være hans virkefelt i snevrere forstand. Det næste aar (1835) udkom saa det planlagte aarsskrift første gang og havde faaet navnet *Fjølnir*. Med dette aarsskrifts fremkomst indledes en ny æra i Islands kulturliv — en renæssansens tidsalder for det islandske folk.

Som udgivere angaves paa aarsskriftets titelblad disse fire islændinge: Juristen Brynjolfur Pjetursson (død som departementschef i København), naturforskeren og digteren Jonas Hallgrimsson, sprogforskeren Konrad Gislason (død som professor ved Københavns universitet) og teologen Tomas Sæmundsson. Sjælen i dette foretagende og den fra først til sidst bærende kraft, var den sidstnævnte. Tomas Sæmundsson havde da ogsaa affattet den indledende artikel, hvor der gøres udmærket rede for det nye aarsskrifts formaal.

Hvad er det da de fire unge islændinger vil med sit nye aarsskrift?

De vil vække og befæste sit folks nationalbevidsthed og uddybe dets selvstændighedstrang; de vil arbejde for almenoplysning og forbedring af samfundsforholdene; de vil reformere litteraturen og rense sproget for dets barbarismer; de vil højne folkets æstetiske sans ved at bekæmpe den aandløse og smagfordærvende «Rimur»-digtning. Hvad der foresvæver Tomas Sæmundsson er gjennemgaaende folkelige opgaver. Allerede ved aarsskriftets programartikel bryder Tomas ud i begeistret lovprisning af sit fædreland, for at opildne sine landsmænds nationalfølelse — en lovprisning, der stærkt minder om den af ham saa varmt beundrede Eggert Olafsson, som ikke kunde blive træt af at synge det kære fosterlands pris ind i folkets hjerte.

«Ingen kan læse de islandske sagaer med opmærksomhed uden at ildnes af kærlighed til sit fædreland; i modsat fald har han ikke rigtig forstaat dem. Vel er der mange andre ting som maatte kunne vække denne kærlighed i enhver islændings sjæl, f. eks. naar han lader øjet glide henover de grønne dale med alle skrænter fulde af græssende kreaturer — køer, faar og heste, eller naar han ser ned i bækkene, klare som himmelens blaa, hvor laksen og forellerne boltre sig. Da er heller ikke øerne mindre dejlige at skue naar fisken gaar helt op til strandkanten og fuglene bedække i tætte skarer alle klipper og skær. Himlen er klar og skøn, luften ren og sund. Og tænk, naar solen rødmer fjældene en blik stille sommerkvæld og røgen fra gaardene staar ret op i vejret, hvor er der da yndigt, hvor er der da skønt i bygderne! Det er derfor ikke saa underligt, at jo flere lande vi faar lejlighed til at se, des heftigere længes vi tilbage til Island. Men vil du, islænding! faa dit land rigtig kært, blad saa i dets levnedsløbs historie og sæt dig ind i alt det, som der er skrevet om dine forfædres bedrifter og dannelse. Tager du det bort, som der er nedtegnet, vil ikke blot Nordens lande forekomme dig underlig øde, men i menneskeslægtens historie vil du finde et lignende hul som astronomen, hvis han paa himlen savnede Nordstjernen . . . Vær derfor forvisset om, at har du først èn gang faat øje paa dit folk som det i virkeligheden sèr ud, da skal du aldrig mere kunne glemme det og du vil da heller ikke bortbytte hin ø under Polhavets skrænter

for alle verdens rigdomme; ti du er blevet overtydet om, at det ikke er landets skyld men meget snarere din egen, hvis du lever et mere elendigt liv der end hvilket som helst andet folk i sin hjemstavn».

Særlig fremhæver Tomas tre ting, udgiverne har foresat sig altid at have for øje i sit aarsskrift. Disse tre ting er først: det *nyttige*, dernæst det *skønne* og endelig det *sande*. Hvad det sidste angaar skriver Tomas følgende: «Vi har fastbesluttet i alle ting at holde os til det, vi holder for sandt og altid at beflitte os paa, efter bedste evne at søge sandheden. Vi vil derfor bestræbe os for at undgaa nogen sinde i mod bedste vidende at vige af fra sandheden, for dermed at støtte en sag, ligesom vi paa den anden side vil finde det aldeles utilstedeligt at holde sandheden nede af frygt for at vække modsigelse eller at støde enkelte mennesker». Disse ord kom siden til at staa som aarsskriftets motto paa titelbladets bagside og det maa siges til udgivernes ros, at de holdt sig til de ord, saa vidt man kan skønne, i alle maader efterrettelig i denne og de følgende aargange af tidsskriftet

Saaledes havde da udgiverne af «Fjølnir» foresat sig at «gennembryde dæmningerne for at lede folkets livsstrøm fremad».

Den modtagelse, det nye aarsskrift fik ude paa Island var, som man kan forstaa, i førstningen højst forskellig. Der var adskillige — og da især af de mere vaagne — som med glæde hilste dets fremkomst og uden videre tilsagde det sin fulde samhu og støtte. Blandt disse var idealismens — romantikens — første islandske repræsentant, digteren *Bjarni Thorarensen*, før assessor i den kgl. islandske landsoverret, nu avanceret til amtmand over Islands nord- og østamt († 1841), som ved sin omfattende lyriske digtnings kraft og lødighed har for altid sikret sig pladsen blandt de første og største paa det islandske parnas. Han saa her mange af de idèer træde frem som engang havde fyldt og endnu fyldte hans digtersjæl. Især maate han føle sig meget tiltalt af et mægtigt digt af Jonas Hallgrimsson, som i den første aargang fulgte straks efter Tomas Sæmundssons programmatiske indledning. Dette digt med overskriften «Island» var en mægtig opsang, fremspiret af utilfredsheden med de nærværende til-

stande, indeholdende en ligesaa velformet som æggende sammenligning af fortid og nutid, for at vise den store tilbagegang paa alle omraader og for at opildne folket, vække det af søvne og faa det til at rette ryggen:

«Island, herlige ø, du rige, du rimgraa moder!
hvor er din fortidsfærd, frihed og mandige daad?
Alt i verden forandres, din hæders herligste timer
lyser som lyn ved nat langt ind i tiden, der svandt.»

Saaledes begynder digtet og det efterfølges af en betagende skildring af hvorledes i gamle dage landets bedste sønner mødtes paa althinget og vedtog sine love prægede af dyb visdom, men nu er der intet althing mere og Snorri «godi»'s thingbod er omdannet til en faaresti, og lyngen paa det hellige lovbjerg blaaner nu hvert aar af bær til fryd for ravne og børn. Kun selve landet er endnu uforandret. Endnu som i fordumsdage er

«Landet lifligt og skønt, og tindrende jøklernes toppe,
himmelen høj og blaa, havet blankt som et spejl.»

Og digteren slutter den gribende sammenligning af fortid og nutid med disse maningsord:

«O, du ynglingsskare og Islands prøvede sønner!
saadan er fædrenes færd falden i glemsel og død».

Dette digt «skulde blive et kildespring, der tilførte nyislandsk poesi friske væld og ændrede og udvidede dens leje» for at anføre en udtalelse af den danske forfatter Olaf Hansen[1], af hvis fortrinlige oversættelse af digtet, de her anførte citater er laant. Dette digt har haft en lignende betydning for Island som Oehlenschlægers «Guldhornene» for Danmark. «De er bægge signaler til aandelig kamp og indleder en ny æra». Forskellen er — siger Olaf Hansen meget træffende, — at medens Oehlenschlæger vil gyde fantasi i sit folk, vil Jonas Hallgrimsson skabe vilje. «Danskerens oldtidsbegejst-

[1] Cfr. Olaf Hansen: Islands renæssance (København 1907) hvor omhandlede digt findes i den danske oversættelse. Ingen udlænding har med blot tilnærmelsesvis saa stort held formaaet at tyde ny-islandsk digtning som bemeldte danske forfatter, hvorom ogsaa hans «Nyislandsk lyrik» afgiver et uimodsigeligt vidnesbyrd.

ring er æstetisk, islænderens national. Den første læser messe for de dødes sjæle, den anden vil kalde dem til live igen».

Jonas Hallgrimsson var Thomas Sæmunesons jævnaldrende, men som student to aar yngre Allerede i latinskoleaarene paa Bessastad havde de to sluttet med hinanden venskab for livet. Jonas kom ikke til København førend tre aar efter at være bleven student, — han havde paa grund af trange kaar maattet tage en kontorristplads hos en embedsmand i Reykjavik. Da havde vennen allerede absolveret sin embedseksamen og tiltraadt sin store udenlandsrejse. De kom saaledes ikke til at leve sammen i København uden tvivl til stor skade for Jonas's-udvikling. Han havde valgt juraen til brødstudium, men ved siden af fremmed æstetisk litteratur (især Heine) følte han sig mest hendraget til naturvidenskabelige studier. Fra Jonas Hallgrimssons haand stammer adskillige af «Fjølnir»s bedste bidrag. Ingen islandsk digter har som han magtet at skildre Islands storslaaede natur i sang og derved indirekte at fremelske kærlighed til landet, saa meget mere som disse uovertrufne naturskildringer udmærker sig ved en fuldendt form, letflydende rim og yndefuldt sprog. Af alle Jonas Hallgrimssons digte er «*Gunnarsholm*» ubetinget hans største bedrift i rytmisk henseende og vistnok uden tvivl samtidig den ny-islandske digtnings herligste frembringelse indtil denne dag. Motivet er laant fra Njáls-saga, den vemodige skildring af den fredløse Gunnar paa Hlidarendes afrejse fra hjemmet, der afbrydes ved at hans hest snubler og rytteren derved kommer til at se tilbage op til Fljøtsliens grønne skrænt, hvor hans elskede gaard vinker ad ham. «Fager er lien, saa at jeg aldrig har set den saa fager!» siger Gunnar og — bortrejsen er med det samme opgivet. Ogsaa i «Gunnarsholm» behandles modsætningen mellem fortid og nutid men paa en anden maade end i opsangen «Island» Gunnarsholm viser synet af et hærget land som en gang var baade frodigt og rigt.

«Hvor agre dækket før den vide vold,
vildt over sande tværaas bølger fraade,
de gamle fjælde se, i fattig old,
den fagre dalbund ødt af vande kaade.

Dværgen er flyttet, død er klippens trold,
i dvale ligger folket, stedt i vaade;
men længe har en lønlig kraft omskanset
den lave holm, hvor Gunnars udfærd standsed[1].»

Saaledes lyder slutningen af «Gunnarsholm», hvor digtets tyngdepunkt saa klart fremtræder: endog naturen taler et alvorsord om Islands tilbagegang! Det fortælles, at Bjarni Thorarensens fik digtet «Gunnarsholm» tilsendt i manuskrift fra forfatteren. Da han havde gennemlæst det skal han have sagt: «Nu er det nok paa tide, jeg holder op med at digte», saa betaget blev han af digtets sproglige ynde, ordenes vellyd og den rytmiske pragt.

Skønt alle, som læste «Fjølnir», maatte beundre Jonas Hallgrimssons digteriske bidrag og give Tomas Sæmundsson ret i mangt og meget af hvad han udtalte i sine vægtige afhandlinger — saa udeblev modstanden dog ikke. Sandheden har altid været ilde hørt — til en begyndelse i hvert fald. Det blev den ogsaa her. Straks den første aargang af «Fjølnir», hvis indhold drøftedes videnom, vakte adskillig misbilligelse og forargelse. De misfornøjede gav ondt fra sig og fremførte haarde beskyldninger mod indholdet. Det var saaledes en meget fin lille artikel af naturvidenskabeligt indhold — fra Jonas Halgrimsons pen — «Om jordklodens natur og oprindelse», som mange tog forargelse af fordi den mentes kun daarligt at stemme overens med Bibelens skabelsesberetning. Der var ogsaa en fra «Den nordiske kirketidende» (1833, nr. 24, 25) oversat artikel: «Bemærkninger om islænderne især i religiøs henseende» af en dansk teolog Ludvig Chr. Møller, senere kendt som præst og seminarieforstander i Snedsted. Forfatteren paatalte i meget spagfærdige vendinger adskillige af de mest iøjnefaldende skavanker i det islandske kirkeliv, og drog især til felts mod den den gang endnu i Island herskende rationalisme. Herover følte adskillige saarbare sjæle (hvoraf der jo altid har været mange i Island) sig meget brøstholdne og udtalte sin harme over, at udgiverne

[1] Her gengivet efter dr. Carl Rosenbergs danske oversættelse trygt i dr. V. Gudmundssons Islands kultur i det 19. aarhundrede. En oversættelse af Olaf Hansen findes i «Ny-islandsk lyrik».

fandt det i sin orden at udsprede en for den islandske kristenhed saa nedsættende artikel, i steden for at tilbagevise den med en kraftig protest.

Men dette gjorde ikke synderlig indtryk paa udgiverne. De havde ved udgivelsen af sit aarsskrift vel haabet det bedste, men ogsaa været forberedt paa det værste. En bedre modtagelse end den, de fik, havde de aldrig gjort regning paa. Og de fortsatte da ogsaa med skriftets udgivelse i de følgende aar de principer tro, de havde gjort rede for i begyndelsen.

De vægtigste bidrag kom stadig fra Tomas Sæmundsson flittige pen. Hans artikler var da ogsaa dem, der jævnlig vakte størst misbilligelse og mod ham rettede tidsskriftes modstandere især deres skyts. Men det gjorde ikke indtryk paa hans uforfærdede præstesjæl. «Vi maa finde os i at blive kriticerede, i modsat fald berøver vi os selv retten til at kriticere andre», skriver han til sine venner. Hans interesser gik nu mere og mere i praktisk og social retning, efter at han var kommet til at leve som præst og embedsmand deroppe i folkets midte. Han kendte nu af daglig erfaring hvor skoen især trykkede. De sociale tilstande er det man, efter hans opfattelse, bør i første række have sin opmærksomhed henvendt paa. Han gør sig da ogsaa al umage for at lære disse tilstande at kende rundt om i landet, skaffer sig paalidelige oplysninger derom, selv fra de mest afsidesliggende egne, og overvejer hvorledes man bedst kan faa de nødvendige forbedringer i stand. Hvert aar bringer «Fjølnir» en aarsoversigt fra hans haand, hvor de mest forskjellige emner tages under behandling. Der skriver han om vejrliget og næringsvejene, om landboforhold og fiskeri, om skibsfart og handel, om kommunalvæsen og tyendehold, om fattigvæsen og fattigforsørgelse, om landets administration og embedsstand, om folkerepræsentation og foreningsliv, om skolevæsen og almuesoplysning, om sprogbehandling og nye orddannelser, om opbevaring af islandske oldsager og udgivelse af oldskrifter, om nye bøger i ind- og udland o.s.v. o.s.v. Samtidig skriver han større afhandlinger om specielle emner, t. eks. om Islands tiltagende folkemængde, om de islandske litteraturforhold, «om gaardes bygsel, behandling og udtægt», om althingets gen-

oprettelse og heldigste ordning, om den islandske handel o.s.v. Og alle disse forskjellige motiver afhandles med den største grundighed og ualmindelig sagkundskab. Samtidig varetager han med største samvittighedsfuldhed de ham paahvilende pligter som embedsmand, som præst i et folkerigt pastorat og som provst i et udstrakt herred. Han faar ogsaa tid til at dyrke de teologiske videnskaber; hvad der udkommer af nye og værdifulde teologiske bøger i udlandet faar han tilsendt direkte fra Reitzels boghandel i København; og han skriver lange breve til sine venner, breve som hvert for sig mange gange udgør en hel afhandling! Og foruden alt dette har han en meget stor præstegaard, hvis jord han driver selv og driver den endog med godt udbytte.

Man kan nok forstaa at en saa ildfuld og arbejdsivrig sjæl som Tomas Sæmundsson var det, maatte være den mest udprægede hader af alt sløseri og uvirksomhed. Det var han da ogsaa i højeste grad. Han kunde ikke taale at tænke paa, at den, hvem Gud havde givet gode ævner, lader dem henligge ubenyttede. Ingen af Jesu lignelser berøres da i hans gejstlige taler saa ofte som den om de betroede talenter. Allerede i sin lille danske broschüre fra kandidataaret giver han ondt fra sig overfor en mand, som han dog højagtede og beundrede saa meget som digteren Bjarni Thorarensen. Han syntes ikke den saa ævnerige digter er produktiv nok og udtaler sin dybe beklagelse over, at han ikke synes tilstrække- at agte paa sit kald i musernes tjeneste. «Forstaar han da ikke — skriver han — at digtere som Moliere, Milton og Klopstock, Holberg og Ewald have gjort mere for fædreland og verden en Napoleoner, mere for sæder og religion end tusinder gejstlige! Ikke at benytte og udvikle et saadant talent er at foragte den herligste af alle Guds gaver, er ligefrem at fornærme poesiens hellige aand!» I adskillige af sine mange «Fjølnir»-artikler læser han den islandske embedsstand teksten uden skaansel. Han beskylder den for altfor stor magelighed og uvirksomhed, for mangel paa interesse for almenvellet og befolkningens fremgang i dyder og dygtighed til at varetage sine borgerpligter, og for sløseri og utaalelig sendægtighed i sin embedsførelse. Præstestanden bebrejder han dens fuldstændige gaaen op i jordiske gøremaal, dens

aftagende interesse for borgerlige sysler, dens aandløshed i forkyndelsen, dens uvidenhed som følge af, at den ikke læser tilstrækkelig og forsømmer at anskaffe de litterære nyheder, som fremkommer. Da han allerede i sit andet præsteaar blev valgt til herredsprovst, fik han straks det første aar oprettet et læseselskab for herredets præster, og naar en af disse besøgte ham i hans præstegaard fik vedkommende som oftest en eller anden teologisk bog med i lommen hjem ved afskeden, med paalæg om at have gjort sig bekendt med indholdet inden han besøgte sin provst næste gang! Han puffer ogsaa ret kraftig til bønderne, saa vel dem paa landet som ved søkanten. De er ham gennemgaaende altfor sløve, gammeldags og konservative i deres maade at drive sin gaard paa, og de lader gamle vaner og vedtægter endog forhindre dem i at sørge for sit lovlige udkomme. Saaledes havde de fiskeridrivende bønder i hans nabolag onsdag i denne stille uge 1837 fanget en mængde fisk til samlet værdi af flere tusind rigsdaler. Men saa kom helligdagene; vejret var glimrende, bølgerne ligefrem sov i strandkanten, men — baadene gik ikke ud, fordi det var hellige dage. Da disse var forbi, var der sket omslag i vejret, saa baadene ikke kunde gaa ud og da det igen blev godt vejr, ja, da var torsken stukket af. Denne fremgangsmaade faldt ikke i en Tomas Sæmundssons smag. Det var, skriver han i en af sine aarsoversigter i «Fjølnir» hvor dette meddeles, baade synd og skam ikke at tage det gode medens det var at faa. Hvad lignede nu dette at sidde hjemme den Skærtorsdag i steden for at gaa ud paa fiskeri i det dejlige vejr. Det var meningsløst, ja en ligefrem latterlig maade at dyrke sin Gud paa! Naar Gud sendte en saadan velsignelse af den prægtigste fisk, at man saa at sige kun behøvede at strække hænderne ud for at faa fat i den, saa blev de siddende hjemme med deres baade af lutter indbildt ærbødighed for den store giver! Nei, saa skulde de heller vise sin gudfrygtighed ved med taknemligt sind virkelig gaa ud, hvad dag det saa var og fange hvad de kunde faa. Vilde de for enhver pris vise, at der dog var forskel paa dage, ja, saa kunde de f. eks. naar de gik ud paa fiskeri en hellig dag, lægge det halve af indtægterne af turen til sognets kasse. Saa

havde de da noget at staa imod med hvis det skulde knibe en anden gang!

Men hvad Tomas Sæmundsson ikke taalte hos folk i almindelighed, det kunde han selvfølgelig heller ikke udstaa naar han stødte paa det hos sine venner. Det fik hans københavn'ske medudgivere af «Fjølnir» at erfare. Han var langt fra at være tilfreds med sine værkfæller dernede. Aarsskriftet blev jo udgivet og trygt dernede i København, men dets bærende kraft sad som præst ude paa Island. Han havde da maattet betro sine venner dernede ledelsen af aarsskriftet. Men da nu Tomas ikke var blot foretagendets bærende kraft, men tillig den som økonomisk holdt det oppe, havde han jo al grund til at vente, at de tog tilstrækkelig hensyn til hans vilje og ønsker i valget af stof til tidsskriftet udover det, de fik tilsendt som bidrag fra hans egen pen. Men det syntes han ikke hans værkfæller gjorde tilstrækkelig. At de hverken besad hans udpræget praktiske sans eller hans rødglødende energi, var naturligvis uheldigt, naar de skulde arbejde sammen med ham, men det var ingenlunde det værste. Skade gjorde det selvfølgelig naar de ikke sørgede for at have tidsskriftet saa tidlig færdigtrykt, at det kunde afgaa til Island med de danske handelsskibe om foraaret, hvilket skete mindst to gange. Det værste var derimod, at de kære venner i København ogsaa viste sin mangelfulde praktiske sans ved selve stofvalget for saa vidt dette beroede paa dem. I steden for at lægge hovedvægten paa folkeopdragende og -oplysende, økonomiske og socialpolitiske artikler som sigtede paa at vække nationalfølelse, fædrelandssind og selvstændighedstrang, at ophjælpe næringsvejene, forbedre handelsforholdene o.s.v., vilde hans københavn'ske medarbejdere lægge hovedvægten paa at højne den almindelige dannelse, rense sproget, forbedre smagen o. lign. Selvfølgelig havde Tomas Sæmundsson ingen ting at indvende imod dette i og for sig, men i sammenligning med det andet var dette for en bisag at regne. Den uoverensstemmelse førte til ret stærke rivninger mellem Tomas og hans venner nede i København. Han beskyldte dem for uvirksomhed og sløseri, for doktrinær videnskabelighed, æstetisk fornemhed og pedanteri, hvorved de folkelige opgaver, tidsskriftet havde sat sig, hemmedes i steden for at fremmes. Da Tomas

kvitterer for modtagelsen af «Fjølnir» 1838, som bl. a. bragte Jonas Hallgrimssons prægtige digt «Gunnarsholm», skriver han ret betegnende til vennen: «Hvad dit digt angaar, skal jeg ikke kunne sige noget om det, eftersom jeg ikke har faaet det læst.» Denne udtalelse har en tydelig adresse: Den skal ingenlunde sige, at Tomas ikke har sans for vennens digtning — mindst af alt et digterværk af «Gunnarsholm»s uomtvistelige lødighed og rytmiske elegance — ti han satte i virkelighed stor pris paa den. Men det var ikke det, som mest tiltrængtes saaledes som sagerne stod i Island, hvor det gjaldt en kamp for folkets opkomst og økonomisk-sociale fremgang. Og naar hans venner saa til gengæld, som svar paa hans tiltale dadlede ham for en skødesløs behandling af modersmaalet i de nedsendte artikler, gav han til svar, at ogsaa i det stykke kunde man gaa for vidt i ømfindtlighed. Sproget var dog kun et middel for tanken. «Lær folket først at tænke, saa lærer det efterhaanden ogsaa at tale».

Det vil nu ikke kunne benægtes, at Tomas Sæmundsson var med aarene blevet lidt pirrelig i sindet. Hans helbreds tilstand havde uden tvivl nogen skyld deri. Og den var ikke bleven bedre med aarene. Hans virkelystne aand undte ham sjælden den hvile, hans svage legeme saa haardt behøvede. Blodspytningsanfaldene blev mere og mere hyppige. Atter og atter maatte han holde sengen for længere tid ad gangen, uden dog helt at kunne lade være med at arbejde. I et brev fra 1840 til vennen Konrad Gislason gør han denne en undskyldning for at han har maattet sjuske en fremsendt afhandling af. Han har ikke kunnet skrive mere end tre linier ad gangen uden at hvile sig, ti saa strømmede blodet ham ud af munden. Det gjaldt da for ham om at faa tankerne hurtigst mulig fæstede paa papiret ligegyldigt i hvilken form! Fra september 1840 er han jævnlig sengeliggende. Den 11. september slutter han sit brev til en af vennerne i København med disse ord:

«Jeg har saa ondt ved at skrive liggende paa siden. Gud véd, om det ikke bliver sidste gang, du modtar en skrivelse fra mig. Men hvorom alting er: Jeg beder dig og eder alle: tænk paa Island og lær eders børn og børnebørn at gøre ligesaa, da mærkes det mindre om vi, der er ældre, rykkes bort.»

Ud paa efteraaret blev det lidt bedre igen. Han kunde vel ikke staa op, men han kunde, lænet op til sin hovedpude, arbejde med sin pen. I disse maaneder skrev han for det meste sengeliggende tre af sine maaske vægtigste afhandlinger; den sidste er dateret «i januar 1841». Noget før jul følte han sig igen saa rask, at han kunde være oppe, ja nytaarsdag stod han tilmed paa prækestolen i sin kirke, men — for allersidste gang! Midt under prædikenen svigtede stemmen ham, saa han maatte afbryde sin tale, medens der endnu var et godt stykke tilbage af den. Fra nu af var han for det meste sengeliggende. Men end ikke i den sidste lange sygdomstid kunde hans virkelystne aand unde hans af sygdom hærgede legeme hvile. Sengeliggende arbejdede han f. eks. med et manuskrift indeholdende lejlighedstaler, som skulde trykkes til foraaret; endog et teologisk arbejde syslede han med i denne tid: en ny og tidssvarende udgave af en evangelie-harmoni til brug for præster og lægfolk. Saa let og smærtefri var hans sygdom lige til det sidste, at han endog kælede for den tanke muligens at komme op igen saa snart der kom lidt varme i luften, skønt han paa den anden side ogsaa var fortrolig med den tanke muligvis at blive kaldt bort forinden. Den 16. mai om foraaret (1841) ankom der en pakke nye bøger fra Reitzels boghandel i København. Hans hustru maate bringe pakken ind i sygeværelset og aabne den. Med straalende blik betragtede den syge de nye bøger, der blev forevist ham. En af dem, en ny teologisk bog, lod han lægge paa bordet ved siden af sin sygeseng, for som han sagde: «Den bog har jeg nu saa længe glædet mig til at stifte bekendtskab med. Jeg vil begynde paa den i morgen» — idet han dog tilføjede med et smil: «hvis jeg da lever til den tid.»

Det gjorde han imidlertid ikke; — allerede den næste morgen — 17. mai 1841 — sov han hen stille og rolig, endnu ikke fyldt sit 34. aar!

I henhold til den korte tid — kun syv aar — som det forundtes Tomas Sæmundsson at virke i efter tilbagekomsten til sin fødeø, maa hans forfattervirksomhed kaldes baade meget omfattende og meget betydelig, i mindste i betragtning af den omfattende embedsgerning, han ved siden af havde at varetage

og med stræng samvittighedsfuldhed og pligtopfyldelse ogsaa varetog saalænge hans kræfter tillod det.

Hans bortgang i en saa ung alder føltes som et smerteligt tab af hans landsmænd, saa vel af venner som af modstandere. Vel kom den ingenlunde uventet. Han havde jo i aarevis været en dødsmærket mand. Alligevel føltes den saa meget smærteligere af hans landsmænd, som det nu maatte staa klart for enhver, som kendte ham, — og han var jo landskendt længe før sin bortgang — at han i et og alt havde levet for sit land, dets lykke og fremgang som den, der tilfulde har forstaaet at «sit fædreland skylder man alt».

Jonas Hallgrimsson skrev ved vennens bortgang i et skønt og stemningsfuldt mindedigt:

Lengi mun hans lifa rødd,
hrein og djørf, um hædir, lautir
húsin øll og vidar brantir,
er Isafolel er illa stødd».

Dette har eftertiden indtil denne dag fuldtud bekræftet. Tomas Sæmundssons røst er endnu ikke døet bort i Island. Endnu lytter hans folk gærne til hans alvorlige maningsord, som de lyder til det fra hans mange vækkende afhandlinger, ligesom det indtil denne dag har i taknemlig erindring trolig bevaret mindet om ham som sit folks gode søn, som til sidste aandedræt helligede det sine kræfter — ja, som en af Islands bedste sønner i det 19. aarhundrede.

BØN OG FASTE.

Studenterbevægelsens bønnedag. 2den søndag i faste. Mk. 9, 17 flg.

Av Bretteville Jensen.

Forfærdelig som ingen anden tid har vi faat illustrert hvad det betyr naar syndens og dødens kræfter griper mennesker og folk og sliter i dem. Vi vet hvorledes det kommer til at gaa: «De fraader og skjærer tænder og visner bort», som det staar idag.

Og selv om vi iblandt tør løfte vort blik til bjergene, og haabe det tilsidst maa komme noget av en opstandelse ogsaa ut av dette — det blir dog fremfor alt den store jammer vi ser: Al den folkelykke som blir traatt under føtter! Alle de menneskeskjæbner som blir agtet for intet og kastet «snart i ilden og snart i vandet» —, alt det gudsrikearbeide som synes at bli trampet ned med jernskodd hæl!

Maa ikke skammen ta os naar vi tænker paa hvordan en mængde mennesker i nutiden ikke engang agter *saa meget* paa levende kristendom at de falder paa at undres over at hjælpen mot alt dette forfærdelige ikke er kommet fra *den kant?*

For slik staar det. Det er et av de uhyggeligste vidnesbyrd om hvor litet levende kristendom endnu har magtet at trænge igjennem og gjøre sig gjældende i verden.

Dog er det ogsaa de som siger med faren i vort evangelium: *Hvorfor kunde ikke disciplene drive det ut?*

Og vi kan ikke fortænke dem i det. Jesus er dog kommet «for at gjøre ende paa det onde». Det skulde ikke passe bare paa den syke gutten, det han siger: *Bring ham til mig!* Jesus ser engang satan falde ned som et lyn fra himmelen. Han trodde saa stort om sine venner at de skulde bli *salt*

mot forraatnelsen i verden. Ja, han sa engang de skulde komme til at magte større ting end det han selv hadde gjort!

Det var da ikke heller bare *utenfor* discipelkredsen det blev spurt dengang.

Vi skjønner godt hvorledes det *saareste* spørsmaal kom fra Jesu egen vennekreds. De spurte ham i enrum: Hvorfor kunde ikke vi drive den ut?

Vi forstaar dem godt — ogsaa dette at de spurte ham *i enrum.*

Ja — *hvorfor kunde vi ikke?* Ikke engang i det lange løp, med de snart to aartusinder kristendommen har hat til dette arbeide? Hvorfor er vi ikke i kraft av Jesus Kristus blit saa pas sterke at i det mindste dette forfærdelige var blit umulig? — — — Kristne venner — hvad skal vi sige, og hvormed skal vi undskylde os?

Vi vet ialfald en ting: det med de mange kløgtige ord og undskyldninger, det er ingen god vei. Vi kommer ikke frem paa den kant. Ikke med en nogenlunde uskadd samvittighet.

La os heller gi agt paa det Jesus svarte disciplene: *Dette slags kan ikke drives ut uten ved bøn og faste.*

Jesus viser hermed først og fremst enhver som vil være discipel ind til sig selv, til det personlige — han lytter likesom efter det personlige Gudsliv og Kristusliv.

Ikke sandt — vi har alle møtt en og anden om hvem vi kjendte: hvorledes det ellers var med de mennesker, hvad de saadan i det ytre fik ut av livet — *livet i Gud, troskapen mot Kristus,* det var utvilsomt den største sak for dem. Derfor visste vi ogsaa ganske bestemt en ting om dem: De *bad,* de maatte bede, ikke bare saadan engang imellem. Nei, de bad til stadighet. Og mest om det som hadde sammenhæng med Gudslivets vekst i dem selv og i andre.

Naar vi tænker paa et saadant menneske, forstaar vi ogsaa noget av det med *fasten.* For det følger med og kommer paa en maate virkelig av sig selv naar et menneske vil være *kristen for alvor,* og sætte det over alle andre ting, naar han *vil* det vi siger i salmen:

Nærmere, o Jesus, ind til dig,
nærmere hvad end det koster mig,
nærmere imorgen end igaar,
nærmere til dig fra aar til aar!

Naar du stod overfor et saadant menneske hvor du merket du hadde at gjøre med det *egte væsen*, den virkelige kristendom, — kjendte du ikke da: Sandelig, anderledes vilde det ha set ut i verden om det var mange av dem, om de var de fleste!

Og en ting til: Merket du hos saadanne mennesker meget av det *mistrøstige sind?* Ja, nok kunde de iblandt være mistrøstige naar de tænkte paa sig *selv* — men naar det gjaldt kristendommen? Merket du hos dem at de nogengang hadde opgit troen paa at Jesus Kristus nok skulde faa gjort ende paa det onde?

La mig idag faa nævne et saadant menneske som har faat særskilt værd for mig. *Min mor.* Jeg vet neppe noget menneske av de jeg har kjendt som i den grad som hun var *tilrede for andre,* altid færdig til at gi sin tid, sit arbeide, sin kjærlige deltagelse. Dog var det en stund paa dagen som var hendes egen, og som hun holdt haand over: den stille morgentime med bønnen og bibelen. Kom vi gutter *da* ind og vilde hende noget, saa var et eneste blik bort til mor nok til at vi stilt og andagtsfyldt trak os tilbake. *Det var mors egen time.* Mors samliv med os og med andre — saa længe hun fik være mellem os her paa jorden — har lært mig endel om den sterke og inderlige sammenhæng mellem de to ting: *bøn* og *faste.* Under de vanskeligheter ogsaa jeg har hat med tanke paa bøn, og hvad som kan komme ut av bøn, har jeg faat en særskilt hjælp fra mor. Saa meget maa jeg i mit liv lægge ind under den store forlatelse. Dog vilde jeg nødig se mig selv slik som jeg *kunde ha været* uten mors bøn.

Det slags mennesker blir *vidnesbyrd om Kristus.*

Ja, Jesus Kristus! *Ham* vil vi løfte op mellem os og foran os idag.

«Formaar du noget, saa hjælp mig,» siger den ulykkelige far.

«Om jeg formaar?» siger Jesus. «Alt er mulig for den som tror.»

Se, vi tænker nu ved disse sidste ord mest paa os selv; vi maaler og veier vor stakkars tro, og ryster paa hodet i saart, eller sløvt, mismot. Men lat det nu engang fremfor alt gjælde *ham!* Slik som han her uten tvil først og fremst taler om sig selv: Alt er mulig for den som tror!

Han har tro, venner.

Det kan nok netop idag ta sig ut som var det trods alt noget iveien ogsaa med hans tro og fortrøstning til Gud. Han kommer fra forklarelsen — fra at tale med Moses og Elias, de «som kom fra de evige bjerge» og ned til os «dalfolket» — vi som saa let spørger: Formaar du noget? Og hans hjerte krymper sig, og han utbryder: «Du vantro slegt! hvor længe skal jeg være hos eder? hvor længe skal jeg taale eder?» Det kunde synes som var det dennegang paa særskilt vis kjød av vort kjød og ben av vore ben —, som blev han selv tat av motløsheten og vantroen. — — —

Men det er ikke saa! Vi vet hvad de hadde talt om paa bjerget. Lukas har et ord om det — uten at jeg kan sige hvor han hadde det fra. De talte sammen om *Jesu bortgang som han skulde fuldbyrde i Jerusalem.* Nei, Jesus var nok ogsaa her indenfor den store, hellige kreds han likesom trækker op rundt omkring sig selv naar han siger: Det er min mat at gjøre Guds vilje. Saa passer det ogsaa her til forklaring det som er sagt ved salmisten — nidkjærhet for dit hus har fortæret mig!

Nei, Jesu tro og Jesu bøn blev ikke ødelagt av det at han søkte sit eget og vilde spare sig selv. Hos ham gik de altid trofast sammen de to store ting som hører sammen: bønnen og fasten, troen og hellighetsdriften. Derfor blev ogsaa troen og bønnen altid for Jesus det de skal være: *En aapen dør ind til Gud, og ingen kan lukke den!*[1] Da alle sunde syntes lukte, bar det ham igjennem: det er fuldbragt! Fader, i dine hænder overgir jeg min aand. Og saa mange som har set noget av *denne* Jesu Kristi herlighet, de vet: sandelig, hans plads er nu og i al evighet hos Gud. Ved Guds, den almægtige Faders høire haand i det høie.

* * *

Men nu *vi,* venner? Jeg tror vi vet hvad det fremfor alt gjælder. Jesus Kristus er ikke blit borte, og han er ikke uvirksom Han vil endnu være med os og aabenbare sin magt for os. Hos ham som er troens ophavsmand, kan endnu den

[1] Smlgn. lektien til dette evangelium fra Aabenbaringen (3, 8).

levende, sterke tro og bøn bli tændt op. Hos ham som ogsaa er troens *fuldender*, kan endnu veke, offersky, begjærfyldte mennesker faa magt og mod til at faste — ikke bare til at bede, men til at faste, eftersom det trænges, til at gi sig helt hen uten at bede om lov til at spare sig selv.

Jeg tror vi vet hvad det gjælder. Det spørges fremfor alt om den ene ting, at vi avgjort *faar med ham at gjøre!*

Saa skal ogsaa vor tro og bøn anderledes bli en aapen dør ogsaa for os — en aapen dør ind til Gud, og ingen skal lukke den. Saa skal ogsaa vi anderledes magte at bli Guds medarbeidere.

Aa, vor inderste nød den hænger dog naar alt kommer til alt sammen med avmagten inde i os selv. Vi kjendte iblandt — aa jo, det har noget paa sig dette med jammersangen fra Ro. 7: Hvem skal fri mig fra dette dødens legeme!

Dog er vi ikke bestemt til bare at synge jammersangen — vi saa litt som Paulus. I vet, netop fordi han saa avgjort vilde ha med Jesus at gjøre, derfor kunde han ogsaa — og fremforalt! — *en anden sang*, seierssangen fra Ro. 8: Livets aands lov har i Jesus Kristus frigjort mig fra syndens og dødens lov!

«Jesus tok ham ved haanden og reiste ham op, og han stod op.» Saadan staar det stort og enkelt i evangeliet.

Lovet være Gud som gir os seier ved vor Herre Jesus Kristus!

Ogsaa *det* er bestemt til at faa mennesker til at undres. Ogsaa det er bestemt til at bli med og forandre jordens skikkelse.

Mine tilhørere: Vist kan vi, særskilt i vor tid, stanse op foran mange ting som synes os saare og vanskelige at forstaa — ikke bare inde i os selv. Dog staar det fast, og gjælder ogsaa os, at den som for alvor vil være med her i personlig Kristusliv, i bøn og faste, han skal finde den sikre traad som kan føre vore rædde tanker ut av rædselslabyrinten. For da kommer jeg altid paany til at stanse op, ikke foran al jammeren eller mit eget stykkevise kristenliv, men *foran Jesus Kristus selv.*

Og vore bønner blir ikke saa meget og saa ondt for-

hindret. Det staar et hverdagslig, men sundt og sterkt ord om det i 1ste Peters brev[1] — noget om at vi skal leve med hverandre i kjærlighet og fordragelighet — *for at vore bønner ikke skal bli forhindret.*

Det er blit sagt til os som vil bli prester: *Den hellige tjeneste kræver tjenere som vil helliges*[2]. Saaledes er det ogsaa med den hellige tjeneste i *fælles bøn* som vi tænker paa idag — ogsaa *den* kræver fremfor alt tjenere som vil helliges. Som han siger det, det kristenmenneske som taler til os i første Timoteusbrev: jeg vil at mændene paa hvert sted skal bede saaledes at de opløfter hellige hænder — — — La os vite det, og ville det.

Vi vil prøve at bede sammen idag. Vi vil ogsaa bede om at det dog ved Guds sterke hjælp snart maa bli en ende paa krigen, og anderledes end nu brorskap mellem folkene og kjærlighet mellem menneskene! Det var saart og ondt at se hvordan selv de som sendte os opropet til denne almindelige bønnedag for studenter ikke vaaget sig til at tale sterkt og avgjort om denne store sak. Vi vil ikke dømme dem. Det er lettere at vaage sig til naar man faar lov at staa utenfor folkenes store mandring.

Men *bede om det* vil vi! Til ham som ogsaa idag magter at gjøre langt overflødigere end hvad vi beder eller forstaar.

Bede vil vi. Til ham som har løftet kjærligheten op som det største og sidste mellem menneskene og Gud.

Bede vil vi. Ikke bare hver for os, men *sammen*, saa godt vi kan. Stort er det naar én blir enig med sig selv om at nu skal Guds sak, Jesu Kristi sak, bli det største for ham. En fødselstime er det. Endnu større naar de mange kan og vil gaa sammen her! Vi vil ikke vokse fra Jesusordet om hvad der kan komme ut av det naar to blir enige om at bede paa jorden. Og vi tænker særskilt paa det at vi staar sammen i bøn idag en stor kreds av mange stammer og folk og tungemaal *av kristne studenter.* Det har været talt til os om at Gud maa faa opvække personligheter iblandt os som med klare hoder og varme hjerter kan vise os Kristi budskap netop til vor tid — vise veien fremover til det vi kan gjøre, og saa netop i studenterverdenen —, peke paa arbeidsopgavene. Gud gi os ogsaa det i naade.

La os bede.

[1] 3, 7.
[2] G. Jensen: Indledning i prestetjenesten.

NAAR SALTET MISTER SIN KRAFT.

AV SOGNEPREST WICKLUND.

Fredrik Paasche[1] nævner Johannes døperens forhold til soldaterne; men hvorfor tar han ikke under overveielse hvad der staar om Jesus i denne henseende? Høvedsmanden i Math. 8 var jo en mand som levde av krigshaandverket, og i samtalen med Jesus fremhæver han saa sterkt den militære disciplin; det er klart, at han altid stod færdig til at lyde en ordre fra de overordnede, likesom han var vant til. at hans underordnede stridsmænd straks utforte hvad han befalte. Hans store tro stod aapenbart i levende forbindelse med de erfaringer, han daglig gjorde i sin krigstjeneste. Men sa' Jesus til ham: Du maa træde ut av krigstjenesten! Du maa ialfald ikke adlyde nogen ordre til at bruke sverdet, eller kommandere nogen soldat dertil! Nej, tvertimot, kan vi gjerne sige. For han roste hans store tro og tok anledning derav til at tale om de mange fra øst og vest som skal faa sidde tilbords i himlenes rike, medens rikets børn skal kastes utenfor. Det friske salt til velsignelse for jorden kan findes hos en hedensk høvedsmand midt i hans militære tænkesæt, medens saltet kun altfor meget har mistet sin kraft hos «rikets børn».

Et andet ord av Jesus, som absolut maa tages med, naar der skal prøves, om «der er en motsætning mellem vaabentjenesten og Kristi aand» det er hvad vi læser Lk. 22, 36—38. «Den som ikke har sverd, han sælge sin kappe og kjøpe sig et.» Disciplene forstod det bokstavelig, naar de sa: «Herre, se her er to sverd.» Og Jesus svarte dertil: «Det er nok!» Det var like før de gik ut til Gethsemane, at denne samtale fandt sted, og et av sverdene var det, som Peter hug til Malkus med. Hvilke tanker man end kan gjøre sig ved denne samtale, saa er det dog umulig at faa det frem. at der

[1] I «For kirke og kultur», januar 1918.

aander nogenslags uvilje mot krig og blodsutgydelse. Mon det ikke heller kan tolkes saaledes: De mennesker, som vi nu skal møte, har fortjent at hugges ned! Sml. Math 24, 51.

Vi behøver altsaa ikke at gaa til Det gamle testamente for at finde forsvar for sverdet og sverdets gjerning; vi behøver heller ikke at paastaa, at Paulus staar i strid med Kristus her. En alvorlig overvejelse av Jesu egne ord gjør det klart, at fredsarbejdet maa lægges paa en anden grund end den som Fredrik Paasche bygger paa. I virkeligheten er saadan forsvarsnihilisme en av de største hindringer for et alvorligt fredsarbejde. Saltet mister sin kraft paa den maaten.

Det ideelle er aldeles ikke, at man altid og i alle tilfælder skal vise sverdet fra sig og ikke bruke det efter dets bestemmelse. Det ideelle er at forstaa og gjøre, hvad Herrens vilje er. Men en materialisering av Herrens vilje saaledes, at den altid skulde være bunden til det 5te buds ordlyd, er langt fra Herrens aand. Det lød vel forfærdelig for jøderne, som daglig lærte i det 3die bud: «I seks dage skal du arbeide, men paa den syvende dag skal du hvile!» naar Jesus sa: «Min far arbeider indtil nu, ogsaa jeg vil arbeide». Men hvor dog det tredie bud løftes høit ved Jesu ord! End om vi kunde sige noget lignende ved det femte bud! For det er klart nok, at vor far i himlen tar det ene menneskeliv efter det andet fra dag til dag og paa mangehaande maater.

Det er dog retfærdigheten det kommer an paa, kjærlighetens retfærdighet, og den faar da bruke de midler, som er mest tjenlige for dens formaal under de bestemte forhold.

Derfor skal vi vogte os for at dømme Det gamle testamentes mænd, naar de gik i krig og opmuntrede til krig. Og vi bør forstaa Moses baade naar han siger: Du skal ikke slaa ihjel! og naar han byder Josva rykke ut med hæren og nedsable de mange tusinder. Har ikke selve fredsfyrsten sagt: Jeg er ikke kommen for at sende fred, men sverd? (Math. 10, 34). «Fred for enhver pris» er aldeles ikke bedre end mord, heller værre.

Fredsarbeidet maa bygges paa retfærdighet, voksende forstaaelse av hvad ret er og voksende iver for at gjøre ret og tjene retfærdigheten. Det er Guds rike med dets retfærdighet,

som alene kan bringe fred og glæde, en menneskeværdig fred, som hater neutralitet og brutal endrægtighet; en menneskeværdig glæde som tar avstand fra mørkets og løgnens glæder. Jo mere levende retfærdighetsfølelse, jo mere glødende iver for ret og sandhet, des mere virkelig fred, des mere virkelig glæde indbyrdes. Som de der lever for retfærdigheten er Jesu disciple jordens salt; slappes denne følelse, da mister saltet sin kraft. Men leves der i sandhet for retfærdigheten, da sættes alle kræfter i bevægelse for at tjene den; da brukes ogsaa sverdet, naar det er nødvendig, naar menneskene ikke vil forstaa andet sprog end det, som sverdet taler. Det er haarde tider, naar det blir nødvendig at gripe til sverdet; men en kristen mand og kvinde bør se de haarde tider i øinene og ikke bøie av fra Guds ret for de haarde tiders skyld. Det ideelle er aldeles ikke at spare sit liv, naar Gud kalder til forsvar for et menneskes ret, til kamp mot dem som gjør uret.

Men hvem er skikket til at bruke sverdet? hvem er skikket til at avgjøre, naar dette yterste middel maa komme i anvendelse? og hvem kan bruke det uten synd? Ja, se her er det store spørsmaal, og her har fredsvennerne noget at komme med, som tænkende mennesker ikke kan avvise.

Det er da for det første klart, at ingen bør være dommer i sin egen sak; spørsmaalet om retten bør avgjøres av andre, om det lar sig gjøre. Derfor er der domstole i de ordnede samfund og en øvrighet som bærer sverdet. Ofte blir der vel allikevel uretfærdige domme, ja likefrem justitsmord, og naar dødsstraffen betragtes som en hevn, har den ikke nogen kristelig begrundelse. Men en vaaken og voksende retsbevissthet blandt folket fører til mere retfærdige love og retfærdige domme, og der kan være utsigt til, at dødsstraffen tilsidst kan falde ganske bort ialfald i praksis. Og hvor ønskeligt! Hvem vil være bøddel, naar det kan undgaaes paa skikkelig vis?

Men likesom den enkelte person ikke bør dømme og eksekvere dom i sin egen sak, saa bør heller ikke samfund og riker optræde saadan mot andre, hverken store eller smaa samfund. Herom maa ventes enighet blandt alle som bekjender Kristi navn. Der maa da optages et ihærdig arbeide for

at faa istand internationale love og internationale domstole med en international øvrighet bak sig, som kan bruke sverdet, om det behøves — og som alene har ret dertil.

Hvad er til hinder for saadan international retsorden? Det er aapenbart at der kræves enighet om visse retsgrundsætninger, hvis det maal skal naaes. De forskjellige lande som skal danne et saadant retsforbund maa ha vundet frem til at anerkjende de kristelige principer om menneskeværd og menneskeret ogsaa som folkefærd og folkeret; og æresfølelsen maa ha vundet frem til i nogen grad at forstaa, at den største er den som rækker længst i at tjene og gjøre vel.

Det er om disse kristelige principer den nuværende krig dreier sig, og tak og ære skal de folk og riker have, som holder ut i kampen for dem, hvormeget de end ikke selv til enhver tid har fulgt disse principer. Der bør ikke bli fred, og der kan ikke bli varig fred, saalænge som nogen av parterne vil ha ret til at undertrykke andre folk, saa de ikke skal faa leve sit eget liv i retfærd og sandhet og yde sit bidrag til menneskehetens fremvekst. Der kan ikke bli varig fred, saalænge som et folk sætter sin ære i at herske paa hedensk vis istedetfor at se hen til ham, som de kristne kalder Herren.

HENRI BERGSON OG «DEN RENE BEVIDSTHED».

I «Politiken» av bladets chefredaktør, Viggo Cavling.

I 1888 indleverede den da trediveaarige, ukendte Henri Bergson en doktordisputats til Sorbonnen. Medens saa mange andre disputatser er sunket ned i glemselens mørke, er Bergsons i sit hjemland stadig blevet optrykt, vistnok ialt i seksten oplag, den er blevet oversat paa alverdens sprog og foreligger omsider paa dansk i en fortræffelig oversættelse af dr. Kort Kortsen under titlen «Den rene bevidsthed». Det er intet under, at dette værk har faaet saa mange læsere, thi den unge Bergson optrækker heri hovedlinjerne for den filosofi, der siden har faaet afgørende betydning i moderne tænkning.

Da Bergson begyndte sin virksomhed som skribent førte selvglade positivister det store ord. Den saakaldte associationspsykologi havde reduceret jeg'et til en samling bevidsthedstilstande: Fornemmelser, følelser og forestillinger. Det var i de tider, da man docerede, at den menneskelige følelse beherskes af de samme kemiske love, der finder anvendelse paa sukker og vitriol. Professor Wundt i Leipzig havde lige gjort furore med sin «Psykofysik». Ved hjælp af kontrolapparater og vægtskaale maalte han de menneskelige forestillinger og følelser. Videnskaben betragtede mennesket som et slags mekanisk optrukket ur, der gik med hjul og lodder. Det videnskabelige frimureri var enigt om, at viljens frihed var lig nul.

Paa baggrund af denne positivisme maa Bergsons disputats ses. Han vender sig dristigt mod sin samtid og erklærer, at hele den moderne videnskab er opbygget paa et falsum. Mennesket er ikke en avtomat, men et frit væsen, det mekaniske *jeg*, som positivisterne opererer med, er kun et genganger-jeg, en skygge, som det egentlige jeg kaster ud i rummet. Naar mennesket forveksler skyggen med det egentlige jeg, skyldes det kortsynethet og vane og ikke mindst en

misforstaaet opdragelse, der mere henvender sig til hukommelsen end til dømmekraften. Af slaphed og blødagtighed er mennesket blevet til avtomat. Saa kommer videnskaben og sætter kronen paa værket ved at erklære, at saaledes og ikke anderledes skal det være!

Om Bergsons kamp mod positivisterne faar man besked i «Den rene bevidsthet». Et kort og klart resumé findes i øvrigt i Hr. Jørgen Fr. Jørgensens lille, letlæselige bog «Bergson i omrids».

Denne kamp skærpedes, fordi positivisterne syntes at have en forbundsfælle i den umiddelbare sunde menneskeforstand. At det almindelige, godt begavede menneske til stadighet skulde forfalske den givne virkelighed, synes utroligt. Og dog paastaar Bergson, at vi alle gør det — af praktiske grunde! Naar vi skal danne os et verdensbillede, glemmer vi at regne med de mulige fejl, som vor anskuen er beheftet med. Vi sejler med et kompas, der ikke er rettet. Hvorfor? Fordi vi først og fremmest er handlende og ikke rent erkendende væsner. Det er handlingen eller snarere dens resultat, der har interesse for *os*. Og handlingen maa altid rettes mod et bestemt fast afgrænset maal, som tanken kan samle sig om. Dette medfører, at vi af den Helheds*bevægelse*, som naturen i virkeligheden er, udskærer isolerede elementer, der for os bliver den materielle verden, i hvilken vi til daglig lever. Livet er en kontinuerlig strøm, men af praktiske grunde holder vi os til bestemte hvilestillinger eller punkter i dens bane Vor tanke bærer sig ad likesom kinematografen, der omsætter en bevægelse i en mængde øiebliksbilleder af bestemte stillinger. Resultatet af denne proces er vore begreber. Videnskaben slutter sig til dette almenmenneskelige fejlsyn, thi den anser det for sin opgave at levere et fast og uforanderligt udtryk for en bestemt side af virkeligheten. Videnskaben opstiller et skema og faar derved ikke fat i den egentlige virkelighed, som Bergson døber *la durée* — tidsløbet.

I en senere bog — *Matière et Mémoire* — giver Bergson en helt ud mesterlig skildring af denne øienforblændelse. Han forklarer nærmere, hvorfor vor anskuen af «tingene» ikke er uhildet. Perceptionen er jo blot den højeste grad af den almindelige tilpasning til omgivelserne — hvad vi ser, naar

vi aabner vore øine, er kun de ting, der har interesse for os. Men virkeligheden bestaar af tusinder af andre ting. Videnskabsmanden saa vel som lægmanden glemmer, at den menneskelige forstand ikke er andet end en praktisk indretning skabt til orientering. Dyrene, der ogsaa har forstand, orienterer sig paa en anden maade end vi. Hvem afgør, om *vor* orienteringsevne er den sikreste! Det synes i hvert fald, som om «den rene fornuft» har medført det fundamentale fejlsyn, at der er mere i det ubevægelige (kendsgerningerne, tingene) end i det bevægelige (tendensen).

Det er dette fejlsyn, som Bergson søger at klare. Her maa han kæmpe mod mange vanskeligheder. Videnskaben og den «sunde fornuft» og ikke mindst sproget. Sproget er skabt af den gamle livsanskuen, det er hildet i alle fordomme, og for at plædere sin sag maa filosofen opfinde nye ord, der ikke straks kan blive gangbare. Han søger da bistand hos forfatterne, der er udsat for lignende vanskeligheter som han selv. Han skriver: «Vi maaler en romanforfatters talent paa den kraft, hvormed han drager følelser og forestillinger op fra det fælles omraade, i hvilket sproget har likesom ladet dem falde ned». Dog, da han ikke selv er digter, men kun filosof, kaster han til sidst pennen med det fortvivlede udbrud: «Tanken vil altid være inkommensurabel med sproget!»

Bergson er ofte blevet stemplet som mystiker. Med urette, som bl. a. dr. Severin Christensen har paavist. Det er en misforstaaelse at opfatte Bergson, som om han ringeagtede forstanden og videnskaben. Han tilbageviser kun forstandens og videnskabens overgreb. For at fange den egentlige virkelighed tyer han til den ubekendte størrelse «Intuitionen». Det er videnskabeligt forsvarligt, thi ogsaa i matemathiken maa man som midlertidig hjælp benytte ubekendte størrelser. Den, der først skulde bevise, at jorden ikke var «flak», turde ikke være kræsen med sine midler. I virkeligheden kæmper Bergson mod en almen øjenforblændelse af en næsten uudryddelig natur.

Som *kritiker* er alle nødt til at bøie sig for ham. Selv om Brunetières hyppigt citerede ord om «videnskabens bankerot» var forhastede, maa det dog indrømmes, at det indtil dato ikke er lykkedes nogen filosof at opstille et afsluttet

verdensbillede. Positivisterne havde ganske vist god orden i deres lille kunstige verden, men der var ikke højt til Himlen, hvor de færdedes, og naar regnskabet skulde gøres op, blev der en mængde brøker tilbage — problemer, der flot blev affærdiget som «liggende over vor erkendelse».

Bergson har forstaat, at al videnskab er dilettanteri, hvis den ikke har sine grundbegreber i orden. Det er derfor, han straks tager vore forfædres tre hovedhjørnestene tid, rum og aarsagslov op til kritisk eftersyn. Af disse lader han egentlig kun rummet i nogenlunde fred. Tiden spalter han i to slags tid (en gældende for den aandelige, en anden for den materielle verden). Lige saa respektløst behandler han den ukrænkelige aarsagslov. Han paastaar, at netop saa anvendelig den er i mekaniken, netop saa ubrugbar er den i aandens verden af den simple grund, at to identiske aandsfænomener aldrig har foreligget og aldrig vil komme til at foreligge. Han sammenligner den menneskelige bevidsthed med en snebold, der, idet den trilles gennem sneen, bliver større og større Fortiden bliver stadig i den og vokser ustandseligt med alt, hvad den samler op paa sin vei. Gentagelse er udelukket paa bevidsthedens omraade, og al tale om lovmæssighet dér er altsaa absurd

Modstandere af Bergson har kun kunnet fremføre vage argumenter mod hans teori om den sjælelige dobbelthed. Selv en skeptiker som professor Høffding skriver: «Der er i mine øjne ingen tvivl om, at denne betragtning i sig selv er rigtig, og at det er gavnligt, at den gøres gældende, for at den kan bevare den rette forstaaelse af videnskabens og i det hele af eftertankens stilling til iagttagelsen og derigjennem til livet». Dette er en anerkendelse, der nok er værd at notere.

Dermed har Bergson regnet Han har i analogi med William James paavist den sjælelige dobbelthed. I hvert menneske findes to slags jeg, det egentlige dybe jeg, der staar i intim forbindelse med selve livsstrømmen, samt skygge-jeg'et eller handlings-jeg'et, der er det sociale element i menneskenaturen, vendt utad mot ting og begivenheder.

Positiviserne har kun ret i, at viljen er ufri, at menneskebevidstheden gaar paa hjul og lodder, saa længe det gælder skygge-jeg'et. Det frie viljeliv har intet med denne avtomat at gøre, det er helt knyttet til det egentlige jeg. Naar det fundamentale jeg hittil har været saa upaaagtet, saa skyldes det den sørgelige kendsgerning, at det altfor sjældent faar spillerum. Mennesket hygger sig godt nok i den mekaniske skinverden, hvor handlingen minder om en refleksbevægelse, er magelig og let som mekanik.

Det egentlige jeg er opbygget af menneskets ædleste metal, det gennemstrømmes og magnetiseres af den mystiske

livsstrøm, som Bergson har døbt «den rene bevidsthed». At gribe og fastholde denne strøm koster anstrengelse. Vi føler den dunkelt i livets store øieblikke, vi aner den i vore drømme, hvor funktionerne bliver langsommere og derfor ændrer tilknytningen til de ydre genstande. Den troende gennemsyres af den i ekstasen, men stærkest aabenbarer den sig for kunstneren, naar han skaber et udødelig verk.

En usædvanlig doktordisputats! Fra først til sidst lærerig læsning. Bergson er behagelig fri for akademisk tørhed, hans rige filosofiske fantasi har forplantet sig til hans stil, aldrig forlyster han med raketter, men i et pludseligt lys, som stammede det fra magnium, spreder han aarhundredgammelt mørke. Vi skal, som prøve paa hans stil, til sidst citere hans lille karakteristiske udtalelse om *haabet.*

Det, som gør haabet til en saa lyst betonet tilstand, er, at fremtiden, som vi former, saaledes som vi har lyst til, viser sig for os samtidig under mangfoldige former, der alle er lige smilende og lige mulige. Selv om den mest attraaede blandt dem blev virkelighed, maa vi give avkald paa de øvrige, og vi har da lidt et tab. Forestillingen om fremtiden, svanger som den er med en uendelighed av muligheder, er saaledes rigere end fremtiden selv, og dette er grunden til, at vi finder haabet mere fortryllende end besiddelsen og drømmen mere tillokkende end virkeligheden.

Efter en del passiv modstand er det lykkedes at faa Bergson indført i den danske læseverden. To af hans hovedverker «Den skabende udvikling» (ved Knud Ferlov) og «Den rene bevidsthed» er udkommet, og dr. Kortsen er efter sigende begyndt paa oversættelsen af hans sidste store bog *Matiére et Mémoire*. Af bøger om Bergson foreligger der paa dansk to: den lille «Gennemgang», i hvilken professor Høffding beskyttende klapper den franske filosof paa skulderen, og Jørgen Fr. Jørgensens «Omrids». Sidstnævnte kan anbefales enhver, der paa en let maade vil gøre sig bekendt med de Bergson'ske tanker — man kan da, om man vil, springe den unge forfatters lidt vel flotte afsluttende «kritik» over.

Vort universitet kommer som sædvanligt bagefter. Hos universitetets lærere synes der ikke at være nogen særlig interesse for den filosof, der i udlandet anses for nutidens største.

Men forhaabentlig kommer det. Hos vore yngre forskere er interessen vakt.

Det er forstaaeligt, thi den, der én gang har tilegnet sig Bergson, slipper ham aldrig. Han har ført filosofisk tænkning op i en ny og renere atmosfære, høit hævet over dagliglivets triste og idéforladte gangkurv, derop, hvor kundskabens træ paa godt og ondt nu skyder friske skud. *Viggo Cavling.*

NOGEN BETRAGTNINGER OVER KUNSTEN AT VÆRE LÆRER.

Foredrag holdt i Pædagogisk Samfund, Kristiania.

Av Eugenia Kielland.

For et par aar siden blev der fra styret i Pædagogisk samfund rettet en anmodning til en række skolefolk om at uttale sig om spørsmaalet: Hvad anser De for det væsentlige i lærergjerningen? Flere foredrag blev holdt i tilknytning til denne enquete, og spørsmaalet blev besvart paa forskjellige maater. Der blev saaledes talt om det vigtige i at opdrage til selvvirksomhet, om betydningen av selvdisciplinering, om pligtfølelsens utvikling o. s. v.

Av svarene syntes det at fremgaa at ingen av de overmaade habile skolemænd som optraadte, fandt at *selve kundskapsmeddelelsen* var det væsentlige ved lærerens gjerning. Og det er rart nok. For det er sikkert det som for utenforstaaendes bevissthet staar som det vigtigste, om ikke som det hele. En lærer skal være god til at lære fra sig og god til at holde disciplin — det er vel kort og godt menigmands definition av en lærers pligter, og det sidste, disciplinen, betragtes endda bare som et middel for det første. Skaffer han klassen grundige kundskaper og en god eksamen, har han gjort sin pligt. Og oprigtig talt er det vel det vi under det daglige stræv alle har nærmest for øie. Ofte synes vi at vi slet ikke række længer. Men inderst inde i os har vi dog alle en større ærgjerrighet. Vi vet at kundskapen bare er et middel. Vi har hemmelige, dristige haab om ved dens hjælp at kunne utrette noget stort for vore elever, noget i retning av at gjøre mennesker av dem, dygtige, værdifulde mennesker helst, men først og fremst mennesker med de for arten karakteristiske kjendemerker, *evnen til at tænke og handle rationelt*,

ernen til moralsk vurdering, til at føle sympati og leve i samfund.

Kan da kundskapen utrette saa store ting? Nei, kundskapen alene kan vistnok ikke utrette det, men *aanden* som virker gjennem den, *maaten* paa hvilken den bibringes. Men aanden — og maaten — det er *læreren.* Det er mulig det ikke burde være saa, kan hænde om systemet var et andet, om vi arbeidet efter den nyeste pædagogiks principer, at lærerens person og metode ikke vilde være saa avgjørende. Men inden vor skole er jeg overbevist om at den er det. Jeg er altsaa foreløbig kommet saa langt: det væsentlige i lærergjerningen er læreren.

Naturligvis, det er hundrede andre ting det kommer an paa. Først og fremst valg av stoffet hvori det hele skal bevæge sig. Endvidere skolelove, planer, reglementer, lærebøker, lokaler, materiel. Men la alt dette være saa fuldkomment som bare en engel kunde gjøre det: det alene fører ikke til maalet. Det er som paa et teater: de fineste kulisser, det mest fuldkomne sceneutstyr, ja selv det bedste skuespil er ikke nok til at sikre den gode forestilling. Det er *den levende kunstner,* det kommer an paa. Likesaa hos os. Det er *læreren* det kommer an paa.

Hvori bestaar saa kunsten? Det er av de ting en aldrig blir færdig med at spekulere paa. Hvordan bærer vi os bedst ad for at utnytte det middel vi har — undervisningen, kundskapsmeddelelsen — for at naa de maal vi stiller os.

Som jeg netop sa: opfatningen av en lærers arbeide er almindelig at han skal lære barna visse ting og derunder holde disciplin Naar vi det har gjort kan man ikke kræve mer av os og vi kan ha god samvittighet. Vi lærere vet at dette ikke er saa. Har en lærer overhodet nogen gang god samvittighet? De krav som stilles til os — ikke av love, bestyrere og forældre, men av forholdene, vor eiendommelige stilling til barna, av os selv — er nærsagt ubegrænsede. Paa os lærere passer skriftens ord: Naar I har gjort alt det som I er befalede at gjøre, da sig: Vi er unyttige tjenere, for vi gjorde bare hvad vi var skyldige at gjøre. En lærer kan aldrig si: Jeg har gjort alt det jeg skulde for mine elever. Skulde han kunne si det, maatte han jo bokstavelig forlate

hus og hjem, hustru og barn, venner og interesser for barnas skyld. Der er dem som gjør det, og det skulde vel være de ideelle lærere? Men hvor mange av os vilde orke at gjøre det uten at forsømme sig selv som menneske ved det? Og for os mange som ikke greier det, mon ikke løsningen er den: at ta det altsammen med ind i skolestuen, at flytte glæder, sorger, interesser og kjephester, livssyn og verdensbetragtning med i klassen til eleverne. M. a. o.: mon vi ikke ved at sætte ind alle de menneskelige sider av os, bruke dem som indsats under vort samvær med barna, derved kunde komme til at gavne dem saa meget som vi overhodet er istand til. Spinoza sier: Intet er saa nyttig for mennesket som et menneske. Det værdifuldeste vi i det hele kan gi barna er det vi gir dem av os selv. Kunsten at være lærer skulde da først og fremst være kunsten at være menneske saa meget som mulig, og at gi uttryk for dette sit menneskelige indhold paa visse for skolens maal og opgaver særlig anlagte maater. Ved denne personlige indsats skulde vi bedst kunne nyttiggjøre de midler vi har at fare med, for at naa vort maal: at lære barn at tænke og handle, at vurdere rigtig, at føle sympati. M. a. o. gjøre dem til *virksomme, kloke* og *gode* mennesker.

Skal kundskapen tjene dette øiemed, tror jeg vi først og fremst maa gjøre den *kjær* for eleverne. Men kjærlighet har man jo først og fremst til det som gir glæde, altsaa maa vi gjøre kundskapen slik at den gir glæde. Glæde ved kundskap — jeg skjelner der mellem to sider — *glæden ved det at vite* og *glæden ved det at kunne.*

Glæden ved at vite er den egentlige erkjendelsesglæde, en urfølelse gammel som menneskeslegten, roten til al videnskap og al viden. En saa sterk og oprindelig følelse skulde det ikke være nogen kunst at bibringe barna. Men saken er at mens i menneskehetens utvikling *trangen* til kundskap er kommet først, *saa* kundskapen — saa er det her slik at vi kommer med lærdommen til barna uten at de har bedt om den og ofte uten at nogen appetit er tilstede. Og selv om efter forældres samstemmige vidnesbyrd de fleste barn oprindelig har lyst til at lære, saa er det den vanskelighet at man kommer til alle barn med samme mat, alle skal værs'go spise

suppen og ikke levne kaalen, skal tygge og fordøie brød og sul enten deres maver er drøvtyggernes eller kjøtæternes. Merkelig bare, synes jeg, hvor mange der virkelig viser sig at være altætende — det er jo det vi forlanger av dem. Der er elever som har slik affinitet til stoffet at læreren bare behøver at skaffe det tilveie for at de skal begynde at suge det til sig med en naturkrafts styrke og sikkerhet, som træet suger vaarregnet saa alle knopper spretter. Her vil selve utfoldelsen gi glæde. Men dette er de færreste. Det er overfor den kompakte majoritet av mere og mindre likegyldige læreren har sin vanskelige opgave. Det er nødvendig at interessen, den aandelige appetit vækkes for at fordøielsessaftene skal komme til at fungere. Hvordan gjør man det?

Ved at gjøre emnet morsomt. Det kan gjøres paa mange maater. Først er det den ved associationer av forskjellig slag at knytte emnet til felter hvor barn har sine instinkter og interesser. Derved blir stoffet *levende.* Og da en klasse bestaar av høist forskjellige naturer, blir der bruk for association av høist forskjellig art. For at ta et eksempel fra mit eget fag, historien. Grækernes historie synes vi gjerne ligger barna fjernt. Men man kan nærme sig den ad mange veie. En gjennem sin sans for muskler og fri idræt — en anden har kanske vandret i skulpturmuseet og er blit glad i en vakker støtte der — andre drages gjennem sans for eventyr og bedrift, eller av den omstændighet at grækerne var et litet folk som vi selv og greide sig mot en stor overmagt. Nogen blir betat av det poetiske og aandfulde i myter og fortællinger. Alle midler maa brukes, ingen anledning forsømmes for at gjøre stoffet aktuelt; paralleler maa trækkes, sammenligninger gjøres. Detaljer er av den største betydning, det er for barn i virkeligheten alt, men vel at merke *de rigtige detaljer.* Historielæreren maa gjøre som den moderne maler, han sætter farveklat ved farveklat, kraftige, ofte formløse; paa den passende avstand fremkommer det farveglade, lysmættede helhetsbillede med luft og perspektiv og festivitas. Det er lærerens kunst at gi den friske, farverike fremstilling av enkeltheter, saa de store linjer derved trær frem. Uten dette undergrundingsarbeide blir de saakaldte store linjer bare

formler at puge utenad; naar galt skal være, la saa heller dem glemmes end detaljerne som er livet.

Et andet middel er at sikre sig elevernes medarbeiderskap. Jo mer de kan finde ut av sig selv, ved egen iagttagelse eller ved hjælp av aviser, haandbøker og leksika, des bedre. Meget godt stof kan de samle ind i museerne — fra Tøien til Bygdø. Kanske lærer de ikke saa meget ved at marsjere i samlet trop gjennem alle saler; mere faar de ut av det naar man gir dem et bestemt opdrag, en undersøkelse de skal gjøre og saa meddele resultatet av. Et par stykker kan sendes ut, som saa siden skal demonstrere for klassen en helleristning, en art smykke, et vaaben. Dette synes de næsten altid er morsomt. Undertiden gaar den videnskabelige interesse for vidt. Et par gutter som var utsendt for at tegne og beskrive klosterruinerne paa Hovedøen, kom tilbake med den besked at adgang var negtet og pigtraad utspændt om feltet. Men de tilføiet rigtignok lakonisk: Ja, vi hoppet over. En Rubens fra Langaards samlinger som meget beleilig blev utstillet i galleriet mens vi holdt paa med renæssancen, valfartet barna til og beskrev indgaaende. Historiske romaner er gode, selv de daarlige hadde jeg nær sagt, fordi de gir liv, og hvor der er liv er der haab. Politiske forhold er det vanskelig med, særlig for pikene. Av og til er et stortingsvalg nødvendig, f. eks. for at vise forskjellen mellem borgerforsamlingene i de gamle stater og det repræsentative system nu.

Av stor betydning er det at læreren øver sig op til at bli en god fortæller. Ikke sjelden synes jeg man staar sig paa avsnitsvis at avsætte læreboken og ta ledelsen. F. eks. naar det gjælder aaret 1905. Barna husker det ikke, og bøkerne gjør det til læsestof som andet. Vi som har levd det, vi kan i en sammenhængende fremstilling gi uroen, den stigende spænding, de fast knyttede næver, de sammenbidte tænder utover vaaren — saa bruddet, utløsningen, smeldet i flaggene, folkeavstemningen, det løftende lysende — det bitre og beske utover høsten med: Naar vandt vi seiren hel? Siden vil ogsaa bokens ord ha faat liv. Eller riksretten, detødeste, ufordøieligste efter læreboken — læreren kan gi det lidenskapelig ophidsede, det høirøstede, det dramatisk bevægede

med hugg mot hugg, replik mot replik mellem partierne — faar man det ikke frem, kan man springe det hele over. Eller fra et andet omraade — ingen norsklærer maa la gaa fra sig anledningen til at fortælle om Wergelands dødsleie — denne langt utspundne, underfuldt skjønne scene, den forhaanede og bespottede digter som ligger der dødssyk og henter sol og stjerner ned til sig til de skinner over hans leie saa alle maa se, til han tilslut likesom ligger høit under himlen med alles øine rettet paa sig, i sorg, i spænding, i anger, i henførelse. Der skal ikke mange ord til — man maa *vise* dem manden, det er kunsten, vise ham gjerne ved hans egne digt, ikke for mange, et og andet fra Du isdryps rislen til Gyldenlakken. — Det er ikke ofte i litteraturen at finde billeder av gode lærere. Nylig fandt jeg et hvor jeg mindst ventet det — i Arnljot Gelline. Arnljot er kommet til Olaf og slaget skal begynde. «Og mens fienden saaes — samle sig i det fjerne — førte fromme konge — lære om liv av døden — *Undret sken for Arnljots øie.*» Slik skulde vi kunne fortælle, slik skulde vi kunne vise dem undrene, at de skinner for ungdommens øie.

Høitlæsning for en klasse er efter min mening et langt tarveligere hjælpemiddel, en svært letkjøpt underholdningsform, hvis det da ikke gjøres med kunst. Det er upersonlig, utløser derfor heller ikke noget personlig i barna. Det gaar an naar de samtidig er beskjæftiget med manuelt arbeide; ellers søvner de under iagttagelse av den ydre anstand.

Har man ved sin undervisning opnaadd at gjøre faget morsomt, at *vise* faget efter sin aand og natur, befridd fra leksestovet, saa har man gjort mere for sine elever, tror jeg, end om man har prentet de forskjellige fakta aldrig saa godt fast. Vi vet at det meste glemmes. Og hvad gjør det om Pelopidas og Epamimondas forsvinder, ja Friedland og Eylau med, naar man opnaar at barna støver op sine fædres Daae & Drolsum for at faa fyldigere besked om ting som har fængslet dem, eller de tar historiske bøker hjem fra Deichmann med appetit paa Marbot's erindringer, Krapotkins Anarkisten, eller de endog vover sig paa Apologien i Aars's oversættelse. Eller naar deres tæft for bygdeminder, for gravhauger eller for deres egen slegts historie vækkes. Eller

naar en Rembrandt, en Rafael eller en Venus hænges op paa væggen og betragtes med andagt fordi den er kommet i historisk relief. Eller fra et andet omraade: Naar man faar dem til at gjøre eksperimenter paa egen haand i fysik og kemi, eller de begynder at mikroskopere og forvilder sig mellem undrene i det uendelig smaa. Eller de gaar natlige turer paa observatoriet og træer ind i et nyt fortrolig forhold til stjernebillederne — de har faat en skat som er deres egen. *At gjøre det magtpaaliggende* for elevene selv at komme videre, at føre dem op paa berget, vise dem kundskapens rike som et forjættet land — at peke paa veien som fører dit ind, og hjælpe dem over de første sten — det mener jeg er det vi opnaar ved at gjøre faget morsomt — som jeg har kaldt det.

Jeg har mest talt om mine egne fag, men det samme gjælder vel de andre. Geografi er et populært fag paa grund av sin aktualitet. Zoologi og botanik synes næsten alle er morsomt. Bare sørgelig hvor det kan bli boklærdom selv av saa levende fag. I en klasse paa 28, hvor alle visste om lerkens lange baktaa med den eiendommelig lange klo, var det bare en 5–6 stykker som var sig bevisst at ha hørt lerken. I botanik er der gjort et prisværdig forsøk paa at sætte selvvirksomheten i gang med de bekjendte 50 planter. Men jeg vet ikke — pressede blomster ligger vist ikke for vor tid — kanske ogsaa barns sunde sans steiler mot denne evige nytteløse opklæbning av døde blomster paa papir. — Men der er fag det er værre med. Der er gutter som synes at tysk grammatik og engelske gloser er ufordøielig kost, piker som synes det samme om matematik f. eks. Men da kan litt aandslivlighet fra lærerens side gjøre undere. Kjedelighet maa undgaaes, den er støvet som dræper. Vi husker visst alle fra egne aar timer hvis længde var eventyrlig, og hvis kjedsommelighet vilde været dødbringende om vi ikke hadde hat levedygtighet nok til at skaffe os ekstraarbeide bak kameratens ryg. Men det bør jo helst være paa grund av og ikke tiltrods for læreren at livsaanderne holdes oppe, og derfor mener jeg er det *lærerens forbistrede pligt at være morsom.* Ikke nødvendig at være vittig. Kunsten bestaar saavist ikke i at gjøre kunster. Barn er rørende taknemlig for litt humør,

litt jevn menneskelighet. Det gjælder i det hele ikke saa meget hvad man gjør som hvordan man er. Enkelte mennesker er slike at ingenting blir rigtig kjedelig naar man er sammen med dem. Bevisstheten om at en er aldrig sikker for at noget uventet morsomt kan indtræffe holder godt vaaken. Selv om sammenhængen med stoffet ikke blir av dypere art kan dog saadant som krydder hjælpe paa fordøielsen og støtte hukommelsen. Man huske Kiellands apekat. Men ellers er det vanskelig at gi opskrift paa det at være morsom. *At slippe sig til* — det er vel egentlig det det kommer an paa, for egentlig er jo alle mennesker morsomme naar de bare vil ut med det. —

Jeg er fuldt paa det rene med at man fra mange kanter vil benegte berettigelsen av paa denne maate at gjøre det til en pligt for læreren at være interessant, morsom, underholdende. *Man skal lære barna at gjøre sin pligt enten det er morsomt eller ikke.* Vel, det er bra nok. Jeg mener imidlertid: *alle* fag, *alle* emner *er* efter sin natur morsomme. Det er skolen, det er skoleluften, skolestøvet som har saa let for at gjøre dem kjedelige; derfor er det ikke alene berettiget, men en pligt at søke at ophæve virkningen herav. Vi faar prøve at slaa skolens vægger ut og vise dem den herlige urskog som venter utenfor, og faa vakt deres lyst til at bli stifindere og veibrytere i denne urskog.

Ved siden av glæden ved at vite gaar *glæden ved at kunne*, ved at evne noget, utrette noget, en av de mest grundlæggende av alle følelser. Den hænger sammen med trangen til at producere, frembringe nyt, og er selv i sine blekeste avskygninger i slegt med den skaperglæde som menneskehetens største kjender den. Samfundsmæssig virker den positiv og opbyggende, skaper den virksomme borger, den aktive menneskeven, den ivrige reformator, individuelt gir den fremdrift og opdrift, danner foregangsmænd og stamfædre. En av de virkelig store feil ved vort skolesystem er at den gir saa liten anledning til utvikling av denne produktive trang, som alt i skolen burde faa sig anvist sin samfundsmæssige plads. Der er liten anledning til at la elevene faa smake den glæde ved at kunne som er den bedste drivfjær i arbeidet. Glæden ved at kunne i betydningen at *kunne en lekse* er jo

nærmest en karikatur av den anden — idet det her væsentlig dreier sig om reproduktion. Anledning til selvstændig virksomhet gir særlig *de praktiske fag*, som av den grund er uvurderlige opdragelsesmidler, endvidere *norsk stil*, *matematik* og ganske specielt *fysik*, et fag hvis ypperlighet i det hele er større end noget andet. Det er det ved fysikken at den vænner barn til at ting skal forstaaes, den lærer dem at spørre hvordan og hvorfor. Men nu er det ikke min mening at tale om opdragelse til selvarbeide — det emne blev behandlet ifjor langt bedre end jeg kan gjøre. Jeg vil bare faa gjøre opmerksom paa hvilken betydning *glæden* ved at kunne klare en ting har for alle og især for barn. Jeg husker levende den lille lykkefølelse jeg kjendte naar jeg efter utstaat stræv hadde faat sat op en vanskelig ligning og skjønte at nu gled det — en følelse ikke ulik den rent fysiske lystfornemmelse en har naar en paa ski har arbeidet sig opover aasen til en er varm og sved, og saa med ett kjender at det glider unda — det bær nedover. Hvad lærere kan gjøre her tror jeg er at gjøre eleven opmerksom paa hvad han kan, det er ikke sikkert han kan være klar over det selv. *At kunne anerkjende* tror jeg er en vigtig ingrediens i kunsten at være lærer. Det gjælder at gjøre sig selv til en magnet der tiltrækker alt godt og udmerket og løfter det op saa det kan bli tydelig og kjendelig. Dermed vises vei for den enkeltes arbeide, hans svakheter viser man ham let, og han vil efter den pekepind han har faat selv kunne stille sig maal. Ja, saa vigtig tror jeg denne anerkjendelse er for at gi glæde ved arbeidet, at jeg mener man ikke har lov til at la *nogen* anledning gaa forbi, det er langt værre end at glemme at paatale en feil. Det er utrolig hvor langt i arbeidsvillighet man kan faa selv en tung og vanskelig klasse ved at holde *humøret* og *troen* oppe i dem. Det dummeste av alt i verden er at la en klasse arbeide under indtrykket av at de er dumme. Ja, jeg har lagt merke til at naar man gjør en elev opmerksom paa hvad der er hans svake side og hvad han altsaa bør lægge arbeide paa, saa er virkningen ofte den at han yderligere forsømmer dette fag for at arbeide med de som han staar bedst i — noget som fra et rent skolestandpunkt jo er meget galt, da han risikerer ikke at faa eksamen,

men som i virkeligheten ellers er det fornuftigste han kan foreta sig, idet han saaledes specialiserer sig om ting hvor han har anlæg. Men synes man en klasse er dum, tror jeg man maa beholde det for sig selv som en hemmelighet og ikke la klassen føle det. Dette sidste er jo den tarveligst mulige piedestal for egen storhet, det er daarlig politik, og det er til syvende og sidst litt av en skjændighet, fordi man ganske sikkert ikke selv er helt uten skyld. Naar *hele* klassen blir dum og uskikkelig, da bør De selv gaa hjem og ta jern og kinin, skal frk. Johanna Sylow ha pleiet si til sine lærerinder. Kan ikke barna forstaa, er grunden jo *ogsaa* den at man ikke selv *evner* at faa dem til at forstaa, at man ikke har oversigt nok til at gjøre stoffet klart, ikke menneskekundskap nok til at finde enden av den traad som fører ind til barnas forstaaelse. Har man den tilstrækkelige ihærdighet, kan man ofte til løn faa opleve at se *barnets glæde ved at forstaa*, en deilig liten glæde, et vindu op, sol ind, baade over lærer og elev.

At lære barna at tænke er en av de vigtigste opgaver som byr sig for læreren under kundskapsmeddelelsen. Alle fag tjener denne opgave paa hver sin vis. Enkelte utvikler særlig den formelle tænkeevne, saaledes matematik og grammatik. De hjælper til at smi selve tankeredskapene. Andre skaffer det stof hvorav tanker lages, det er indholdsfagene, norsk, historie, naturfag o. s. v. Tanker kan jo likesaalitt som andet bli til av ingenting. Jeg har indtryk av at naar vi tror vi stræver for at lære barna at tænke, bestaar det ofte i *at vi forlanger av dem at de skal kunne tænke.* Tænk dig nu godt om! Forsøk at tænke litt paa egen haand! Og de ulykkelige staar med tomme hjerner og glor om sig og aner ikke hvad de skal tænke. Tænkning er jo først og fremst bearbeidelse av forestillinger som vi mottar utenfra. Den er sammenstilling av erfaringer, egne og andres. Det gjælder altsaa at skaffe tilveie den størst mulige mængde av slike forestillinger ved stof fra alle kanter, saa barnas oprindelig trange og fattige synskreds utvides. De tusen detaljer strømmer ind hvorav det hele bestaar. Men det gjælder at de indtryk barna mottar blir saa levende at der overhodet

danner sig forestillinger. Det er meget vel mulig ved hukommelsens hjælp at tilegne sig et stof uten at derved utløses en eneste forestilling, hvorav en tanke kan bygges. Det avgjørende er vel her om emnet kan associeres saa nøie med barnets instinkter og bevissthetsindhold at det kan faa rot i det. Ofte trænges det ogsaa at man direkte lærer dem at sammenstille forestillingene slik at der kan bli en bevægelse i det, den gliden fremover som kaldes at trække en slutning, tænke en tanke. Ofte støter man paa en allarmerende utilbøielighet hos barna til at foreta denne lille bevægelse som er begyndelsen til glidningen. Alle kjender den forbausede uvilje, den fornærmede dyd hos flittige pughester som avbrytes i lekseavramsingen med spørsmaal som kræver tanke. Alle har set de krampagtige forsøk paa igjen at komme ind under bokens velsignede ord, vridningene for at finde en frelsende formel. Man kommer ingen vei med at si: Tænk nu! Veien er den *Sokratiske metode:* Spørsmaal og spørsmaal Har man stelt litt med hans dialoger, glemmer man ikke den urryggelige taalmodighet hvormed han fastholder sit maal mens han stiller spørsmaalene op under næsen paa tilhørerne indtil de *tvinges* til at ta skridtet selv — men man vil ogsaa ha et levende indtryk av den skarpsindighet hvormed problemerne stilles, den logiske klarhet hvormed vanskelige ting gjøres gjennemsigtige, en klarhet og enkelhet som bare kan vindes ved at læreren selv har faat stoffet i blodet og behersker det helt i indhold, form og uttryk. Hvor noget av dette mangler, eller hvor taalmodigheten eller *tiden* mangler — ak hvor ofte mangler ikke den — er det umaadelig fristende at lære barn *hvad de skal tænke* istedenfor at lære dem at tænke. At gi dem en formel, et slagord, det er greit, sparer tid og sikrer eksamen. Formelen, det tillærte er meget ofte den værste hindring for at faa tænkningen i gang.

Grammatikken og matematikken er de formelle tankefag: Det eneste rigtige i vore dage er jo at ogsaa et fag som matematik skal trækkes mest mulig inden de praktiske interessers omraade, lægges ind til barnets forestillingskreds. Og dette er vel kanske bra nok, men jeg kan ikke komme fra at netop indøvelsen i abstrakt, uinteressert tænkning er av største betydning nu som altid. Den kjølige intellektuelle luft i mate-

matikkens regioner, den rene, jeg hadde nær sagt renslige tankevirksomhet, som utelukker alle følelser og lidenskaper uten netop lidenskapen for at forstaa, maa, synes jeg, være vigtig for at præparere jordbunden for abstrakte ideer og principer, for filosofisk tænkning idethele, noget som ikke er avveien i vor utpræget praktiske tid. Ogsaa grammatikken indøver abstrakt tænkning, den er nyttig, men vanskelig; *hvor* vanskelig den er for barn husker vi kanske ikke altid. Det er det ved den at den hefter sig ved ganske andre sider av tingene end de som ellers paakalder barnenes interesser. I eksemplene Ole gav Per et spark, og Ole gav Per et eple spiller Pers følelser overfor den forskjellige behandlingsmaate ingensomhelst rolle, han er i begge tilfælde en medgjørlig og lidenskapsløs hensynsbetegnelse, og dette er jo unaturlig, ja fornuftsstridig. Norsk grammatik er noget av det vanskeligste som findes, som aldrig ellers kræves der opfindsomhet, taalmodighet og klarhet av læreren, som aldrig ellers er fristelsen nær til at gi *ydre kjendemerker*, ord og formler naar man ikke let faar tankeprocessen igang — denne mekaniske form for grammatiklæring akcepteres vist ogsaa ofte ved overførelse til sprogundervisningen.

Men gir skolen altsaa rik anledning til en almindelig opøvelse av tænkekraften og en rik tilførsel av stof og indhold at lage tanker av, saa er det noget andet vore elever i høi grad savner i vor skole: Anledningen til at *anvende* tænkeevnen paa en praktisk foreliggende situation, m. a. o. anledning til at øve op den *dømmekraft* som egentlig er det av forstandsvirksomheten en har bruk for i det reale liv. I skolen faar barna ustanselig gaa løs paa *tænkte* vanskeligheter, men de faar ikke binde an med de praktiske vanskeligheter, ikke øve sig paa at rede ut en indviklet situation ved at maatte bedømme sammenstøtende omstændigheter efter deres forskjellige betydning. Den sunde sans, det praktiske skjøn, evnen til at skjelne mellem væsentlig og uvæsentlig — oversigten som gir sikkerhet og overlegenhet — jeg kan ikke se at skolen byr større utviklingsmuligheter for disse værdifulde evner. —

Jeg er nu færdig med de to første punkter av mit emne, jeg har nævnt litt om hvad vi kan gjøre for at fremme virke-

lyst, tænkeevne og dømmekraft hos vore elever. Tilbake staar at snakke om vore bestræbelser for at hjælpe dem til at bli *gode* værdifulde mennesker. Vi er altsaa ved det som kaldes *lærernes opdragende arbeide.* Denne opdragelse foregaar dels *indirekte* gjennem undervisningen, dels *direkte* ved personlig paavirkning. Jeg anser den første som den vigtigste. En lærer har en enestaaende anledning til gjennem sin undervisning at orientere de unge mellem alle livets værdier og derved bestemme retningen av hans moralske utvikling.

Men — likesom jeg anser det for at være nødvendig, hvis kundskapen skulde bli et godt middel for os, at barna blir glad i kundskapen, saa tror jeg at om læreren skal kunne opnaa noget i moralsk henseende, *maa barna være glad i sin lærer.*

Som *hoved*motiv for lærelyst og arbeidsiver er kjærlighet til læreren ikke særlig ideel; det kan ikke negtes at den som saadant er sterkt utenforliggende. Følelserne for en 3dje person har jo strengt tat ingenting med forholdet mellem eleven og læreemnet at gjøre. Men som støttemotiv er den da bedre end mange andre, og som grundlag for paavirkningsmuligheter tror jeg den er nødvendig. Jeg har et indtryk av at denne følelse, kjærlighet til læreren, er kommet noget i miskredit. Det som gir mistillid til den er vel at den i en del tilfælde har tilbøielighet til at anta et halvt erotisk præg, til at bli overdreven og overspændt, løpe ut i føleri og usund sentimentalitet. Men dette er jo ikke noget som særmerker forholdet mellem lærere og elev, men er et fænomen som følger ungdomsaarene. Trangen til idealisering, til romantisk beundring og tilbedelse kan likesaa godt søke sig en anden gjenstand. Den sarte, sværmeriske kjærlighet mellem *Jean Christophe* og hans jevnaldrende, begge i 15-aarsalderen, er netop av denne art. Den er helt ujordisk, saa serafisk at den er latterlig, men saa inderlig at den faar tarvelige naturer til at gjøre sjofle anmerkninger. Der er vel ikke saa mange gutter, til gjengjæld kanske en del flere piker, som evner en saa sjælfuld og samtidig saa intens følelse, men kraftige sværmerier er meget almindelig. Og jeg tror at hos ellers sund ungdom er det ikke noget at være ræd for, hvis læreren bare tar det klokt og leder strømmen i det rette spor. Ungdommens følelsesliv er som vaarbækken, den er ofte noksaa

grumset at se paa der den styrter avsted og kaster skum og sprøit og rusk av al slag omkring sig. Men hvad gjør det naar bare selve opkommet er rent og rikt. Kanhænde det er en regnbæk som svinder ind efter nogen ukers tørke uten at nogen skade er skedd. Kanhænde har den aargangsvand som kan gi gro og frodighet til det som godt er gjennem lange, lange tider. Bedst er det naturligvis naar følelsen for læreren ikke antar nogen overdrevne former, men gror som en jevn, tryg leking og sympati, med tillid og glæde ved samvær, med lyst til at vise sine bedste sider og til at gjøre sit bedste arbeide. Betingelsen for at forholdet skal bli slik er sikkerlig først og fremst at *læreren er hvad barn kalder snild,* et begrep som kan forbindes med de aller forskjelligste temperamenter og strenghetsgrader — det betyr i virkeligheten at klassen skjønner at læreren vil dem vel, trods alt og med alt som kan indtræffe i en klasse. Jeg er sikker paa at *alle* lærere *vil* sine elever vel, men det er ikke alle som forstaar at gi klassen indtryk av det. Det er i regelen svært let at vinde en klasses venlige følelser. At gi sig litt tid til at være menneske overfor dem, det tror jeg er det vigtigste; ofte har jeg indtryk av at dette i det hele er det vigtigste en lærer kan gjøre for sine elever ved siden av det rent kundskapsmæssige. Og saa kan han være glad i dem — det er meget, og evner han at la den følelse række hver enkelt og mest dem som mest trænger det, saa kan han gjøre en stor ting mot nogen. Men endda mere gjør han ved at lære dem at bli glad i sig. For det at bli glad i et andet menneske er i virkeligheten en saa stor og merkelig ting, den proces som da foregaar i sindet er saa utvidende og utviklende i sin karakter, saa positivt kraftindvindende at den bidrar til vekst mot det som er godt og rent i livet mere end noget andet. Nu kan man si: *denne utvikling av evnen til sympati* derigjennem at man utvider sig til at omfatte nye mennesker, den gjælder jo ikke bare lærere, men alle mennesker. Naturligvis, men vi mennesker som er her, vi er jo lærere, og derfor angaar det os. Jeg vet at gode og kjærlige følelser for en gammel lærer kan være en faktor av betydning i et liv gjennem lange tider, ja selv efter at vedkommende forlængst er død og borte. — Ogsaa en lærers kjærlighet til eleverne kan

bli overdrevet og derved temmelig plagsom for dem den gaar ut over, hvis ikke læreren har resignation og visdom nok til at beherske den. Blir man *for* glad i sine elever, kan man let miste overlegenheten. Elever maa ikke merke at de kan influere paa sin lærers sindsro — det gjør dem til situationens herre. Men at eleven er glad i læreren tror jeg meget sjelden skader. Jeg synes ogsaa man maa huske paa at hver lærer representerer en chance, kanske en av de faa chancer det enkelte barn har til at stifte bekjendtskap med en bestemt menneisketype, som det kanske — hvem vet? har særlig betydning for ham at komme i kontakt med. Intet er nyttigere for mennesket end et menneske.

Ved siden av *at være glad* i læreren maa barna naturligvis *ha respekt for ham*. Der tales nu ustanselig om vor tids respektløse ungdom, saa der maa vel være noget i det. Skjønt efter alt som foreligger om skolebarn før i tiden, synes nu jeg de maa være blit uendelig meget frommere og mindre utspekulerte end før. Og respektløshet er jo ikke *bare* en last; det er da litt av en dyd ogsaa. Vor tids ungdom ser ingen dypere grund til at respektere en herre eller dame fordi de sitter paa et kateder; det kan jeg saa godt forstaa. De skal *lære* respekt naturligvis — for det som fortjener respekt.Og mon ikke ungdommens respektløshet har virket opdragende paa os lærere — og øket vor respekt for dem? Øket vor aandslivlighet ogsaa — det er makelig med dresserte barn, men de vilde føl er mere inspirerende.

Hvis nu forholdet mellem lærer og elev er som det skal, tillidsfuldt og respektfuldt, tror jeg han kan virke sterkt paa den retning de kommer til at følge, ikke saameget ved at præke for dem, men ved at gi dem sans for de virkelige værdier i livet, ved at vise dem hvad det er som gjør livet værd at leve. At snakke om alle disse værdier vilde bli for langt. Nogen av dem har jeg alt nævnt: *at gjøre kundskapen kjær* for dem, det er jo at vise dem *kundskapen som aandsværdi.* At la dem smake glæden ved at kunne, det er at vise dem *arbeidet som livsværdi:* opdagerglæden, stifinderglæden, hvilke muligheter aapnes ikke for dem ved at de lærer dem at kjende. I alle de humane fag har man anledning til at vise dem *det enkelte menneskes* betydning, den store personlig-

hets betydning for et folk, en kultur. Man kan vise dem *godhetens* absolute værd, for det enkelte menneskeliv som ogsaa som samfunds- og utviklingsfaktor. I norskundervisningen faar man hos *digteren* de bedste allierte naar det gjælder at utvikle *fantasi* og *skjønhetssans, kunstglæde* og *naturglæde*. Hver enkelt av de nævnte værdier fortjente jo et foredrag for sig.

Der er altsaa under undervisningen rik anledning til at aapne de unges øine for aandelige og moralske værdier, lære dem at kjende dem rent *teoretisk*. *Men* likesaalitt som skolen gir anledning til nogen praktisk anvendelse av dømmekraften, likesaa liten anledning byr den til *indøvelse* av moralske egenskaper, særlig slike som er av social natur. Den praktiske godhet, den har vi liten anledning til at opelske. De pligter vi paalægger, de dyder vi indskjærper er i en uhyggelig grad skolepligter og skoledyder uten nogen videre rækkevidde, og de motiver vi appellerer til er i tilsvarende uhyggelig grad *egoistiske*. Al samfundsmæssighet er utelukket, samfundsaand saa langt fra opmuntres at vi heller av al magt motarbeider de tilsprang som optræder. Hjælpsomhet overfor kamerater i knipe, tendenser i retning av at gjøre sine kundskaper til fælleseie, gavmildhet med sit pund overfor nødlidende venner, takseres som hvisk og fusk og honoreres overmaade lavt. Helst gjorde vi hver enkelt pult til en øde ø i oceanet, hvor eleven i splendid isolation kun kunde naaes av lærerens ophøiede røst. Ja ogsaa utenfor skolen vilde vi helst isolere vore elever. En saa naturlig og selvfølgelig ting som at forældre eller søsken gir en strævende stakkar en haandsrækning ser vi paa med sure øine. Naturligvis har vi vore grunde til at anse denne isolering for det heldigste. Men paa den anden side tror jeg det er en av vor skoles største svakheter. Samarbeide i enhver form, av alle ting det mest opdragende i praktisk godhet, er saa temmelig utelukket. Det skulde være at *sangen* dannet en undtagelse — og jeg har ogsaa lagt merke til at sang styrker samfølelsen. I haandarbeidstimen hænder det vel at en flinkere elev blir sat til at hjælpe en anden, men dette er jo spredte og tilfældige undtagelser fra skolens store lov: *Vær dig selv nok*. Jeg tror

det vilde være av betydning at faa en drøftelse av det spørsmaal: *Hvad kan skolen gjøre for at motarbeide den egoisme som den selv gjennem alle klasser opelsker.* Hvad kan vi gjøre for at fremme de sociale egenskaper som kræves for at bli et godt menneske i sin kreds, en god borger av sit samfund. Jeg har mangfoldige ganger været i knipe og lett med lys og lygte efter motiver av ikke egoistisk art at anføre naar en elev skal tilholdes flid eller god opførsel. Det er jo hans egen fordel og fremgang det gjælder altsammen. At fremholde at eleven *skylder skolen* det og det, er jo indirekte akkurat det samme, da skolen jo er til for hans skyld, noget enhver av vor tids barn vet og bør vite. Paa alle kanter havner man i de to begreper — eleven selv og skolen: Orden, paapasselighet, præcision, det er skoledyder. Den høiest av alle skattede egenskap: evnen til at sitte ganske stille og høre efter og ta en av mange regler omgjærdet del i hvad der foregaar, er ikke egentlig av dem som takseres særlig høit ute i livet. Det er en skoledyd, en nødvendig dyd kanske slik som vor skole er, men uten tvil et nødvendig onde. *Selvbeherskelse,* ja det skulde vor skole kunne indøve, og det gjør den vist ogsaa, jeg er bare ræd for at de instinkter som beherskes ofte er av ædlere art end de man gir spillerum. Omtrent det eneste uegoistiske motiv jeg har fundet at appellere til, er pligtfølelse mot forældre — men det er jo noksaa fattigslig, og følger man det et trin videre, er man oppe i det samme igjen. Jeg mener at det ikke kan være andet end betænkelig og moralsk nedbrytende at mangfoldige barn, *tusindvis av barn fra de i 6 aarsalderen gaar ind i skolen til de forlater den 16—18 aar gamle, ikke har andre pligter end sine skolepligter,* og at disse er av den art at de bygger helt paa egoistiske motiver, er pligter mot en selv. Det var ikke *saa* galt dengang, det bare var gutter som søkte de høiere skoler; — men nu blir det like ilde med pikene. Jeg vet nok der er hjem som endnu kræver arbeide og hensyntagen i hjemmet av barna; men dette anser vi skolefolk vel nærmest for en uting. Vi vil ha dem helt, vore planer og maal gjør at vi maa kræve dem helt. Men da pligter vi ogsaa at overta deres opøvelse i hjælpsomhet, venlighet, offervillighet, praktisk godhet, kort alle samfundsmæssige dyder og gode egenskaper. Men hvilke

midler har vi til det. Alt som binder sammen tror jeg er av det gode, al slags fællesoptræden og samvirke. Om det bare er en fælles skoletur, et præmierend, et elevsamfund med fælles dramatisk optræden og musikalsk underholdning. Slikt forekommer jo av og til, men spredt og tilfældig og temmelig utenfor og paa siden av skolen og lærerne. En yndlingstanke hos mig har længe været om man kunde finde plads for en fast ukentlig samling av alle eller en del av skolens elever som kunde træ istedet for den fælles skoleandagt, som vel nu omtrent alle steder er opgit, men som med alle sine svakheter hadde noget samlende, noget for samfundsfølelsen i skolen heldig ved sig. En halv time en gang i uken, midt i skoletiden, hvor eleverne og lærerne kunde komme sammen til et litet foredrag, en oplæsning, en korsang — det skulde være et forum hvor hver enkelt klasse hadde anledning til at fremføre for hele skolen sine bedste præstationer paa et eller andet omraade. Jeg synes ikke at det maatte være umulig at gjennemføre.

Den *direkte* moralske paavirkning vi kan øve paa vore elever ligger, tror jeg, langt mere i *hvad vi er* end i hvad vi siger. De lange formaningstaler er vel ikke længer i kurs. Naturligvis, der kan bli bruk for sjælesorg av og til, baade de milde ord, den kraftige strammer og det fornuftige ræsonnement — det sidste er overfor vor tids barn ofte det mest effektfulde synes jeg. Men ellers tror jeg vi i almindelighet kan indskrænke os til ved vort væsen og vor person *at gjøre det let og naturlig for barna at være snilde.* De skal komme i vane med at være snilde. Jeg tror meget det skyldes lærernes venligere og mere menneskelige syn paa barn at de er saa meget snildere nu end før. At slippe sig litt til overfor dem, det at man gidder og at man evner at meddele litt av sit menneskelige indhold til barna, det er det vigtigste. Ikke være gjerrig med sig selv — det er ufordragelig altid, men aller mest overfor barn. Det er jo noget av det deiligste ved lærergjerningen at man faar *slik anledning til utfoldelse.* Man behøver sandelig ikke brænde inde med noget, hvis man bare vil spendere det. Det er dem som er bitre, fordi deres fine, sjeldne og særprægede evner skal slites op paa dumme unger. Disse dumme unger er dog ogsaa mennesker, og for hver

enkelt av dem er hans liv likesaa merkelig, likesaa meget det eneste som vort er for os. Man behøver ikke kjende sig som en ubrukt helt, en ukjendt Tell, naar en har daglig adgang til et kateder og et auditorium med ungdommens hunger og tørst efter *liv* til stadig raadighet.

Naar jeg kaldte dette foredrag: Betragtninger over kunsten at være lærer, saa var det fordi det ofte har slaat mig at det at være lærer er en kunst som kræver mange av de samme betingelser som virkelig kunst. Som kunstneren maa en lærer først *kjende sit haandkerk,* sine midler og sit stof, være herre over det tekniske, over metoden; han maa arbeide ærlig og personlig o. s. v. Men den største kundskapsrigdom og den største samvittighetsfuldhet gjør ham bare til en dygtig haandverker, om han ikke har mere at fare med: fantasi, temperament, formende evne, evne til at gripe og føre med, til at aapne øinene saa de ser, ørene saa de hører — der skal inspiration til som i kunsten. Den er vel ikke givet mange av os til hverdags, men den ypperlige lærer eier den. Og selv vi som aldrig blir andet end mere og mindre dygtige haandverkere, vi oplever vel kanske av og til en time hvor det vi har at gi klinger tilbake mot os saa underlig forsterket og rikt fra barna — det er som at spille paa et instrument som gir rike og fine toner vi før ikke kjendte. En saadan lykkelig time og den følelse den gir av at eie om bare en gnist av den hellige ild, en følelse som jeg tror er i slegt med kunstnerens skaperglæde, en slik time opveier mange graa dage. Derfor tror jeg ogsaa de fleste lærere til syvende og sidst, og trods og med alt, vil være enige om *en* ting: Det er et godt arbeide at være lærer.

Eugenia Kielland.

DEN NYE RETTSKRIVNING.

Av rektor dr. Aug. Western.

Rettskrivningskomitéen har fremlagt sit forslag, og Kirkedepartementet har vedtatt det en bloc, saa aa si før blekket er blitt tørt. Fremgangsmaaten er noget eiendommelig, og følgen er da heller ikke uteblitt. Der har reist sig en storm av motstann: riksmaalsforeninger, handelsforeninger, sjømannsforeninger og pædagogiske foreninger, foruten almindelige massemøter, har protestert mot den nye reform. Talere og innsendere har fremholt alle de ulykker som reformen innebærer: følgen vil bli riksmaalets opløsning og kulturens unnergang, ungdommen vil bli opøvet i slurv og unøiagtighet, og dette vil virke videre paa alle livets forholl.

Nu ja, i mangt og meget har publikum rett, i mangt og meget er jeg selv med aa protestere. Men i mangt og meget ser man ogsaa spøkelser ved høilys dag, og det kunde derfor, tror jeg, være paa tide aa se litt nærmere paa forslaget. Det eiendommelige ved de fremkomne protester er at de gaar meget lite i detalj, de fordømmer gjerne det hele unner ett uten aa umake sig med aa paavise hvori det gale bestaar, og publikum, som vel ikke har hatt anledning til aa se selve forslaget, faar lett det inntrykk at reformen gaar ut paa intet mindre enn aa vulgarisere og «lannsmaalisere» riksmaalet.

Først hvad fremgangsmaaten angaar. Denne kan ikke forsvares. Kirkedepartementet nedsetter en komité paa fem mann med et visst opdrag (hvorom mere nedenfor), og disse fem manns forslag strør derpaa departementet uten videre sann paa uten aa forelegge det for et eneste meningsberettiget menneske til uttalelse. Skolens, pressens, literaturens og næringslivets menn og kvinner er ved et dekret av Kirkedepartementet med ett slag berovet sin stemmerett: de skal simpelthen bøie sig for det som komitéen har brygget sammen.

Det er et «*Sic volo, sic jubeo*», som man skal lete efter maken til, det vilde neppe forekomme i Prøissen, og skulde synes utenkelig i et demokratisk lann som vort. Selv om jeg var enig i alle punkter av forslaget selv, vilde jeg være med aa protestere mot en slik umyndiggjørelse av alle dem som bruker riksmaalet i tale og skrift. Det er derfor ikke nødvendig aa spille flere ord herpaa. Det er viktigere aa se paa hvad komitéen foreslaar, og vi maa da først faa rede paa selve komitéens mandat.

Det finner vi utredet paa komité-innstillingens første side. Det heter her at «komitéens arbeide ikke bare maatte gaa ut paa at finde en fælles skrivemaate for enslydende ord, men det skulde ogsaa undersøkes om der i de to maalformers skriftsprog er ord med samme betydning og samme rot, men ikke uvæsentlig forskjellige i form, som det sprogmæssig og praktisk seet kan være grund til at lempe paa dels i den ene, dels i den anden maalform, saa ensartetheten mellem disse dergjennem kan økes *uten at derved noget av sprogenes særpræg krænkes*[1] eller en naturlig utvikling fravikes. Den derved tilsigtede utvikling *maa selvfølgelig staa i den inderligste kontakt med det levende talesprog paa begge sider*[1], utnyttende det bedste og mest levedygtige av hvad dialekternes rigdom saavel inden landsmaalet som inden bymaalet kan byde. Endelig kan det kanske ogsaa være spørsmaal om en viss tilnærmelse i grammatisk henseende mellem de to maalformer, *forsaavidt en saadan tilnærmelse naturligen kan bygge paa levende talesprog.*»[1] — Dette mandat sammenfattes derpaa i disse ord: «Den størst mulige tilnærmelse mellem vort lands to skriftsprog gjennem en sund, naturlig og lovmæssig utvikling av dem begge. *Det er selvfølgelig ikke meningen at ville fremtvinge en kunstig sprogenhet*[1]; men komitéen maa altid ha for øie at den skal aapne veien for en utvikling frem imot national samling paa grundlag av folkets virkelige talesprog.»

Naar jeg ser bort fra en del mindre heldige uttrykk, har jeg ikke noget vesentlig aa innvenne mot dette mandat, og hvis komitéen hadde holt sig strengt til det, kunde resultatet blitt meget bra. Naar mandatet taler om «den derved

---

[1] Uthevet her.

tilsigtede «*utvikling*» og om «aa aapne veien for en *utvikling* frem mot national samling,» saa kan derved fornuftigvis bare forstaaes en *ortografisk utvikling;* for det er noget som sier sig selv at ingen komité kan bestemme *spraakets utvikling;* men der er ting som tyder paa at komitéen virkelig har trodd at det var meningen. Sikkert er det ialfall at komitéen har oversett de innskrenkninger i dens mandat som er uttrykt i de ovenfor fremhevede ord. Og det er nettop dette som danner grunnlaget for min protest. Dette skal jeg nu søke aa paavise nærmere.

I en velskreven og harmdirrende artikkel i siste hefte av *Samtiden* har bibliotekar *A. Krogvig* protestert mot komitéens forslag, som han endog finner «fører os tilbake til det syn paa sprogutviklingen som vi hadde grund til at tro var skaffet ut av verden ved reformen av 1907.» Man skulde efter disse ord næsten tro at det nye forslag anbefalte gjeninnførelsen av de bløte konsonanter, for det var jo disse som blev skaffet ut av verden ved reformen av 1907. Det maa da vekke forbauselse at det nye forslag, saa langt fra aa foreslaa noget saa reaktionært, tvertimot foreslaar en mere konsekvent gjennemførelse av de haarde konsonanter enn tilfellet var i 1907, og ennu mere forbausende er det da at Krogvig selv finner at reformen av 1907 ikke var konsekvent nok, og at «tiden nu er inde til at gaa et skridt videre» Det som Krogvig mener med sin noget eiendommelige paastann, er derimot at «likesom vor retskrivning før dette tidspunkt (1907) var bestemt av hensynet til det danske skriftsprog, saaledes skal den nu bestemmes av hensyn til det vestlandske landsmaal — altsaa i begge tilfælde av utenforliggende hensyn . . . . . nu faar vi fra høieste hold bud om at vort sprog paa nyt skal være et taalt tilhæng til et andet, at likesom i gamle dager dets interesser og krav maatte vike, naar de kom i strid med det danske skriftsprog, skal det nu og i fremtiden underordne sig landsmaalets. Det er dette og intet andet det nye retskrivningsforslag betyr.»

Krogvig stiller altsaa «det vestlandske landsmaal» paa samme linje som dansk naar det gjeller forbillede for riksmaalets rettskrivning, og deri har han uten tvil en hel del riksmaalsfolk med sig. Nu skulde man da tro at siden han

hverken vil ha dansk eller vestlansk lannsmaal som forbillede for riksmaalets rettskrivning, saa vilde han i det hele ikke ha noget fremmed forbillede, men søke normen for riksmaalets rettskrivning i riksmaalet selv, uten hensyn enten til dansk eller norsk lannsmaal eller norske dialekter. Men nei, han vil allikevel — ialfall for et enkelt punkts vedkommende — søke normen utenfor riksmaalet selv, nemlig som det synes i østnorsk, trøndersk og nordlansk, og hermed maa vel menes østnorske, trønderske og nordlanske dialekter, eller ialfall dialektfarvet uttale av riksmaalet. Jeg har nu altid ment at det vi skulde streve henimot her i lannet, hverken var dansk eller østlansk eller vestlansk eller trøndersk o. s. v., men et riks-lanns-spraak, som vel ikke kunde tilfredsstille hver enkelt lannsdel, for det er naturligvis umulig, men som allikevel kunde bli et fellesmaal baade for by og bygd. Men et slikt fellesmaal faar vi selvfølgelig ikke saalenge hver lannsdel kjemper bare for sit. Dette viser sig netop i det punkt som Krogvig særlig synes aa ha festet sig ved, og som synes aa ligge til grunn for hele hans angrep, nemlig komitéens forslag til fordelingen av *e* og *æ*. Komitéen foreslaar nemlig her i alt vesentlig aa følge lannsmaalets regel og bruke *e* dels som tegn for den korte lyd, ogsaa naar den er omlyd av *a (mann — menn)*, dels for den lange lyd *(drepe)* untagen foran *r (være, lære)*. Krogvig innrømmer at dette kan være norsk nok, men «det er ikke østnorsk, heller ikke trøndersk eller nordlandsk; det fører alle os bort fra noget hjemlig til noget fremmed.» — Ogsaa Kristiania-lærernes riksmaalsforening har uttalt sig mot denne del av forslaget: «Med hensyn til *e*-lydens betegnelse finder man at de opførte regler er likesaa kunstige — ja vel saa det — som de man hittil har hat, idet en hel del av de ord som skal skrives med *e* har en utpræget *æ*-lyd. Paa samme tid vrimler det av ord hvor det motsatte er tilfældet. Det hele blir saa broget at det allerbedste var kun at bruke *e*, naar det ikke er mulig at gjennemføre en retskrivning efter uttalen.»

Disse uttalelser, særlig Kristiania-lærernes forekommer mig aa hvile paa et merkelig vrangsyn, og vi maa derfor se litt nøiere paa dette punkt. Der finnes i riksmaalet tre kvalitativt forskjellige *e*- og *æ*-lyd, og hver av disse faller i to

kvantitativt forskjellige arter, kort og lang, nemlig: I, lukket *e,* a) kort som i *fett, sett* (av aa *se*); b) lang som i *fet, se*; II, aapen *e,* a) kort som i *senne. brenne* (*brænde*), b) (paa nogen steder) lang som i *drepe, lese (dræpe, læse)*; III, *æ*, a) kort som i *sterk, merke:* b) lang som i *lære, være.* — Av disse er den første, lukket *e*, baade kort og lang, temmelig konstant over hele lannet, idet dog kort, lukket *e* i *fett, sett* (av *se*) her paa Østlannet har en tilbøilighet til aa uttales aapen, saa mange ikke gjør nogen forskjel paa *sett* (av aa *se*) og *sett* (imperativ av *sette*). Forskjellen paa disse to lyd er da heller ikke saa stor at der skulde være nogen nødvendighet for aa ha forskjellige tegn for dem. II, a) kort aapen *e*, er ogsaa med den nys nevnte untagelse temmelig konstant; den er minst aapen i Kristiania og byene omkring Kristianiafjorden, noget mere aapen paa Oplannene, hvor riksmaalsuttalen i det hele er mere dialektfarvet. II, b) lang, aapen *e* derimot, er ikke almengyldig. Den finnes ikke i Kristiania og de nærmeste byer, som i stedet bruker lang, lukket *e*, men er, saavidt jeg vet, almindelig nordenfjells. I Oplannsbyene hører man i slike ord som *lese, drepe* ofte rent *æ*, men det maa betegnes som dialekt-uttale. Endelig er III, kort og lang *æ* foran *r*, temmelig konstant, untagen i Bergen, hvor lang, aapen *e*, tildels endog lukket *e*, hersker for den lange lyd. — Som det vil fremgaa herav, er det umulig aa innrette rettskrivningen slik at betegnelsen overalt svarer til den virkelige uttale. Derimot er det mulig aa fastslaa regler som er lettere aa lære enn de nuværende. De nu gjellende regler er forøvrig temmelig vilkaarlige. Lang og kort lukket *e* (I a og b) skriver vistnok hyppigst med *e*, men ogsaa med *æ* i mange ord som ialfall her i Østlanns-byene har lukket *e*, f. eks. *træ, knæ, dræpe, læse* o. lign. Og selv for dem som uttaler disse ord med lang, aapen *e*, er betegnelsen *æ* ikke tilfredsstillende. Da nu den overveiende del av Norges riksmaal-talende befolkning bruker enten lukket eller aapen lang e-lyd i de nevnte og lignende ord, kan vi si at ortografien i denne henseende er alt annet enn lydtro. — Den korte, aapne e-lyd i *senne, brenne (sende, brænde)* betegnes nu dels med *e*, dels med *æ*, idet efter regelen *æ* skal brukes ikke bare som omlyd av *a* og *au (mand — mænd, gaus — gjæs)*, men ogsaa

hvor den veksler med avlyds-*a* (*hjælpe* — *hjalp*) eller endog bare om der finnes et beslektet ord med *a* el. *aa*, f. eks. *hvæsse (hvas), sæd* (aa *saa*). Men desuten skrives *æ* i mange ord uten at der, ialfall i det nuværende spraak, kan paavises nogen beslektet *a* eller *aa*, f. eks. en *væg*, aa *ænse*, *grænse*, *træt*, *tæt*, *skræmme*, *tæft* o. fl. Særlig for skolen er den nuværende fordeling av *e* og *æ* et kors, jfr. en *legg* — et *læg*; *egg*, *heg* — *væg*; *hemme*, *slem*, *hjem* — *græmme*, *skræmme*; *lense* — *grænse*; *sende*, *vende*, *kjende* — *brænde*, *tænde*, *spænde*; *hefte* — *skjæfte*; *elv* — *hvælv*; *smelde* — *gjælde*: *verge* — *færge*, o. s. v. for ikke aa nevne at nogen skriver *sterk*, *merke*, *hjerte*, *smerte*, andre *stærk*, *mærke*, *hjærte*, *smærte*. — Like overfor dette virvar staar lannsmaalets greie regel at *e* betegner baade den korte og den lange, lukkede og den aapne *e*-lyd, ogsaa hvor denne er omlyd av *a*, medens *æ* er innskrenket til at betegne virkelig *æ*-lyd og omlyd av *aa*. Dette er ogsaa den gamle norske regel. Den sterke bruk av *æ* i riksmaal (som var enda mere utbredt tidligere) er kommet inn fra dansk, og det tar sig derfor noget forlorent ut naar Krogvig finner at det aa innføre *e* som betegnelse for lukket og aapen *e* istfr. *æ* fører os «bort fra noget hjemlig til noget fremmed.» Det forholler sig jo tvertimot omvent: betegnelsen med *e* er her det hjemlige og *æ* det fremmede, og nettop Krogvig, som roser reformen av 1907, fordi den befridde os for hensynet til dansk, burde være den første til paa dette punkt aa støtte komitéens forslag. Hvor lite hjemlig skrivemaaten med *æ* føles, ser vi av all den spott som Bjørnson maatte døie paa grunn av sin utstrakte bruk av *æ* (*hæst*, *ævne*, *gjænnem*, *æn*, *nætop*, *kjænne*, *hjæm*, *værden*, *jænte*, *enhvær*, *henvænde*, for bare aa nevne nogen paa maafaa). Hadde alle disse *æ*'er været følt som noget hjemlig, maatte han vel ha funnet nogen efterlignere; men det var saa langt derfra, at naar man riktig vilde haane ham, saa la de ham i pennen slike former som *jæg*. Og hvorledes Kristiania-lærerne kan si at de nye regler blir verre aa lære enn de gamle, er mig ufattelig. De kan umulig ha lest forslaget ordentlig igjennem. Nu maa vore elever lære omkring 260 ord, som skal skrives med *æ*, medens efter komitéens forslag dette tall vil nedsettes til knapt 40 og av disse er der flere som jeg mener bør skrives med *e*. —

I motsetning til Krogvig og Kristiania-lærerne mener jeg at forslaget om *e* og *æ* hører til det beste i hele innstillingen.

De øvrige vokalforandringer som foreslaaes, er saa ubetydelige — eller angaar vesentlig lannsmaalet — at jeg kan forbigaa dem.

For konsonantenes vedkommende derimot er forandringene betydeligere, og her er komitéens forslag ogsaa mere aapent for kritikk.

For det første foreslaar den en mere konsekvent gjennemførelse av bruken av de haarde konsonanter enn efter reformen av 1907. I det store og hele er jeg ogsaa her enig med komitéen, og det maa være tillatt aa tro at ogsaa Krogvig er vesentlig enig med den i dette punkt, idet han sier at «retskrivningen av 1907 var ikke konsekvent nok, og den føles ogsaa nu paa forskjellige punkter som forældet,» og «at tiden nu er inde til at gaa et skridt videre, derom er vel de fleste enige» Komitéen foreslaar nemlig — og jeg mener med rette — at de haarde konsonanter gjennemføres i en hel del avledninger som før stod som untagelser, saaledes foran endelsen *-else*: *fortapelse*, *forbrytelse*, *forlatelse*, *tillatelse*, *innflytelse*, *innskytelse*, *nytelse*: foran *-ing* og *-lig*: *forhaapning*, *skapning*, *tillatelig*, *selskapelig* o. s. v. Dette er ifølge en lov som enhver rettskrivning som skal være praktisk, maa ta hensyn til, nemlig *samhørighetsloven*. Skriver vi *tillate*, faar vi ogsaa skrive *tillatelse* og *tillatelig*, selv om mange ennu uttaler *tilladelse*, *tilladelig*. Men komitéen har paa den annen side efter min mening gaat utenfor sit mandat, naar den ogsaa foreslaar *p*, *t*, *k* i en hel del ord som ingen tydelig tilknytning har til ord med disse konsonantlyd, men som ganske visst har *p*, *t*. *k* i lannsmaal. Slike ord er *drage*, *drabelig*, en *jyde*, *kobber*. *koble*. *ligne*. *megle*, aa *pode*, *regne* (med tall), *skib*, *skjøge*, *skjødesløs*, *sogn*, en *vibe*, *vidne*, aa *yde*. Der er ingen riksmaal-talende som uttaler disse med haard konsonant, og noget slektskap innenfor riksmaalet med ord som uttales med haard konsonant finnes ikke, eller staar ialfall ikke for bevisstheten Naar komitéen tar med disse ord, om enn bare som tillatte former, saa glemmer den at dens mandat uttrykkelig sier, at forandringene skal staa «i den inderligste kontakt med talesproget paa begge sider» og at «det selvfølgelig

ikke er meningen at ville fremtvinge en kunstig sprogenhet.» — Men en skrivemaate som *drake*, *drapelig*, *jyte* o. s. v. staar *ikke i kontakt med det levende talesprog*, og vil derfor ikke kunne være uttrykk for annet enn en *kunstig spraakenhet*. Aa paaby en saadan skrivemaate av disse ord vil være aa *krænke riksmaalets særpreg*, hvad mandatet uttrykkelig forbyr komitéen aa gjøre, og svinebinne det unner lannsmaalet, noget riksmaalet ikke kan finne sig i, likesaa litt som lannsmaalet vil kunne finne sig i aa skrive disse ord med *b*, *d*, *g*. Her er en kløft som foreløbig ikke kan utfylles. — Omvent vil komitéen merkelig nok beholle *sygdom* og *sinnrig (sindrig)* med *g*, uaktet den anbefaler *rikdom* og *aannrik* med *k*, formodentlig fordi *sykdom* og *sinnrik* ikke er lannsmaals-ord. Disse ord kan selvfølgelig ikke skilles; de er begge tydelige avledninger av eller sammensetninger med *syk* og *rik* og maa derfor efter samhørighetsloven skrives med *k*. — Bortset fra disse innvenninger gir jeg komitéens forslag m. h. t. bruken av *p*, *t*, *k* min tilslutning. Dette gjeller i enn høiere grad forslaget om aa skrive *kt* for *gt* i ord som *makt*, *bukt*, *nekte* o. s. v. untagen hvor det forbydes av den nevnte samhørighetslov *(legge — lagt: si(ge) — sagt)*. Nu gjeller den meningsløse regel at ord som er optatt direkte fra latin skrives med *kt (akt*, *pakt)*, mens ord fra tysk skrives med *gt (agt*, *bugt*, *magt)*. Men hvem kan vite om et slikt ord er optatt fra latin eller tysk, og uttalen er jo ganske den samme. Dette forslag kan jeg ikke tenke mig vil støte paa motstann fra andre enn dem som prinsipielt er imot enhver forandring.

Men saa kommer jeg til to punkter hvor jeg maa opponere sterkt mot komitéens forslag. Det er forslaget om aa skrive *ll* og *nn* istfr. uhistorisk *ld* og *nd (fjell*, *mann)* istfr. *(fjeld*, *mand)* og om i visse tilfelle aa skrive dobbeltkonsonant i utlyd efter kort vokal *(blekk, bratt, brodd, bygg* o. s. v.). Ikke saa aa forstaa at jeg har noget imot disse forandringer i og for sig, tvertimot; men jeg maa ogsaa her fordre at riksmaals-uttalen, ikke lannsmaals- eller dialekt-uttalen, blir det avgjørende for forandringens rekkevidde. Men nettop paa disse to punkter viser komitéen aldeles utilhyllet at der er to ledende prinsipper for dens arbeide: 1) aa fremtvinge den størst mulige likhet for øiet mellem lannsmaal og riks-

maal, selv om det bare blir en kunstig likhet, og 2) hvor overensstemmelse ikke kan opnaaes uten paa bekostning av det ene spraaks selvbestemmelsesrett, der skal riksmaalet rette sig efter lannsmaalet. Men mot begge disse principper maa vi paa riksmaalssiden protestere. Hvor meget der enn kan skille i vort syn paa riksmaalets utvikling, én ting er vi, og maa vi være, enige om: riksmaalet er et levende spraak, som ikke kan la sig diktere lover av et annet spraak.

La os først se hvordan det forholler sig med forb. *ld* og *nd* i riksmaalet. I de allerfleste tilfelle uttales her *ll* og *nn* (d. e. lang *l* og *n*) untagen i endel avledninger. — Vi skriver *kalde*, *falde*, *holde*: *mand*, *land*, *finde*, *binde*, men vi uttaler *kalle*, *falle*, *holle*; *mann*, *lann*, *finne*, *binne*. Av untak er der ikke mange som ikke kan bringes inn under bestemte regler. De viktigste paa *-e* er: *fylde*, s. *(tidens fylde)*, aa *gjalde*, aa *hilde (hildet)*, aa *hylde* (en konge, en mening) *vælde*, *ælde*; en *bande*; en *blonde*, *brynde*, en *kunde*, *mynde*, et *onde*, aa *synde*, *vaande*: desuten kommer gjerne *d* frem i uttalen, selv om den er stum i grunnordet, foran endel avledningsendelser, saaledes foran *ig*: *gyldig*, *heldig*, *skyldig*, *hændig*, *kyndig*, *mandig*, *myndig*, *sindig*, *skjendig*, *syndig*, *vindig*; *-elig*: *endelig*, *endelikt*, *kjendelig*, *almindelig*, *rundelig*, *sandelig*: likeledes beholles almindelig *d* foran *l (el)* og *r (er)*: *bendel*, *endelse*, *handel*, *myndling*, *pendel*, *sendelse*, *spindel*, *svindel*, *vandel*, *yndling*: *alder*, *aldri*, *bulder*, *ilder*, *skildre*, *skulder*, *smuldre*, *eldre*: *andre*, *dundre*, *fender*, *hinder*, *hindre*, *hundre*, *indre*, *lindre*, *sondre*, *stender*, *synderlig*, *sønder*, *tindre*, et *under*, *undre*, *vandre*, *endre*; desuten i nogen faa andre som: *fyldest*, *gilding*, *olding*, *sjelden*, *stundom*.

Nu er det noget som synes aa maatte være selvinnlysende, at hvis der overhodet skal gjøres nogen forandring i riksmaalets rettskrivning i dette stykke, saa maa forandringen ramme alle de ord som i riksmaalet uttales med *ll* og *nn*. Da behøver ingen aa være i tvil om et ord skal skrives med *ll*, *nn* eller *ld*, *nd*, og rettskrivningen blir samtidig en veiledning i uttalen for dem som ikke har talt riksmaal fra barn av. Men se da vilde man ikke opnaa full overensstemmelse med lannsmaalet, og for komitéen har dette været hovedsaken. Hvorledes forholler nu lannsmaalet sig til disse forbindelser?

Som paa saa mange andre punkter skriver lannsmaalet her oldnorsk. I en hel del av de ord som nu skrives med *ld* og *nd* er *d* hvad man kaller historisk, d. v. s. det blev engang virkelig uttalt; saaledes f. eks. i *land, ende, binde: holde, volde* o. fl. og da der ennu finnes dialekter hvor denne *d* uttales, holler selvfølgelig lannsmaalet paa disse *d*'er, for i lannsmaalet gjeller som bekjent prinsippet: jo eldre og fjernere fra den virkelige uttale, des bedre. Komiteen innrømmer «at flertallet av de norske bygdemaal ikke uttaler *d*'en i forbindelsene *ld* og *nd*.» Naar den allikevel ikke foreslaar at lannsmaalet her skal rette sig efter riksmaalet, noget som jo vilde være en formastelig tanke, saa er det fordi der «skilles i de fleste dialekter paa forskjellig vis mellem disse lydforbindelser», d. e. mellem *ld* og *ll*, *nd* og *nn*. Derimot forteller komitéen ikke paa hvilken maate de fleste dialekter skiller mellem dem. Av komitéens ord maa den dialekt-ukyndige nærmest faa det inntrykk at alle dialekter har *ll* og *nn* i de ord hvor oldnorsk hadde *ll* og *nn*, altsaa i ord som *fjell, kalla, mann, finna*, og at det er de gamle forbindelser *ld* og *nd* som paa forskjellig vis opretholles forskjellig fra *ll* og *nn*. Men slik forholler det sig ikke. Aasen sier (Gram. § 33, slutn.) om denne *d* at «efter L og N (f. Ex. *Eld, kald, Sand*) bliver det paa mange Steder utydeligt», hvilket naturligvis vil si at den er stum. Om *ll* og *nn* derimot heter det (§ 39): «Egentlig er det kun i det Søndenfjeldske, at den rene og simple Udtale findes gjennemført, f. Ex. i *Fall, Gull, Voll, alle; Mann, Tonn, Minne.* I de nordlige Egne, eller overalt nordenfor Sogn og Gudbrandsdalen, bliver derimot *ll* og *nn* udtalte med en særegen Tungestilling, omtrent som Stillingen for Lyden «j», hvorved de altsaa blive til et Slags Ganebogstaver[1]. I det Vestenfjeldske udtales de rigtignok med Tungespidsen, men her have de ofte en anden Afvigelse, idet de nærme sig til «dl» og «dn», f. Ex. adle (for alle), redna (for renna).» Vi ser altsaa at opr. *ld* og *nd* er temmelig konstant = *ll* og *nn* likesom i riksmaalet, medens det er opr. *ll* og *nn* som behandles forskjellig i de forskjellige dialekter. — Og saa fordrer

[1] Fonetisk uttrykt vil dette si at *ll* og *nn* uttales som palatalt *l* og *n*.

komitéen at riksmaalet, som her kan opstille en meget grei regel for rettskrivningen naar det følger sin egen uttale, skal rette sig efter lannsmaalet og derved paalegge alle som skriver riksmaal en utaalelig byrde. Gaar dette forslag igjennem, vil det si at det herefter blir nødvendig aa lære enten oldnorsk eller lannsmaal for aa kunne skrive riksmaal. Jeg smigrer mig med aa kunne en del oldnorsk, og jeg gjorde i min lille bok «*Skriv norsk*» det eksperiment aa prøve i praksis den regel som komitéen nu foreslaar. Men jeg fikk fullstendig nok av den ved den leilighet; jeg maatte, rett som det var, tenke mig om og ofte ty til ordboken for aa finne ut om et ord skulde skrives med *ll*, *nn* eller *ld*, *nd*. Og hvorledes skal det da gaa dem som hverken kan oldnorsk (lannsmaal) eller har en etymologisk ordbok ved haannen? Forøvrig hjelper ikke altid oldnorsken heller, da der ogsaa er mange laaneord som skal bestemmes. Det blir aa pugge utenad de ord som skal skrives med *ll*, *nn*, og dem som skal ha *ld* og *nd*.

Ganske det samme hensyn til lannsmaalet og mangel paa hensyn til riksmaalet finner vi naar vi kommer til komitéens forslag om dobbeltskrivning av konsonant i utlyd efter kort vokal, f. eks. *tapp*, *hatt*, *takk*. — Denne reform er egentlig bare en nødvendig konsekvens av reformen av 1907. Idet utlydende *b*, *d* og *g* blev erstattet av *p*, *t*, *k* falt flere ord sammen med ord som allerede før ente paa *p*, *t*, *k* med kort vokal foran, f. eks. et *tap* (tab) og en *tap*, et *hat* (had) og en *hat*, et *tak* (tag) og *tak*. Med den gamle ortografi kunde her ingen forveksling opstaa: *tab—tap*, *had—hat*, *tag—tak;* men naar *tab*, *had* og *tag* skal skrives *tap*, *hat* og *tak*, saa følger derav med nødvendighet at de gamle former *tap*, *hat* og *tak* maa skrives *tapp*, *hatt* og *takk*. Denne konsonantfordobling, som vi jo altid har hatt i innlyd: *tappen*, *hatten*, *takken*, og som er en gammel norsk regel og desuten er i full overensstemmelse med uttalen, er efter min mening en god reform, som bør gjennemføres. Men selvfølgelig maa den gjennemføres efter riksmaalets uttale, ikke efter lannsmaalets. Men hvad gjør komitéen? Uten aa blunke foreslaar den følgende regel for riksmaalet: «*Dobbeltskrivning er obligatorisk overalt hvor lm. kan bruke den: i de fællesord hvor lm. kun tillater enkelt konsonant, gjælder valgfrihet.*» Man skulde ikke tro det mulig

at noget menneske skulde vaage aa by lannets kulturspraak en slik regel, men det er et faktum, det staar i komitéens utredning s. 37, og det med sperret trykk. Og saa føier komitéen til følgende, som vidner om en sørgelig mangel paa kjennskap til de vanskeligheter som rettskrivningen voller i i skolene: «Antallet av de ord hvor i rm. en lang konsonant (alternativt) betegnes ved enkelt bokstav, blir efter ovenstaaende saa ringe at regelen under ingen omstændighet vil medføre større vanskeligheter.» — Nei, for dem som kjenner vokalkvantiteten i disse ord i lannsmaalet, vil det ikke volle større vanskelighet, men bybarn er nu engang ikke født med denne kunnskap, og der er derfor ingen tvil om at regelen vil volle endog meget betydelige vanskeligheter. Hvorledes er nu komitéen kommet til denne og andre likesaa fortvilede regler for riksmaalets rettskrivning? Ogsaa det faar vi oplysning om i utredningen. Paa s. 35 heter det nemlig angaaende denne dobbeltskrivning: «Fra rm.s standpunkt maatte det greieste være *overalt i utlyd at indføre dobbeltskrivning*, saaledes som foreslaat i Utredning 1913. For komitéen, *hvis mandat gaar ut paa at forene de to maalformer*[1], blir spørsmaalet da: hvorledes stiller lm. sig til denne regel?» — Uaktet altsaa komitéen er paa det rene med at det greieste for riksmaalet vilde være en konsekvent gjennemførelse av regelen efter riksmaals-uttalen, spør den allikevel hvorledes lannsmaalet vil stille sig til denne regel. Riksmaalet skal altsaa rette sin ortografi efter lannsmaalet ogsaa der hvor dettes ortografi strider mot uttalen i riksmaal. Og til dette haarreisende resultat kommer komitéen fordi den tror at dens mandat «gaar ut paa at forene de to maalformer.» Men har da ikke komitéen lest igjennem sit eget mandat? Hvor staar det at de *skal* forene de to maalformer — uten videre? Der staar jo uttrykkelig i departementets anvisning at overensstemmelse mellem vore to maalformer vistnok skal søkes opnaadd, men vel aa merke, «*uten at derved noget av sprogenes særpræg krænkes eller en naturlig utvikling fravikes*», og at forandringene maa staa «*i den inderligste kontakt med det levende talesprog paa begge sider*», altsaa ikke bare med lanns-

[1] Uthevet her.

maals-uttalen, men ogsaa med riksmaals-uttalen. — Disse to meget viktige innskrenkninger i mandatets omfang har komitéen sett fullstendig bort fra. Og forat ingen skal være i tvil om dette, gjentar komitéen det i ennu tydeligere ord paa side 38 i anledning av spørsmaalet om der skal gjennemføres *ll* og *nn* for *ld* og *nd* efter riksmaalsuttalen. Komitéen innrømmer at man herved vilde faa «en egte folkelig retskrivning, som ingen vanskelighet volder, og som gir en virkelig veiledning for en rigtig uttale». Men den foreslaar allikevel ikke denne ekte folkelige rettskrivning, og hvorfor? «For denne komité», heter det, «blir dog hovedsaken om lm. kan gaa med paa et slikt forslag». Saa nu vet vi det altsaa: for komitéen er og blir hensynet til lannsmaalet hovedsaken, selv om riksmaalets særpreg krenkes, og selv om den regel de foreslaar ikke staar i nogensomhelst kontakt — enn si den inderligste kontakt — med det levende talespraak paa riksmaalssiden. For lannsmaalets skyll opgir de «en egte folkelig rettskrivning», ja de opgir i grunnen sig selv, for paa side 6 forteller komitéen at den opfatter sin opgave saaledes at det gjeller aa nationalisere og demokratisere riksmaalet. Men hvad slags demokratisering det blir, naar riksmaalets rettskrivning innrettes efter lannsmaalets uttale eller etymologi, er ikke lett aa innse. — Dog, la mig ikke glemme at komitéen dog ogsaa tar hensyn til annet enn lannsmaalet. Som grunn for at lannsmaalet ikke kan gjennemføre *ll* og *nn* anføres foruten hensynet til dialektene ogsaa «hensynet til det tilvante, til vort gamle maal og andre nærbeslegtede sprog». Altsaa fordi tyskerne og engelskmennene skriver f. eks. *halten* med *lt*, eng. *hold* med *ld; binden* og *bind* med *nd*, nemlig fordi disse ord uttales saa, skal lannsmaalet og derefter ogsaa riksmaalet skrive *halda*, *binda; holde*, *binde*, trods det at riksmaalet ialfall uttaler *holle* og *binne*. Men hvorfor skal vi da skrive f. eks. *gull*, *grunn*, *finne*, siden de samme nærbeslektede spraak skriver *Gold*, *Grund*, *finden*, eng. *gold*, *ground*, *find?* Og svensk er jo heller ikke aa stole paa i dette stykke. Der skrives f. eks. *hålla*, *vålla*, *skylla*, *lynne*, som vi efter komitéens forslag skal skrive *holde*, *volde*, *skylde*, *lynde*. Det er visst best aa la de nærbeslektede spraak være. Men saa har vi det *tilvante*. Det er et ypperlig argument!

Hvilken rettskrivnings-reformator har nogensinde tatt hensyn til det tilvante? Et slikt hensyn vilde jo stoppe enhver reform i fødselen. Men der er et annet hensyn, som komitéen burde ha tatt hensyn til, men som den uttrykkelig avviser som den uvedkommende, nemlig hensynet til at det den foreslaar ikke skal bli vanskeligere aa lære enn det vi har før. Herom sier komitéen paa side 6 at «opgaven i dette tilfælde ikke først og fremst (er) den at skape lettelse for de skrivende.» Altsaa det hensyn som hittil har været hovedhensynet for enhver rettskrivnings-reformator, baade her og i andre lann, og uten hvilket ethvert reformforslag paa forhaann er dømt, det kommer ikke denne komité ved. Og komitéen skyter sig atter inn under sit mandat. Hør bare (smst.): «Hverken byuttalen eller landsuttalen i de største dele av riket kjender nogen *d* i forbindelsene *ld* og *nd;* naar komitéen allikevel ikke foreslaar at gjennemføre skrivemaaten *ll* og *nn* — *hvad der utvilsomt vilde bety en lettelse for en stor del av befolkningen*[1] — men nøier sig med at avskaffe de etymologiske falske *d*'er i rm., er det først og fremst *fordi den videregaaende reform ikke indgaar i dens mandat.*»[1] Dette resonnemang minner i betenkelig grad om hvad som hente i en fransk lannsby før gatebelysningens tid. Borgermesteren gav ordrė til at enhver som gikk ut efterat det var blitt mørkt, skulde ha løkt med sig. Da saa borgermesteren selv gikk ut for aa se om dette blev overholt, rente han i mørket like paa en person, som ikke hadde noget lys med sig. «Har du ikke lest min ordre?» sa borgermesteren, «hvor er løkten din?» «Her er den», svarte mannen og viste frem sin løkt. «Men den er jo ikke tent?» «Nei, Deres ordre sa ikke at den skulde være tent», svarte mannen. — Det som mandatet ikke uttrykkelig sier, nemlig fordi det skulde synes selvforstaaelig, det finner komitéen ligger utenfor dens mandat. Siden komitéen saa omhyggelig ungaar det som mandatet ikke nevner, hadde det været ønskelig om den hadde tatt saa meget større hensyn til det som det uttrykkelig nevner. Men som paavist ovenfor, har den heller ikke gjort det. Det faar derfor sies like ut: komitéen har bare tatt ett

[1] Uthevet her.

hensyn, nemlig hensynet til at gjøre riksmaalet saa likt lannsmaalet som mulig. For dette hensyn maa alt vike, baade hensynet til riksmaalets egen uttale og hensynet til lettelse for dem som skal skrive.

Der kunde ennu være mangt og meget aa invenne mot enkeltheter i forslaget, f. eks. at *skar*, *skur*, *ur* for fremtiden skal skrives *skard*, *skurd*, *urd*, ogsaa fordi lannsmaalet skriver saa, skjønt denne *d* er stum i begge maal, men dette faar være nok om de egentlige rettskrivningsforandringer. Vi maa nemlig ogsaa se litt paa de foreslaaede spraakforandringer. Efter komitéens forslag skal det for fremtiden være tillatt i riksmaalet aa bruke diftonger, hunkjønnsformer paa *-a* (*boka*, *sola*) og præteritums- og partisipformer av svake verber paa *-a* (*han kasta en stein paa kua*). — Disse former skal ganske visst være valgfrie, men komitéen gir ikke nogen grei forklaring av hvad den her forstaar ved valgfrihet. — Den synes dog ikke aa ville strekke valgfriheten saavidt at det skulde være tillatt paa skolene for elevene aa bruke disse former i sine skriftlige arbeider efter eget tykke. Sannsynligvis er det komitéens mening at der ialfall innenfor en og samme skole skal være én regel for alle. Dette spørsmaal skal jeg dog ikke gaa nærmere inn paa her.

Men disse tre nyheter kan ingenlunde sies aa staa paa samme linje. Den som staar nærmest for tur er diftongene. En hel del av disse har allerede faatt fast fot i riksmaalet og brukes av de beste riksmaalsforfattere i all slags stil. Det er slike som: *baus*, *draug*, *gaupe*, *hauke*, *hardhaus*, *kaut*, *knaus*, *lauparsko*, *maule*, *maur*, *naust*, *raute*, *sau*, *skaut*, *snau*: *beite*, *eid*, *grei*, *kneik*, *kveite* (fiskenavn), *leite*, *meis*, *meise*, *peis*, *sei*, *skrei*, *sleip*, *snei*, *sveiv*, *teig*, *veit* (= smug); *brøite*, *høi*, *løipe*, *røi*, *søie*, *øi* (i stedsnavn). Disse trenger ingen departemental eller kongelig tillatelse for aa vise sig endog i det beste selskap. Saa har vi en del andre som ennu maa nøie sig med aa være med i et bestemt miljø: i folkelivsskildringer og lignende stil; det er bl. a. slike som: *aure*, *gauk*, *hauk*, *rauk*, *raust*, *traust*: *brei*, *einstape*, *gjeit*, *hein*, *kjeip*, *kveike*, *kveis*, *leik*, *skei*, *teine*, *tvebeite*, *veiv*, *kleiv*, *gjeipe*, *kjeivhændt*: *føise*, *nøite sig*, *røine paa*, *røis* (*steinrøis*). Enkelte forfattere gaar allerede temmelig vidt i bruken av slike ord. I sin siste bok,

Markens Grøde, hvor hele miliøet innbyr dertil, bruker saaledes Hamsun *leiv, gjeit, greip* (et grep), *veive, lei og kjei, reir, kjeivet, aa breie høi, aa reive, tomreipet; røyr, aa gjøy* (hunden staar aa gjøir), *trøisomhet. aa møidest; lauv, lauve, aule, aa rause.* Man kan derfor trygt si at diftongene staar med det ene benet innenfor riksmaalet allerede, og der kan ikke være nogen tvil om at det andre med tiden vil komme efter. Men nettop dette skulde ha vist komitéen at det er aldeles unødvendig aa gjøre ekstra anstrengelser for aa skaffe diftongene adgang til riksmaalet: de er allerede paa veien, og likesom konservatismen ikke vil kunne stanse dem, saaledes vil heller ingen befaling fra oven kunne paaskynne innrykningen. Her er et punkt hvor man trygt kan la spraaket gaa sin gang. Det eneste man vil opnaa ved et forsøk paa at forcere utviklingen, er aa fremkalle en reaktion, altsaa det motsatte av hvad man tilsikter.

Noget anderledes forholder det sig med hunkjønnsformen. Det er visstnok saa at vi riksmaal-talende bruker en hel del slike hunkjønsformer i ledig dagligtale. Jeg gjør det i alle fall. I familiens skjød snakker jeg om den nye *boka* til Hamsun, spør hvor mange *klokka* er, synes det er hyggelig aa se *sola* igjen, roser *suppa* ved middagsbordet, foreslaar aa ta en tur til *hytta* næste maanedslovsdag, liker aa sitte nede ved *stranna* om kvellen, og er unnertiden lei hele *greia,* o. s. v. Og jeg tenker andre gjør det samme. Ja, der er ord som vi ikke engang lenger kan tenke os brukt som fælleskjønnsord. Det er umulig aa kalle en gammel kone for *gamlen,* for det betyr den gamle mann. Det maa hete *gamla.* Likesaa *vesla.* — Man kan trygt si at alle hunkjønnsord som angaar det daglige liv, særlig arbeidslivet og lannlivet, brukes med den bestemte artikkel *-a* i den utvungne dagligtale. — Men herfra er det et langt skridt til aa innføre hunkjønnsformen i skrift som fast form. For det første er det et spraaklig tilbakesteg. Riksmaalet har, likesom dansk og svensk, bare to grammattiske kjønn, og har derved en betydelig formonn fremfor lannsmaalet med sine tre kjønn baade i substantiver og i visse adjektiver som *open.* — «Denne indvending,» sier komitéen, «har ingenting paa sig, dersom det er slik som Riksmaalsforbundets retskrivningskomité sier, at hunkjønsformen hører hjemme i

det naturlige talesprog. Det er vigtigere at ha et skriftsprog som svarer til ens naturlige sprogfølelse end at ha et som har mindst mulig av former.» Jo, ærede komité, denne innvenning har meget paa sig. Vel er det saa at de allerfleste som riksmaalet er det naturlige uttryksmiddel for, føler at ord som *kirke*, *stue*, *ull*, *bok*, *flaske*, *seter*, *greie*, *hytte*, *strann*, *gryte*, *suppe*, *klokke*, *elv*, *bukt*, *vik* o. fl. for aa nevne nogen rent i fleng, er hunkjønn, og derfor i daglig tale gir dem artiklen *-a*, men disse samme mennesker føler det paa ingen maate som nogen tvang aa gi disse og lignende ord fellesartiklen *-en*, ja det er saa langt fra at de føler bruken av artiklen *-en* som en tvang at de tvertimot, saasnart talen løftes litt over dagliglivets yrke, vil føle det motsatte som en tvang. Det er bare paa et temmelig innskrenket omraade at hunkjønnsformen svarer til «ens naturlige sprogfølelse». Naar vi kommer utenfor det, har vi ikke lenger denne følelse av hunkjønn, og det skal vi være gla for, for tre kjønn er og blir en spraaklik luksus som tilhører et tilbakelagt stannpunkt. Utenfor tysk er der intet kulturspraak som ennu staar saa langt tilbake at det har tre kjønn, og hvorfor riksmaalet da skulde gjøre ekstra anstrengelser for aa faa tilbake noget som vi har arbeidet os ut av og paa ingen maate savner, det vilde være ufattelig dersom vi ikke visste at hele komitéens utredning i virkeligheten er et innlegg for lannsmaalet. La saa være at enkelte hunkjønnsformer med tiden muligens vil feste sig ogsaa i skriftspraaket, likesom flertalsformen *barna* har festet sig. Jeg har ikke noget imot det, det vil ikke bli saa særdeles mange ord; men aa ville tvinge hunkjønnsformen frem, d. v. s. aa ville skrue riksmaalet tilbake i sin utvikling, det anser jeg baade for upraktisk og uvidenskapelig. Komitéen finner at «dersom hunkjønsformen godkjendes i riksmaalet — i overensstemmelse med bruken i dagligtalen og delvis i literaturen —, er en av de største hindringer for samling om ett maal i Norge ryddet av veien». Ja, det kan nok være, især hvis riksmaalet samtidig vilde opta i flok og følge diftongene og de fleste boiningsendelser, med andre ord, vilde begaa selvmord. Men det er vel ikke egentlig paa den maate samlingen skal opnaaes. Enn om lannsmaalet tilbød et lignende offer paa samlingstankens alter og nøide sig med

én flertalsendelse i substantivene, nemlig endelsen *-er*? Da vilde ogsaa en av de største hindringer for samling om ett maal i Norge være ryddet av veien.

Vi kommer nu til det tredje og siste punkt, godkjendelse av præteritumsformen *kasta*, *elska* for *kastet* og *elsket*. Jeg maa si det vidner om en god portion naivitet hos komitéen, naar den tror der er nogensomhelst utsikt til at denne form allerede nu skulde kunne optas i riksmaalet, om enn bare som en tillatt form. Man kan tillate den saa meget man vil, jeg skulde gjerne for den saks skyll, hvis det stod til mig, unnerskrive tillatelsen, for det vilde ikke føre til nogen ting. Det er merkelig at komitéen, som i spørsmaalet om hunkjønnsformen henviser til den «naturlige sprogfølelse», ikke har funnet det umaken værd aa unnersøke den naturlige spraakfølelse hos riksmaalsfolk i denne henseende. For da vilde de ha funnet, at den naturlige spraakfølelse gaar i en ganske annen retning. Utenfor det rene vulgærspraak i byene eksisterer disse former nemlig absolut ikke. Jeg har selv ovenfor bekjent at jeg i daglig tale ofte bruker hunkjønnsformer. Men jeg sier aldrig — enn ikke i den mest løsslupne dagligtale — og jeg hører aldrig nogen av min omgang si, *kasta*, *elska*. — Man kan høre det hos gutter — og kanske piker med — i middelskolen, men saasnart de blir voksne, forsvinner den. Det er meget mulig at den engang i en fjern fremtid kan bli almindeligere, men det ligger saa langt frem at vi trygt kan la denne form bli hvor den for øieblikket er. Det er tidsnok aa lette paa hatten naar en ser mannen.

Som det vil fremgaa av min rettskrivning i denne artikkel, er jeg ikke nogen prinsipiel motstander av en ny rettskrivningsreform. Jeg gaar jo endog paa visse punkter videre enn komitéen. Jeg er heller ikke imot at der søkes opnaadd overensstemmelse mellem riksmaalets og lannsmaalets ortografi der hvor det kan gjøres uten aa øve voll mot noget av dem. Jeg finner det latterlig at vi skriver *bæk* og lannsmaalet *bekk*, skjønt dette ord uttales nøiagtig paa samme maate i de to maalformer. Og da jeg ikke er i tvil om at *bekk* er en i enhver henseende bedre drakt for ordet enn *bæk*, saa holler jeg paa at ogsaa riksmaalet bør skrive *bekk*. Hvad jeg angriper komitéen for, er altsaa ikke at den foreslaar visse

forandringer i riksmaalet, heller ikke at den prøver paa aa gjennemføre overensstemmelse mellem de to spraaks rettskrivning, men at den som ledende prinsip for sine forslag opstiller «hvordan stiller lannsmaalet sig til en slik forandring?» og «hvor langt kan lannsmaalet gaa?», og videre at den, naar den har faat disse spørsmaal besvaret, former sit forslag uten hensyn til om den nye riksmaals-rettskrivning blir lettere eller vanskeligere enn den vi har. Den synes aa ha gaat til sit arbeide i den tro at et levende spraak som riksmaalet kan behandles paa samme maate som billedhuggeren behandler sit ler. Likesom denne former sit ler efter en levende model, saaledes har ogsaa komitéen villet forme sit «ler» efter en model. De glemmer at i dette tilfelle er leret mere levende enn modellen. Disse billedhuggere vil omforme modellen efter en antikk statue — og resultatet blir derefter.

Men som sagt, jeg er ingen motstander av den oprindelige departementale tanke. Kun vil jeg ikke som komitéen springe over de setninger i mandatet som setter visse grenser for komitéens myndighet, jeg vil ikke skjære i det levende kjøtt. Heller ikke er jeg lik hin franske borgermann som ikke tente sin løkt, fordi det ikke uttrykkelig stod i borgermesterens ordre at løkten skulde tennes. Litt sunn sans har man da virkelig rett til aa vente ogsaa av en departemental komité. Og naar saa resultatet av komitéens arbeide legges frem, saa skulde man ogsaa ha rett til aa vente av departementet at det først unnersøkte om komitéen hadde fulgt sit mandat, før det strødde sann paa. Der synes i det hele aa ha været et ganske merkelig samarbeide mellem departement og komité. Den sidste opfatter sit mandat paa sin maate og utarbeider sit forslag derefter, og det første tar imot arbeidet og godkjenner det uten aa unnersøke om arbeidet svarer til bestillingen. Det er som om en mann hos en skredder bestiller en livkjole, og faar en diplomat-frakk; det vilde dog være en merkelig mann som tok imot og betalte for den. Nei, skredderen faar nok værsaagod sy om igjen, og hvis skredderen ikke vil det, gaar mannen naturligvis til en annen skredder, som forstaar sine saker bedre. Paa samme maate maa komitéens arbeide gjøres om igjen, og hvis den gamle komité ikke vil lage en ny innstilling som er i overensstem-

melse med mandatet, faar departementet nedsette en annen. Det beste vilde være at der blev nedsatt to komitéer, en riksmaals-komité og en lannsmaals-komité, som hver for sig fikk det opdrag aa finne ut hvad og hvor meget hver maalform kunde ofre for aa komme den annen imøte. Saa kunde de to komitéer efterpaa prøve aa bli enige om visse punkter. Paa den maate vilde overensstemmelsene visstnok ikke bli saa mange som efter det foreliggende forslag, men man hadde en garanti for at de ikke vilde krenke nogen av de to maalformers særpreg. Men der er ett ubrytelig prinsip som maa være unnerforstaat i et hvilketsomhelst mandat, selv om det ikke uttrykkelig nevnes: det nye maa unner ingen omstendighet være vanskeligere aa lære enn det gamle, og hensynet til den maalform som forandringen rammer, maa gaa foran hensynet til den andre maalformen. Riksmaalet er til bruk for riksmaalsfolk likesom lannsmaalet for lannsmaalsfolk. Det kan ikke hjelpe at en forandring gjør det lettere for de første aa lære lannsmaal eller for de siste aa lære riksmaal, hvis den gjør det vanskeligere for hver av dem aa lære sit eget spraak. Det blir en kunstig spraakenhet, som efter mandatets ordlyd skal ungaaes.

Som prinsiper for saadanne rettskrivningskomitéer kunde derfor opstilles følgende:

> En reform av begge spraaks rettskrivning paa grunnlag av det levende talespraak, med det maal for øie at unødige forskjelligheter mellem spraakene fjernes. Herunder maa iakttas:
>
> 1. Ingen forandring maa foreslaaes som strider mot noget av de to spraaks natur eller krenker deres særpreg.
>
> 2. De forandringer som foreslaaes maa gjøre vedkommende spraaks rettskrivning lettere aa lære enn før, eller i det minste ikke vanskeligere. Derfor maa en forandring i det ene spraak, som konsekvent gjennemført vil betegne en lettelse for dette, ikke gjøres nytteløs ved untagelser som bare kan begrunnes av hensyn til det andre.

Vilde man gjøre komitéens arbeide til gjenstann for en revisjon paa grunnlag av disse prinsipper, kunde det enda komme noget godt ut av det.

Aug. Western.

NOGEN ORD OM LIVETS FLOKER.

AV OVERLÆRER, CAND. REAL. O. F. OLDEN.

Er vi polyteister?

Vi snakker ofte om naturfolkenes mange guder. Hver av dem har sine bestemte omraader av menneskelivet og naturen at raa for, en for regn, en for solskin, en for menneskelig frugtbarhet o. s. v. Men mon ikke *vi* ogsaa har en snev av flerguderiet? Vi moderne mennesker, vi som knapt har *nogen* gud, bare *naturlover!*

Det er netop *der* vi kommer naturfolkene nær — i *en* forstand. Verden styres som naturlover, evige og ubøielige, sier vi. Men *det* er det samme som at si at den styres av en — eller flere — guder. For med Gud mener vi vel ikke netop en gammel mand med langt hvitt skjæg som engang med sine hænder har formet alle ting og nu sitter og dirigerer hele verdensmaskineriet. Den forestilling findes kanske endnu hos nogen mennesker. Og til den hører vel ogsaa tanken paa engler som farer omkring og indhenter oplysninger og utfører hans ordre, ganske efter orientalsk statsstyremønster. «Verdensadministrationen» utøves ganske som i de gamle østerlandske stormagter. — Det vilde vel passe bedre med vor tids opfatning av administration at tænke os ham som en arbeidschef som pr. telefon og telegraf — helst traadløs — ledet det hele. Men den forestilling har jeg ikke støtt paa, selv om ideen med den traadløse ikke skulde ligge langt fra den om «naturlovene».

Nei, for det moderne menneskes bevissthet styres verden av naturlover. For det moderne *religiøse* menneske kommer dertil forestillingen om en personlig gud som enten griper ind i naturlovene eller bare har sit særlige omraade, det sjælelige. I første tilfælde blir han en *overgud* over naturlovene, i sidste

tilfælde en gud *ved siden av* disse. For naturlovene repræsenterer *saklig* akkurat det samme som mere primitive folks guder, nemlig den usynlige aarsak til og leder av alt det som hænder i naturen. Forskjellen er bare den, at mens den primitive tænkning har en lunefuld, villende aarsak, har det moderne menneske en upersonlig, viljeløs aarsak.

Naar vi sier naturlov*ene* — flertal — ligger deri en ubevisst opdeling i flere selvstændig virkende. Selvsagt søker man efterhvert at samle flere og flere til *en* lov, men foreløbig opererer man med flere adskilte, tyngde, elektricitet o. s. v. Igrunden ledes derfor naturen — efter moderne opfatning — av flere guder: gud *Gravitas,* gud *Elektron* o. s. v., men over dem allē raader gudinden *Natura,* eller kanske det er gudernes fællesraad, det hemmelighetsfulde samspil av alle naturkræfter.

Men inderst inde i vort sjæleliv hersker ogsaa visse lovmæssigheter. Deres sammenhæng med de ytre naturkræfter — guder — søker vi efter; men de er ikke helt klarlagt. Derfor har vi ogsaa en særlig gudinde for sjælelivet — *Psyke* selv, eller kanske det er *to* stridende? Slik kan det undertiden kjendes.

Hvor er det saa blit av Gud? Det vi i daglig tale kalder Gud? Har han noget med naturen eller med sjælelivet at gjøre? Hvis det moderne menneske endnu har nogen plads for denne *personlige* gud, er han ialfald bare blit henvist til en liten provins av sjælelivet, det religiøse, den provins hvor det *kategoriske imperativ* dukker op og vil herske over vore handlinger uten hensyn til logiken.

Derfor er det religiøse liv saa ofte sterkt følelsesbetonet, eller i høiden viljesbetonet og i meget ringe grad intellektuelt præget. Og her ligger en stor svakhet ved vor tids livsanskuelse, hvis tiden da idetheletat har nogen. Kanhænde har vi bare et sammensurium av ældre anskuelser.

Hvordan er polyteisme opstaat?

Et meningsløst spørsmaal vil man si. I lang tid har man — under evolutionslærens tryk — spurt hvordan *monoteismen* er opstaat. Utviklingen var jo — mente man — gaat fra polyteisme til monoteisme. Den opfatning har sikkert spillet

ind naar man har skullet tidfæste gammel religiøs literatur. I en viss forstand er det ret, forsaavidt som de enkelte stammers særguder har faat en videre virkekreds eftersom stammens egen magt utvidedes. Men for hvert enkelt folk er utviklingen snarere gaat motsat. Det har jo ganske sikkert fundet sted i Indien og mange andre steder.

Forholder det sig nu kanske saa, at naar mennesket først spør sig selv om hvordan alt omkring det er blit til, saa svarer det sig umiddelbart selv: «Det er en som har laget det, skapt det.» Den forestilling findes — klart eller utydelig — overalt. Særlig levende erindrer jeg en fortælling av Johs. Johnson. Han kom ind i en nybygget hytte i Baralandet og begyndte passiaren med at gratulere bonden med hans gilde bolig og spørre ham om han hadde ofret ianledning det nye huset. Jo, det hadde han gjort. «Hvad ofret du da?» «Brændevin». «Er Gud gla i brændevin da?» «Ja, du vet, egentlig skulde han hat en okse, men det er fælt dyrt i disse tider.» «Hvem er det som har skapt oksen da?» «Det er Gud det naturligvis.» «Hvad faar du brændevinet av da?» «Av palmerne.» «Hvem har skapt palmerne da?» «Det er Gud det ogsaa naturligvis.» «Men da kan vel Gud skaffe sig saa meget oksekjøt og brændevin han vil da?» — «Ja — du sier noget du» sa bonden. (Fortsættelsen av fortællingen staar i «Den hellige ild» side 103).

Det som interesserer os i denne forbindelse er at det for gasserbonden var den selvfølgeligste ting at Gud hadde skapt alle ting, og der laa aabenbart ikke nogen dyp reflektion bak denne visshet. Det er det umiddelbare svar paa det første tilværelsesproblem. Men eftersom menneskene faar nærmere kjendskap til omverdenen, blir de vâr mange motstridende fænomener. Ild og vand er motsætninger. Netop bosættelsen og dyrkningen skaper behov for regn og torke hver til sin tid — i nogen grad gjælder det ogsaa det nomadiserende hyrdeliv. Men kan det være den samme gud som styrer to saa motstridende interesser? Er ikke den enkleste løsning av denne floke at anta at der er *to* særlige guddommer — Indra og Agni hos inderne f. eks. som raar for disse ting? Og saa gaar monoteismen fløiten Og jo mer indviklet tilværelsen blir, jo fler omraader av naturen menneskene tar i

bruk, desto vanskeligere blir det at holde klart for sig at der er *en* styrer av det hele. Og gudetallet vokser og vokser og utfyldes med de dødes aander. Ogsaa de er jo usynlige, og den sjæl som er faret ut av menneskekroppen blir ikke borte, men er fremdeles sig selv lik, mægtig til godt og ondt, ja mægtigere end for, fordi den ikke længer er stedbunden.

Ut fra alt dette virvar maa menneskene igjen søke at samle sine spredte livserfaringer. Og de filosoferer sig over fra mangfoldigheten, kanske helt til den fuldstændige enhet, slik at mangfoldigheten bare blir skin (*maya* hos inderne).

For vor tid er det kanske ogsaa vanskelig at komme over fra en viss polyteisme til en monoteisme, ialfald vanskelig uten at falde over i en upersonlig *panteisme*. Vi holder paa at samle sammen vore naturerfaringer i faa, enkle naturlover. Men de samme naturlover virker i vor egen krop; denne blir styrt av de samme principper som styrer alt det som til er. Altsaa er vi selv endel av disse samme principper, vi blir selv endel av denne gud, vor krop har bare at lystre sig selv. Dermed har vi den *materialistiske panteisme* fuldt færdig.

Men her var kanske en slutningsfeil. Det usynlige princip som styrer tingenes forløp er ikke det samme som tingene selv. Kroppen selv er ikke styreprincippet. Derfor er det kanske bare vore saakaldte *sjælsevner* som er styreprincippet og derfor ett med det store styreprincip i verdensaltet. Kroppen er bare et *vehikkel* for det egentlige menneske! Og dermed har vi spiren til den av indisk filosofi opbyggede teosofi med sin *aandelige panteisme*.

Er det mulig at komme klar av polyteismen og panteismen og komme over til en gjennem hele verdensaltet virkende

personlig Gud?

Skal vi komme klar av polyteismen maa vi la naturlovene være sider av Guds væsen. Vi maa ikke fastholde det skarpe skille mellem naturen og Gud som for mange mennesker er en av religionens grundpiller. For mange er det av vigtighet at hævde at der ved «undere», baade i gamle dager og nuomstunder, virker noget andet end — ukjendte — naturkræfter.

Dette skarpe skille er vel egentlig kommet op paa den tid, da naturvidenskapen begyndte at spille en selvstændig rolle. Det hører nemlig ikke primitiv tænkning til, og det hører heller ikke kulturmenneskets filosofiske tænkning til. Men da naturvidenskapen begyndte at virke ind paa livsfilosofien, ga man den hvad dens var for at beholde en liten provins for Gud. en provins som stadig er blit mindre.

Men om vi lar de kjendte naturlover være sider av Guds væsen, maa *vi ikke la dem bli det hele.* For det første maa vi jo gi plads for lover vi endnu ikke kjender, men kan komme til at opdage senere. For det andet maa vi gi plads for *bevissthetslivet.* Vi vet jo ikke hvordan det hænger sammen at en bestemt stofsamling — som menneskekroppen — kan kjende sig som en enhet i motsætning til alt andet; ja egentlig er det ikke nok at der er en bestemt stofsamling heller for at selvbevisstheten skal findes, for et *lik* har — saavidt vi kan skjønne — ingen selvbevissthet. Og liket er dog *den samme stofsamling* som det levende menneske, idet det ikke er moderne at tro at livet er et stof i likhet med andre stoffer. Da selvbevisstheten er det sikreste av alt (Cogito, ergo sum). maa vi gi plads for bevissthetslivet.

Men naar nu en bestemt stofsamling — en menneskekrop — hvor der forløper visse bestemte kemiske processer (de for *livet* karakteristiske) har selvbevissthet — selv om vi ikke aner hvordan dette hænger sammen — er det da ikke ogsaa en mulighet for at den videre samling av stof, *verdensaltet,* hvor der foregaar bestemte kemiske processer, de for livet karakteristiske og andre — ogsaa kan ha selvbevissthet? Vanskeligheten ligger i at der da ikke findes noget utenom, ingen anden stofsamling som denne kunde kjende sig forskjellig fra. Derfor har den indiske filosofi konsekvent gaat til at gjøre verdensprincippet — Brahma — egenskapsløst og uten selvbevissthet fra først av. Men kunde det ikke være mulig at en selvbevissthet omfattende alt stof kunde eksistere paa det vis at den kjendte sig forskjellig fra *del-bevissthetene* i det samme verdensalt. De enkelte del-bevisstheter kjender sig som et selv overfor andre del-bevisstheter og overfor *hel*-bevisstheten, hvis en saadan eksisterer. Denne kan de rigtignok ikke helt fatte, «de forstaar bare stykkevis». Hel-bevisst-

heten kunde kjende sig som et selv overfor del-bevissthetene, dem den kunde erkjende fuldstændig.

Isaafald vilde *den personlige Gud* opstaa i det øieblik der i verdensaltet opstod selvbevisste, levende stofsamlinger. *Før* hersket bare den upersonlige Gud, *den store Pan*. Guds naturside vilde være evig som stoffet, Guds *person-side* saa gammel som person-livet i verdensaltet — hvad der ikke nødvendigvis svarer til menneskeslegtens opstaaen — likesom vort legemes *stof* eksisterer *før* vort bevissthetsliv.

Livets væsen.

Hvad livet egentlig er, er jo endnu en uløst floke, og det tør være uvisst om det snart — eller nogensinde — lar sig løse ad biologisk eller filosofisk vei. Men vi kan jo ikke la være at spørre os selv om det allikevel. Og det har menneskene gjort alt paa et meget primitivt standpunkt. Og svarene — om de end er utydelige — kan vistnok ordnes i to eller tre grupper.

Den første er den *animistiske* opfatning. Livet er, efter den, knyttet til *et noget*, etslags immaterielt stof, sjælen, sjælsstoffet, som findes i hele den levende krop, mest i de deler som er mest uundværlige for livet, i blodet, i hodet, i hjertet, i lever o. s. v. og i alt det som stadig vokser, i haar, i negler og i tænder. Hvordan denne livsopfatning har avleiret sig i skik og bruk, i myter og sagn, det vidner hele livet hos naturfolkene om, ja det viser ogsaa folketroen inden de hedenske kulturomraader og endog overtroen hos længst kristnede folk. Hvad der findes av animistisk livssyn i vort kjære fædreland, det opdager man først naar man har faat tak i kjernen i naturfolkenes forvirrede forestillinger. Ogsaa det gamle testament bærer mange steder præget av den animistiske livsopfatning. At Samsons kraft skrev sig fra hans uklippede haar er akkurat den samme forestilling som den vi finder bak naturfolkets forsigtighet med at skjære negler og haar, bak kinesernes lange negler i guldfutteraler, visselig ogsaa bak sætersdølens lange haarlok, «spir» o. m. a. Men det skal jeg dennegang ikke komme ind paa.

Det animistiske livssyn bygger ialfald paa den forestilling at livet er knyttet til et *substrat* som gaar ut av legemet ved døden — i drømme ogsaa forresten.

Til en helt anden forestillingskreds hører opfatningen av livet som knyttet til *aandedrættet.* Den er indisk, ialfald er den utformet i Indien fuldstændigere end noget andet sted. Men endnu er der rum for *to* forestillinger. Ved aandedrættet gaar jo *noget stoflig* ind i og ut av kroppen; det er den ene side ved det. Men aandedrættet er desuten en *rytmisk bevægelse*; det er den anden side.

Fæstes opmerksomheten ved dette *sidste* forhold, føres man til forestillingen om rytmen, ind- og utaandingen, som tilværelsens egentlige hemmelighet. Derfor begynder skaperakten, efter indisk forestilling, med Brahmas aandedræt. Og denne tanke er nyoptat av vore teosofer. Dette med *rytmen, bølgebevægelsen* i naturforeteelser er paa underlig vis blit levende for os gjennem moderne statistisk studium. Jeg har i sin tid (F. K. & K. 1912) gjort opmerksom paa periodiske vekslinger i det økonomiske liv — uten spor av tanke paa nogen rytme i verdensaltet. Uhyre meget finere er en undersøkelse av den svenske ingeniør, lic. *Enstrøm:* «Om periodiciteten i de økonomiska lagarne» og som det kunde være fristende at resumere.

Fæster man sig ved det *første* forhold, ved aandedrættet, vil man faa en forestilling som *kan* ligge den animistiske noksaa nær, forsaavidt som der blir et substrat for livet. Men det umiddelbare indtryk av stofskiftet ved aandedrættet vil dog være at det er noget som *gaar ut* av legemet, snarere end at noget gaar ind — den utaandede, fugtige luft sees. Men navnene paa livets substrat vil nu være knyttet til *luft, pust, vind.* Det er denne forestilling om livet som knyttet til *aand, aande* — ikke til *aanding* — vi selv er vant til. Jeg er ikke sikker paa om opfatningen av mennesket som sammensat av *legeme, sjæl* og *aand* ikke egentlig skyldes en eiendommelig krydsning av de to forestillingskredser, den animistiske og den *pneumatiske* som jeg kunde kalde denne om aandedrættet som livets væsen eller kjendetegn.

Denne forstilling om livet findes aabenbart i Johanneslitteraturen i det ny testament. I samtalen med Nikodemus

taler Jesus — efter Johannes' gjengivelse, om *liv,* om *aand* og om *vind* saa i si i samme aandedræt. I denne samtale fremstiller ogsaa Jesus sit Gudsbegrep. Det er efter Joh. 3, 16, kort uttrykt dette: Guds væsen er *opofrelsen*, et gudsbegrep han ogsaa ellers stadig kommer frem med, f. eks. i lignelsen om den forlorne søn.

Dette gir en eiendommelig paralel til aandedrættets *biologiske* væsen. Hvad er nemlig aandedrættet et utslag av? Jo, av *forbrændingen* i kroppen. Aandedrættet er, sier biologerne, den *nedbrytende* livsproces. Legemets celler brænder op. Men det er nødvendig. Det er *derved* at der utvikles den nødvendige energi til alle livets processer forøvrig. (Jeg ser her bort fra *plante*verdenens energisamlende kulsyreassimilation, for plantene har ogsaa aandedræt; *alt* det som lever har denne *nedbrytende* livsproces).

Derfor er kanske livets inderste væsen *selvopofrelsen.*

Nu vil jeg naturligvis ikke paastaa at Johannes eller nogen paa den tid har hat en bevisst forestilling om *denne* biologiske side ved aandedrættet. Skjønt hvis det er saa at man umiddelbart har indtryk av at der ved aandedrættet gaar noget stof ut av kroppen (saklig *veier* jo ogsaa den utaandede luft mer end den indaandede), ligger grundforestillingen ikke fjernt fra denne forbrændingsidé. Det er forresten eiendommelig hvordan beslegtede forestillinger dukker op hos mange. «At være sig selv, er sig selv at døde» lar Ibsen knappestøperen sige i Peer Gynt. «Sandhets sag seirer kun i nederlag.» (Wergeland i Sandhetens arme).

Und setzet ihr nicht das Leben ein,
Nie wird euch das Leben gewonnen sein. (Schiller).

Und solang du das nicht hast,
Dieses «stirb und werde!»
Bist du nur ein trüber Gast
Auf der dunklen Erde. (Goethe).

Opofrelsen er vor fuldendte tilværelses lov. (Kingsley).

Som en tredje forestillingsgruppe er kanske at regne den meget yngre om livet som knyttet til en *kraft, vis vitalis.* Jeg vet ikke hvor gammel den forestilling er, men den spillet vel først og fremst en rolle paa den tid da menneskene holdt paa at famle sig frem til det moderne *energibegrep.*

Aabenbaring og frelse.

Hvis imidlertid livets egentlige væsen er opofrelsen, selvforbrændingen, falder der et nyt eiendommelig lys over vort menneskeliv og over den personlige Guds forhold til menneskene.

Det er jo ikke netop opofrelsen som vi mennesker mener trænges i livet. Tvertimot mener vi at hver maa kare til sig. Og hele frikonkurrencen er bygget paa denne ide. Sit slagord fik den moderne tids livsopfatning i «*kampen for tilværelsen*». Det er kanske menneskets kortsynthet som bringer det til altid at «søke sit eget». Kom nu Darwin til den nøkkel ved et rent upartisk studium av den levende natur? (Det er værdt at lægge merke til at andre omtrent samtidig har villet fæste opmerksomheten ved den «gjensidige hjælp»). Er kanske Darwins syn paa al-naturen som *i kamp* — eller med et mildere ord — *i kappestrid*, ubevisst sprunget ut av en frikonkurrencens apoteose? Netop ved midten av forrige aarhundrede sker gjennemførelsen av frikonkurrenceideen i England — efter lange, dyptgaaende kampe (korntoldens ophævelse 1846, navigationsaktens ophævelse 1849, handelstraktaten med Frankrike 1860). I disse aar utarbeides «Arternes oprindelse» som utkom 1859. Med andre ord maatte en *engelsk* naturfilosof *paa den tid* nødvendigvis komme til kappestridssynet paa *hele* den levende natur. (Ludvig Nordstrøm er i sin interessante bok «Ny himler og en ny jord» inde paa den samme tanke, uten dog at præcisere den).

Paa lignende maate vil kanske en naturfilosof *nu* komme til det syn at al-naturen bæres av den *gruppevise* gjensidige hjælp og motstand.

Og kanske vil en *kristen* livsfilosofi ubevisst, men nødvendigvis føre til et syn paa livets væsen som opofrelse, hvor upartisk man end søker at se paa det hele? I dette sidste spørsmaal ligger altsaa en selvkritik av de tanker som her fremføres. Man mindes uvilkaarlig Ibsens ord: «Naar utgangspunktet er galest, blir resultatet titt originalest». Et saadant *utgangspunkt* er jeg mig imidlertid ikke *bevisst*, men naturligvis spiller det ind under hele utformningen.

Stadig har menneskenes selviskhet — mangel paa op-

ofrelse — kjørt alle vel uttænkte samfundssystemer i grøften. De er alle blit «krænget om til sin egen karikatur».

Naar nu Gud ser dette — han ser jo længer end menneskene — naar han ser at menneskeslegten gaar sin fordærvelse imøte, maa han se til at *berge* den. Han *maa* det ogsaa fordi han omfatter alle del-bevissthetene. Han er alt levendes inderste væsen. Derfor melder det sig i enkelt-bevissthetene en mindelse om noget andet end det den har oplevet fra andre enkeltbevisstheter eller den øvrige natur. Det er «samvittigheten», den inderlige samhørighet med al-livets ophav, og det gir samtidig spændingen mellem den opofrelsens idealtrang som stammer fra Gud, og den kortsynets selviskhet som kommer av at man ikke kan fatte at livets offer er livets redning.

Men kunde Gud faa aabenbare sit egentlige væsen i et menneske, var det en mulighet for at slegten kunde berges; hvis den da vilde gripe det. Og dette sit væsen kunde han bare aabenbare ved uavkortet at gaa opofrelsens vei, ja søke efter leilighet til at vise den. Han maatte vælge at dø paa forsmædeligste vis efter først at ha søkt at oplære menneskene til at gripe opofrelsens evangelium. Er dette livslinjen hos Jesus av Nazaret? Søkte han at levendegjøre for menneskene dette nye livsprincip? Ligger betydningen av lidelsen og døden, deres *bergende evne* for menneskeslegten i dette forhold? Ligger opstandelsens betydning deri, at den viser at bare den som i fuld, uavkortet hengivelse ofrer livet — ikke som nogen nødvendighet paatvunget av omgivelsene, men i frivillighet — vinder livet igjen? Er, med andre ord, opstandelsen en logisk konsekvens av livets opofrelse? Er det som sies i de sidste vers av Jesaia 53 — at Herrens træl faar sterke til bytte, og at Herrens sak har fremgang ved hans haand — en *logisk konsekvens* av at han ikke har aapnet sin mund som et lam der føres hen for at slagtes?

At gjennemgaa Jesu forkyndelse og liv under denne synsvinkel skal jeg her ikke gjøre; men jeg skal minde om nogen velkjendte træk. Fristelsene er alle av kontra-opofrende art: Ikke ved at vise mængden sit herredømmme over al-naturen, ikke ved at bruke verdslige midler kan Guds rike — «Gudsvældet» — føres ind over menneskene. Programtalen paa

berget tegner tydelig det nye livsprincip, tildels i paradoksal tilspidsning. Jorden skal arves av de sagtmodige (hvilken motsætning til frikonkurrencens ideal!) ja endog: Sæt eder ikke imot den som er ond mot eder. Og ved mange andre leiligheter: Den som vil være stor iblandt eder skal være alles træl. Gudsvældet er herlig — som den kostbare perle — men det kan ikke «etableres» ved ytre midler; det er «indeni eder». Først da disciplene har lært at fatte «ordet om livet» kommer forkyndelsen av at hans egen lidelse og død er nødvendig, han gir livet for at faa det igjen.

Kanske dreiet samtalen med Nikodemus sig netop om disse floker? Det som Nikodemus ikke kunde fatte var kanske hvordan det skulde gaa med retfærdigheten i verden, hvis menneskene, naar de blev slaat paa den ene kind, skulde «vende det andet kind til». Derfor var det at han fik høre at Guds væsen var det at ofre sig. Og dette nye livsprincip var likesaa nødvendig som de elementære livsbetingelser, vand og luft.

Istedetfor at føre disse tanker videre skal jeg sætte fingeren paa et forhold ved paradoksene som jeg kort vil kalde

motgiftens lov.

«Den som ophøier sig selv skal fornedres, og den som fornedrer sig selv skal forhøies». «Den som griper til sverd skal omkomme ved sverd». «Den som finder sit liv, skal miste det og den som mister sit liv for min skyld skal finde det». De to første indeholder den tanke vi kjender som «Nemesis». Hvad er Nemesis? Er det ikke en lovmæssighet i naturen som fremkalder en virkning motsat av den tilsigtede? Den sidste sats synes mig at faa en slaaende illustration i denne krig. Nu ødes liv som ingensinde. Det ødes ved kanoner og granater, ved mitraljøser og bajonetter, ved giftig gas og torpedoer. Og alle disse ting som nu *øder* liv er dog egentlig anskaffet for at *verge* liv. Neppe nogen har — i den senere tid — været saa kyniske at de har sagt at man har laget vaaben for at dræpe; de er laget til forsvar, ja egentlig for freden, «den væbnede fred». La være at dette sidste var «den store frase», der laa dog det sandhetsmoment i det, at

man først og fremst tænkte paa at verge liv og ikke paa at øde liv.

Men egentlig staar vi visst i alt dette ved en dypere lovmæssighet. Teosoferne vil paa indisk vis tænke paa *Karma*, skjønt der i dette ord ligger en litt anden idé, og jeg skal derfor ikke forfølge den videre.

La mig ta et eksempel. En smitsom sygdom faar man som regel ikke igjen. Hvorfor? Fordi der under det første anfald er avsat i blodet motgifter som dræper bakteriene og som kan vare i lang tid, helt til næste gang bakteriene kommer igjen. Det er det som vi drar os til nytte i serumbehandling, vaksination osv. Disse motgifter er dannet ved selve bakterienes livsvirksomhet; den samme virksomhet som kan ta livet av menneskekroppen, dræper tilslut bakteriene selv.

Dette er kanske en kemisk proces av samme slags som de vi kjender fra alt stof, og som er klarlagt ved den Waage-Guldbergske massevirkningslov. For ikke-kemikere faar jeg prøve at klargjøre den ved et eksempel.

Det meste av den *soda* som vi bruker fremstilles ved ophetning av det *natron* som husmødrene bruker i julebaksten. Da gaar kulsyre og vand ut. Men omvendt kan natron lages ved at lede kulsyre ind i en sodaopløsning. Vi kan altsaa baade ha at

natron ⟶ soda + kulsyre + vand

og kulsyre + vand + soda ⟶ natron.

Den sidste proces (natronprocessen) er stik motsat den første (sodaprocessen). Hvilken proces skal vinde avhænger av mængde og temperaturforhold. Fører vi stadig til kulsyre, dannes natron, fjerner vi kulsyren, dannes soda. Er der mange natronmolekyler i rumenheten, spaltes de ved kollisionen og omlagres, saa der dannes soda, kulsyre og vand. Er der mange soda- og kulsyremolekyler slaar de sig sammen til natronmolekyler.

Om vi begynder med at ophete natron i et lukket rum, dannes efterhvert mere kulsyre og vanddamp, og trykket stiger. Tilslut naar man et punkt hvor kulsyren og vanddampen sammen med sodaen magter at danne akkurat saa meget natron som den mængde av dette stof som spaltes ved ophetningen. Da er der likevegt. Først hvis man tar ut en prop, saa kul-

syren og vanddampen forsvinder vil den fortsatte ophetning hjælpe. Eller enklere: sodaprocessen fremtvinger selv den stik motsatte proces, natronprocessen.

Jeg har valgt dette eksempel fordi det ogsaa hører den *levende* verden, ja vor egen krop, til. Rundt omkring i legemet sker forbrændingen; der dannes kulsyre i vævsaften og blodet. Denne kulsyre vil da sammen med blodets soda danne natron. Men naar blodet i lungerne kommer i berøring (praktisk talt) med den næsten kulsyrefri luft gaar kulsyren ut, og der dannes soda av natron.

Denne kemiske massevirkningslov leder — saavidt vi vet — *enhver* kemisk omsætning. Populært (og unøiagtig, uten dens kvantitative side) kan den uttrykkes slik: Ved enhver kemisk proces dannes der stoffer som ved sin indvirkning paa hverandre virker stik motsat den første. (Fjernes disse stoffer forløper den første proces uhindret.) Det er kanske netop denne lov som findes igjen i motgiftens lov... Bakterienes *livsproces* danner de stoffer som motvirker den (som fremmer *dødsprocessen* kunde man si). Det har forøvrig undertiden kommet for mig at en finundersøkelse av om massevirkningsloven er strengt rigtig for den *levende* organisme turde ha sin særegne interesse. En forskjel mellem den levende og livløse organisme *kunde* ligge der. Men for tiden faar vi regne med at massevirkningsloven gjælder i *al* kemisk omsætning.

Men hvis de kemiske processer som forløper i *den enkelte* levende organisme har denne «motgift»-karakter, vil det samme forhold avspeile sig i den *sum* av kemiske processer som hele livet frembyr. Netop de kemiske processer som forløper under strævet for at ophøie sig selv, maa nødvendigvis fremkalde det som motvirker dette resultat. *Ophøielsesprocessen fremmer fornedrelsesprocessen og omvendt.* Strævet for at vinde livet medfører livets tap. «Und setzet ihr nicht das Leben ein o. s. v.».

Isaafald er «livstørsten», som litteraturen længe har lovprist, livets ruin, «kampen for tilværelsen» tilværelsens grundskade, kun den som har levet opofrelsens liv konsekvent, han som fjernet alle selviskhetens slaggprodukter fra sit liv, vandt livet for evighet.

Hermed føres vi over til

Praktiske samfundsopgaver.

Et ytterst aktuelt spørsmaal: Kan militarisme knuses ved militærmagt? Vil det ikke avføde netop den militarisme den søker at knuse? Paa den anden side kan det kanske sies at den «prøisiske» militarisme har fremkaldt netop den militærmagt hos motstanderne som kan bli dens ødelæggelse. Men i den hele verden kan ikke militarisme knuses ved militærmagt.

Selv fredsbevægelsen maa videre være klar over at en fjernelse av al rustning ikke fører til «mellemfolkelig fred» i dypere forstand. Selv om man fjerner odelæggelsen med kanoner og bajonetter har man endnu tilbake den økonomiske hungerskamp, som meget godt kan drives langt uten vaaben, naar *ingen* eier slike. Man maa komme saa langt at endog *hele folk* maa ønske at *tjene* de andre folk istedetfor at profitére av dem.

Hvis frikonkurrencens sterkt selvisk farvede princip nødvendigvis medfører sin egen tilintetgjørelse, blir til sin egen karrikatur (om det forhold har jeg prøvet nogen antydninger i For K. & K. 1917), vil det saa ikke gaa den socialistiske stat akkurat paa samme maate hvis den bygges paa «kravet»? Det blir egentlig en knæsættelse av det samme livsprincip. Om man beskylder frikonkurrencen for at føre til at hver producerer bare for at nyte frugterne, markeres det i den socialistiske presse at under den nye samfundsorden skal hver faa *nyte* frugterne av alles arbeide. Jeg kan ikke erindre i den socialistiske presse nogengang at ha set en maning til produktion for de andres skyld. Tales der iblandt om produktions*tvang* er det altid myntet paa de samfundsgrupper som ikke hører partiet til.

Det er desuten i sig selv en meningsløshet at tro at gode samfundsforhold kan opstaa av slette forhold mellem de enkelte, for samfundet er jo bare *summen* av alle de enkelte.

Hvad blir saa *vor* indsats? Hvis livet bare kan fremmes ved opofrelse, hvis denne verden — som ligger i selviskhetens onde — bare kan berges ved opofrelse, blir vor opgave klar. Vi har bare at arbeide for de andre, at «hænge i», at producere, selv om vi ingensomhelst fordel har av det, ja

selv om alt tages fra os. En sats som den: «Lønner det sig at være kristen?» beror kanske paa en komplet misforstaaelse av kristendommens væsen.

En hel del av vort arbeide for at «fremme Guds rike» blir kanske værdiløst, fordi det drives ved metoder «av denne verden». Og en hel del bekjendende kristne lever i denne verdens forretninger ganske som andre. De synes de godt kan «jobbe» og balancere paa kanten av det hæderlige og gi en del — gjerne en stor del — av sin vinding til indre og yttre mission. Men da kommer man vel egentlig i det samme dilemma som mange kristelige institutioner kom i med «samlagspengene». Man snakket om at der «ikke var nogen velsignelse med de pengene». Logisk kunde man vel ikke paastaa at de virket anderledes end andre. Men ved brændevinshandelen blev sikkert Guds rike hemmet mer end det blev fremmet ved de institutioner som brukte en brøkdel av overskuddet.

Hvis vor *samfundsopgave* er av denne slags, kommer vi til det som inderst inde er det vigtigste:

Vort personlige forhold.

Erkjender vi at «idealet» er saa høit — eller saa «lavt», saa fornedrende lavt — og kjender at vi netop ikke har lyst til det, kommer det hjerteængstende spørsmaal: Hvordan faa kraft til at leve efter det nye livsprincip, helt og uavkortet, blandt menneskene. Ikke ved en passiv hensynken i meditation over verdens skjævhet, ikke ved ønsket om at naa den absolute upersonlige tilværelse, nirvana, kan verden berges, fordi vi ikke selv kan berges fra selviskheten ved det.

For det første maa vi ha set det nye livsprincip gjennemlevet. Det er ikke nok om vi i vore bedste øieblikke har anet en Gud av opofrelsens væsen og kjendt dragningen mot et slikt liv. En *tro* som skaper aktivitet kan ikke dannes uten i tilknytning til et slikt engang levet liv. Jesus fra Nazaret er garantien for at Guds væsen og tilværelsens maal er opofrelsen. Forsaavidt blir «starten« «kjendsgjerningen Jesus Kristus».

For det andet maa vor vilje vendes en helt anden vei

end vi er tilbøielige til. La mig ta et billede: Har vi et tragtformet rør (vidt i den ene enden, trangt i den anden) og sætter det under fossen med den trange enden øverst, kommer ikke stort vand igjennem det, men hvis det *vendes om* utnyttes hele dets tversnit. Ulykken med os alle er at vi tror at livets vinding ligger i at søke vort eget; vi maa vende helt om, først da kan der «flyte strømme av levende vand» gjennem os.

Hvordan denne viljens vending finder sted ved at «bli grepet Kristus» blir et mysterium. Men at det sker skulde da alle Jesu discipler være overbevist om av egen erfaring. Kan ikke kristendommen gi menneskene kraft til et nyt liv, har den neppe meget at gi vor tids mennesker. Men paa et eller andet vis kommer der fra den «oplevelse» impulser, kræfter til at lede handlingene, til at dirigere den hele stofmasses energiomsætning, anderledes end før. Ikke saa at de gamle tilbøieligheters kræfter forsvinder, men der sættes nye ind. Om man placerer et jernstykke under en strømløs elektromagnet falder det ned paa grund av tyngden. Sendes strøm gjennem elektromagneten løftes jernstykket op, ikke fordi tyngdekraften er forsvundet, men fordi der er kommet andre kræfter til som frembringer et resultat, motsat av det forrige.

Hvordan Kristi liv, død og opstandelse kan fremkalde forandringer i menneskenes livslinje lar sig vel aldrig her klarlægge andet end gjennem billedlige anelser. Helt inde i det mystiske ligger det dog kanske ikke. Et liv som hans kan ikke bli uten virkninger. Det ligger i selve aarsaksloven, den vi er saa klar over i den *fysiske* natur, men litet respekterer i vore handlingers, ords og tankers verden. Jesu liv er som et energicentrum i menneskehetens liv, et energicentrum hvorfra det gaar bølger utover gjennem tilværelsesaltet og sætter beslegtede sjæle i svingninger. Og i en forstand er alle sjæle beslegtet, forsaavidt som de er deler av Al-sjælen («skapt i Guds billede»). Men de er ikke alle like godt «avstemt». Det er som om vort inderste væsen kan komme i mangeslags svingtilstande; samværet med «kristnede» mennesker — og fremfor alt kjendskapet til «evangeliet» — kan stemme vort sind saapas ens med Kristi væsen at vi kan

motta noget fra ham. Og er vor sjæl først begyndt at svinge med «selvopofrelsens tone», og gi denne utløsning i handling, stemmes den efterhvert nøiagtigere, som en violin indspilles og gir en stadig fyldigere resonans.

Stavanger, nytaar 1918.

O. F. Olden.

Et par maaneder efter at denne artikkel var skrevet har jeg hat leilighet til at læse Wells nye bok: Gud den usynlige konge. Den gir en slaaende illustration til det jeg foran har nævnt om polyteismens fremkomst. For at klare vanskeligheten med Guds naturside og hans etiske egenskaper deler han Gud (det sedvanlige gudsbegrep) op og sier at Gud ikke er «det tilslørede væsen», den ukjendte sammenhæng mellem og aarsak til alt det som hænder i naturen, og Gud er heller ikke livet, dette eiendommelige som kommer ut av naturen. Her er netop blit tre guder selv om bare den ene er git *person*egenskaper.

En stor hindupropaganda-bok (eller teosofbok) av svensken Castberg: «Den kommande reformationen eller religionens ljus mot kyrkans mörker», som jeg har pløiet igjennem for en anmeldelse i et dagblad, drar frem et forhold som rører ved noget av det som er behandlet ovenfor.

Han omtaler utførlig en række eksperimenter av den indiske professor *Bose* (i «Response in the living and non-living», en bok som jeg straks den kom ut for 13—14 aar siden stiftet et flygtig bekjendtskap med). Disse eksperimenter synes at vise at en hel del av de foreteelser som vi kjender fra den levende organiske verden — forgiftning, træthet o. s. v. — ogsaa optræer i den livløse verden, — metallet tin f. eks. Herav slutter saa Bose at igrunden *alt har liv*, omend i forskjellig grad. Her er en karakteristisk forskjel mellem indisk og vesterlandsk tænkning. Naar vi træffer paa likheter mellem den organiske og den uorganiske verden, slutter vi at de lover som virker i den livløse verden ogsaa virker i den levende. Inderen slutter altsaa ganske omvendt. Den samme forskjel gjør sig i virkeligheten ogsaa gjældende overfor et forhold som jeg har rørt ved i denne artikkel: mens det for mig falder naturlig at tænke mig *stof*-siden ved et

væsen *ældre* end *bevissthets*-siden, falder det omvendte naturlig for indisk tænkning. Alt det materielle er efter den nærmest at regne til livets slaggprodukter, og det er let at se hvor naturlig den tanke fører over til *sjælevandringsideen*, der igrunden blir en logisk konsekvens av den forestilling at personligheten er ældre end stoffet.

I det hele tat vil vel det nærmere kjendskap til andre folkeslags tænkning som den senere tid har ført med sig, virke befrugtende, utdypende og fornyende ogsaa paa vesterlandsk tænkning og ikke bare omvendt. Som et ganske litet bidrag hertil kan kanske denne artikkel tiene.

O. F. O.

HANS KOCH SOM KRITIKER.

Det er saa mange Koch'er i Danmark — og saa mange *dygtige* Koch'er — at en nordmand har vanskelig for at holde dem fra hverandre. Hans Koch er presten i Kjøbenhavn-Fredriksberg, den yngste av de mange fremtrædende mænd av navnet, vel ogsaa den skarpeste og ialfald den mest omstridte av dem. Kirkelig partimand er han ikke egentlig, han danner nærmest et parti alene og gjør sig altid gjældende udelukkende ut fra sine egne overbevisninger. Derfor har han let for at komme paa kant med folk av partipræget, og han er vist igrunden frygtet paa adskillige hold.

Og dog er han ikke uberegnelig eller ubestemmelig. Hans præg er intens religiøsitet, ikke særlig dogmatisk bestemt, men konservativ for saa vidt som den inderlig religiøse natur let vil drages til de konservative former saa længe de moderne er mest optat av at orientere intellektet. Hans Koch vilde nærmest være «indre mission»s mand hvis han ikke var saa alsidig i sin utrustning og sit kulturbehov. Men den katakombetilværelse som efter brandesianismens kristenforfølgelser har faat præge ikke saa liten del av dansk kristenliv, denne religiøse type bryter han sterkt med. Han drives, til forskjel fra dem for hvem — som han sier — «*dansk kristendom i høi grad er en privatsag*», ut til kamp paa det offentlige livs felter.

Den samling essays han nu har git ut, har faat navn av denne kampstilling: «*Fra dagens strid*» (223 sider, O. Lohses forlag). En liten samling mindre opsæt i boken har endog faat den uhyggelige fællestitel: «*I nærkamp*». Og denne er i disse dager fortsat i en opsigtsvækkende brandfakkel av en brochure som Koch med ufortrøden offensiv-kraft har stukket ind i den kjøbenhavnske bladverden, — med en titel baade i rødt og sort: «*Hr. redaktør Chr. Gulmann og «Sjofelismen» (Hvad Berlingske tidende vover at byde sine læsere) samt Fru Agnes Henningsen paa finansloven*». (2det oplag, 23 sider, O. Lohses forlag). Denne brochure har ført til injuriesøksmaal nr. 2 i Hans Kochs journalistiske virke. Han har god grund til at tale om «nærkamp»!

Til trods for dette er det imidlertid ikke tvil om at det bedste i boken er de fredeligere, de positive avsnit, hvor han utfolder et digterverk eller en personlighets karaktertræk. Hans Koch udmerker sig som litterær kritiker ved sprogmægtighet og personlig

kjendskap til europæiske forfattere. Hans dannelsestrang har ledet ham videre ut og til rikere aandslivets kilder end det ellers desværre blir tilfældet med os teologer. Hans kritiserende stil gir ogsaa læsningen et vist pikant præg. At han maa indrømmes en utvilsom førsteplads blandt de kristelig førte penner i litteraturkritik i Danmark og Norge betyr desværre ikke meget. Men det er da nok til at denne hans samling bør bryte vei for kjendskapet til ham ogsaa heroppe i Norge. Hvad han skriver om Dostojevski og Romain Rolland og forskjellige andre europæere bringer en paa den tanke at han burde faa langt mere tid til denne slags orienterende kritik, som nu desværre maa være, og undertiden ogsaa præges av at den har været, et sidearbeide under en hovedstadsprests ustanselige hastverk.

Kanske er det ogsaa de trange, travle livsvilkaar som er skyld i at al kamp for Koch let tar form av nærkamp. Og det virker sandelig befriende at se en slik uvorrenhet i at gaa ret løs paa tingene og personerne. Vi lever jo i en tid da man enten gaar med filt og tier stille, eller ogsaa slaar fra sig i sikkerhet indenfor sine egnes bifalds mur. En mand som aapent gaar frem i terrænget og ikke engang tænker paa sin persons dækning — ham maa vore øine følge varmt, i spænding og sympati.

Spændingen blir undertiden større end strengt nodvendig, fordi Hans Koch gir sig blottelser hvor det, efter vort skjøn paa avstand, ikke krævdes for sakens skyld. Han tar — som alle enkeltkjæmpere — litet hensyn til strategi. Der kan bli noget planløst, noget abrupt over hans angrep og de punkter han utvælger at slaa ned paa. Vi ønsker ofte en sterkere sammenhæng, en mer dyptgaaende indtrængen. Hans farlige styrke ligger i det flængende. Men vi skal være aldrig saa litet sympatisk stemt for det han angriper — ikke mere end man let blir det overfor alle som angripes voldsomt —, før vi føler at det flængende faar anstrøk av noget uretfærdig. Og hvis vi er enig med ham — hvad vi for størstedelen er — saa kan der komme over os en følelse av noget utilfredsstillende netop fordi motstanderen blev flænget og ikke fældet.

Dertil kommer en anden ting: selve ordvalget. Hans Koch skyr ikke voldsomme gloser. Dette er ogsaa et utslag av aapenhet. Han vil nævne tingen ved dens rette navn. Selve hensigten maa derfor ha ens personlige sympati, og mange av os føler os fristet netop til det samme, ikke for at være ubehagelige, men for at være sandfærdige.

Men psykologien er nu engang saa underlig indrettet at virkningen ofte blir den motsstte av hvad vi tilsigter hvis vi bruker de sterkeste gloser. Naar Koch taler om Berlingske tidende som «et herværende organ for *den mest indbringende idéforladthet*», — da kan en saadan kule let bli en rikochet som springer tilbake og

truer sin egen skytte. Og overfor en kort og kanske i og for sig rammende karakteristik av journalisten fru *Charlotte Haslund* ved Berlingske: *«Hun er i bund og grund forsjoflet»*, vil jeg minde Koch om Alex. Kiellands bemerkning i et brev til søsteren: «Du svarte H . . . godt, men *lidt for nøgent*». Kielland fortsætter: «Ved nøgent mener jeg den blottelse, man giver sig ved at skaffe sig luft i de yderste ord; det kjendes i øieblikket som en lettelse, men virker i længden som en svækkelse. For eksempel: du skrev en gang at C. F . . . hadde givet dig et tilsvar som var *raat*. Dersom du nu svarede: Deres tilsvar, hr. pastor! er ligefrem raat, — saa vilde du have taget brodden af alle dine andre ord, svækket din bevisførelse, sluppet din indignation unyttet ud gjennem ventilen istedet for at føre den ind i en maskine, der grundigt og ganske anderledes kraftigt vilde knust presten. Hvis du derimod lagde ordet raat til [den skjulte] grund for dine betragtninger saaledes at prestens tilsvar belyst av renere og finere morallove viste sig i sin raahed, saa at læseren selv fandt ordet paa sine læber, uden at du behøvede at give ham det, da vilde du have naaet det høieste, fremstillingen kan virke, naar man lader de yderste ord ligge inderst — som en glo — eller som satsen i en bombe, der først springer, naar den har rammet.»

Dette er Kiellands erfaring, sier han, og jeg tror alle polemikere kan bruke den, selv om der ogsaa er andre ting at ta i betragtning.

Hans Koch har forresten havt den tilfredsstillelse at saken om fru Agnes Henningsens forfattergage blev tat op igjen og denne gang forkastet i landstinget mot 1 stemme — Edvard Brandes.

I kampen mot pressens forsumpelse vil det ikke være mulig at markere slike synlige seire. Det er en vanskelig kamp. Den som gaar frem i *den* alvorsdyst, han faar i alle fald føle alle de værste ubehageligheter som en aandskamp kan føre med sig. Og forholdene i Kjøbenhavn kan ikke her sammenlignes med hvad vi kjender i Kristiania. Des mere maa vi hilse en optræden som Hans Kochs med glæde og ønske ham baade smidighet og styrke til dysten med bøigen.

Eivind Berggrav.

LITTERATUR.

Et litet slutord om Obstfelder.

Jeg hadde i sin tid læst Obstfelder, men da det nu blev saa megen tale om ham, følte jeg benauet at jeg dengang altsaa ikke hadde forstaat ham. Efter at vi her i «For kirke og kultur» nu har hat to artikler om Obstfelder, bad jeg forlaget sende mig hans «Skrifter». Under læsningen blev jeg mere og mere desorientert. Mit haab stod stadig fremover til næste skrift, hvor jeg jo maatte finde det som berettiget O. til at komme «frem igjen». Jeg føler, efter at være kommet til ende med hans produktion, ganske vist muligheten av at jeg ikke har faat forstaaelsens naadegave; men jeg kan ialfald gaa saa langt som til at paastaa, at for folk med min smak og mine tilbøieligheter vil Obstfelder ikke betegne noget nyt guld.

Hvis det her gjaldt en fuldstændig vurdering, vilde jeg rigtignok fremhæve adskillig av det merkelige ved ham, især ved hans stil; likesaa det sympatiske ved ham, fordi han ikke *nød* sin tids sensualisme, men *led* ved baade sin egen og tidens ynkelige kredsen om den nervøse erotik. Jeg kan ogsaa tænke mig at Obstfelder i andre omgivelser og anden atmosfære kunde faat sin længsel efter livsforstaaelse renset for alt dette og derved ha naadd hvad han hadde anlæg til at naa. For han var ikke ganske som de andre! — Men disse sider ved ham er blit saa tilstrækkelig fremholdt av de forstaaelsesfulde — efter mit skjøn meget sterkt forstaaelsesfulde — artikler tidsskriftet før har bragt om ham, og likesaa ved det utal jubilæumsord som blev skrevet til hans bustes avsløring etc., at jeg ikke føler mig fristet til at forsøke yderligere varianter av denne genre. Kun saa meget vil jeg si, at læsningen har sit bestemte værd, ikke mindst fordi vi faar se 80-aarenes nerve blottet hos en av den tids fineste, mest tiltalende skikkelser.

Men angaaende idéindholdet føler jeg bestemt opposition, naar man fremstiller Obstfelder som et høit uttryk for vor tids mystiske idealisme, dens verdensveer, dens higen mot universelt livssyn, mot religion. Jeg skal ganske kort si hvorfor. Obstfelders digtning er for det første uklar — og jeg godkjender ikke denslags indlæggende utlæggelser, som i det uklare finder alle mulige fine antydninger, — Obstfelder er ganske forvirrende uklar. Og dernæst

er hans digtnings nerve ret og slet det sensuelt erotiske. Det er ikke verden, ikke Gud, han vil finde uttryk og formel for, det er kvinden.

Da jeg forleden fandt frem Carl Nærups litteraturhistorie, var det derfor en behagelig overraskelse at ogsaa han her har brutt tvers igjennem sine sedvanlige mysteriøse vendinger (som behersker rummet alene i hans forord til den nye utgave av Obstfelder) og sier med rene ord:

1. «Hans to sidste bøker betegner et tilbakefald til det uklare og kaotiske i enkelte av digtene. Personene gjør, ret som det er, indtryk av søvngjængere, der fremstammer gaadefulde, dybsindige, naivt skjønne eller helt ubegripelige replikker» (s. 174).

2. Forgrundsfiguren er overalt «Jeg», drømmeren og grubleren, som uavladelig bevæger sig rundt sig selv, i endeløs selvbeskuende refleksion. Men *det centrale motiv er det erotiske* . . . . Allerede i Obstfelders første kvindeskildring møter vi hans trang til *religiøs forherligelse av kvinden*». (s. 171). «Allersidst blir han staaende ved kvinden som hele livets høieste inkarnation».

Her er intet at trække fra eller lægge til. Men slike ord har ikke vovet sig frem i disse dage.

— Det er farlig naar det slik pludselig — i anledning av et jubilæum el. l. — blir «god tone» at hæve en halvglemt avdød forfatter til skyene. Nogen ganske faa kan da trække hele den blinde opinion efter sig. «Kritiken» føler ikke noget egentlig ansvar overfor det som ikke tilhører dagens liv . . . . Saa er det endt med at Obstfelders buste *er blit opstillet foran Stavanger Domkirke* og at den røst derborte som forsøkte at protestere mot dette overraskende arrangement straks blev brændemerket efter fortjeneste. Var allikevel ikke dette barnets røst om keiserens nye klær?

For at faa Obstfelder anbragt mere i samklang med hans art og omfang maa man aabenbart baade i Stavanger og ellers finde en mer tilbaketrukken, og mer intim plads til ham.

EIVIND BERGGRAV.

Inga Nalbandián: **Den store Jammer.** Samme forfatter: **De hjemsøgte.** Aschehoug. Kjøbenhavn. 1917.

Disse to samlinger av stilfærdige skisser gjør et meget sterkt indtryk. Saa dypt følelsesindtryk gjorde de paa anmelderen at han har maattet vente nogen maaneder med anmeldelsen av dem for ikke at utstøte uartikulerte skrik.

Forfatterinden ser det armeniske folks skjæbne fra Konstantinopel og specielt fra det armeniske hospital i denne by. Men hun magter ut fra dette centrum for osmannisk politik at gi os et indtryk av den armeniske folkevilje i reisning, kamp og lidelse, som ikke vil glemmes. Det er nemlig sjælen, indsiden, det ideelle ved

dette sterke og intellektuelt velutrustede folk, forfatterinden har evnet at kjende og elske, saaledes som man lærer at elske i medfølelsen med den som lider.

Der er naturligvis, som vi alle vet eller idetmindste har hørt om, ogsaa andre sider ved saken, end de som her kommer frem. Men mange skikkelser i bøkerne er helt levende og virkelige: kokken Ragap, sykepasseren Karnig med sine hævntanker og flere av de ældre, som ruger over sine forfærdelige minder. Den forfinede, den intellektuelle armenier er et mer sammensat væsen, og maaske ikke altid saa sympatisk som i disse skisser. Men ogsaa for deres vedkommende er det drama man aner og skimter bakenom i sin enkelhet frygtelig. Det er frygtelig som et skrik i natten tiltrods for det dæmpede tonefald i fortællingerne. Eller maaske det netop er dette tonefald som virker saa sterkt; der er en dirrende rædsel i denne rolige stemme, den gamle rædsel fra fortællingen om Kain og Abel: Se, din brors blod roper til himmelen!

Jens Gleditsch.

Norges bønder. Av *Oscar Albert Johnsen.* Utsyn over den norske bondestands historie. (Utkommer i hefter hos Aschehoug).

Professor Oscar Albert Johnsen har nettopp begynt å gi ut et «utsyn over den norske bondestands historie». Forfatteren understreker i en innledning at «den norske bondestands historie er paa én gang saa særpræget og saa national som ingen av de øvrige samfundsklassers». Bøndene «holdt den norske nationalitet oppe fysisk og aandelig i en tid, da de andre stænder forfaldt». «Det er derfor hos bønderne vi maa søke sammenhængen i vor historie.»

Ut fra dette grunnsyn skriver professor Johnsen om sit emne. Det er klart at det nesten må bli en Norges historie. Alle detaljer som tilhører den politiske historie kommer naturligvis ikke med. Men man vil få et «utsyn» fra det viktigste synspunkt.

I de tre første hefter som jeg hittil har sett, fører forfatteren os fra bondelivet i forhistorisk tid og fram til «bonden i borgerkrigene». Det er en fengslende skildring av bondesamfunnet i forhold til kirkemakt og kongemakt. Professor Johnsen fører en lett pen. Det er ikke strævsomt å følge hans fremstilling. Men som så ofte i vår literatur brukes mange nye norske ord og former i lag med avdankede danske ord og vendinger. —

Innledningen har en kvass form og er til dels rettet mot den politikk arbeiderpartiet fører eller menes å ville føre. Det er forståelig at forfatteren med sit grunnsyn på vår politiske og nationale utvikling har skrevet det, men etter min mening hadde det været bedre om et par uttrykk hadde været utelatt.

Didrik Arup Seip.

Romain Rolland: «**Michel Angelo**» (overs. av Constance Wiel Schram, H. Aschehoug & co., 226 s.).

De store mænd rager som fjeld op i menneskeslegten; vor historieundervisning lærer os fjeldenes navn og vi indregistrerer dem pligtskyldigst. Men det blir bare med kartet og navnene indtil vi en dag opdager at kart og navn er ett, fjeldet selv et andet. At Michel Angelo var en stor billedhugger, digter og maler sier os ikke mer om manden end høidemaalet i meter siger os om Glittertind. Vi maa *se* manden som vi maa se fjellet. Og det er det Rollands bok gir os levende. Vi ser Michel Angelos dypt tragiske liv, splittet og delt i alle andre ting end den ene: at drives ustanselig og uten hvil av den kunstneriske skapertrang, som aldrig lot ham stanse og glæde sig ved det han hadde utført.

«I *Museo Nazionale* i Florens findes en marmorstatue, som Michel Angelo kaldte «Seieren». Det er en ung nøken mand med en vakker krop og krøllet haar over den lave pande. Han staar der — rak i ryggen — med knæet paa nakken av en skjægget fange, som bøier sig med hodet fremover som en okse. Men seierherren ser ikke paa ham. I det øieblik, han skal slaa til, stanser han og vender sig bort med et trist uttryk om munden, og noget ubestemt i blikket. Armen trækkes atter ind mot skulderen. Han kaster sig bakover. Han vil ingen seier — den kvalmer ham! Han har seiret. Og er beseiret.

«Dette billede av heroisk tvil — denne seir med de knækkede vinger, er det eneste av Michel Angelos verker, som blev i hans atelier i Florens like til hans død, og Daniele da Volterra — hans tankers fortrolige — vilde pryde hans grav hermed, ti det var Michel Angelo selv og symbolet paa hele hans liv».

Slik begynder Rollands bok, det er ingen «interessant» bok i vanlig forstand, men hadde vi et ord som gav begrepet interessant den dype medfølelse det nu helt mangler, vilde jeg bruke det.

Kanske Rollands skildring stundom kan virke en ubetydelighet sentimentalt anstrøken for os nøkterne nordmænd, men det glemmer man likevel.

Hallde observatoriet.

Olaf Devik.

Merk. Kontingenten paa «For Kirke og Kultur» er fra 1ste januar 1918 **kr. 6,00** — til utlandet i posten **kr. 7,50.**

DE ÆLDSTE BIBLER I VERDEN.

Efter J. Paterson Smyths How we got our Bible.

Ved assessor E. Hambro.

Disse er naturligvis haandskrevne og paa græsk[1], gamle avskrifter, som blev gjort mange aarhundreder før boktrykkerkunstens opfindelse. Av disse gamle haandskrifter er der tre, som har den største interesse, det «vatikanske» i Vatikanets bibliotek i Rom, det «sinaitiske», som først blev bekjendt i forrige aarhundrede, i Petrograd og det «aleksandrinske», som er i London.

Haandskrifterne viser os bibelen, saaledes som den var kort efter de apostoliske tider. Om deres alder har der været ført en vidtløftig diskussion, som der her ikke kan gjøres rede for; men vi er ikke langt fra det rette, naar vi antar, at de naar i runde tal fra henimot aar 300 til omkring aar 450. Alle græske haandskrifter fra før den tid synes at være gaat tilgrunde i de forfærdelige forfølgelser, som blev rettet ikke bare mot de kristne selv, men ogsaa og det med særlig iver mot deres hellige skrifter.

I.

Codex Vaticanus, det vatikanske haandskrift.

Hvert av disse tre haandskrifter har sin historie. Det ældste er efter den almindelige antagelse det vatikanske, som har ligget mindst fire eller fem hundrede aar i det vatikanske bibliotek i Rom. Man er meget fristet til at misunde romerkirken besiddelsen av dette vort værdifuldeste haandskrift, for de pavelige myndigheter har været meget skinsyke vogtere, og de fleste mænd, som var istand til at undergi det en frugtbar granskning, blev negtet adgang til det. Dr. Tregelles,

[1] Det ældste hebraiske haandskrift er meget yngre end de ældste græske.

en av vore mest fremragende tekstkritikere, gjorde et forsøk; men han fortæller, at de vilde ikke tillate ham at aapne boken uten først at undersøke hans lommer og ta fra ham penner, blæk og papir. De to prester, hvem det var paalagt at ledsage ham, pleide at forsøke paa at avlede hans opmerksomhet, saasnart han syntes dem med for megen iver at fordype sig i et enkelt sted, og hvis han beskjæftiget sig for længe med nogen del av haandskriftet, pleide de at nappe det fra ham. Imidlertid er haandskriftet i de senere aar blit let tilgjængelig ved den utmerkede fac-simile-utgave, som er istandbragt efter pave Pius IX's ordre; den kan sees i vore vigtigste offentlige biblioteker[1].

Haandskriftet bestaar av omtrent 700 blade av det fineste pergament omtrent en fot i firkant, bundne sammen i form av en bok. Det er ikke ganske fuldstændig, idet det har tapt første mosebok fra kap. 1 til kap. 46, salmerne 105 til 137 og av nytestamentet alt efter hebræerbrevets kap. 9 v. 14. Den oprindelige skrift maa ha været meget smuk og fint formet. Der er bare nogen faa ord tilbake her og der, hvorav vi kan dømme om det. Ti fra ende til anden har hele haandskriftet været gaat over av en geskjæftig avskriverpen fra omtrent det tiende aarhundrede. Sandsynligvis var skriveren ræd for, at den kostelige skrift skulde falme og forsvinde, hvis den ikke blev blækket over paa denne maate; men forholder det sig saa, da var hans frygt ganske ugrundet, for der er enkelte ord som han har gaat forbi (i den tro at de var urigtige), men som fremdeles er vedblit at være fuldstændig klare og læselige efter forløpet av disse 1500 aar. Hver side indeholder tre spalter, og skriften er her (som ogsaa ved de efternævnte haandskrifter) uncialskrift, det vil sige bestaar bare av store bogstaver og uten noget mellemrum eller andet adskillelsestegn mellem ordene. Det gjør den mindre let at læse, men naturligvis blev det gjort av sparehensyn i en tid, da skrivematerialet var overmaade kostbart.

For at drive denne sparsomhet videre har man skrevet ordene mindre og tættere, eftersom de nærmer sig slutten av en linje, og av samme grund anvendte man en maate at

[1] Den haves saaledes paa vort universitetsbibliotek.

trække ordene sammen paa, som ofte har forvoldt feil i avskrifterne. Først sløifet de konsonanterne M og N i slutten av ordene, idet uteladelsen merkedes ved en ret strek over ordet, som om vi vilde skrive Londo for London. Og saa gik de videre ved at utelate endestavelser og derfra til at forkorte hyppig forekommende ord, saasom Jesus eller Gud. Vi kan godt forestille os disse eiendommeligheter, som er fælles for alle de ældste haandskrifter, ved at skrive saaledes paa norsk (Joh. 1, 1—5):

IBEGYNDELSENVARORDETOGORDET
VARHOSGDOGORDETVARGDHANVARIBEG
YNDELSENHOSGDALTERBLEVETTILV
EDHAMOGUDENHAMERIKKENOGET
BLEVETTILAVALTSOMERBLEVETTIL
IHAMVARLIVOGLIVETVARMENESKNE
SLYSOGLYSETSKINERIMØRKETOGM
ØRKETTOGIKKEIMODDET.DERFREM

Endnu en bemerkning før vi forlater dette haandskrift. Det vil sees, at i den reviderte (engelske) oversættelse er slutten av Markusevangeliet (kap. 16, v. 9—20) ved trykken betegnet som i nogen grad tvilsom med en marginalnote om, at «de to ældste græske haandskrifter utelater disse vers»[1]. Det sigtes her til dette og det sinaitiske haandskrift, og hvis vi kunde granske haandskriftene selv, vilde vi faa se, at det sidstnævnte haandskrift samtidig med at det utelater versene, merkværdig nok lar et ubeskrevet rum aapent for dem, hvad der viser, at avskriveren kjendte til disse vers, men var i tvil om, hvorvidt han skulde ta dem med eller ei.

II.

Codex Sinaiticus, det sinaitiske haandskrift.

Det er ikke nødvendig at beskrive dette berømte haandskrift, som i det hele tat er meget likt det foregaaende; men beretningen om dets opdagelse for omtrent 50 aar siden er

[1] Ogsaa i den nye norske oversættelse (utg. av 1904) er det i et tillæg anmerket, at disse vers mangler «i flere eller færre av de ældre haandskrifter».

overmaade interessant. Det benævnes det sinaitiske efter det sted, hvor det blev fundet av den store tyske lærde dr. Tischendorf. Hans hele liv var viet til at søke efter og granske gamle bibelhaandskrifter; han reiste gjennem hele Østerland og ransakte i dette øiemed hvert gammelt bibliotek, som han kunde faa indpas i. Men det var ganske uventet, at han i St. Catarinas kloster ved foten av bjerget Sinai opdaget den «perle blandt alle sine fund», som han kalder det.

Da han besøkte klosterbiblioteket i mai maaned 1844 blev han opmerksom paa en kurv midt i den store hal; den var fuld av gamle pergamenter, og bibliotekaren fortalte ham, at to fang av lignende gamle dokumenter allerede hadde været nyttet til brændsel. Hvor stor var hans forbauselse ved i kurven at finde et antal av blade, som indeholdt en avskrift av «Septuaginta» (en oversættelse av det gamle testamente til græsk, gjort i Alexandria i Ægypten i løpet av det tredie og andet aarhundrede før Kristus) og som hadde utseende av at være det ældste haandskrift, som han nogensinde hadde støtt paa. Klostrets myndigheter tillot ham at ta med sig omtrent firti blade, da de jo bare var bestemt for ilden. Men han viste saa megen glæde over denne gave, at munkenes mistanke blev vakt angaaende haandskriftets værdi, og de negtet at gi ham mere.

Han vendte tilbake til Tyskland, og med sine kostelige blade gjorde han stor opsigt i den litterære verden. Men han var meget varsom med ikke at fortælle, hvor han hadde faat dem, da han fremdeles haabet at kunne sikre sig resten. Og han fik snart anledning til at lykønske sig selv med denne forsigtighet, for den engelske regjering sendte straks en bibellærd ut for at kjøpe op alle værdifulde græske haandskrifter, som han kunde komme over, og den stakkels Tischendorf var meget ængstelig for, at englænderen skulde snuble over den gamle kurv paa Sinai. Man kan tænke sig hans lettelse, da han saa englænderens beretning om sit forgjæves forsøk, «for», sa denne, «efter undersøkelser av slik en kritiker som dr. Tischendorf, kunde jeg naturligvis ikke vente noget utbytte». Doktoren synes ordentlig at nyde denne del av opdagelseshistorien.

Han forsøkte derefter gjennem en indflydelsesrik ven ved

det ægyptiske hof at skaffe sig resten av haandskriftet, men forgjæves. «Munkene i klostret», skrev hans ven, «har siden Deres bortreise lært værdien av pergamenterne at kjende og nu vil de ikke skille sig av med dem for nogen pris». Saa avla han et nyt besøk paa Sinai, men kunde bare finde ett blad, som indeholdt elve linjer av første mosebok, hvad der viste ham, at haandskriftet oprindelig hadde indeholdt hele det gamle testamente.

For at forkorte fortællingen maa jeg gaa over femten aar, i hvilken tid han hadde opnaadd at faa den russiske keiser interessert for saken, og i 1859 finder vi ham igjen i klosteret, men denne gang med en fuldmagt fra keiseren selv. Imidlertid fandt han kun meget litt av værdi og hadde allerede forberedt sig paa at reise tilbake uten at ha faat utført sit forehavende, da en ganske uventet hændelse skaffet ham alt, hvad han hadde ønsket sig. Den sidste aften før sin avreise spadserte han i klostergaarden sammen med klosterets økonom, og da de gik ind, bad munken ham ind i sin celle for at by ham nogen forfriskninger. Neppe var de kommet ind i cellen, før munken tok op igjen den tidligere samtale og sa: «Jeg har ogsaa læst en avskrift av den Septuaginta». Og idet han sa dette, tok han ned en svær bylt, indpakket i rødt klæde, og la den paa bordet. Tischendorf aapnet pakken, og til sin store overraskelse fandt han ikke bare de selvsamme brudstykker, som han hadde set for femten aar siden, men ogsaa andre dele av det gamle testamente og hele det nye testamente samt nogen av de apokryfiske bøker.

Fuld av fryd, som han dog denne gang hadde selvbeherskelse nok til at skjule, ba han i en likegyldig tone om tilladelse til at se dem igjennem i sit soverum. «Og der før mig selv», sier han, «gav jeg min glæde frit løp. Jeg vidste, at jeg holdt i min haand en av de kosteligste bibelskatte, som er til, et haandskrift, hvis ælde og vigtighet overgik ethvert andet, som jeg under tyve aars eftersøkning nogensinde hadde set».

Tilsidst gjennem keiserens medvirkning lyktes det ham at komme i besiddelse av det kostelige haandskrift, som nu opbevares i Petrograd, som den største skat, Østens kirke eier. Forunderlig, at det efter alle vekslende tilskikkelser i femten

aarhundreder tilsidst skulde bli git tilbake til verden, bare for 50 aar siden! Det er nu let tilgjængelig for bibelforskere gjennem fac-simile-reproduktioner i alle vore store biblioteker [1].

III.

Codex Alexandrinus, det aleksandrinske haandskrift.

Det er det yngste av disse tre; det er i Englands varetægt og opbevares sammen med vore store nationalskatte i Britisk Museum. Det blev overrakt kong Karl den Iste i aaret 1628 av Cyril Lukar, patriark i Konstantinopel, og det kom derfor sytten aar for sent til England til at kunne brukes under forberedelsen av den engelske autoriserte oversættelse. Den arabiske skrift paa det første blad beretter, at det er skrevet «med martyren Theklas haand».

Bare ti blade av det gamle testamente mangler, men nytestamentet er meget ufuldstændigere; det har mistet fem og tyve blade av begyndelsen av Mattæusevangeliet, to av Johannesevangeliet og tre av det ene brev til Korintierne. Det er skrevet med to spalter paa siden, mens det vatikanske haandskrift har tre og det sinaitiske fire. Ogsaa av det aleksandrinske haandskrift er der nøiagtige gjengivelser likesom av de to andre, og de kan sees i vore vigtigste offentlige biblioteker [1].

IV.

Codex Ephraëmi, Efraëms haandskrift.

Det er meget eiendommelig, overalt plettet og tilsmudset, tilsyneladende av liten værd, da det er skrevet med en ganske moderne haand. Der kræves en nøiere undersøkelse for at opdage, at der under den haandskrift, som breder sig utover dokumentet, er svake, falmede linjer med gamle uncialer. Dette er hvad man kalder en palimpsest — et omskrevet haandskrift, d. v. s. man har skrapet dets oprindelige indhold bort for at faa plads til et andet indhold. Vi har allerede

[1] Ogsaa i vort universitetsbibliotek.

gjort opmerksom paa sammendragninger o. s. v. til indsparing av pergament i de tider, da det var saa kostbart. I samme øiemed brukte avskriverne undertiden gamle pergamenter, som var beskrevne fra før av, og ved omhyggelig at skrape og gnide med pimpsten fik de den gamle skrift ut og gjorde skindet anvendelig til bruk paany. Det behøver neppe at sies, at i mange tilfælder var den utslettede skrift av langt større værd end den som kom istedet, og særlig gjælder det i dette tilfælde, hvor en gammel og værdifuld avskrift av bibelen med koldt blod blev slettet ut i det tolvte aarhundrede for at gi plads for nogen teologiske avhandlinger av St. Efraëm, en gammel syrisk kirkefader.

Den gamle skrift var dog ikke saa fuldstændig skrapet ut, at der ikke stod igjen nogen dunkle rester av den, som drog opmerksomheten hen paa haandskriftet for omtrent 200 aar siden. Det var meget vanskelig at læse eller som det kaldes, at decifrere den gamle haandskrift, indtil nogen kemiske midler, som blev anvendt i 1834, gjenoplivet en god del av den, skjønt pergamentet blev overmaade sterkt flekket og skamferet derved. Haandskriftet fandtes da at indeholde en betydelig del baade av det gamle og det nye testamente, og det antages omtrent at være likesaa gammelt som det aleksandrinske. Det blev bragt til Frankrike av dronning Catarina av Medicis — daarlig ihukommelse — og gjemmes nu i Paris.

V,

Codex Bezæ, Bezas haandskrift.

Der er endnu bare ett med uncialer beskrevet haandskrift, som fortjener omtale. Det er codex Bezæ, som er i universitetsbiblioteket i Cambridge. Det blev overrakt universitetet i 1581 av Calvins ven, Teodor Beza, med en beretning skrevet med hans egen haand, at han hadde faat det i 1562 fra St. Irenæusklostret i Lyon (Lyon blev plyndret i dette aar). Det er noget yngre end de andre store uncialhaandskrifter, som allerede er omhandlet, og er skrevet paa græsk og latin paa motstaaende sider.

Det er i mange maater et eiendommelig og interessant haandskrift. Det gir os dele av en meget gammel græsk og en meget gammel latinsk bibel, som ikke altid stemmer saa ganske overens. Det viser spor av adskillige revisorers arbeide, nogen av dem meget gamle. Man kan se, hvorledes den oprindelige avskriver, hvergang han hadde gjort en feil, vasket den ut med en svamp, og hvorledes han rettet med en pen, som omtrent var tom for blæk. Senere revisorer skrapet ut med en kniv, hvad de mente var urigtig, og har paa den maate sommesteds skadet haandskriftet. Men det eiendommeligste er de dristige tilføielser («interpolationer») i teksten, hvorav de fleste ikke støttes ved andre haandskrifter. De fleste av dem er sandsynligvis værdiløse; men det er allikevel ikke utelukket, at enkelte av dem kan indeholde tapte ord eller handlinger av Vor Frelser, saadant som Johannes sigter til i kap. 21, 25: «Men der er ogsaa meget andet som Jesus har gjort; skulde det skrives, hver ting for sig, da mener jeg, at ikke hele verden vilde rumme de bøker, som da maatte skrives».

Om en meget bekjendt blandt disse tilføielser uttaler endog en saa forsigtig forfatter som dr. Westcott: «Det er klart, at den hviler paa en eller anden virkelig hændelse». Den findes i Lukasevangeliet kap. 6 mellem vers 5 og 6. Det er midt i farisæernes strid med Vor Frelser om overholdelse av sabbaten. Efter slutten av vers 4 kommer følgende tilføielse, som vi her alene gir i dens latinske oversættelse: *Eodem die videns quendam operantem Sabbato et dixit illi: Homo, siquidem scis quod facis, beatus es: si autem nescis, maledictus et trabaricator legis.* (Den samme dag, da han saa en som arbeidet paa sabbaten, sa han: Menneske, hvis du vet hvad du gjør, er du salig; men hvis du ikke vet det, er du forbandet og en lovens overtræder).

BJØRNSONS RØST I DAGENS SOCIALE STRID.

Det har aktualitetens høieste interesse at ta «Over evne», anden del frem igjen. Emnet kjender vi bare altfor godt fra dagen idag: Den store sociale ujevnhet fører til overgrep fra overklassens side og fra underklassens. Nu er magtprincipets *røde* fane heist. Ogsaa i vort land trues vi. Men hvor tændbar end tiden er, kan der vel være haap om at ride stormen av hos os. Ialfald er vel ingen tænkende mennesker oplagt til passivitet just nu. Et revolutionsparti har kunnet danne sig ogsaa i Norge — vel understøttet av den samvittighetsløse ødslen med penger i en unormal tid; naar dertil kommer markedet for livsfornødenheterne som begjæret sammen med tidens ringe resurser strammer til en bristefærdig spændthet, og det smittende eksempel fra andre land, saa behøver vi ikke at tvile paa vi ogsaa kan komme til at staa foran katastrofen.

Det er av dypeste interesse at høre Bjørnsons røst runge ind i dagens tema. Han stiller i sit stykke klassemotsætningen saa grelt frem at katastrofen kommer, og han lar os faa se ødelæggelsens virkninger idet han siger med sin indtrængende vælde: Undgaa katastrofen mennesker. Bøi dere efter hverandre saa dere slipper det dræpende sammenstøt. Vogt dere for at fremkalde de onde magter, faar de overtaket dør alt godt og broderblodet gjøder jorden med hevnsæd. Han roper det ut like sterkt til arbeidsherrerne som til arbeiderne. Til herrerne siger han: Beregn dig ikke mer end en nøisom profit, du har ikke ret til mer, for du skal se dine medmennesker, dine brødre i arbeiderne. Og til arbeiderne siger han: Begaar du voldshandlinger dræper du samtidig din egen idéelle evne, du berøver dig selv og din sak al mulighet for fremgang, du synker aarhundreder tilbake i utvikling og ned i trældommen igjen, for magten blir aldrig betrodd dem som hatet driver til brodermord.

«Over evne» II kom ut i en samfundsidealernes brytningstid, politiken var demokratisk, fredstankens sus blev formet til principer som vandt indpas ogsaa i politiken. Fred og brorskap mellem folkene blev for mange tidens bærende tanke. Selvsagt optok fredsarbeidet ogsaa «social fred» paa sit program. I England begyndte dengang fra kristelig hold den stille sociale omdannelseskamp som de siste aars oplevelser har bragt energisk fremad, ikke mindst gjennem kristelig indflydelse ogsaa i politiken. I Norge var streiker og fagforeninger i sin begyndelse som magtfaktor og arbeidsgivernes organisation som blev dannet stod for Bjørnson som et farlig og truende mottræk. Bjørnson selv var paa den tid helt fyldt av fredstanken. I foredrag indvarslet han den nye tid da «magten ikke længere skulde undertrykke retten, men retten selv bli den uimotstaaelige magt». Han skrev sin kantate «Lyset». Og fredsidéen inspirerte ham til det mægtige verk «Over evne» II som er bygget over tanken social fred paa broderlighetens grundlag. Bjørnsons retfærdighetssans tok parti for arbeiderne, med profetisk blik saa han at magt og tvang fjernet begge parter fra hverandre saa *samfundets velfærd* ganske trær i skyggen og tilbake staar bare en desperat magtkamp, indtil tilslut brutaliteten opkaster sig til herre. Det er anarkismen som samfundets over evne tilslut kaster det ind i.

Selve virkeligheten eier ikke skarpere motsætninger end der er i boken. Arbeiderne bor i haapløshetens «Helvete». Deres livseleksir er brændevinet som i det korte sekund forvandler «tiggeren» til «kongen». Men selve byen som de store har tat for sig, den har solen, og kultur og kunst. De mennesker som bestemmer stykkets handling har ikke noget av stræbertypen, de er hver paa sin vis ildsjeler og kjæmper for sine idealer. Men disse vidt forskjellige idealer faar sin fulde belysning i brytningen av dem; en belysning som ogsaa forklarer visse fænomener paa «idealets» omraade just nu. Boken deler sig naturlig op i to store avsnit; det ene indeholder handlingen som foregaar paa samme dag. Det er hevnstormen som blaaser fra morgen av og før dagen er endt er blit en sønderrivende orkan. Andet avsnit er det særskilte kapitel som følgerne, reflektionerne og sorgen faar.

Forgrundsskikkelserne i dette drama er *Elias* og *Rakel Sang*. Disse to som ikke vil leve livet for sig selv i den *lille* gevinst. Men som vil gi det i den større sammenhæng. De eier ikke sig selv, idéen eier dem. Begge to har staat den kristelige hengivelse saa nær som den kan kommes paa andet hold, de har set den hos sin egen far. Selv har de, ialfald Elias mistet kristentroen, men ikke det troende sinds lidenskap. De er vidt forskjellige disse to søsken. Efter sin far hadde Elias trangen til at sætte sig ut over alle grænser i ubændig hengivelse. Morens ærlige sandhetssøken blev til en disharmoni i hans sind, til en tvil i troen som gav ham en stadig spændt sjel, en evig uro. Hele hans utvikling kom til at bero paa hvor han plantet sin tro. Og saa havnet han der hvor hans fine overnervøst følsomme natur allermindst hørte hjemme, nede i arbeidernes «Helvete». Det sociale spørsmaal tok ham som det største i tiden, Bratt viste veien, og saa sluttet han sig til — paa den eneste maate som passet for ham — han blev indvaaner i arbeiderbyen, ga hele sin formue til streiken. Han delte arbeidernes kaar og vel saa det. Der fandtes ikke en draape *grovblodighet* i ham til at holde forholdene stangen. Han led dobbelt fordi han ikke var en av dem, og fordi han følte sig medskyldig i deres stilling. Denne *skyld*følelse som altid verden har kaldt naragtig eller gal, men som maa bli levende skal der bli broderlighet i samfundet. Der har ogsaa altid været noget av den hos dem som frivillig gaar bort fra glæden og gode dage og slutter sig til nøden og lidelsen. Hos Elias drev hvert nyt utslag av overgrep og derav følgende elendighet denne følelse op i en farlig høide. Den tok magten fra ham, kuet ham og drev ham ind i fortvilelsen, utover hans naturs grænse. Marens selvmord og barnemord gjorde et voldsomt indtryk paa ham, han saa hende som martyr, hans daadstrang sattes i svingninger henimot døden. Paa samme tid mistet han troen paa streikens seir. Troen paa arbeidernes betingelser som de da var til at kunne seire. Og det kom for ham at det eneste han kunde gjøre var at redde dem fra det uundgaaelige nederlag. Han gripes av et hat til det samlede, til den kompakte majoritet som han aldrig vilde været istand til mot den enkelte, og han som efter sin natur ikke vilde gjøre det

mindste kryp fortræd endsi noget menneske, han er redskapet til at volde hundredes død. Den officielle religion hjalp ham ikke, kompasset slingret naar det gjaldt det avgjørende svar Han spør Bratt: «Er Gud i krigen?» Det har sikkert gaat op for ham mens han har levet sig ind i krigen, at Gud ikke kan være i den. «Men er Gud i den krig som vil ofre sit eget for at knuse dem, som vil ondt?» siger han til Bratt — som i sjeleangst. Han viker dog tilbake for svaret, det blir heller ikke git. For Bjørnson er det utvilsomt et hovedpunkt. Intet spørsmaal har heller sterkere brændt de kristne i denne tid. Klarheten dæmrer som den fjerne solrending, men uklarheten har sat sørgelige spor. Det er sagt saa ofte: Gud er i krigen, indtil denne haapløse uforlikelse har tat Gud væk for menneskene. Og saa kan borgerkrigene begynde — de er vel en «helligere krig» — for en idé idetmindste, end disse kriger som Gud skal være i!

Og Elias det edle menneske, den høitstemte idéelle natur faldt i sin tro paa en hellig krig. Og vi kan med digteren og Rakel vel graate over «en Elias» som vil «frelse med dynamit», dette idealets vrængebillede.

Meget i Eliastypen har slegtskap til vor tids revolutionistledere. Vi kan ikke tro daarligere til en Tranmæl f. eks. end at han ogsaa brænder for sit ideal.

Poesien i stykket er søskenforholdet mellem Elias og Rakel.

De er saa aandelig sammenlevet og dog saa forskjellige at de kan utfylde hinanden; den aandige kjærlighet fjernt fra livsbegjær er i dem, og de erstatter hinanden til en viss grad den anden kjærlighet som de ikke fik. Men Elias har længselen formeget som en understrøm i sit væsen til at han ikke — i sit aldrig selv-levete liv — skulde ha kjendt savnet av personlig livslykke. Han trænger det tilbake, det hører med til hans offer, og øker vel ubevisst hans bitterhet, men i farvellet til Rakel bryter det indover ham, det han ikke har faat leve — «det deilige» — «I dig kysser jeg alt det deilige jeg ikke fik», siger han. Som i taaken svinder anstrengelser, møier som han *vilde* ha, det tunge slit for idealet som han *vilde* ha, og i solblus, i livsbegjærets glød staar det deilige han ikke fik. Vi kjender noget igjen fra vort eget

av den store utilfredshet som livet maa føre med sig. Selv om vi har faat hvad vi ønsket os, faar følge vore interesser og har vort arbeide kjært, pludselig, midt i «det største» vi har naadd, er længselen der som en vild flaksende fugl mot det vi ikke har, som mot det eneste; vi føler vi har bedraget os selv, eller livet har bedraget os, eller, er vi kristne, vil vi stille vor længsel i en høiere vilje.

«Veke stunder», siger Rakel. «Veke stunder», svarer Elias. «Ikke mig selv, nei!» «Vi har faat det som er meget bedre», siger Rakel fast.

Rakel er hel og enkel, hos hende er forældrenes natur smeltet sammen til harmoni, farens tro og offertvang er sundt reguleret av morens kritik, hun vil gi sig og sit i forhold, hun *vet* hun kan greie. Og hun har lagt sine penger i et stort hospital hun selv bestyrer. Hun kaster sig ikke paa slump ut i noget, hun veier og vraker. Hun utstraaler en stille godhet som trækker menneskene mot hende i uforbeholden tillit. Holger. Halden. Bratt. Hun er som et støttepunkt i den glidende tilværelse. Livsbegjæret er hos hende helt skjøvet tilside av begjæret efter at *være god*. Der er ingen voldsom kamp, hun er den selvbeherskete, naturlig frie og kloke og gode kvinde som netop indbefattes i begrepet av det som er det høieste i kvindens væsen: moderligheten. Denne skikkelse er overordentlig fremmet i vor moderne litteratur, hvor kvinden helst skildres uten moterlighetens naturgivne godhet og selvforglemmelse. Hos Dickens fandt vi kvindeskikkelser av denne type, men saa er jo han frakjendt al psykologi. Men i livet er de heldigvis ikke sjeldne. De gjør sin stille gjerning til livets opbyggelse — i alt arbeide, men mest i gjerninger hvor moderligheten faar sit frieste uttryk, som mødre, lærerinder, sykepleiersker. Rakels horisont er begrænset av hendes renhet, men er ikke det det naturlige værn som man før trodde paa og tilbad hos kvinden, men som vor tids skjønaander har fundet ut bare er en fiktion.

Hun har en anden ogsaa kvindelig side, en svakhet for det barnslige. Elias siger: «Du kunde begynde paa edderfugleleken imorgen igjen du!» «Ja, hvis jeg fik dig med», svarer Rakel. Den uskyldige barnlige glæde er hendes livs-

fornyelse; det viser sig ogsaa tydelig i hendes sammenknyttethet med Credo og Spera.

«*Bratt* er et stort sterkt varmt menneske», siger Rakel. Han er en indtagende fanatiker; sætter alt paa ett bret, hensynene falder naar han ser maalet. Han kommer ensom vandrende over fjeldet for at se Sangs mirakel. Han tar streikeledelsen i sin haand i trygg tro paa seiren. Sin egen og Bjørnsons skarpe kritik av kirken gir han naar han siger: «Prester og kirker har de rike. Bønner og salmer har de og en smule velgjørenhet, men de har ingen Gud». Han har den envises styrke, ogsaa veltalenhetens med den lyse overbevisende klang i. Derfor blir han farlig for folk. «Vorherre hadde aldrig hat den magt i «Helvete» nogengang som Bratt». Han har ogsaa kjærlighetens varme som ribber sig selv for fjær. Hvormeget han end har mistet av kristendommen, utvilsomt har han meget igjen av den. Men ialfald har han ikke den kristnes ydmyge spørgen opad: «Hvad vil du, Herre?» «Vil Du det saaledes?» Han liker kanske førerstillingen. Men da han ser de kræfter han ureflektert har kaldt paa, løsne og rulle, «ustyrlige som havsbølgen», svigter grunden under ham, han bryter sammen. Efter sprængningen blir han sindssyk, han tror sig aldrig alene, han har en indbildt ledsager, som han maa spørre om alt. Rakel har ham i sin omsorg, det er det eneste lys *vi* ser i hans nat.

Holger, høvdingenaturen, initiativrik, energisk, er en personlighet i sig selv og paa forretningslivets omraade. Han taaler ingen hindringer for sin vilje, alt lykkes ogsaa for ham. Likeoverfor underklassen har han sin stands hele hovmot og arrogance. Han er godgjørende i stor skala hvor han synes det passer, og hjælpen ikke blir til fusk. Han har *sine* idealer som han gladelig vilde vove livet for. Men det store og gode hos Holger overskygges av hedningens tro paa egen magt. Digteren lar ham overleve sprængningen, han blir gravet ut, knust og halvdød. Og som lam og lemlæstet mand faar han sine bedste utviklingsaar.

Halden er der ikke stort sagt om; selv er han taus og forseglet; han virker som den dunkle nemesis. Han er norsk og kommer fra Amerika hvor saa mangen uønsket eksistens er blit skjult. Det herreblod som er i ham, har ikke faat

anerkjendelsens besegling, hans utvikling blir den selfmade mands. Han er blit til hærdet staal i sit vel forberedte opgjør med samfundets suveræener, som ikke saa ustraffet som de tror kan tillate sig at være «uforsigtige». I kjendskapet til Rakel er han ført ind i noget nyt, noget fint og ophøiet som han ikke tidligere har møtt. Han tilbyr sig at være gratis bygmester for hendes hospital. Men — med Holger — har han det tilfælles at han ikke kan gjøre mer end han forstaar. Det skiller fra Rakel. Det er ikke for ingenting at Rakels sorg utløses til Halden, han faar sin livslærdom herav. Og som han ligger paa knæ med opløftete hænder maa vi tro han gjenreises av ædlere livsmaal end hevnens.

Ingen av personerne i dette drama er konstruert for idéens skyld, de er tat like ut av livet, vi kjender dem. Bjørnson har tegnet arbeidsherrer og arbeidere med stor upartiskhet, hver klasse staar ikke som en fortættet klump, nei der er mennesker paa begge sider, og de roper til hverandre.

Livskaarene stagnerer utviklingen, det gjælder baade for arbeidsherrer og arbeidere. «De lever hver inde i sin røksky, de ser ikke, de opdrages til det», siger Bjørnson. Men naar forhænget trækkes op for den uventete virkelighet, saa aapnes der for egenskaper hos menneskene som nok er av største værdi, personlig og samfundsmæssig, fik de bare utfolde sig. Men dere trækker ikke sammen, siger Bjørnson, og her falder dommen knusende, derfor har dere ingen arbeidsro til at gjøre noget ut av *den fælles arv.*

Sprængningsscenen er stykkets egentlige hovedscene, den foregaar i den vældige borghal, elektrisk oplyst, kunstnerisk utsmykket, festlig dekorert. Kostumerte tjenere med forfriskninger vandrer lydløse om. Alt fortæller om de mennesker som har sit paa det tørre, fra sin magts borg kan de med ro overskue selv en faretruende situation.

Inden denne glimrende ramme spiller det store menneskeorkester om andres skjæbner, men skjæbnespillet vender sig mot dem selv. Enhver har sin tone til temaets utdypning. Der er *Holger* første mand. Der er *Mo* den larmende opkomling, som totalt mister besindelsen foran døden. Der er *Ketil* den gamle skipper, som er trænet i haard skole. Han dør

uten at blunke og uten at bede. Der er *Johan Sværd*, det gode hode, human og fremskridtsdygtig. Og der er *Anker*, religionens talsmand, og der er «de andre», alle de som danner majoriteten som altid er enig i at samle sig om magten. Indimellem dem en og anden personlig farve, en karakteristik i lynglimt som rappe indblik i livets rike mangfoldighet.

Den dramatiske spænding er overordentlig stor. Anker slaar an stykkets akkord: «Vi maa ikke svare med ondt paa ondt, vi faar ikke det gode frem ved det. Og faar vi ikke det gode frem, har vi ingen fremtid». Denne tone dør hen som en enslig liten melodi i upaaagtethet. Og det store diskuterende orkester hæver sig, let og overlegent, skummende som champagnen tjenerne byr. Tempoet er uten lidenskap, vel moderert av magtvelværet. Indtil uanete motsætninger bryter ensartetheten og bringer logiken i fare og velværet litt efter litt til at vippe. Saa trygheten maa stadfæste sig med magtsatser. En stemning som humøret igjen løfter bort i lattersalver; vitserne frisker op som smaa muntre intermezzoer. Som igjen gir plass for en viss merkelig forstemthet; det svangre i luften blir følelig, tjenerne blir borte, og de som vil forlate forsamlingen finder dørene stængte. En tjener viser sig. Det beroliger. Forhandlingerne avsluttes, festen som skal begynde, forkyndes med tre dundrende skud, festmarsjen klinger ind. Konversationen surrer alt festlig forberedende. Indtil det med ett blir klart for den mægtige forsamling at den er indestængt. Og hensigten med det? Som en trommehvirvel jager angsten gjennem hjernerne og slaar dem med lamhet. I ett nu er de magtesløse. Den sterke dramatiske spænding er ikke den pludselige stilling til døden. Den ligger i magtforskyvningen som sker saa *selvfølgelig* at det tar pusten. Og det høieste dramatiske øieblik er der, da «tjeneren» stiger paa talerstolen — og tar kommandoen — og bestemmer luftreisen. Uhyggen bringes sterkt ind som gripende dødningehænder ved mindelsen om *ansvaret* og *gjengjældelsen*: «Maren har sendt bud efter dere». Da *er* døden der med sin isnende rædsel. Luften fyldes av jammer som en eneste skjærende disharmoni. Alene en uforstyrret, ren tone høres, det er Anker i bøn, før det dumpe underjordiske drøn overdøver:

«Gud bevare fædrelandet.

Gud bevare» —

Det er ikke det sande at handlingen slutter her. Handling er i virkeligheten ikke bare de store merkbare synlige hændelser, livskraftens haandgripelige svingninger. Det liv som maa leves, berøvet sin kraft, det er ogsaa handling som kanske i al sin ubevægelighet kræver større energi end den største rørlighet.

Med sikker hensigt har digteren latt Rakel, det virkelig gode menneske, gi uttryk for voldshandlingens følger og være tolk for sorgen. For det gode menneske ser det klarest og føler det smerteligst. Vi mindes ogsaa om den store tro Bjørnson hadde til kvinderne som fremtidens lysbærere.

Stilheten efter stormen er henlagt til Rakels sykepark. «Dæmpet musik følger hele tiden som fjerne kor». Rakel siger vidunderlig dype ord om sin egen sorg; her skal gjengis nou faa repliker som gir uttryk for det fælles:

«Det stikker og borer legemlig, det hulker og skriker om mig. Vi er igjen i barbariet. Gaa rundt og spør. Det værste ved en vanvittig voldshandling er *ikke* de døde og sørgende, det er at alt motet skræmmes ut av verden: Barmhjertigheten flyr. Retfærdigheten. Godheten. Tilgivelsen. Alle lysenglene vore flyr sin vei. Alle roper paa hevn. Stykker av lemlæstete lik løper om i luften, op av jorden vokser militær, alle andre dukker sig».

Sandelig et fremtidsperspektiv som nutiden har faat se!

«Ingen kan frelses ved at gjøres saa onde at de ønsker andres undergang, *hvad* skal de da frelses fra. Og hvor skal det gode faa gro, naar endda mer ondt saaes?»

«Er det ikke som naturen vil si til os: Skam. Skam. I kaster blod paa bladene mine og dødsskrik op i sangen min. Min vaar smudser I til. Eders onde tanker lister om i skogene og paa grønsværet. Eders griskhet, eders misundelse er et søsterpar som har slaas fra fødselen av — saa taler den — bare mine høieste berg har ikke set dem; ellers paa hver plet av jord ligger blod igjen efter dem og raa skrik. — Utskuddet og forbandelsen har de blandt sig de som skulde være fuldendelsen».

Men saa holder Bjørnson det ikke længere ut. Han

redder sin sjel over til ungdommen som til et fornyelsens bad. Han lar *Credo* og *Spera* komme, unge røster, ung tro, ungt haap. Den ungdom som bare vil «more sig», den har vi ogsaa, den kan vi intet vente os av. Men der er vel ogsaa en anden ungdom som lyser av fremtidsplaners lykke. Som vil «bygge sit land, elske det frem». Opfindelsernes herligheter kan de ikke sætte brand i ungt blod! Og al energiutvindelsen — ikke for at slaa mynt paa det — men for «de tusen hjem».

I «Over evne» II har Bjørnson i det hele skapt en høihetsvirkning som er dypt religiøs. Han vil «løse krigen i menneskenes sind», og han har her efterlatt sig fotspor av dem som er uutslettelige: «Fagre er deres føtter som forkynder fred, som forkynder godt budskap.» Det er ogsaa den mest indtrængende appel til vor tids kristne. Det er sagt Bjørnson hadde mennesketroen, ikke Gudstroen. Isaafald viser Bj. selv her tydelig at mennesketroen kommer tilkort. Selv «godheten kaster med dynamit», naar samvittigheten intet holdepunkt har. Og i vor tid ser vi «broderlighetens religion» snur sig dit at bare partifæller er brødre, de andre er «fienden». Vi ser verden nedsunken i egoismens krig paa kniven. Og vi kan nok spørre om hvorledes det kan bli anderledes? Hvor vi skal ta de frelsende egenskaper fra som kan bringe den paa fote igjen? Bjørnson kjender de egenskaper som skal til og nævner dem: Retfærdigheten, barmhjertigheten, fredsommeligheten, langmodigheten. Han nævner bare ikke at alene *Kristus* kan gi menneskene dem. Men den dype sandhetsklang — den har han — enten han vet det eller ei — fra Nazaræeren. Men de kristne *vet* at alene Kristi aand kan føre menneskene ind i kjærlighetens og tilgivelsens tankegang.

Bjørnson vil vise hvor ynkelig kirken har kommet tilkort i det praktiske liv, ved den passive holdning den har indtat til retfærdigheten, til kravet om størst mulig likhet for menneskene. En arbeidsherre siger: «Hvad skal vi med kirken, hvis den ikke kan holde arbeiderne i ave?» Og fører os dermed ind i den forfærdelige forvrængthet av bergprædikenens lære fra magthavernes side.

Som bekjendt har nutidens kirke hos os langtfra bare

skjøvet de sociale krav tilside. Og vor kirkes aandelige primas spurte i en artikel i «For Kirke og Kultur» 1913: «Har vi som kristne nogen interesse av at den privatkapitalistiske samfundsordning blir opretholdt?» Som han besvarte med et rent nei: «Det privatkapitalistiske samfund skaper ugunstige kaar for Guds rike».

Vender vi os til Jesus for at faa vite hans mening, saa gaar han ikke utenom de praktiske spørsmaal paa dette omraade. Han belyser uavlatelig forholdet mellem rik og fattig, og fordi han maaler tingenes betydning efter det tilskud de gir til evighetsværdierne siger han bare — til begge sider — «alt hvad du vil andre skal gjøre mot dig, det gjør du og mot dem».

Bjørnson optræer unektelig som talsmand for de materielle goder. Hans ideal kan fuldt tiltrædes av socialisterne: Folk skal faa det godt, ikke fryse, ha forlitet mat, de skal være pene i klær, faa lettere leilighet til kundskap o. s. v. Socialisterne vil ogsaa være enige naar han lar Anker si: «I en ny tid skal der hverken være stor rikdom eller stor fattigdom, der er noget mellem disse to, og det er hvad som skal komme. Det er sagt der er noget av overevne ved os naar vi skal reformere. For mig er de vilde krigsbyrder, de forfærdelige statsbudgetter, det ødsle private liv over evne. Den ansvarsløshet, den ryggesløshet hvormed rikfolk ødsler væk millioner som var der ingen anden til i landet end de selv og de som hjælper dem med at more sig, den er likesaa raa anarkisme, et oprør mot Guds og menneskets lov».

Men er ikke dette ogsaa kristelige synsmaater og idealer? Kan vi ikke være enig i at *her* er ingen motsætning mellem de kristne og socialisterne. Arbeidet for jevn velstand og krigens utryddelse er en kristelig sak.

Maa de kristne ikke erkjende at det er en feil, hvis de har hat let for at overse værdien av de materielle goder ogsaa for *fattigfolk*. Socialismens fordring paa størst mulig økonomisk frihet betyr jo ikke bare de materielle goder, men danner grundlaget for alle menneskers frihet til aandelig utvikling. Vil ikke ogsaa arbeidet for den jevne velstand mere end noget andet motarbeide rikdommens forførelser, «den rike mands», «den rike bondes» uaandelige tryghet, og samtidig

gjøre Lasarustypen ialfald sjeldnere? Eller kan de kristne mene at fattigdommens eksempel er den kristelige balance i materialismens verden, at det av den grund er resikabelt at prøve at avskaffe den? Det kan kanske være et rigtig standpunkt, men dets hævdere maa isaafald dele de kaar de forfekter som de mest aandelige. Et andet standpunkt som hævdes av kristne er at det sociale arbeide intet har med Guds rike at gjøre, for Guds rike er inden i os. Og — det betydningsfuldeste for slegten i dens landflygtighet er de kristelige, de profetiske personligheters frie utvikling. Hvilken virkelig kristen vil ikke vite at det personlige kristelige gjennembrud altid er den høieste aandsaapenbaring? Men skal en — man kunde næsten si — akademisk bevissthet herom behøve at utelukke arbeidet for en socialt retfærdig verden? Naar Jesus har ropt saa sterkt paa menneskenes næstefølelse og saa klart latt dem forstaa at kjærlighet til Gud og næsten falder sammen, at han har gjort sig selv til ett med den mindste av sine brødre.

Bjørnson siger «de kristnes samvittighet har intet hjem paa jorden», og det blir sandt som en skjebnesvanger ensidighet, hvis det kristelige aandsideal er saa høit at det ikke har evne til at naa millionerne.

Men den kristne maa *uvægerlig* lede arbeidet for retfærdighet og fred paa jorden ind under en synsvinkel som nok kan sætte skille baade til kapitalister og socialister. Det er dette ord av Jesus: «Hvad gavner det et menneske om han vandt den hele verden, men tok skade paa sin sjel?»

Signe Løken.

JULIUS WELLHAUSEN.

1. Meldingene om hvad der gaar for sig paa aandslivets omraade ute i Europa i disse dage kommer ikke saa fort frem til os. Det er ikke den slags ting som for tiden optar Wolfs og Reuters kabler eller fyller avisenes spalter, eller overhodet er istand til aa opta nogen plass i almenhetens bevissthet, nu da Europa igjen er kastet inn i de primitive livsforholls altopslukende kamp, kampen for de elementæreste av alle goder: for det nakne liv og det nødvendige brød. Aandsvidenskapens arbeide er der stilt om: vi har annet og «viktigere» d. v. s. elementærere aa tænke paa nu. En aandens stormann mere eller mindre — det er en unnerordnet ting nu. Jeg har ikke sett at nogen norsk avis eller tidsskrift har bragt nogen melding om *Julius Wellhausens* den 7de januar iaar inntrufne død — med unntakelse av en fra et dansk blad optatt temmelig forstaaelsesløs notis i «Luthersk Kirketidende». I fredelige tider kunde det ikke hent at en slik manns bortgang gikk saa upaaaktet hen.

W.s død staar som den symbolske avslutning paa den mest glimrende epoke som gammeltestamentlig videnskap nogengang har oplevet. Det var det tidsrum da den gammeltestamentlige granskning tok skrittet helt inn i de virkelig filologisk-historiske videnskapers kreds, da der kom metode og plan inn i alle de mangfoldige forvirrede hypoteser, da den energiske vilje til aa forstaa og aandelig tilegne sig fortidens liv og fortidens storhet feiet ut av den gammeltestamentlige teologi de siste rester av middelalderlig skolastik og det 19de aarhundredes kunstig gjenoplivede supranaturalisme, da en skare av energiske, arbeidsivrige og for de nye opdagelser begeistrede menn strømmet til faget, lokket og egget av de nye opgaver og de nesten blennende nye og vide syner som aapnet sig for erkjennelsen av de guddommelige ting i menneskelig form.

W. fikk den lykke aa staa som den ubestridte, men saa meget heftigere omstridte fører i dette arbeide. Til hans grunnsyn paa den gammeltestamentlige litteraturs og religions historiske utviklingsgang sluttet sig det store flertal av fremtrædende menn innen faget; med hans program arbeides der den dag idag — det være sig for aa utbygge det eller gjendrive det eller reformere det — og ikke en eneste mere omfattende fremstilling av Israels historie og religionshistorie er der blit skrevet siden han sente ut sine grunnleggende verker, uten at de drøfter og tar stilling til hans grunnteser — for eller mot. Og la det være sagt med engang: nesten alle de som betyr noget blant hans motstandere, er mere eller mindre paavirket av ham og har lært selv meget viktige ting av ham — den fullstendige motsigelse og den absolute avvisning kommer nu bare fra slike som ikke kan tillegges nogen videnskabelig vekt og som avviser hans tanker av dogmatisk-doktrinære, ikke av videnskabelig-saklige grunne.

2. Det var hverken fordi han var nogen kampnatur eller fordi han hadde stof i sig til det man mener med en partifører eller en leder for en retning, at W. vant sig en slik stilling. Han var efter deres dom som kjente ham, en bramfri og stille mand, en lærd av den gamle type. Aldrig innlot han sig i partistridigheter og partiforetakender av nogen art, hverken teologiske eller religiøs-kirkelige. Visstnokk hadde han mange av de fortrin som kan gjøre en mann til en god og kjær ven; hans mangeaarige kollega Adolf Jülicher gir i «Christliche Welt» nr. 5—6, 1918 følgende karakteristikk av ham: «Den som har kjent *mennesket* Wellhausen vil ikke være mindre takknemmelig for det eie enn for nydelsen av hans skrifter. Anlagt som han var for muntert vennesamvær («fröhliche Geselligkeit»), som riktignokk blev vanskeliggjort for ham ved hans tunghørthet, som med alderen gikk over til fullstendig døvhet, og utrustet til et slikt samvær med et kostelig humor, som imidlertid aldrig blev ondskapsfullt, selv der hvor han med lynskarp klarhet lot det spille over en eller anden «størrelses» svakheter, forenet han en nesten barnslig likefremhet med dypt alvor. Han var et mønster paa en opriktig, aapen, men ogsaa god og trofast mann, hvis venlige skikkelse med de blaa øine i det runne ansikt utelukket en-

hver tanke paa innbilsk selvovervurdering eller hensynsløst forsvar for egne interesser. Til aa drive propaganda manglet han baade evne og lyst; han har aldrig prøvet aa paatrenge nogen sin mening». Men det var ikke disse hans personlige fortrin som vant nesten hele den samtidige og efterfølgende generation av fagfeller for ham. Hans forelesninger hadde intetsomhelst glimrende over sig; det er ogsaa forhollsvis mindre han har virket gjennem dem. Naar han allikevel kunde vinne en slik innflydelse, saa ligger grunnen først og fremst i hans meningers saklige tyngde.

Riktignok har ogsaa heldige ytre omstendigheter virket med. Han kom ved et generationsskifte: den eldre kritikerslekt var ifærd med aa gaa bort. Han hadde ingen jevnbyrdig motstander som kunde ta kampen op. Hans virkninger begyndte aa bre sig i en tid da de tyske regjeringer ikke lot sig lede av nogen kirkelige partihensyn ved utnevnelsen av teologiske professorer, saa hans elever og tilhengere fik rik leilighet til at gjøre sig gjeldende. Men dette er ikke nokk til aa forklare hans veldige innflydelse.

3. Tre grunne kan her nevnes som de viktigste. Først det avrunnede, harmoniske, tilsynelatende ubrutte og motsigelsesfrie i hans helhetssyn paa den israelitisk-jødiske religions utvikling, det helt igjennem logisk fremadskridende i den utviklings trinrekke han postulerer og gjennemfører.

Han hadde et genialt intuitivt blikk for tingenes indre, ofte dulgte sammenheng, for de store linjer i historien — en egenskap som ikke minst er nødvendig for en religionshistoriker. Derfor træer de saa klart frem hos ham, baade utviklingens grunndrag og drivende krefter, og de store perioder i historien.

Det annet hovedfortrinn som utmerker alt hvad han har skrevet, er hans utprægede sans for det væsentlige, baade hos en person og hos en hel tidsalder. Særlig hadde han en skjerpet evne til aa finne det religiøse i sit stoff, og til ogsaa aa finne det religiøse i religionen. For de religiøse krefters og følelsers mangeartede sprog hadde han et fint øre. Og ganske særlig merker vi hans kongeniale forstaaelses kraft hvor han skal tolke for os de religiøse personligheters storhet og aandsmakt; Israels religiøse stormenn har

ingen før tolket slik som han, saa de træer levende frem for os — just fordi han som historiker kan se dem ut fra deres egen tid og dog finne det almenmenneskelige hos dem — enda heller ikke han har kunnet mestre det barokke og det sælsomme, det «unormale» ved disse merkelige menn. Denne sans for den religiøse personlighet er kun mulig hos den som selv er noget av en religiøs personlighet, og hans fremstilling lar os da ogsaa gang paa gang ane et religiøst grepet sinn, om han enn aldrig nedverdiger sig til aa smøre sin fremstilling av historien med opbyggelige fraser og skjelende sideblikk til folks dom — hans hollning er fornem og saklig, og han søker hverken effekt eller applaus; derfor har han ogsaa for ortodoksien været erkefienden, da den saklige tyngde altid er verst aa komme utenom. Sin sans for det religiøse i religionen har han ogsaa gitt uttryk for i sin oftere privat uttalte frykt for at de som syslet med den opblomstrende religionsvidenskap ofte syntes aa interessere sig mest for det som hadde minst med religion aa gjøre — det som Harnack har kalt religionens arabesker — og at det derfor syntes som om mange av dem ikke visste hvad religion var (efter Jülicher).

Denne hans sans for det væsentlige merker vi overalt i hans «Israelitische und jüdische Geschichte». Hvor klart trær de ikke frem her, baade tidsrum og mennesker. Der er avsnit i denne bok som, tross aldrig saa mange feil i enkeltheten, altid vil være klassiske, fordi de sier det som er aa si om vedkommende tids eller persons innerste eiendommeligheter. Et avsnit som det om den jødiske fromhet efter eksilet kan kanske korrigeres i hundrede detaljer, men det kan ikke skrives bedre; her er den levende religiøsitets yrende mangfoldighet tegnet for os i store enkle drag med lysende klare linjer; enhver teolog — og enhver historiker med — burde vite for en uret han gjør mot sig selv ved ikke aa lese en slik bok. Den er ingen god lærebok — det er sant — men den er hundrede gange mere end det: den er en genial manns syn paa et enestaaende stykke historie.

Og dog — tross den energiske koncentration om hovedlinjene, om de karakteristiske drag, tross stilens knapphet, vil man altid bli slaatt over hvor rikt og alsidig det billede er som Wellhausen tegner av fortiden. Han vinner ikke

klarheten og enkelheten ved en vollsom skematisering og beskjæring av virkeligheten; det er saaledes en fylde av momenter han fører frem i det nevnte kapitel om den jødiske fromhet; det er et plastisk billede han tegner, ikke noget skyggeriss eller nogen abstraherede lærebokssatser, tilskaaret efter mnemotekniske hensyn. Han savnet ingenlunde evnen til aa gaa grundig tilverks. Han var som de ferreste utrustet til historiegranskerens virke — og historiker var han og vilde han være. Han var en glimrende utstyrt filolog, baade paa den hebraisk-aramaiske og den arabiske sprogvidenskaps omraade; hans studier spenner saavel over arabisk religion og historie som over gammeltestamentlig.

I mange av sine arbeider har han da ogsaa vist at han ikke mangler syn paa detaljer eller evnen til den nøiaktigst mulige innarbeidelse i enkelthetene. Han har overalt selvstendig unnersøkt de kilder han skal arbeide med; han gjør sig overalt op sin egen dom.

Paa ett punkt er han imidlertid likegyldig: det er i gjennemarbeidelsen og gjengivelsen av hvad andre hadde sagt om tingene før ham. Han var rik nok til aa felle sin egen dom; han var saa full av planer og emner at han sikkert har følt det som et kjedende tidsspille aa gaa igjennem alt hvad forgjengere hadde bedrevet. Og for den som arbeider med nye syner er det ogsaa en forhollsvis unnerordnet ting aa vite hvad man før har sagt ut fra foreldede forutsetninger; aa gaa igjennem det er oftest en ørkenvandring. Riktignokk maa han da finne sig i aa gjøre arbeide som er gjort, opdage land som alt er opdaget av andre — det er imidlertid en stadfestelse paa resultatene som videnskapen ikke bør sørge over. I sammenheng hermed staar det at man omtrent aldrig vil finne polemik og gjendrivelse av andres meninger i W.s arbeider: suverænt setter han frem sit eget syn, vunnet ved egne granskninger, og lar det virke ved sin egen tyngde. Ja, enn ikke grunne og beviser innlater han sig altid paa aa gi: han har *sett* historien for sit indre øie, og nu maler han den saa frisk og saa livfull som han selv saa den: la saa dem som gidder føre detaljbeviset. Derav kommer det at han stundom mere blenner, henrykker, tar pusten fra en, enn han egentlig beviser. Men denne suveræne ophøiethet over

detaljbeviset har ogsaa en annen mere almengyldig grunn: som Jülicher riktig gjør opmerksom paa, har det sig ofte saa naar det gjeller aa forstaa en fremmed tid og en annens tanker og virke, at «det riktige bare kan føles»; den rette historiker «unngaar derfor det falske skinn av at han sitter med glatte beviser for alt».

Endelig det tredie hovedfortrinn ved hans bøker: hans knappe, klare, konsise og logiske stil. Aldrig et ord formeget i hans sprog. En klarhet som krystal. Hans skjønne sprog, hans kunstneriske evne til aa forme tingene konkrete og levende slik som han har sett dem for sit indre øie og til aa fremsette sin dom i rammende, aandfulle ord har sikkert ikke minst bidraget til aa vinne tilhengere for hans syn.

4. W. var født i 1844, studerte i Göttingen under Ewald, datidens berømteste gammeltestamentlige teolog og semitist, en mann med et utpræget blikk for de store sammenhenge og en av de første i virkelig moderne mening historiske fortolkere av det gamle testament. I 1870 habiliterte W. sig som privatdocent for det gamle testament i Göttingen, blev i 1872 kalt som ordinær professor i Greifswald, og syntes nu ogsaa i utvortes mening vel fortøiet i den gammeltestamentlige teologi. Men det gikk anderledes. Det var just paa den tid den religiøse og teologiske reaktion som rationalismens ensidighet og religiøse flathet hadde fremkalt, naadde sit høidepunkt og sammen med rationalismen ogsaa truet med aa skylle bort den videnskapelige teologi som oplysningstiden skapte og som tross alle smædelser altid vil staa som den største post paa rationalismens kreditside. Det var den tid da den religiøse gjenreisning ifølge en vel forstaaelig, men ikke desto mindre overordentlig sørgelig og i sine følger meget skadelig begrepsforvirring mente at den ogsaa maatte kræve en gjenoplivelse, en opgalvanisering av den gamle teologi. Det var tidligere unner denne reaktionsbølge at Hengstenberg optraadte som talsmann for en saakalt «troende» teologi, som netop ved sin hektiske høirøstethet beviste hvor krampagtig kunstig den igrunnen var og hvor sterkt den hadde bruk for de store ords og de glødende fordømmelsers kamferinnsprøitninger. Og der hvor reaktionen ikke tok sig disse former, der kom den gamle teologiske ortodoksi frem igjen i tilsynelatende modernisert drakt

som «biblisisme» eller «Pauluskristendom», en retning hvis mest innflydelsesrike representant den i Greifswald almektige Cremer var. Unner den sisstnevntes ledelse begyndte fra 70-aarene av Greifswalder-fakultets planmessige omformning i strengt «konfessionel» retning. Hvad der har gaatt for sig bak kulissene har offentligheten aldrig faatt vite: de mer eller mindre dulgte chikanerier ad majorem Dei gloriam har altid været en god kirkepolitisk dyd: resultatet blev ialfall at W. i 1882 nedla sit professorembede og gik som (ulønnet) privatdocent til det filosofiske fakultet i Halle. Her blev han samme aar extraordinarius i orientalsk filologi, i 1885 ordinarius i Marburg, i 1892 i Göttingen, hvor han blev til han i 1913 trakk sig tilbake fra sit virke.

5. W.s videnskabelige virke ligger paa tre omraader. — Hans studier over den førmuhammedanske *arabiske* religion forsaavidt som denne kan erkjennes av de survivals som den har efterlatt i islam, samt over *islam* selv og det arabiske *kalifat* vil vistnokk altid beholle sit verd.

I sine senere aar kastet han sig med iver over de nytestamentlige studier, utgranskningen av det *elste evangelium* og *evangelieskriftenes verdi* som historiske kilder. Det er som semitist W. her har grepet inn. Han gjør alvor av den historiske innsikt at det sprog hvori Jesus talte sine ord, var aramaisk, og at evangeliene kun byr os dem paa annen haand i græsk oversettelse. Hvad borger nu for at vi her faar dem i deres oprindelige mening og nuance? Et utsagn maa tolkes efter sin oprindelige ordlyd, og den opgave vi er stillet overfor er derfor saa langt som mulig aa prøve aa faa tak i den aramaiske ordlyd. Den annen opgave W. her har sat sig er den kildekritiske vurdering: hvor har vi den oprindelige tradition om Jesus? Der er ingen tvil om at W. her har latt sig lede altfor meget av sin ensidige regning med bare de *litterære* kilder, som har ført ham til en overdreven skepsis m. h. t. oprindeligheten av alt som er relativt sent litterært bevidnet. Endelig har han paa tekstkritikens omraade ført frem til anerkjennelse den nu raadende mening at den elste syriske og latinske evangelieoversettelse som tekstvidner i virkeligheten staar over de græske majuskel-haandskrifter. Om hans innsats paa nytestamentlig omraade kan en fagmann som

Jülicher dømme, at «hans utlegning av de fire evangelier og hans sammenfattende fremstilling av evangelielitteraturens tilblivelsesproces er enestaaende allerede ved den fylde av nye tanker som her er trengt sammen paa den knappeste plass».

6. Det W.s navn imidlertid for altid vil være knyttet til, er hans arbeide med det gamle testament. Det var hans egentlige fag og hans første kjerlighet. I 1878 gav han ut sin «Geschichte Israels», mere en analytisk kritikk av kildene i deres historiske rekkefølge enn en egentlig sammenfattende historie, hvorfor den ogsaa i de senere oplag har faatt titelen «Prolegomena zur Geschichte Israels» (6te utgave av 1905). I første hefte av «Skizzen und Vorarbeiten» 1884 kom en kort sammenfatning «Abriss der Geschichte Israels og Judas», som i 1894 blev avløst av «Israelitische und jüdische Geschichte», som i 1907 oplevet 6te oplag. Hans tredie hovedverk paa dette omraade er «Die Composition des Hexateuchs und der historischen Bücher des AT» (Skizzen und Vorarbeiten II), 1885. I disse bøker har han gitt baade den kritiske analyse av kildene og den syntetiske fremstilling av Israels og jødemenighetens historie.

Bortsett fra hans alt omtalte tolkning av de store personligheter og hans nesten talløse enkeltbidrag til eksegen og tekstkritikken, er hans fortjeneste i korte ord den at han er den første som paa grunnlag av den omvurdering og omdatering av kildene som kritiken allerede før ham, om enn famlende, var kommet frem til, har tegnet et fyldig, sluttet og ved sin egen indre logikk overbevisende billede av Israels aandelige historie fra Moses til Jesus. Aa forstaa denne aandelige historie som en av aandslivets og samfunnslivets naturlige love bestemt prosess og tegne dens forløp og avdekke dens indre lovmessighet, men samtidig gjøre det slik at de evige aandsverdier den har frembragt straaler frem for den som vil se dem, det var det maal han satte sig. Og det maal har han naadd. Og samtidig har han gitt kildeanalysen et fast grunnlag og utbygget den i mange detaljer slik at den fra da av blev en videnskapelig hypotese som ikke var til aa komme utenom.

Det sentrale spørsmaal var her dette: hvor i den israelitisk-jødiske religions utvikling er det «loven», særlig det store

lovkompleks i Mosebøkernes midtre del og den kilde det tilhører, «Presteskriftet», hører hjemme? Er loven grunnlaget for eller slutstenen paa historiens bygning? Er det loven som er utgangspunktet for den profetiske rørelse, eller er den heller et resultat av denne rørelse?

Stillingen før W. var i korthet den, at allerede Reuss, Vatke o. a. hadde fremsatt den tanke at «Presteskriftet» var yngre end «Deuteronomium» (5te Mosebok), og Graf hadde i sin «Die geschichtlichen Bücher des Alten Testaments», 1866, prøvet aa bevise denne hypothese ved en kultisk-arkæologisk argumentation: de gudstjenestlige ordninger som «Presteskriftet» forutsetter som gjældende, er slike som de eldre historiske kilder enda intet vet om og som «Deuteronomium» netop har satt op som nye programposter; disse «Presteskriftets» ordninger faar sin fulle forklaring ut fra den omveltning som det babyloniske eksil fremkallte, og den egentlige «Moselov» er derfor et «eftereksilsk» verk. — Til denne Grafs hypotese sluttet W. sig og gav den en uanet styrke ved en fra alle kanter foretatt historisk unnersøkelse. Han prøver i sine Prolegomena aa bevise at baade den litterær-kritiske unnersøkelse og argumentet fra kultens, kultstedets, prestedømmets historie fører til det samme resultat: «Presteskriftets» ordninger lar sig over hele linjen forklare som utviklinger av de eldre tilstanne, de er over hele linjen de yngste og forutsettes intetsteds i de elste kilder. Og som resultat naar han en klar og skarp sondring mellem den israelitiske histories hovedperioder: den førprofetiske eller kultiske, den profetiske og den «nomistiske» tid. Og i sin syntese prøver han da som den første paa helt kritisk-videnskabelig grunn aa paavise de historiske aarsaker til at disse perioders har avløst hinannen, og overhodet aa gi den historiske utvikling i fyldige drag. Allerede dette er en uvisnelig fortjeneste, selv om det skulde syne sig at mangfoldige av hans enkeltresultater maa i støpeskeen. —

7. I de siste aartier har der imidlertid reist sig netop fra prinsipielt kritisk-historisk holl ikke saa faa innsigelser mot «den Wellhausenske konstruktion», og fra dem som litet eller ingenting forstaar av det det gjeller, ropes der allerede op om at W. er et tilbakelagt stannpunkt i videnskapens historie.

Det kan han nu riktignok aldrig bli; han er saa stor, at han taaler at mange av hans resultater endres i meget, ja selv i grunndrag; enhver som kan se, er klar over at uten ham kunde selv hans kritikere videnskabelig talt ikke eksistere. Det innrømmes da ogsaa uforbeholdent av de to betydeligste av dem: Kittel og Gunkel. Men paa den annen side er der ingen tvil om at den videnskabelige metode er blit nøiaktigere utformet siden W. skrev sine epokegjørende bøker, og at selv meget viktige dele av hans konstruktion maa bygges om igjen. Og ikke minst har det utvidede kjennskap til den øvrige gamle orient, som i W.s virketid endda bare stod i sin begynnelse, samt utstrekningen av den sammenlignende religionsvidenskap til G. T. kastet et annet lys over mange foreteelser i Israels religionshistorie.

En prinsipiel feil ved W.s og enda mere ved hans eldre elevers metode har det været at den altfor ensidig har holt sig til den litterære kritikk, uten noget nevneverdig forsøk paa aa efterspore stoffets forhistorie. Mere og mere løp kildeanalysen ut i en gold «atomisme», for hvilken det skrevne var den eneste virkelighet. Og da man nu saa aa si prinsipmessig hevdet at en tanke, et forhold o.s.v. hadde sin første begynnelse paa det punkt i historien hvor den tilfeldigvis første gang er litterært bevidnet, er det klart at man med de ringe og tilfeldige rester av jødisk litteratur vi overhodet har, mangen gang maatte komme til rent urimelige resultater. Den rendyrkede litterær-kritiske metode fører ikke til maalet. Og særlig maa taushetsbeviset haandteres med større forsiktighet enn hine eldre kritikere har gjort. Og underlig er det at «den Wellhausenske skole» ikke selv er blit opmerksom paa at mange av de skikke og forestillinger i «Presteskriftet» som den regner for aa tilhøre de yngste lag, i virkeligheten efter sin ide og sit innhold hører hjemme paa de primitiveste trinn i den religiøse utvikling. En riktig haandhævelse av den religionshistoriske metode fører da ogsaa til at meget av «Presteskriftets» stof bevislig har en langt høiere alder. Og om man enn synes i alt væsentlig aa maatte bli staaende ved den datering av selve de *litterære* hovedkilder til Loven som W. er kommet til, saa maa de dog stoflig sett rykkes adskillig bakover, og en mengde av de andre bibelske kilder maa omdateres. Ennvidere

er der ikke tvil om at den Wellhausenske utvikling av Israels aandshistorie er for rettlinjet, for skematisk; den kunde la sig høre hvis Israel hadde levet paa en isolert ø og var en slags rendyrket historisk mikrokosmos. Men nu har folket bevislig været utsatt for sterk fremmed paavirkning, ikke bare fra den assyriske periode av, men allerede ved sin innvandring i et babylonisert kulturlann. Det møttes derfor alt i sin første barndom av ideer og kulturelementer som krysser den rettlinjede utvikling.

Alt dette fører til en sterk forrykning av det historiske billede W. hadde tegnet. Kanske mere i detaljerne enn i hoveddragene. Kanske endog hoveddragenes innbyrdes forholl kommer til aa bli staaende i det meste av det væsentlige, om enn hele kronologien kanske rykkes bakover. Dog har jeg en tydelig fornemmelse, ja endog en temmelig sterk forvissning om at den klare periodedeling ikke kan opretholdes i Wellhausensk renhet. Endog meget viktige elementer i religionen som for ham først dukker op i profetisk og efterprofetisk tid, finnes allerede i den førprofetiske. Jeg nevner eksempelvis skabelsestanken, ja endog religionens sterke hang til det etiske, som er et av profetenes særmerker, men som var der lenge før dem. Og jeg er overbevist om at selv den ferdige Mose-lov er eldre enn W. vilde tro, og at den alment godkjennte kritiske opfatning, at loven først er blit innført i Judæa av Ezra, som skal ha bragt den inntil da ukjennte lov med sig fra Babylonien ca. 440 f. Kr., hviler paa en grundig mistydning av kildene. Forfeilet er ogsaa hans formulering av den israelitiske salmediktnings problem; for ham var spørsmaalet ikke det, hvor mange salmer der kunde stamme fra tiden før «lannflyktigheten», men om der overhodet fantes salmer fra saa gammel tid; i virkeligheten har der været en gudstjenstlig salmediktning i Israel saalenge folket har været til i Kana'an, og de nyeste unnersøkelser har vist at mange av salmene stammer fra kongedømmets tid, ja at der godt *kan* være salmer fra Davids tid blant dem.

8. W.s død betegner som sagt et avsnit i den gammeltestamentlige videnskaps historie. Det ligger da nær aa spørre: hvormeget av W.s verk vil bli staaende? For aa kunne svare nogenlunde nøiaktig paa det maatte man kunne se inn i frem-

tiden. Men et par grunnlinjer kan en vel sagtens skimte. Saa meget kan jeg med sikkerhet si: skriket om at W. er et overvunnet stadium i granskningens historie, at hans navn betegner en blindvei, som vi nu er kommet tilbake fra, er enten utslag av tendentiøs forvrengning eller av total uvidenhet baade om granskningens status idag og om dens principper. Først og fremst har han da lagt grunnvollen for en *historisk* forstaaelse av G. T. Der er vistnok ikke mange enkeltheter i bygningens konstruktion som ikke trenger en mere eller mindre dyptgaaende korrektur. Men mange av grunndragene i hans helhetssyn vil bli staaende. Ikke minst har han fortjeneste av aa ha fastslaatt det innbyrdes aldersforhold mellem de viktigste litterære kilder til Israels historie. At loven kommer efter profetene, at «Presteskriftet» som ferdig litterært produkt er det yngste av lovens kilder og ikke eldre enn «landflyktigheten», at «Deuteronomium ikke har eksisteret som offentlig lovbok før ca. 620 f. Kr., at en ikke liten del av Israels salmediktning hører til i den senere del av menighetens historie — at dette og mere til er blivende resultater skal man ikke være stor profet for aa kunne forutsi. Og forsaavidt som den almindelige anerkjennelse av disse resultater kan settes i sammenheng med W., vil hans virke i videnskapen aldrig kunne bli et overvunnet stannpunkt.

Og innrømmes maa det ogsaa at flere av de ovenfor nevnte innvenninger i langt større grad kan gjøres mot W.s elever enn mot ham selv. I hans egne bøker er der i virkeligheten lovende tilløp baade til en religionshistorisk betraktning og til en innskrenkning av litterærkritikken til dens rette omraade, og til virkelig litteraturhistorie; «skolens» ensidigheter er først traadt klart i dagen hos hans efterfølgere.

Baade videnskapen i sin almindelighet og den protestantiske teologi i særdeleshet staar og vil altid staa i dyp takknemmelighetsgjell til denne mann. Og den har kun en maate aa prøve aa betale den paa: ved aa arbeide frem imot en stadig klarere, en stadig mere «kritisk» forstaaelse av at det guddommelige i historiens aabenbaring maa den søke i den naturlige menneskelige historie, ikke «over» eller «utenfor» den.

Sigmund Mowinckel.

LOVEN KAN GJERNE BESTAA.

Skal noget kunne retfærdiggjøre krig, saa maa det vel være troen, troen paa, at man kjæmper for en retfærdig sak. At «mennesket retfærdiggjøres ved troen, uten lovgjerninger» det gjælder overalt. Selv i og for sig gode gjerninger er jo religiøst værdiløse, naar de ikke gjøres av tro. Men dreier det sig om handlinger, der som krigens strider mot alt, hvad der normalt ansees for kristelig ret, da kan de kun retfærdiggjøres ved en særlig sterk tro, en særlig klar overbevisning en særlig varm begeistring.

At kræve «alvorlig religiøs overbevisning» av dem som *negter* vernepligten, det er derfor at stille saken paa hodet. Det er dem som *gjør* krigstjeneste, man maa kræve alvorlig overbevisning av. For det er dem som sætter sig ut over den almindelige kristelige moral.

Loven retfærdiggjør ikke. Ikke moralloven, som er grundet paa indre tvang, og endnu mindre statsloven, som er grundet paa ydre tvang. Det som er ukristeligt, blir ikke mere kristeligt, om denne verdens magthavere befaler det. Vi tror jo paa den *korsfæstede* herre og frelser, Kristus, ikke paa nutidens *bevæbnede* herre og frelser, staten. Men korset er den store protest mot magtens herreret og altsaa ogsaa mot kravet paa absolut lydighet mot statens love.

Men en tro saa stor som den maa være, der skal kunne retfærdiggjøre krigens gjerninger, den er kun mulig i frihet. Ti naar staten truer med sin straf, hvorledes kan jeg da være «fuldt sikker i mit eget sind?» Maa jeg ikke frygte for at ha adlydt keiseren mere end Kristus? Men «den som tviler, er dømt. Alt som ikke er av tro, er synd». (Rom. 14, 23). Til ganske normale, utvilsomt berettigede ting, som f. eks. jordbruksarbeide, kan jeg la mig tvinge. Men i vanskelige og tvilsomme ting maa jeg forlange frihet. Vil nogen her gjøre saken endnu tvilsommere ved at indføre et

moment av frygt for straf, da har jeg bare een ting at gjøre: negte.

Men en saadan vanskelig og tvilsom ting er kristendommens forhold til krigen. Her maa derfor først og fremst forlanges frihet. Lad os foreløbig ikke mere diskutere krigen i sin almindelighet, men holde os til det aktuelle: den *tvungne* krigstjeneste. Bør en kristen la sig *tvinge* til krig og krigsøvelse? Her er svaret utvilsomt. Han skal ikke la sig tvinge. Dr. Paasche har derfor fundet det forløsende ord: «Det er mot den almindelige vernepligt, slaget maa rettes». Dog ikke saaledes, at det vigtigste er at faa selve loven avskaffet. Loven kan gjerne bestaa, men de kristne maa ikke lyde den.

Vor eiendom og vort legeme tilhører den bestaaende av Gud indsatte øvrighet. Derfor skal vi uten motstand finde os i vold og uretfærdighet fra dens side. Men sjæl og vilje tilhører Gud. Derfor skylder vi ham alene ubetinget lydighet.

Lad os ikke længer ofre rokelse paa keiserens alter. Lad det komme til kamp mellem kirke og stat. Lad os negte vernepligten.

Tyssedal.

O. W. Lund,
ingeniør.

DEN NYE RETTSKRIVNING.

I.

I den høimælte opposisjon som har reist sig mot den nye rettskrivning er det skriket som har dominert. Slik som sprogsituasjonen er hos oss naa med sprogpolitiske kamporganisasjoner, var det ikke annet aa vente heller. Baade hos dem som forsvarer og hos dem som angriper den nye rettskrivning, vil uvedkommende, usaklige hensyn lett gjøre sig gjeldende. De sprogpolitiske og almindelig politiske hensyn gjør en objektiv vurdering vanskelig. Desverre maa man si at opposisjonen heller ikke har lagt for dagen mange virkelige forsøk paa en objektiv vurdering. Det meste har været en vill og sanseløs agitasjon under slagordet «Lad det ikke blive diskussion» og med skjellsord mot «sprogfordærvere» og «riksmaalets falske venner»[1]. Man har virkelig ofte følelsen av at en del av opposisjonen mener man faar Samsons styrke, fordi man bruker hans «haandgevær». Det skal ogsaa gjerne medgis at det nevnte vaapen er det som er mest skikket til at skape reaksjon mot sproglige reformer i hvilken retning de saa gaar.

Dette forhold er til stor skade for den virkelig saklige kritikk; dels fordi *den* næsten ikke blir hørt i skriket, dels fordi den staar i fare for aa bli paavirket av det. Etter min mening har skriket denne gang ført med sig baade det første og det andre for den saklige kritikk. Det gjelder rektor Westerns artikkel i aprilheftet av «For kirke og kultur», og det gjelder rektor Eitrems artikler i dagspressen.

II.

Baade rektor Western og rektor Eitrem er enige i prinsippene for reformen: Fellesskap mellem de to maal saa langt som mulig; den felles uttale maa gi grunnlaget for reformen.

[1] I mindre maalestokk hadde man samme slags opposisjon fra vestlandsk landsmaalshold («Gula tidend») et par maaneder før.

De har ogsaa begge gjort et godt og verdifullt arbeide for utvikling i den retning. Det er i gjennemføringen av disse prinsipper uenigheten kommer tilsyne.

Jeg kan ikke negte for at det gjennem begge de ærede kritikeres artikler — trots villighet til reformer — kommer frem et ensidig partisyn paa sprogutviklingen her til lands.

Innvendingene gjelder dels de ortografiske reformer, dels de som gaar dypere i sproget. For det første har begge kritikere misforstaatt innstillingen paa flere punkter. En del er smaating, som naar Eitrem tenker sig at komitéen vil forby en skrivemaate *byge* (regnbyge), eller Western mener at man vil «paaby» en skrivemaate *drake*, *drapelig*, *jyte*, *kopper* (= kobber) osv. Rettskrivningskomitéens forslag gaar ikke ut paa aa forby det ene eller paaby det andre. Den stiller op formene som tillatte. Det er ganske paafallende at en fonetiker som Western nekter, at de ord som han nevner, kan uttales med haard konsonant. Jeg har ofte hørt *drapelig*, *pote*, *skjøtesløs*, *vipe* (jeg uttaler selv altid det ord slik). Hos nyere riksmaalsforfattere finner man ikke sjelden haarde konsonanter i de ord Western nevner, saaledes: *kopper* (= kobber) hos Falkberget, Skredsvig («den vesle Kopperkjelen» Evens hjemkomst s. 68; «Kopperkjeler» sammesteds s. 101) og hos flere; *likne* hos Bojer (Den store hunger s. 27 og 178; «efterliknet kjendte skuespillere» s. 247); likesaa hos Tryggve Andersen, som ogsaa bruker *rekne*. Hos andre enn skjønlitterære forfattere finner man ogsaa haarde konsonanter i slike ord. Komitéen mente derfor at de haarde konsonanter maatte kunne være tillatt. — Det er betegnende for usikkerheten i riksmaalet paa dette punkt at rektor Western skriver *spraak*; jeg har ofte hørt folk si om det ord at «ingen riksmaalstalende» bruker haard konsonant i det. Jeg skal nevne et annet oplysende eksempel: en riksmaalstalende dame sa til mig forleden at hun kjendte ikke annen uttale enn *ufortrøten*; jeg hadde aldri hørt eller brukt annet enn *ufortrøden* (f. eks. i Wergelands vers om Vesle Hans). Paa dette punkt er rektor Westerns kritikk helt grunnløs, synes jeg. Man bør kunne tillate valgfrihet for de norske formene her.

Paa et viktig punkt synes baade Western og Eitrem aa

ha misforstaatt innstillingen; og jeg skal innrømme, at innstillingen ikke er helt klar her. Det gjelder bruken av dobbeltkonsonant. Her foreslaar komitéen at riksmaalet gjenemfører dobbeltkonsonant etter uttalen. I noen faa ord (f. eks. *bønn, grønn, glass, tall* i alt i 10—12 ord) skal det være *tillatt* aa skrive én konsonant som i landsmaal, fordi uttalen i dialektene i næsten hele landet krever bare én konsonant. Landsmaalet skal *tillate* dobbelt konsonant i en del ord etter uttalen i østnorsk og i riksmaal, men ikke vanlig i vestnorsk (i alt i omkring 40 ord). Dette opfatter rektor Eitrem som at «det skal opstilles valgfrie former, ikke i landsmaal, men i riksmaal». Det motsatte er mer riktig. Og rektor Western skriver at «riksmaalet skal altsaa rette sin ortografi efter lannsmaalet ogsaa der hvor dettes ortografi strider mot uttalen i riksmaal». Jeg fatter ikke hvordan en kyndig mann som rektor Western kan faa *det* ut av reglene ovenfor og siden taler om «meget betydelige vanskeligheter». Det motsatte er mer riktig. Landsmaalet har tatt op den østnorske konsonantfordobling i overensstemmelse med uttalen i riksmaalet. Men det har ikke gitt plass for den konsonantfordobling i riksmaalet som skyldes dansk utvikling; men ogsaa den vil hvem som helst kunne bruke i riksmaal.

Naar man ser bort fra de misforstaaelser som er nevnt ovenfor, blir det igjen ett vesentlig punkt hvor rektorene Western og Eitrem er enige om at komitéen har tatt feil.

Det gjelder at riksmaalet har godkjent *nn* og *ll* for den uhistoriske *nd* og *ld*, at det altsaa skal skrive *mann* og *fjell* som i landsmaalet. Her har kritikken hevdet at komitéen ikke har gaatt langt nok. Man skulde ha gjennemført *nn* og *ll* ogsaa i ord som *land, kveld* o. l. Etter den vanlige uttale i riksmaalet vilde det ogsaa høvd best, om man hadde kunnet gaa saa vidt. Men for landsmaalet stillet saken sig en del anderledes. Her kunde det naturligvis ogsaa være mange grunner til aa skrive *nn* og *ll* i ord som *land* og *kveld*. Men grunnene var ikke saa sterke som i rm. En stor del av de dialekter som staar lm. nærmest, gjør virkelig forskjel mellem ord som *land* og *mand, fjell* og *kveld*. Naar man nu ikke kunde faa lm. med paa en slik radikal reform, maatte det bli spørs-

maal om den mindre vidtgaaende reform i rm. Vi kunde ikke etablere en ny ulikhet mellem de to maalformer.

Man har overdrevet vanskeligheten ved denne reform i rm Alt naa uttales og skrives *ll* og *nn* i en hel del ord. Man sier og skriver saaledes *ll* og *nn* ikke bare i en del særnorske ord som *ball, troll, trolle, grann, vaaronn, aaretoll* o. fl., men ogsaa i ord som *trylle, alle, telle, tallet, hallen, trille, fille, ville, skulle, kunne, renne, venner, sønner, bønnen, grønne* osv. i alt flere ord enn de som for tiden han *nd*, *ld*. Til denne store gruppe slutter sig naa naturlig flere ord som *mann* og *fjell*, mens en del med historisk «riktig» *d* blir staaende igjen. Det vil med andre ord si at man er gaatt over fra et dansk etymologisk system til et norsk etymologisk system. En lærerinne spurte mig: «Hvordan skal jeg lære barna at *mann* skal ha *nn* og *land nd*?» Jeg svarte med et motspørsmaal: «Hvordan har De kunnet lære barna at *alle* skal ha *ll*, men *falde ld*, eller *vænne* (sig til noe) mot *brænde* osv.?» Ved denne reform blir vanskeligheten ikke større enn før i riksmaalet; det blir tvertimot lettere fordi man ogsaa skal skrive *venn, tall,* hvor man før skrev *ven* og *tal*; tre maater aa skrive samme lyd paa blir avløst av to. Dessuten blir hele forholdet lettere fordi det blir sams regler i de to maal.

Denne mindre reform var ogsaa foreslaatt av den saakalte Eitrem'ske rettskrivningskomité i 1909 ut fra dette grunnsyn. Ved «fremtidige reformer bør man altid» heter det (s. 4) — «ha for øie, at en forandring fører maalformerne nærmere til hinanden, ikke længere fra hinanden». Med hensyn til det spørsmaal det her gjelder, foreslo den Eitrem'ske komité saa snart som mulig *ll* og *nn* innført i riksmaalet etter de samme prinsipper som gjeller i landsmaalet («snarlig autorisation», s. 3; «snarlig reform» s. 7). Premissene er vesentlig de samme som for den nuværende komité (se Utredning 1909 s. 61), og i ordlistene er opført alle de ord som har dansk *nd* og *ld* med forslag til forandring. Derimot foreslo komitéen *nd* innført i *lynde* som i landsmaal (s. 61, s. 164). Det er klart at denne komités overveielser maatte spille en rolle for oss som naa arbeidet med saken.

Det maa virke paafallende paa alle som kjenner denne saks forhistorie aa lese de artikler rektor Eitrem har skrevet

om dette spørsmaal i dagspressen. I 1909 er han med paa under fullt ansvar aa raade myndighetene til aa gjøre en snarlig reform her. Naar de samme myndigheter i 1917 følger hans raad, kan han ikke bruke sterke ord nok til aa fordømme denne løsning av spørsmaalet. Vel har man lov til aa skifte mening, men det kan ikke være riktig aa rette angrep paa menn som følger det raad en selv har git — ut en aa ta sin del av ansvaret for resultatet.[1]

Ogsaa rektor Westerns sterke ord paa dette punkt er forbausende. For det første gjør han ikke opmerksom paa de vanskeligheter som vilde følge av en full gjennemførelse av *nn* og *ll*. Vi vilde i riksmaal maatte skrive *en synn*, men *flere synder: en aann*, men *flere aander*, noe som ikke vil høve godt med det samhørighetsprinsipp som rektor Western setter saa høit (men som jeg personlig vurderer mindre). Heller ikke gjør han opmerksom paa hvilken regel i riksmaal han følger naar han skriver *nd* i presens partisipp (*levende, uvedkommende* o. fl.). — At man kan komme til at den etymologiske fordeling er den beste for riksmaalet — uten hensyn til landsmaalet, burde rektor Western vite. Han var medlem av Riksmaalsforbundets retskrivningskomité i 1913, hvor man alternativt stillet op det etymologiske prinsipp, fordi en fraksjon av komitéen (bl. a. professor Torp) bestemt hevdet at det var den heldigste løsning av spørsmaalet. Naar saa hertil kommer at rektor Western selv velger den skrivemaate i sin bok «Skriv norsk» 1915, virker de sterke ord naa som en ufrivillig tributt til «skriket».

Ogsaa Aars, Hofgaard og Molkte Moe tenkte sig denne løsning av dette spørsmaal i sin «Redegjørelse» fra 1898 — ogsaa ut fra det synspunkt at det blev overensstemmelse mellem de to maalformer; det vilde «særlig for skolen» være «en større praktisk vinding end man kanske ved første blik er opmerksom paa» (s. 14).

Ellers vil jeg ha uttalt at jeg prinsipiellt er enig med Eitrem og Western. Baade riksmaal og landsmaal maa komme til aa ta op stavemaaten med *nn* og *ll* i alle ord,

[1] Ogsaa i de fleste andre spørsmaal, som rektor Eitrem i 1918 angriper rettskrivningskomitéen for, bygger den paa det Eitrem'ske forslag av 1909.

hvor *nn* og *ll* vanlig uttales. Men la saa maalene følges i dette ortografiske spørsmaal!

Rektor Western summerer op sin dom om de *ortografiske* reformer paa følgende maate: «Det faar derfor sies like ut: komitéen har bare tatt ett hensyn, nemlig hensynet til at gjøre riksmaalet saa likt landsmaalet som mulig. For dette hensyn maa alt vike, baade hensynet til riksmaalets egen uttale og hensynet til lettelse for dem som skal skrive»!

Dette er en urettferdig dom og agitatorisk tale. Det som maatte være det viktigste prinsipp for oss, var at det ikke skulde være noen ulikheter i utrengsmaal mellem de to skriftsprog. Det er sant at det mest var riksmaalet som trengte reform i rettskrivningen (professor Torp i «Tidens Tegn» $^{29}/_{9}$ 1912)[1]. Men det er ikke sant at vi ikke ogsaa har foreslaatt vesentlige forandringer i landsmaalsortografien (f. eks. avskaffelse av død *d* i mange ord, *e* for *i* i mange ord som i riksmaal o.s.v.). Rektor Westerns generelle uttalelse om komiteens arbeide har ingen grunn for sig; det kan ikke sterkt nok beklages at den slags agitatoriske uttalelser faar plass i en saklig kritikk. — Paa alle vesentlige punkter betegner den nye rettskrivning en tilnærming «til riksmaalets egen uttale»[2] og en «lettelse for dem som skal skrive».

III.

Jeg vil saa gaa over til aa si noen ord om rektor Westerns kritikk av de valgfrie former. La mig saa først minne om at rektor Western i november 1917 skrev sitt navn under et oprop som bl. a. krevde gjennemført som tillatt i «riksmaal «slike hovedting» som de tre kjøn, tvelydene og svake fortidsformer som *kasta* og *kastet*. Opropet vendte sig til almenheten; men alle underskriverne visste at det skulde

[1] Jfr. følgende uttalelse av den Eitrem'ske komité: «Som man vil se av vor utredning, er vi av den opfatning at riksmaalet med hensyn til retskrivningen har langt flere indrømmelser at gjøre end landsmaalet. Dette er i flere henseender det mønster riksmaalet maa følge.» (Utredning, 1909 s. 7).

[2] En undtagelse danner forandringen av *r* til *rd* i 2—3 ord som *skard, urd*. Her er forandringen til lette for østlendingen som har tykk *l* i slike ord; den volder ikke stor vanskelighet for dem som taler riksmaal, da rm. ogsaa skriver *ord, bord, haard, gaard* o.s.v.

bli sendt til storting og regjering. Paa denne bakgrunn tar hans kritikk sig noe underlig ut.

Det hr. Western sier om diftongene, viker jo ikke i realiteten av fra det komitéen har uttalt. Hans ord om unødvendigheten av «aa gjøre ekstra anstrengelser for aa skaffe diftongene adgang til riksmaalet» rammer ikke. Det er ikke gjort andre anstrengelser enn at man aapner dørene for dem omtrent paa den maaten rektor Western var med aa foreslaa i Riksmaalsforbundets rettskrivningskomité i 1913!

Hr. Western kaller det «et spraaklig tilbakesteg» om riksmaalet vilde «innføre hunkjønnsformen i skrift som fast form». Paa samme tid uttaler han: «Man kan trygt si at alle hunkjønnsord som angaar det daglige liv, særlig arbeidslivet og lannlivet, brukes med den bestemte artikkel *a* i den utvungne dagligtale». For mig staar det som lite praktisk aa holde aapen en kløft av dette slag mellem skriftsprog og utvungen dagligtale. Forskjellen mellem dagligtale og skriftsprog vil alltid bli stor nok likevel, om en ikke skal arbeide for aa holde den oppe ogsaa i bøiningsformer.

Hr. Westerns uttalelse om tre kjønn som «spraaklig luksus» maa konsekvent føre til at han tar op et arbeide for at «vi arbeider os ut av» den tilstand aa ha to kjønn, saa vi bare faar ett som i engelsk. Det noe foreldede videnskapelige syn som gir sig uttrykk i hr. Westerns uttalelser om «tilbakesteg» og «luksus» og «skrue tilbake», er etter min mening et feilsyn. Hans anvendelse av denne opfatning paa dette spesielle tilfelle viser etter min mening liten forstaaelse av de utviklingsvilkaar et riksmaal er undergitt. Etter min mening *kan* ikke et riksmaal — iallfall ikke i vaart land — holde stand *mot* alle dialekter (undtagen bergensk) i et slikt punkt.

Her har ogsaa Western en agitatorisk uttalelse, som burde været undgaatt. Han skriver at komitéens standpunkt her «vilde være ufattelig dersom vi ikke visste at hele komitéens utredning i virkeligheten er et innlegg for landsmaalet»[1]. Den som har sett hvilke inngripende bøiningsforandringer vi fore-

[1] Jfr. protesten fra noen maalfolk i Bergen; den taler om at «norsken» blir «sundbroten av umsyn til dansken».

slaar i landsmaalet, vil steile ved hr. Westerns uttalelse. Den lar sig forstaa bare med alle protestene til bakgrunn.

Vi gaar saa over til det siste punkt: *kasta* for *kastet* Western sier det «vidner om en god portion naivitet hos komitéen, naar den tror der er nogensomhelst utsikt til at denne form allerede nu skulde kunne optas i riksmaalet, om enn bare som en tillatt form.» Den samme portion naivitet maatte hr. Western være i besiddelse av da han skrev under opropet før jul. Det gikk bl. a. ut paa aa gjøre *kasta* tillatt i riksmaalet.

Mot denne form kan Western ikke føre frem sitt prinsipielle syn om «spraaklig tilbakesteg». Han bare hevder at den ikke er i bruk. Til det vil jeg først si at de aller fleste riksmaalstalende mennesker har en sikker følelse for hvilke verber kan faa *a* i imperfektum, og det naturligvis uten aa ha lært landsmaal[1]. Forsaavidt hører den med til riksmaalet. Bruken av den i dagligtalen er ogsaa noe sterkere enn rektor Western synes aa ha lagt merke til.

Men allikevel er det ikke ut fra denne bruk vi har foreslaatt formen godkjent i riksmaalet. Her er vi ved det som skiller mellem Westerns syn og det syn som gaar gjennem innstillingen fra komitéen. Vil man komme ut av maalstriden, maa vi gaa til mer enn ortografiske reformer i begge maal. Riksmaalet *kan* ikke holde fast paa de danske elementer som strider mot utviklingen i alle norske maal i by og bygd. Skal vi holde oss bare til de ortografiske reformer Western nevner, vil vi ha maalstriden gaaende paa samme maate som før.

Visstnok har Western rett i «at ingen komié kan bestemme spraakets utvikling.» Men det hindrer ikke at man gir *det* vokstervilkaar i sproget, det man tror vil hjelpe til aa faa ende paa sprogstriden og føre til ett maal i landet. Som det har vært hittil, har «det groende i sproget» ikke kommet til sin rett.

De «tillatte» former vil næsten overalt være til hjelp og lette i folkeskolen. Jeg tror virkelig at det ut fra «tillatelsen» til aa bruke disse formene i folkeskolen vil vokse frem en

[1] Riktig nok stemmer ikke denne følelse helt ut med bruken i landsmaalet, som heller ikke her før har tatt fullt hensyn til nyutviklinger i de fleste bygdemaal.

sprogbruk høiere oppe i samfundsklassene som vil føre til sproglig enhet her tillands. Paa samme tid bør alle barn — i alle samfundsklasser — lære disse former aa kjenne i emner hvor de kan brukes med fordel. Slike emner har vi i eventyrene og i folkelivsskildringer. De nye formene vil gjøre dette stoff mer levende for elevene, gi det en stilistisk riktigere tone og gjøre alle dem som leser det fortrolig med de mest utbredte norske folkemaalsformer

Det er dette forslag om at visse lesestykker med disse former skal staa i alle lesebøker for skolene som har faat rektor Eitrem til aa tale om «tvungne valgfrie former», et uttrykk som ikke lar sig forklare uten ut fra den ophissede stemning som agitasjonen i de siste maaneder har skapt.

Alle som prøver aa sette sig inn i dette forslag fra komitéen, vil se at det paa ingen maate er «ett innlegg for landsmaalet». Hadde vi f. eks. foreslaatt en hunkjønnsform som *soli* optatt i riksmaalet eller infinitivformer som *kasta*, kunde rektor Western hatt rett i sin paastand. Vi foreslaar tvertimot *sola* og *kaste* innført i landsmaalet. Jeg beklager at vi ikke har faat landsmaalet til aa ta ennu mer hensyn til levende folkemaal, ennu mer hensyn til det almindelige. Jeg nærer ingen tvil om at det vil og maa komme.

Tiden er ikke inne til det endelige «sprogforlik» som noen f. eks. rektor Eitrem synes aa ha ment. Til det er de sproglige og sprogpolitiske motsetninger ennaa for store.

Henrik Wergeland skrev i sin avhandling «Om norsk sprogreformation» følgende linjer: «Nu er det Virkeligheden af et selvstændigt Skriftsprog, som fremæsker Norges Aander. Dette maa Tiden af sig selv afføde for Aarhundredet nedrødmer, og saameget snarere som Kræfterne derfor forenes.»

Det er det siste jeg vil streke under. Naa bør kræftene kunne forenes om et energisk forsøk paa løsning av maalstriden. Vi naar den ikke ved negative protester mot fornorskingen eller ved rikelige bevilgninger til maalkurser. Heller ikke ved slagsmaal om ortografiske smaating. Gaar vi ut av vaar sprogpolitiske partibaas og tenker mer paa folket enn paa partiet, vil kreftene sikkert kunne forenes om arbeidet paa løsningen av dette vanskelige spørsmaal.

Høvik 6te mai 1918.

Didrik Arup Seip.

Korrekturnote: Rektor Eitrem har siden skrevet en artikkel i «Morgenbladet» til nærmere forklaring av sitt uttrykk «tvungne, valgfrie former». Den viser at rektoren har misforstaatt flere uttalelser om de «valgfrie» former i komitéens innstilling.

LITTERATUR.

Krigen, krisen, kirken av *Fred. Tybring.* (Fr. Nygaards forlag, Bergen. 48 sider.

I løpet av de tre aar siden august 1914 har vi maattet slaa os til ro. Vi kunde ikke leve uavladelig i den sterke spænding med hodet fuldt av problemer og hjertet fyldt av sorg. Vi maatte stænge det altsammen inde og fortsætte vor gjerning og la vanen sløve og dyrtiden være tankeavleder.

Men om Vesuv og Ætna er i ro, brænder det likefuldt i jordens indre. Om vi tilsyneladende kun tænker paa vore egne plager, lever dog den store krig i underbevistheten. Undertiden varsler en saar tanke, et dypt suk, en bøn, at vi ikke helt har glemt krigens synd og krigens gru.

Naar jeg læser Tybrings bok, faar jeg det indtryk, at han ogsaa hadde forsøkt at stænge krigstankerne inde; men en dag var det for fuldt, det brast, og for ham blev det ikke bare et suk. Alt han har tænkt og følt maa ropes ut.

Tybring har vel selv tegnet billedet paa omslaget, som meget træffende symboliserer hans tanker og følelser:

Et kirketaarn tegnet i rødt, ombølget av røk og flammer fra en by i brand over titelens tre ord: Krigen, krisen, kirken, og under: et rødt sverd.

Kirketaarnet raker høit op over den brændende by. Tanken paa kirken, dens skyld og skam, har ganske naturlig optat forfatterens sind mest. Han er jo prest.

Men ellers har han ogsaa mangt et alvorlig ord at si om tidens guder, som har skapt krigen: Mammon, æren og magten.

Sorg og skamfølelse er undertonen Men for den som tror paa Gud og kjender Kristus er det umulig at opgi haabet. Derfor istemmer T. tilslut den gamle dagvise og varsler en ny dag, en fornyelse fra oven.

KRISTEN SKJESETH.

Norsk Naturfølelse i det nittende aarhundrede av *Theodor Caspari.* (H. Aschehoug & Co. 200 sider).

At ta fat paa Casparis bok efter at ha læst et halvt snes av aarets bøker er virkelig som at dra tilfjells, puste ut, høine og vide blikket. Vi ser, at det *har* været aandelig vekst i vort land det sidste hundredaar; vi hadde engang bare raad til at glæde os over de bølgende akre; saa rakk vi dit at storskogen suset sin stemning ind i os; og nu har vi vundet ind høifjellet; fler og fler forstaar at fjellet ikke bare gir os et tillæg i geometrisk nivaa, men fjellets stemning er for den som finder den et plus han ikke vil undvære.

Det var ogsaa at vente at høifjellets digter ser forstaaelsen av høifjellet som det naturfølelsen i sin vekst stiler mot; kanske skildringen av havets plass i norsk naturfølelse er kommet noget tilkort av den grund; men for os lægmænd, som hverken er literaturhistorikere eller kritikere er det en ublandet glæde at være i lag med Caspari. Antagelig vilde vel en professionel anmelder, som er dreven i den fraktionerte destillation av literære produkter, kunne si meget om boken, baade om metode og indhold. Jeg kan bare konstatere, at det var en vinding at læse den.

Halde-observatoriet. OLAF DEVIK.

Kristelig-socialt forbunds skrifter: nr. 10: *Richard Thomsen: Den nyere kristelig-sociale bevægelse indenfor den engelske statskirke.* (I kommission hos V. Pio. 207 sider).

Den kristelig-sociale bevægelse, som i de senere aar har begyndt at vokse sig frem i Norden er ung i forhold til bevægelsen i de lande, den har faat sine impulser fra. Det slog mig, da jeg læste Thomsens historiske oversigt, hvor vi her hjemme ligger langt efter hvad kristlig-social forstaaelse angaar, vi som gjerne roser os av at være et fremgangsfolk i sociale reformer. Mens den engelske kirke i over en menneskealder har hat en betydelig social bevægelse, repræsentert av en række dygtige mænd, har vor kirke hat nogle faa embedsmænd, spredte og isolert, og først de sidste aar har bragt en liten forandring i dette.

Det er lærerikt at læse Thomsens bok; rigtignok kan det for den som ikke har særlig interesse for detaljer men bare søker de store hovedlinjer stundom bli vel mange navne, og traaden truer med at forsvinde; men naar navnene, er dukket under og detaljerne glemt, staar der for bevisstheten et billede av kristendommens sociale fremstøt, som én med glæde ser er større end man visste om.

OLAF DEVIK.

Ny svensk teologi.

Anmeldt av universitetsstip. *P. Marstrander.*

Gustav Aulén: Dogmhistoria. Norstedt, Stockholm. 1917. 262 sider.

Dogmehistorie staar for mange som et omraade, der blot tilhører det teologiske fagstudium; man maa være teolog for at kunne beskjeftige sig med dogmehistorie. Det er en unaturlig og falsk forestilling. Paa det aandelige livs andre omraader søker jo den dannede almenhet at erhverve sig en viss historisk indsigt; man læser litteraturhistorie, politisk historie, kunst- og musikhistorie. Hvad skulde være naturligere end at man ogsaa søkte at sætte sig ind i den kristelige tænknings historie, søkte at følge utviklingslinjerne i den kristelige idéhistorie gjennem aarhundredernes løp, — slik som det jo netop er dogmehistoriens opgave at fremstille det for os. Ja, hvorledes er det overhodet mulig at en *tænkende* kristen kan la være at interessere sig for og spørre efter denne sin tænknings historiske rødder. Dogmehistorien er ikke og skal ikke være nogen sær-teologisk affære. Rigtignok har de dogmehistoriske fremstillinger, vi hittil har hat, været vanskelig tilgjængelig for almenheten, særlig fordi de har været spækket med teologiske formler og græske og latinske citater, som var uforstaaelige for lægmanden. Den her foreliggende fremstilling av Gustav Aulén, professor i systematisk teologi ved Lunds universitet, er midlertid beregnet paa at kunne læses ogsaa av ikke-fagmænd; citater og termini er oversat og forklaret, fremstillingen er klar og grei, og opmerksomheten holdes hele tiden samlet om det væsentlige. Nogen letlæst lekture er boken vistnok ikke — det forbyder selve stoffet — men saafremt man har nogen interesse for det kristelige tankearbeide nedgjennem tiderne, skulde det ikke være noget uoverkommelig arbeide at gi sig ikast med studiet av denne bok. Og arbeidet vil lønne sig. Ti den økede historiske indsigt vil gi en en klarere og dypere erkjendelse, et videre syn og en større forstaaelsesfuldhet overfor anderledes tænkende.

Forfatteren fører sin fremstilling helt ned til nutiden, — de tidligere dogmehistorier stanset gjerne med reformationstidsrummet —; og særlig de sidste avsnit, om ortodoksien, pietismen, rationalismen og det 19de aarhundredes teologi vil læses med megen interesse.

Hvad forfatteren til slutning siger om den nuværende teologiske situation er ogsaa vel værd at lægge merke til. Han finder at trods de mange forskjellige retninger og partietiketter i nutidens protestantisme, saa er dog det evangeliske fællesskap i de dogmatiske fremstillinger fra de sidste 20 aar større end nogensinde før, — og han forklarer dette nærmere derhen, at der som aldrig før overalt gjør sig gjældende en voksende tendens til at se det hele

kristelige trosindhold under det religiøse personlighets synspunkt og at utrangere alt, hvad der ikke lar sig anskue under dette synspunkt.

Folke Alin: Forsoningen. Studie över problemets behandling inom senaste aarens lutherska dogmatik. Gleerups förlag, Lund, 1917. 306 sider.

Det dypeste livsspørsmaal, der brænder i et kristenmenneskes sjæl, er spørsmaalet om forsoningen; synd og naade er den store motsætning, der behersker hans liv og bestemmer hans religiøse grundoplevelser. Til alle tider har tænkende kristne strævet med at klare dette spørsmaal og tyde disse oplevelser. Men ofte er de kommet paa avveie og har fortapt sig i spidsfindige tankekonstruktioner, langt borte fra virkeligheten. Det er den nyere teologis fortrin, at den søker at holde sig nær optil den levende virkelighet, og søker at gjennemføre tanken om forsoningen som et livsproblem, ikke blot som et teoretisk spørsmaal. Det foreliggende arbeide vil gi en indførelse i den nyere teologis forskning paa dette omraade.

Forfatteren skisserer først i en indledende historik bakgrunden for nutidens forsoningsteorier ved en kort fremstilling og vurdering av Schleiermachers, von Hofmanns og Ritschls indsats i forsoningslærens utvikling, og ved en karakteristik av de retningslinjer, der utgaar fra disse forskere. (Som eksempler vælger han Häring, Kähler, P. Eklund og Kirn). Derved har han banet sig veien til sit egentlige emne: *nutidens* forsoningsopfatning. De teologer, han her særlig beskjæftiger sig med, er foruten de tyske *Ihmels, Schlatter, K. Heim* og *H. Mandel,* fra svensk side *E. Billing* og *N. J. Göranson*, fra dansk side *Krarup* og *J. P. Bang,* fra norsk side *Johs. Ording.*

I et referat, omfattende 100 sider, fører forf. de forskjellige opfatninger frem mot hinanden, idet han grupperer dem om forsoningslærens forskjellige spørsmaal: Hvorledes forholder Guds kjærlighet og retfærdighet sig til hinanden? Er det Gud eller mennesket som blir forsonet? Hvori bestaar forsoningsmidlet? Hvad er syndsforladelsens væsen og grund, hvem gjælder den, hvorledes kommer den istand og hvad forbindelse har den med det moralske?

I sidste halvdel av boken gir saa forf. en alsidig vurdering av disse forskjellige opfatninger og sit eget svar paa de opstillede spørsmaal:

Det er Gud selv som virker forsoningen, hans kjærlighet og retfærdighet kan ikke sættes op mot hinanden, men maa tænkes i ét, som en organisk enhet. Ti det er ikke Gud, som skal forsones, men det er synden- som skal sones; og det sker gjennem en objektiv-subjektiv forsoning, som har mennesket til objekt. — Forsoningsmidlet er Jesus Kristus selv personlig, ikke visse historiske fakta

i hans liv (f. eks. korsdøden); ti de har blot sit værd ut fra den person, som staar bak dem og gir sig uttryk gjennem dem. Ved et liv i kjærlighet like ind i døden skaper Jesus Kristus alle, baade objektive og subjektive, forutsætninger for forsoning. Jesus Kristus er blit vor forsoner, ikke blot derved at han i kjærlighet ofret sig for os, men ogsaa derved at han formaar at vække os til ofrende kjærlighet igjen. Hans stedfortrædende fyldestgjørelse er ikke avsluttet før han har virket personlig omvendelse. Ti forsoningen er ikke blot et anliggende Kristus og Gud imellem, men oprettelsen av gudsriket ved menneskers omvendelse. Forsoningen indeslutter at Jesus Kristus gjør sig selv til syndige menneskers eiendom ved at skape tro i deres hjerter; og det er dette Kristus-mystiske, «i Kristus», som er det inderste i forsoningen. — Syndsforladelsen bestaar da i at vi mottar Jesus Kristus selv som Guds gave til os; «i Kristus» blir vi paa en og samme tid fri vor synd og skyld og ført ind i samfund med Gud. Syndsforladelsens «radikale gode» gjælder den hele menneskehet, den er en virkning av Kristi forsoningsverk, der er sat ind i verden som en levende kraftindsats, uavladelig arbeidende hen mot den enkeltes personlige avgjørelse for Gud. — Er forsoningen saaledes en Guds gave til os av *personlig* art, saa indeholder den netop derfor en kraft, der *maa* gjøre sig gjældende i et moralsk liv.

Forfatteren ønsker altsaa at se det objektive og subjektive ved forsoningen i et, og han mener stort set at iagtta den samme stræben mot enhet hos alle nutidens forskere. De forskjellige forsoningsopfatninger synes i virkeligheten nu at nærme sig hinanden mere end nogensinde før. — Hovedopgaven for den fremtidige forskning vil bli at finde det indre organiske sambaand mellem det religiøse og det moralske, og denne opgave vil vel bedst løses ved, som forf., at gjennemføre en i dypeste forstand personlig historisk tolkning av forsoningen.

Forfatterens fremstilling er præget av dyp religiøs forstaaelse og omfattende kundskap; vurderingen av de forskjellige opfatninger er, saavidt jeg kan se, i det store og hele rigtig. Boken er vel egentlig beregnet paa teologiske læsere, men vil med utbytte kunne læses ogsaa av almindelige tænkende kristne, saafremt de vil anvende nogen tankeanspændelse. Iethvertfald byr den for alle teologer, præster og religionslærere, en glimrende orientering angaaende forsoningsproblemets stilling i nutidens teologiske tænkning. Man faar haabe, at denne anledning til orientering blir benyttet av mange.

PETER MARSTRANDER.

OTTO JENSEN.

NOGEN LIVSTRÆK, AV EIVIND BERGGRAV

Otto Jensen[1] var ikke ensidig sterkt utrustet paa noget specielt omraade. Hans rigdom laa i kombinationen. Det var overmaade litet som *manglet* hos ham. Og han kunde derfor komme til at beklæde med ære de forskjellige hverv fra lærer til prest, universitetslærer, statsraad og biskop. Og dog var han skapt til biskop mer end til noget andet, — det embede som han beklædte kortest av dem alle og kortere end nogen anden har gjort det i den norske kirke. Biskop var han mere end noget andet!

Men biskop var han ikke hvis han ikke hadde været den fødte lærer. Han var vokset op i en skolegaard, og baade far og mor hadde været ledere i hver sit skoleslag. Han vilde ikke blit den lutherske bispetype han var, om han ikke hadde følt lærer-arven vokse frem og forme ham til en underviser av rang. Han hadde aldrig kundskaper for at gjemme paa dem. Hans egen kundskapstrang var praktisk bestemt, han var mellemstation; han samlet, ordnet, omformet, irettela og stillet sammen. Hans aand arbeidet plastisk, hans sjæls rum var som atelieret, han kunde ikke *bare* tænke, han maatte *forme*.

Hans egen trang til klarhet gik over i hans evne til at klarlægge for andre. Han tænkte skarpt, det hadde far og mor været mestre i. Men hans sjæls varme hadde aldrig tilfredsstillelse i bare at spalte og undersøke. Ogsaa skarpheten var for ham et middel til at *befri*, til at avdække den plastiske statur for en idé, en tanke, for haabet eller for troen.

[1] Denne artikel er egentlig blit til efter ønske av en ven som vilde at jeg skulde tegne en karakteristik til ham av far. Derav artikkelens form. Da saa mit arbeide blev altfor vidløftig til det paatænkte bruk, valgte jeg at forelægge det for en forstaaende læsekreds som For kirke og kulturs. *Eivind B.*

Det er klart at i dette lærer-anlæg ligger noget av universitets-spiren gjemt — kundskapsamlerens og fremstillerens. Men der er noget som mangler til den fuldlødige videnskapsmand: den rent *formelle* granskertrang, den som vilde granske og famle og holde utrættelig paa om der saa ingen mennesker fandtes at meddele resultater til. Denne evne, denne trang hadde ikke Otto Jensen. Derfor var han ikke heller videnskapsmand i ordets strenge betydning — skjønt vel mere end mange som kaldes saa — og vilde heller aldrig hete det. Selv doctor-titelen brukte han litet. *Studier* drev han derimot hele sit liv, selv i statsraadstiden (undtagen mens stortinget var samlet!), og *kundskaper* hadde han og hadde han paa rede haand! Men alt tjente for ham livet, dagens trang, menneskenes længsel. Dette gjør nok videnskapen ogsaa, men oftest indirekte. Og den tilbakeholdenhet, den taalmodighet som dette «indirekte» forutsætter og kræver, manglet Otto Jensen. Han maatte arbeide *direkte*.

Han tok da heller aldrig sigte paa universitetsveien. Han blev av Fredrik Petersen stimuleret (ogsaa kriticeret!) i sine kandidatdage, og det er mulig at denne hans kjære lærer hadde haabet i ham at se sin arvtager — i mange maater var de jo saa beslegtet! —, men da Otto Jensen valgte presteveien, da var dette for ham ikke en utvei i mangel av nogen bedre (han gik ogsaa betragtelig ned i løn da han drog fra latinskolen til prestegaarden), men et under 10 aars skolegjerning rolig modnet kald som utelukket alle andre. Ikke fordi det var en stemning, en følelsesrus. Det var ogsaa et nøgternt skjøn over hvor han kunde gjøre bedst arbeide. «Saa praktisk og saa klar far var og med al hans evne til at bruke pennen», sa Otto Jensen engang, «videnskapsmand kunde han aldrig være blit. Og jeg bærer paa samme begrænsningen».

Det var bevisstheten om denne begrænsning som ofte trykket hans aand naar han skulde bevæge sig i akademiske former. Han kunde ikke være sig selv, kunde ikke følge sin spontane modellortrang. Og saa gik varmen bort fra den arbeidende haand. Hans doktorarbeide led under dette. Han følte sig tvungen til at lage noget efter en form og skablon som andre hadde valgt og ikke han, og som andre var mer

hjemme i og mer skapt for end han var. Saa let han arbeidet ellers — like saa tungt faldt det ham naar alle de teoretiske kontrolapparater skulde tvinge ens frie færd.

Den praktiske kontrol som ligger i et raskt overlæg og i en umiddelbar sund sans — kort: i en *handledygtig personlighet* — hører jo som bekjendt ofte daarlig hjemme sammen med videnskapsmandens upersonlige kontrolredskaper. Det er ikke en direkte ære for en videnskapsmand at han er en klods i praktisk tænken og avgjørelser, men det er ikke ualmindelig at saa er tilfældet, og det er ikke de daarligste granskere som har beriket historien med gode anekdoter i denne retning! Det er nok mulig at vor akademiske videnskap har været for ensidig i denne retning, og at det som hænger sammen med intuitionen vil faa en bredere plads i fremtiden. Men Otto Jensen følte ikke noget kald til at bane vei for et saadant syn. Da han derfor dels like efter Fredrik Petersens død og dels efter den første negative professorkonkurrance (1904) fik direkte forespørsler om han ikke kunde tænke sig at gaa til Universitetet, var han ikke et øieblik i tvil om svaret. Han vilde kanske ha været det paa et tidligere tidspunkt av sit liv. Han hadde jo saa sterk en trang til studier, at han maatte lokkes av enhver stilling som gav ham leilighet til at læse. Han søkte ogsaa mange mindre prestekald med den begrundelse at han saa gjerne vilde ha anledning til at følge med i de teologiske discipliner. Men disse hans ønsker blev aldrig opfyldt, og skjønt han kunde føle det bittert i øieblikket, lærte han efterhvert at se det som det bedste for ham at prestegjerningen grep ham helt og holdent. «Jeg er ikke i mindste tvil om at som det er styret for mig, er mit lod kastet, og jeg er vel fornøiet».

Den eneste hake ved hans prestearbeide var at han fik saa mange ekstra-hverv og i det hele blev saa sterkt brukt, at travlheten likesom vilde lukke sig over ham. Men studiene slap han likefuldt aldrig. Hans utallige ekserptbøker fortæller at ingen maaned gik uten ny læsning, ny tænkning.

Selv om han derfor kunde været forundt noget rummeligere kaar i dette stykke, saa var det dog ingen født videnskapsmand som blev avsporet fra sin egentlige linje ved dette. Meget mer var det en født prest som paa denne vis blev holdt

aandelig frisk og i motion, blev beriket og selvstændiggjort i sin personlighet og i sin gjerning, blev reddet fra at repetere sig selv og at hvile sig paa sine egne evner og anlæg.

Som læreren, saa stiler derfor ogsaa videnskapsmanden i ham hen i mot presten, mot den lutherske bispetype. Nogen hvile i at være blot videnskapsmand kunde han aldrig fundet.

Men en mellemstation er der i hans karriere og et mellemparti er der i hans begavelse som først maa klarlægges, — og som heller ikke kunde savnes i den nævnte types karakteristik. Han var nemlig en usedvanlig sikker administrator, og i hans livsgjerning kom dette klarest frem da han blev statsraad.

Alt som adjunkt i Stavanger maa han ha vist det. For rektor Steen hadde ham i tanker ved senere ministerdannelser ut fra sit kjendskap til ham som underordnet paa Kongsgaard skole.

Her er et av de omraader hvor Otto Jensen hadde arvet sin far. Ulik var han ham i mangt, kanske i enkelte ting rent motsat. Men en slik grei og bestemt administrator som han var, hadde klokker Jensen paa Kongsberg ogsaa været. Og begge utpræget praktiske, med haandlag og sikkert skjøn. Det er ikke bare en skrøne det som vittighetsbladene fik tak i da han blev statsraad, — at han stod i skjorteærmene og tapetserte paa Skjeberg, da Michelsen ringte op og bad ham komme til Kongens raad. De 10 aar han var paa Asak drev han gaardsbruket selv og blev ekstra flink jordbruker. Han hadde især «heste-vet» og var ogsaa bundet ved en egen kjærlighet til hestene sine. Ikke længe før han døde besøkte han den sidste gjenlevende av dem, som han hadde skaffet gode føderaadsdage paa slegtsgaarden i Norderhov.

Han blev øvet i en stor ting mens han drev gaarden: han fik i blodet værdsættelsen av at høre paa andre, deres erfaring, deres dom. Otto Jensen kunde altid høre paa andre — ogsaa da det fra at være gaardssaker blev statssaker. Stiv var han aldrig, og bare i de saker hvor han hadde et absolut indarbeidet personlig skjøn, la han sin egen opfatning tungt i skaalen selv om den gik paa tvers av andre gode mænds syn. Derfor kom han som administrator til at høre til den type som agter sine underordnede, og blir avholdt av dem.

At Otto Jensen gik ind i ministeriet var ellers — som vi kan forstaa — ikke efter hans livs plan. Dit gik han med bæven. At han efter de to aars ophold i Kristiania søkte tilbake til sit gamle landsens prestekald, var derimot for ham en like saa ureflektert selvfølgelighet som det er for barnet at søke hjem, naar det blir koldt ute.

Det gaar an at si det slik nu naar han er borte og fik gaa bort agtet og næsten elsket av saa mange. Men den gang han gik ind, var vi midt i en stor gjæring, og vi mennesker ser ikke efter det bedste hos hverandre i slike dage. Han hadde skrevet sine to artikler i «Morgenbladet» om professorsaken likefrem for at bli statsraad, sa man. Han hadde spekulert i ministeriets nød, — og hadde hat held!

Otto Jensen behøver ikke længer noget forsvar over for denne slags tanker om ham. Men det vilde være i hans aand at vi benytter denne leilighet til at betænke vor ret til slik at tro os sikrest paa at træffe det rette om en mand, naar vi holder os til de mindst tiltalende muligheter.

De som kjendte Otto Jensen og omgikkes ham i statsraadstiden vet hvor pint han ofte da var. Ikke har nogen fange været lykkeligere over friheten end han var da han igjen «gjemte sig bort» i Skjeberg.

Han gik heller ikke med nogen selvbevisst sikkerhet ind i regjeringen. Han gik snarere som en der er bøiet av en tung byrde. Han var ikke som den hvem en beregning var slaat til for. Han jublet ikke som den der har vundet sit livs store lod. — Han bar paa den byrde som et stort ansvar er, et ansvar som han følte lagt paa sig og ikke turde si sig fri for.

Otto Jensen undskyldte sig ikke — og hadde ikke heller bruk for nogen undskyldning — ved at forklare sin avgjørelse. Men han fortalte os en gang hvordan han hadde følt sig jernhaardt drevet til at skrive de artikler som blev saa avgjørende baade for saken og for ham selv, og hvordan kaldelsen siden ramte ham som et slag.

Hadde han da ikke ærgjærrighet? Han var da ingen helgen?

Jo, Otto Jensen hadde ærgjærrighet. Han hadde endog en ganske normal glæde ved magt og myndighet. De som ikke kjendte ham, trodde han var magtfuldt selvsikker. Men

han var et mykt sind, og hans samvittighet var meget øm, — *for* øm kunde hans venner undertiden synes. Ved en saadan leilighet som statsraadskaldelsen kom han derfor ind i de refleksionens kampe som slike naturer maa faa naar de er kristne til sit hjertelivs inderste: hvad er *min* vilje og hvad er Guds?

Nogen særlig let statsraadstid — med rik tilslutning og stor fremgang — kunde han jo desuten vite at han ikke gik ind til. Han kunde snarere være sikker paa at en haardere medfart ventet ham end det var blit nogen tidligere kirke-statsraad til del i Norge. Men han vilde ta sin tørn — han trodde den skulde bli kort, der var valg til høsten —, for han var sikker i sit indre paa at de frihetens principer han traadte ind for, de maatte hævdes, «hvis ikke det frie Norges flag skulde maatte sænkes nogen grader paa stangen».

Hans statsraadstids — det er for sterkt at si tragedie, men for ham selv føltes det en tid slik — var derfor at selve dette hans fundament syntes ham efterhaanden undermineret av dem han var gaat i breschen for. Da Konow kom, og Ording gav ham tilslutning, da blev saa at si jorden flyttet bort under statsraad Jensens føtter. Nu gjaldt det, syntes han, ikke længer ting som der burde kunne være uenighet om — nadverd og daab —, nu gjaldt det selve Kristusmysteriet og troens grundvold: undfangelsen og opstandelsen. Dette forelaa der intet om ved professorsakens avgjørelse.

Det var nye spørsmaal som ikke hadde foreligget dengang Otto Jensen tok sin avgjørelse, — og desuagtet hadde han ikke nu nogen leilighet til at skifte stilling. Man møtte ham med et triumferende: der kan du se!, vi fik ret!, — og selv om denne efterpaaklokskap ikke imponerte ham, og selv om han i sit ansvars regnskap ikke kunde tilskrive sig nogen deficit, saa fandt han dog det hele pinlig for sig. Breve fra ham i denne tid viser hvordan han led. Hans ellers saa runde humør, hans livsglæde svandt. Hans sundhet tok merke av det, og han længtet, længtet efter friheten.

Vi skal senere komme ind paa hans teologiske syn i det hele. Her hører det bare hjemme at peke paa hvorledes det var den rent dogmatiske hespel som gjorde hans gjerning

uløselig for ham i den sidste statsraadstid. Han hadde ellers stor glæde av disse aar. Ikke bare var det et usedvanlig greit og godt forhold mellem regjeringens medlemmer personlig — Otto Jensen kom til at staa i nært og blivende venskapsforhold især til statsraaderne Løvland, Arctander og Olssøn —, men ogsaa det administrative apparat i departementet og samarbeidet med personalet der var en udelt fornøielse.

At statsraad Jensen gik til ministeriet paa basis av Ordings utnævnelse, blev han sterkt takket for fra liberalt hold, og endnu kraftigere og varigere angrepet for av de konservative. Han følte det selv som en urimelighet at det skulde bli anset som saa væsensforskjellig enten de to kandidater blev utnævnt i række- og rangfølgen: Ihlen—Ording (som Chr. Knudsen hadde villet) eller i omvendt orden.

Statsraadens avgjørelse — eller mangel paa avgjørelse — i den senere Konowsak fik han ikke tak for hos nogen. Det er mulig at den allikevel var en klok mellemvei (slike er i regelen ikke principielt klare). Departementet var klar over at Konow vilde svare nei paa dets opfordring til ham om at søke avsked. Av raadgiverne var der mange som derfor mente dette var uværdig for regjeringsmyndigheten. Og de liberale hævdet at det var en skjæbnesvanger principavgjørelse som her blev listet ind ved en departemental skrivelse: at man burde utelukkes fra prestestillingen i Norge naar man ikke var ortodox nok. De konservative, især de paagaaende av dem, vilde paa sin side ha dette slaat fast med alle midler, i værste fald av høiesteret. (Som bekjendt gik det denne vei i Danmark med hr. Konows kollega Arboe Rasmussen, bare med den forandring at høiesteret frifandt ham).

I dette virvar vilde statsraad Jensen holde fast paa to ting: Menighetens tro kunde ikke krænkes uten at menigheten og kirkens øverste styre sa klart ifra. De enkelte menighetslemmer maatte derfor ogsaa faa frihet til at vælge en prest som de hadde tillid til. Derfor foretok han de to skridt: opfordringen til Konow om at ta avsked, og installeringen av en stiftskapellan i Sandviken ved siden av Konow.

Men paa den anden side var det statsraad Jensens absolute forutsætning at der ikke skulde brukes nogen form

av vold i dette spørsmaal, ikke heller rettergangens. Vi stod i en brytningstid, og kampen fik utkjæmpes med aandens vaaben, bare slik at der var sørget for frihet til alle kanter.

Paa dette grundlag gik Norge igjennem disse kriseaar paa en ganske anderledes lempelig maate end det siden skedde i Danmark. Og det indgrep fra stortinget som de konservative hadde forberedt, blev avverget ved at der skedde deres synsmaate principielt ret: departementet uttalte at Konow burde trække sig tilbake som statskirkens prest.

Endnu er det for tidlig at kunne dømme klart i disse ting — dommen kan komme til at falde baade strengere og mildere over statsraad Jensens avgjørelse i dette spørsmaal naar der engang kan sees objektivt paa alt. Denne saks rørte vande gjorde ialfald hans utgang som statsraad (som var begrundet med helbredshensyn) litet straalende og kastet skygge over den administrative klarhet og kraft han ellers hadde vist. Norsk Kirkeblad ga ham dog en tak «fordi han fik rettet gamle feil hvad bruken av kirkerne og forholdet mellem skrifte og nadverd angaar».

Den som leilighetsvis traf ham i disse aar, følte hvordan hans planer for kirkereformer ellers blev kjørt fast ved det dogmatiske virvar. Det var slike tider at den mindste reform blev filtret ind i partinettet. Hvad han ikke følte lyst til, det maatte han op i, og hvad han hadde lyst til, det maatte han la ligge.

Da var han friere paa skolens omraade. Her hadde han sin statsraadstids største personlige glæde: gjennemførelsen av den bekjendte retskrivningsreform av 1907. Ogsaa den blev møtt med stor motstand, ja den maatte i regjeringen sættes igjennem imot selve chefen, Chr. Michelsens vilje. Men her var Otto Jensen klar over sin politik og her satte han med glæde noget ind. Hans varme hjerte for norskhetens sak kom ellers særlig frem i den tale han holdt i Stortinget om norsken i gymnasiet (landsmaalsstilen).

*

— Under statsraadstiden reiste Otto Jensen ofte ned til Skjeberg, sin menighet, og præket. Efter et slikt besøk dernede skrev han i et brev: «Det er ellers saa vemodig dernede. Menigheten er utryg og misfornøiet, idet den spør:

Skal tro hvad det blir til? Kommer han tilbake eller ikke? — Jeg er ogsaa vemodig, idet jeg spør: Hvor hører jeg hjemme henne? Hvorledes kommer jeg tilbake hit? For dernede i Skjeberg synes jeg, jeg reiser fra hjemmet og livsopgaven. Her inde [i Kr.a] er en pligtbunden mellemstation.»

Og aldrig har prestegjerningen været herligere for ham end da han fik sit ønske opfyldt og kom tilbake til Skjeberg. Efter et hyggelig samvær med kolleger, skriver han: «Meget at takke Gud for; mest dog for tjenesten i hans hus!» — Og en anden gang: «Jeg liker mig godt med prestegjerningen. Arbeidet for Guds rike, det er noe det!»

Alt fra kandidatdagene som adjunkt ved Kongsgaard skole hadde Otto Jensen samlet fyldte kirker. Hans første præken blev holdt i Stavanger Domkirke paasken 1884, og dengang kom klokkeren ind i sakristiet under høimessesalmen og mente det kunde bli vanskelig nok at bane vei gjennem koret til prækestolen. Stavanger ga ham altid fyldte kirker, Petri ellers altfor store kirke var ofte for liten. Og selv i Østlandets mer tørre strøk hadde han aldrig tomme bænker at tale til.

Otto Jensen har, saavidt jeg vet, aldrig utgit nogen præken. Og dog — eller kanske netop i overensstemmelse hermed — var han *prædikanten* av den sjeldne klarhet og kraft. Han var altid vel forberedt, men rikt pulserende som han var, kunde han aldrig sætte ned hvert ord paa forhaand, og heller aldrig gi sig tid at skrive ned bakefter. Ikke heller var han gjerrig med sine momenter, tanker eller ideer til prækener, han gjemte dem aldrig. Papirkurven fik prompte efter gudstjenesten det skelet som hadde gjort sin tjeneste.

Styrken i hans prækener laa i at øieblikkets varme fyldte dem, og at forberedelsen og planen dog sikret deres logiske sammenhæng. Dertil var Otto Jensen jo et klokt og sterkt menneske, og han hadde let for at finde rammende, karakteriserende ord, saa hans prækener laa ogsaa intellektuelt høit. Men de var hverken utpræget «psykologiske» i dette ords moderne betydning (slik som J. J. Jansens) eller knappe og koncise og praktiske som de var hos Klaveness. Det var troes-livet, gudslivet som var opvældet i hans forkyndelse. Og den umiddelbarhet hvormed han henga sig i prækenen —

som var større end baade hos Jansen og Klaveness — skapte en kontakt med tilhørerne som hører til det sjeldne i vor kirke. Man kunde si at Otto Jensens prækener var baaret av *anvendt*, om end ikke av uttænkt psykologi.

Og her er vi ved det som — i forbindelse med læreren, administratoren, studiemennesket, men mere end nogen av disse sider ved ham — skapte ham til biskop: evnen til at tænde gudsilden i menneskene. Vi har ingen ret til at beklage Guds veie, men det er menneskelig talt saart at ikke andre menigheter end Hamars og Løtens fik opleve hans besøk som biskop.

*

Otto Jensens liv var et lykkelig liv. Men netop fordi det saa var og fordi han selv saa fuldt ut kjendte sig bundløst taknemlig til Gud for det, kunde han se rolig paa det moment av saar miskjendelse som vore dages kirkestrid ogsaa førte med sig for ham. Der var tider da Otto Jensen var aldeles knuget og nedbrutt av sorg over den forkjætring og mistænkeliggjørelse som stængte og nedbrøt og betok ogsaa ham glæde og virkelyst. Hvordan kan det ikke da ha været for andre! Hvordan mon ikke vor menneskealders *indre* kirkehistorie kunne opvise hjerternes lidelser, som menneskenes øine ikke ser, men som kan ha slaat saar som bare evigheten vil læge. For Otto Jensen læget tiden dem. Endog paa Hamar — saa kort han end var der — fik han opleve at de som mindst hadde ønsket ham paa den plads, ga ham hjertelag og tillid. Han gik i fred i sin grav og Gud lot hans hjerte opleve denne fred før han forlot sin virkeplads.

Det var ellers ikke bare i professorstridens dage, fra 1903 av og utover, at han følte mistænkeliggjørelsens aand klam omkring sig. Da han i 1904 i Stortingets professordebat blev nævnt som en nogenlunde tilhænger av Ording i sakramentopfatningen, skrev han i et brev:

«Ingen har fred længer end naboen vil. Jeg forstaar ikke hvorfor; men altid slynges med visse mellemrum kjættermistænkeliggjørelsen over mig. I 1891 av Frans Brun paa et stort stiftsmøte i Kristiania. Saa paa den første prestekonferens der. Dengang var Odland meget indignert paa mine vegne. Nu fra tingsalen. Det vil naturligvis skade

mig og vanskeliggjøre mit arbeide.[1] Men det maa tages som en Guds tilskikkelse og bæres taalmodig. — Jeg synes ikke jeg selv har nogen skyld. Sandheten og overbevisningen er det jo en umulighet at svigte. Men unødige misforstaaelser vilde jeg gjerne undgaa. Derfor har jeg git et svar i avisene. Jeg synes selv det er greit og klart; men hvad partiførere, der vil en tillivs, kan gjøre ut av det, er ikke godt at vite. Vi kommer snart i de tider, om hvilke Melanchton skrev: Non difficulter, sed periculosum est respondere.» [Ikke vanskelig, men farlig er det at svare nogen].

Otto Jensen var for meget følelsesmenneske til at kunne — som han gjerne vilde — bære saadant med ro. Hans indre fred og frimodighet blev ødelagt, for kortere eller længere tid. Han kunde ikke reise nakken og blæse urimeligheten et stykke slik som hans mere robuste far hadde kunnet. Men den hjertevarme som møtte ham personlig, smeltet ham fort og gjorde ham glad igjen. Saaledes hver gang noget møtte ham av nærgaaenhet. Da han blev anonymt advaret mot at komme tilbake til Skjeberg efter statsraadstiden, fordi man hadde mistet tilliden til ham, og det blev truet med utmeldelser av presteforeningen hvis han kom ind i den, gik det ham inderlig nær. Men da han kom derned og blev møtt saa hjertelig, var han ikke den som gjemte paa nogen mistanke. Da storparten av Kristiania presteskap, om end indirekte, saa tydelig frabad sig ham som stiftsprovst, var det med stor overvindelse hans venner fik ham til at søke. Men lang tid gik ikke for han følte sol over sig ogsaa fra sine embedsbrødre og kom til at faa Kristiania saa kjær. Det eneste sted hvor han aldrig fik noget bevis paa at tilliden blev gjenoprettet, var Stavanger. Derborte hvor han hadde virket med sin største kraft, sin rikeste tid, der kunde det være nødvendig endog fra hans gamle prækestol at advare hans egen menighet mot at dømme ham for haardt (i statsraadstiden 1906. O. J. forlot Stavanger høsten 1905).

*

To ting gjorde Otto Jensen litet taalmodig overfor den krisetid vi gjennemlevet, med dens nødvendige ledsagelse av overdreven rettroenhet og deravfølgende betoning av selv de

[1] Det hændte ham at folk blev advaret mot at la sine barn døpe hos ham.

mindste tvistepunkter, det var hans positive virketrang, som han følte hemmet, og hans historiske fremtidsperspektiv med længsel ut mot mer virkeliggjørelse av kirkens program og av Guds rike. Personlig længtet han efter virkefred og studiefred. Nogen faa brevcitater illustrerer hvordan han kjendte det i stridsaarene.

(1903): «Studentene skulde ikke blandes op eller blande sig op i striden og ta noget partimerke paa sig i den unge alder! Det skal ikke stort til før partiledelsen paategner dem merket: «mistænkelige», «farlige»! For den kirkestrid vi er oppe i, arbeider jo især med mistænkeliggjørelsen. Jeg tror fremtiden i saa henseende vil bli meget vanskelig. Der vil bli en kløft mellem de gamle og de unge, og de vil ikke taale hinanden. Allermindst vil de gamle taale de unge. De vil væbne masserne og gjøre det til et magtspørsmaal; ti intet kan jo saaledes væbne sindene som de religiøse spørsmaal. Og den som er blit mistænkeliggjort, han beholder sit merke for altid.»

(1904): «Blaas i alle «boycottere». Naar en staar paa sandhets grund, saa kan en være ydmyg, og — om det behøves — lide for sin sak. Det er det største og det vi har mindst av: evnen til at kunne lide og endda beholde sindets frimodighet og sjælens glæde og sandhetens lydighet! Aa, den som hadde mere av det! . . . Det største faar en saa let mindst av. Friskfyrer, skvadronører, vigtigperer — *eller*: kujoner, lavpandede kortskaller, eftersnakkere, — det er det smaa som en har mer end nok av. Vi skulde være utholdende og seige! Men ingen hast! Ingen overilelse!»

(Novbr. 1904, efter kirkemøtet): «Dette kirkemøte med dets forkjætringsluft, jeg blir saa tung om hjertet. Og den reaktionens bølge vi er kommet ind i, vil sikkert vare ikke kort og oprøre menighetsdypet mere. Det fribaarne vil bli kvalt, det servile vil blomstre. . . . Kirkebladet idag gir et bedrøvelig indblik i situationen. Mit haab er: «Gud lever! Din konge kommer sagtmodig!» Han har staat i stormen før! — Men jeg har følelsen av: det sidste den Helligaand kan faa gjennemtrænge er «teologenes stridssyke»!»

— For Otto Jensen var gudslivet og hjertelivet det som gik over alt andet. Derfor længtet han efter forhold hvor der var fred. Men samtidig var han en sterk natur, somme-

tider noget av en herskernatur, det hadde han arvet fra sin far, som langt mer end sønnen fik kjende hvad det er at regjere, endda det var i mer beskedne forhold. Der kom paa denne maate til at bli en splid hos Otto Jensen; men han la aldrig an paa at finde en modus vivendi, han forsøkte ikke at gi herskernaturen en viss naturlig ret, — han slog om i det motsatte, han vilde sætte den helt utenfor, vilde ikke fremover, men indover. Dette skinner frem i uttalelser som disse:

(1904): «N. N. er blit mig svært usympatisk. Men det gjælder ikke at la bitre følelser snige sig ind paa en; det skader hjertelivet og gudslivet.»

(1905, om kirkestriden): «La os aldrig bli partimennesker, aldrig ensidige og uretfærdige i vor dom. Gjør man det, mister man den gode aand i hjertet. . . . Disputer ikke for meget, d. v. s. saa det blir til sønderrivelse! Alt godt skal være til opbyggelse! . . . Den som kunde fyldes litt mere av Kristi aand og leve i Guds rikes luft. Det er næsten for stort, for det er det evige liv.»

Typisk for konflikten i ham er denne ytring: «Skolestyremøtet var ækkelt for saa vidt som jeg meget mot min vilje dominerer alt for meget; jeg drev alle mine forslag igjennem, men kom i en kjedelig ordveksling med ordføreren, som jeg ga det glatte lag. Men slikt har eftervirkninger i ens eget sjæleliv.»

Naar han saaledes av forholdene og av sit sunde vet blev lokket ut i en tørn, kunde han ikke tie. Men han *valgte* aldrig striden. «Uforfærdethet har manglet mig alle mit livs dager» skrev han 1912; «naar jeg ser det blir ufyselig veir, da lukker jeg vinduer og dører og lar det suse paa avstand. Min plads er blandt fredsfaarene i verden.»

Saa sterkt et uttryk svarer nu forresten mer til hans hjertelivs længsel end til hans samlede personlighets anlæg og krav. Han var ikke den som krøp i skjul hvor *saken* drev ham frem. Han grep kraftig ind i Drachmann-feiden i 1901 for at støtte Klaveness. Og hans indlæg i 1906 om Ording-saken var drevet frem av det samme indre press: han kunde ikke tie. I sine menigheter tok han mangen gang kraftig aktion og utsatte sig gjerne for baade hugg og uvilje. I en av sine menigheter fandt han at et socialt onde hadde en viss

fast borg av ikke lav social rang. Han grep ind med en kraft saa det skummet i bygden, og seiret

Han likte dette, men bare med sit halve sind. Han fandt ingen varig frugt i slike seire. Han var prest, vilde være prest, og hest *bare* det, ikke nogen slags social eller politisk reformator. Derfor var det ham saa imot at de faa og religiøst underbyggede streif ind over det moderne kulturlivs forhold som han foretok under nogen prækener i Vor Frelsers kirke, blev snittet ut og sat i avisene. Han levet nok aktuelt med i sin tid og holdt ikke kristendommen fjernet fra virkeligheten, men han gik altid ut fra hjertelivet som det væsentlige.

*

Skal vi forstaa hans teologi maa vi beholde dette samme utgangspunkt.

Som tilfældet var med Klaveness, med Jansen, med Johs. Johnson, saa kunde ikke Otto Jensen forlikes helt med nogen av de to partileire som striden hos os stivnet i. Men likesom de nævnte tre var han dog ganske utvilsomt med hele sin aand og sympati paa fremskridtets side. Danmark har hat et mellemparti, et centrumsparti, men uten ledende personligheter. Norge har hat en række ledende personligheter i teologisk mellemstilling, men uten at der er blit noget parti av det.

Otto Jensen sa engang at han aldrig hadde mistet sin barnetro. Under en haard lungebetændelse i studietiden gik den vel over i voksen, selvbærende tro. Siden da kunde han arbeide med problemer, men var aldrig rystet i troens personlige liv. Han læste meget filosofi og *kunde* meget filosofi, men gjorde det for at utbygge troen og teologien i forhold til tidens tanker, ikke for at verge sin egen eller menighetens tro mot nogen virkelig fare. Derfor var det interessert *studium* for ham, ikke angstfyldt spekulation.

«Du kunde blit noget til menneske og tænker, du Jensen, om bare ikke disse elendige dogmatikerne hadde faat tak i dig», sa en av hans ikke-prestelige venner i spok til ham under en filosofisk samtale. Otto Jensen debatterte altid helt fordomsfrit i slike spørsmaal. Men hvad hans ven mente, var vel at naar man kom ind paa teologien, saa var der pludselig visse ting som stod fast og ikke maatte røres.

Det er mulig at Otto Jensen her tilhørte en bestemt generation, i Norge kunde vi vel kalde dem Fredrik *Petersens* elever; ellers var det like saa meget *Franck* i Erlangen og siden i nogen grad *Rietschl* som hadde bragt ham i spor. Denne generation eller epoke utgjør altid et visst avsnit av en sterk utvikling eller omveltning. Den er radikal i princippene, men ikke i anvendelsen av dem paa de bærende institutioner i slegten. Enkelte av dem kan bli rent ut konservative, kanske reaktionære i *døgnets* politik eller teologi. At Otto Jensen ikke blev det, kom av hans historiske opfatning av ortodoxiens forsmædelige goldhet og av hans bestemte opfatning av at det var et livsspørsmaal for kirken at dens teologi tok op tidens kulturtanker og arbeidet med dem. «De gamle gaar i graven. Ansvaret for nutid og fremtid begynder derved mere og mere at føles av os. Men vi magter ikke vor tid, hvis vi bare lever paa den nistemat, vi fik med da vi reiste fra universitetet. Vi blir staaende uforstaaede og med mistillid til den tid vi lever sammen med, og hvori vi har vor gjerning. Dette skader den kirke vi tjener, og det tar vi selv skade av. Ilden kommer til at brænde døsig blandt os paa grund av indestængt luft, der mangler tidens surstof.» (1899).

Istedet for det opgjør *inden* kirken som kom, og som han ikke fandt noget haab i, hadde han ønsket et aandsopgjør med tidens tanker. Han likefrem kunde ønske strid her. Da der hadde staat en noget trist korrespondance i en Stavangeravis om kristendomsdebatten i Studentersamfundet høsten 1903, skrev han i et brev: «Han er for pessimistisk. De unge mennesker i Studentersamfundet hvis hjem og fortid og indre antagelig gir forklaring nok til deres holdning likeoverfor kristendommen, — deres ord har nok en viss klang inden Studentersamfundets vægge; men ikke i selve livet, ikke i landet. Og selv om den skulde faa det — lad gaa! Aldrig er kristendommen blit sterkere end i virkelig livskamp. Da tændes offervillighetens og overbevisningens glød, saa det lyser mere av kullene, fordi surstoffet gjør dem glødende. . . . Men det tror jeg nok, at var vi kirkens mænd dygtigere, saa stod kirkens sak bedre. Dog, det er i livet, kristendommen staar eller falder; ikke i debatten!»

Egentlig hadde han uvilje mot debatter, like saa sterkt

som han hadde forkjærlighet for samtaler. Rent filosofisk, paa bar bund, mente han at man ikke kunde række frem til selve troen. Filosofisk kunde man komme til troens grænseland, finde den rene tænknings grænse, og saaledes ane at der kunde være noget mere, men ikke paavise det. Derimot mente han at den som gik ut fra troens forstaaelse, kunde komme til at sammenfatte det hele univers og dets liv og fænomener til et stort livssyn, som naadde fra det inderste, uerkjendelige, til det ytterste i dagen liggende. Han kom gjerne i sine filosofiske samtaler ind paa dette. «Jeg venter saa paa den store aandsfilosof», sa han. «Stoffet ligger nu til rette for ham. Det blir stort at leve naar han kommer.»

Vi kunde spørre ham: «Er du da sikker paa at han ikke rokker ved dogmatiken?»

I slike stunder var dogmatiken ham saa fjern og saa uvæsentlig, at vi visste vi generte ham med spørsmaalet. Men hvad vilde han svare? — «Kan godt hænde», medga han. «Jeg vet jo ikke hvad som er beskaaret evighet. Men *troen* rokker ingen, Kristus vil bli, mysteriet vil bli.»

Hans personlige tro var umistelig og urokkelig hos ham. Og fra dette utgangspunkt søkte han saa hen til den teologiske utformning som bedst svarte til troens absoluthet og samtidig ga tanken bevægelsesfrihet i alle grænsespørsmaal. Men troen var det første! Efter kirkemøtet i 1903 skrev han:

«Forstaaelsen er liten, avklaringen mangler. Man skjelner ikke, som Kübel sa, mellem das 'dasz' og das 'wie'. Das 'dasz' er troens indhold, hvorom alle staar sammen. («At» vi tror). Das «wie» er den maate hvorpaa det stof som troen omfatter, av Gud er blit lagt til rette for troens tilegnelse. («Hvorledes» vi tror). Dette «wie» er forskningens omraade. . . Derfor lægger jeg saadan bret paa at kundskapen blir solid, overveiet, og derfor stilfærdig og beskeden i bevisstheten om sin sak; men troens *liv og interesse* er det væsentlige, fordi det er det livbærende, og heller en levende, bornert kristen end en opblæst videnskapsmand. Teologien maa tjene troen. Og i uforstaaende brytningstider som vore, faar den finde sig i endog at være tjenende martyr for troen. Ti troen er livet. Men sund, glad fremtid blir det ikke før troen og videnskapen kommer til forstaaelse, saa teologien blir troens bekvemme,

smidige dragt. Kunde saa troen samtidig bli offervillig og socialt tjenende og fornyende, da erobret vi verden.»

Samme aar (1903) læste han en artikel av Lyder Brun om teologiens opgaver. «Sidste avsnit læste jeg med særlig glæde, næsten med taare. Der fik jeg en følelse av «norsk teologi». Norsk teologi er: sandhetskjærlig, aapen forskning, men med trosinteressernes og trossandhetenes ubetingede præferance for alle kritiske spørsmaal og tendenser mot hverken tysk liberalisme eller tysk konservatisme.»

Hvad som støtte ham ved meget av den moderne teologi var derfor dens «tyske liberalisme», d. v. s. dens altfor store hensyntagen og avbøien overfor alle baade smaa og store intellekters bemerkninger om troslivet. Han savnet en robust hævdelse av utgangspunktet, selve den levende tro. 1911 skriver han: «Kriticisme er som høstkulden, det varme hjerte er mai maaned.»

Den mellemstilling som han hadde formet alt i 1899: «Ikke reaktionær og ikke radikal! Men besindig fremskridt gjennem besindig forstaaelse», var ingen god position i den sort- og hvitt-tid som den første del av vort aarhundrede har været i teologisk henseende. Han har delt skjæbne med mange, nogen har faat lide mere, andre mindre end han under ubehageligheter fra begge sider. «For en uhyggelig og bornert tid», utbryter han 1904; «jeg længes efter renere og friere luft. Det er ingen sak for dem som ingen ting læser og ingen ting tænker. Hvor de har det teologisk ubekymret og godt. Skal jeg misunde dem?» Og i 1909: «Vi trænger en ny livsanskuelse, en ny aandsutgydelse, en ny samfundsskik, — det gamle gror paa altfor gjødet mark, — det blir bare sopp tilslut. Paa fjeldet, i stormen og ensomheten, gror malmfurua.»

Han hadde ønsket at leve og se hvorledes aandslivet vilde arte sig efter krigen. Denne storm og denne ensomhet var for ham ikke uten haab. Han var jo en lys natur, han saa altid fremover til noget bedre. Han ventet ogsaa for kirken og for teologien at større opgaver skulde skape større tider. Da Sveriges erkebiskop bad ham komme til en konferance i Upsala, foreløbig av neutrale landes kristne, skrev han til mig (13de december 1917): «En forholdsvis udogmatisk sam-

menslutning av evangelisk-kristne samfund, — enhver beholde sit særegne, — er en stor tanke, en samlet kraft, en hævdelse av kristendommen i verdensutviklingen som betyr noget; — store vanskeligheter, men et ideal, ikke en utopi, begyndende med Norden . . . Indad: forstaaelse og anerkjendelse. Utad: retfærdighet og fred!»

Her var han med! Her dæmret hans livs program i det fjerne. Her steg kræfterne i ham. Her vilde han gjerne begynde livet! Og nu følte han sig rustet — livets erfaring og livets studium, — livets vekst, klaring — dets lutring ga ham uforfærdethet og frimodighet som ingensinde. Og han stod i en stilling hvor han kunde bruke sine kræfter, sigte paa sine maal som aldrig før. . . .

At han bøiet sit hode saa stille allikevel, bøiet det naar legemet mindet ham om at det *kunde* være uoprettelig det som sygdom nu brøt ned, — det var det hans hjertelivs pakt med Gud som voldte. Han var en ydmyg mand. Han levet for gudslivet, ikke for menneskelivet. Om dette handlet hans sidste præken, to dage for hans død. — «Han fik do uten at merke nedgang, og dog ikke uten varsel», skrev en av hans venner om ham.

Otto Jensen efterlater sig ikke noget skriftlig som vil leve længe efter ham. (Det skulde da være det lille essay om Situationen i den norske kirke, 1917). Han kunde saa vanskelig bli fornøid og færdig med det han skrev. Han gjemte ikke paa det selv heller. Hvad han ellers virket, deler i hovedsak lod med al prestelig gjerning, det er tjenerens liv som mindes en tid og blir glemt. Han har ikke av sine dage skapt sig noget monument. Saamanden saar ikke sig selv. I historien er Otto Jensens plads beskeden.

Ikke for at ændre dette som ikke kan eller skal ændres, men for at fæste hans træk en liten tid hos os som var hans venner, saa op til ham og holdt hjertelig av ham, savner ham som noget for os umistelig, er disse linjer skrevet.

*

For det norske folkeliv og kirkeliv betød hans død tapet av en sindig, klar og kraftig førerskikkelse, som nu hadde faat den plads han var skapt for. Dertil av en personlighet som magtet at fængsle det store folk og som samtidig hadde føling og forstaaelse, anerkjendelse hos det ledende samfundslivs mænd.

Men livets rigdom er stor! Vi tør ikke maale og holde regnskap. Det vil nok engang vise sig at svare med taps- og gevinstpostene i den store, den Stores hovedbok deroppe

JOHANNES JØRGENSEN:

MIT LIVS LEGENDE.

Det usyrede brød.

158 s. (G. B. N. F.)

ANMELDT AV HANS KOCH.

I.

Med denne fjerde bog af Johannes Jørgensens levnedsskildring er vi naaet til et hvilepunkt, en relativ afslutning af den bevægelse, der ligesom blev sig bevidst, dengang da forf. rent utvortes vendte hovedstaden ryggen (det var i 1893) for i Svendborgs landlige omgivelser, at tage sit eget liv og hele den aandsretning. der havde bestemt det, op til revision. Selv for den, der ikke vidste besked, er der dog intet overraskende i, at resultatet bliver en endelige og afgørende sigen sig løs fra alt det gamle og en overgiven sig til den kristne tro, saaledes, som denne er traadt ham i møde indenfor den romersk katolske kirke. Efter en række overvejelser og betragtninger, ganske af samme art, som vi kender dem fra det forrige bind («Vælskland»), bliver Johannes Jørgensen d. 16. febr. 1896 optaget i kirken og faar sakramentet. «De har været forfulgt af naaden», siger præsten til ham ved det første skriftemaal; «som Paulus har De atter og atter stampet mod braadden . . . indtil lyset endelig blev Dem saa stærkt, at De kun saa ét: ham De forgæves søgte at undfly . . . Til Dem som til Paulus siger han nu: Forfolg mig ikke — følg mig!»

Hver gang vi har læst *konfessioner,* der var i den grad indtrængende og detaillerede som forf.s, rejste der sig vel altid to spørsmaal; først dette: Mon det nu ogsaa er rigtigt, hvad der staar — er menneskets hjerte og Guds aands tilskyndelser og indgivelser ikke for mangfoldige, for — om man vil — urolige, men bedre: For levende til paa den maade at kunne fæstnes paa den i mange maader dog saa afmægtige

fotografiske plade? Og selv om billedet væsentlig er rigtigt, havde det saa ikke været bedre. at det ikke var bleven udstillet for alt folket, tilmed af den paagældende selv?

Jeg kan dertil kun sige, at er jeg end ikke blind for den vægt, som begge disse indvendinger hver for sig kan have, saa maa vi dog, synes det mig, være de mænd og kvinder dybt taknemlige, som ikke har skyet faren, men som — i taknemlighet mod Gud og i Kjærlighed til andre menneskers sjæle — har med Maria Magdalene adlydt opfordringen til, efter at have mødt den opstandne Herre og Frelser, at «gaa hen og forkynde alle disse ting» for de andre Hvilken rigdomskilde har dog ikke hin række af selvbekendelser været, Augustins og Pascals, Luthers og Wesleys, Mynsters og Martensen-Larsens! Der er da kun grund til at glæde sig over, at der nu er føjet et nyt og værdifuldt led til denne hellige kæde af vidnesbyrd om, hvorledes mennesker er bleven «forfulgte af naaden» og tilsidst er bleven skjulte af den.

For mange vil glæden dog mindskes ved, at denne omvendelse førte den angrende ind i den romersk katolske kirkeafdeling. Jeg skal i saa henseende henvise til et sted i bogen, hvor forf. omtaler en af sine venner fra fordums dage, en ung kunstmaler, hvem han nu har mødt, og af ham faaet at vide, at ogsaa han var bleven kristen. Johs. Jørgensen lader sin glæde derover skinne tydeligt frem, og der er ingen klage over, at vennen er forbleven i den lutherske kirke. For anmelderen har den sekteriske følelse vist altid været fremmed; i hvert fald mindes jeg meget tydeligt den uskrømtede og udelte glæde, jeg følte ved at erfare, at Johannes Jørgensen nu var bleven, hvad jeg altid havde syntes, han burde været, kristen, og i den sammenhæng var det, der skiller, mig saa meget mindre i forhold til det fælles, at det dengang aldeles ikke kunde gøre sig gældende.

Men her, hvor vi staar overfor et opgør, er sagen noget anderledes. Det skulde vel synes enten at være utroskab mod vor kirke, eller en vis letfærdig tilsløren, om anm. gik hen over denne side af sagen, der tilmed gennem nærværende selvskildring faar en ny, og ikke mindst for en evangelisk kristen interessant belysning.

—

Dengang da forf. traadte ind i den katolske kirke, var han romersk katolik i dette ords snævreste forstand. Det er just kirken som ydre ordning, han holder fast ved. Ikke alene teoretisk, men ogsaa praktisk kræver han den; «uden den katolske kirke, dens bønner, dens fromhedsformer falder jeg med rivende hast tilbage i den skære egoisme!» (s. 49). Og da beslutningen først er taget, synes alt at føje sig. Med levende interesse følger han den katekumen-undervisning, der bliver ham til del, saavel den teologiske som den filosofiske. «I overbevisende klarhed stod det for mig, hvor fuldkommen katolicisme og virkelighed passer til hinanden. Denne lære var sand, thi som ingen anden stemte den med tilværelsens kaar og menneskenes væsen». (Det var jo i virkeligheden grundtanken i «livsløgn og livssandhed»). Saaledes tegnede alt lyst og godt og det syntes at skulle forløbe som ventet og ønsket, og vi kan føje til, som offentligheden indtil denne dag har haft grund til at tro.

Den meget indgaaende redegjørelse. der nu foreligger fra Johannes Jørgensen selv, og som bestandig er bygget paa omhyggeligt førte dagbogsfortegnelser, giver imidlertid et helt andet billede. Det var, som vi har set, med klar bevidsthed om, hvad han gjorde og i fuld oprigtighed, at trosbekendelsen og den dermed følgende edsavlæggelse skete. Men under den hellige handling forblev den nyomvendtes hjerte koldt, og bagefter grebes han af en forfærdende og ydmygende fornemmelse af «at have lidt skibbrud i havnen», Den opsigt hans skrift («Livsløgn osv.») vækker, den ros, bladene lader ham blive til del, den glæde konversionen fremkaldte i det katolske udland, alt dette er ham yderst pinligt; selv lever han «i en tilstand af aandeligt mørke», han, «den uhyggeligste hykler af alle». Saa følger kamp og bøn og bibellæsning, og hjælpen kommer da ned over ham, indtil han tilsidst faar givet ordet: «og fra disse skal du vende dig bort, de, som snige sig ind i husene og fanger kvinder, der er betyngede med synder og drevne af mangehaande lyster og altid lærer og aldrig kan komme til sandheds erkjendelse!» (2. Tim. 3. 6—7).

Og han læser videre: «*Du derimod bliv i det, du har lært, og som du er forvisset om, efterdi du ved, af hvem du har lært det*». Dette forstaar vi maatte just være et ord for den,

der var kommen til den sande kirke, der har den uforfalskede tro og den fulde autoritet. Saa fulgte der da stille dage efter stormen, troens fred og glæde, trygheden ved at bo indenfor kirkens mur, omhegnet af sakramentale sandheder og prestelig tilsigelse om syndernes forladelse.

II.

Og saa begyndte kampen igen. Vi kan ikke her følge den i enkeltheder. Ydre pinagtigheder kom til den indvortes smerte, personlige, verdslige misforhold føjede sig til de aandelige trængsler. En voldsom polemik («Helvedfjender») mod dagens mænd var saa langt fra at bringe, hvad der manglede, at den tvertimod øgede den forfærdende erkendelse af, at det, som det egentlig kom an paa, fattedes, fordi hjertet var koldt; «jeg havde ikke kærlighed, jeg var et lydende malm og en klingende bjælde». Bekendelserne fra denne tid er af den pinligste art; men intet steds synes forf. at have skaanet sig selv. En ulykkelig reise med familie til Italien bringer kun véerne til at stige; «bed for mig, som man beder for sjælen. der er i pine!» skriver han til en ven.

Underligt nok, gentagne gange har denne sjælekamp mindet mig om Luthers strid i klostercellen. Ogsaa for Johannes Jørgensen viser det sig, at kampen maa føres igennem paa rent aandelig vis, helt personligt indenfor Guds ansigt. Intet sakrament, ingen præstelig tilsigelse, ingen ufejlbar autoritet slaar her til — det er den enkelte sjæl, selvfølgelig baaret og støttet af de helliges samfund, af Guds kirke paa Jorden, det er denne enkelte, Gud vil tale med; freden og frelsen kommer ad de indre veje, d. v. s. den kommer derved, at Gud handler med den enkelte, uden nogen menneskelige midler, ved sin helligaand.

For den danske digter gik vejen nu igjennem de dybe dale og ad de stejleste Stier; i fantasier og feber og dog under aandelig medviden førtes han ind i den strid, som skal føres i ethvert menneskes sjæl mellem mørke og lys, mellem denne verdens fyrste og Vor Herre Jesus Kristus. Da kampen var til ende, var sejren vunden; og *Padre Felice* bøjed sig over den syge og sagde, ikke i kraft af skriftefaderlig myndig-

hed, men som en Broder i Kristus, mildt, broderligt, kærligt: «*Sov nu! Nu er alt godt!*»

Der er i *Bunyans The Pilgrim's Progress* en udvikling, der bestandig under læsningen om den danske pilgrims vandreaar er falden mig paa sinde: Vejen fører de fremaddragende til et hængedynd der heder: «*The slough of despond*». — Fortvivlelsens sump. Pilegrimmene blev meget ængstede, men de, som gik med dem, sagde: «I maa igjennem dette, ellers kan I ikke naa frem til himlens port!» Men snart begyndte *Kristian* at synke, og han raabte til sin gode ven *Frimodig*: «Jeg synker ned, vandet gaar over mit hode, alle bølgerne gaar over mig, Selah!» Da sagde den anden: «Vær ved godt mod, min broder, jeg naar grunden, og den er fast!» Men *Kristian* sagde: «Ak, min ven, dodens véer har overvældet mig, jeg skal aldrig skue det land, som flyder med mælk og honning:» og i det samme faldt der et tykt mørke og stor rædsel over Kristian, saaledes at han ikke kunde se frem for sig. Og saa skete det, at han delvis tabte bevidstheden, saa at han hverken kunde huske eller føje ordene rigtig, endsige tale om noget af alt det lyse og vederkvægende, han havde mødt paa sin pilgrimsvandring. . . . Da havde han mange ængstende tanker om de synder, han havde begaaet baade før og efter at han blev en pilgrim. Tillige plagedes han af syner af onde aander. . . . Da sagde *Frimodig*: «Disse trængsler og denne sjælevé, som du nu maa gennemvandre, er ikke tegn paa, at Gud har forladt dig; de er sendt dig for at prøve dig, om du vil komme ihu, hvad du forhen har modtaget af hans naade og stole paa ham under trængsler». *Frimodig* vedblev: «*Vær ved godt mod, Jesus Kristus fuldbyrder det alt*». Og da udbrød Kristian med høj røst: «Ja nu ser jeg ham igen, og han siger til mig: «Naar du gaar igennem vandene, vil jeg være med dig, og gennem floderne — de skal ikke skylle over dig!» Da fik de nyt mod, og efter det blev *fjenden* saa stille som en sten, lige til de var kommen ind til den faste bred!»

Saaledes gik det protestanten *Kristian* og saaledes gik det katoliken *Johannes Jørgensen*, og saaledes gaar det alle sande pilgrimsvandrere, der i oprigtighed gaar frem mod himlens port — hvad kirkeavdeling de saa end maatte regne

sig til. Med og over disse Herrens pilgrimme glæder og fryder vi os, hvorfra de saa kommer. De er den ene hellige almindelige kirke. Det har ofte været svært at erkende det; det kunde ske, at vi nu nærmer os en tid, hvor det bliver lettere end hidtil at se, at vi gaar mod det samme maal, omend vejene synes at falde forskellige. Til os alle lyder det: Vær ved godt mod, Jesus Kristus fuldbyrder det alt, og *Frimodig* skal lære os i tak til Gud at synge med en af vore hellige sangere:

Af mine mange.
med taarer, ach og vee,
opfyldte gange
jeg kand den sidste see;
har jeg maat' rende
hvor man kand neppe naa
men foden brænde,
om man vil stille staa.
nu har det ende,
nu kand jeg kronen naae.

Her har jeg skjoldet,
nu kampens tid gaar ud.
Jeg har beholdet
den sande tro til GUD.
hvor er der tvistet
om denne dyre skat,
hvor har hand vristet
paa troen dag og nat,
som mig har fristet,
men selv er bleven mat.

RELIGIONSUNDERVISNINGEN I VORE NABOLANDE.

Vor norske skolereformbevægelse er blit sterkt paavirket av skolereformarbeidet i *Danmark*. Og den nugjældende skoleordning for vor høiere skole er i sine hovedtræk i nær slegt med den tilsvarende danske ordning av 1903. Dette gjælder ogsaa religionsundervisningen. Derfor er det dobbelt lærerikt at agte paa hvorledes det gaar med den danske religionsundervisning.

Intet kan bedre klargjøre religionsundervisningens stilling i Danmarks gymnasier end den forestilling som iaar er indsendt til undervisningsministeriet fra en kreds fremstaaende danske religionslærere. Og da den aldeles forbløffende svarer til de erfaringer og krav som vore hjemlige religionslærere har fremført, fortjener den at bli kjendt ogsaa hos os. Den lyder, litt forkortet, saaledes:

«Ved ordningen av den høiere almenskole i 1903 og følgende aar blev der tildelt religionsundervisningen i gymnasiet en stilling, hvorefter der til faget, som kun fik en time ukentlig, hverken knyttedes en fast læseplan, hjemmearbeide eller avsluttende prøve. Man maatte derfor paa forhaand nære grundet formodning om, at utbyttet av denne undervisning vilde bli meget ringe og ofte intet; og erfaringen i de nu forløpne aar har rikelig bekræftet denne frygt.

«Ti allerede længe har religionsundervisningen, saaledes som den meddeles i vore gymnasier, i stedse større og større kredse været følt som i allerhøieste grad utilfredsstillende, og i de allersidste aar er dette paa forskjellig maate traadt særlig tydelig frem. Det tør vel saaledes betragtes som givet, at utilfredshet med den nuværende form for religionsundervisning har været en væsentlig medvirkende aarsak til, at der i de timeplaner, der var knyttet til utvalgsbetænkningen

angaaende en revision av almenskoleloven av 1903, foresloges, at faget i de to ældste klasser ganske skulde bortfalde og historieundervisningen i stedet ha en ukentlig time mere tillagt, for at der tillike herunder kunde meddeles religionshistorisk kundskap; og i de pædagogiske tidsskrifter har en ændring i fagets stilling ogsaa været drøftet. Endvidere har prestekonventer rundt omkring i landet vedtat resolutioner, der likesom den avstemning der om dette spørsmaal har været holdt indenfor de forskjellige lokale kredser av den danske presteforening viser, at man ogsaa fra kirkelig side ønsker en forandring av den bestaaende ordning. Det uttales endelig gang paa gang av saadanne, der har kjendskap til forholdene, at religionsundervisningen, saaledes som den i øieblikket foregaar, i det hele og store, er fuldstændig mislykket, og at man vanskelig kan skildre den nuværende tingenes tilstand med for mørke farver. De enkelte undtagelser, der selvfølgelig findes, formaar ikke at ændre dette helhetsindtryk.

«Adskillig tyder saaledes paa, at tiden nu er inde til at forsøke at skaffe kristendomskundskap en anden og bedre stilling ved vore gymnasier, end den hittil har hat . . .

«Vi ønsker da først at fremhæve *kristendomskundskapens berettigelse* som fag indenfor gymnasiets undervisningsplan, og det baade *av kirkelige, pædagogiske* og *almenkulturelle Grunde*. Som folkekirke maa *kirken* være berettiget til at vente støtte av den offentlige skole, saaledes at denne meddeler barnene og de unge den til deres alder svarende kundskap om de forutsætninger hvorpaa den kristne livsanskuelse, den kristne forkyndelse og kirkens hele arbeide bygger, saa at en særlig kirkelig undervisning i religion ikke blir nødvendig. I linje hermed maa kirken ogsaa kunne vente, at de unge som faar del i skolens høieste utdannelse, likeledes faar et dertil svarende grundigere kjendskap til kristendommen, saaledes som det kan erhverves gjennem studiet av de bibelske kildeskrifter og av den kristelige tænkning i dens forhold til andre livsanskuelser. Ogsaa av rent *pædagogiske* grunde mener vi at kristendomskundskap kan gjøre fordring paa en fremskutt plass. Dens betydning for den moralske karakterdannelse er sikkert i gymnasiet mindst like saa stor som i barneskolen; læsning av de bibelske skrifter bidrar ikke alene

til at opøve en virkelig tilegnelse av det læste, men meddeler tillike eleverne et tankeindhold som gjennem aarhundreder har hørt med til menneskehetens dyrebareste, umistelige eie; og en mere indgaaende beskjæftigelse med kristendommens indhold vil føre de unge ind paa en mangfoldighet av spørsmaal vedrørende livsanskuelse og menneskelig tænkning over tilværelsens høieste anliggender. Endelig maa fagets rent *almendannende* betydning ikke glemmes. Det er jo nemlig saaledes, at vor kultur for en meget væsentlig del hviler paa kristelige forestillinger; de bibelske fortællinger har til alle tider avgit en betydningsfuld del av det stof som er benyttet i kunsten og litteraturen, for hele utviklingen i vor verdensdel har kristendommen spillet en saadan rolle, at kundskap herom meget vel kan hævde sig en plads ved siden av den almindelige historieundervisning; og den dag idag er den kristne religion en av de kræfter som sterkest griper ind baade i samfundets og i den enkeltes liv, saaledes at det hører med til almindelig dannelse at kjende noget til dens indhold og de maal som den stræber hen imot.

«Der er ingen tvil om, at den kristne menighet i vort land ønsker religionsundervisningen i gymnasiet bibeholdt, og paa grund av fagets pædagogiske og kulturelle betydning vil der neppe heller fra ikke-kristen side kunne reises nogen berettiget indvending derimot. Men skal kristendomskundskap som fag i gymnasiet være i stand til at løse sin betydningsfulde opgave, er det vor overbevisning, at en snarlig og fundamental ændring i fagets hittidige stilling nu er blit en aldeles tvingende nødvendighet, og i hvilken retning en saadan forandring maa gaa ønsker vi at angi med nedenstaaende formulerte og nærmere motiverte fordringer.

«1. *Faste læseplaner med krav om bestemt kundskapsstof, væsentlig av historisk art.*

«Skal nemlig kristendomsundervisning ha plads i skolen maa den betragtes som et kundskapsfag hvor hovedvægten lægges paa at eleverne tilegner sig en grundig viden om kristendommens historie og tankeindhold. Opbyggelsestimer bør ikke paabydes i en timeplan; dette er jo ogsaa fastslaat i den til loven av 24de april 1903 knyttede min. bekjendtgjørelse av 4de december 1905, der uttaler: «Formaalet for

undervisningen skal være at oplyse og belære eleverne; direkte opbyggelse skal ikke tilsigtes».

«Men hvis dette maal virkelig skal opnaaes maa der kræves gjennemgang av ganske bestemte pensa, og et saadant krav er hittil ikke blit stillet, det har faktisk været overlatt til læreren at gjennemgaa hvad han selv har anset for mest passende; og i overmaade mange tilfælder er stoffet derfor blit meget spredt og undervisningen temmelig planløs. Nu i alle enkeltheter at utforme saadanne eventuelle pensakrav har vi imidlertid ikke fundet betimelig; vi indskrænker os til en redegjørelse for det vigtigste av det stof som kan komme i betragtning. Først og fremst nævner vi da her bibelkundskap, nemlig gjennemgang av utvalgte stykker baade av det gamle og det nye testamente med historisk oplysning om de bibelske skrifter, samt gammeltestamentlig religionshistorie og nytestamentlig tidshistorie; dernæst *kirkehistorie*, men for at denne ikke av eleverne skal føles som en blot og bar gjentagelse av profanhistorien, maa den koncentreres om de særlig betydningsfulde personligheter og episoder, fortrinsvis fra oldkirken, reformationstiden og det 19de aarhundrede, herunder særlig Norden. Undervisningen i kirkehistorie kan ogsaa gjennemføres saaledes, at den samler sig om en fremstilling av kristendommens religiøse og etiske grundtanker og deres utformning indenfor de forskjellige kirkesamfund. Endelig maa ogsaa kjendskap til hovedpunkterne av religionshistorien anses for at være av almendannende betydning. Stoffet blir saaledes saa rikholdig, at det neppe vil være rigtig at indskrænke sig til en enkelt læseplan; vi foreslaar derfor — til frit valg for læreren — mindst to, begge med hovedvegten paa bibelkundskap, supplert med kirkehistorie eller med en oversigt over de kristelige grundtanker, men da saaledes, at den plan som vælges, ubetinget skal følges ganske paa samme maate som det sker i de andre fag.

«Foruten en bestemt læseplan forutsætter virkelig undervisning tillige

«2. Hjemmearbeide.

«Ved andre fag maa arbeidet i timen suppleres av lekselæsning hjemme; derved sættes eleven i virksomhet, hans energi anspændes, og hans ansvarsfølelse vækkes. Men i

religionstimen fordres — ifølge de gjældende bestemmelser — intet saadant, og følgen derav er blit at disciplene ofte rent uvilkaarlig betragter dette fag som betydningsløst; de er derfor tilbøielige til at benytte timerne enten til at hvile i, til andet arbeide, eller endog til at more sig i. Undervisningen foregaar gjennem foredrag, oplæsning eller diskussion, og læreren maa forsøke at fængsle eleverne ved interessant, avvekslende stof. Derfor skifter han hyppig emne; ti dvæler han for længe ved det samme kjeder de sig. Og allikevel, trods en ofte beundringsværdig opfindsomhet i retning av at gjøre stoffet interessant, lykkes det ham maaske dog ikke at vække elevernes opmerksomhet, og disse faar da intet som helst utbytte av timen. Selv i det tilfælde at en lærer formaar at rive sine tilhørere med, er en saadan undervisning, rent kundskapsmæssig set, ikke meget værd; ti den positive viden som eleverne faar ved kun at høre selv nok saa interessante foredrag, er som regel minimal; og med hensyn til almindelig kristendomskundskap træffer man da ogsaa jevnlig hos danske studenter en likefrem forbløffende uvidenhet. De ovennævnte fag indeholder alle stof som ikke tilegnes uten et virkelig arbeide fra elevernes side, og derfor har det været en for religionsundervisningen meget skjæbnesvanger bestemmelse, som indeholdes i ministeriel bekjendtgjørelse av 4de december 1906, at den skal «gives uten lekselæren og uten avslutning ved eksamen».

«Denne bestemmelse er imidlertid ikke blot mislig derved, at den utelukker hjemmearbeide; men endnu uheldigere er dens sidste punkt; vi mener i motsætning dertil at der absolut maa fordres

«3. *Eksamen i kristendomskundskap ganske som i gymnasiets andre fag.*

«Dette er et krav som vi tillægger avgjørende betydning, og det danner en nødvendig forutsætning for virkeliggjørelsen av de to foregaaende. Utsigten til engang at skulle gjøre regnskap for hvad man har lært, indeholder nemlig de incitamenter ved det daglige arbeide som de fleste skoledisiple ikke kan undvære; man kan i almindelighet ikke vente, at elever i en eksamensskole skal vise synderlig interesse for eller ofre videre arbeide paa et fag som ikke spiller nogen rolle for

deres eksamen . . . (Jeg utelater en utforlig imøtegaaelse av den indvending, særlig fra grundtvigsk hold, at en eksamen i kristendomskundskap kunde bli til skade for det religiøse liv; denne indvending har antageligvis ikke stor aktualitet i Norge) . . .

«Skal undervisningen i religion bli fyldestgjørende maa den ogsaa ha et forøket timetal, derfor maa der endvidere forlanges

»4. *Mindst to ukentlige timer i alle gymnasiets klasser.*

«Omfanget av det stof som bør medtages kan meget vel retfærdiggjøre et saadant krav; og med den ene ukentlige time, som faget hittil har faat anvist, kan det ved ferier, tilfældige fridage og andre tilstøtende omstændigheter let ske, at der gaar to til tre uker hen uten religionstime; under disse forhold er det svært at bevare sammenhæng i undervisningen, og der gaar ikke litet av den kostbare tid med at knytte traadene fra den ene time til den anden. Overhodet maa man vel betegne det at tillægge aandsfag én time ukentlig paa timeplanen som en pædagogisk meningsløshet.

«Det vil neppe heller være uoverkommelig paa læseplanen at skaffe kristendomskundskap en time til; og hvis der i dette fag blev forlangt virkelig kundskapstilegnelse og avsluttende prøve maatte der vel ogsaa for at undgaa overbebyrdelse av eleverne gives tilsvarende lempelser i eksamenskravene for et eller flere av de øvrige fag . . .»

* * *

Sveriges religionsundervisning har dog for os allerstørst interesse. Ti der har man alt det som vi og danskerne kræver: faste læseplaner, en række læreboker som fuldt staar paa høide med tidens behov, elevernes aktive arbeide med hjemmelekser og eksamen og tilstrækkelig tid (2 timer om uken like til studenteksamen). Og kristendomsundervisningen er baaret av den sande evangelisk lutherske aand som raader i Sveriges kirke, ikke margstjaalet av de mange høist forskjellige kristelige og halvkristelige standpunkter som skaper anarki i Tysklands kristendomsundervisning. Jeg hadde nylig leilighet til i Gøteborg og Lund at høre paa forskjellige religionstimer i gymnasiet, og jeg kan kun ønske at flere av

mine landsmænd fik leilighet til det samme. Jeg tror at de som nu ikke forstaar hvor vigtige de reiste krav er, baade for vor kristendom og for vor kultur, maatte komme paa andre tanker naar de selv fik se forskjellen mellem hvad vi nu opnaar og hvad vi kunde opnaa, og at de som arbeider for en reform derved vilde faa baade større iver og klarere idealer; man lærer jo altid ved at se sine idealer omsat i praktisk virkelighet.

Sveriges religionsundervisning har været forskaanet for de storme som i Danmark og Norge har mishandlet den høiere skoles religionsundervisning. Saavidt jeg forstaar har de senere aartiers religiøse krise svakere og langsommere gjort sig følbar i Sverige end i de to andre land. Og kristendommens talsmænd er ikke der blit overrasket av krisen, men har i tide været bedre rustet til at møte og tilfredsstille tidens behov eftersom de paatrængte sig.

Og derfor har Sverige beholdt den gamle religionsundervisning med dens gamle plass og timetal væsentlig ubeskaaret; ogsaa de daglige skoleandagter er fremdeles i bruk i den svenske høiere skole. Og nu er undervisningen for *den høiere skoles* vedkommende omlagt efter tidens behov — med nye lærebøker som staar paa høide med tidens aandelige kultur og gir klarhet over tidens religiøse og moralske spørsmaal saalangt som dette kan og bør ske i skoleundervisningen. Landets lærdeste teologer og dygtigste religionslærere har her arbeidet sammen og leveret lærebøker som naar langt op imot det ideale.

Et overblik over den svenske høiere skoles religionsundervisning bør derfor kunne paaregne opmerksomhet hos dem i Norge som er interessert i en god religionsundervisning.

Paa det alderstrin som svarer til vor *forskole* bestaar religionsundervisningen i væsentlig det samme som hos os. I de klasser som svarer til vor *middelskoles* 3 første aar lægges særlig den bibelske undervisning væsentlig anderledes: i det første aar gjennemgaaes «Israels historie indtil Kristi tid» (med en udmerket lærebok av professor Herner), i det andet aar Jesu liv og det nye testaments bøker (en lignende lærebok av professor Stave) og i det tredie aar billeder fra kirkens historie og læsning av utvalgte stykker av det nye

testament. I *gymnasiet* — som i Sverige omfatter 4 aar, altsaa ogsaa den tid som hos os tilhører 4. middelklasse — gjennemgaas kirkehistorie, tros- og sedelære, en række bibelske bøker og avsnit og en kort oversigt over den almindelige religionshistorie. Med to timer uken i 4 aar kan man jo utrette ikke saa litet, og lærebøkerne er ogsaa saa indgaaende at de væsentlig gaar ut over de snaue oversigter som man hos os kanske vilde slaa sig tiltaals med.[1] For yderligere at skaffe ro og fordypelse i undervisningen og tillike gi de enkelte lærere leilighet til særlig at behandle indgaaende de omraader som de selv særlig magter, er der tillike git en viss bevægelighet i eksamenskravene; indenfor rimelige grænser vil eksamen lempe sig efter hvad skolens aarsberetning opgir om hvad der er utførligere, hvad kortere gjennemgaat. Særlig interesserte elever kan desuten i sommerferierne overta «frivillige selvstudier» utenfor skolens faste pensum; dette gjælder alle skolefag, ogsaa religion, og det forbedrer deres eksamenskarakter. Saaledes nævnes i Goteborg som specialpensa: Holmquists bok om Luther, — Deissmann: Paulus. — Cornill: Israels profeter, — Liedgren: Svenska psalmboken. De daglige fælles skoleandagter bidrar jo ogsaa sit til religionsundervisningen, og naar man i dem læser fortløpende enkelte bibelske skrifter, betyr de et tilskud til bibelkundskapen.

Folkeskoleseminarernes undervisning benytter væsentlig de samme nye og gode lærebøker som den høiere skole. Men

---

[1]) Som de bedste lærebøker kan yderligere nævnes: *Gummerus-Rosenquist-Johansson:* Lärobok i kyrkohistoria (320 sider, rikt illustreret). *Adolf Ahlberg:* Den kristna världs- och livsaskadningen (171 sider). *Edv. Lehmann:* Religionerna, kortfattad religionshistoria. Av tekster opgis i Goteborg i 1916—17 læst: Klasse I: Apostlernes gjerninger. II: Filipperbrevet. III: Utvalgte profetstykker (til modnere forstaaelse av de gammeltestamentlige profeter), IV: Utvalgte stykker i forbindelse med en oversigt over bibelens bøker (ledetraad: *Herner*: Var bibel, — eller de tilsvarende avsnit i *Herner's* og *Stave's* ovenfor nævnte bøker). Desuten i II en lignende literaturhistorisk og kirkehistorisk gjennemgaaelse av utvalgte salmer av den svenske kirkesalmebok. Kirkehistorien har ca. 1 time om uken i alle 4 klasser. Tros- og sedelæren læses i II og III klasse og repeteres kortelig i IV.

undervisningstimerne er her flere (ialt 12 timer mot gymnasiets 8 timer) saaledes at studiet blir mere omfattende. Særlig blir her gjennemgaat — i utdrag — saa at si alle de vigtigere bibelske bøker; ett av evangelierne, Apostlernes gjerninger og ett eller flere av de nytestamentlige breve blir gjennemgaat fuldstændig.

Derimot staar reformen av *folkeskolens* kristendomsundervisning endnu tilbake. Allerede i 1903 vakte rigsdagen motion om at faa den gjældende «katekes» — d. e. (Luthers lille katekisme med «forklaring» — erstattet med en ny, «kortere og mere letfattelig» fremstilling av den kristne tros- og sædelære «avpasset efter barnealderens mottagelighet og behov». Og den gjentok denne motion i 1908 og 1910. Særlig efter 1910 er der ogsaa blit arbeidet energisk med denne sak, og en række forslag er fremkommet. Men intet av forslagene har faat saa ubetinget anerkjendelse at det er blit autorisert. Ifjor fremla saa den av kongen i 1911 nedsatte «katekesnämnd», hvis formand var professor Billing, sit eget forslag. Men heller ikke dette er blit autorisert, skjønt det fra alle hold har faat velfortjent anerkjendelse. Fra alle sider anerkjendes det at en gjennemgaaende reform i folkeskolens religionsundervisning er paatrængende nødvendig. Men man føler ogsaa sterkt hvor vigtig og hvor vanskelig den opgave er, at skaffe en virkelig tilfredsstillende fremstilling av den kristne tro og moral som kan passe for folkeskolens utviklingstrin. Og indtil videre er folkeskolen nødt til at hjælpe sig saa godt den kan med det gamle.

Efterat den høiere skole har faat sin undervisning reformert, vil det vel efterhvert falde lettere ogsaa at finde det rette for folkeskolen. Ialfald er idealerne dermed blit klarere, saa det er at vente at reformen i folkeskolen vil gaa i rigtig retning.

For en nordmand falder det i øinene, at den begrepsmæssige utredning av kristendommens trosindhold faar bredere plass i Sverige end det vel hos os vil være pædagogisk tilraadelig paa skolens alderstrin. Dette beror aabenbart paa en forskjel mellem svensk og norsk aandsliv for tiden — enten nu denne forskjel likefrem beror paa forskjellig folkelynne, eller den er at forklare historisk, ved at Sverige har

eiet en række betydelige filosofer og i længere tid flittig har dyrket den filosofiske tænkning, mens vi i Norge ikke har hat nogen synderlig betydelig eller indflydelsesrik filosofi. Ahlbergs ovenfor nævnte förtrinlige tros- og sædelære forekommer mig at maatte ligge væsentlig over norske gymnasiasters opfattelsesevner. Men saa har ganske visst de svenske gymnasiasters blandt sine skolefag ogsaa baade psykologi og logik, saa deres undervisning i det hele er anlagt paa sterkere at utvikle deres abstrakte tænkning.

Derimot har, forekommer det mig, ikke bibelstudiet i Sverige faat helt ut den centrale plass som det bør ha. Dette synes at gjælde baade middelskolens og gymnasiets alderstrin, derimot ikke seminaret. Paa middelskoletrinnet fører den svenske undervisningsplan naturlig til at den historiske oversigt brukes som den egentlige lærebok, mens bibellæsningen faar en birolle som leilighetsvise illustrationer. Men forholdet bør være omvendt: bibelen som hovedbok, mens den historiske oversigt blir en ledetraad til forstaaelse av bibelstykkerne. Og paa gymnasietrinnet behøver bibelstudiet en bredere plass, saaledes at aandsmagten i de bibelske personligheter og aandshistorien forut for Kristus og i den første kristne menighet virkelig skal bli kjendt. Middelskolealderen er endnu for uutviklet til dette. Den kan ikke rigtig opfatte magten i profeternes ord og forstaa deres aandelige kamp eller vurdere salmernes poesi; den kan kun tilegne sig en mere overfladisk forstaaelse av den aandelige forberedelse for Kristus; selv Kristi personlighet og aandsmagten i Bjergprækenen har den vanskelig for at opfatte, og Paulus' breve og Johannesevangeliets mystik er for svære for den, det dypere aandsindhold i den første kristne menighet faar den altsaa ikke tak i. Alt hvad her skal opnaaes, forat de unge senere med forstaaelse skal kunne læse sin bibel, maa vindes i gymnasietiden. Og derfor er det, saavidt jeg forstaar, vigtig at bibellæsningen i gymnasietiden faar en noget bredere plass end den for tiden har i Sverige, selv om dette maatte ske paa enten kirkehistoriens eller troslærens bekostning.

* * *

Gid disse meddelelser om forholdene i vore nabolande kunde bidrage sit til at sætte øket magt i vore hjemlige bestræbelser for at faa en bedre kristendomsundervisning for den opvoksende slegt.

p. t. Roskilde i mai 1918.

S. Michelet.

EN TALE TIL DE UNGE

ved Eidsvoll folkehøiskoles sidste aarsstevne 17de juni 1917.

Av Jon Sørensen.

Paa enhver gard, i ethvert landskap er der et sted man søker hen til, naar man vil ha utsyn over sit eget omraade og over det som ligger utenfor ens eget. Og enhver dag, i det daglige som under festens tegn, har sin utsigtsbakke hvor vi en stund søker op for at se den røde horisont som nu omrammer os. Det kan ske i stilhet, og uten vi vil det, midt i en samtale, midt i en fest falder et ord som faar vore ansigter til i et øieblik at vendes ut mot den røde horisont. Og siden er det som skjæret fra verdensbranden en stund er over vore sind.

Vel vet vi at der er mennesker som med vilje ikke søker utsiktsbakken, som lik strudsen gjemmer hodet i et hul, i sine egeninteressers trange hul. Men i den krampagtige maate de gjemmer sig paa, skjønner vi at den røde horisont har sendt sit skjær ind i selv de trangeste hjernekister, ind i de sløveste sind.

Krigen indhenter os alle, har bud til os alle, kalder os alle til doms, kalder den enkelte og statene til en gjennemgripende, grundforandrende revision av værdier og værdimaalere.

En verdensomskabelse hvor ret og retfærdighet raar, sker ikke uten en reformation i de enkelte menndskers sind. Av disse enkelte maa der bli saa mange at de merkes, — et nyt adelskab i folkene, et adelskab hvis merke er styrken og det blanke skjold, — et aristokratisk demokrati. Aristokrati vet de kommer av det græske aristoi — de bedste. Hvis det er nu som det var før, at de bedste er de faa, saa er det endnu mer nødvendig nu, under demokratiets og flertalsstyrets

tegn, at de bedste er de sterkeste. Der har aldrig været en tid som har kaldt slik paa de bedste, og aldrig har de bedste trængt slik til at være de sterkeste, for at redde verden efter krigens ragnarok. Enhver krig kalder paa alle kræfter i folkene, de onde som de gode, krigen avslører menneskene.

Der er to livsprincipper: selvhævdelsen og selvopofrelsen. Man har sagt at selvopofrelsen er kristendommens bud, selvhævdelsen er hedenskapets. Saa letvint er nu ikke fordelingen. Men hvordan vi end fordeler, der maa komme en tid som forener disse to principper, selvhævdelsen og selvopofrelsen.

Der er en sætning vi kjender og lever efter: Enhver er sig selv nærmest. Den staar ikke i de kristnes katekismus, men den staar at læse i kristnes som ikke-kristnes liv.

Der er et andet bud: Du skal elske din næste som dig selv. Det er et kristent bud. Men deri ligger ikke at du ikke skal elske dig selv. Tvertom, det bud gaar ut fra den naturgivne lære at alt som lever elsker sit liv. Selvopholdelsesdriften er nedlagt i alt levende. Altsaa har du lov til at elske dig selv saa høit som du har pligt til at elske ogsaa din næstes liv. Ja, Kristi lære gaar meget længere: Du skal elske din fiende, elske den som hater dig, velsigne den som forbander dig. Det er en fordring som synes at stramme kjødets evne til bristepunktet. Og helt har kun én opfyldt kravet, vist at det kan opfyldes. Han har vist os det menneskelige ideal naar det er helt fyldt av Guds vilje.

Guds vilje forutsætter altsaa, at du elsker dig selv, at du har lov til det, ja, det er din selvfølgelige pligt, saa selvfølgelig er det, at det har ikke pligtens form, men en naturdrifts. Kun den som har opelsket og trænet sig selv har et selv at ofre som er noget værd for den sak, det livsmaal han ofrer sig for. Altsaa jo høiere værdi du tillægger den sak du vil ofre din livskraft til, desmere vil du lægge vind paa at dit selv, din kraft er saa stor og virkningsfuld som mulig. Paa den vis forener du selvhævdelse og selvopofring.

Den egoisme er sund og rigtig, den at ville bli saa sterk, saa god, saa dygtig som mulig for derved at kunne skape mest mulig av lykke ogsaa for andre. Der er en sund egoisme, som der er en sund nationalfølelse. Men der er ogsaa

en anden egoisme, hvor jeg-et er størst og først og vigtigst, som bare elsker sig selv, og de andre bare forsaavidt som de er midler for ens egen trang til magt og nydelse. Likesom der ogsaa er en nationalisme som er av samme selvelskende art, en folkeegoisme som lever paa magtens krav og ikke efter rettens og kjærlighetens love.

Den slags nationalisme er en væsentlig faktor i den verdensbrand som raser. Den nationalisme maa under revision. Deri har socialisterne ret. Det er nemlig dem som har søkt at løfte hodet op over grænseskjellen og se ut mot og arbeide for en fremtid hvor krig mellem folkene er avskaffet av ret.

Naar kanonen og bajonetten er omsmidd til plog, faar vi saa fred paa jord, arbeidsfred, den evige fred? nei, kamp, kamp. De levendes liv er kamp. Der er dem som tror at denne krig dræper krigen, rydder arenaen for kanoner og den slags midler og den slags kamp. Men paany vil arenaen fyldes av kampe, ikke mellem folk og folk, men kampe indenfor folket, klasse mot klasse, stand mot stand, by mot land, jordbruk mot industri, økonomisk borgerkrig, med magtforskyvninger. Arbeiderne slutter sig sammen til mægtige organisationer. Med kamp til hensigt. Selve kampen og kampens nødvendighet skaper organisationen. Saa slutter arbeidsgiverne sig ihop. Hver gruppe ser først paa sine krav, og saa raser kampen. Krav mot krav, med magt bak, av stemmer og penger, av streiker og lockouter. Det er ikke kamp med de vaaben som faar blodet til at flyte. Men den er blodig nok. Arbeidernes millioner roper paa mat, magt, ret. Ret for alle til at leve i solen, et levelig liv for alle, utviklingsret for ethvert individ, enhver stand og ethvert folk.

Og resultatet av disse kampe? Det kan ikke negtes der er resultater. Jevnere kaar, industribyernes arbeidere har bedre vilkaar end før, der er hele villabyer for arbeidere, anlagt av storsindede og kloke fabrikeiere. Der er fremgang som frugt av striden. Virkeligheten bekræftes mer og mer av Wergelands digtersyn paa dødsleiet. Mon vi som lever nu skal opleve at krigen dræper krigen, at de unge som mobiliseres nu skal gjøre til sandhet Wergelands skjønne syn!

I den slutningssang han paa dødsleiet tilføiet sit livs hovedverk «Mennesket» sitter digteren en paaskemorgen oppe paa et fjeld, mens klokkerne kimer nede i bygden. En engel lar en søvn falde over ham, men vækker ham hvergang et aarhundrede er utløpet, og hver gang kan han se et fremskridt mot idealet:

«Nu maa det snart mot seiren lide:
End er den fæle, lurende feide
imellem rigdommen og arbeide.
Ei pjalter sees, ei misnøid mine,
ei selv i de maalløse verdensstæder.
Den glade arbeider nu bor i sine
allébeskyggede vaaningsstæder,
saa hvide og rene
som rigmandspaladsernes marmorstene.»
«Jordkloden selv er som bleven besjælt:
I rene republikker overalt inddelt,
saa rene og skjønne i form og stempel
som Partenons tempel.
Store og smaa, efter sprog og stamme begrænste alene;
en rosenhæks ludende grene
forresten var nok til det grænse-dele.»
«Kristendommen har staterne vakt:
Nu vaage de alle med anspændt magt
at ikke een, til bedre bestemt,
i massens vrimmel bliver forglemt,
ei een, til fakkel for folket skabt,
henligger i massens dunkle fortabt!»

Der er fremgang som frugt av kamp. Den vakreste, rikeste seier er naar kravet paa ret og kampen for ret fra de klasser som nedenfra kjæmper sig op har vundet hjertelaget og overbevisningen i den anden leir. Naar, f. eks., arbeidsgivere, aktieselskaper, fabrikeiere anvender millioner paa at skaffe arbeiderne de bedste vilkaar for arbeide og personlig liv. Men, stort set, er fremgangen vundet ved kamp. Uten kamp og sterke kampmidler var der ikke vundet. Slik har menneskene været og slik er de. Kraft og kamp kommer det an paa. Den som er veik, — individ eller klasse, nation eller gruppe av nationer vil bli trykket tilbake. Konkurrance vil aldrig ophøre som stimulans, hverken i alvors-

arbeide eller i leik og idrætsdyst. Kampen er kræfternes livsform, motstand og deres betingelse. Kraft kjæmper mot kraft. Den seirende tar resultatet. Muskelkraften i din ryg lofter steinen utav bakken, contra tyngdekraften som vil ha den i bakken. Din kraft, fort over i spaden, hakken, spettet bryter samholdskraften i den seige jord. Lærere, prester, skribenter og forkyndere og apostle bryter løs paa motstanden i menneskenes sind, i fordommens tykke mure, i træghetens seige leire, i isen og tælen i menneskehjerterne. Angrep paa og motstand mot. Det er livet.

Al virksomhet er kamp med motstand, d. v. s. med kræfter. Men disse kræfter i kamp kan vi ikke sortere paa den vis at vi sier: Der har vi livets kræfter, dér dodens, der den nye tid, og der den gamle tid, der det som skal vinde og der det som skal vige. Den sondring er der ogsaa, men den er langfra tilstrækkelig, den er endog vildledende, og aapner ikke øiet for den sandhet jeg vilde du skulde se og ta lærdom av.

Kamp er livsvirksomhetens form, motstand er en betingelse.

Livet og døden sætter vi gjerne op som de skarpeste motsætninger, de mest uforsonlige vi kjender. Men i virkeligheten er døden livets tjener. Doden ødelægger megen kraft, den avløser, flytter, gir hvile. Den avløser og opløser, men ødelægger intet, hverken kraft eller stof. Døden mottar hvert levende livs kraft og stof, men beholder det ikke, den bringer det over til livets herre, som atter sætter kraft og stof ind i livets evige kredsløp, til nye individer. Livets skaper er en stor økonom, evighetsevnen har han git alt som er til, intet forspildes, alt blir utnyttet, altid og altid evig paa nyt. «Evighets avkom og frø er vi alle.» Dødens kræfter er i livets tjeneste.

Den tilsynelatende kamp er saaledes, dybt set, et samspil av kræfter.

Etpar eksempler. Friktion sinker hjul og glæde, sinker al bevægelse. Vi lægger an paa at formindske den mest mulig, med glatte hjulaksler og kuglelagre og smurning.

Men forsvandt al friktion, hvad saa? Da blev enhver stilling uholdbar, ethvert tak i bakke, i skinne, i redskap

glap. Al bevægelse og alt arbeide var umulig. Friktionens motstand er nødvendig. Vi maa ha den med selv naar vi bekjæmper den.

Og alt det slit vi har med tyngdekraften! Al kraft kjæmper med den. Alt som lever og rører sig, den sterkeste, rankeste kjæmpe bøies efterhvert under dens usynlige kjæmpenæves træk og synker tilslut i dens favn. Og likevel er den uundværlig. Den er stoffets samholdskraft, uten den gik alt i opløsning. Men aldrig er tyngdekraften eller samholdskraften alene. Den er altid i kamp med sin motsætning, den kraft som altid slynger stoffets dele fra hinanden. Resultatet er den kræfternes spænding som holder dem paa plads, organiserer dem til masse. Men kræfter i spænding holder ikke stoffets dele i død ro, men i uavladelig bevægelse; de usynlige smaadele i stoffet er kredsende smaakloder, alt stof er hvirvlende stjernemasser i det smaa, i lovbundne baner, som verdensrummets stjerner og kloder i det store er det, — er det samme spil av stridende kræfters samspil.

Tyngdekraften som langsomt bøier din ryg i den bue som peker mot jordens favn, den samme kraft bøier stjerners og kloders gang til kredsløp om vældig dragende midtpunkter. Maanen om jorden, jorden om solen, solen om et vældig og ukjendt centrum.

Den kraft som slynget kloderne ut møttes av tyngdekraften, disse to kræfter tegner de bundne diagonaler som er klodernes baner.

I stoffet, i det smaa, i verdensrummet det store, — de samme kræfter, den samme kamp. Overalt kræfter i kamp. samspil av kamp.

Nok et eksempel: Paa overarmen har du bøiemuskler som bøier armen, paa baksiden strækmuskler som retter den ut. Gymnasterne kalder en muskels motmuskel for dens antagonist, Ved enhver bevægelse virker altid antagonisten med. D. v. s. den virker imot, men det vil igjen sige at den virker med. Virker bøiemusklen væsentlig alene, altsaa med slap antagonist, gaar bevægelsen hurtig, men løst og usikkert. Strammer antagonisten imot, taper bevægelsen i fart, men vinder i støhet og sikkerhet.

Saaledes ogsaa mellem kræfter i det aandelige liv. De

fremstormende, radikalt nedrivende og nybyggende, holdt igjen av de bevarende, konservative kræfter. — Høire og venstre i England, Norge. Begge er med. Begge styres av en livets lov eller herre, som armens bøie- og strækkemuskler, styret av en hjerne som sender den til enhver tid passende kraft til de to mot hinanden kjæmpende grupper, og resultatet er bevægelse, arbeide, fremskridt.

Kræfterne faar ikke virke uten i kamp med andre kræfter, baade likevegt og bevægelse beror paa kræfter i spænding. I en kamp har alle kræfter sin andel i resultatet, selv om seiren ofte synes at tilhøre utelukkende den ene part, den saakaldte seirende. Alle kræfter er med i resultatet. Derfor skal vi ikke se surt til dem vi i vore kampe overvinder eller overvindes av. Det var i kampene vi blev sterke, utholdende og taalmodige, — og omsider ser vi ogsaa motstanderens ret. Derfor skal vi gi vor motstander et godt haandslag, med tak for kampen, saasandt den var ærlig ført.

I denne krigstrætte tid hvor vi sukker efter fred, kan trætheten friste os til at ønske at livet kunde leves uten nogen kamp, i et fredens paradis hvor løver og lam græsser fredelig sammen. Vi tar skade av trætheten, hvis vi underkjender kampens betydning og nødvendighet. Vi vil avskaffe visse former av kamp, avskaffe kanonen og bajonetten, vi vil avskaffe krigen hvor voldsmagt træer istedetfor ret. Men vi vil kjæmpe for at gi retten magt. Den magtfulde ret.

Da Bjørnson som gut kom ind paa Molde latinskole, fik han se at klassens sterkeste gut kastet sig over en mindre gut. Da blev B. harm. Han gik paa den store og prylte ham. Han opdaget at han var endda sterkere; den dag maatte han gaa en lang tur for at fordele indtrykket av seiren paa alle lemmer.[1]

Denne scene fra sit gutteliv har digteren overført paa et høiere liggende plan i skuespillet «Sigurd Slembe». S. S. siger idet han kommer ind i huskapellet og kaster sig paa knæ for hellig Olavs alter:

---

[1] Chr. Collin: B. B. I, s. 101.

«Nu skal du høre hellig Olav!
Idag vandt jeg paa Bentein! Bentein var
den sterkeste i landet. Nu er jeg!
Nu kan jeg gaa fra Lindesnes helt op
til Bjarnėlandssneen uden at behøve
at løfte hatten eller gaa afveien:
Der hvor jeg er, faar ingen lov at slaas,
at holde støi, at true eller bande, —
fred overalt! Og den som lider uret
han skal faa ret, saa lovene maa synge.
Og har en stor før banket op den smaa,
saa skal den smaa faa banke op den store. — —»

«Fred overalt! Her faar ingen lov at slaas» — d. v. s. et formaalsløst, unyttig slagsmaal. Fred overalt. Men rigtignok en fred som gir rum og ret for den smaa til at banke op den store, naar den store vil fare frem med vold og uret. Bak den smaa skal staa en retfærdighetshaandhævende magt. I freden efter verdenskrigen venter vi ikke at se den ujordiske tid hvor løven og lammet græsser fredelig sammen av sig selv. Nei, men lammene skal vernes av kræfter med klør sterkere end løvers lyster.

Den verden som efter freden vil trygge freden maa ha en fælles politimagt saa sterk at intet folks førere vaager at bryte rettens lov. Gid de som tror paa dette maa faa ret.

Ti hittil er det slik at den del av menneskeheten som har naadd høiest i kultur og moral, og tilmed kaldes kristne, de er de værste blodulve. Beskjæmmende er det for os.

Først prøver vi med saakaldte fredelige midler at skaffe plads og gevinst for os selv paa andres bekostning, og saa, naar de midler ikke strækker til, bruker vi kanonen og bajonetten. Hvem seirer? Er det den som har retten? Det er den som har styrken og magten som seirer.

Derfor, den som vil at ret og retfærdighet skal raa, maa være sterk, ville være sterk. Vil du kjæmpe under lysets fane, saa bli sterk, kjend din styrke, elsk din kraft. Der kaldes paa dig, fra livets arena, fra kræfternes kampplads. Kjend din styrke og sæt den ind. Find din plads, under dit blanke skjold, og kjæmp.

«Kjæmp for alt hvad du har kjært.
Dø om saa det gjælder.
Da er livet ei saa svært,
døden ikke heller.»

Kamp, — det er opsangen. Og kamp det er at bruke sine kræfter. Det er kræfter der spørres efter. Selve tilværelsen former sig for de fleste som en kamp, kampen for tilværelsen, det er underskriften til livets billede.

Vi liker ikke at være slik stillet, at al vor kraft gaar med i kampen for tilværelsen, d. v. s. i strævet for det daglige brød. Enhver som der er litt opdrift i synes livet faar en større værdi, naar levebrødet ikke er eneste maal for ens virke, men er middel til at tjene en livsgjerning. Og i almindelighet er det slik at det er din kraft, først og fremst din aandelige kraft som avgjør om din tilværelse blir til noget mer end bare en kamp for levebrødet.

Kræver levebrødet kamp og kræfter, kræver en livsgjerning det ikke mindre. Et levebrød kan gi fredelige dage, en livsgjerning gir altid kamp, men det er en kamp som engagerer og træner dine ædleste kræfter og samtidig gir kraft til at bære savn og møie og svien av kampens saar og gir dig tjenersindet overfor din egen gjerning enten du staar i stab eller geled. Faar du lov at kjæmpe for det du elsker, da er livet ei saa svært, døden ikke heller, sier digteren.

Ibsen gir en digters rang til enhver som «øiner idealet bag sit virke». Men den som har de øine vier sit liv til anstrengelse og kamp og vier sin ungdom til træning. Dit virke, enten du er grøftegraver eller statsraad, er like stort og uundværlig. Idealets lysskjær kan blinke likesaagodt fra grøftegraverens hakke som fra statsraadens pen. En grøftegraver ser bare selve grøften, slitet i den og pengene han tjener paa den. En anden grøftegraver ser længer end til grøftekanten, han tænker paa den virkning hans grøft har indover jorden til begge sider, dermed ser han og vurderer han betydningen av sin gjerning, den mand øiner idealet bak sit virke, idealets lysskjær blinker i hans hakke. Manden bak den hakke vil utfolde den største kraft, han vil kjende sin styrke under følelse av ansvar og kjende sin gjerning som et kald. Bjørnson sier i «Fiskerjenten»: «Følelsen av

kald bærer gjennem alle gjenvordigheter». «Gjennem arbeide naar man sit kald; det være beskedent og litet, men det er der for alle». Dette syn fører en grøftegraver saavelsom en statsraad ut i den store livsens sammenhæng, hvor den enkelte føler sig selv liten, men sin gjerning stor, fordi den er led i en kjæde hvor hvert led er uundværlig, intet talent maa graves ned, men hver evne trænes og brukes. Med det tjenersind overfor din gjerning vokser den til noget som er større end baade levebrødet og dig selv.

Men i det samme vokser du med, ut av din snevre egoisme, du blir en samfundsborger, en andelshaver, national og verdensborger, ja kanske du ser dig selv i en endda større sammenhæng, med det hele univers og universets ophav, livets opvæld fra Gudstanken, og du kjender din styrke som en utstraaling fra dem.

I sum vil jeg si de unge som nu rykker ind paa livets arena: De levendes liv er liv i kamp. Se paa motstand som en betingelse for at kræfterne faar utfolde sig. Derfor hat ikke, men elsk din fiende. Mange fanemerker løftes og kalder paa dig. Du unge, kjend da din styrke, elsk den og træn den og sæt den saa ind, naar du har fundet din plads, din ridderplads under lysets fane, i styrkens og det blanke skjolds forpligtende adelskap.

Jon Sørensen.

NY RELIGIØSITET OG GAMMEL KRISTENDOM.

Nogen lægmandsreflektioner.

Av kand. jur. Johannes Lavik.

—

I.

I sin avhandling om Søren Kierkegaard bruker Georg Brandes følgende sammenligning:

Da Kolumbus opdaget Amerika trodde han at det var til en av de gamle verdensdele (Indien) han var kommet. Men han tok feil. Det var en ny verden han hadde opdaget.

Paa samme maate trodde Søren Kierkegaard da han hadde gjennemlevet en religiøs krise, at det var den gamle kristendom han hadde «opdaget». Men ogsaa han tok feil. I virkeligheten hadde hans aandelige utvikling ført ham langt bort fra den kristne tradition og ind i en ny verden, den frie personlighets.

Dette billede er aandfuldt og falskt. Men omsnudd gir det et fortrinlig utgangspunkt for bedømmelsen av mange av tidens nyreligiøse «opdagelser».

Hvad Søren Kierkegaard angaar er ingen tvil mulig. Denne ridder av paradokset har intet at gjøre med den moderne frigjørelse av personligheten. At en tænker av hans enestaaende aandsoverlegenhet lever og aander i gammel kristendom er et tankekors, som aandsfrihetens journalister faar prøve at bære.

Vanskeligere kunde det synes at være at paavise nogen forbindelse mellem de mange saakaldte «nye» religioner og gammel kristendom. Og det er nødvendig her skarpt at skjelne mellem *teologi* og *oplevelse*. Mange av de nyreligiøse tankeretninger gaar kristendommens gamle tanker sterkt imot. Men kommer man fra teologien til oplevelsen staar man igjen paa gammel grund.

Hvad der sker er følgende: Et menneske som har brutt med kristendommens verdensbillede og med de bibelske forestillinger drives av sin religiøse trang til at søke Gud Der er ingen grund til at anta at Gud ikke skulde komme et ærlig søkende menneske imøte, selv om det paa væsentlige punkter har urigtige forestillinger baade om ham, hans frelse og hans rike. Der vil da ske et av to. Enten blir Guds aand vedkommende menneske for sterk og det føres ind paa sandhets grund. Eller dets religiøse grepethet blir av en flygtig og forbigaaende art, ebber ut, flygter bort i sandet. I sidste tilfælde blir der altsaa ikke tale om kristendom. Men i første tilfælde er det psykologisk meget let forklarlig, at vedkommende menneske selv til at begynde med kan være hildet i den vrangforestilling, at det ikke er kristendommen eller de kristnes Gud, men en ny religion det har oplevet.

Saaledes tænker jeg mig det kan gaa til, at et menneske mener sig at være kommet til Amerika, men dog er paa vei til Indien. Det tror selv fuldt og fast at det er paavei til en ny religion. I virkeligheten stevner det mot gammel kristendom. Det er en feiltagelse som naturligvis maa opklares om alt gaar som det skal. Opklares den ikke gaar det galt. Ti der er bare én religion, sandheten. Utenfor den er der evig mørke. Og sandhetens aabenbaring er Guds søn, verdens frelser, Jesus Kristus, hvis skikkelse rager uendelig høit op over fortid og nutid og i hvis haand ogsaa fremtiden ligger.

II.

Foranstaaende reflektion er fremholdt av en bok som tilsynelatende staar i den mest bestemte strid med dens grundtanke.

Boken er *H. G. Wells: «God the Invisible King»*. (Oversat paa dansk av Aage Marcus under titelen «Gud Den Usynlige Konge»).

Denne bok gjør selv krav paa at fremstille en ny religion. Dens forfatter staar i et meget skarpt, polemisk og kritisk forhold til kristendommen. Han hævder med stor bestemthet at hans religion ikke er kristendom men en ny og derfra ganske forskjellig religion. Han er med andre ord fuldt overtydet om at ha opdaget Amerika.

Psykologisk har denne feiltagelse i dette tilfælde en bestemt forklaring. Forfatteren har i barneaarene møtt kristendommen i karikatur. Denne oplevelse har fæstnet et vrængebillede av kristendom i hans sind. «Jeg som skriver dette blev saaledes sat op mot Gud, blev saaledes utlevert. Han og hans helvède var min barndoms mareridt» (læs den hele utvikling side 49 og 50). Dette er en av bokens psykologiske forutsætninger. En anden er forfatterens «opdagerglæde». Den som oplever Gud oplever bestandig noget nyt («Det gamle er forbi, se alt er blit nyt»). Straalen fra det nyvakte, indre liv falder skarpt og ubarmhjertig paa alle de gamle forestillinger. Skulde den nye lysets og glædens verden han har opdaget, virkelig være den gamle kristendom, som i hans tanke staar omgit av mørke, forvirring og feiltagelse? Skulde den Gud han nu oplever være identisk med den Gud som var hans «barndoms mareridt»? Utænkelig. Føi hertil at forfatteren aabenbart i aarrækker har levet sig ind i det moderne kulturmenneskes evolutionistiske livssyn. Han hører aandelig hjemme i en tid som av naturvidenskapen har latt sig orientere langt bort fra de kristne forestillinger. Han vil ikke ha let for at vende tilbake til Indien.

Allikevel er dette en bok ikke paavei bort fra kristendommen men paavei tilbake til kristendommen. Med fuldt overlæg brukes her uttrykket *paavei*. Allerede i bokens første kapitel gjør forfatteren opmerksom paa at den nye religion endnu ikke synes at være «klar over sin egen eiendommelighet». Dens tilhængere kjender endnu ikke sin egen tro. Efter forfatterens mening er «denne ubestemthet i fremstilling og slegtskap sandsynligvis kun den nye tros første fase». Det er meget sandsynlig. Men altsaa: Denne nye religiøsitet er endnu ikke færdig, avsluttet, klar over sig selv. Det nye Amerika er endnu ikke kartlagt. Denne kjendsgjerning er meget betydningsfuld. I og med den er nemlig git muligheten for en forveksling, en feiltagelse. Baade *faktisk* og *psykologisk* er denne mulighet tilstede.

Undersøker man nu nærmere bokens forestillinger bestyrkes man i den mening at der *maa* foreligge netop den feiltagelse som foran er antydet.

Det viser sig nemlig at den samling forestillinger, som utgjør den nye religions *teologi,* er av en eiendommelig blandingskarakter. Der er utpræget kristne forestillinger. Og der er utpræget hedenske forestillinger. Den nye religion er en eiendommelig blanding av kristendom og hedenskap — ganske hvad man maatte vente naar moderne hedenskap er paavei tilbake til gammel kristendom.

Av endnu langt større betydning er en anden eiendommelighet ved boken. Tidligere er nævnt at det kan være nødvendig at skjelne mellem *teologi* og *oplevelse.* Man maa stadig regne med muligheten av kristendom i hjertet selv om der er noksaa mange hedenske forestillinger i hodet. Endnu vigtigere end bokens teologi er derfor dens vidnesbyrd om en omvendelse til eller en oplevelse av Gud. Skulde det vise sig at den nye religions tilhængere oplever Gud væsentlig paa samme maate som de kristne, tiltrods for sin vildfarende teologi, da vilde denne kjendsgjerning være et sterkt argument for den opfatning som hævdes i denne artikel.

Jeg er nu saa heldig paany at kunne citere forfatteren selv. Under § 6, «Guds komme», skriver han bl. a.: «Hvad dens (den nye religions) psykologiske fase angaar, falder den nye opfatning av personlig frelse meget nøie sammen med den redegjørelse for «omvendelse», som andre religioner gir. Den har litet at fortælle, som ikke allerede er læserne av William James «Varieties of religious experience» bekjendt».

Endnu et punkt bør uthæves i denne forbindelse. Den er jo den nøieste forbindelse mellem et menneskes religiøse oplevelse og dets begreper om moral og pligt. En religiøs oplevelse som ikke ændrer livsretninger, ophæver gamle vaner, medfører nye pligter, skjærper samvittigheten og det etiske krav, en religiøs oplevelse som altsaa bare bevæger et menneske overfladisk eller følelsesmæssig avtvinger ingen respekt.

Den nye religiositet synes ikke at være av denne overfladiske art. Den har et sterkt etisk drag. Hvorledes forholder det sig nu med dens etik? Er den ny, i slegt med f. eks. Nietzsche, som jo foretok en grundig omvurdering av de moralske værdier, eller er den av ældre datum?

Saavidt jeg kan skjønne har denne nye religion ingen ny etik. Dens etik er utpræget kristelig. Den har for det første med kristendommen tilfælles den sterke betoning av de gode gjerningers værdiløshet, hvis de ikke utspringer av tro. «Den tændte lampe adskiller sig ikke i form fra den utændte. Men den tændte lampe er levende, og den utændte er sovende eller død». Videre uthæves sterkt — i motsætning til f. eks. Nietzche — at mennesket ikke har sit maal i sig selv. Det gjælder at komme ut over sig selv og sine egne snevre og egoistiske formaal og komme i overensstemmelse med Guds vilje og Guds formaal. Endelig benyttes denne nye religion, naar den i en sum skal samle alle pligter og opgaver i en tanke eller et ord, den benytter da netop et av kristendommens mesterord: «tjeneste, tjeneste og atter tjeneste». — Enhver kristen vil kunne underskrive det aller meste av hvad forfatteren lærer i de etiske avsnit av boken.

Endelig bor nævnes at forfatterens kritik er rettet fuldt saameget mot kirken og dens praksis og lære som mot kristendommen. Meget av denne kritik er sund og berettiget. Kirken har slet ikke altid været og er kanske nu mindre end nogensinde et adækvat uttryk for gammel kristendom.

Summa Summarum: Denne nye religion har ingen ny — fra de kristnes forskjellig — oplevelse av Gud at paaberope sig. Den har heller ingen ny etik. I alt hvad angaar livet og livsførselen lever den i virkeligheten paa gammel kristendom. Det nye ved denne «nye» religion er egentlig bare dens teologi. Og denne er nu for den saks skyld heller ikke saa særdeles hverken ny eller merkelig. Derom endnu etpar ord.

III.

Som allerede nævnt findes der adskillige kristne forestillinger i den nye religions teologi.

Jeg kan saaledes ikke skjønne andet end at dens forestillinger om hvad frelse, synd og fortapelse *praktisk* betyr er kristne.

Synd f. eks. defineres som de «oprørske kræfter i vort

daarlig samlede selv», det indre væsens «disharmonier derfjerner os fra vor hengivelse til Gudstjeneste, fører os til daarskaper, forbrydelser, ukjærlighet og sløseri og efterlater os kompromiterte, skyldige og angerfulde».

Fortapelse er *ikke at ville la sig frelse.* «Det er at overgi sig til begrænsningen, det er at samtykke i disharmonien», det er at slutte fred med den fiende Gud kjæmper mot for evig.»

Frelsen betyr praktisk flugten fra synden (saaledes som denne før er definert) og til Guds rike.

Denne flugt iverksættes ikke ved gode gjerninger, men ved tro. Paa egte luthersk vis hævdes det sterkt, at det er troen som frelser.

Man gjenfinder altsaa her den samme eiendommelighet, som tidligere er paapekt, at i alt hvad angaar de praktisk-religiøse spørsmaal, saaledes ogsaa den praktiske betydning av teologiske begreper, lever denne nye religion i stor utstrækning paa gamle kristne forestillinger.

Det er først naar man kommer over i den rene metafysik at veiene skilles.

Der er ingen tvil om at den nye religions gudsbegrep er fuldstændig hedensk. Den kristne evige, almægtige, treenige gud er erstattet av tre guder, hvorav egentlig bare den ene er gud, de andre upersonlige kræfter eller «væsener». Forfatteren gaar ut fra motsætningen mellem faderen (almagtens og naturens gud) og sønnen (hjertets gud). Han kalder almagten «det tilslørede væsen» og frakjender dette væsen personlige egenskaper. «Det tilslørede væsen er ikke gud». Dette gjør han tiltrods for at hans forhold til dette tilslørede væsen er den fuldstændigste agnosticisme. Vi kan intet vite om det og faar sandsynligvis aldrig vite noget om det. Allikevel vet altsaa forfatteren at «det tilslørede væsen» *ikke* er gud. Saameget vet han altsaa, dette negative vet han, men ikke mer. Paa samme maate vet han at *livskraften* ikke er gud. Den gud han tror paa er ikke evig (han har en begyndelse), ikke almægtig, ikke uendelig. Det er en *endelig* gud, en aand eller en personlighet som lever og virker gjennem menneskene men dog har sin selvstændige eksistens. Denne

Gud er menneskenes fører, hjælper og ven. Under hans førerskap skal vor slegt underlægge sig universet. Hans endelige maal er dødens overvindelse.

Hvad skal man nu si om dette forsøk paa at forbedre den kristne treñighetslære?

Først at det er en tilbakevenden til hedenske forestillinger. Eller ut fra det grundsyn som har været hævdet her: Paa dette punkt har forfatteren endnu ikke formaaet at frigjøre sig fra hedenskapet. Læren om «det tilslorede væsen» er i virkeligheten det moderne av naturvidenskapen omrammede hedenskap sat i system. Ganske naivt har forfatteren — for at faa orden og rede i sin gudsforestilling — akceptert en slags moderne polytheisme.

Dernæst maa man si at dette nye flerguderi er mindst likesaa støtende for menneskelig følelse og tanke som den gamle treenighetslære. Og dertil kommer at det hele svæver i luften som et merkværdig og dristig postulat, uten spor av forsøk paa begrundelse.

Den kristne lære om Gud hviler paa aabenbaring. Av hvilken kilde har den engelske forfatter øst sin? Av aabenbaringen? Nei, den anerkjender han ikke. Av fornuften? Nei, han gjør intet forsøk paa at gjøre sin lære til et fornuftpostulat. Hans kilde er *erfaringen*, gudsoplevelsen. Han gjør uttrykkelig opmerksom paa at den nye religion ikke anerkjender nogen aabenbaring, men bare erfaringen som kilde for sin viden og sine forestillinger om Gud.

Men hvorledes kan nu noget menneske «erfare» at Gud er endelig, at han har en begyndelse, at han intet har med naturlovene at gjøre o. s. v. Man kan erfare at Gud er kjærlig, god, trofast. Men man kan ikke erfare Guds verdensplan eller hans forhold til naturlovene. Enten maa en saadan viden om Gud hvile paa aabenbaring eller den kan overhodet ikke opnaaes. Det logisk rigtige hadde været, at forfatteren hadde indtat det samme agnostiske standpunkt til disse spørsmaal som han indtok likeoverfor «det tilslørede væsen». Hvis ingen aabenbaring løfter sløret blir disse ting for evig tilslørede.

Det mest skjæbnesvangre i den nye religions vildfarende gudsforestillinger er at den egentlig ikke faar nogen bruk for Kristus. Det er forbløffende at der kan skrives en stor bok om en ny religion med saa liten hensyntagen til verdenshistoriens centrale religiøse skikkelse. Der er en farlig brist i den nye religiøsitet, ikke bare teologisk og tankemæssig, men praktisk. Det maa nemlig fastholdes, at saalænge et menneske endnu ikke har faat bruk for Kristus er det ikke — kan det ikke være — nogen kristen. Det kan være *paavei* til kristendommen, men kristen er det ikke.

Derfor er heller ikke den bok, som omtales her, nogen *kristen* bok, tiltrods for det sterke islæt av kristendom som findes i den. Det maa ogsaa ærlig indrømmes, at dens Kristusfjernhet er en av de omstændigheter, som sterkest taler imot den antagelse, at den er uttryk for en religiøsitet paa vei tilbake til kristendommen. «Den kjendte Jesusskikkelse, præget av ydmyg underkastelse, staar vor gudsdyrkelse fjern», skriver forfatreren. Og videre: «Korsfæstelsens symbol, Kristi bøiede, forpinte skikkelse, hans sorgfulde rop til faderen: Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt mig? stemmer ikke med vor aand». Det er særlig *denne* side av Jesu personlighet, hans lidelse og ydmygelse, og sammenhængende dermed hans forsoner- og frelsergjerning, som den nye religiøsitet ikke har syn for. Derimot synes den at ha mottat sterke indtryk av Kristus som føreren, Kongen, den seirrike og opstandne. Forfatteren er opmerksom paa, at «den nye Gud» paa mange og væsentlige punkter har en sterk likhet med den opstandne Kristus. Han er opmerksom paa at mange av den nye tros tilhængere har en tilbøielighet til at fremstille «den store helt fra det menneskelige hjerte, som vi her kalder Gud» som identisk med «hin lærer fra Galilæa, som blev korsfæstet i Jerusalem». Han indrømmer ogsaa, at en kristendom, «der som hovedsymbol hadde en opstanden Kristus, der seirrik traadte paa et sønderbrutt kors», vilde være i den nye religions aand.

Den kristne vei er den omvendte. Den gaar fra korset til kronen, fra bedrøvelsen til glæden, fra lidelsen til seiren,

fra døden til opstandelsen. Dette er det punkt hvor den nye religiøsitet synes at staa længst borte fra kristendommens aand. Dens stolte og utfordrende holdning til den kristne lære om Kristi kors er et avgjørende vidnesbyrd om, at den endnu ikke er kommet ut over det naturlige menneskes religiøse standpunkt. Der er her noget haardt og hedensk som maa brytes før veien kan ligge aapen til korset og den fred det alene kan skjænke.

IV.

Aldrig har vel den skute, som har vor æt ombord, seilet for saa strykende bør som nu. Nyt land dukker stadig frem bak horisonten. Nye opdagelser, nye videnskabelige teorier og metoder, nye «verdensbilleder», nye filosofiske systemer passerer forbi i stadig skiftende rækkefølge. Hvergang er der en eller anden forfatter, videnskapsmand eller jorurnalist som springer iland, planter en fane og roper: den nye verden! Men bestandig viser det sig at være bare en mellemstation. Bestandig gaar seiladsen videre. Bestandig er reisens maal endnu like fjent, den nye verden endnu like langt borte.

Saa kunde det kanske være paatide at minde om at saaledes vil denne seilads fortsætte, evig like planløs og hensigtsløs baade for den enkelte og for slegten, til man faar landkjending gjennem kristendommen.

Der er saameget større grund til at minde om dette som det længe har været klart for de bedste og klarest tænkende at vi seiler *med et lik i lasten.* Man prøvet jo længe bevare dette med liket som en dyp hemmelighet. Kulturens skvadronører talte høit og festlig om fremskridtet og den kommende guldalder. Men allerede Henrik Ibsen gjennemskuet hulheten i disse fraser. Og siden har likstanken bredt sig over hele Europa.

Er det nu tid til at tusle med nye religioner? Skal det være endnu mer menneskelig lapverk paa vor kulturs gamle og mølædte klædebon?

Nei nu er det tid til at slaa ind paa de gamle, prøvede stier, dem Gud selv har lagt. La den menneskelige tanke fortsætte sine evige tur- og retur-reiser fra verdenshav til verdenshav. La den fortsætte med at opdage nye sandheter, som er gamle indtil de i evig kredsløp igjen blir nye. Men la der dog tilsidst av alt dette gro en dyp og sund mistillid til alle «sandheter» av blot menneskelig oprindelse. Det vi længter og tørster efter er ikke fler sandheter men *sandheten*, den absolute, eviggyldige, guddommelige og aabenbarede sandhet. Det er den verden trænger nu.

Naar derfor den moderne religiøsitet stræver og stræver med at faa istand en fornuftteologi, som kan tilfredsstille øieblikkets behov og moderne tænknings krav, saa sier vi: faafængt og nytteløst stræv! Man maaler ikke religionens sandhet med fornuftens alen. La os bli fri alle disse smaa, travle, snusfornuftige og paatrængende mennesketanker i kristendommens mægtige tankerike. La sandheten straale gjennem tidens mørke med ufordunklet, paradoxal glans. Vi er trætte av stene for brød. Gi os Guds ord! Ikke servert smakelig med sauce à la Wellhausen, men baaret frem av en aand der er mægtig og myndig og stor nok til at la os forstaa: Ja, dette er sandelig Guds ord og ikke bare menneskelige tanker. Saa vil vi med glæde gaa med paa at bli daarer for fornuften, naar vi bare kan opleve Guds visdom som en virksom og forløsende kraft.

Og vi spør: Hvorledes er det med liket i lasten? Har eders visdom fundet noget serum mot den gamle likgift i vort blod? Er det ikke det gamle, foragtede evangelium om korset vi maa vende tilbake til?

I historiens midtpunkt staar Jesus Kristus. Med ham har verdenshistorien kulminert. Vi maa ikke tænke paa at komme ut over ham, længer end ham, forbi ham. Vor opgave er en ganske anden. Vor opgave er at vokse op til ham. Der ligger i aand og sandhet den nye verden. Og den er nok ikke synderlig forskjellig fra gammel kristendom

EN POSTHUM BOK AV VITALIS NORSTRÖM.

Vitalis Norström: **«Om viljans frihet.»** På förf:s uppdrag utgiven av *Elof Åkesson.* Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1917. Pris 5 kronor.

När Vitalis Norström en höstdag 1916 för alltid nedlade pennan, ansåg han själv sitt livsverk icke på långt när vara slutfört. Sedan några år tillbaka hade visserligen hans tankearbete utkristalliserat sig i en definitiv åsikt med fasta linier och bestämda direktiv. Detta i boken «Religion och tanke» 1912 — f. ö. säkerligen den mest betydelsefulla filosofiska skrift, som sett dagen i Sverige på åtskilliga årtienden. Det, som i detta arbete kommer till synes, var dock knappast avsett att utgöra annat än preludier till ett nytt verk, som skulle lämna det slutgiltiga uttrycket för hans tankes strävan att fastställa religionens plats och uppgift i andelivet. Att nå detta mål vart honom dock icke förunnat. I stället för en enande kupol, som skulle krona tankebyggnaden, vart Vitalis Norströms sista verk till en ny thorso därinom.

Föga har man fattat betydelsen av Norströms livsarbete, om man ej ser det mot den historiska bakgrund, de naturalistiska strömningarna inom vetenskap, religion, moral och kulturuppfattning. Redan tidigt ser han i naturalismen tidens kräftsår, och han har också fullt klart för sig, att här förslår inte någon «antiseptisk» behandling; det enda, som kan bringa räddning, är ett resolut operativt ingrepp. Det blir därför «med kniven», han kommer att filosofera; en god del av hans tankearbete går ut på att blotta den naturalistiska världsåsiktens dogmatiska amfibolier, i vilken form, de än sedan må framträda. Från början tränger sig här det gamla «historiska kärnproblemet» om viljefriheten i förgrunden. Detta är för Norström alla världsåskådningars korsningspunkt; detta är i sista hand den probersten, som upplyser mig om vad en livsåsikt är värd. Under mer än ett kvarts sekel var frågan om friheten ett av de mest centrala problemer i N:s filosofi. I föreliggande arbete har han dels återupptagit och omarbetat tidigare framställninger i detta ämne, dels utvecklat nya tankegångar till en alsidig bild av sin uppfattning i denna vittomstridda fråga.

I fyra former framträder den (i vidsträckt mening) naturalistiska determinismen, och i varje form rymmes en sida av kravet på den mänskliga viljans ofrihet. Den *etisk-naturalistiska* determinismen — Herbert Spencer står som representant — nekar friheten.

enär människolivet betraktas såsom blott naturliv. I stället för plikten, som naturligtvis här inte har något rum, bygges sedligheten på lyckan. Den sociologisk-altruistiska utgestaltning, som denna sedelära får förmår icke överskyla dess innerst egocentriska art. Förlorar inte en sådan naturvuxen sedlighet, all prägel av sann humanitet? — Kärnan i den deterministiska argumenteringen når man dock först vid skärskådande av dess *yttre naturalistiska* grundform, enligt vilken friheten påstås vare oförenlig med uppfattning av natursammanhänget, vetenskapligt uttryckt i lagen om energiens konstans. Tre huvudanmärkningar har N. mot denna form av determinisme: Den *upphäver framtidsbegreppet.* Vilken mening få väl framtid och framsteg och kultur, om jeg fattar skeendet såsom en energetisk ekvation, vilken ju alltid er omvändbar? Nej, här kan man ej komma ifrån begreppet om en framåt riktad kraft, men i o. m. detta är också handlingsobjektets tillfällighet erkänd. Den insmugglar vidare ett *orimligt metafysiskt naturbegrepp,* idet att den å ena sidan «av 'världen' gör en mätbar storhet, medan hon i själva verket skjuter över all dragen gräns» och å den andra «förvandlar energilagens empiriska generalitet till metafysisk universalitet». Men kan en oändlig värld föreställas rymma ett bestämt kvantum energi, vilken alltså ej en andlig faktor skulle ha lov att påverka? Den sista anmärkningen är av kunskapsteoretisk natur: Naturalismen *objektiverar viljan.* Tacka för det, att en vilja inte kan vara fri, som — med vad ret? — a priori inlagts i ett kausalsammanhang. — Den tredje formen av determinism är den *inre eller psykologiska:* Viljan göres absolut beroende av det starkare motivet. Häremot framhålles subjektets karaktär ej av tom enhet i mångfald utan av kvalitativ helhet med ursprunglig aktivitet. — Den *teologisk-metafysiska* determinismen slutligen objektiverar Gud till naturmakt, under det hans makt i verkligheten är av sedlig art — av samma kvale som viljefriheten men i förstorad skala: «Gud är i sin person alla viljors fria enhet».

Härmed anser sig N. ha undanryckt determinismen dess vetenskapliga stød, men ännu ha vi inte lärt känna hans uppfattning av frihetens verkliga väsen. Den är för det första inte — såsom de naiva indeterministerna mena — en «libertas indifferentiæ seu æquilibrii», ett «så jag handlar, emedan det så roar mig att handla». En slik frihet vore, menar N., «en tom fiktion, en sedel, som icke inlöses med någon klingande metall». Nej, med ett kvalitativt innehåll måste den relativt tomma viljan fyllas för att få mening. Men det innehåll, varvid den mänskliga friheten förankras, får icke hämtas ur naturen, ej heller ur den mänskliga personligheten och karaktären, i det den fattas såsom en art individuell «självbestämdhet»; härmed skjutes bara frågan tillbaka på anlag, uppfostran, miljø. Utan det måste sökas i en övervärldslig och överindividuell verklighet — genom intim kontakt med den gudomliga världs-

enheten såsom en det godas högste manifestation. Viljefriheten innfattar transcendentalt sett just genombrottspunkterna för denna personliga makts inbrytande i vår psyke. Den står altså i tecknet av en livsstegring, en livets intention mot «en övermänsklig nödvändighet i harmoni med vårt eget väsen».

Sista ordet lämnas sålunda här — liksom vid alla N:s undersökningar — åt religionen. «Religionen intager antingen centrum i människolivet, eller har den alls *ingen* rätt til plats däri,» säger han i ett tidigare arbete. Hår i samma anda: «Religionen omfattar *hela* förnuftslivet». Samhällighet är visserligen sedlighetens grundform, men samhällena äro inga kulturella enhetsbildningar av kollektiv art, utan de äro «reflexer eller med olika styrkegrad givna och framträdande kraftkoncentrationer av den ena gudomliga makten». Detta betyder givetvis en radikal brytning med den kantianska grundsynen. Friheten blir icke längre en allmänmänsklig gava, a priori grundad i det universella pliktbudets faktum, utan fri ar strängt taget blott den religiöse, den som låter Guds allmäktige nad utgöra viljans grundmotiv. Slående skulle detta kunna uttryckas så: Du kan icke, *därför att* du bör, utan du kan, *om* din vilja assimilerat sig med det gudomliga böra Saasom *det godas seger* uppfattas friheten alltså i sista hand. «Men i denna avfattning framträder den fria viljan icke blott såsom individuell sedlighetsprincip utan tillika sasom allmänkulturprincip». Teoretiskt sett går sålunda problemet tillbaka på motsatsen mellan naturalism och supranaturalism. Men då framträder det och i den individuella udden, riktad mot ditt eget bröst: Vilken människe är du?»

Det är tydligt, att någon definitiv lösning av problemet här icke är uppnådd. I det för frihetsbegreppets positiva utgestaltning viktigaste kapitlet «Viljefrihet och personlighet» gör också framställningens på sina håll skissartade form, att full klarhet om förf:s innersta mening på en eller annan punkt är svår att vinna. Sålunda kvarstår en, såvitt anmälaren kan se, ouppredd svarighet i frågan, vilken grad av frihet som kräves, för att viljan skall kunna nå den insiktning mot det goda, som ju egentligen är frihetens förutsättning. Dock — vi borde kanske ha hunnit vänja oss av med den intellektualistiska övertron på den logiska dialektikens makt att nå fram till «absoluta» lösningar av livets yttersta gränsfrågor. Här har nog det gamla ordet av Fichte sin tillämpning: Man har den filosofi, som man förtjänar. Den, som vill se denna fraga behandlad med dialektisk skärpa og vida perspektiv, behöver emellertid icke ångra bekantskapen med Vitalis Norströms skrift.

Om utgivarens del i ansvaret för densamma är endast gott att säga. Särskilt vill jag peka på de synnerligen väl valda kapitelrubrikerna, som i icke ringa mån underlätta bokens användande.

JOHN CULLBERG.

LITTERATUR.

Ragnv. Jønsberg **Gud eller mammon.**

Denne bok er et av de mange klagemaal over kirkens utvikling fra Paulus's dage av. Den siger at med Paulus faar dogmet magten og idet dogmet faar magten, træer Jesu antimammonistiske moral i bakgrunden.

Vi skal lægge vel merke til saadanne klagemaal. De kommer oftere og oftere og maa saaledes bero paa en feil ved os. Vi skal især lægge merke til dem, naar de er baaret av saamegen tro paa Gud og paa Guds fuldkomne godhet som denne bok. Selv om anklageskrifterne ofte mangler originalitet, herredømme over stoffet og skarphet i tanken, er de dog ikke værdiløse. Og det kan nu ikke nægtes at der er en del av disse mangler ogsaa ved Jønsbergs bok, allerede det meget kirkelig-konservative *gudsbegrep*, som han gaar ut fra, viser at hans radikalisme ikke er meget dyptgaaende. Men den alvorligste indvending mot boken er dog den, at Jesu morals forhold til guden mammon er ganske anderledes radikalt end den socialisme, hr. Jønsberg kræver av kirken. Jesus vil fratage mammon dens værdi, avsætte den som gud, gjøre Mammon til et 0 i verden, forat tale med Paulus. Men socialismen vil bare flytte hans magt over til hvad den kalder samfundet, enten den nu mener staten, kommunen eller som syndikalisterne industriarbeiderne. Og det er ikke paa langt nær radikalt nok for Jesus.

Heller ikke kan man si at kirken ikke har gjort noget for denne flytning, baade i middelalderen og i nyere tid og nu igjen i den allernyeste tid har den været et ganske mægtig redskap til at overføre kapital fra enkeltmand til samfund — som tiest da til kirkesamfundet, men undertiden ogsaa til andre kredse. En føler det endog som om den derunder i det mindste har staat i fare for og kanske nu igjen staar i fare for at komme til at glemme sin egentlige og radikale stilling, som den fattige, der dog gjør mange rike, saaledes som Jesus var og saaledes som Paulus siger om sig selv at han var.

Denne stilling: Den fuldkomne uavhængighet av mammon kan kirken som jordisk livsvæsen aldrig naa. Men den bør aldrig glemme den fuldkomne radikalisme i saa maate, som den er sprunget ut av — heller ikke likeoverfor socialdemokratiets vilje til at flytte kapitalen paa andre hænder.

JENS GLEDITSCH.

Det gamle og det aktuelle Israel.

Av sogneprest *Ragnvald Gjessing.*

Erik Stave: **Israels Historia**. Stockholm. P. A. Norstedt & S. Heftet kr. 6,75.

Der er to sett at læse bibelen paa: enten med historisk sans eller paa en mystisk magisk maate. Paa sidstnævnte vis læser man bibelen som «daglige mannakorn» trukket iflæng fra æsken, «løsen for dagen» efter almanakken eller stykker paa slump efter hvad øjet træffer paa naar bibelen aapnes. De skriftsteder man da finder, betragtes som et slags orakelsvar fra Gud efter hvilket man lar sig trøste eller tar sin beslutning.

Berettigelsen herav ligger deri at «alt Gudsord er godt» og at der «fra alle punkter i bibelen fører en bønnens bro til Gud». Værdien av bibellæsning paa denne vis ligger deri at et ord man faar eller hører av andre, ofte kan virke mere impulsivt end det man selv har valgt sig ut, og deri at det tilfældige, uventete kan føles mere umiddelbart forfriskende som en slurk frisk vand.

Men som det nærende daglige brød er den opbyggelige bruk av bibelen med historisk forstaaelse av sammenhæng og enkeltheter, av historisk milliø og forfattereiendommeligheter. Den der kan læse stykker av Johannesevangeliet uten følelse av en anden farve over fremstillingen end hos Mathæus eller Lukas, er ikke trængt videre ind i bibelens tale eller Gudsordets forskjelligartede mening. Og den som læser om Jakobs tolv sønner og Israels tolv stammer under ørkenvandringen og bosættelsen i Kanaan uten nogensomhelst forestilling eller kundskap om det historiske forløp, han kan trænge til at læse sin bibelhistorie engang til i utvidet skikkelse. Nogen enkelte vers av profetene kan heller ikke uten den kyndige ledelse paa nogensomhelst maate føre os ind i profetenes væsen og tankegang, den dem omgivende tilhørerkreds eller i profetordets eiendommelige egenart. Om Israels folk gjør man sig falske og ytterst taakete forestillinger, hvis man blir staaende paa «barnelærdommens» kundskapstrin fra middelskolen eller konfirmantforberedelsen.

«Til studerendes og bibellæseres tjeneste» har nu Erik Stave fremstillet *Israels Historia.*

Da Ernst Sars skrev sin «Udsigt over det norske Folks Historie», gjorde han en slags undskyldning for at han ikke samtidig eller endog først hadde skrevet en historisk lære- eller haandbok over de enkelte konkrete begivenheter i historien. Deri ligger en tilkjendegivelse av at begge deler hører sammen.

Nu har vi i prof. S. Michelets «Fra Mose til Profetene» (Kr.a 1916) en ypperlig «utsikt» over Israels historie og religiøse utvikling med jevnlig henvisning til de tilsvarende bibelavsnit. Men vi savner endnu hos os ved siden derav en større Israels historie, idet vi utenom barnebøkene vel ikke har andet for voksne læsere end kanske Asperheims og Klaveness's; Høyems Bibelsoga har nok en mængde detaljer men er dog ingen Israels historie.

Til at utfylde dette savn har vi da kun valget mellem *Frants Buhls* danske «Israels folks historie» og *Erik Staves* ovennævnte svenske Endel læsere vil gaa til Buhls paa grund av sproget, andre vil kanske foretrække Staves noget utførligere fremstilling.

Staves Israels Historia er en av de av Norstedt & søner utgivne *Handböcker i Teologi*, deriblandt Indledning till gamla Testamentets Kanoniska Skrifter av Stave, til det nye av A. Kolmodin; gamla og nya Testamentets teologi av rsp Sv. Herner og E. Aurelius; Evgl. Dogmatik av Göranson, Allmän Kyrkohistoria av Hj. Holmquist, Svensk Kyrkohistoria av Herm. Lundström.

Stave har dediceret sin Israels Historia til prof. Rud. Kittel i Leipzig med hvem han saavelsom Buhl er nærbeslegtet, om de end mere avgjort end Kittel har optat Wellhausens litterærkritiske opfatning.

En Israels Historie der som Staves staar paa højden av sin tid og tar hensyn til de allernyeste arbeider paa omraadet (saaledes til Sigm. Mowinckel, der citeres), vil alt i alt kunne gi os hvad vor tid i store drag vet om Israel fra første oprindelse indtil dets og Jerusalems ødelæggelse, og bringer den interesserte læser en fylde av detaljkundskap som han ellers maatte søke andetsteds i omfattende og forskjelligartet litteratur.

E. Clausen: **Folket under loven**. Til studium av Israel og Israelsmission. Kom. hos O. Lohse, Kbh., heftet 2,00.

Dette er en meget paakrævet og nyttig bok eftersom jødefolket hvis fædre gav os bibelen og frelsen, nu baade er traadt mere i forgrunden og rykker os heroppe sterkere ind paa livet, men i en anden aand.

Der er neppe mange mennesker her i landet hvor der kun har bodd det første tusen jøder, som har noget synderlig kjendskap til det jødiske folk eller indblik i deres eiendommelige folkeliv.

De faa som kan ha stiftet et personlig bekjendtskap med jødiske familier eller jøder enkeltvis, har ialmindelighet ingen anledning hat til noget studium av folkets efterbibelske historie eller dets rike og forskjelligartede litteratur. Og de som uten at kjende jødernes folkeliv og historie har bygget sin mening om dem paa andres dom, vil ved et saa omstridt og mangesidig folk som jøderne staa i fare for at faa et skjævt og ensidig billede.

Likesom nu jøderne lønner enhver oprigtig kjærlighet og velvilje der vises dem, med varm taknemlighet, saa lønner et dypere studium av deres folkeliv og folkekarakter sig med rikt utbytte for aand og hjerte.

Til virkelig studium eller fagkundskap om jøderne hører nu vistnok — selvfølgelig — deres religiøse og teologiske sprog hebraisk-aramæisk, saavelsom de østlige jøders morsmaal «jiddisch»; men almindelig dannede kristne vil dog ogsaa uten kjendskap til disse sprog kunne berike sin viden og motta udmerkede vink og

tilskyndelse til videre indtrængen i jødedommen ved E. Clausens ovennævnte studiebok Paa nordiske sprog findes ellers ikke mange hjælpemidler og selv paa fremmede sprog neppe noget sidestykke til denne. Danskene har den jødiske Budapesterrabbiner Kayserlings «Jødernes historie» (fra Alexander d. St.) med tillæg om de danske jøder (Kbh. 1890) og den jødekristne dr. Kalkars «Israel og Kirken» (Kbh. 1881); svenskene en række smaaskrifter som Ph. Gordons: «Jödarne i helg och söku»; vi har kun den misvisende Saxlunds «Jøder og gojim». Men Clausens nye studiebok samler alle de ellers spredte oplysninger i en koncentration paa 275 sider med tyve-tredive karakteristiske billeder og et par kort. Den vil kanske forekomme en og anden for overfyldt med enkeltheter («for mange juveler») og derfor noget tung at læse og fordøje. Men herved blir det en haandbok hvis knappe stil oprigtig talt er værdifuld.

Vor bok gjennemgaar først jødefolkets ydre *historie efter aar 70* — en sørgelig saga med mange haarde slag som fordrivelsen 1290 fra England, 1394 fra Frankrige, 1492 — denne stolte højtstillede slegt av «fyrsternes finansmænd, livlæger og diplomater» samt sprogmænd og digtere — samtidig med Maurerne fra Spanien. Det tyske Ghetto, paa engang et fængsel og et tilflugtsted. To hundre lykkelige aar i Polen. En verden for sig selv, ukjendt med og ukjendt av den omgivende verden, med megen aandelig vankundighet og stort mørke og med mere lidelse, men tillike mere fortrolighet og kjærlighet end nogen anden krok av verden. Men ogsaa med en eiendommelig gammel jødisk kultur som «det evige folk» for en større del har bevaret til idag og for en ikke ringe del utviklet og beriket.

Vi faar i kapitlet om *jødernes nutidsstilling* et meget klart og omfattende indblik i denne kultur saavel som i deres religiøse og moralske liv, ti alt er gjennemsyret av religion, og moralen er bedre end sit rygte. Vi faar ogsaa følge jødernes sociale fremgang og se noget av det som har skapt en saadan overlegen dygtighet paa forskjellige omraader i videnskap, journalistik, bankiervæsen, ja ogsaa i tonekunst. I bildende kunst, hvor frygt for mulig avbildning av guddommen længe la sig imellem, er der dog ogsaa større dygtighet og produktivitet end Clausen ret lar os se, ikke mindst i billeder fra det jødiske liv [1].

Likesaa interessante er skik og sæd til sabbat og fest, bryllup og begravelse samt den smule jødisk teologi vi faar.

Efter saa at ha omtalt forskjellige nutidsretninger og strømninger inden den søndrede jødedom, kommer forfatteren, der selv i

---

[1] Cl. har glemt prof. M. Oppenheims: «Gammel jødisk familieliv» — et jevnbyrdig sidestykke til Tidemands «Norsk bondeliv», og han synes at overse de jødiske studie- og karakterbilleder av ypperlige jød. kunstnere som Leopold Pilichowski (Paris), Edm. Frankfort (Amsterdam), Stanislaw Bender (Lodz) og Jurij Pän (Kowno) etc.

en række av aar har været jødemissionær i Galizien, med en sammentrængt oversigt over jødemissionen like til nyeste tid; og jeg tror jo nok at han med de korte karakteristiker og historiske notiser vil kunne vække adskillig interesse for missionens lite paaskjønnede arbeide, og ved de følgende avsnit for en del ogsaa forstaaelse for og tro paa evangeliets forkyndelse, om der end i enkelthederne tør gjøre sig forskjellige anskuelser gjældende.

Et om end ikke uttømmende register forøker bokens brukbarhet som haandbok. Som studiebok burde kanske litteraturfortegnelsen været alfabetisk ordnet og ha medtat endel fag- og skjønlitteratur, missionsskrifter og blade som tildels er nævnt paa forskjellige steder. Desværre er der nok flere trykfeil end de angivne (saasom jødiske kolonier 2000 m. (!) under havet).

Det er utrolig hvor meget stof og positiv viden forf. har kunnet faa med; og det er et fortjenstfuldt og yderst møisommelig arbeide han paa en saa heldig maate har fuldført. For religionslærere, menighetsarbeidere i bystrøk hvor jøder bor, og forretningsfolk der har med jøder at gjøre, vil den ha praktisk betydning. For alle som elsker sin bibel og sin frelser, vil denne bok om hans brødre efter kjødet være kjærkommen. Ragnvald Gjessing.

Kristofer Uppdal. **Uveirsskyer.** (Erik Gunleiksons forlag).

Kristofer Uppdal har ved sine proletarskildringer skapt sig et navn inden landsmaalslitteraturen. Hans bøker, brede i sit anlæg, særmerkte i sin form, har latt ane et rikt gemyt og en frodig fantasiens skaperevne.

Uppdals nye bok, en samling nordiske reiseskildringer, er mere nøgterne og savner den impulsive kraft som har formet hans tidligere digtning. Flere av disse reisebilleder hører hverdagen og den jevne almindelighet til. Enkelte læser man dog med glæde. Uppdal har søkt de særmerkte drag hos alt han møtte og lyttet sig ind til byens og landskapets sjæl og tegnet den i sine billeder. Foruten denne tendens til individualitetskarakteristik bærer skildringene præg av dagens gjærende uro og tidehvervets nyorientering og brytning. I saa mangt har de uveirsskyernes tunge skygger om sig.

Kristofer Uppdal stanser ogsaa overfor den religiøse nyorientering. Han længter mot en ny religiøs stortid, da det monumentale i religionen igjen kan faa sin avspeiling i gudstroen og denne tros ytre former. Men ogsaa om denne religiøse nyorientering gaar uveirsskyer i lav og skjæbnesvanger drift.

Uppdal frygter et nyt prestevælde. Atter engang vil prestenes ord bli lov, deres magt diktatorisk, om de da eier den personlighetens fylde som tidens religiøse tomrom skriker mot. Men som frygten for et sterkt prestevælde sikkert er sjelden, likesaa sjeldsynt er den begrundelse Uppdal gir for sin frygt.

Landsmaalsprestene er det som efter hans mening skal bære dette nye prestevælde med sig utover. Først fordi de kommer som prester paa bygdenes krav og ønsker; haandslaget mellem dem og bygdene vil bli varmere end før. Og magten vil øke ved det. Dernæst fordi de blir «gaaverikare og personleg sterkare enn riksmaalsprestane fordi dei er idérikare, er drøymarar, dei trur dei er i tenest til ei framgangssak og berre trua vil lyfte og høgne evnurne deira og styrka dei.»

Tankeforsøket kan være interessant; men med virkeligheten har det sikkert litet at gjøre. Prester som mestrer Aasens maal og Eskelands regler blir saavisst ikke botemiddel nok mot kirkenes mange tomme bænker, om end de vel vil kunne bryte stængsler ned som hittil har hindret kirkens gjerning. Og synderlig idérikere er man kanske neppe fordi man fører dette maal med sig paa prækestolen.

De presteværdets uveirsskyer som Kristofer Uppdal derfor frygter, vil visselig vise sig at være lette, drivende solveirsskyer. I skyggen av dem tør man kanske haabe at Uppdal vender tilbake til sin tidligere digtning og skaper det som er sterkere og mere værdifuldt end denne bok. *Erling Tobiassen*

Fra Nordland og Finmarken, Tromsø Stifts aarbok 1917, redigert av H. Blom-Svendsen. (Lutherstiftelsen, 98 s.).

Den er blit aarviss denne aarboken nu, og det var at ønske at den fremdeles vil fortsætte som hittil med at fortælle om kirkens kaar og arbeide her nord. Da jeg læste igjennem de første stykkerne tænkte jeg at det vilde være godt om der kom noget andet stof end netop det rent kirkelige og religiøse, udelukkende behandlet av prester. Men jeg er ikke længer sikker paa det efter at ha tænkt over saken. Alt det der kan bidra til at peke paa det arbeide som kirken har gjort her nord trods de overmaade vanskelige kaar, og det der kan bidra til at peke paa de fremtidige opgaver for kristendom og kirke, bør klarest mulig komme frem uten at gro til av andre mere perifere ting, — — selv om det vilde være stof nok at ta av og selv om det i og for sig vilde være meget interessant.

Aarboken leverer mange interessante bidrag til forstaaelsen av folks tankesæt nordpaa. Men helt bør man ikke altid sværge til magisterens ord, iblandt kan jo en psykologisk skildring si vel saa meget om forfatteren som om objektet, og opgaven blir ikke lettere fordi menneskene her nord saavidt jeg kan skjønne ikke danner typer men er høist ujevne, og ikke bare indbyrdes ujevne men ogsaa med ujevn og diskontinuerlig personlig utvikling.

Halde-observatoriet, Kaafjord.

OLAF DEVIK.

Som *redaktionssekretær* i «For kirke og kultur» fungerer fra 1 juli pastor *Arne Fjellbu,* Pilestrædet 81 B, Kristiania.

STREIFLYS FRA VERDENS KRISTELIGE STUDENTERFORBUND.

Da jeg blev opfordret til at skrive lidt om verdensforbundet, sagde jeg kun ja med stor betænkelighed, fordi det, jeg vidste, var saa lidt og brudstykkeagtigt. Senere kom verdensforbundets aarsberetning, som tillod et mere samlet, men yderst summarisk overblik. Hvad her gives, er da kun enkelte iagttagelser fra de lande, vi har forholdsvis mest forbindelse med.

Verdens kristelige Studenterforbund bestaar endnu. Med tak noterer vi selve denne kendsgerning. Men ganske vist er forbindelsen for en stor del suspenderet. Hovedkontoret i New York havde saaledes ikke modtaget aarsberetning fra Holland, Tyskland og Sydafrika.

For *Hollands* vedkommende har man dog en anden skildring af sekretæren dr. Rutgers (i The Student Movement for febr. 1918 og optrykt i aarsberetningen), som viser en betydelig fremgang baade for den egentlige kristelige studenterforening, der er et led af verdensforbundet, og maaske endnu mere for en liberal forening uden nogensomhelst «basis»; denne sidste har vist sig at kunne naa videre ud i studenterverdenen; de to foreninger er ganske selvstændige, men staar venligt til hinanden og holder av og til fælles bestyrelsesmøder.

En lignende ordning findes forøvrigt i det tyske *Schweiz*, hvor det aarlige liberale studentermøde i Aarau er uafhængigt af, men i venligt forhold til den egentlige studenterbevægelse. Som naturligt er, har studenterverdenen i Schweiz, hvis franske del er næsten enstemmig fransksindet, medens den tyske er overvejende, men ikke enstemmig, tysksindet — faaet dybe mærker af krigen. Folket lider med ved at identificere sig hver med den part, der ejer ens sympathi; den nationale schweiziske enhed er da truet, men holdes dog oppe paa en

maade, som gør, at schweizere i deres land ser et forbillede for «Verdens forenede Stater.» Forøvrigt har spørgsmaalet om værnepligt eller militærnægtelse livligt bevæget sindene, baade i det franske Schweiz og i det tyske, hvor den kristelig sociale professor Ragaz har rettet voldsomme angreb paa krig og militærvæsen og derunder specielt paa Tyskland som militarismens egentlige fæstning. Sociale spørgsmaal er i høj grad paa dagsordenen og har trængt missionsinteressen noget tilbage.

Den *tyske* studenterbevægelses position blev under krigen totalt forandret. Dens rødder kommer dels fra tyske pietistiske kredse, dels fra bevægelsen i England og Amerika; en ikke ringe paavirkning havde den, især gjennem sin sekretær dr. Niedermeyer, faaet fra Søren Kierkegaard. Overensstemmende med alle disse impulser var den alvorlig, indadvendt, koncentreret om det personlig kristelige og hedningemissionen. Men den var talmæssig set svag, den havde — skønt flertallet af de tyske studenter officielt er kristelige — ingen stor plads i det akademiske liv, og den syntes hverken intellektuelt eller socialt at have faaet tag i de specielle tyske opgaver. Paa det sociale omraade var der dog gjort et trofast arbejde af en mindre kreds i Berlin under ledelse af den fortræffelige pastor Siegmund-Schultze. I dette «Soziale Arbeitsgemeinschaft Berlin—Ost» fandt man, at kløften mellem arbejderklassen og kirken var saa dyb, at man ikke kunde sætte sig andet maal end det at lære arbejderne at kende og blive venner med dem — idet man dog for sin egen person bestandig betonede bekendelsen til Kristus.

Der var grøde i den tyske studenterbevægelse. Dr. Niedermeyer gav en 1914 udgiven samling af skisser fra bevægelsens første dage titlen: Morgenrøde. Umiddelbart efter skulde en ny dag oprinde, mere blodig-rød end nogen havde anet. Den afskar virksomheden udadtil (missionen), men aabnede nye felter hjemme.

Studenterbevægelsens mænd var blandt de første i den akademiske verden, som saa hvad krigssituationen maatte kræve af arbejde for indvortes at styrke ungdommen. De tog saaledes têten fremfor andre akademiske kredse. Tillige fremfor K. F. U. M., som i andre lande har overtaget de fleste

herhenhørende opgaver. Dr. Niedermeyer viste et betydeligt organisations- og forretningstalent. Helt ud i saadanne opgaver som at indrette soldaterhjem mærkedes studenterbevægelsens haand, og Siegmund-Schultzes arbejde — samt et katholsk socialt studenterarbejde under ledelse af dr. Sonnenschein i München—Gladbach — fandt mere udbredt forstaaelse under den nationale samling, der karakteriseredes ved kejserens ord: Jeg kender ikke mere partier, kun tyskere. Og der er vistnok blevet en hel del tilbage i de kristne studenters kreds, efter at iovrigt de gamle klassemodsætninger paany har afsløret sig. Men ganske specielt tog studenterbevægelsen sig af hjælpen til krigsfanger — især tyske, men tildels ogsaa de i Tyskland fangne — og til akademikere i felten. Det var ikke Deutsche Christliche Studentenvereinigung som saadan, der drev værket, men specielle organisationer, hvor studenterbevægelsens mænd samarbeidede med andre. I København, hvor saa mange af krigsfangearbejdets traade løber sammen, og hvor den tyske studenterbevægelse og tjenesten for krigsfanger har en sympathisk repræsentant i dr. Reinhold Schairer, har vi havt rig leilighed til at se, med hvilken dygtighed man har søgt at bringe aandelig og materiel næring baade til fanger og til studenterne i hæren.

Hvordan man søger at indvirke paa den store akademiske verden viser det nye tidsskrift Die Hochschule, hvoraf dr. Niedermeyer er medudgiver. I hvert fald i Danmark, hvor vi har det ringe med akademisk presse, maa vi misunde tyskerne et saa dygtigt akademisk organ, der ikke har nogen speciel kristelig farve — det kristelige studentertidsskrift er Die Furche — men som helt igjennem er alvorligt.

Hvordan er nu den tyske bevægelse bleven paavirket ved at gaa ind i begivenhedernes flom?

Den har, saa vidt jeg ser, paa én gang bevaret sit personlig kristelige sigte — med afvisning af en blot krigsreligiøsitets Verschwommenheit — og tillige har den forstaaet at gaa med ind i den uhyre gæring i den tyske studenterverden. I Die Hochschule faar man ret indtryk af, hvordan det bryder i studenterverdenen: Planer om nye organisationer, snart til praktisk varetagelse af studenternes interesser, snart tanker om en akademisk «usynlig kirke», en aaben loge af dem, der

forstaar hvad det er at være akademikere ɔ: at føle tilværelsens dybe problematik. Der spørges om den seksuelle moral og dens begrundelse, om kvinden ikke helt taber sin evne til ureflekteret selvhengivelse, hvis hun oplæres i kritisk methode, om hvorvidt eller hvordan det er muligt at bevare den sande akademiske aand, naar man gaar ind i et bestemt kald med dets begrænsning og trivialitet. Overalt tales om nyorientering. Fra kristelig side gives der et smukt udtryk for denne søgen og kæmpen i følgende ord i Die Furche febr. 1917 — de er typiske for det bedste tyske og bør gengives paa tysk: «Nicht nach Schaffenden ruft die Zeit, sondern nach Werdenden, die den jagenden Puls der Not hereinreissen in den ruhigen Strom ihres Werdens. Die Werdenden allein sind die rechten Schaffenden, denn ihr Schaffen geht von innen heraus, wachstümlich, nicht gewollt. Ihre Abkehr ist Hinkehr, ihre Stelle ist Fruchtbarheit, ihre Einsamheit wirkt Gemeinschaft. Gemeinschaft aber ruht auf Vergebung, und so ist ein wahrer Schaffender nur der, dessen Seele in der härteren Pflicht der Selbsterkenntnis über den lauten Idealismus der Schaffenden hinausgekommen und still geworden ist am Boden der Vergebung.»

Hvad vil der da komme ud af denne gæring? Ja hvem tør være profet? Der staar haarde kræfter imod. Naar der f. eks. diskuteres om en nyordning af de tyske studenterforeninger, svares der straks: Ja, vi kan maaske nok indskrænke kneipen og duellen, men absolut ikke afskaffe dem. Og paa det omraade, hvor vi udenfor Tyskland spejder med ængstelig opmærksomhed: en politisk, social og international «Nyorientering» — nei: Omvendelse — der staar tegn imod tegn.

Nylig udtalte historikeren prof. Delbrück, at ingen tysk regjering kunde slutte freden, uden at den først havde erklæret altyskerne krig. Tilsvarende maa man sige, at Tyskland aldrig faar fred med verdens samvittighed, før det bryder med de to hidtil typiske politiske synsmaader: den ene, at i politiken, i alt fald udenrikspolitiken, skal intet andet hensyn end den nøgne egoisme gælde, kristendom og moral har intet at sige; og den anden, der ved en besynderlig modsigelse ofte kombi-

neres med den første: at Tysklands politik som den er og har været netop er den rette kristelige og moralske.

Indenfor den tyske studenterbevægelse lever nu sikkert mangfoldige i den nedarvede, naive, konservativ-kristelige tro paa, at der intet kan indvendes mod den tyske politik. Saaledes bevægelsens præsident dr. Michaelis, der paa typisk maade forener alvorlig, pietistiskfarvet kristendom og preussisk embedsmandstradition. Da han blev rigskansler, var pressen i stor forlegenhed: var han krigspartiets kandidat eller var han liberal? De, der læste Die Furche behøvede ikke at være i tvivl. Thi der havde han skrevet en artikel om, hvad tiden krævede, og den gik bl. a. ud paa, at rigets ledelse skulde man ikke blande sig i, men overlade til k:jseren.

Ogsaa Niedermeyer og prof. Karl Heim — der var bevægelsens præsident, mens Michaelis var rigskansler — har leveret forsvar for tysk politik, der bekræfter Ragaz's ord, at tysk kristendom er den egentlige støtte for tysk militarisme.

Dog maa det for bevægelsen som helhed noteres, at den ikke er brudt ud af verdensforbundet, og paa studentersagens bededag i febr. 1918 overværede hollænderen dr. Rutgers et møde i Berlin og fik indtryk af, at trods alt var den aandelige enhed i studenterbevægelsen dog sterkere end krigen.

Man kan ogsaa høre røster, der netop kræver en ethisk omdannelse af synet paa stat og politik. En student ved fronten vender sig mod statskultusen med det enkle spørsmaal: Naar den frie personligheds moral staar himmelhøit over statens massemoral, hvordan kan man da prædike for os, at staten er det højeste? (Die Hochschule 15de august 1917). Prof. Niebergall fik (i Die Christliche Welt 24de jan. 1918) det indtryk, at medens hans egen generation, opvokset i Bismarckske traditioner, svor til magten, saa bekendte de unge sig overvejende til retten. Hovedrepræsentanten for en ethisering af politiken i Tyskland er prof. Fr. W. K. Foerster i München, som ogsaa har mange disciple indenfor studenterbevægelsens kreds. Om hans tidligere udtalelser under krigen har jeg berettet i bogen Krig og krigførende kristne, hvor der i det hele findes adskilligt materiale angaaende studenterbevægelsen under krigen. En tid var prof. Foerster tyet til Schweiz; da han vendte tilbage til München, gjorde det filo-

sofiske fakultet der forsøg paa at stække hans virksomhed, og en del studenter lavede larmende demonstrationer i hans auditorium. Men flertallet enten holdt med ham eller mente i hvert fald, at der ikke maatte gøres indgreb i hans lærefrihed. Foerster forsvarer i mange stykker — efter min mening: i alt for mange — Tysklands holdning; men han kræver et bestemt brud med den Bismarckske tradition og har f. eks. endog vovet at sige, at Tyskland bør diskutere det elsass-lothringske spørgsmaal med Frankrig. Paa fastheden i hans og hans meningsfællers holdning beror meget, saa vist som hele udviklingen i Tyskland i de sidste generationer har været bestemt ved, at de, der repræsenterede frisindet, idelig knækkede sammen i det afgørende øieblik.

De vestlige ententelande kan føle sig tvungne ind i krigen (Frankrig gennem en krigserklæring, England gennem angrebet paa Belgien, Amerika gennem undervandsbaadskrigen). Man kan da fra denne side sige: rent bortset fra, hvilke kræfter der hos os forud har virket i retning af krig, saa er den nu foreliggende situation for os en nødvendighed, hvad enten vi ønskede den eller ej. Dette forhold er selvfølgelig i højeste grad egnet til at dæmpe samvittighedsbetænkeligheder ved krigen. Naar vi alligevel træffer mere deraf end i Tyskland, er det fordi de vestlige demokratier og specielt kristne kredse i stor udstrækning har været gjennemtrængt af afsky for krigen.

Mindst mærkes vel denne splid i *Frankrig*. For katholikerne er selve berettigelsen til at føre krig kirkelig fastslaaet. Og protestanterne er ikke mindst ivrige for at holde paa den nationale «hellige samling». Landet synes ikke at have andet valg end at kæmpe *jusqu' au bout*: Fjendens jernhæl er over en del af dets jord, og man mener at tjene en højere sag ved at slaa tysk militarisme ned; thi tysk magtfilosofi er, som prof. Doumergue sagde, kun tænkelig hos et sejrende folk.

Studenterbevægelsen er haardt rammet Dens sekretær Ch. Grauss, der har været i felten fra begyndelsen, opsummerer i sin beretning krigens virkninger saaledes; «Alle vore mandlige studenter er i hæren og mange af de mest aktive med-

lemmer af vor kreds er faldne.[1] De eneste mandlige studenter, som er tilbage ved universiteterne, er enten krøblinger eller syge. Det er indlysende, at krigen har fremkaldt kriser i mange sjæle. Den har formaaet at rokke dem, hvis tro ikke var tilstrækkelig personlig. Den har styrket andre i en overbevisning, som er bleven inderliggjort gennem erfaring. Vi føler, at den bereder en ualmindelig arbejdsmark for vort «forbund». Om bevægelsens aand og historie har Grauss skrevet en artikel i The Student Movement januar 1918. Han paaviser, hvordan den netop 1914 havde naaet en stor enhed, og han karakteriserer den saaledes: «For os franske er tanke og handling altid uadskillelig forenede. Vi higer glødende efter at forsone de intellektuelle udtryk for vor tro med de nye problemer, der opstaar af moderne tænkning, enten det saa er paa det filosofiske, moralske eller sociale omraade. Det er grunden til, at nogle af foredragene ved vore møder diskuteres saa lidenskabelig, hvilket altid i høj grad forbauser vore venner fra udlandet.[2] Det er ogsaa grunden til vor dybt ærbødige stilling overfor alle forskellige former af kristelig følelse, og at vi efterhaanden bliver stadig stærkere overbeviste om, at vor studenterbevægelse maa blive end mere interkonfessionel Alle troende kristne maa kaldes til at samarbejde, hvilken kirke eller sekt de end tilhører, og vi maa uden forskel arbejde for alle Kristi kirker.»

Han forsikrede tillige, at de var saa optimistiske som nogensinde; de havde nu flere «frivillige», der vilde gaa til missionsmarken, end i 1914, og deres tro var styrket: jo brutalere krigen var, desto mere følte de trangen til Gud, og de

---

[1] Nordiske læsere henvises særlig til A. E. Carolis paa dansk oversatte breve. Om stemningen se f. eks. en kvindelig students brev i Krig og krigførende kristne s 198 ff.

[2] Man kan tilføje, at den franske bevægelses organ *Le Semeur* aabner sine spalter for diskussionsindlæg fra de mest moderate hold. Den franske student vaager i det hele lidenskabeligt over sin frihed; man faar maaske lettest tag i ham gennem hans sociale interesser, hvori der er et stærkt uselvisk element. En særstilling i studenterverdenen synes medicinerne at indtage; de er mest optagne af alle, maaske de mindst skeptiske og de, som lever det reneste liv. Jvfr. P. Maury i The Student Movement 1917.

var visse paa, at nationernes liv maatte grundes paa retfærdighedens hellige Grundvold.

Saaledes var efter Grauss skildring den protestantiske ungdom, der — med mindre chauvinisme — dannede parallelen til hint katholske unge Frankrig, for hvilket *l'action* blev det forløsende ord.

Grauss slutter med den bekendelse: «Vi attraar en fuld virkeliggørelse af vor tro i livet. Og opmuntrede ved erindringerne fra fortiden, idet vi mere end nogensinde tror paa vort lands udødelige Genius, med vore faldne venners herlighed skinnende over os, vover vi i tro til Gud roligt at se frem mod de dage, som kommer, rede til at dø for Frankrig og for verden. Vi ved nu af erfaring meningen med det ord, som saa ofte og saa let bruges i religiøst sprog: «at sætte sit liv til».

Kan de kristne studenter bevares mod det bitre had, der frister det franske folk med overmenneskelig styrke? Jeg har ikke materiale til selv at give et svar. Men paa det amerikanske studentermøte i Northfield i jan. 1918 sagde den franske kaptain og feltprest Lauga: «Idet jeg taler om eders kammerater, de kristne studenter i Frankrig, maa jeg faa lov at sige, at de kæmper uden had. Jeg ved, hvor vanskeligt det var for dem i begyndelsen at naa til at bringe deres kristelige idealer om fred og kærlighed i overensstemmelse med den haarde nødvendighed af at kæmpe. Det lykkedes dem, fordi de forstaar, at i følge evangeliet er en verden uden retfærdighed og frihed værre end en verden uden fred. Men de har ikke myrderiets aand. De forsøger at elske deres fjender. Jeg husker, at en af dem, ude i forreste linie under en forfærdelig ild sagde til mig: «Ved De, hvorfor det har været muligt for mig at staa fast gennem disse tre frygtelige aar? Naturligvis er det, fordi jeg elsker Frankrig, men især fordi jeg kæmper for en sand fred, for afrustning og for smaa børns sag».

Man forstaar. bl. a. paa den bøn, Robert Speer bad efter den franske officers tale, at forsamlingen var dybt greben over budskabet fra det mishandlede stolte land. Og specielt studenterbevægelsen i Frankrig er sikkert blandt aarsagerne til den begeistring for Frankrig, som har grebet det ameri-

kanske folk, og som sikkert igen vil komme den franske protestantisme til gode og afstive den i dens vanskelige stilling.

Naar man læser *engelske* blade, ogsaa kirkelige, undgaar man ikke de pinlige følelser, at forbitrelsen i aarenes løb er taget stærkt til i folket. Modvægten findes dels i arbeiderkredse, dels i nogle av de kristne kredse — hvilke for resten for en del er identiske, idet den engelske arbeiderbevægelse jo i udstrakt grad har en religiøs karakter. Studenterbevægelsen har, saa vidt jeg kender den, holdt en rolig og nobel tone. Bevægelsen har forøvrigt ikke haft saa meget direkte krigsarbeide som den tyske Det er K. F. U. M., som under sit symbol triangelen (legeme, sjæl og aand) har gjort en beundringsværdig gerning i hæren. Men naturligvis staar studenterbevægelsens liv dog paa det stærkeste under krigens tegn.

Overalt er der en følelse af, at man har en pligt til at gøre noget, forat verden kan blive bedre. Der berettes om en voksende dyb følelse af personligt ansvar for landets ve og vel i social henseende; ved mange colleger er den kristelige forening den eneste, der holder den sociale interesse vaagen. Det hedder i aarsberetningen: «Det er ved at blive fuldkommen klart, at ingen fremstilling af Jesu Kristi evangelium, som overser dets betydning for det nationale og internationale liv, vil vinde tilslutning hos studenter af dette slægtled. Der er ogsaa ved universiteterne en voksende utilfredshed med dem indenfor den kristne kirke, som mener at have fuldført hele deres pligt, naar de sørger for dem, som er blevne saarede eller knækkede i den sociale kamp. Studenterne erkender, at kirkerne har gjort et fortræffeligt helbredende arbeide af denne slags, og ingen af dem ønsker, at det skal ophøre. Men de føler, at saadanne dulmende forholdsregler kun rører ved overfladen af vanskeligheden. Vi maa være rede til at foretage os en omvurdering af alle vore værdier, at udfordre hele vor tids sociale system ved frygtløst at anvende de sande sociale principer om agtelse for menneskelig personlighed og om pligten til og herligheden ved at tjene, som ligger til grund for det kristne evangelium. Samfundet lægger sig selv i ruiner i vore dage, fordi det har glemt Jesus Kristus.»

De fleste ser vistnok ret lyst paa fremtiden. De har den

sædvanlige angelsachsiske tanke om, at denne krig maa blive den sidste og afløses af et nationernes forbund. Mange føler en pligt til at leve for verden og at komme ud over deres øbostade med dets selvtilfredshed og uvidenhed om andre lande.

Dog kan man ogsaa i *The Student movement* træffe pointeret, at det slum-kvarter, som verden er, efter krigen vil være værre end før, og at den gængse tro paa et moralsk og socialt fremskridt er ubegrundet, idet vi tværtimod maa vente uhyre rystelser og katastrofer, hvorunder kirkerne, hvis de ikke forandrer sig, vil være lige saa latterlige og afmægtige som under krigen (Student Movement Marts 1917).

Sociale synspunkter behersker aabenbart alle sider af bevægelsens liv. F. eks. viser det sig kun muligt at vække interesse for hedningemissionen, naar man paaviser verdens solidaritet og sammenhængen mellem problemerne ude og hjemme.

Ogsaa ved bibelstudiet gør det samme sig gældende. Man har følt, at der trængtes uhyre til koncentrering om evighedens bog i en tid, hvor man let forsømte den for aviserne. Og den britiske bevægelse har i de senere aar oplevet et mægtigt opsving. Et vigtigt middel er indretningen af bibelskoler, hvor man om formiddagen hører to foredrag, som saa om eftermiddagen drøftes i mindre grupper, mens læreren gaar rundt og giver vejledning. Men opsvinget hænger ogsaa sammen med et nyt, paa en gang friere og rigere syn paa bibelen. Man tager den moderne kritiske videnskab i sin tjeneste, men man forstaar først og fremmest bibelens virkelighed Man opdager, hvor menneskelig den er, omfattende hele livet, uden skel mellem en hellig og en profan del. Og netop derigennem opdager man, hvor guddommelig den er. «Hvis bibelstudiet virkelig skal føre os nærmere til Gud, saa er det en meget vigtig og vidunderlig ting, og en vi ikke let kan gaa uden om; og det giver os den tanke, at der er en glæde og en spænding og æventyrlige muligheder i bibelstudiet, større end vi sædvanlig havde forestillet os». (Student Movement Marts 1917).

Dette opsving i den britiske bevægelses bibelstudium er noget af det mærkeligste, jeg har truffet i de senere aar.

Men det hænger sammen med et forhøjet aandeligt liv i det hele. Ogsaa f. eks. om bønnen siges det, at den er mere levende, baade «Morgenvagten» og anden bøn. Og der er over bevægelsen en erobrende dristighed, der udtrykkes saaledes i aarsberetningen: «Intet er vigtigere end at der er et rigt og fremadskridende tankens liv i den kristne forening. Det er naar medlemmerne af de kristne foreninger ser store spørsmaal i øinene, naar de tænker over livet paa en storladen maade, naar de nægter at følge fastslaaede synspunkter, naar de ikke er bange for nye tanker, naar hele luften aander liv og venskab, at foreningen har mest udsigt til at være en virksom missionerende kraft».

Tyskland vidste ikke, hvilke uhyre materielle og moralske kræfter der mobiliseredes mod det, da den uindskrænkede undervandsbaadskrig drev *Nordamerika* frem paa ententens side. Blandt de moralske kræfter vejer studenterbevægelsen tungt til. Dens betydelige ledere, som Mott, Wilder, Robert Speer har alle bestemt taget parti imod Tyskland. Mott søgte, medens Amerika var neutralt, ogsaa selv at opretholde en vidtgaaende neutralitet og at give en indsats, hvor han kunde: ved kærlighedens tjeneste overfor krigsfanger af alle nationaliteter, da han og dr. Harte fik iværksat den K. F. U. M.s krigsfangehjælp, som ogsaa de nordiske lande har faat den glæde at arbejde med i. Da han i sommeren 1916 var i København, sagde han til os om de krigsførende — uden i denne forbindelse at gøre nogen forskel —: «Diskuter ikke med dem. De er i en abnorm sindstilstand. Men søg at gøre dem noget godt.» Men efterhaanden har begivenhederne ført ham til at føle at Amerika har det som en religiøs pligt at vinde krigen. (The Missionary Review of the World Marts 1918).

Tankegangen i studenterbevægelsens kreds er den sædvanlige hos kristne amerikanere, vel kendt fra præsident Wilsons budskaber: Krig for at slaa selve krigen ihjel. Et typisk udtryk har det f. eks. faaet i professor Fosdichs[1] bog:

[1] Fosdich er en af de blandt amerikanske studenter mest læste forfattere; hans fortræffelige bog: «Erfaringer og tanker om bøn» er nylig udgivet i oversættelse af Danmarks kristelige studenterforbund.

The Challenge of the Present Crisis, hvor forf., skønt han hader krig, dog føler det som en befrielse, at landet er kommen ud af sin tilskuers rolle og ind i en kamp indtil blodet.

I hvilken grad krigen har grebet ind i den akademiske ungdoms liv — mens man før betragtede krig som et forældet barbari, der kun var muligt i den gamle verden — ses af, at indførelsen af værnepligt forøgede antallet af studenter ved universiteterne. Hvorledes? Jo, nu vidste hver student, at han kunde passe sine studier, til der kom bud efter ham. I begyndelsen havde derimod alle stormet til for at være med i dette korstog.

Overalt i studenterbevægelsens stilling til og under krigen genkender vi den typiske amerikanske kristendom med slagord som *organisation, christian policy and strategy, leadership, schemes of reconstruction, efficiency, enlisting and training men*, nu vendt i retning af *making the world safe for democracy and democracy safe for the world* gennem *international peace* og *a league of nations.*

Vi forstaar deres styrke, naar vi møder dens bedste repræsentanter, der virkelig er ledere, kristelige statsmænd og strateger, eller naar vi ser paa de fabelagtige summer, den reiser til i *War Friendship Fund*, og paa dens beundringsværdige arbeide iblandt krigsfanger, ven og fiende, og i de amerikanske hære. (Alt gaar under K. F. U. M.s navn og triangelsymbolet; men da studenterbevægelsen i Amerika er en del af K. F. U. M. er det faktisk dens mænd, der fører an.)

Vi forstaar ogsaa dens svaghed, for saa vidt som selv den høieste strategi ikke slaar til overfor de mærkelige skabninger, som hedder mennesker. Det kunde iagttages allerede før krigen, f. eks. i Motts bog «Den afgørende time». Og under krigen er den forandring, som er foregaaet og stadig foregaar i amerikanernes sind, et bevis paa, at de forud høilig havde undervurderet vanskelighederne ved at skabe en moralsk samfundsordning. Nu ser de det med hensyn til fjenden.

En udsending fra *The Federal Council of the Churches of Christ in America* (en repræsentation for næsten alle protestantiske kirker), dr. Macfarland, bekendte nylig i Paris i en hyldesttale til Frankrig: (gjengivet i Foi et vie 1ste juli 1918):

vi har været langsomme til at forstaa og fulde af illusioner, og jeg er bange for, at den sidste af dem er den adskillelse, vi har gjort mellem den tyske regering og det tyske folk; nu ved vi, at det tyske folk af hele sit hjærte og hele sin sjæl og hele sin styrke tror paa den stærkeres ret.

Man kan neppe tænke andet, end at Amerikanerne i deres bestræbelse for verdensforbedring endnu vil opleve mange skuffelser og føres ind i pinlige erkendelser. Det bitreste vilde være, om den militarismens og imperialismens djævel, de vil drive ud af tyskerne, tog bolig i deres eget og deres allieredes hus.

Godt er det da, at der i de amerikanske føreres ordbog og findes ord som *prayer, communion with God, vision.*

Den amerikanske bevægelse pointerer i aarsberetningen, at den er klar over nødvendigheden af at holde urokkelig fast ved det centrale personlig kristelige formaal. Og medens der synes at være en del vanskeligheder i bibelstudiet, beretter ogsaa den om et voksende bønnens liv.

Man søgte at samle sit allerbedste til et nyt fremstød ved et møte i Northfield i januar 1918 under Motts ledelse. Her var det, Wilder for 30 aar siden havde kaldt «Frivilligbevægelsen» til live, og ogsaa dette var et «Frivilligmøde», men her som andre steder viste det sig, at missionsopgaven ikke mere toges isoleret, men ganske af sig selv rykker ind i hele kredsen af arbejdet for Guds kongeherredømme.

Noget af det interessanteste var den nationale selverkendelse, som kom til orde i David Porters tale: de høje idealer, vi er taknemlige for i præsident Wilsons proklamationer, bestemmer desværre ikke den amerikanske presse; vi har i vort eget forretningsliv en god del af preussisk militarismes aand, ja vi har den i studenters færden indbyrdes; taleren sluttede med at mane til at holde verdensforbundet højt som nu næsten den eneste verdensomspændende faktor.

Om alvoren i den amerikanske bevægelses sociale bestræbelser vidner ogsaa, at den nylig har udgivet en studiebog om Jesu sociale principer af prof. Rauschenbusch, hvis vægtige bog om samfundets Kristianisering er vel kendt i Norden gjennem pastor Eugène Hanssens oversættelse. Rauschenbusch gik netop bort i denne sommer; han siges at være et af krigens aandelige ofre; han frygtede følgerne af en tysk sejr, men var heller ikke tryg overfor følgerne af en entente sejr.

Amerika er studenterbevægelsens vugge. Overordentlig meget af dens fremtid vil bero paa, om vore amerikanske venner samtidig med fronten udad mod fjenden kan holde vagt ved den indre front mod de fjender, som netop i denne tid vil trække folkets niveau nedad. *Valdemar Ammundsen.*

TRETTEN TEOLOGER OG ANDRE STUDENTER.

I.

Et nyt kuld studenter er for nogen dager siden immatrikuleret ved det kongelige Fredriks universitet. Kun 300 av de 800 skulde studere videre. Resten skal ut i det praktiske liv som ingeniører og forretningsmænd, foruten de mange damer da, som slutter med artium. De forskjellige fakulteter skriker efter studenter. Teologer og prester, som har kjærlighet til kirken, ser med angst og bæven efter hvormange det nu blir som vælger teologien. 13 — tretten — stykker hadde iaar valgt teologien. Det var iaar som de andre aar en bitter følelse, en stor sorg, som grep os. Hvordan skal dette ende?

De høiere skoler som trænger realister, filologer og teologer har i de sidste aar næsten ikke kunnet kapre en færdig kandidat til de mange ledige overlærerstillinger. Unge studenter er blit konstitueret i de vigtige poster. Ved en katedralskole hvor der var 3 overlærerembeder ledige, meldte der sig ikke en eneste kandidat som ansøker.

Der klages over at studenterkuldene som kommer til universitetet kommer slettere og slettere forberedt, blir mindre og mindre skikket til at gi sig av med videnskabelig studium. Og rimelig er det. Ti lærerkræfterne ved de høiere skoler blir svakere og svakere. Og de dygtige som er, maa ta ekstraarbeide utover alle grænser for at kunne ernære sig selv og sin familie. En overlærer i Kristiania med 40 skoletimer om uken er intet særsyn. Slitne baade paa legeme og sjæl og i klær skal de forsøke at vække det aandelige liv og de aandelige interesser hos sine unge elever. Og eleverne beslutter sig til, at et saadant hundeliv som deres stakkels overlærer vil ikke de føre. Der vinker nok av vel avlønnede

stillinger for daarlig utdannede mennesker. Hvem skulde da sitte endnu i 6—7 aar og slite sin boksebak for at faa en stilling som den stakkels overlærer. Og prisene stiger til det 3-dobbelte, det praktiske livs mænd faar dyrtidstillæg svarende til prisstigningen. De som efter fattig leilighet skal forsvare det aandelige livs ret faar 500 kr. i dyrtidstillæg, og nogen alderstillæg, som gaar omtrent akkurat med til at betale de nye 10 pct. til pensionskassen.

Der er ifærd med at danne sig en pariakaste i vort land, de studerte folks kaste. Saa er det ikke saa underlig at ikke mere end 300 unge studenter vælger at tilhøre denne pariakaste.

Ser vi saa paa de 300, saa opdager vi, at for mange av disse 300, er det den «sociale opdrift» som har ført dem til at betræde universitetsveien. For overklasse og embedsklasse betyr ikke universitetsveien noget i social henseende. Den kan ikke engang gi dem de midler som de trænger for at hævde sin plads som overklasse- og aandsmennesker Det er for bønderne paa vestlandet — aldeles ikke paa oplandene og østlandet — for lærere og kirkesangere, for smaa bestillingsmænd embedsveien endnu staar som noget lokkende. Deres sønner skal betræde den tornefulde vei. Uten tvil findes der blandt studenterne fra disse klasser de bedste og betydeligste unge mennesker. Og det er til stor lykke for vort land, at kundskapstørsten er stor netop blandt dem. Det sørgelige er ikke, at den sociale opdrift findes hos dem, men det sørgelige er at de dannede klasser gaar embedsveien forbi. Det betyr et sørgelig tap for vort aandsliv, at kontinuiteten avbrytes. Det betyr, at vi blir endnu mere rotløse end vi hittil har været. Ikke mindst for kirken er dette forhold skjæbnesvangert. Man spotter saa let den gamle prestetype som kunde sine klassikere, som hadde sit studerværelse (nu har prestene spisestuen til studerværelse), som hadde til valgsprog «nihil humanun av me alienum puto». Da er at foretrække den nuværende prestetype som ikke kjender klassikernes sprog, men er en mester i Kanaaens sprog, som ikke har noget studerværelse, men allikevel kan holde 2 taler pr. dag.

Man spotter saa let den gamle humanistiske bispetype, med sans for videnskab, kunst og litteratur, og foretrækker

biskoppen som ikke har raad til at holde sin sorte kjole og floshat i vigør, men som er snil til at tale paa basarer. Det ser ut for at det ikke er mulig for en prest at hævde sit kulturnivaa som prest. Selv om man skulde tro, at han hadde betingelserne derfor, saa slukes han av milieuet i de kristnes kredser, som er kulturfattig. Det skulde ikke bare være mulig men en pligt for en prest, ja for en indremissionsprest, at hævde sin høiere kultur i de kredser han arbeider. Det er heller ikke bare underklassen som hører til kirken og har krav paa kirkens pleie. Det blir en fare for kirken, at den ikke kan hævde sig paa aandslivets høider.

Det er derfor skjæbnesvangert, at de dannede hjems barn gaar embedsveien forbi, gaar prestestillingen forbi.

Saa skal da de 300 begynde at studere. De kommer til hovedstaden og litt kjender de dog, at deres hjerter banker ved bevisstheten om, at de nu skal betræde den nye helligdom, universitetets haller. Men liten tid og anledning faar de til at fryde sig over sin nye lykke. Klokken 3 om morgenen før de skal immatrikuleres maa de staa op, springe ned til «Aftenposten»s ekspedition og faat fat paa bladets morgennummer før det endnu er blit tørt. Det er ikke krigstelegrammerne og verdensbegivenheterne de søker efter, nei, efter avertissementsspalten: «Værelser tilleie.» Er de heldige finder de et par ledige værelser. Og i ilmarsch bærer det avsted. Sporvognene er endnu ikke begyndt at gaa. Anpustne kommer de til porten. De vil være første mand paa pletten og vente, med haanden paa klinken, til porten aapnes. Tablaa! Der staar allerede en anden student, som har været endnu tidligere ute, og holder krampagtig fast i porten. Altsaa lykkes det allikevel ikke at faa tak over hode for den unge idealist, som vil vove sig paa studiernes tornede vei. Lykkes det ham omsider at faa fat paa et fille værelse, saa maa han betale den mest ublu pris. Der forlanges optil 80—100 kr. for et møbleret værelse.

Der er en institution som heter den akademiske dyrtidskomite. Den gjør, hvad den kan magte. Den trygler publikum om at skaffe studenterne værelser. Den hjælper studenterne med pengehjælp. Den skaffer dem billig middag og aftensmat. Det gaar altsammen, uten det at skaffe dem det

mest nødvendige: husrum Iaar hadde dyrtidskomiteen at tilby de utenbys studenter — 8 — otte — værelser. Det var det hele. Paa de dyreste fillehoteller — paa kammeraters sofaer — ja like til paa politikammeret har de tilreisende maattet søke sig nattekvarter.

»Sjung om studentens lyckliga dar.»

Jeg vil nævne alt dette Der er fuld ret til at klage over den daarlige søkning til universitetet, over de daarlige studenterkuld. Men hvad gjøres der for at skaffe dem levelige vilkaar? Der samles penger til teatre og forsamlingssale. Og vel er det. Det er ogsaa et arbeide for aandelige interesser. Men det vigtigste av alt, at skaffe levelige vilkaar for dem, som skal bringe liv i alle disse sale, er det faa som tænker paa. Hvor skal det ende? Daarlig skolegang, elendige vilkaar som student, lite at leve av, naar endelig den kummerfulde studentertid er over. Kunde man ikke fristes til at flyve i flint over vort samfund, som ikke ser længere end til forbudspolitik og maalsak?

II.

Gaar vi saa videre og spør: Hvordan ser nu studenternes aandelige ansigt ut, saa vil jeg for at karakterisere det bruke ordene *flid* og *beskedenhet*. Der kunde brukes mange andre bestemmelser, som rammet, men jeg tror iallefald med sikkerhet at kunne si, at disse to bestemmelser rammer.

Vor nuværende studentergeneration er flittig Og rimelig er det. Det økonomiske tryk studenterne lider under — de rekruteres jo væsentlig fra de ubemidlede klasser — skal neppe friste til at gjøre studietiden lang. Studiegjæld til at begynde med, gjæld maa stiftes for at sætte sig i stilling, gjæld maa stiftes for at gifte sig. Det vilde være umoralsk av en slik student ikke at mure sig inde og bli fort færdig.

Der er kommet i bruk et uttryk som heter krigseksamen, det stammer vel fra Tyskland, men kan ogsaa med fuld ret brukes hos os. Studietiden forkortes med 2—3 semestre, d. v. s. studenterne forkorter den selv for ikke at synke for dypt i

gjæld. Saa gjælder det selvfølgelig at sprænglæse end mere. Det kan jo høres smukt ut, at vor studentergeneration er flittig. En flittig, beskeden ung mand! Det høres jo rent fuldkomment ut. Men medaljen har sin revers.

Fliden gjælder fagstudiet, den stakkels student til krigseksamen har nok ikke tid til at splitte sig. Hele den øvrige verden kjender han intet til. Han blir et fagmenneske og intet mere. Er en eksaminator til embedseksamen saa uheldig at stille et spørsmaal som ikke kan beregnes efter studieplanen, saa opdager han den mest grænseløse uvidenhet. Hvorledes kan en filologisk student som har norsk til hovedfag greie det enkleste spørsmaal om græsk gudelære? Hvorledes kan det forlanges at en student som har tysk til hovedfag kan vite andet om Brand, end at Brand var prest? Lærere ved universitetet kan fortælle de mest rystende eksempler paa en saadan mangel paa almendannelse.

Denne skjæbnesvangre ensidighet og mangel paa dannelse har selvfølgelig ikke bare økonomiske aarsaker. Studenterne har opgit sin tro paa at de skal bli aandslivets bærere i vort land. Deres særpræg er utslettet. Det var anderledes dengang vort samfund ikke var saa demokratisk, da det at være student var noget. Studenten kom ogsaa dengang til universitetet med en anden fordannelse end nu. Han var blit fortrolig med en høi aandelig kultur, den græske og romerske. Nu kommer de fleste med realartium og de latinere som er, er avspist med en liten smakebit.

Saa hadde man andeneksamensaaret, examen philosoficum. Og vel kan det være, at de filosofiske studier studenterne drev var høist mangelfulde, men det var da et aar, man kunde bruke til at betragte verden. Det var ikke saa galt et raad en ældre sogneprest gav sin søn, da han skulde begynde at studere: «Det første aar bør du ikke læse, man bare leve.» Slik hadde hans generation benyttet andeneksamensaaret, og det aar var for de fleste et høist nyttig aar.

Nu gaar de fleste studenter paa hode ind i fagstudiet. Den smule filosofi de skal studere, greier de fleste paa 3—4 uker før eksamen. Det gjælder for bortkastet tid f. eks. for en mediciner at benytte mere tid paa filosofien end at han kan opnaa karakteren 3.

Studenterne føler ikke, at de i vort samfund har et andet kald end at være fagmænd. Nogen mennesker er skræddere, andre skomakere. nogen læger og embedsmænd; men en læge, en overlærer, en prest har ikke noget høiere ansvar at bære end en skrædder og skomaker.

Vi nærmer os den anden bestemmelse av vor studentergeneration, dens *beskedenhet.*

Denne beskedenhet ytrer sig paa alle felter, like fra studenternes syn paa sine egne videnskabelige evner til deres stilling til livsanskuelsesspørsmaal.

Universitetet opstiller hvert aar opgaver til besvarelse for Kongens guldmedalje. I en række av aar er en flerhet av opgaverne forblevet ubesvaret. Iaar hændte det sig paa universitetets aarsfest at der ikke blev utdelt en eneste guldmedalje. En av opgaverne var rigtignok besvaret, men blev ikke fundet værdig. Vi har selvfølgelig igjen at søke en av de væsentligste grunder i de slette økonomiske betingelser. Vort universitet har jo ogsaa saa lite at hjælpe unge studenter og kandidater med. En ung mand maa først ha dokumenteret sin videnskabelighet med en større avhandling før han agtes værdig til nogen hundrede kroner fra universitetet. Mens f. eks. i Danmark stadig 2—3 unge teologer kan være utenlands en 2—3 aar med store stipendier, for at de kan faa vise hvad de duer til, maa vi herhjemme først ha dokumenteret ganske eftertrykkelig at vi duer til noget, før vi kanske kan faa halvparten av Fredrik Petersens stipendium (ca. 900 kr.).

Det er ikke saa underlig enda at til et ledig professorat her nylig, meldte der sig ikke eneste ansøker.

Men den ringe tilgang av unge videnskabsmænd har ogsaa andre grunde, og den væsentligste grund er dette drag av beskedenhet hos de unge studenter. De er nøgterne, vil ikke sprænge sin egen begrænsning og sætter ikke maalene høiere end de kan naa dem. For en stor del av dem er jo allerede det at komme op i embedsklassen en stor social stigning. Der skal noget til for en fattig bondegut eller lærersøn med alle de vanskelige økonomiske vilkaar at sætte maalene høiere end til prest eller læge i hjembygden.

Endel virker nok ogsaa den høiere skoleordning. Særlig

uheldig er den kanske for teologer med videnskabelige anlæg. Selv en teologisk kandidat med de bedste karakterer baade i græsk og latin sitter ikke paa langt nær inde med de sprog-lige forutsætninger, som kræves for at drive et fuldt viden-skabelig teologisk studium.

Hvis der er nogen i vort land som er stedmoderlig be-handlet, saa er det dem som vil ofre sig for videnskaben. Det er som om de skulde maatte trygle og be for at faa lov til at leve, mens de burde hjælpes og understøttes mere end alle andre. Man kunde fristes til at spy ædder og galde av forbitrelse, naar man ser vort lands mest begavede unge men-nesker slite sig ut paa at rette landsmaalsstile og tyske gjen-fortællinger og paa at holde disciplin i 3dje middelklasse for kr. 2,50 pr. time, mens de sitter inde med forutsætninger til at kunne levere arbeide, som kunde faa betydning for hele vort samfund.

Saa de vet nok, hvad de gjør de som ikke vælger den videnskabelige vei. Men de vet ikke hvad de gjør, de som har magten til at kunne lette unge videnskabsmænd deres for-færdelige kamp for tilværelsen og ikke benytter den.

Men denne beskedenhet utstrækker ogsaa sine virkninger til andre felter og særlig vil jeg dvæle ved studenternes be-skedenhet overfor livsanskuelsesspørsmaal.

Livsanskuelsesspørsmaal interesserer nu for det første svært lite studenterne. Det hænger nu sammen med den ringe filosofiske interesse blandt dem. Hvor ser man en kreds av studenter i filosofisk diskussion? Livsanskuelse er ansku-else av det absolute, av helheten, studenterne kommer ikke længer end til detaljen, deres egen lille detalje, som de sysler med i sit fagstudium. Men saa er de til gjengjæld ogsaa beskedne naar det gjælder paastande om det, de ikke har sysselsat sig med. De byder derfor liten motstand mot an-dres livsanskuelse, ogsaa mot den kristelige. De beskjæftiger sig ikke med den, men gaar i diskussion gjerne med paa, at den lar sig forsvare. Det blir nærmest en agnostisk beske-denhet som særpræger de flestes stilling likeoverfor en kri-stelig livsanskuelse.

Det blir derfor ogsaa vanskelig at faa dem begeistret for nogen speciel sak. De har vanskelig for at hengi sig

med troens hengivenhet til noget. Man kunde tro, at de bevægede tider vi lever i, maatte kunne sætte spor i sindene. Vel gaar endel rundt og dokumenterer sig som ententevenlige eller tyskvenlige. Men faa er besat av en Chr. Collins glødende tro. Interessen for vort eget lands politik optar heller ikke sindene. Og det er kanske ikke til nogen forkleinelse for studenterne. Men der maatte da være plass for indignation, større indignation end man merker.

Der er kommet en ny politisk forening. Den kalder sig «unge venstre». Det er ingen egentlig studenterforening, men den drives nu mest av yngre academici. Det lover iallefald noget, at der er liv i den. Men det mest stormende møte gjaldt retskrivningsreformen og intet andet.

En bevægelse har forgjæves forsøkt at puste sig op, Nordens studenterforbund, forbundet med mottoet: Nordens aandelige og kameratslige enhet. Bevægelsen har ogsaa sin avlægger hos os. Og det kunde jo tænkes nu naar de nordiske lande danner en slik særstilling i verden, at her maatte være grobund for litt tro og begeistring. Nordens studenterforbund hadde en kongress her i Kristiania i vaar. Ved en fest for deltagerne, som blev holdt paa Folkemuseet, var den norske avdelings formand saa beskeden og saa ærlig at han som velkomsttale holdt omtrent følgende tale: «Man har bebreidet os at vort forbund ingen ide har. Det kan saa være, men er det nu saa galt, at vor bevægelse ingen ide har?»

Vi spiste godt, men noget andet indtryk har jeg ikke fra den fest. Der var mange flinke folk tilstede, unge lovende videnskabsmænd fra de 3 lande, men ingen hadde noget at si, ingen hadde et tændende ord, og neppe følte nogen heller at der var noget at si, skjønt kongressen bestod av unge studenter og academici fra nordens 3 lande, skjønt kongressen blev holdt i det forfærdelige aar 1918.

Er der ikke noget haab om at det gaar an at komme utover denne døde tid? Er der ikke noget haab om at der igjen kan bli rum for tro og aand i studenterverdenen?

Det er underlig at lægge merke til hvordan mange, iallefald i munden, har faat det travlt med at hævde de aandelige værdier og mane til kamp mot materialismen, selv om utgydelserne kan ligne Konrad Simonsens i banalitet. Paa et par

russefester i Studentersamfundet har russeformanden overrasket os med indignation over de gamle, og med løfte om, at de unge skulde greie alt bedre. Studentersamfundets formand iaar la ogsaa russen paa hjerte at reise sig til kamp mot materialismen og at kjæmpe for de aandelige værdier. Der er iallefald begyndt at dæmre en forstaaelse av, at alt ikke er som det skal være.

Noget nyt som er under opseiling og som kanske kan bli til noget er «Bjørnsonforbundet», en samling av studerende ungdom i landet om Bjørnsons navn og om at gjøre norsk litteratur og norsk aandsliv mere levende for de unge. Bjørnsonforbundet har i sommer hat et stort stevne her i Kristiania med ca. 1 000 deltagere. De har været i Nationalteatret og seet vore bedste stykker opført. De har dvælet ved vore store aandens mænd og deres verker. De har ogsaa tænkt paa kirken, de har været tilstede ved festgudstjeneste i Vor frelsers kirke. Ved stevnets aapningshøitidelighet i universitetets festsal blev der frembragt hilsener fra repræsentanter ved de forskjellige høiere undervisningsanstalter i vort land. Og der skulde være at merke en ny tone hos disse unge repræsentanter, en ungommelig tro og begeistring. Flere hadde ogsaa nævnt kristendommen i sine korte taler.

Kanske der allikevel er at merke noget til en ny tid. Og den maa komme. Det er umulig at vor tid kan andet end tilslut at sætte dype spor i sindene.

III.

En nærmere omtale vil jeg gjerne gi teologerne.

Billedet blir ikke lysere, om jeg trækker frem teologerne til eftersyn. Snarere tvertimot.

For det første er der saa faa av dem. Tilgangen til det teologiske studium har i de sidste 20 aar været altfor liten. Nogle aar har kuldene været store nok til at kunne dække den gjennemsnitlige avgang av prester. Dertil trænges aarlig ca. 30 kandidater. Men saa har der været aar igjen, hvor ikke mere end halvparten av dette antal er blit færdigeksaminerte kandidater. Og de 3 sidste aar har tilgangen været fortvilet liten. Et aar 16, et aar 17 og iaar 13 nye

studenter. Nu retter tallene sig altid noget. Der blir altid nogen flere end dem, som paa forhaand har opgit, at de vil studere teologi. Det teologiske studium er for mange et vanskelig studium at vælge, og avgjørelsen utsættes derfor ofte til efter immatrikuleringen. Men allikevel vil tilgangen bli altfor liten til at dække det mest nødvendige behov.

Hvad kan nu aarsaken være til denne ringe tilgang? Vi kan selvfølgelig igjen med rette skylde paa den mangel paa interesse for livsanskuelsesspørsmaal som særpræger den store hob. Vi kan igjen skylde paa de daarlige økonomiske vilkaar som bydes presterne. Men vi kan ogsaa finde andre, kanske end mere nærliggende aarsaker.

Forstaaelsen av kirken og kirkens betydning for vort folk er ringe. Selv blandt de kristne er der lite av kirketanke. At kirken som kirke med dens mange virksomhetsgrene, med dens mange anledninger til at virke paa menneskene er det mest nødvendige organ vi har til at holde det aandelige liv oppe i vort folk, er der liten forstaaelse av.

Derved blir ogsaa ansvarsfølelsen liten. Der er faa selv av de kristne, som føler ansvar for kirken og dens fremtid. De kan føle ansvar for en enkelt forening, en enkelt bevægelse inden kirken, men den samlede kirke, dens samlede helhet, er utenfor de flestes ansvarsfølelse. Derved blir tanken om at vælge prestestillingen som sit kald saa vanskelig tænkelig hos unge studenter.

Sterkt ødelæggende virker ogsaa den fæle kirkestrid, den haardnakkede teologiske strid som har herjet vort land i de sidste 15 aar. Striden førte til at menighetsfakultetet blev til. Saa skulde alt jo være vel og bra. Menighetsfakultetet fik efterhvert de samme rettigheter som det teologiske fakultet paa universitetet. Det kan selv eksaminere sine kandidater. Kandidaterne stilles paa like fot med dem fra universitetet. Saa blev jo valget frit. De som følte sig mest tiltalt av menighetsteologien kunde søke sig sine lærere. De som vilde ha et frit videnskabelig studium kunde gaa til sine folk. Der kunde iallefald ikke nu med nogen ret sies, at den liberale teologi skaffet os prestenøden.

Men forholdene er allikevel ikke blit bedre, snarere tvertimot. Kampen mellem de to institutioner er fortsat. Bak de

to institutioner staar der tilhængere utover landet som kjæmper, den kirkelige presse passer opmerksomt paa hverandres synder, teologerne fra de to anstalter kjæmper. Saasnart en ung student skal begynde paa teologien, blir han iagttat med speidende øine. Er han konservativ eller liberal? Skal han gaa paa universitetet eller paa menighetsfakultetet? Noget begrep om teologi har jo ikke manden selv, men han maa jo vælge. Og der øves press paa ham for at faa ham til at vælge. Og saa vælger han, inspireret av kammerater, eller av hjemmene, eller av agitationen. Istedet burde han bare ha et svar at gi: «Avveien alle dere som maser, jeg er hverken konservativ eller liberal, jeg er student.»

Iaar har vi de ulykkelige 13, som der nu slites i ifra to kanter. Det blir knapt en student for hver lærer ved de to institutioner.

Saa kommer da de 13 hjem i juleferien. Nu betragtes de med spændt opmerksomhet av hjembygdens folk. Gaar han paa menighetsfakultetet eller paa universitetet? Og minene blir stramme hos de gamle, rettænkende kristne, hvis de hører, at han gaar paa universitetet. Jeg taler her av personlig erfaring. Det var mangen gang en haard torn at ta at skuffe de prægtige mennesker, som tidligere hadde hat tillid til mig, med at maatte fortælle dem, at jeg hadde valgt undervisningen ved universitetet.

Det er ikke saa underlig enda at unge mennesker skræmmes væk fra et studium som er besat med saa mange vanskeligheter endog før de har faat noget at møte vanskeligheterne med. Men vi staar her med denne ringe tilgang til det teologiske studium ved en saadan fare for vore kirke og vort land, at vi ikke længer kan nøie os med at betragte og finde aarsakerne til at tilstanden er saa slet Her maa findes utveie av uføret.

Utveien findes ikke ved at en av utdannelsesanstalterne forsterker sin agitation mot den anden for at kapre de stakkels 13 til sig. Faren begynder nu at bli saa stor, at der trænges at opfordre til «Burgfriede» for i fællesskap at kunne greie de langt værre fiender.

Den uhyggelige agitation maa væk. Den ene institutions herolder maa slutte at mistænkeliggjøre den anden institutions

lærere og studenter. Der maa bli en fælles aktion for at møte den vældige fare prestenøden. Eller om det nu ikke gaar med noget fælles, saa langt kan man vel ikke strække sine forventninger, saa kan det gaa an at la hverandre være i fred, saa hver for sig kan samle sig om den positive opgave: *At hæve prestestillingens og kirkens betydning i folks omdømme.*

Den vigtigste positive opgave, som vi alle, som har kirken kjær, maa ta op er netop denne at gjøre kirketanken mere levende i folks bevissthet. Forstaaelse av kirkens betydning, kjærlighet til kirkens gjerning vil ogsaa gjøre prestetjenesten kjærere for de unge, som skal vælge sin livsvei.

Vi har i flere aar fablet om en kirketanke. Den kirketanke kom til os fra Sverige. Den fæstet aldrig nogen rigtig rot hos os. Den var for nationalt bundet. Den hadde for megen smak av chauvinisme. Den la ogsaa mere vegt paa fællestanken, paa fælleshusholdningen, paa den enkeltes undergivenhet under helheten, end vi individualistiske og uavhængige nordmænd kunde taale. Men der er en anden kirketanke, som selv vi maatte kunne greie. Den hefter sig ikke saa meget ved den norske kirkes storhet og mange fortrin fremfor andre landes kirker. Den ser mere vor kirkes svakhet og mange brøst. Den kalder til at rette det vrange og det skakke, ikke til at glæde sig over det som er. Men den sier os dog, at vor kirke slik som den staar der med de mange feil, dog byr os de fleste chancer til at bringe Guds rike til vort folk. Saa gir den os kjærlighetens vaakne øie til at benytte chancerne. Der maa vækkes ansvarsfølelse for vor norske kirke blandt norske kristne. Den ringe tilgang til prestestudiet og den skrikende prestenød maa svi i vore hjerter, slik at vi spør os selv, om ikke vi ogsaa har en pligt paa os til at hjælpe kirken ut av dette uføre.

Alle prester har grund til at føle noget av dette ansvar. Alle som har med ungdom at gjøre, i konfirmantforberedelsen, i ungdomsarbeidet Kirketanken maa iallefald bli levende hos prestene. Det er den ikke; ti der skal sterk ryg til at virke for en kirketanke i mange av vort lands bygder og byer. Mange av de frivillige kristelige virksomhetsgrener eier ikke spor av kirketanke. Kinaforbundet har nylig fattet en resolution som gaar helt i stik motsat retning av nogen kirke-

tanke. Kirken er intet, det er bare de frie virksomheter hvor folk selv er prester, som har noget værd. Og stiller presten sig mot disse folk som kirkens repræsentant faar han nok føle, at han trænger sterk ryg. Saa længe denne husmandsfølelse holder sig hos saa mange prester, blir det vanskelig at faa arbeidet frem nogen ansvarsfølelse overfor kirken.

Religionslærerne ved vore gymnasier har en stor pligt paa sig til at bringe den studerende ungdom forstaaelsen av kirken og dens betydning i vort folk. Hvor mange av vort lands teologiske overlærere har ofret den side av sin religionsundervisning nogen tanke? Og dog har ingen en bedre chance her end netop religionslærerne ved vore høiere skoler.

Den kristelige studenterbevægelse har ogsaa ofret kirken for liten tanke. I Danmark, hvor prestenøden ogsaa har været stor, er der i de sidste aar skedd et stort omsving. Ved en semestereksamen nylig uteksaminertes 50 nye kandidater. Vel behøver Danmark dobbelt saa mange kandidater som hos os, men forskjellen er dog iøinefaldende. I Danmark regner man at den kristelige gymnasiastbevægelse har en stor andel i dette omsving. Gymnasiastbevægelsen er neppe saa meget svakere hos os, men de unge som gaar over fra gymnasiastforbundene til Studenterforbundet vælger fortrinsvis ikke at studere teologi. Der kunde kanske rettes ikke saa lite paa dette forhold, ved at studenterbevægelsens ledere maalbevisst tok sigte paa at bibringe gymnasiasterne forstaaelsen av kirkens betydning for vort folk.

Det næste spørsmaal av interesse blir saa dette: Hvordan ser det ut blandt de faa teologiske studenter vi har, hvilket præg har de?

Der tales endel om at der merkes en konservativ reaktion blandt de teologiske studenter. Har dette sin ret?

Statistiken er ikke saa meget at dømme efter. Vel har søkningen til menighetsfakultetet steget de sidste aar, men endnu uteksamineres langt det største antal kandidater fra universitetet. Men efter statistiken at dømme kan man allikevel kanske med ret tale om en konservativ reaktion. Men ordene rammer ikke helt; ti det er ikke længer saa meget læresporsmaalene som træer i forgrunden hos de unge teologer. Læresporsmaalene interesserer ikke saa meget som før, likesaalitt

som de intellektuelle problemer bebyrder saa mange. Det er ganske underlig at lægge merke til, hvor let de fleste sluker vanskeligheterne. Hvad der for en litt tidligere generation stod som de store problemer, anfegter ikke længer. Vi vovet os ikke længer end til Kant; vi hadde naturvidenskabens farlige sverd hængende over vore hoder, vi var omhyggelige for at søke ut en plet, hvor hverken naturvidenskab eller bibelkritik kunde rive os omkuld. Det var kanske ikke stort vi reddet for os. Men vi tænkte som saa: bedre at ha lite, naar vi bare er sikker paa at ingen kan ta det fra os, det var ikke stort, men det var nu allikevel vort.

Hvis nogen sa til os, at han av personlig oplevelse kunde si, at han trodde paa jomfrufødselen, paa Jesu Kristi legemlige opstandelse, saa imponerte det os ikke, vi smilte heller medlidende ad ham; ti vi visste vel hvormegen vildfarelse der kunde være i slike utsagn.

Det var kanske en kold, intellektualistisk tid vi gjennemlevet.

Nu er forholdet et ganske andet. Nu næres der mistillid til videnskabens resultater, men den mest ubegrænsede tillid til hvad ældre erfarne kristne har at fortælle. Naar en erfaren kristen, som har evnen til at gripe med sin forkyndelse, fortæller om sine store kristelige oplevelser, saa har man bare et at gjøre: at forsøke at komme saa langt, at man selv kan bruke saa sterke uttryk. Men da de store indre revolutioner ikke er hver mands sak, man faar iallefald vente litt paa Guds førelse av ens liv, saa blir troen for de mange autoritetstro. Man hviler i de større personligheters stedfortrædende oplevelse.

Nu viser det sig, at det ikke paa nogen maate er saa at denne tillid til en andens personlige oplevelse er avhængig av at vedkommendes teologi er konservativ. Hvis en liberal teolog kan tale ut av en sterk kristelig oplevelse med den eiendommelige klangfarve, som tiltaler, fordi den virker kjendt, saa har han den samme tillid som den konservative teolog. Jeg tror, det derfor er ret, at man ikke saa meget kan tale om en konservativ reaktion som om en længten bort fra den kolde intellektualisme og hen til et varmere land.

Hvis det er saa, at søkningen til menighetsfakultetet

stiger, saa tror jeg, at en av grundene hertil er den, at mange av studentene føler menighetsfakultetet som et saadant varmere land. Det er ikke teologien som trækker, vi faar nok snart se, at ikke bare teologerne, men ogsaa de mange andre kan sluke de forunderligste ting i læremæssig henseende uten at kny. Det blir sikkert en av krigens virkninger paa det religiøse liv, at det ikke blir saa nøie med lærens renhet. Det mest fantastiske og utrolige vil mere staa til troendes, end det vi teologer engang forsøkte at redde ut av videnskabens favntak. Det er ikke teologien som trækker. Det er de smaa intime møter, hvor den religiøse temperatur er høi, det er det intime samvær mellem lærere og studenter, det er hjemmefølelsen.

Denne hjemmefølelse avhænger av, at det er beslægtede, som møtes. Og hvis man kan si, at søkningen til menighetsfakultetet stiger, saa ligger aarsaken hertil ikke lite i, at meninghetsfakultetet og dets paarørende er flinke til at ta sig av «slegten». Ved sine talere, sine prædikanter staar det i nær forbindelse med indremissions- og kinaforbundskredsene i vort land. Denne forbindelse styrkes for de unges vedkommende gjennem indremissionens særkristelige skoler. Naar der saa kommer en student, som vil studere teologi, saa kommer han fortrinsvis fra disse kredser, fra denne slegt. Paa menighetsfakultetet vil han saa fornemme den hjemlige tone. Saa blir det mere den hjemlige tone, det hjemlige sprog, som trækker, end det fælles standpunkt i læresporsmaal.

Tonen paa universitetet forekommer ham fremmed. Og med den uforstaaendes uretfærdighet dømmer han ofte tonen der for mindre kristelig, ikke fordi teologien ikke er i orden, men fordi sproget er et andet, ikke er slegtens sprog.

Her ligger der en fare netop for kirketanken, thi for prester i en virkelig folkekirke maa det være en nødvendig opgave at forstaa ogsaa mennesker som er anderledes end dem selv f. eks. ikke bare indremissionsfolk.

Arne Fjellbu.

DEN FRIKYRKLIGA STUDENTRÖRELSEN I SVERIGE.

Den kristliga studentrörelsen i Sverige är icke längre en *enhet*. Våren 1912 avskiljde sig frikyrkliga studenter och startade sin egen rörelse. Den erhöll namnet *Fria Kristliga Studentföreningen*.

En dylik splittring inom den kristliga studentvärlden är i varje fall att djupt beklaga. Men vilkendera parten bär ansvaret för denna skilsmässa? Var den helt enkelt frambringad av de givna omständigheterna, eller var den resultatet av en målmedveten frikyrkopolitik? Man torde ha rätt att här tillämpa det gamla ordstävet, att «det är icke ens fel, när två träta». Svaret på den uppställda frågan lär rättvisligen icke kunna ges i ett enkelt ja eller nej. Den närmaste yttre anledningen var emellertid en konflikt inom Upsala Kristliga Studentförbund. År 1909 hade den nyväckta kyrkliga hänförelsens vag stigit högt inom Upsala-förbundet: det första «korståget» hade blivit verklighet, Kyrkliga Frivilligkåren hade bildats såsom en särskild underavdelning inom Förbundet, Vår Lösen hade startats såsom Frivilligkårens organ. Givetvis bibehöll Förbundet i sin helhet principiellt sin neutralt kyrkliga hållning. Då emellertid dess ledande män på samma gång utgjorde själen i Kyrkliga Frivilligkåren, så var det naturligtvis icke möjligt annat, än att denna nya strömning til en viss grad skulle komma att sätta sin prägel även på Förbundets sammankomster — man sjöng t ex. även där Biskop Eklunds: «Fädernas kyrka» — liksom på dess arbetsformer. Att under dessa förhallanden de få medvetet frikyrkligt sinnade studenter, som funnos, icke längre skulle kunna känna sig riktigt hemma i Förbundet, kan icke väcka någon berättigad undran; den nya luft, som svepte in, var dem från början minst sagt främmande. Skulle icke de medvetet kyrkligt sinnade studenterna ha erfarit alldeles detsamma, om förhållandet varit det omvända, om sålunda en stark fri-

kyrklig vind hade börjat blåsa, och om det varit frikyrkliga krafter, som hade lagit ledningen inom Forbundet? Denna känsla av inre motsättning mildrades naturligtvis icke heller därav, att ett icke ringa antal från början frikyrkligt fostrade studenter — d. v. s. studenter, som komna från frikyrkohem. växt upp i frikyrklig söndagsskola och ungdomsförening — fått blicken öppnad för kyrkans andliga värde och därför avgjort ställt sina krafter i den nyvaknande kyrkliga rörelsens tjänst. Möjligen har denna omständighet blott bidrogit till, att det ej redan tidigare kom till öppen separation; de medvetet frikyrkliga studenterna torde ännu ha känt sig för svaga för att kunna taga något avgörande steg. 1912 kom så den öppna konflikten; vägar till samförstånd söktes men utan resultat. En stor diskussion om stats- och frikyrkoproblemet anordnades, i vilken teologiska fakultetens medlemmer och ledande frikyrkomän deltogo. Diskussionen, som förövrigt senare blev utgiven i bokform, var delvis synnerligen värdefull; något resultat med hänsyn till den hotade enheten vanns emellertid icke. De frikyrkliga ha riktat den förebråelsen mot de kyrkliga, att kyrkligheten av dem uppfattades såsom en särskild «Guds gåva», en särskild kallelse, varigenom all diskussion om saken i verkligheten omöjliggjordes. Att i denna anmärkning verkligen kan ligga något berättigat, vågar åtminstone icke jag för min del bestrida. Att å andra sidan de frikyrkliga själva icke varit villiga till något verkligt offer för fridens och enhetens skull, torde från deras sida böra vidgås.

Sedan Fria Kristliga Studentföreningen väl en gang bildats, sköt den god fart. Lokalavdelningar ha under åren tillkommit i Lund och Stockholm; fristående medlemmar finnas förövrigt på olika ställen i landet. Den ursprungliga sammanslutningen omfattade 12 medlemmar. Vid sista redogörelsen har medlemssiffran nått upp til 179.

Rent principiellt skiljer sig Fria Kristliga Studentföreningen från Sveriges Kristliga Studentrörelse i så måtto, att den omfattar kravet på personlig basis. Dess arbetsmetoder äro förövrigt i det hela en trogen återspegling av Studentrörelsens: studentaftnar, sommarmöten, utgivandet av en skriftserie; ett slags motsvarighet till Vår Lösen, Frikyrklig Tidskrift, har från detta håll ock satts igang, o. s. v. Man har med tanke

härpå beskyllt den frikyrkliga studentrörelsen för att plagiera. Man har gjort detta med ungefär samma rätt och med samma orätt, som när man från frikyrkorörelsens sida anklagat den kyrkliga församlings- och ungdomsrörelsen för att efterapa de frikyrkligas metoder! Livet, som är i växt, tager de former, det behöver, och ger dessa så småningom sin egenartade prägel; pa sina metoder lär ingen rörelse ha monopol. Liksom Kyrkliga Frivilligkåren strävar för ett religiöst upplysningsarbete i arbetarcentra i förening med socialt studium, har även från Fria Kristliga Studenterföreningens sida känslan av social medansvarighet funnit ett erkännansvärt uttryck i bilandet av en *Social Upplysningsbyrå.* Denna söker särskilt komma de frikyrkliga samfunden til hjälp genom anvisning på hithörande litteratur, anvisning på ordnandet av socialt studium o. s. v. Det är framför allt Fil. doktor J. Julén, som förtjänsterna tillkommer för upptagandet och fullföljandet av denna verksamhetsgren, vilken utan tvivel kan utvecklas till att vinna en rik och tacknämlig betydelse.

I själva verket har härmed snuddats vid ett förhallande, som ifråga om den frikyrkliga studentrörelsen kräver sin särskilda uppmärksamhet: den frikyrkliga studentrörelsens förhållande till de olika *frikyrkliga samfunden.* Liksom Anteus i sagan hämtade kraft ur beröringen med jorden, så har den frikyrkliga studentrörelsen förstått värdet av den kraftkälla, som ligger i den ständiga kontakten och samverkan med de respektive frikyrkliga samfunden. Detta samband kommer till uttryck icke minst vid de kvartals-halvårs, och årsmöten, som anordnas på olika platser i landet. Ekonomiskt tillskott och värdefulla personliga förbindelser vinnas på detta sätt, förutom att Studentföreningen härigenom alltmera stärker den levande känslan av att ha ett stöd i församlingarne och i samfunden i deras helhet; att dessa å sin sida med glädje måste hälsa en dylik samverkan, säger sig självt.

För att förstå den frikyrkliga studentrörelsen i Sverige är det i själva verket nödvändigt att se den just i dess samband med den frikyrkliga rörelsen i sin helhet; den är kött av dess kött, är ande av dess ande!

Det ledande frikyrkosamfundet är i Sverige Svenska Missionsförbundet; i andra rummet komma Metodister och

Baptister. Svenska Missionsförbundets medlemmar tillhöra formellt statskyrkan. Förbundets verkliga skapare, P. P. Waldenström, ville icke veta av någon särskild ny kyrkobildning. Hans församlingsideal var mera independistiskt; varje församling skall efter nytestamentligt mönster själv ordna sina egna angelägenheter; en lös sammanslutning mellan de olika församlingarna kan vara önskvärd och nödvändig blott för vissa bestämda ändamål och syftens skull. Missionsförbundet skall vara vad det heter, ett *missionsförbund*, icke en kyrka!

Kyrkotanken låter sig likväl icke avspisa. Drives den ut genom dörren, kommer den in genom fönstret! En ny generation med delvis nya frikyrkoideal har växt upp. Inom Missionsförbundet står kyrkoproblemet f. n. på dagordningen. Man har alltmera börjat inse den kyrkopolitiska svagheten i den waldenströmska ståndpunkten; nu går man med stora steg fram mot *frikyrkan* Sammanslutningen mellan de olika församlingarna blir allt fastare; predikanterna börja kallas pastorer och invigas en gång för alla i Förbundets tjänst, ett slags motsvarighet till prästvigningen; missionshusen omdöpas til «missionskyrkor».

Målmedvetet strävar man att med bibehållande av den nytestamentliga församlingsprincipen så långt som möjligt efterlikna statskyrkan och att förövrigt göra den på varje punkt helt överflödig: dop, konfirmation («bibelskolar») vigsel tager man i egna händer; den borgerliga begrovningen eftersträvas i samma syfte. Ett frikyrkligt läroverk (Osby) är å bane, t. o. m. frågan om ett frikyrkligt universitet har varit uppe. På samma gang arbetar man på en form för gemensam samverkan mellan de olika frikyrkliga samfunden. Ett betydelsefullt steg i denna riktning har tagits i år genom förverkligandet av ett ursprungligen fran frikyrkligt studenthåll framfört uppslag: man har tillsatt en de frikyrkliga samfundens *samarbetskommitté*. På dess program står bl. a. tillvaratagandet av frikyrkosamfundens kyrkopolitiska intressen; allvarliga röster ha emellertid höjts emot att låta denna programpunkt bli en udd riktad mot statskyrkan.

Mot denna bakgrund framträda nu den frikyrkliga studentrörelsens konturer langt klarare — denna rörelse ingår såsom ett nödvändigt och högst betydelsefullt led i frikyrko-

samfundens strävan efter konsolidering och i deras marsch framåt, icke minst i rent kulturellt avseende. I vilken mån en medveten frikyrkopolitik har stått fadder redan vid den frikyrkliga studentrörelsens vagga, tilltror jag mig på intet sät att kunna avgöra; fran frikyrkligt studenthåll torde man icke vara benägen för ett erkännande i denna riktning. Att rörelsen i varje fall under utvecklingens gång *har blivit* kyrkopolitiskt fullt målmedveten, därom är varje diskussion överflödig. Man kan kategoriskt påsta, att någon återförening med Sveriges Kristliga Studentrörelse *önskar* den f. n. alldeles icke. Ett uttslag av samma målmedvetna frikyrkopolitik är startandet av en särskild frikyrklig gymnasist- och seminariströrelse, med särskilda sommarmöten o. s. v. Man fortfar att söndra, men man gör det likväl icke för söndringens egen skull. Genom att på varje punkt låta frikyrkligheten vinna terräng, tror man sig tvärtom bäst kunna tjäna kristendomens sak i Sveriges folk — ärligheten i denna tro får icke ett ögonblick ifrågasättas.

Huru har förhållandet mellan Fria Kristliga Studentföreningen och Sveriges Kristliga Studentrörelse utvecklat sig? Man kan säga: det har i det hela hittils knappast varit något förhållande! De bägge olika rörelserna ha gått fram, såsom den större och den mindre, vid sidan av varandra, utan egentlig beröring med varandra, men också utan alla fientligheter. Förbises får likväl icke att enstaka medlemmar av Fria Kristliga Studentföreningen ha fortfarit att samtidigt kvarstå inom föreningar, tillhörande Sveriges Kristliga Studentrörelse. Vad Studentrörelsens *kyrkliga* element angar har stämningen dock på frikyrkligt studenthåll delvis fortfarit att vara direkt aggressiv. Ett eklatant uttryck för denna polemiska stämning är med kand. E. Laurentz skrift: «Det religiösa lägets krav på Sveriges frikyrkliga.» Vid sidan av en del goda ting innehåller denna skrift ett häftigt anfall på hela den ungkyrkliga rörelsen, däri inbegripet Vår Lösen och den grupp inom den kristliga studentrörelsen, som sluter sig kring denna tidskrift. Med allt erkännande av den kyrkliga rörelsens medlemmar personligen, förmår förf. i rörelsen själv icke se något annat än en Danaernas här, som han — just ur kristendomens synpunkt — till varje pris måste frukta!

Andra grupper inom den frikyrkliga studentrörelsen er-

bjuda en helt annan uppskattning även av den kyrkliga rörelsen och en verklig förståelse för dess ärligt kristliga grundsyfte. Försök till direkta vänskapliga närmanden har från Sveriges Kristliga Studentrörelses sida under de senare åren i någon mån försökts och ha med sympati återgäldats. Så har Missionsföreningen inom Upsala Kristliga Studentförbund såväl inbjudit som mottagit inbjudan till Fria Kristliga Studentföreningen i Upsala. Denna vår ha i Upsala Studenternas helnykterssällskap, Fria Kristliga Studentföreningen och Upsala Kristliga Studentförbund på Universitetet gemensamt anordnat en föredragsserie i sociala frågor. Frågan om bildandet av en social studie- och diskussionsgrupp, gemensam för medlemmar bl. a. ur dessa tre sammanslutningar är på allvar uppe.

Det är att hjärtligt önska, att man redligt skall sträva vidare framåt på denna det *personliga förtroendets* väg, och under samverkan på punkter, där viktiga intressen äro gemensamma. Ingendera rörelsen skall härigenom behöva känna sin självständighet eller sin egenart kränkta. Men betydelsefulla ting kunna på denna väg vara att vinna. Mycken ömsesidig misstänksamhet och misstro, som har sin rot i okunnighet eller felsyn, skall härigenom kunna mildras och övervinnas. Under och i det myckna, som skiljer, skall det *stora ena* allt mera levande kunna göra sig gällande. Även om de båda rörelserna icke kunna bli ett, skola de i varje fall kunna lära sig stava på Moltkes strategiska regel: «att tåga åtskills och att kämpa gemensamt» — mot en gemensam fiende! Så mycket mera angeläget är, att de lära detta, som de båda äga en och samme Konung och sträva mot ett och samma, alla kristna hjärtan och viljor enande, eviga mål! Över Fria Kristliga Studentföreningen och Sveriges Kristliga Studentrörelse lyser samma löftets och uppgiftens båge i skyn: *Sveriges folk — ett Guds folk!*

Torsten Bohlin.

FINLANDS STUDENTRÖRELSE OCH KRIGET.

Finlands kristliga studentrörelses stora upplevelse under det förlutna verksamhetsåret har varit den samma som hela det finska folkets: befrielsekriget och vad det fört med sig med all sin eldande entusiasm och fosterlandskärlek men också med alla sina faror och det namnlösa lidandet. Studentförbundets verksamhet var redan under höstterminen 1917 i stagnation pa grund av universitetets stängning för de svåra livsmedelsförhållandenas skull. Endast några få möten kunde därför hållas före julen för de i staden vistande studenterna, bl. a. en minnesfest för sommarmötet i Borgå, som med sitt ljusa och innehållsrika program hade lämnat ett särskilt harmoniskt intryck i deltagarenas hjärtan. I mitten av januari vidtog universitetets verksamhet såsom vanligt. Allmän oro kändes redan då i luften genom de dag för dag allt skarpare konflikterna mellan de radikala socialdemokratiska kretsarna med de av dem upphetsade röda gardena och de samhällsbevarande elementena. Föga anade dock de flesta av våra studenter, vad vårvintern skulle medföra, då de reste in till Helsingfors för att fortsätta sina studier och av vilka åtskilliga religiöst intresserade komme in redan något tidigare än vanligt för att övervara Finlands första allmänna kyrkodagar, vilka med en stark tillslutning och med ett synnerligen rikhaltigt och aktuellt program ägde rum i Berghälls nya kyrka, som byggd av grå granit reser sin moderna kontur lugn och majestätisk mitt i den orofyllda och «rödaste» arbetarstadsdelen i Helsingfors.

Natten emot den 27 januari tågade just från denna stadsdel den ena rödgardisttruppen efter den andra in i själva «city»: upproret hade höjt sin blodiga fana över Suomis land. Studenterna begåvo sig i mängd smygvägar till Österbotten. För många lyckades det djärva företaget att hemligt komma igenom den röda fronten, för andra blev färden den sista.

I Finska Missionssällskapets hus bodde två studenter, prestsöner från Österbotten, som hade stått nära vår rörelse, den ena brodern var stud. math., den andra stud. med. Också de ansågo det vara deras plikt att försöka bana sig väg till Mannerheim. Morgonen, då starten skulle ske, tillbragte de ännu afskedsstunden tillsammans med deras morbror — missionsföreståndaren — och hans familj, de närvarande läste 91 psalmen och knäböjde i gemensam bön. Först då frihetskriget var slutfört, fingo deras egna där borte på landet höra den sorgliga sagan om slutet på ynglingarnas färd. De hade fallit i de rödas händer och endast deras kallnade, utplundrade och sargade lik påträffades i östra Finland. Två andra studenter, hörande till Studentförbundets krets, ledo martyrdöden ute på slagfältet, där de efter hårda strider hade åtagit sig att som sanitärer gå för att hjälpa sina svårt sårade medkämpar. De blevo skjutna på stället. Vem skulle kunna berrätta historien om alla dessa unga hjältar! Därtill äro de alltför många. Och icke blott våra egna landsmän! Viceordföranden för Uppsala kristliga studentförbund stupade vid Mannerheimska fronten. Genom dylika dåd har sambandet mellan den finska och svenska studentrörelsen med blodsband återknutits. Vår finska kristliga studentrörelse har tillsammans med hela sitt folk under den förflutna vårvintern fått uppleva kristendomens offertanke mera levande än någonsin förut i denna generation.

Under det att våra kamrater stredo där ute vid fronten hade vi, studentförbundets medlemmer, som varit tvungna att stanna i Helsingfors, bildat en annan front: varenda dag — oftast redan tidigt på morgonen — samlades vi pa bönemöten i en sal i Finska Missionssällskapets hus, där mötena kunde försiggå obemärkta. Oförgätliga minnen! Så svårt som det mången gång än var, då de rödas våldsdåd fortsattes i hela södra Finland och då oron för de egna antingen vid fronten eller i det för oss då obekanta vita Finland plågade hjärtat, försökte vi ändå i bönen fasthålla vid den djärva tanken: den som ligger knäböjd inför den levande Guden, han härskar *de facto* över världen. Särskilt gripande var vårt firande av studenternas allmänna bönedag: fullständigt isolerade från världsförbundet, utan något sedvanligt böneupprop från dok-

torerna Mott och Fries, förenade vi oss ändå i den gemensamma förbönen för den kristliga studentrörelsens stora och maktpåliggande uppgifter här hemma och där ute i den lidande stora världen. — Utan all praktisk verksamhet förflöt den röda tiden i Helsingfors ändå icke. Flere av våra medlemmar deltogo energiskt i den hemliga penninginsamling bland de borgerliga klasserna, som hade till sitt ändamål att skaffa tillgångar för understödjandet av de icke-röda arbetarfamiljer, som på grund av det svåra bojkotterandet från de röda arbetarenas sida hade det ytterst svårt. Penninginsamlingen inbragte flere tiotusenden. Många studentrörelsen nära stående universitetslärare i den teologiska fakulteten och yngre präster bidrogo regelbundet till föranstaltandet av s. k. allvarstids-gudstjänster, vilka alla aftnar och stundom även mitt på dagen höllos i Helsingfors under hela den röda tiden och vilka rönte ett synnerligen livligt deltagande också från den bildade allmänhetens sida. Kväll efter kväll var t. ex. den i centrum av Helsingfors belägna hemtrefliga Gamla kyrkan proppfull av deltagare[1]. Efter upprorets kuvande fick man sedermera höra, huru i de flesta städer på det röda området likadant gudstjänstarbete utförts. Bl. a. hade baron Paul Nicolay hållit i Viborg, som av de finska städerna väl var den som kanske mest led av den röda terrorn, stora offentliga föredrag i stadens svensk-tyska kyrka med en enorm tillströmning av åhörare samt samtidigt i veckotal lett regelmässiga bibeltimmar för fulla auditorier. Sannerligen: Man's extremity is God's opportunity!

Ju mera avgörelsestunden för Helsingfors nalkades, desto oroligare blev den allmänna stämningen i staden. Under den avgörande veckan (den 12 april) maste både bönemötena och aftongudstjänsterna indragas. Nästan alla Studentförbundets manliga medlemmar hörde i hemlighet till det vita gardet, som snart fick order att hålla sig redo för alla eventualiteter. Ett par dagar före avgörandet samlades åtskilliga av dem tidigt

[1] Sedermera har det utkommit två samlingar av dessa allvarstidspredikningar, den svenska utgiven av rektor V. T. Rosenqvist under rubrik: «I nöd och trångmål» (Söderström & Co.s Förlag, Helsingfors), den finska utgiven av A. Lehtonen under rubrik: «Turvasi on ikiaihojen Jumala» (En tillflykt ur urtidens Gud).

en morgon vid nattvardsbordet. Också det nu efteråt ett minne, som sent kan utplånas! Som sagt tågade tyskarna den 12:te april in. Nu var det tid för tacksägelse- men också för sorge-gudstjänster. Så många av våra bästa kamrater, dessa kära, manliga gestalter, hade kvar blivit på fältet. Med tanke på dem skrev en av våra förnämsta finska lyriker i sin nya, vackra fosterlandspsalme: «O Herre, du har givit oss vårt fosterland tillbaka dyrbarare än aldrig förut!»

Oändligt tacksamma få vi, medlemmar av Finlands kristliga studentrörelse, vara för att vi fått vara med i vårt folks stora gemensamme upplevelse. Det kristliga arbetet bland studenterna har i sina vanliga former knappast funnits till under det förflutna året, men då studentrörelsens led nu igen samlas, skall det i vår mitt vara någonting nytt: mera allvar — tidpunkten är för vårt folk ödesdiger — mera ansvar — också den bildade publiken ser nu på kristendomen med en ny tillit: den förstår, att endast kristendomen och den kristna kyrkan kan läka folkets djupa sar och på ett mera effektivt sätt än någon annan organisation skapa ett samvete åt folket. Efter en sådan upplevelse, som det finska folket nu fått genomgå, tvivlar man icke mera lika ytligt som förut på allt vad religion heter. Nej, man frågar efter *liv* och *kraft*. Därför står också vår finska studentrörelse nu inför väldiga uppgifter. Må Guds obegränsade krafter i praktiken komma till vårt förfogande. Annars går det illa. För att nämna någonting om den finska studentrörelsens särskilda behov vid denna tidpunkt, vill jag bara påpeka, huru en större förståelse för det allmänna kulturlivet och den speciellt nationella religiositet, som ännu som en mäktig andlig faktor lever t. ex. bland våra «väckta» i Österbotten, säkert skulle särskilt nu vara av behovet påkallat. Vår rörelse borde icke endast «åka karusell kring sitt eget jag», den skall nog *koncentrera* sig i arbetet för studenter, men den skall vara medveten om sina plikter emot folket som helhet, som just av studentrörelsen med rätta väntar så mycket. Måtte riktlinjerna bliva för oss klara under det instundande verksamhetsåret, på det att icke det stora ögonblicket i vårt folks liv skulle ha funnit oss som små själar. *Åleksi Lehtonen.*

STUDENTENS KALD.

Av professor dr. Edv. Lehmann. Lund.

Unge studenter[1], I skal ikke undres over at I nu skal høre en mand tale, som ikke tilhører eders nationale kreds, en mand som er kommet til eder utenlands fra. I tilhører nu den akademiske verden, og den kjender ikke til landegrænser. Studenter vandret ofte før over hele den kristne verden, fra by til by, fra land til land, og overalt traf de medborgere i den akademiske stat. Naar vi tænker paa en av de ældste av de gamle humanister, Erasmus Rotterdamus, saa skildres han ofte som en forsigtig og frygtsom stuelærd, og allikevel vil vi vite, at denne mand reiste omkring overalt, vi finder ham i Oxford, i Holland, i Italien, i Basel og i Strassburg. Overalt hvor der var lærdom at finde, universiteter og biblioteker, talte han det samme lærdommens sprog og stod i korrespondance med høi og lav, med læg og lærd.

Denne universalitet er en del av det akademiske liv, man hører likesom til èn stor familie, og man oplever store aandelige glæder paa denne maate.

Jeg vil da helst si noget til Dem, som kan bli Dem til nytte i livet. Den smule livskløgt, man har høstet av de dumheter man selv har forskyldt, de erfaringer man har gjort, gir man gjerne til andre, selv om de, som bekjendt, sjelden gjør bruk av dem!

De har nu mottat megen hyldest i Deres hjem, eller ved utgangen av skolen eller ogsaa her i disse dage. De har følt Dem beruset av glæde og lykke, ikke bare over at være færdig med skolen, men ogsaa over det liv De nu skal gaa ind til. Og denne rus med dens forventning er baade ubegrænset og billig.

---

[1] Stenografisk referat av russetale i Kristiania september 1918.

La den ikke være altfor ubegrænset, og la den ikke være altfor billig! Det er godt naar man gaar ind til et nyt livsavsnit, at man ikke stiller forventningerne altfor høit.

Forventningen er en indstilling av følelseslivet, hvorved man gjør sig parat til at motta noget, man tror vil indtræffe. Forventningen fører ofte til skuffelse — det man har indstillet sit følelsesliv paa, kommer kanske ikke. Store forventninger bygger ofte paa en mager erfaring. Og Deres eiendommelige tilstand er just den, at De er uten erfaring. I skolelivet har man arbeidet med teoretiske opgaver, de egentlige livserfaringer naar en ikke. Endnu merkeligere og endnu farligere er det, at i studenterlivet staar man ogsaa isolert — det akademiske liv er som et liv for sig midt i alt andet liv — man staar skjærmet og beskyttet mot verden i den alder da andre faar begynde at kjæmpe livskampen paa egen haand. Jo færre erfaringer, des flere forventninger — derfor er disse sidste saa store, og saa eiendommelige for studenterlivet. Og derfor kan det være nyttig at begrænse dem.

Men der et andet raad, som lyder mer trøstelig: Skal forventningen tæmmes, saa la eders forhaabning være levende! Der er stor forskjel paa forventning og forhaabning. Forventning er passiv og usikker. Værgeløs, viljeløs. Forhaabning er en viljestilstand, anspændelsen av det indre liv med en viss selvbestemmelse — man sætter sit haab til noget. Der er derfor mere organisk liv og varme, mer blodomløp i forhaabningen. Haabet er en livsnødvendighet — den som ikke kan haabe, kan ingenting utrette, har ingen stræben i sig. En fattig ungdom, som ikke kan haabe!

«Etwas wünschen und verlangen
etwas hoffen will das Herz».

Vi maa bygge haabets bro gjennem vort liv — vi bygger den selv. Lykkelig den som haaber, han har altid vundet noget for sit liv! «Haabet beskjæmmer ikke».

De forventninger vi stiller til vort studenterliv er derimot ikke helt vort eget verk, og dette er det bedrageriske ved dem. Andre mennesker har nu stillet vore forventninger for os høiere end vi selv vilde gjøre, det er derfor livet ikke vil besvare dem. I ældre tider var det nemlig ganske anderledes

at være student end nu. Der var et andet skjær over studenterlivet, dengang vore fædre i romantikkens tid blev studenter. Der var meget færre av dem, ikke flere end landet behøvet til embedsmænd. Den kjøbenhavnske student visste at fremtiden laa lys og betrygget foran ham — fik han ikke stilling i Danmark, kunde han dra til hertugdømmerne, i ældre tid ogsaa til Norge. Et sorgløst liv var studenterlivet dengang i hele Norden, selv i det fattige Finland kan Runeberg skrive sit typiske vers:

«O tid av guld, o liv blott tändt
för nöiet och behagen,
då man er ung och er student
och har fullt upp för dagen,
och ingen annan sorg försökt
än att mustachen växer trögt.

Lyse og lykkelige toner hører vi endda i vore studentersange:

Sjung om studentens lyckliga dar
låtom os fröydas i ungdommens vår —».

Et fuldt og enstemmig kor fra alle kanter!

Men ogsaa en anden grund end den sorgløse ungdom, kunde ældre tiders studenter bygge deres glæde paa. En student følte sig — og kunde føle sig — som noget andet end et almindelig menneske. Han hadde gaat igjennem en skole, som maalbevisst utdannet hans aand og følelsesliv paa en særegen maate. Oldtids videnskap og ideale tænkning, den humanistisk lærde utdannelse med koncentration av hjernearbeide, gav akademikeren et præ fremfor alle andre. — Han følte sig som den vordende lærde, var sig sit kald bevist som fører i den aandelige verden, og derigjennem ogsaa i den praktiske.

Denne student eksisterer ikke mere. Den lærde skole har mer og mer opgit det lærde, det latinske præg. Vi lærer nu litt av alt mulig, men den koncentrerte og gjennemgripende træning av vor intelligens kan den moderne skole ikke gi. Og nu er desuten de andre almindelige mennesker begyndt at tale med — de læser og skriver, tænker og taler omtrent likesom vi. En vel utviklet lægmand er likesaa godt orientert i livet — ogsaa det aandelige liv — som studenten.

Ikke blot kasteforskjellen ophævet, men standsforskjellen er forsvundet. Universitetsutdannelsen har ogsaa forandret sig. Før beskjæftiget man sig de første studieaar med filosofi. Man lærte at tænke logisk, forsøkte at faa overblik over tilværelsen. Anden eksamen i Danmark og Norge var oprindelig en god orientering i videnskap. Ældre folk taler om denne lykkelige og frugtbare tid, i hvilken deres tanke frigjordes og deres syn utvikledes før de gik ind til fagstudiet. Denne forberedelsestid skulde jeg gjerne ønske gjenindført — i en form, som kunde passe for vore moderne forhold. I denne tid fik studenten en følelse av, at nu skulde vingen spændes ut. Den trang i os, at ville se «over de høie fjelde» — flyvelysten — er ungdommens egentlige og særlige behov. Det er ikke blot behov, det er pligt; at lystre sin inderste trang, er altid et menneskes høieste pligt. Den som forsømmer sin besøkelsestid, forsømmer sig selv; og enhver livsalder har sin besøkelsestid.

Selv om vi sier at det er de andres, de styrendes pligt at skape et læ-belte for denne ungdommelige vekst, et aar hvori sjælen kan mættes, kan det dog med største ret lægges ungdommen paa hjerte selv at arbeide paa sjæleveksten i de første ungdomsaar, hvordan end de ydre forhold former sig.

Og dog er fagstudiet jo hovedsaken og skulde være det egentlige studieliv. Hvorledes blir det liv og ikke trældom? Det blir liv i samme grad som det bæres av interesse.

Hvis De vil studere, overvei da med Dem selv, om De gjør det av interesse — et trangt og surt liv blir studenterlivet om interessen mangler. Studerer man utelukkende med ydre fordel for øie saa vil man bli skuffet — ogsaa i ydre forstand. Der er ikke meget at tjene paa embedsveien, man maa gi sig ind paa den av ideale bevæggrunde. En gammel tysk onkel skrev engang beklagende om mig, at jeg kastet saa meget av min studietid bort til filosofiske studier «bloss weil es ihn interessiert»! Folk som ikke lever i det selv, har svært for at forstaa at man kan vælge sin livsvei av indre grunde.

Interesse — saa meget latin er der vel endnu igjen i os, at vi forstaar det: *Inter-esse,* være i noget, i en bestemt sfære. Det der gir studenterlivet, — dette liv i livet — dets be-

rettigelse, er interessen. Studierne blir vor kjæreste syssel-sættelse, som vi slet ikke kan undvære. Studer De kun «bloss weil es Sie interessiert». De vil vinde mer end blot studier derav: De vil vinde Dem selv paa en ny maate. De vil forbedre, forædle Dem selv. Der er i et saadant studium noget uselvisk, som gjør det karakteropdragende. Man lærer at sætte sig andre maal end øieblikkets og jegets. At eie noget, gjør lykkelig, men likesaa sikkert maa man kunne føle glæden ved at *tilhøre*. Et barn, som klynger sig til sin mor, føler glæden ved at tilhøre, og uten at vi blir som barn, kommer vi ikke ind i himmerikes rike. Et studium, som drives av interesse, lærer os selvhengivelse, at forglemme os selv.

Hvad tilhører man nu gjennem et saadant studium? Man hengir sig til det hele, til en totalitet, menneskelivets helhet, tilværelsens helhet. Det er dette, der præger det lærde liv, det filosofiske, det akademiske liv til forskjel fra andet liv. Den der arbeider og tænker saaledes har indstillet sig paa det totale, vil ikke la sig tilfredsstille av det partielle. Om helheten handlet den Hegelske filosofi. Denne filosofi løftet kanske ofte op til falsk storhet, men dens tale om helheten har ogsaa kaldet til handling. Det tyske rikes enhet er en av disse handlinger. Uten Hegel ingen Bismarck. Naar studiet ikke har karakteren av helhet, har det ingen karakter. Har metoden ingen helhet, den arbeider mot, er den ingen metode.

Det er videnskapens forutsætning, at der i alt findes en stor sammenhæng, som man tænker og forsker efter. Universitetslærerens kald er at føre sine lærlinge til helheten, til de store synspunkter. Studiets herlighet og storhet ligger jo netop i at det enkelte kan føres tilbake til det totale. Saaledes med naturvidenskap, saaledes med historie. Dersom man ikke lærer at se den mindre begivenhet i lys av den store sammenhæng, lærer man ikke historie. Man lærer gjennem sin videnskap trangen til at stige høiere op, for derved at kunne skue videre utover — man vænner sig til at ville se det hele, akkurat som turister, som klyver høiere og høiere opover fjeldet for at naa tinden med den videste utsigt.

Hvad der saaledes er indvundet videnskabelig blir tillike vinding for livet. «Leb' im ‚Ganzen», sier digteren. Man finder forløsning i verden og forsoning med livet, naar man

ser det og lever det sub specie aeternitatis. Man lever lykkeligere paa denne maate. Det enkelte og det tilfældige overmander os ikke. Tankens utblik hæver os over det endelige og stykkevise; frigjør os for menneskers dom, frigjør os fra os selv. Hvorav kommer nemlig al strid og vrangvilje, hvorfor kives menneskene indbyrdes? Fordi de ser altfor smaat. Man kives som regel mere i smaa familieforhold end i store, mere i smaa byer end i større. Man fæster sig ved enkeltheter, og blir et bytte for det tilfældige. Hvad er forskjellen paa juristen og politibetjenten? Begge kjender de loven — allikevel vil juristen dømme ganske anderledes, dømme mildere kanske, fordi han er fortrolig med lovens aand. En politiker, som ikke har øinene aapne for konsekvenser i tid og rum, men kun handler efter nuets behov, vil i længden vise sig at være en kortsynt statsmand til skade for det land han tjener. En handelsmand, som har overblik over markedet, og med kyndig klokskap kan vælge, hvor han vil gjøre sin indsats, er heldigere stillet end en jobber, som bare tilfældig og leilighetsvis kan gjøre en forretning.

Hvad der er nødvendig for politikeren er ogsaa nødvendig for vor egen private politik, for samfundets liv. Det trives bare i totalitetens jordbund. Men den er mager nutildags. Man har tapt helheten avsyne og faat partiet isteden. «Man tar sit parti» — hvad vil det si? Just hvad det sier: Man nøies med en part, en del av helheten. Man lever i partier, aander partiets luft; man vil leve i en kreds — og denne er alt hvad man kan finde og fatte. Man tar et standpunkt, ikke av overbevisning, men fordi man maa ha et punkt at staa paa, noget at hævde, noget at hævde sig i; noget at elske, noget at hate. Det er det stykkevise i samfundslivet, men det er daarlig politik, og vi blir daarlige mennesker av det. Samfundet behøver de akademiske dyder, vi taler om. Ogsaa i dette maa leves og leves sub specie aeternitatis, ogsaa til dette maa vi opdra os selv ved at lystre tankens strenge krav. Men idet vi saaledes gjennem vort studium vænnes til at se det store og hele og tilhøre det, opdrages vi ogsaa religiøst.

Jeg taler her til akademikere, og jeg sier eder, at veien til Gud gaar ikke bare gjennem følelseslivet, men faar ogsaa støtte i det aandelige livs arbeide. Man vil høre det mot-

satte fra forskjellige leire. De vil høre det fra fromhetens kredse, og fra de kredse, som staar videnskapen nær, og som sier at jo mere man søker klarhet, des fjernere kommer man Gud. Men der er dem, der har en anden erfaring, for hvem tro og viden skjønt forskjellige av art, dog kan føre sjælen til det samme maal. Vor aand er intet tospand, hvor hestene vil hver sin vei — vort hjerteliv og tankeliv behøver ikke gaa til hver sin side. Der er tvertimot en enhet mellem hjertet og tanken, mellem troens og erkjendelsens vei.

«Gud er stor» sier den fromme jøde ofte. Vi hører det ord saa sjelden. Men la os ikke glemme at Gud er stor. «Gott ist erhaben» sa Kant. Det ophøiede er en guddommelig ide, og den enfoldigste, som har klynget sig til Gud, har fundet hvad det er at leve i det store, det hele, at leve ubetinget, absolut.

At tro er at leve absolut, at leve i det ene fornødne. Naar spørsmaalet er om ondt eller godt, da er der for den som tror intet valg. Den som arbeider med sin tanke, som har vænnet sig til at forsake, f. eks. forhastede resultater, har ogsaa vænnet sig til i livet at vrake det ringere. Den, som i sin tænkning har en absolut norm at følge, ham vil det være lettere ogsaa i troen at «forlate alt og følge ham». Videnskapens vei er tornefuld. Men paa denne trange vei vænnes man til at gaa paa en sti, om hvilken ogsaa er sagt, at den er snever. Dette er en alvorstanke, som kan trøste os naar vi kommer ind i labyrinterne — og det gjør vi! De to stier fører til samme side, de to trær har fælles rotter langt nede og fælles vekst mot det høie. Derfor er der dobbelt sandhet i at feire russefest i et kristelig studenterforbund!

Edv. Lehmann.

KØBENHAVNS STUDENTERVERDEN.

De sidste aar har været vidne til en reduktion i tallet paa større studenterkorporationer, idet studentersamfundet — den aandelige og politiske radikalismes arnested — er gaaet ind omtrent samtidig med, at det for mange saa forargende skisme i den kristne studenterbevægelse ophævedes, da de 2 foreninger fandt hinanden i «Danmarks kristelige studenterforbund». En simplificering altsaa, kunde man mene, af de aandelige strømninger blandt alma maters sønner. Nuvel, tanken ligger nær, og saa er sandheden vel dog den, at forholdene turde være mere komplicerede end nogensinde.

Grunden til den omkalfatring af Københavns studenterverden, som er fuldbyrdet i dette aarhundrede, maa søges i: *Krantiteten*, den klage, som i hvert fald de ældre ikke lader nogen chance gaa tabt til at fremføre: der er alt for mange studenter; i *kvaliteten*, til dels resultatet af skoleordningens demokratisering, der har posteret mangen dygtighed frem til den akademiske værdighed, men i hvis kølvand ogsaa er fulgt et ros af overfladiskheder, hvis begreber ikke naar langt ud over dumstoltheden over den hvide hue. Endvidere maa den søges i studenterstandens trykkede *økonomiske forhold*, aarsagen til, som det er bleven udtrykt, at «Studenternes hele milieu mindre og mindre svarer til hensigten,» og endelig har *evadøttrenes* stærke deltagelse i det akademiske liv præget dette: forfriskende, inderliggjørende, men ogsaa ofte nivellerende.

Saa er det da en malstrøm helt forskellig fra al hostrupsk lyrik, i hvilken den nybagte rus suges ind. Massen følger stadig kursen mod den røde borg paa Vestre Boulevard (Studenterforeningen). I Lørdagens sene aftentimer fyldes lokalerne til trængsel af russer og exrusser, som her gør den oplevelse at staa over for betydelige mænd og store problemer — men ak, ofte naar trængslen sin kulmination først,

naar bagefter glassenes klirren forkynder soldets begyndelse, eller en alvorsfuld appel til dansk ungdom faar sin besegling i den paafølgende dans. Efter at foreningen som saadan mere og mere har slaaet sig paa det rene underholdningsprogram, selvstændiggjør de politiske fraktioner sig og søger at vinde proselyter ved alle midler — ogsaa selskabelige. Blokken af studenter er politisk konservative, men konservatismens væsen tro: den manglende idé, formaar den ikke at begejstre til megen idealisme og har alt for stærkt ladet sig lede af dem, der blev hængende i «Foreningens» bløde lænestole. Der rummes dog inden for denne fraktion megen nationalfølelse, og der kæmpes mangen, ofte fortvivlet kamp for at holde fanen højt.

Skal der tales om en idé, der besjæler studenterne i lighed med tidligere f. ex. skandinavismen eller friheden, er det den nationale. Den giver sig udslag i et energisk, maalbevidst arbejde i «Akademisk skyttekorps». Omend klagerne lyder, at ogsaa her maa de ideelle kræfter føre en haard kamp for at klare sig i det kun fornøjelige, skal det ikke glemmes, hvad danske studenter viste ved hine augustdage 1914 at trække i den grønne uniform og i hundredvis melde sig under det uglemærkede dannebrog. Den giver sig udslag i sympati for en sag, som, omend ofte skjult brænder — den *kan* ikke andet — i studentens bryst: den sønderjydske, vundet som den er gennem arven fra fædrene, gennem cykleturene derovre, gennem den varmest følte del af vor litteratur, om ogsaa det bittre spørsmaal her trænger sig frem, hvorfor offervilligheden kun hos en ganske lille flok har sat frugt i et virkeligt kendskab til sagen.

Parallelt med den nationale bevægelse, er gaaet en bevægelse, hvor følelserne rækker ud over de snævrere grænser — mod nord. Den har ført til sommermøderne og organisationerne for «den andliga och kulturella enhed». Ejede disse sammenkomster ikke altid den sædelige alvor, der i en aarrække gjorde de kristelige nordiske studentermøder til de egentlige aaandelige arvtagere af nordisk studentersamkvem, og nogle stadig længselsfulde i deres genoptagelse haaber paa god jordbund for deres skandinaviske sympatier, saa har de dog, eftersom maalet bestemtes gennem praktiske opgaver, sat

sig tydelig spor blandt studenterne ikke mindst ved duskhuens og den blaa-gule kokardes tilsynekomst ved vort universitet.

Særkendet for decenniets studenter er netop sansen for det haandgribelige. Æsthetikkens guldalder er forbi. Sporten har sin blomstringsperiode. De praktiske videnskaber: polyteknikken og medicinen drager pluraliteten. Den aandelige habitus er ogsaa bestemt heraf. Vel er der lige saa forfærdende megen moralsk elendighed blandt studenter som tidligere. Men den er ikke mere legal. Den tager ikke spidserne. Typen er etisk — ikke religiøs. Den mangler syndserkendelsen. Den er flittig. Faren for slægtslivets sjæleliv er snarest den, at det ikke faar tid til at udfolde sig for det intense faglige arbejde, der præsteres. Utvivlsomt virker ogsaa verdenskrigens heksegryde noget af dette. Man hører mange fortvivlede udbrud over, at tiderne tilsyneladende gaar saa sporløst hen over hovederne paa studenterne. Det skal saavist ikke nægtes, at det ser saadan ud, men alligevel — hører vi ikke, at for 54 aar siden lød den samme klage paa samme maade, og dog gik der hin klare frostnat noget i stykker inde i sjælene, saa disse mænd fik sit præg for livet. Lad saa tangoen trædes og whiskyen flyde i de oplyste haller paa Vestre Boulevard — rundt om paa kamrene findes ogsaa studenter — mange.

Det være ikke hermed sagt, at der ikke ogsaa findes religiøse strømninger. Den Höffdingske beroligende tvivl i et slægtled fremført med saa ypperlig elskværdighed har stadig sine beundrere. Den Vilhelm Andersenske besnærende humanisme tager en hel skare og sætter sjælene i idylliske svingninger. Større pagt med det heroiske aner man i den tætte fylkning omkring Harald Nielsens kristeligt negative genoprejsningsarbejde. Gennem verdenskrigen er den religiøse betydning af lidelsen bleven præget i manges bevidsthed. Johan Bojers bøger læses med iver, og professor Bircks tanker optager sindene.

Her staar vi ved det punkt, hvor religiøsiteten peger lige over i kristendommen, hvor stejlt denne end møder med sit absolutte sandhedskrav, hvor vidt — netop himmelvidt — forskellig den end staar med sit kategoriske imperativ: *du skal.* To ting undrer: det vide omfang kristelig paavirkning

har naaet, det snævre omraade, hvor afgjortheden har sat frugt i personlig offervilje. Her er det studenterbevægelsen skulde sætte ind. Er det end hidtil glippet «Danmarks kristlige studenterforbund» i den almindelige studenterverdens bevidsthed at staa som tidens aandeligt ledende faktor, indtager den dog med sine snart 1 000 medlemmer en position. Det *er* hændt unge mænd, som har været med i ideelt anlagte bevægelser, nationale stævner f. ex. at niveauet føltes saadan, at skuffelsen blev bitter, og da saas i et vue, at er der nogen, der skal redde idealiteten for akademikerne, er det de kristne.

Stærkest gør «Forbundet» sig gældende ved det aarlige sommermøde, hvor den viser sin kraft ved f. ex. i aar at kunne samle 500 studenter om et intenst religiøst program. Dets offentlige møder og studentergudstjenester er fremtrædende træk i det moderne studenterlivsbillede. I denne kreds findes bærerne blandt studenter af social forstaaelse og ofte en ren national tone i forbindelse med aabent blik udad mod verdensbevægelser. Noget betyder bevægelsen da — men den betyder for lidt. Studenterverdenens nød og tidens krav er alt for ofte bleven glemt i optagethed af sig selv. Den aandelige situation blandt studenterne skulde synes den bestemt til at naa langt videre end den gør. Til gengæld maa ikke glemmes, at udenfor den store forening arbejder en kreds af mindre. De grundtvigske studenters sammenslutning har haft stærk fremgang, mange studenter har deres aandelige hjem i K. F. U. M., den kristne medicinerkreds omfatter op imod 150 medicinere, der findes kristeligt arbejde blandt polyteknikere og blandt akademiske skytter.

Meget tyder paa, at vi blandt studenter staar i en tid, hvor kristendommen vil kunne gøre sin betagende magt over sjælene gældende med ny kraft. Nylig rejste studenter en bevægelse med det pretentiøse navn «det unge Danmark», hvis arbejde hidtil væsentlig har været at vække folket national imperialistisk. Lad dens betydning være saare problematisk, som fænomen fortjener den omtale, fordi kristendommen her udefra anerkendes som nødvendig i genrejsningsarbejdet og «gudstanken» blev nr. 1 paa programmet.

Store fordringer stilles til studenterbevægelsen og spørgsmaalet er, om den ejer kraft til at opfylde dem. Maatte den forstaa sin besøgelsestid, at den ikke snubler ved at slaa af paa det religiøse krav, at den fatter sit kald: Ansvaret i disse tider ved forvaltningen af det evangelium, der staar højt over den selv.

Harald Jacobsen,
stud. med.

DANMARKS KRISTELIGE STUDENTER-FORBUND 1917—1918.

Den ven af den kristne studenterbevægelse, for hvem det kvantitative spiller nogen fremtrædende rolle, vil i det store og hele kun have grund til tilfredshed med livet indenfor Danmarks kristelige studenterforbund i de forløbne to semestre. Medlemsantallet har været oppe paa over 900, hvoraf en ikke ringe del ganske vist er kvindelige medlemmer, og adskillige af dem skiller sig jo væsentlig ud fra andre studenter derved, at de ikke studerer. Mødernes tal har været legio, nærmere bestemt ca. 50 møder beregnet paa alle medlemmer og ved siden heraf endel mindre sammenkomster, hvor deltagelsen begrænsedes med hensyn til køn, fag, arbeidsfelt og interesser. Møderne har gennemgaaende været godt besøgt. Rekorden sattes ved det nylig afholdte sommermøde paa Nyborg Strand, som samlede 500 studenter, af hvilke 157 var russer og 155 kvindelige. 120 havde ikke opgivet studiefag. Kan man med disse forhold in mente undres over at tilgangen til bibelkredsen er stadig dalende — nu rummer de vist kun ca. 150 mod ca. 200 ifjor — at det samme gælder missions- og andre studiekredse, og at selve foreningslivet i det daglige, herunder skovture og lignende, der er beregnet paa at ryste folk sammen, kun kan glæde sig ved en ringe interesse? Man maa jo nemlig tillige huske paa, at danske studenter er overmaade flittige med deres fagstudium — saa flittige, at det gaar ud over en haardt trængt bredere menneskelig dannelse — men fliden ægges naturlig frem av konkurrancen, der jo vokser med det sterkt stigende antal av studenter overhovedet. Dyrtiden med dens vanskelige kaar bidrager ogsaa til koncentration over det økonomiske og fagmæssige — man maa se at blive færdig og komme i en stilling. I samme retning trækker de mange ledige præstekald. Er det ikke i betragtning af alt dette forstaaelig, at visse af de fra fædrene arvede rammer efterhaanden tømmes, mens andre, som synes at passe bedre til tidens behov, fordi de har saa god plads til de nydende, fyldes. Man skal heller ikke undervurdere møders betydning. Paa visse udviklingstrin og under visse forhold kan møder af underholdende, oplysende og diskuterende karakter være meget nyttige. Her har vi som talere havt mænd som f. ex. professorerne L. V. Birch og Vilhelm Andersen, forfatterne Gunnar Gunnarsson og magister Harald Niel-

sen, lægemissionær C. Frimodt-Møller m. fl. Og de opbyggelige møder er jo uundværlige som missionerende og samfundsdannende. Her tænker vi med glæde tilbake paa vor rusmottagelse, hvor pastor Eduard Geismar taler over emnet: «Rig paa muligheder» for en fyldt sal, vi mindes som noget særdeles betydelig og inspirerende, hvad erkebiskop Søderblom fra Upsala en aften i november talte om «Humør og melankolisten Luther», vi erkjender prof. dr. theol. Lyder Bruns tale ved et offentlig møde om: «Bibelen som vei til Gud» som et smukt og i flere retninger vellykket forsøg fra den liberale theologisk side paa at redde de positive værdier ud af det gamle bibelsyns skibbrud[1]; ikke faa gik bedre orienterede bort fra den af domprovst dr. theol. Martinsen-Larsen indledede forhandling om: «Frelsesvished»; og vi har tro til det, der skete paa den aarlige bededag saavelsom til det ord, der taltes ved de tre sammenhængende vækkelsesmøder i foraaret, hvor provst Ammundsen, Silkeborg førte ordet om: Syndens, Guds og frelsens virkelighed. Det vil i denne forbindelse være naturlig at omtale sommermødet og i betragtning af den centrale plads, det indtager i aarets arbeide, karakterisere det lidt udførlig.

Det var en uges tid senere end sædvanligt — den 18—24 juli — at vi iaar mødtes til sommermøde paa Nyborg strand. Programmet tog sig ikke meget forskjellig ud fra det sædvanlige. Et par ændringer skal dog nævnes. Det var den afdøde unge kristne mediciners Fred Aamundsens ide[2], vi tog op, naar vi ved det sidste aftenmøde intet emne hadde fastsat, men overdraget det til en mand, vi hadde stor tillid til — in casu pastor Hans Koch — ud fra sine indtryk av mødet under dettes forløb selv at vælge sit emne som taler den sidste aften. Vi fik dog ikke leilighed til at dømme om den nye ordnings værdi, da den spanske syge splittede os just inden dette møde, men heldigvis heller ikke før. Iøvrigt satte samme epidemi et præg af en vis dæmpethed over mødet ligesom den jo ogsaa øgede arbeidet for ledelsen, idet hele den mandlige del av komitéen — én undtages — samt mødets leder professor Ammundsen maatte kapitulere, den sidste dog heldigvis først til allersidst. Epidemien optraadte iøvrigt meget mildt. — Den anden ændring i programmet er næppe saa mærkbar. Den hænger sammen med nogle forhandlinger, som i foraaret blev ført mellem forbundet og gymnasiastbevægelsen om en nærmere forbindelse mellem de to sammenslutninger f. ex. ved at forbundets sekretær — helst en dertil ansat — reiste endel rundt og talte i gymnasiastkredsene landet over. Der skjønnedes imidlertid ikke at være aandelige kræfter for haanden til at foretage et større fremstød, herimod stillede

[1] Foredraget er siden blevet trykt og uddelt til samtlige ved Kjøbenhavns universitet immatrikulerte studenter.
[2] Hans levnedsbeskrivelse ved Louis Petersen anbefales dem, der vil se noget av det smukkeste i vor bevægelse.

forbundets bestyrelse sig overmaade velvillig til tanken for ved første leilighed at realisere de idealer i den antydede retning, som jo var iøienspringende nok. Et første praktiske udslag fik bestræbelserne derved, at sommermødekomitéen formaaede gymnasiastbevægelsens leder sekretær Knud Hee Andersen til at komme til stede ved sommermødet. Det var et lykkeligt greb. De mange russer, der jo for en stor del kom fra gymnasiastbevægelsen, prægede mødet stærkt og vilde næppe have følt sig saa godt hjemme, om ikke de ikke havde mødt en kendt kammerat i «Hee», som baade ved sin frie tale paa skovturen om Danmark og ved et aftenmøde, hvor han talte om «oprigtighed og tillid» medbragte noget af det bedste fra gymnasiasternes sommermøder. — Begge formiddagsforhandlingerne baade den af pastor Johs. Larsen indledede «Hvorledes vinder vi vor bibel?», og den, hvor lægemissionær Frimodt Møller lagde for: «Vort nutidsliv — vort fremtidskald», var meget lidt akademisk, men desmere praktisk præget. Var det ikke fordi ældre akademikere altid bør kunne fyldes av tjenester for deres yngre kammerater, saa vilde denne voksende mangel paa akademisk aand og tone — foruden det stadig stigende antal af mødedeltagere — pege i retning af en deling af mødet, eller i alle fald af deltagerne under selve mødet ved visse emners behandling[1]. Hvad det specifikt kristelige angaar — og det har altid været det altoverveiende ved vore sommermøder — var man noget sparsom med evangeliet. Pastor Prips emne ved mødets begyndelse: «Guds uudsigelige gave» var evangelium uden indskrænkning, men man genkjendte ikke mange af ouverturens motiver i de toner, som fulgte paa. Derved blev disse maaske ikke ringere at høre. Navnlig mindes jeg rektor Conrad Hansens tale om Jesu efterfølgelse. Da han havde talt virkelig ledet av Guds aand i 20 minutter, sagde jeg til min sidemand: «Nu skulde han holde op». Idet samme gik han ned af talerstolen. Det er der for faa, der gør ham efter. — Nogen videre synlig aandelig bevægelse blandt deltagerne — en vækkelse, hvor man søgte hjælp hos andre — blev vi ikke vidne til. Det har vi set mere af de foregaaende aar. Jeg har hørt anført som grund herfor, at der iaar blev talt saa tydeligt at ingen følte trang til nærmere forklaring hos de ældre deltagere. Det er sikkert en falsk forklaring, thi det er jo ikke oplysning, men lægebehandling, medliden, støtte og forbøn man søger i saadanne tilfælde og des snarere, jo tydeligere det er talt. — Nej aanden blæser hvorhen den vil, og den kan ogsaa efter mødet gøre et og andet ord levende for alle dem, der er av sandhed.

[1] Noget der greb alle dybt var krigsfangesekretær pastor Marius Hansens beretning om krigsfangernes trøstesløse liv, og en værdifuld hjælp til bedømmelse af missionskaldets karakter gav. Missionær Alfred Nielsen i et tilforladeligt, for al romantik blottet, men paa sin vis begeistret foredrag.

Det var godt, at mødets sidste sammenkomst blev altergangen i Nyborg kirke. Derved sluttede det paa en værdig maade trods det følgende hurtige opbrud.

Endnu skal omtales en episode, der vil blive staaende med en egen farve i vor erindring, tilfældig, uden forberedelse og hjemløs paa programmet som den var. Det var just paa dette tidspunkt, at en retssag mod pastor Hans Koch i anledning av enkelte udtalelser i hans indlæg mod demoralisationen i pressen lykkelig havde fundet sin formelle avslutning med en bøde paa 100 kr. + 80 i omkostninger at udrede af pastor Koch. Ved aftensbordet om søndagen gav forbundets nye formand cand teol Brodersen udtryk for de kristelige studenters tilslutning til ikke just alle enkeltheter, men helheden i den uforfærdede kamp, pastor Koch havde ført mod usædeligheden og letfærdigheden og den moralske forvirring i vort folk. Pastor Kochs svartale gengives her in extenso:

Mine damer og herrer, danske studenter!

Naar jeg i dag noget uventet er blevet genstand for forskellig opmærksomhed og man nu tilsidst har givet det udtryk i de ord som her blev talt, og som De med saa megen varme har givet Deres tilslutning, saa hænger dette jo sammen med, at en sag, med hvilken jeg har haft nogen forbindelse just paa dette tidspunkt lykkelig har fundet sin formelle afslutning.

I sig selv synes sagen vel at være af ringe betydning, og min insats i den er saa vist ikke stor. Naar jeg dog mener, at der er grund til at henlede Deres opmerksomhed paa, hvad her er foregaaet, saa er det formentlig fordi det har interesse som fænomen. Vi ældre husker den tid hvor man her hjemme fra en vis side drog ud til kamp under devisen: «Bort med troen, for at kærligheden maa seire! Mod dogmet — for moralen!» Men I, de unge, lever i en tid, hvor det ikke er vanskelig at se, at man i de kredse nu — uden i og for sig at have forandret feltraab — er endt i moralsk forvirring, en afsvækkelse af alle sædelige begreber. Denne udviklings karakter er aar for aar blevet mere kendelig; vi skønner også, at skal den fortsættes, kan den kun ende med, at samfundet raadner op. Den slægt, som ikke mere kan gøre forskel paa sandhed og løgn, som ikke tør kalde hor for hor, som ikke evner at skelne mellem gemenhed og retsind, den slægt, som har mistet forstaaelsen for visse det menneskelige livs mest primitive begreber, den slægt er hjemfalden til dommen.

Og her, hvor vi er samlede til de danske kristne studenters møde vil vi blive endnu mere klare over dette forhold ved at betænke et ord, der en gang i en afgørende stund blev talt, nemlig dette: «Hver den, som er af sandhed, hører min røst.» Vi forstaar, at det taber enhver mening der, hvor alle sædelige grundbegreber er gort flydende: men det er min tro, at den slægt, som nu er unge,

vil stille sig mod strømmen. Nu i øieblikket sidder rundt om i aandens verden som forfattere, redaktører og journalister en række mænd og kvinder, der er ganske umyndige aandelige mindremænd, genfærd fra en svunden tid Længe vil de ikke kunne skjule deres afmagt. Men de, som skal bidrage til afsløringen, de som med bedre ret skal tage deres plads, det er eder, de unge, Danmarks kristne studenter!

Derfor glæder jeg mig over deres bifald, takker dem for deres hyldest og haaber paa den dag, der gryr, for dem og dermed for vort danske folk!

Skønt pastor Koch fra flere sider havde faaet anmodninger om at modtage penge til bødens betaling, modtog han helst studenternes tilbud som udtryk for deres tilslutning til hans kamp og «bedre forbundsfæller end kristne danske studenter kunde han ikke ønske sig».

Men tilbage til foreningslivet i det svundne aar. Vi kan ikke blive staaende ved den kvantitative side af sagen Lad den for møderne førte apologi staa ved magt, lad forklaringen paa den minskede tilgang til studiekredsene være aldrig saa træffende — kvantitetens svigten netop paa de punkter, hvor der skal ydes noget, gør os dog mistænkelige. Og mistanken stiger til vished rent subjektivt ved det indtryk, man har af den kristne gennemsnitsstudents kristne personlighed og objektivt ved den fremherskende mangel paa ledere. Den aandelige energi er for ringe. Kvaliteten er — lad os sige det mildt — meget uudviklet Der er ting, som tyder paa, at den er god nok, men den maa befries fra det udflydende og energiløse, den maa bearbeides og spændes, den trænger til fødte leders kyndige haand. Hvor var det et veltalende testimonium paupertatis for os, da vi sidste foraar brød vore stakkels hjerner for at finde en brugelig sekretær, indtil vi fik overtalt en kandidat in spe til at vikariere i det kommende aar. Og hvor meget videre er vi nu? Reserver har vi i all fald ingen af. Ledere skal der til, ledere maa vi bede om, spejde efter og uddanne efter bedste evne. For at være ganske retfærdig maa vi ikke glemme at flere af vore bedste mænd er gaaet ud som sekretærer i krigsfangearbeidet, for tiden 11, saa godt som alle udgaaet fra studenterbevægelsen. (De underholdes af den danske menighed, en af dem cand. theol. Rosting i Frankrig af studenterne). Dette skal tillige nævnes som et glædelig tegn paa initiativ og offersind midt i en tid, der ogsaa indenfor studenterverdenen rummer saa store farer for det modsatte. — En anden grund til bristen paa ledere, men som mangler den foregaaende lysside, er den isolering som den nuværende kurs's mænd maa lide under, idet de er blevet forladt af dem, der var utilfreds med sammenslutningen i 1915 mellem den gamle forening «studenterhjemmet» af 1892 og «Kristelig studenterforbund» af 1910. Nogle trak sig tilbage af konservative

grunde, idet de fandt den nye front for bred med dens kulturelt interesserede flanker, andre af liberale grunde idet de ikke kunde forlige sig med den basiserklæring (en skriftlig positiv kristelig erklæring som betingelse for stemmeret paa generalforsamlingen) som den sammensluttede forening arvede fra kristelig studenterforbund, der just havde skilt sig ud fra «Hjemmet» bl. a. paa dette grundlag. — Iøvrigt har denne basisstrid været os som en mare. Den har lagt sin døde haand over meget fremspirende liv. Den er oprigtig hadet af alle hæderlige medlemmer, og hører man ordet basis udenfor forbundet i pænt selskap, da virker det som en ed i en kirke. Stridens sidste fase er en generalforsamlingsbeslutning, hvor det med 38 stemmer mod 20 (5 sedler var blanke og ca. en halv snes medlemmer stemte ikke) vedtoges at beholde basis. — Vort eneste haab er foreløbig, at vi kan holde interessen for det kristelige arbeide oppe over haandgemænget. I erkendelse heraf har vi i det forløbne semester ladt afholde tre møder, hvor indbydelsen gik ganske paa tværs af den delingslinje, basis eller ikke-basis danner. Denne delingslinje er nemlig ikke længer paalidelig som veileder m. h. t. kristelige kvalifikationer. Indbydelsen udgivet gennem vort blad til de medlemmer der er arbejdsdygtige og selvstændige kristne og dem, der ønsker at blive det». Hensigten med møderne var «skabelse og befæstelse av kristelig fællesfølelse»

Ved det første møde indledes om «Vort egentlige maal», ved det andet om «Forudsætninger for at faa den Helligaand» og ved det tredie om «Forberedelsens betydning for kristelig arbeide». Der var vel gjennemsnitlig mødt et halvt hundrede stykker hver gang, luften var lidt friskere end ved tidligere raadslagninger af den art, og man har sikkert ikke feilet, naar man har besluttet sig til i fremtiden at gaa videre ad den betraadte vei.

Det er muligt, at den af krigen afbrudte forbindelse med udlandets studenterbevægelse har foraarsaget en nedgang i aandelig krafttilførsel. Men saa har vi sagt som en gang før i Danmarks historie: Hvad udad tabtes, skal indad vindes. Vi har i aar ikke blot talt om tilslutning til den levende menighed herhjemme. Vi har praktiseret det. I fastelavn foretog vi en snes stykker, en udflugt til Græsted i Nordsjælland, hvor vi blev indkvarteret hos indremissionsvenner deroppe og havde vore møder sammen med dem. Alle, som var med, havde stort udbytte af turen. I pinse arrangerede vi ved siden af vort ordinære pinsemøde i Haslev, hvortil tilgangen hurtig blev for stor, endnu en sammenkomst i Hyllested, hvor vi ligesom i Græsted blev indkvarteret hos samfundet og havde et par uforglemmelige dage, hvor vi baade blev mødt med hvas kritik og stor kærlighed Begge dele voksede vi ved. Tør jeg her udtale det haab, at denne begyndende sambaandsbevægelse maa vokse med aarene baaret frem af dem, der har oplevet dens velsignelser, og tør jeg samtidig anbefale den til overvejelse hos vore

kristne studenterkammerater i de andre skandinaviske lande? Men de er maaske allerede i gang dermed? Det er vort haab, at der af disse forskellige forsøg paa at skabe kristelig samfundsaand skal fremgaa en stab af solide arbeidende medlemmer, der saa igen kan fostre ledere d. v. s. mænd der har Guds aand i et saadant maal, at de kan blive tjenere for mange.

Men indtil da er bønnen vor fornemste gerning og vor stilling den ydmygt ventende.

p. t. Hyllested pr. Dalmose august 1911.

Carl Lund,
Sekretær i det forløbne aar.

NORGES KRISTELIGE STUDENTER-BEVÆGELSE 1917—1918.

Norges kristelige studenterbevægelse er navnet paa landsorganisationen av studerende ungdom. Den hadde tidligere det forfærdelige navn: Norges studerende ungdoms kristelige forbund. Men paa generalforsamling sommeren 1917 fik den det noget rimeligere navn. Landsorganisationen omfatter en række lokalforeninger ved universitetet, gymnasier, lærerskoler, ved Norges landbrukshøiskole og en for studenter bosat i Bergens by. Den største forening er Norske studenters kristelige forbund i Kristiania, som er en lokalforening og ikke betegnelsen for den samlede institution, hvad navnet lokker mange til at mene.

Det er forresten mangen gang vanskelig endog for kjendtfolk at holde de to institutioner fra hinanden. De har fælles sekretær, og Norske studenters kristelige forbund er i den lykkelige besiddelse av en større gaard i Universitetsgaten, som økonomisk støtter hele bevægelsen.

Norske studenters kristelige forbund kunde ifjor flytte ind i store prægtige nyindredede lokaler i denne gaard Og i disse lokaler er der nu et sterkt pulserende studenterliv. Der er forsamlingslokaler og læseværelse for studenter, og der holder den akademiske dyrtidskomite sin middagsbespisning. Optil 400 studenter spiser daglig middag i vore lokaler. De fleste studenterforeninger leier lokaler til sine møter der, og nu da Det norske studentersamfund har solgt sin egen gaard, skal det ha sit kontor hos os

Hvad foreningslivet angaar, saa kan man vel si, at der hverken kan spores synderlig fremgang eller tilbakegang. Medlemsantallet er vokset ikke saa lite, siden vore nye lokaler blev tat i bruk. I forrige høstsemester var der ikke langt fra 300 semesterbetalende medlemmer, fraregnet «Gamle venner», en selvstændig institution for dem, der ikke længer er aktive studenter. Regner man saa, at der ved universitetet gjennemsnitlig studerer 15—1700 studenter, saa maa man si, at tilslutningen ikke er saa værst.

Søkningen til møtene er heller ikke at klage paa Særlig har det vist sig, at mange har været tilstede ved de opbyggelige møter, som avholdes hver 14de dag. Der bydes der intet andet program end en opbyggelig tale. Der er ingen festlig tilstelling, ingen musikalsk underholdning som trækker. Vi begyndte forrige høstsemester regelmæssig at avholde slike møter, og det har været en stor glæde at se, hvordan de har slaat an.

Men tilgangen til bibelstudiekredsene og til kredsene til studium av missionen og det sociale spørsmaal har ikke øket med det økede medlemstal. Og lettere er det heller ikke blit at faa medlemmerne til aktivt at delta i Forbundets forskjellige virksomhetsgrener. Det er saaledes næsten haabløst at holde vort foredragsutvalg igang, og faa ser sig istand til at hjælpe byens prester i deres menighetsarbeide. Man skal forresten ikke se for mismodig paa, at tilstanden er denne. Studiet til krigseksamen, med dyrtidsmiddag og aftensservering paa universitetet til 30 øre pr. kuvert, levner ikke megen kraft til socialt arbeide. Krigen har ogsaa paa andre maater virket ikke saa lite paa vort arbeide. Den lange militærtjeneste holder mange av vore medlemmer vække fra foreningslivet, og de dyre priser og de vanskelige ernæringsforholde fik os iaar til at opgi vort studentermøte For at bøte noget paa dette indbød Forbundets styre 40 av de mere aktive medlemmer til et lite møte paa Haakenstad pensionat i paasken. Det var et møte, eller en sammenkomst uten ovationer. Programmet fulgte «den stille ukes» program. Og selv om det var et møte i den stille uke, tror jeg det virket efter sin hensigt. Det blev allikevel til noget av den stille uke for deltagerne. Om kvelden samledes vi alle i pensionatets salon til fælles samtale. Særlig mindes jeg paaskeaften, da talte vi sammen om den betydning Jesu Kristi kors hadde for vort religiøse liv.

Studenterforbundet har det sidste semester hat den skjæbne at bli en av aarsakerne til en skarp strid, som kan faa mange konsekvenser. Repræsentanter fra de forskjellige missionsselskaper i vort land blev i 1910 enige om at slutte sig sammen til «Norges missionsstudieraad» med det særlige formaal at fremme kjendskapet til missionen dels gjennem studiekredser, dels gjennem missionssommerskoler.

Norske studenters kristelige forbund fik ret til at vælge en

repræsentant til dette raad, da det gjennem «Akademiske frivilliges missionsforbund» sender ut missionærer. Forbundets repræsentant i alle disse aar har været den mand som vel maa sies at være den mest kyndige missionsvidenskabsmand, vi eier, overlærer cand. real. Ole Olden.

Paa missionssommerskolen paa Gjøvik sommeren 1917 holdt overlærer Olden et par foredrag over emnet «Komme dit rike», hvor han gjorde sig til talsmand for en mere social kristendomsopfatning, noget i den retning som kanske læserne kjender den av schweizerteologene Ragaz's og Kutter's skrifter. Det varte ikke længe før enkelte fandt ut, at Olden i disse foredrag ikke hadde hævdet den fulde og hele kristendom. Dog gjaldt ikke indvendingene saa meget hvad Olden hadde sagt, som hvad han ikke hadde sagt. En indsender i et lite blad som heter «Kineseren» var den første som vakte motion og stillet Olden ind i de liberale teologers række.

Ved nytaarstid 1918 var Oldens funktionstid utløpet, og Studenterforbundet fik fra missionsstudieraadet en skrivelse om at vælge en ny repræsentant.

Studenterforbundet svarte med at gjenvælge overlærer Olden.

Saasnart vort valg var gjort bekjendt, begyndte urolighetene. Kinaforbundet, det mindst kirkelige og mest aggressive av vore missionsselskaper, meldte sig ut av raadet, da det ikke vilde ha en liberal «teolog» i sin midte. Studenterforbundet blev fra forskjellig hold betydet, at det maatte vælge en anden repræsentant for at samarbeidet kunde fortsættes, men Forbundet vilde ikke forandre sit valg av taktiske grunde. Paa grund av meget press fra disse forskjellige hold, og fordi Forbundet var det mest ungdommelige og det mindste av de repræsenterte missionsselskaper valgte det den stilling, at det ikke vilde dessavouere en av sine mest trofaste medlemmer, men hvis en sprængning av raadet kunde undgaaes, kunde vi som selskap melde os ut hvis det blev ønsket.

Dette tilbud blev den 16de juni med 4 mot 3 stemmer mottat av missionsstudieraadet, men med en saadan motivering, at det faktisk blev studieraadet som ofret Olden.

Men nu begyndte striden for alvor. De 3 repræsentanter som tok Oldens parti vilde ikke bøie sig for beslutningen men forlot selv raadet. Senere har ogsaa Det norske missionsselskap, det største av vore selskaper, trukket sig tilbake. Og dermed maa Norges missionsstudieraad sies at være oplost. I den kirkelige presse har saa striden fortsat, og den holder endnu paa.

Sin største interesse har striden derved, at partigrupperingen er blit en helt anden end den gjængse. Partiparolen er ikke konservativ eller liberal Skillelinjen gaar helt anderledes end den pleier. Redaktøren av det konservative organ Luthersk Kirketidende, professor Chr. Ihlen, har været den mest ivrige forsvarer av Olden, den kraftigste motstander av majoritetens taktiske hei.

syn. Derved er der blit noget forjættende over striden. Det er noget forjættende at folk tænker og føler som mennesker og ikke som partislaver.

Norges kristelige studenterbevægelse har bare en nyhet at melde. Da tidene blev saa vanskelige, da jorddyrkningsfeberen grep saa mange i vaar, besluttet studenterbevægelsens styre at omlægge alle stevner for mandlige gymnasiaster til landbrukslag av gymnasiaster. Paa Jæderen og paa Oplandene har 3 lag været i arbeide, dels med nydyrkning og dels med indhøstning. Noget av stevnenes karakter blev bevaret ved at deltagerne bodde sammen under ledelse av studenter og kandidater. Søndagene og aftenene efter endt arbeidsdag bevaret da noget av sommermøtenes karakter.

Det blir for langt at skrive om betydningen og farene ved denne omlægning. Men at det iaar var det rigtige at gjøre, som vi gjorde, føler jeg mig helt forvisset om.

Norges kristelige studenterbevægelse har en vældig opgave i vort folk. Det gjælder bare at styre ret. Men blir der blandt bevægelsens ledere mere av det sind: Ske ikke min vilje, men Guds, saa skal det magte sin opgave.

Arne Fjellbu.

SVERIGES KRISTLIGA STUDENTRÖRELSE LÄSÅRET 1917—1918.

Det är väl ej för mycket sagt, att det var med en känsla av svikna förväntningar, som den kristliga studentrörelsen i Sverige ingick i det nya arbetsaret. Sommarmötenas betydelse sásom utgångspunkter för nya insatser av trosglädje och arbetskraft kan svårligen överskattas, och såväl planläggningen som det preliminära programmet för det stora nordiska studentmötet med reformationsminnet som samlingspunkt hade med skäl väckt de största förhoppningar om en rik behållning både för det egna arbetet och för förbindelsen med broderförbunden i Danmark, Norge och Finland. Och nu hade alla dessa ljusa förhoppningar förflyktigats, i det olösliga provianteringssvårigheter tvungit oss att återkalla inbjudan till mötet. Också det ena av de båda planerade gymnasist- och studentmötena hade av liknande skäl måst inställas.

Det var emellertid åtskilliga stora frågor, som krävde en snar lösning, och redan vid höstterminens början samlades därför studentrörelsens styrelse till ett sammanträde i Stockholm, den 8—9 sept. Då hindren för att anordna ett nordiskt möte i Sverige icke sago ut att kunna undanröjas, förän en ändring inträtt i det politiska tillståndet i Europa, beslöt man att i stället inrikta sina ansträngningar pa att atminstone fa till stånd ett nationellt svenskt *studentmöte* sommaren 1918. Och när detta skrives, återstår foga mera än en vecka innan denna plan skall bli verklighet. Tidsförhallandena ha nödvändiggjort en stark begränsning av deltagarantalet, men programmet har lagts så, att det skulle vara ägnat att intressera även andra än dem som redan äro medlemmar av studentrörelsen. Sålunda förekomma diskussioner om: «Problem i nutida svenskt universitets- och studentliv», «Demokrati och folkuppfostran» och «Religiös auktoritet». Bland föredragen märkas indledningsanförande av ärkebiskop Söderblom om «Evangelisk katolicitet», «Ångest och skuldmedvetande i det normala och sjuka själslivet» av doktor J. Billström, «Kristendom och naturvetenskap» av domprosten Pfannenstill och «Dödens mening» av rektor Björkqvist. Mötet hålles i Sigtuna.

Så länge — 11 månader — skulle vi emellertid ej behöva vänta på ett studentmote, om ock i annan form. Bland de frågor, som förelades styrelsen till avgörande vid det ifrågavarande tillfället, var nämligen också ett förslag om anordnande av en *akade-*

misk missionskonferens i Uppsala redan samma höst. Det kunde ju synas tvivelaktigt, att ett så omfattande företag skulle kunna hinna ordnas på så kort tid, men de tre förslagsställarna, missionssekreterarna G. Österlin, S. Alm och Ruth Nathorst, åtogo sig den praktiska arbetsbördan, och den varma tro och iver, som låg bakom initiativet, firade en vacker seger. Konferensen kom icke blott till stånd, 7—10 nov., den blev också ytterst talrikt besökt. Deltagarna voro över 500, av vilka c:a 300 akademici från samtliga universitetsstäder. Och med avseende på sitt innehåll blev den för deltagarne en enastående upplevelse. Bland talare vid konferensen må framhållas ärkebiskop Söderblom, professorerna A. Kolmodin och E. Rodhe, Uppsala, samt E. Nyström, Peking, missionärerna Westling, Palmaer, Folke och Blomstrand, docenten Lindblom och regementspastor Lindeberg.

Den 9—11 jan. 1918 hölls å Sigtunastiftelsen ett *ledaremöte,* besökt av ett 40-tal representanter för det aktiva arbetet bland studenter, gymnasister och seminarister. De ämnen, som därvid voro föremål för behandling, voro «Vår rörelses ansvar för missionsintressets väckande och utveckling bland akademici», «Den sociala frågans behandling inom våra studentförbund» och «Studentrörelsens praktiska arbete; dess närmaste uppgifter». I samband med ledaremötet höll studentrörelsens styrelse sitt ordinarie sammanträde, varvid till ordf omvaldes d:r Karl Fries och till v. ordf. efter professor Billing, som ej längre kunde kvarstå, nyvaldes docenten K. B Westman. Såsom studentrörelsens sekreterare inträdde vid årsskiftet fil och teol. kand. pastor Harald Bergentz, Lund, och vid ledaremötet framförde ordf. studentrörelsens tack till den avgående sekreteraren, pastor Per Hasselrot, för hans mångariga och uppoffrande arbete i dess tjänst.

Uppsala Kristliga Studentförbund har under läsåret arbetat under vanliga former med dels större möten för hela förbundet eller för studenter i allmänhet, dels regelbundna sammankomster av underavdelningarna, Lördagsföreningen, Studentmissionsföreningen, Kyrkliga Frivilligkåren, Uppsala Kvinnliga Studenters Kristliga Förening, teologgruppen och humanistgruppen. Föredragshallare och ämnen som därvid förekommit, ha varit följande: Professor B. Morgenstierne, Kristiania: «Værnet om vor Ungdom», «Gjælder den almindelige Moral ogsaa Staternes Handlinger?», fröken Ruth Nathorst: «Svenska missionsuppgifter i Östern», docenten T. Andrae: «Kamratliv och karaktärsdaning under studentåren» (vid recentiorsafton), pastor K. Ekman: «Det kyrkliga arbetet för manlig ungdom», rektor M. Björkqvist: «Guds nu och vårt nu» och docenten J. Lindblom: «Guds här och vårt här» (vid reformationsfest den 27 okt.), docenten E. Linderholm: «Kyrkan och framtiden», fröken Stanni von Engeström: «Livet i de österikiska fånglägren», fröken Elsa Karlsson: «Agnes Rothe» och cand. theol.

Svend Hauge om det kristliga studentförbundet i Köpenhamn, kyrkoherde Bolling: «Prästens uppgift vid ett arbetaresamhälle», docenten Andrae: «Trosliv och sanningskrav», sognepræst Hans Koch, Köpenhamn: «Modern Religiøsitet og Nutids Kristendom», docenten J. Lindblom: «Vad är kristendom?» En diskussion om kristendomsundervisningen i skolorna har inletts av prof. Knut Kjellberg, Stockholm. En social föredragsserie har anordnats med föredrag av rektor Beskow om studenternas sociala ansvar, av kyrkoherde H. Isberg om «En hemmets fiende» och av pastor A. Wiren: «Varför stiger brottsligheten under kriget?» Akademiska andaktsstunder hava även hallits, bland vilka en av sognepræst Hans Koch. — Medlemsantalet har varit c. 300. Förbundets ordförande var under h. t. fil. kand. Hj. Lindroth, under v. t. teol. kand. G. Carstensen, sekreterare under hela läsaret teol. stud. Sven Solén. Vid slutet av v. t. valdes för det kommande aret till ordf. teol. kand. Kåre Johansson och till sekr. teol. stud. E. Öhnell. — Uppsalaförbundet och hela studentrörelsen har under höstterminen 1917 drabbats av en stor förlust, da pastor Harald Akselsson, tjänstgörande i Göteborg, genom en olyckhändelse plötsligt bortrycktes. Sistlidna vårtermin har förbundet förlorat en annan av sina mest hängivna medlemmar, förutvarande v. ordf. fil. kand. C. E. Bernander, som stupat i Finland.

Lunds Kristliga Studentförbund började sitt arbete med novitieafton, da professor S. Ribbing talade om karaktärsdaning under studenttiden En diskussion om studenternas ställning til missionen har inletts av fröken Nathorst och pastor Österlin. Föredrag höllos under h. t. av docenten Andrae om «Det moderna syndmedvetandet», docenten Hilma Borelius: «Studentförbundets uppgift», prof. Lehmann om gamla seder och föreställningar i samband med julen (vid julfest), under v. t. av fil. d:r Lydia Wahlström: «Kristendomen och kvinnofragan», prof Lyder Brun, Kristiania: «Bibelen som vei til Gud», pastor Anshelm: «Missionärer utgangna ur Lunds studentkretsar», biskop L Lindberg: «Vår kyrkas väg», prof. G. Aulén: «Det nya koralboksförslaget» och sogneproest C. Skovgaard-Petersen: «Kristelig bestemthed». En *offentlig* föredragsserie har som vanligt under varen anordnats. Talare voro därvid prof. Lehmann: «Kristendomen och det sköna», docenten Borelius: «Kristendomen och personlighetslivet», pastor S. Thysell: «Kristendomen och nutidens sociala liv», samt teol. d:r Fr. Krarup, Sorø: «Kristendom og Livsanskuelse». — Universitetspredikningar ha hallits av kyrkoherde Stadener, rektor Beskow, prof. Lyder Brun, biskop Lindberg och kyrkoherde Lewan. Vid avslutningssamkvämet i maj talade kyrkoherde A. Lysander om: «Svenskt församlingsliv i Amerika». — Bibelstudier ha regelbundet hallits och varit talrikt besökta och synnerligen givande. — Medlemsantalet är c 210. Ordf. i förbundet har varit pastor Fredrik Sjöberg, sekr. under

h. t. teol. stud. Gunnar Celander, under v. t. fil. kand. Gustaf Petersson. För nästa läsar har valts til ordf. fil. kand. Thure Petersson. Sekr. kvarstår.

I *Stockholms Kristliga Studentförbund* ha förekommit föredrag av docenten Petander om «Det religiösa nutidsläget», doktor C. Löwenhielm: «Studieår och livsuppgift» (vid recentiorsfest), fil. d:r Olof Rosén om Rathenaus bok: «Kommande tider — kommande ting», pastor S. Alm: «Sverige inför missionens krav», fröken Nathorst: «Missionsmöjligheter och missionsuppgifter i Kina», teol. lic. T. Bohlin: «Några drag ur Søren Kierkegaards personlighetsutveckling», rektor Beskow: «Viktor Rydberg och den sociala frågan», rektor Björkquist: «Guds nu och vårt nu», pastor A. Lutteman: «Bönens makt» (dagen före studenternas bönedag), pastor B. Jonzon: «En kristen människas frihet (med diskussion), rektor Waerland: «Materia och ande», rektor A. Bruno: «Lidandets mening», docenten O. Holmdahl: «Står kristendomen under utvecklingens lag?», pastor S. Westman: «Personlighetsvärde och personlighetsansvar», fil. kand. L. Bäckström: «Birgitta», docenten Petander: «Samfundsliv och sanningskrav». — En vårutfärd anordnades i maj. — Medlemsantalet är c. 140. Ordf. har varit notarien fil. kand. Lennart Bäckström, sekr. fil. mag Josef Lindberg, vilka vid vårterminens slut båda omvaldes.

Göteborgs Kristliga Studentförbund har haft föredrag av hovpred. Rundgren: «Luther som psalmdiktare», teol. lic. H. Falk: «Luther och Bibeln», missionären D. Landin: «Svensk mission i Kina», prof. Lehmann: «Søren Kierkegaard», fil. lic. B Hegardt: «Pascal», fil. kand. Elof Åkesson: «Religionens livsfråga», pastor teol. lic. B. Jonzon: «En kristen människas frihet», pastor teol. lic. K. Fredell: «Religion och sedlighet», docenten Linderholm: «Statskyrkans nuvarande läge» — «Lägets krav och uppgifter», d:r Karl Fries: «Studentvärldsförbundets nuvarande läge», prof. S. Michelet, Kristiania: «Kristendomen och Demokratien», fröken Elsa Karlsson: «Kvinnans ställning i det moderna Kina». — Bibelstudier ha regelbundet hållits. — Medlemsantalet är c. 70. Ordf. har varit fil. kand. Elof Åkesson, sekr. fil. kand. S. Brodén.

I samtliga förbund har studenternas böndag högtidlighållits med andaktsstund, då tankarna samlats kring studentvärldsförbundet, och gemensam nattvardsgång.

Studentrörelsens gymnasistarbete — *Sveriges Kristliga Gymnasiströrelse* — har med det gångna läsaret tagit ett betydelsefullt steg framåt, i det från och med det nämnda styrelsesammanträdet i sept. *trenne* resesekreterare äro fast anställda, en för det uppsvenska, en för det sydsvenska arbetsområdet. Tack vare denna utvidgning kan numera varje läroverk besökas två à tre gånger på läsåret, och resultatet av detta intensivare arbete börjar redan kunna skönjas. Så ha inom sydsvenska avdelningen tre nya gym-

nasistförbund kunnat bildas, och liknande är förhallandet inom den uppsvenska. Sommaren 1918 ha ej blott tva stora gymnasistmöten hållits, det sydsvenska vid Bergqvara, det uppsvenska vid Österby, utan även ett mindre för Norrland pa Ulvön — ett pa grund av de langa avstanden länge närt önskemål. Den gemensamma planläggningen av arbetet har som hittills legat hos Gymnasistrådet, vars ordf. varit teol. lic. S von Engeström och sekr. fil. och teol. kand. John Rönström. Resesekreterare ha varit fil. kand. Teodor Carlsson och fil. kand. Paul Ternstrand.

Sveriges Kvinnliga Student- och Gymnasiströrelse har under aret vidgat sin krets, i det även sammanslutningar vid de högre lärarinneseminarierna ingatt i organisationen. I samband därmed har den ändrat sin benämning till: *Sveriges Kvinnliga Studerande Ungdoms Kristliga Förbund* Dess ordf. har under aret varit med. kand. fru Andrea Andreen-Svedberg, som nu efterträdes av teol. kand Magda Wollter, dess sekreterare, som tillika är resesekreterare, teol. kand. Elsa Karlsson. Den har under sommaren anordnat ett kvinnligt gymnasistmöte vid Fogelstad i Södermanland.

Arbetet vid folkskoleseminarierna — *Sveriges Kristliga Seminariströrelse* — har vunnit livlig anslutning. De kvinnliga seminarierna ha besökts av fröken Elsa Karlsson, för de manliga har däremot ingen resesekreterare varit fast anställd. Gymnasistresesekr. ha vid tillfälle besökt seminarierna, och under höstterminen gjorde missionären D. Landin en föredragsresa till samtliga manliga seminarier. Verkställande utskottet har till ordf. haft pastor Lutteman, till sekr. pastor B. Jonzon. På grund av livsmedelssvarigheterna kunde endast ett av de tva seminaristmöten, som planerats till i sommar, bli av. Det hölls i Mörrum och hade c. 170 deltagare. Nästan lika manga till hade anmält sig men ej kunnat mottagas.

Ett sammanhållande band mellan de kristliga sammanslutningarna vid universitet, gymnasier och seminarier är tidskriften «*Uppåt*», som utgives av studentrörelsen och redigeras av fil. kand. K. J. Ewertz, Lund. Dess prenumerantsiffra nådde i februari 2000talet och torde nu vara på god väg mot det tredje tusentalet. Fran och med 1918 utkommer den för kalenderar (i stället för ss. tidigare för läsar) med ett n:r i manaden under ferierna och två under terminerna

Sedan 1911 ha av studentrörelsen anordnats *sommarmöten för arbetare och studenter*, savä1 manliga som kvinnliga. I sommar har ett kvinnligt sadant mote hallits vid Fogelstad och omfattats med stort interesse.

Sveriges Kristliga Studentrörelses bokförlag, som under året överflyttat från Uppsala till Stockholm, har fortsatt sin verksamhet med utgivande av ett flertal storre och mindre skrifter. Det forestås sedan sin tillkomst av pastor Per Hasselrot.

5 august 1918.

J. Rönström.

AANDSVILKAAR I NORGE.

Foredrag i Det norske Studentersamfund i april 1918.

I.

Krigens virkning.

Paa mange maater har vi faat vidnesbyrd om at krigen har virket en sand omveltning i menneskenes tankegang.

Vi har set Europas socialdemokrati med smerte gaa til erkjendelsen av at det hadde gjort sig skyldig i en stor feilvurdering og en stor forsømmelighet. Krigen har — for at citere professor Kohts ord i slutten av hans bok «Socialdemokratie» — «synt at staten hadde mykje djupare grep i folka enn mange hadde trudd, — at han hadde vidare gjerning og rikare evne i det økonomiske live enn syndikalistane hadde forkynt. Den antinationale tanken dei hadde halde uppe, har maatt vike for ny fedrelands-elsk og nasjonalkjensla, og jamvel syndikalistar har sanna, at ein kann ikkje heilt rive stat og nasjon, korkje i tanken eller i live.»

Vi har set fredsmægleren og fredsdoktoren — honoris causa — Theodore Roosevelt — vise tænder alt i første krigsaar, for senere at bli grepet av sandt krigsraseri.

Vi har set Tolstojaneren Chr. Collin slaa paa sverdet og i stadig varmere ord tale forsvarets sak.

Smaa og store forvandlinger hos smaa og store mænd. Og i virkeligheten kom forvandlingen i større eller mindre grad hos os alle. Om ikke anderledes, saa dog slik at man efter fredsbruddet ganske merkbart maatte flytte grænsene for det man ansaa mulig eller tænkelig.

Men langt mere indgripende er den omvurdering, som har traadt ind i krigens 2det, 3dje og 4de aar.

For det første har nu alverdens socialdemokrati faat mægtig trøst for sit store nederlag i 1914. For under borgfreden det har holdt, har en hel del av dets tanker naadd statsmæssig virkeliggjørelse, samtidig som krigen har gjort klassemotsætningen bitrere og klassekampen mere selvfølgelig.

Den provisoriske socialisme eller «krigssocialisme» som er fremkaldt ved prisstigning og flaaeri, ved hele den financielle krise og ved knaphet paa ernæringsmidler og raastoffer, har grepet dypt ind i samfundslivet. «Alt dette er ren og uforfalsket socialisme», kunde professor Edv. Bull skrive alt i 1914, «og allikevel er der næsten enighet. Selv «næringslivets mænd» nøier sig med at knurre i krokene, og uten nævneværdig motstand praktiseres det i dette øieblik saa meget virkelig socialisme her i landet, at ingen for to maaneder siden kunde ha tænkt sig muligheten av det.»

Kunde slikt sies høsten 1914, saa maatte ordene være langt sterkere skulde de ramme forholdet nu. Ingen borgerlig har i sine uhyggeligste feberfantasier kunnet drømme om en saa voldsom gjennemførelse av socialistisk samfundsordning som den han nu er vidne til. Og ingen troende socialist har vaaget at haape paa en saa greit socialiserende tankeføring hos borgersamfundet som den nu almindelige.

Derfor kan Halvdan Koht forkynde: «Sume folk har sagt at krigen har vore den store fallitten for socialdemokratie; tryggare er det aa segje at han har vore ein stor fallitt for privatkapitalismen.»

Det maa jo nemlig være klart at denne «provisoriske krigssocialisme» betyr noget mere end en rent foreløbig nødhjælp. For det første kan man nok med velbegrundet nyfikenhet imøtese den fredens dag, da formentlig hele det statssocialistiske apparat skal avvikles. Det blir nok ikke rent litet som blir staaende med blivende værd. Og det kommer til at koste strid hver gang man vil lægge de provisoriske institutioner bort.

For det andet — selv om hvert eneste gran av krigssocialismen mot formodning skulde forsvinde, saa har den dog hat værd som en stor socialistisk general- og arrangementsprøve for aapne dører med en verden som nyfikent publikum. Og den socialiserende tankegang har faat livskraft.

Efterhvert som statssocialismen har grepet om sig, har vi set det internationale socialdemokrati stadig sikrere finde sig selv igjen.

Vi har ialfald i 1917 set den riksdagsgruppe økes som tar avstand fra erobringskrigsmaal og nye krigsbevillinger;

vi har set tilsvarende træk i underhuset og kamret. Og det er klart at det har været pasnegtelse og præventive forholdsregler fra den krigførende stats side som har hindret fredsvenlige socialister fra krigslandene i at møtes til raadslagninger om fællesaktion.

I de glimtvise indblik vi har faat i tilstanden paa de saakaldte «hjemmefronter», har vi vidnesbyrd om krigstræthet hos den store befolkning, og økende principiel krigsmotstand fra de overbeviste socialisters side. Her stod ved aarsskiftet de tre store europæiske krigsmagter omtrent paa samme trin.

* * *

Selvsagt har vi set stik motsatte foreteelser. Vi har oplevet at fredsmillionæren Ford er blit krigsmillionær. Vi har set præsident Wilson i mislykkede fredsbestræbelser bli stadig længere i ansigtet, indtil han opgav sit standpunkt om at «ingen bør seire», og tok parti for en bestemt seier.

La os saa se mere specielt paa vort eget land. Jeg maa minde om en bestemt situation i vort nationale liv i tiden like før fredsbruddet: en under ganske ihærdig agitation vaaknende vilje til forsvar. Hvor egte bevægelsen var, er ikke godt at si; paa mig personlig gjorde den indtryk som noget sekundært, litt underbrukagtig ved siden av den rikere nationale utfoldelse vi var vidne til i vort nærmeste naboland, hvor bevægelsen var ældre.

Ihvertfald var den tilstede ogsaa hos os.

Efter den storeuropæiske krise 1911 tok den til Først var det nogen dygtige sjøofficerer som stod i spidsen, det var jo sjøforsvaret som skulde være landets vern. Tanken om en europæisk flaatekrig med eftertragtet operationsbasis paa Norges kyst gjaldt som ufeilbart dogme. Sterkere fart tok agitationen aarene efterpaa, en bok av oberstløitnant Christensen virket meget, frivillige bidrag strømmet ind, en mængde forsvarsforeninger kom istand.

Professorer, forretningsmænd, officerer, skolemestre, studenter og pikeskoleelever arbeidet for forsvaret, og en mængde damer laget enkeltmandspakker.

Saa kom august 1914 og krigen

Det første krigsaar stod bevægelsen paa høiden. Aaret

virket som de andre krigsperioder vor hjemlige forsvarsbevægelse hadde gjennemlevet: Tripoliskrigen og Balkankrigene. Nye erfaringer kom agitationen tilgode. Og den fik to nye momenter som blev utnyttet med flid: de europæiske socialisters nationale holdning og Belgiens skjæbne.

Vi husker den store og skjæbnesvangre rolle forsvarsspørsmaalet spilte ved stortingsvalget 1915. Og ogsaa senere gir agitationen sig utslag; et av de værdifulde var den greie og populære bok «Fædrelandet», som dr. Hjalmar Christensen og amtmand Christensen utgav sammen i 1916.

Det er ogsaa først efter den tid man kan spore et slags nationalt sammenbrud hos os. Naa, uttrykket er med vilje valgt for sterkt, fænomenet kan ikke tegnes med sikre konturer; men enkelte symptomatiske foreteelser og enkelte virkende aarsagsmomenter ligger i dagen.

Det er blit forholdsvis stille om forsvarssaken. Det kan rigtignok ha sin naturlige aarsak i en enkelt erkjendelse av at byrden blir for stor. Samtidig som man maa la millioner gaa til et nødvendig nøitralitetsvern, kan man ikke gjøre sig haap om at holde sig a jour i militærvæsenets forskjellige grener. Saa fuldstændig omveltende er den nuværende krig m. h. t tekniske hjælpemidler og endeløse pengeofre, at en liten stat har ringe utsigt til at opnaa et endog bare nødtørftig forsvar ved overkommelige ofre. Gang paa gang vet vore militære utsendinger at berette om forandringer — i klædning, utrustning, vaaben, øvelsesmaate og alle slags forbedringer. Vi maa rigge os til paa nyt med underlige plag likefra hjelm til gasmasker, vi maa skaffe os signaleringsapparater og skyttergravsredskaper og luftkrigsvaaben. Tilslut sier det stop av sig selv. Og resignationens aand brer sig. Man lar andre hensyn gaa foran forsvarets, man bruker øvelsesavdelinger til vedhugst og potetsjau; man ber formelig om undskyldning for ogsaa at maatte holde dem til uproduktivt arbeide. Vi ser forsvarets tidligere varme talsmænd stemme for sløifning eller ialfald lempning paa aarets vaabenøvelser. Og vi ser vore sultelønnede officerer skarevis ta avsked: nogen gjør det av næringssorger, fordi øvelsestidens længde hindrer dem i at erhverve de biindtægter de trænger for sine familiers underhold; andre gjør det av mere ideali-

stiske grunder; de synes at glansen gaar av forsvaret, — det var ikke for at hugge ved og ta op poteter de valgte sin militære livsvei.

Og en virkende aarsak kan ogsaa det være at de merker at menneskenes sind litt efter litt vender sig fra et nationalistisk forestillingssæt, denationaliseringen er begyndt.

I krigens første aar var det en av vore mest kjendte fredsforkyndere, en som regner fred for det absolut bedste baade socialt, kulturelt og storpolitisk, som tegnet et fremtidsidealbillede av Europas forenede stater. En god del medmennesker vægret sig ved at ta tanken alvorlig. Og da det Fordske korstog julen 1915 drog over den neutrale verden, var det ikke bare fordi man syntes det hele væsen var vel meget præget av amerikansk naivitet og anstaltmakeri, man tok avstand og drog litt paa smilet, — men ogsaa fordi tanken paa en varig fred ikke helt var modnet hos en selv. Det hele kom litt paa tvers av den forsvarstanke som ikke uten held var søkt indarbeidet herhjemme.

Men efter at den ledende ententemagts mest fremstaaende leilighetstaler, Lloyd George, i sin anerkjendelsesværdige iver for at fastslaa det principielle skille mellem tyskerne og de allierte — rigtignok i ubestemte og meget vekslende uttryk — har nærmet sig til ideen om et nøiere baand mellem Europas stater, har de denationaliserende kræfter faat vand paa sin mølle. Det er nemlig saa i et parti naar lidenskapene er med, at en uttalt mening paa sin vei fra føreren til hans tilhængere i partiets periferi utvikler sig i samme progression som et rygte: en fjær blir til fem høns. De nøitrale ententevenner er saaledes mere tyskerhatere end ententefolkene selv. Og naar føreren i ententelandene drar den nationale begrænsnings værd i tvil, saa trænges ikke mere for at hans fjernere tilhængere blir nærmest kastrerte i nationalistisk forstand.

For den som ikke har været helt tilbøielig til at sverge til Lloyd Georges ord, har *magisteren* været nær forhaanden, idet mr. Wilson i meget vederheftig tone har sanktioneret og understreket.

At en væsentlig meningsforskyvning er foregaat ad den

her nævnte vei, er hævet over tvil, især i et land som vort hvor ententebeundringen har naadd meget store kredser.

Men der gives mange andre veier. Krigen har under et stadig sterkere maskinelt præg trukket ut, tegnet længe til endeløshet. Mange øinet ingen utgang, uten den som er angit i det kjendte ord om at «den næstsidste ententemand skal dræpe den sidste boche» og saaledes med blandede følelser beholde valen. Det hele syntes at være blit en kjæmpemæssig meningsløshet. I bevidstheten arbeider en trang til at gripe ondet ved roten, til at fjerne selve forutsætningen for krigersk optræden; — og dermed gaar det paa nationalitetsværdiene løs. Den vei er blit vel optrukket i det sidste aar.

Det har sin interesse at se at det her i grunden ikke er nationalismen som princip og idé, ikke engang krigen som princip og idé, som har brutt sammen. Det er netop krigen uten resultat, krigens paa stedet marsj, den mislykkede krig — saa at si — som har været ulykken. Sætter vi den slet ikke umulige tanke at kampene i september 1914 hadde hat et andet, eller et meget mere avgjørende utfald, slik at enten tyskerne hadde naadd Paris eller for godt var blit knækket, saa hadde principene i vor bevissthet artet sig anderledes. Den fuldendte krig, krigen med resultat, med evne til at naa store maal, vilde ha fortonet sig mere smertefri, mindre meningsløs.

Høiere veier til denationaliserende tankegang har ogsaa ligget aapne. I stormtid trænger man ly. Og kirken som ide, som samfund og pakt gir ly for mange; netop naar dens ytre bygverk skytes i grus. Den høieste gudstro er stadig den mest kosmopolitiske. Den almindelige kirke sløifer landegrænser.

Som sagt veiene har været mange og motivene vegtige. Og selv om vi ikke nu trak frem enkelte eksempler og tegn, vilde enhver ha klarhet over at denationaliseringstendensen er almindelig. —

Naturligvis gaar man ikke i almindelighet omkring med høirøstet begeistring over sin nyeste overbevisning. Det er forhold i tiden som forebygger baade høirøstethet og begeistring. Man kan ha en følelse av at menneskehetens seneste bedrifter er saa haapløse at man finder liten mening i at

hengi sig til et optimistisk fremtidsprogram. Professor Wille skrev i 1916 til Fordkomiteen i Stokholm:

«Jeg anser det haabløst at forsøke paavirke menneskene med sund fornuft, det vil bare bli bortkastet tid og møie. Jeg antar, at den art som kalder sig Homo sapiens er kommen ind paa en bane, som vil føre til dens undergang, likesom saa mange arter i de geologiske perioder. Krig og overkultur er de ødelæggende faktorer, og selv om man mot forventning skulde kunne stanse den ene, vil dog den anden være tilstrækkelig til at fuldbyrde ødelæggelsen i løpet av 10—20 000 aar, saa jorden bare har fossile mennesker. Jeg har ikke lyst til at anvende selv en ringe tid av min arbeidstid for det unyttige arbeide at forhindre dette, som efter min mening er uavvendeligt».

Mere værdifuld end dette stemningsutbrud oppe fra idyllen i den botaniske have er en enkelt forklarlig blufærdighetsfølelse som avholder os fra i vor nøitrale makelighet at glæde os i optimistisk fremtidsteori i samme øieblik som vore medmennesker, jevnaldrende, kulturfrænder maa føre sin svære kamp og bære sine haarde lidelser. I 1916 fandt jeg et ganske sikkert uttryk for den følelse i indledningen til en artikkel av antimilitaristen Jacob Friis:

«Men at staa utenfor og ikke være med, med sin egen person, i det som en dog føler som en krise i sit eget personlige liv, det blir i længden næsten ikke til at holde ut. Naar en saa desuten tilhører en nation, som ikke har rørt en finger for at lindre noget av krigens ulykker, men bare har været optat av at sope ind de penger, som er strømmet ind til den paa grund av ulykken, saa føler en det uvilkaarlig desto sterkere som et sjælelig savn, at en ikke er med. Paa den ene eller andre siden, likegyldig hvilken. Som menig soldat i rækkerne eller som militærnegter i fængsel; ogsaa det i grunden likegyldig hvilket».

En slik følelse er naturlig og ædel, — og den opfordrer ikke til veltalende ord om en fredelig kosmopolitisk fremtidsordning; den medfølelse vi nærer, gir os ikke lyst til at slaa os til riddere paa et fremtidsprogram. Det er nutiden som drar os magnetisk.

Allikevel er det ikke een, men adskillige dygtige og alvorlige mænd som med begeistring og varme har hævdet dagens denationalismus. Og det karakteriserer godt strømningens betydning og omfang at det er ogsaa *unge* mænd med paa denationaliseringens vei, og endog unge mænd som for kort tid siden var kjendt som utprægede nationalister.

I en række ypperlige artikler — dels i «Samtiden», dels

i «For kirke og kultur» — har saaledes dr. Fredrik Paasche tat avstand fra al gammel nationalistopfatning, den som kunde ha krig som konsekvens, og som krævde vaabenøvelser som sikkerhet. Nationalfølelsen ser han nu — han sier det 4—5 steder — som «en meget stille følelse», som «en utvidet hjemmefølelse». Og fremfor alt: det er en motsætning, mener han, «mellem krigen og Kristi aand», mellem «*vaabentjenesten* og *Kristi aand*». «Det er vaabentjenesten de kristne maa ramme», de skal løfte «menneskehetens ide».

Og der maa handles raskt, kirken skal ikke staa avventende, den skal ikke behøve at overlate den ny veibryting til bolschevismen eller andre revolutionære retninger, kirken skal selv være revolutionær. Vilde det ikke være heldig, spør dr. Paasche, om ogsaa «religionen kastet en brand ut paa jorden» ɔ: tok aapent tilorde mot vernepligt, vaabentjeneste og gammel nationalistopfatning.

En anden kjendt ung videnskapsmand, dr. Wilhelm Keilhau, viser ogsaa at han har opgit noget av sin gamle nationalisme.

I «Samtidens» januarhefte søker han i en interessant artikkel at gjøre op vor gevinst- og tapskonto under krigen, og han noterer som vinding at «vor nationalfølelse har faat et mere stilfærdig præg under krigsaarene». «Det meget omtalte norske skryt er næsten fuldstændig forstummet; det tok avsked med os i de evige fester den sommer vi feiret minderne». «Der maa komme en ny international hovedlinje baade i vor kultur og vor politik ved siden av den nationale».

Vi ser han holder paa en nationalfølelse i slegt med den dr. Paasche kalder en utvidet hjemmefølelse. Han antyder arten et sted hvor han taler om «en idealisert national resignation». Denne resignation danner saa at si grundtonen i Keilhaus ord, den betyr mere end de ord han et sted sier om «at vi hverken kan eller vil falde tilfote for enhver trudsel om krig», og «at ingen magt vil kunne tvinge vort folk til en handling vi vilde skamme os ved».

Forresten, selv om denne forsikring var hovedpunktet i den citerte artikkel, ja selv om hele nationen var fyldt av den hellige visshet og vilje at ingen magt skulde kunne tvinge den til en handling den vilde skamme sig ved, saa

forekommer dog det forhold mig at indeholde et lovlig sparsomt maal for nationalfølelse og national selvhævdelse.

Det kommer jo desuten an paa hvor utviklet evnen til at skamme sig er hos nationen.

*

Jeg har trukket frem disse ting i en saavidt vid sammenhæng, fordi det falder mig naturlig at se dem som utslag av en almindelig proces som krigen har fremkaldt hos os. Begivenheten i verden donner efter i vort sind og sætter spor. Vi kan kalde forvandlingene erfaringsresultater, vi kan kalde dem stemninger. Motiver og traader lar sig ofte let finde. I krigens første aar finder vi een stemning, i dens sidste aar finder vi en avgjort reaktion mot den første. Efter krigens slut er det jo mulig — om end ikke sandsynlig — at vi i store deler av verden kan bli vidne til en helt anden stemning.

Men nu er det ikke alle blandt os som har hat evnen til at følge med i hele stemningskurven. Enkelte av os forlanger et litt langsommere tempo. Vi ønsker at overveie og se nøie paa de værdier mange lar fare, før vi klynger os til det nye.

Det er det jeg vil gjøre i den 2den og væsentlige del av min fremstilling; jeg vil søke at belyse enkelte sider av den nationalisme som saa mange i tiden sier sig færdig med.

Men det kan ikke skade at jeg straks sier det: jeg tror det er litet heldig at man lægger den bort, den har endda ikke gjort sin gjerning hos os.

Fredrik Chr. Wildhagen.

OM RELIGIONSUNDERVISNINGEN I TYSKLAND OG HOS OS.

Det er ikke just tiden til at studere Tysklands skoleundervisning nu under krigen. Imidlertid — leiligheten var der idet jeg allikevel skulde en kort studiereise dit, og hos os er jo netop i denne tid en reform av vor religionsundervisning et brændende spørsmaal, saa det var rimelig at forsøke hvad man trods krigstilstandens forstyrrelser allikevel kunde faa se. Og som følge av den orden og planmæssige overblik som jo særpræger de tyske forhold, og den utsøkte imøtekommenhet som jeg overalt møtte, blev det mig mulig i løpet av forholdsvis korte stunder at faa noksaa indgaaende rede paa ialfald den høiere skoles evangeliske religionsundervisning.

Man glemmer let, at Tyskland i virkeligheten er et slags «forenede stater» i monarkiske former, et statsforbund av indad selvstyrede og temmelig selvstændige enkeltstater med hver sin gamle historie og særprægede forhold. Saaledes er ogsaa skolevæsenet fremdeles ikke saa litet forskjellig ordnet i de forskjellige enkeltsamfund, kun at de praktiske hovedresultater i det store og hele er blit temmelig ensartet, idet det ene land lærer av det andet og livets behov kræver en viss ensartethet i utdannelsen. For mig var det altsaa en ulempe, at jeg ikke kunde høre paa undervisningen og faa personlige indtryk andetsteds end i Nordtyskland (Prøissen og Hamburg). Sydtysklands noksaa eiendommelige forhold, det pietistisk konservative Württemberg, det frisindede og fremskridtsvenlige Baden, kunde jeg ikke besøke. Men dels var det nye bibliotek for det prøissiske skolevæsen i Berlin («Königl. preuss. Auskunftstelle für Unterrichtswesen») allerede taalelig vel utstyret ogsaa med hvad der vedkom de andre

tyske skoleordninger. Og dels kan man jo gjennem korrespondance opnaa meget, naar man kjender de rette folk.

Krigen hemmet jo noget undervisningen. At gymnasiastene saa smaat begyndte at komme i træsko, var jo en biting — bare et vidnesbyrd blandt mange andre om tyskernes resolute nøisomhet og vindskibelighet naar det trænges. Værre var at øverste klasse omtrent var uten elever — allesammen gaat ut som frivillige; var de blit vraket i infanteriet, saa var det efter langvarig stræv gjerne lykkedes for dem at bli optat f. eks. i telegrafkompaniene eller andetsteds hvor kravene til legemskræfter ikke blev stillet saa strenge. Og fremfor alt var jo overalt en del lærere — de yngste og ofte mest energiske — blit utkommandert. Tildels maatte klassene bli slaat sammen, saa jeg endog oplevde religionstimer med 60 elever; tildels hjalp man sig med vikarer, ældre prester besørget ikke saa litet av religionsundervisningen. Allikevel gik jo undervisningen sin faste, velordnede gang, idet enhver gjorde sit bedste; dette var jo ogsaa «krigstjeneste» som for fædrelandets skyld ikke maatte forsømmes. Just nu under krigen har de prøissiske høiere skoler faat en ny læreplan for den evangeliske religionsundervisning (av 18de april 1917); den er en lempelig reform som fra alle kanter ansees for udmerket, saaledes hører jeg at den forestaaende reform i Württemberg antagelig vil føre til en ordning som væsentlig ligner den preussiske.

*

Vor religionsundervisning er, som bekjendt, under omordning. Og jeg hører til dem som mener at det er paa høi tid at dette blir gjort. — Allikevel vil jeg nødig være med at laste vort hjemlige stel, som om det skulde være saa rent umulig sammenlignet med andre land. Det er en nationalfeil vi har, som ganske visst er meget hæderlig, men som vi dog faar være paa vakt mot. Den tar saa let begeistringen og glæden fra os, saaledes at haabet og vovemodet tar skade. Særlig vi kristne faar være paa vakt; ti det kan ikke negtes at det tildels har været regnet for særs kristelig at laste mest mulig og se med mistvilens sure øine baade paa sig selv og andre.

Saa daarlig som vor religionsundervisning i øieblikket er, saa har vi dog ingen grund til at skamme os over den.

Indtil for et par aartier siden var den nær sagt saa god som den menneskelig talt kunde være. Den var ganske visst meget konservativ og ute av stand til at forstaa de nye tanker som gjennem naturvidenskapen og skjønlitteraturen var strømmet ind over vort land; det faldt den derfor overhodet ikke ind at den burde retlede de unge i de religionsnedbrytende problemer som de stod overfor. — Men det er ikke retfærdig at lægge religionsundervisningen dette til last. Den kristendomsform som vort land i henimot et halvt hundredaar hadde levet i, hadde som vrangsiden av sine dyder den feil, at den var avstængt overfor tidens nye tanker, likesom den i det hele var kulturfjern og samlet om det ene fornødne. Og de nye tanker kom saa uforberedt og braat over vort folk, at det trængtes tid til klaring, før skolens undervisning forsvarlig kunde ta stilling til det nye og utrette noget gavnlig dermed.

Saa førte den aandelige brytning mellem gammelt og nyt til en akut krise indenfor selve kirken. Og selvsagt maatte omordningen av vor religionsundervisning vente indtil krisen var saa langt gjennemkjæmpet at stillingen var blit nogenlunde avklaret og den værste strid var over. Det duger aldrig, at skolen kaster sig op i døgnets strid og tar ind i undervisningen det som endnu uklart bruser og bryter.

Det har derfor været ganske rigtig, at reformarbeidet i vor religionsundervisning hittil har bestaat i det negative at skille ut slikt som aabenbart var avlægs og unyttig. «Forklaringen»s mange fine dogmatiske utredninger (som hadde stort værd for de tidligere generationer) er blit reducert mere og mere. De store bibelhistorier er blit beskaaret for en hel del stof som var blit av liten betydning for den høiere skoles elever. Timetallet blev reducert i skolens 4 sidste aar. Og saa skadelig som dette var — kanske maa det indrømmes at religionsundervisningen ikke vilde ha vundet saa meget om den hadde beholdt det gamle timetal; ti den hadde i øieblikket vanskelig for aandelig at fylde timene med fuldt tilfredsstillende undervisningsstof. I gymnasiet blev der git avkald paa al fast ordning av undervisningen: ingen eksamen, intet

hjemmearbeide, derfor heller ikke noget virkelig fast pensum, alt i grunden overlatt til læreren. Det var ganske visst det rene anarki, styrelsens fuldstændige selvopgivelse. Nu er det let at se, hvor desperat denne ordning (eller ordningsløshet) har været. Men den lar sig ialfald forsvare med at det var ugjørlig endnu at gi undervisningen det nye, faste indhold som trængtes for skolens høieste alderstrin. Lærere som virkelig var tidens vanskelige opgaver voksne, fik dermed adgang til at gi sit bedste uten at hemmes av en mindre tilfredsstillende undervisningsplan. Og det flertal av lærere som ikke eiet disse sjeldne forutsætninger, — man kunde si at disse gjennemsnitlærere dog i alle tilfælder vilde kommet sørgelig tilkort i disse vanskelige tider.

Men nu er vi naadd saavidt langt i avklaring, at det kan være forsvarlig og mulig at gi en ikke bare negativ, men positiv reform av vor religionsundervisning. Og først naturligvis i vor høiere skole (samt i vor lærerutdannelse). Og saasandt dette er mulig, maa det ogsaa uten forhaling ske. Ti det er iøinefaldende at den nuværende ordning er saa fattig og saa fjern fra nutidens virkelige behov, at der sker stor skade paa den opvoksende slegts kristendom.

Ser vi saa efter i andre evangeliske land, hvor ikke kirken i anden halvdel av forrige aarhundrede har været saa konservativt avstængt som vor kirke, saa ser vi snart at selv ikke de har en alt i alt saa meget bedre religionsundervisning end vi. Tiden har i religiøs henseende været vanskelig i alle land. — Ikke desto mindre kan vi lære ikke saa litet av dem, naar vi bare passer paa kun at efterligne de gode og værdifulde sider, men ta advarsel av det som er uheldig.

Vi kan da, fordi vort land eier en god kristelig arv som mange kan misunde os, og fordi vi ogsaa ellers staar gunstig, vinde en ordning av vor religionsundervisning som ikke alene er like saa god, men tilmed væsentlig bedre end den hittil findes andetsteds.

I Danmark er religionsundervisningen i hovedtrækkene saavidt lik vor egen, med dens mangler og fortrin, at der ikke er stort at lære for en omordning av selve undervisningsplanen. Meget mere i Sverige. Herom har jeg skrevet i juliheftet.

Derimot er religionsundervisningen i Tyskland væsentlig anderledes end hos os.

*

En hovedforskjel mellem den tyske religionsundervisning og vor norske, er at i Tyskland findes, saalangt jeg har set, ingen «forklaring»; undervisningen er, helt indtil de par sidste aar før artium, næsten udelukkende historisk.

Paa de alderstrin som svarer til forskolen og middelskolen hos os, lærer elevene smaat om senn de tre første parter av katekismen — dog uten alle Luthers forklaringer til fadervor. For daabens og nadverens vedkommende læres indstiftelsesordene, og i tilslutning til bibelens indstiftelsesberetninger blir disse stykker gjennemgaat. — Naturligvis læres desuten en hel række med kirkesalmer og tillike endel særlig vakre bibelavsnit (særlig en del salmer, stykker av bjergprækenen etc.). — Ti «paa dette alderstrin er det unaturlig at plage barnene med for meget ræsonnement; der passer historien, d. v. s. den historie som gir anskuelige billeder av ydre begivenheter og dramatiske personligheter, og saa hukommelsesstof; i den alder kan barnene lære utenad og kan likefrem med glæde lære utenad. Paa gymnasietrinnet derimot, særlig i de par sidste aar, er tiden for idéhistorien, de aandelige brytninger og de teoretiske problemer. Da maa ogsaa religionsundervisningen ta fat paa troeslærens indhold — men vel at merke saaledes at den hovedsagelig holder sig til de problemer og problemstillinger som gjærer i de unge.»

Derfor kommer i gymnasiets to øverste klasser, ved siden av det historiske og helst i nær tilknytning til det historiske, behandlingen av «den kristne tros og sædelighets grundsandheter (ogsaa den sociale etik)». «Derunder utsyn over de vigtigste andre kirkesamfund og fremmede religioner og stadig hensyn til de moderne verdensanskuelsers problemer og utredning av kristentroens forhold til kunsten, litteraturen, filosofien og naturvidenskaben».

Altsaa ingen «forklaring»! — Og for gymnasiet en orientering i den kristne tro, just saaledes som hos os vore bedste mænd har forsøgt at utforme, uten at forsøkene endnu har ført til et tilstrækkelig brukbart resultat; ti det er en vanskelig og helt ny opgave, som kræver ikke bare teologi men

alsidig kulturforstaaelse. Til vor trøst være det sagt at heller ikke Tyskland har den bok som vi stræver efter. Ja dernede er fagmændene meget i tvil, hvorvidt det overhodet er det heldigste at ta denne orientering i den kristne tro som en særskilt del av religionsundervisningen, — om det ikke var bedre at forme den historiske undervisning saaledes, at problemerne naturlig knyttet sig til den. Naar kirkehistorien blir en saa vidsynt orientering i kristenhetens religiøse historie, at baade Darwin og Ibsen og Tolstoi og socialdemokratiet og teosofien faar plass indenfor denne kristelige orientering, saa blir der tilslut ingen av tidens problemer som ikke blir belyst naar man i gymnasiet gjennemgaar kristendommens aandelige forhistorie, grundlæggelse og videre utvikling, og helst tillike tar et kort overblik over den almindelige religionshistorie.

*

I den historiske undervisning (som altsaa i Tyskland tar den væsentligste del av undervisningstiden) er der den store forskjel, at i Tyskland brukes «bibelhistorien» kun i forskolen. Bibelen er religionsundervisningens hovedbok (av praktiske grunde brukes dog som regel istedetfor det gamle testament en bibelsk læsebok, en samling bibelske læsestykker, hvorav et utvalg blir lært). Og bibelhistorien regnes for en smaabarnsbok, der saasnart som det lar sig gjøre blir avløst av bibelen.

Den nye prøissiske læreplan begynder med kort at peke paa det almindelige maal og øiemed for religionsundervisningen ved de høiere skoler. Og maalet er «i føling med de andre skolefag at føre elevene ind i den hellige skrift saavelsom i den kristne . . . kirkes historie og væsen».

Det er værd at merke, at begge de to store evangeliske hovedland, Tyskland og England, teoretisk og praktisk sætter bibelen som religionsundervisningens hovedbok. Forskjellene mellem de to land er ellers store, og indenfor hvert av dem findes en række tildels meget forskjellige kirkesamfund Men de alle, med faa eller ingen undtagelser, bruker bibelen paa denne maate.

Er det ikke klart, at vor praksis, at bruke bibelhistorien

istedetfor bibelen, er en igrunden ubegripelig meningsløshet. Bibelen er jo for vor evangeliske kirke boken over alle bøker som det jo fremfor alt maa gjælde om at kjende. Ikke bare bøker om bibelen eller omlagede stykker av bibelen, men bibelen selv. Bibelen indeholder vor kristentros originalkilder. Den bringer os i den mest umiddelbare berøring med vor herre og frelsers ord og liv, med den første kristelige forkyndelse, med de gudsmænd som beredte veien for ham. For den enkelte kristne indeholder den rikere religiøse skatte end nogen anden bok. Vor kirke sætter sin ære i at ha aapnet bibelen for den almindelige mand, saaledes at den ikke bare skal være kirkens og prestenes bok, men bli brukt av alle. Vort bibelselskap søker at bringe den ut i hver hytte. Og saa lærer vi ikke engang dem som faar del i vor høiere skoledannelse, at bruke bibelen! Bakefter undrer vi os over at de ikke bruker den, men lar den staa i guldsnit i bokhylden! Det er en haabløs selvmotsigelse vi her er kommet ind i.

Det er unegtelig at kirkelig set er den religionsundervisning utilfredsstillende som ikke sætter sig det som maal at «føre elevene ind i den hellige skrift»; og hertil hører nødvendig at de lærer at læse i den med forstaaelse og likefrem blir kjendt med den, dens tankeverden, dens uttrykssæt, m. a. o. bruker den som undervisningens hovedbok. Det er ogsaa utvilsomt at baade videnskabelig og æstetisk har det en helt anden værdi at lære selve denne verdenslitteraturens betydningsfuldeste bok at kjende, end at lære en eller anden norsk læreboksforfatters «bibelhistorie».

Man kan, tror jeg, gi to grunde for, at middelskolen allikevel bør bli ved bibelhistorien og kun ha bibelen ved siden av. Den ene er, at man pædagogisk kan «naa længere», naar man bruker en særlig for barn skrevet fremstilling, en «bibelhistorie». — Men hovedspørsmaalet er slet ikke i og for sig at naa længst mulig, men fremfor alt at naa fremover mot det rette maal, saaledes at skolen tjener livets behov.

Den anden grund er, at bibelen er saa vanskelig at forstaa, at det litet nytter at lære barn i middelskolealderen at læse i den og tilegne sig dens indhold uten at faa det tillavet i form av en bibelhistorie. — Men da er det aabenbar humbug, naar vor evangeliske kirke lægger vegt paa at ved

reformationen blev bibelen aapnet for den almindelige mand, og naar bibelselskapet ser som en vigtig opgave at sprede bibelen rundt til alle. Jeg vover at paastaa, at hvis det er saa uoverkommelig vanskelig for barn med mange aars skolegang, i 11—15 aars alderen at læse i bibelen med forstaaelse, naar de har kyndig veiledning og naar stykkerne vælges med pædagogisk forstand, — ja saa er det vanskeligere uten veiledning, selv om man er voksen og har gjennemgaat folkeskolen.

Det er ganske visst vanskeligere end festtalere og prædikanter sier, at læse i bibelen med utbytte. Jeg kjender selv tilfælder, hvor voksne mennesker med god skoledannelse og andre gode forutsætninger har tat sig fore at læse i bibelen til sin opbyggelse uten nærmere veiledning; naturligvis begyndte de da med det gamle testamente (det staar jo først og utgjør 3/4 eller mere); og efter en del frugtesløse forsøk la de boken bort og holdt sig til nutidsbøker som de kunde faa noget utbytte av. Bibelselskapet og prestene gjør derfor efter min mening uret i at utbrede saamange bibler blandt folk, saa ukyndige som de nu er i at bruke bibelen. Giv dem heller nytestamenter med salmene. Da vil de antageligvis begynde med Mattæusevangeliet, og det er forholdsvis let at faa noget utbytte av. Og før de naar frem til Paulus' breve har de vel allerede faat saa megen øvelse i at læse, at de ogsaa av dem kan vinde noget utbytte.

Men det er en skam for vor kirkes religionsundervisning at forholdene skal være saa daarlige.

Og med kyndig veiledning kan et middelskolebarn virkelig lære at læse bibelen med tilstrækkelig forstaaelse — ikke bare i Tyskland og England, men ogsaa i Norge.

Saameget mere som vi nu har en virkelig god og læselig oversættelse av det nye testament. Desværre ikke endnu av det gamle testament; indtil videre faar vi dér hjælpe os med en særskilt oversat «skolebibel». — Det er jo den historiske forklaring paa at vore skoler har brukt bibelhistorie istedetfor bibel, at tidligere baade det nye og det gamle testament var i et saa ulæselig norsk, at det virkelig ikke var let at faa barn til at forstaa ordene og meningen.

*

Bibelundervisningen blir i Tyskland heller ikke staaende paa «bibelhistoriens» barnslige trin. Tvsrtimot vil den staa fuldt paa høide med undervisningen i de andre fag, i historie og i litteraturlæsning.

Efter den nye prøissiske plan er religionsundervisningen i barnets 5te skoleaar færdig med bibelhistorien indtil Jesu opstandelse. I den klasse som svarer til vor 1ste middelklasse, læses og forklares paaskehistorien efter et evangelium, derefter pinsehistorien og de andre fortællende stykker av Apostlenes Gjerninger (det nye testaments skrifter læres og hovedtrækkene i bibelens inddeling). Efter apostelhistoriens fortællinger følger livsbilleder fra kristenforfølgelsene, oldkirken, Tysklands kristning og den nyere tids missionshistorie. Elveaaringenes bibellæsning er altsaa endnu holdt paa et ganske barnlig trin, og likesaa deres kirkehistoriske fortællinger fra kristenforfølgelsenes og missionens dramatiske tildragelser.

2den—4de middelklasses bibellæsning sker i tilslutning til en sammenhængende historisk oversigt over Israels og Judas historie fra Moses av og helt frem til forholdene paa Jesu tid. Saa gjennemgaaes et evangelium for at gjøre Jesu personlighet anskuelig for dem; derefter følger aposteltiden og menighetslivet i den ældste kristenhet og kirkehistoriens hovedtræk.

Aandshistorien og problemene blir utsat til gymnasietiden. Her gjennemgaaes det hele paany. Men her falder i det gamle testament eftertrykket paa profetene (og de poetiske bøker) og paa jødedommen slik som den utviklet sig efter landflygtigheten. I det nye testament følger saa Jesu forkyndelse, Paulus's breve og Johannesevangeliet. Og ved siden av kirkehistorien kommer «de moderne livsanskuelsers problemer» og kristelig orientering overfor kunst, litteratur, filosofi og naturvidenskap.

*

Den næste vigtige forskjel mellem religionsundervisningen i Tyskland og hos os er at overalt i Tyskland har religionsundervisningen 2 timer om uken helt til artium og er eksamensfag paa samme maate som de andre fag. Saavidt

jeg kunde opdage fandtes der heller ikke nogen utsigt til at den skulde bli reducert. Hos os derimot har den i det sidste kun hat 1 time i sidste middelklasse og hele gymnasiet og er ikke eksamensfag i gymnasiet. Grunden ligger, som alle vet, ikke deri at tyskerne for tiden er et frommere folk end det norske. Forholdet er heller det motsatte. Den ligger i at religionsundervisningen hos os efterhvert hadde faat et saa barnslig og intellektuelt undermaals indhold, saa det laa nær at mene, at den maatte kunne klare sig med et reducert timetal i de høieste klasser.

Den tyske religionsundervisning har eiet et saa stort og intellektuelt vægtig indhold at det forbød sig av sig selv at ta fra den just de øverste klasser, den tid da mennesket allermest er optat med livsanskuelsens problemer og livets dypeste gaater.

Vi maa atter fylde den høiere skoles religionsundervisning med det rette og rike indhold — og saa faa tilbake de to timer om uken som trænges for at kunne bære det frem. Hvorfor skal religionsundervisningen i vort norske folk være ugunstigere stillet end andetsteds!

*

Gaar vi over fra Tysklands skoleplaner og til den maate hvorpaa de prakticeres, er der ogsaa en del at lære. Tyskland eier, som vi vet, sikker pædagogisk metode og fast ordning i sine skoler. Det eier ogsaa mange betydelige pædagoger, som det er en lyst at høre paa. Og dog mener jeg at her, alt i alt, med hensyn til religionsundervisningens gjennemførelse i praksis er mere av advarende eksempler paa hvad man maa vogte sig for end forbilleder til efterligning. Desværre har vi hittils snarere efterlignet Tysklands praksis end dets skoleplaner. Og det har bidraget sit til at føre vor religionsundervisning saa lavt ned som den nu staar.

Den tyske religionsundervisning synes mig at være præget av to kjæmpende magter. Paa den ene side en række av fromme og tillike høit dannede mænd som har hat avgjørende indflydelse paa læreplanene og i diskussionen om religionsundervisningen. Derfor er læreplanene værdifulde. Paa den anden side den i folket raadende aand, som er forholdsvis

litet religiøs, sammenlignet med baade de skandinaviske land og Storbritannien. Derfor faar undervisningen i bibel og kristendom altfor ofte en ensidig litteraturhistorisk og kulturhistorisk, en interesseløs og tør, ofte liketil negativ, kritisk tone.

La mig, for ikke at misforstaaes, uttrykkelig nævne at der i det store tyske folk findes megen og dyp fromhet; ikke bare enkeltmennesker, men ogsaa store kredse og organisationer som likefrem fortjener at stilles op som forbilleder til efterligning. Og religionen har stor officiel anerkjendelse og megen patos. Men allikevel er vistnok, alt i alt, efter det store gjennemsnit, folket for tiden noget fattig paa virkelig evangelisk kristendom, sterkt dennesidig baade i sit tænkesæt og i sit materielle og kulturelle arbeide Og en viss tomhet præger derfor ogsaa for en overveiende del baade kirkeliv og religionsundervisning.

Følgen er at religionsundervisningen i det store og hele tat ikke er saa værdifuld for os som læreplanene. Ganske visst findes der en stor mængde fortrinlige religionslærere. Men de er i minoritet og kjæmper en tung kamp for at utrette noget tiltrods for at de har liten støtte baade i hjemmene og som regel ogsaa i kirke og skole. — I Hamburg har tilmed den kristelig konservative lærerforening og den liberale forening til reform av religionsundervisningen, skjønt de er dypt uenige paa avgjørende punkter, likevel fundet det nødvendig at slutte sig sammen til kamp mot de kritiske og nedbrytende retninger og arbeide for en virkelig religiøs religionsundervisning.

Mot den tørre og kritiske religionsundervisning er stillet kravet paa en virkelig levende og tændende undervisning, som kan vække religiøst liv hos de unge. Religion er ikke lære eller kritik, men personlig liv; undervisningens maal maa bli at være personlig levende og livvækkende. Og disse vigtige sandheter benyttes til med nidkjær ensidighet at læsse paa skolen alle de centralt religiøse opgaver som hjemmet og kirken skulde hat, men desværre ikke har løst. Med fin videnskabelig psykologi finder man ut hvorledes man skal aapne barnets sind til religiøse oplevelser, enten man skal begynde med det frygtelige som f. eks. i tordenveiret gir den

bævende følelse av angst, eller man skal begynde med kjærligheten, forældrenes kjærlighet, eller man skal begynde ved juletræet med dets barnlige fest o. s. v.

Men denne kamp mot lære og kundskaper i religionsundervisningen og for det personlige, livvækkende har faat vind i seilene fra moderne religiøse aandsstrømninger som opløser det objektive i den religiøse tro til bare subjektive billeder og symboler, en ufuldkommen og skiftende billeddragt for det indre, mystiske og psykologiske. Tildels har denne religionsopfattelse sin aarsak i, at disse nutidsmennesker ikke kan tilegne sig den historisk foreliggende kristne tro og dog samtidig føler sit eget religiøse behov og religionens sterke magt. De klynger sig derfor til den foreliggende religion, men tar i virkeligheten avstand fra dens uttryksformer og læresætninger. Desto heller vil de være med paa en religionsundervisning som ikke indlater sig synderlig paa slikt som kan læres, men væsentlig lægger vegt paa stemninger og følelser.

Saa er resultatet blit at religionsundervisningen i Tyskland begynder i for høi grad at faa det samme præg som hjemme hos os i gymnasiene: en undervisning uten lekser og i virkeligheten uten virkelig aktivt arbeide fra elevenes side, et fag hvor de unge skal «vækkes», faa indtryk og utsyn. Resultatet blir — dér som her — at elevene som regel ikke rigtig følger med, men kjeder sig og betragter faget som et utenomsfag som ikke har betydning.

Det er sterke magter som her skyver paa. Hjemmene og tidsaanden er jo i Tyskland, mere end hos os, uvelvillig stemt, saa at der skal overvindes en viss motstand for at faa barnene, særlig i de høiere klasser, interessert i at lære sine religionslekser. De lærere som, av forskjellige grunde, er ivrige for de nye undervisningsidealer, er tilsvarende uinteressert i at barnene vinder kundskaper og arbeider intellektuelt. Men ogsaa de negativt og kritisk stemte lærere er uinteressert — ialfald naar det gjælder det positive stof som de autoriserte lærebøker giver. Og de likegyldige lærere følger naturligvis med strømmen.

Hos os har de nye tyske idealer slaat godt an. I vor skole fandtes der allerede paa forhaand sterke tilbøieligheter i samme retning. Bl. a. var den grundtvigske skole jo sterkt

tilbøielig til at foragte lekselæsning og se skolens ett og alt deri at den virket «vækkende». Disse tilbøieligheter har dog ikke i de andre fag kunnet slaa saaledes igjennem som i religionsundervisningen.

Denne var fattig og avlægs just naar det gjaldt kundskapsstof: religionshistorisk kundskap og intellektuel verdensforstaaelse. Og kristendommens livsmaal var jo karakterdannelse og ikke bare kundskapstilegnelse. Saa mente man ustraffet at kunne skyve kundskapsstoffet tilside og drive karakterdannelse som undervisningsfag i skoletimer. Og man gik endnu videre end tyskerne; man stillet religionsundervisningen helt utenfor de andre fag ialfald i gymnasiet, saaledes at eksamen og dermed ogsaa hjemmearbeide blev ophævet i det fag. Man mente dermed at løfte faget op i en høiere rang end de andre fag; men det har allerede vist sig at man dermed i virkeligheten har svækket og skadet det.

I Tyskland har skolene i de klasser som svarer til vor middelskole og gymnasium, fremdeles baade lekser og eksamen, saaledes som i de andre fag. Ved siden av bibelen har de som autoriseret lærebok en «hjælpebok» («Hilfsbuch für den evangelischen Religionsunterricht») som omfatter baade den orientering og forklaring som trænges til forstaaelsesfuld bibellæsning, og tillike kirkehistorie etc. Der er bare den hake ved det, at saavidt jeg kunde se, brukes denne «hjælpebok» svært litet. De fremragende lærere føler sig hindret ved den; de vil heller gaa sine egne veie end følge de av andre optrukne veie. De radikale lærere føler sig genert av bokens konservative holdning; og de har intet haab om at kunne faa nogen bok autorisert som gir plass for deres radikale og kritiske undervisning. De fromme og vækkende lærere foretrækker det mundtlige ord for lærebokens trykte fremstilling. Kort sagt — grundene er forskjellige, men resultatet blir stadig det samme, at «hjælpeboken» skyves tilside.

Anderledes kan det i Tyskland vanskelig bli. At skrive en lærebok som kan passe for alle er likefrem ugjørlig; dertil er der et altfor stort chaos av religiøse standpunkter og opfattelser, og oppositionen vil i uoverskuelig tid bli for stor imot enhver given lærebok.

Hos os er lykkeligvis de religiøse forhold langt mere

samlede og harmoniske end i Tyskland (trods hele «kirkestriden»). Hos os er det godt mulig at faa gjennemført den ordning som i Tyskland staar paa papiret: en «hjælpebok» ved siden av bibelen. Og denne bør, som jeg allerede for længe siden har sagt, være en kort historisk ledetraad, saaledes at middelskolens religionsundervisning bestaar i utvalgte bibelavsnit — læst og tildels lært — i forbindelse med en slik historisk ledetraad som hensigtsmæssig burde omfatte Israels historie, det nye testament og kirkens historie, væsentlig som i Prøissen; dertil katekisme og salmevers.

Gymnasiets religionsundervisning maa, for at bli tilfredsstillende, faa 2 timer om uken og omfatte en kort utsigt over den almindelige religionshistorie og en ny, dyperegaaende gjennemgaaelse av kristendommens forhistorie, grundlæggelse og historie, saaledes at profetskrifterne og profetene her fik en større plass, likesaa jødedommens religiøse præg paa Jesu tid og Jesu forkyndelse set i forhold dertil, likesaa et par av Paulus' breve, særlig saadanne som anskueliggjør Paulus' personlighet, f. eks. korintierbrevene, maaske galaterbrevet og filippenserbrevet; romerbrevet vil være for svært. Forøvrig skal jeg for øieblikket ikke gaa nærmere ind paa gymnasiets religionsundervisning. Og særlig er jeg i tvil om, hvorvidt den, absolut nødvendige, drøftelse av de store religiøse livsproblemer hensigtsmæssigst bør ske som en sak for sig eller i sammenhæng med den historiske fremstilling.

Av avgjørende vigtighet er det, at eksamenspensumet blir saavidt begrænset og timetallet saa rikelig, at der blir tid til at fordype sig i stoffet uten at hindres av eksamenspres. Om det nogensteds gjælder, at det værdifuldeste ved undervisningen bør være det som ikke er gjenstand for eksamen, saa gjælder det religionsundervisningen. Men pensum maa heller ikke bli saa snaut at ordningen forutsætter bedre lærere end landet for tiden kan skaffe i tilstrækkelig antal. Og det maa ikke glemmes, at dette «værdifuldeste» ikke kræver meget lang tid; tvertimot er et enkelt leilighetsvis ord, et enkelt streiflys ofte virkningsfuldere end en utførligere tale. Hovedvegten ligger ikke paa kvantum av tid (naar der overhodet er tid til ro og samlethet), men paa lærerens personlighet.

S. Michelet.

FOLKERELIGIØSITET OG PERSONLIG KRISTENDOM.

Præken 17de mai 1918 i Holmestrand kirke.

AV EIVIND BERGGRAV.

Dette folk ærer mig med læberne,
men deres hjerte er langt borte fra mig.
Mc. 7,6.

At dyrke Gud med *munden* og at dyrke ham med *hjertet* — disse to sætter Jesus her op mot hverandre. Det er *folkereligiøsitet* og *personlig kristendom.*

Jøderne hadde det i munden, de bar Gud paa læberne. De var et kirkelig folk, et tempelfolk.

Jesus er ikke saa fornøid med dette som vi synes han burde været. Det er da ikke uten betydning at et helt folk ærer Gud!

Vor egen 17de mai er ikke mer end et tilløp til at hele folket ærer Gud. Hvor fornøid skulde vi ikke være hvis det kunde sies at alle læber i Norge idag bevæget sig til Herrens pris!

Men Jesus er ikke fornøid. Han ser ikke efter folkemassen, men efter den enkelte. Han lytter ikke efter læbernes ord, men efter hjertets banken.

Det er ikke bare i Jødeland det har hændt at folkets læber har spillet med Herrens navn. Nationerne gjør det den dag idag. Vi føler os stundom oprørt paa Vor Herres vegne vi nøitrale, fordi de krigførende takker ham for erobrede fæstninger og apellerer til hans hjælp foran slagene. Nu anroper ogsaa Amerikas kirkesamfund Gud om seir.

Vi gjorde det samme selv i 1905, baade før krisen, da mange lokaler var fyldt med bønnemøter for Norges sak, og efterpaa da hele landet den 7de december holdt takkefest i kirkene. Og vi synger hver 17de mai, hele folkemassen

synger det: Norske mand i hus og hytte, tak din store Gud! Og processionerne bærer bønnen paa læberne i salmen: Gud signe vort dyre fedreland.

Ellers er det enkeltmennesker som kirken kalder paa. Idag er det *folket* som gaar i kirke. Det er ikke *mine* ting det gjælder her, det er Norges.

Og en stor stemning gjennembæver os, ikke længer saa stor og sterk som i de skjælvende dager i 1905, men allikevel dypere end nogen anden dag som er Norges.

Kan Jesus ha noget imot dette? Intet kan da være herligere end et folketog med salmesang op mot alteret?

* * *

Alle andre religioner vilde ialfald været fornøid, ikke mindst den gamle jødiske, som netop la an paa *hele* folket.

Alle religioner lægger an paa massen, paa tilslutning, paa flertal, paa orden i rækkerne, paa en guds-moral som binder alle.

Hvis vi kunde tænke os at et helt folk bestod av bare bra og skikkelige mennesker, hvor ingen drak, stjal, ingen var uterlige, hvor alle overholdt baade Guds og statens bud og forordninger, hvor krig var avskaffet, hvor alle samfundsklasser var fornøidde, — ja hvor alle gik i kirke, og man altsaa uten skam kunde tale om en kristen nation — var ikke da idealet naadd?

Jo, jødefolkets ideal. Ikke Jesu ideal.

* * *

Jesus er ikke kommet til verden for at gjøre menneskene skikkelige. Ikke for at bevare kulturen. Ikke engang først og fremst for at skaffe retten seir paa jorden.

Det er *hjertet* han ser efter, det er til hjertet han kommer. Den kristne religion adskiller sig fra alle andre religioner deri at den ikke først og fremst har med det utvortes, med læberne eller manerene, med ord og skik at gjøre, ikke med det utvortes og synlige, med det masseagtige, men med det indvortes, det sjælelige, det personlige — med

hjertet. At bringe vort hjerte, at bringe *mit* hjerte nær til Gud, — det er Jesu maal, det er kristendommens mening.

Den kristne religion tar mennesket ut av massen, væk fra alle andre, den sætter mennesket alene med Gud for at ophæve dets ensomhet. Her er vor religions gave, dens uendelige værd. Mit hjertes saare ensomhet blir det slut paa, naar jeg blir alene med Gud og kommer nær til ham. Mit hjerte faar hvile i faderen, og dets angst og uro, dets flakkende usikkerhet tar slut.

Dette er det guddommelige, det ufeilbarlige, det aldrig skuffende ved kristendommen. Alt andet, — arbeidet for at skape en kristen kultur, et kristent samfundsliv, er noget som kommer i anden række. Her har kristendommen ikke noget ufeilbarlig middel, ingen utvilsom sikker og effektiv vei.

Derfor maa vi *ikke* først og fremst prøve kristendommen ved at spørre: Kan den skaffe bedre samfundstilstande? Kan den avskaffe krig og uretfærdighet? I alt dette har vi en langsigtig opgave. Her kommer det ikke an paa vort hjerte og dets nærhet til Gud. Her maa vi samarbeide med vore rent menneskelige evner — og skrøpeligheter. De kristne er her i samspil med al verdslig visdom, med en klokskap, en dygtighet, en erfaring som kanske er større end vor. Her foregaar en langsigtig utvikling fordi det sjælelige er bundet til stoffet og maa slæpe sig frem som i lænke. Vi ser nok Guds anvisninger i de større sigtelinjer, de lysende opgaver, — i *realisationen* er vi mennesker med begrænsede evner og indskrænket synsevne.

Men i hjertesaken, i Guds og mit personlige forhold, der feiler ikke kristendommen. *Der* er den suveræn, der er den fri for de hemmende baand og for vor ufuldkommenhet. Det er dette som er evangeliet, at han ophæver ensomheten, frelser syndere, — ikke at han vil oprette en gudsstat paa jorden!

Selv en 17de mai, en dag da vi ser efter kristendommens virkning paa folkelivet, kan vi ikke la dette gaa os forbi. Hvor sterkt end det fælles griper os, hvor meget end menneskene synes de kan føle godhet og glæde i den stemning at gaa op i folket, — en nationalkristelig stemning kan bare løfte os i øieblikket. Den kan ikke bære et menneskeliv.

Jesus ser ingen hjælp for os, ingen frelse for os, i dette at vi klumper os sammen som folk og saa løfter hverandre i rørthet og grepethet. Den procession som svinger med palmer ser han ikke; han gaar til de enkelte og leter efter deres personligste anliggende, deres nærhet eller fjernhet fra Gud.

Derfor er han *prøvende* ogsaa overfor vor norske nationaldag og dens kirkegang. Som han var det overfor jøderne, og sikkert er det overfor de andre folkeslag som bruker Herrens navn til støtte for utvortes opgaver. Under folkets salmesang leter han efter tonens egthet hos de enkelte. For folkereligiøsiteten fæster sig saa let ved det upersonlige, det som ikke kræver noget av den enkelte.

Den kan i fuldt mon eie den sjælens musik som filosoferne priser religionen for; den kan ogsaa gi skjæbnen det navn av styrelse som gjør det lettere for menneskene at finde sig i livets tilskikkelser. Men *bære et menneskeliv* kan den ikke. Og derfor heller ikke et folk!

* * *

Men for hver enkelt som finder ind til nærheten ved Guds hjerte, for hver en som faar sin ensomhet ophævet i Gud, vokser ogsaa folkets haab om en fremtid i større lys. Den far som tar sine barn op til sit hjerte, gjør ogsaa kjærligheten brændende i dem. Og det er denne troens kjærlighet, baaret av det personlige liv i Gud, som er virksom i folkelivet, virksom, initiativrik, utholdende trods alle nederlag og skuffelser og trods det langsomme tempo.

Av denne troens kjærlighet maa vi ønske Norge, maa vi ønske verden meget i kommende tider. Men det vil bare si at vi maa ønske mange hjerter at finde veien ind til Gud. For om et helt folk ærer Gud, men dets hjerte er langt borte fra ham, da er lyset allikevel mørke i det folk.

Men som sjælen, der ut av sit livs isnende ensomhet finder hvilen og varmen ved Guds hjerte, kan leve og haabe og tro og være virksom i kjærlighet trods al tilværelsens haardhet og usselhet, saa kan ogsaa det folk som bæres av hjerternes inderlige sambaand med Gud, gaa mot lys midt i tidens mørke.

LITTERATUR.

Psalmene og kommentarene.

Dr. Frantz Buhl: **Psalmerne, oversatte og fortolkede.** Anden ændrede Udgave. Gyldendahl, København og Kristiania. MCMXVIII. 15 Hefter à 4 Ark, Kr. 1,50 pr. Hefte.

Annen utgave av Buhls salmekommentar har alle de gode egenskaper som utmerker forfatteren overhodet. Hver ting er nøie overveiet; forfatterens domme bygger altid på grunne, om enn mere eller mindre sterke, de er aldrig apodiktiske, ei heller impulsive. Forf. kjenner nesten all nevneverdig litteratur om emnet og har gjort sig op sitt skjøn; han gjengir andres meninger korrekt og oftest forståelsesfullt, hans fremstilling strever efter den høiest mulige objektivitet, og han opnår i alle faktiske og sproglige ting en høi grad av sikkerhet. Utførlig og klart orienterer han i problemene, både innledningens, totalopfatningen av salmene, og enkelteksegesens. Leseren får sig ingen mening påtrengt; han får greie på alle viktigere opfatninger og opfatningsmodifikasjoner, disses talsmenn, og grunnene for og mot; en kyndig teolog har her den rikeste leilighet til å opgjøre sig sin egen mening om spørsmålene, særlig de detaljeksegetiske.

Ved siden av lærdommen, objektiviteten og grundigheten er forsiktigheten forf.s mest fremtrædende kjennetegn. Han feller nødig en dom som ikke synes ham oplagt. Det fører til, at han i mangfoldige tilfelle ikke våger nogen avgjørelse; han nøier sig med å fremføre materialet, veie det og finne at det ikke tillater en sikker løsning. Og selv hvor han har en mening om tingen, der uttales den oftere så forsiktig, at man mangen en gang sitter med det inntrykk at nogen *fortolkning* av vedkommende salme har man ikke fått; særlig nybegynneren vil ikke sjelden være i villrede med hvad der nu egentlig er Buhls opfatning av vedkommende sted.

Hermed er også antydet bokens svakheter. De er hovedsagelig disse fire: 1) Kommentarens verdi for den som ønsker å finne en bestemt tydning, et fast resultat, er mindre enn for den virkelig kyndige. De gir mindre av resultater, mere av problemer og drøftelser. For den virkelige studerende, som alt vet noget om

salmene og som ikke leser en kommentar for å få en bestemt mening, men som opslagsbok for selv å kunne danne sig en mening, er boken ypperlig, kanske uunnværlig. Men til eksamensbok for begynnere og gjennemsnitsteologer vil den være mindre egnet; de finner ikke hvad de leter etter.

2) Forf.s forsiktighet og hans hele metode gir hans tolkning et sterkt upersonlig, kjølig, både i god og ond mening «saklig» præg, som minst av alt er tilfredsstillende hvor det dreier sig om religiøs lyrik, med dens mangfoldige stemninger og sterke lidenskaper. Det kan ikke nektes at salmene mangen gang blir bleke unner Buhls henner. De er ofte nokk ukonkrete i sig selv; de blir det enn mere efter fortolkningen. Det henger sammen med forf.s syn på et av salmebokens problemer: hvem er «jeg» i salmene, en enkelt eller menigheten? B. mener at «jeget» meget ofte betegner menigheten, om han enn er noget mere tilbakeholdende i så henseende enn i første utgave; men denne opfatning fører uvægerlig med sig at man yderligere må opløse de få konkrete hentydninger salmene har, i «billeder» og almindeligheter, likesom det uhånngripelige ved denne skikkelse, «den personifiserte menighet», gjør salmene enda mere tid- og sted- og relasjonsløse enn de før synes å være. Hvem er f. eks. de diktere som slik har følt sig kallet til å gi uttrykk for menighetens stemninger? Hvordan er disse dikte blitt til? Hvad kan være årsaken til at dikterne slik har satt sin person i bakgrunnen, og — uten å antyde *at* så er tilfellet — diktet ut av — ikke de andres — men en abstraksjons sjæl? Diktning er jo først og fremst noget personlig, individuelt. Og hvorfor står personifikasjonen av menigheten der som et mysterium som formelig må gjettes eller åbenbares; hvorfor antydes det netop kun i disse salmer ikke ved et eller annet vink at her foreligger en personifikasjon, hvad der dog ellers altid er tilfelle (også i Jes. 12, 1, hvor den av samleren forutsatte situasjon: profeten talende ansikt til ansikt til folket, gir et tydelig nokk vink om hvordan «du» skal opfattes; mot Buhl s. XXXVII). Hertil kommer at B. synes å nære dyp mistillid til de nyeste fortolkeres forsøk på å finne salmenes plass i den gamle gudstjeneste og gi dem liv og farve ut fra den kultiske situasjon, «salmenes plass i livet»; men derved avskjærer han sig enda mere fra å gi salmene virkelig liv. Hermed er jeg kommet til den tredje hovedinnvenning

3) B.s altfor vidt drevne eksegetiske agnostisisme. Det er i virkeligheten vel mulig å vite adskillig mere om salmene enn B. tror; der er mangt som slet ikke er så uløselig når man bare tilstrekkelig planmessig utnytter de spor som er. Der kan — eller bør — ikke være tvil om at nøkelen til en hel del av salmebokens hemmeligheter ligger i det å gjøre alvor av det kultisk-liturgiske synspunkt: å se salmene i levende sammenheng med guds-

tjenesten, med festene og deres riter og skikke og som uttrykk for menighetens og de enkeltes stilling i kulten. Der finnes hentydninger til disse sammenhenger både i Krønikebøkerne og i salmene selv, og ikke minst i den jødiske tradisjon, Misjna, så uren enn denne tradisjon er. Ad denne vei løses også f. eks. problemet om «jeget»: en enkelt person (presten, kongen, korføreren) repræsenterer i det gudstjenstlige liturgiske «drama» menigheten, og efter urgammel, primitiv tankegang *er* han dermed på mystisk vis den han repræsenterer, menighetens væsen er likesom inkorporeret i ham; men derved får hans uttalelser noget ossillerende ved sig, svingende mellem forestillingen om et enkeltindivid og en flerhet. Men denne fremstillingsform er allikevel meget sjelden i salmene, og gjelder netop ikke de salmer hvor B er mest tilbøielig til å finne «det kollektive jeg», i de «individuelle klagesalmer» (se nedenfor). Og fra det liturgiske synspunkt faller der nytt lys over spørsmålet om salmenes tid. B. følger her det gamle skema føreksilsk — eftereksilsk, og kommer til det samme resultat som den eldre kritikk: hovedmassen eftereksilsk, nogen enkelte efter all sandsynlighet føreksilske; at mange er eftereks. kan snart bevises; det kan ikke bevises sikkert at mere enn nogen få er føreks Ut fra denne opfatning ser det ut som om B. vil regne enhver salme som ikke *må* være føreks., for eftereks. Det er ganske uriktig. Hele spørsmålsstillingen er nemlig skjev. I salmediktningens historie, såvel som i viktige sider av gudstjenestens, har lannflyktigheten slett ikke dannet epoke; salmer fra før og efter eksilet er hinannen nøiaktig like, eksilet har ikke satt spor i dem. Man kunde med samme rett prøve å datere den nyere norske lyrikk efter skemaet: før eller efter riksretten! Det er sikkert ikke få av salmene om hvilke det gjeller at de likegodt *kan* være føreksilske som eftereksilske; der gives ikke nogensomhelst større presumpsjon for det siste enn for det første. Men så tror jeg riktignokk heller ikke på det som for B. hører til det sikreste av alt i salmetolkningen: at det er motsetningen mellem det frommes og det ugudeliges *parti* som speiler sig i de fleste av klagesalmene. Det kultiske synspunkt og sammenligningen med de babyloniske salmer viser oss også her en ganske annerledes nærliggende tydning av vanskeligheten: når der i disse salmer klages samtidig over sykdom og forfølgelse ved mange fiender, så er det ikke sykdommen som er billede og de væbnede hærflokker som er virkeligheten, slik at «jeg» altså (sic) må bety menigheten eller folket; men sykdommen er realiteten og salmens foranledning, og klagen over forfølgelsen skylles den tro som vi kjenner så vel til fra andre steder i Orienten, at sykdommen er volt av andre menneskers ondskap og avinnsyke, og derfor slutter den syke at han må ha mange og mektige fiender som plager ham; disses forfølgelse er det så han skildrer i sterke og lidenskabelig overdrevne billeder og uttrykk (all orientalsk og bibelsk

poesi elsker de overdrevne sterke uttrykk — israeliten har et lidenskabelig temperament). B. kjenner selv alle de overensstemmelser mellem disse salmer og de uomtvistelig individuelle babyloniske klagesalmer, som taler for å opfatte også de bibelske individuelt; når han allikevel holler på den «kollektive» tydning bl. a. med den begrunnelse at «den gamle kultiske Form av en senere Tids israelitiske Digtere kan være anvendt paa friere spiritualiserende Maade, bl a. som Udtryk for Folkets eller den fromme Menigheds Lidelse» osv. (s. XXXVIII) — så gjeller herimot hvad han selv anfører mot føreksilske salmer: *a posse ad esse non valet consequentia;* den kollektive teori er for B. blitt tradisjon som kan stå uten argumenter; han har ikke evnet å stille sig fritt overfor sine tidligere meninger.

Og endelig må også nevnes 4) at B. omtrent ikke går inn på den unnersøkelse av salmenes arter, som Gunkel har innledet og som alt har gitt så rike resultater, eller idet minste så nyttige synspunkter for unnersøkelsen. Salmebokens salmer grupperer sig i ikke særlig mange, meget særprægede og fast utformede arter, hvor de enkelte salmer belyser hverandre (hymner, klagesalmer, folkeklagesalmer, takkesalmer osv.). Om alle disse arter gjeller det at de fra først av er blitt til i sammenheng med gudstjenesten og ikke kan forståes uten i sammenheng med den. Selv om en hel del av de salmer vi *nu* har ikke skulde være kultsalmer, så tilhører de dog de gamle arter og får først sin fulle forklaring ved å sees sammen med dem. B. holler det øiensynlig ikke engang for umaken verd å gå inn på dette; hans innledning har ikke engang en oversikt over de forskjellige arter og deres eiendommelighet — som om man nogensinde i verden kan forstå poesiens innholl uten å akte på dens form! Og formen er ikke bare versemål og strofer.

Hvad der skiller denne utgave fra første er foruten den noget lempede opfatning av «jeget» i en del salmer, optakelsen av *de* resultater som de metriske unnersøkelser av hebraisk poesi er nådd til, samt en noget større villighet til å anerkjenne endel føreksilske salmer, særlig blant kongesalmene. I anledning av disse siste må jeg dog si at man stundom sitter med en sterk følelse av at forf.s engstelse for å ta avgjørende stannpunkt i tolkningen av de enkelte salmer i nogen grad fordunkler de prinsipielle uttalelser i innledningen. Således omtales i innledningen gjentagne gange kongesalmene som en gruppe for sig, hvor man søker én løsning for det felles problem. Men i kommentaren står de alikevel temmelig isolert; og kravet til én tydning merkes ikke større til; således tolker B. Sal. 2 om en føreks. konge, Sal. 110 er han mest bøid til å holle for makkabæisk; ved Sal. 2 regnes som mulig den opfatning at «kongen» er en «personifikasjon av folket», som han ved 110 bestemt avviser, mens i virkeligheten disse salmer er så

sterkt i slekt, at er opfatningen umulig for Sal. 110, så er den det eo ipso også for Sal. 2.

Å gå inn på en nærmere drøftelse av de prinsipielle og enkelte spørsmål hvor jeg har en annen opfatning enn forf. passer ikke i dette tidsskrift. At boken for den virkelig studerende er et eksegetisk hjelpemiddel av meget stor verdi, har jeg alt sagt; den teologiske videnskap, såvel som det teologiske fakultet i Kristiania, hvem boken er tilegnet, har all grunn til å være forf. taknemmelig for den. Men salmekommmentar*en*, den som skal vise oss veien inn til salmene i deres gamle livsfylde dengang de gav ord til en menighets religion i full utfollelse, den har vi enda ikke.

Sigmund Mowinckel.

Henrik Scharling: **Theolog eller digter.** Ungdomserindringer og breve. Kjøbenhavn. Nyt Nordisk forlag 1917.

Henrik Scharling har skrevet «Nøddebo Prestegaard». Det er sandt. Og hans «Christelig Sedelære» nyttes maaske fremdeles av vore teologiske studenter. Men dermed er vel hovedsagelig det norske bekjendtskap med ham færdig. At han ogsaa ellers har skrevet ting som vidner baade om flid og om evner er ikke tilstrækkelig til at jage op saa megen interesse for det spørsmaal, om han helst burde blit digter eller om teologien er det rette felt for ham, at vi her i Norge skal kunne kaste os over en stor bok derom — nær 400 store oktavsider. Hadde endda boken indeholdt noget av digterisk eller teologisk værdi! Men hans skildring fra reisene er tørre. Og brevene — som brevlitteratur betragtet flate og flaue.

Kanhænde at man i Danmark vil læse den tykke bok med andre øine — at landsmandshjertet kan gjøre sig gjældende. Men norske læsere vil neppe orke at læse den tilende.

Aage Westergaard: **Evangelium.** Kjøbenhavn. O. Lohse 1917.

Sogneprest til Hellig Kors kirke i Kjøbenhavn, *Aage Westergaards* bok *Evangelium* indeholder en række fromme betragtninger — som det maa formodes, prækener — mest vel med sigte paa ungdommen. Det er sunde ord — gode, om end almindelige. Tanker som ikke lodder særlig dypt i psykologisk henseende. Boken er ganske velskrevet uten at være fængslende just. Men — som sagt — er from og velment og pen.

Marcus Gjessing.

Dette hefte er forsinket og formindsket fordi det er streik i typograffaget.

Red.

SAA HAR GUD ELSKET VERDEN.

Man kan tro, at evangeliet er en legende. Ingen vil negte, at den er den vakreste, som findes. «Saa har Gud *elsket* verden — —».

Det klinger som et paradoks. Kristendommen, sier en digter, er den dypeste av alle religioner, fordi den lærer os ærefrygt for ringheten. Det er at løse den indre motsigelse i evangeliet med en ny motsigelse. Og vi kan ikke uten videre forstaa ordene, like litt som vi uten videre kan forstaa evangeliet, — at *Gud* har elsket *verden*. Den digter, jeg nævnte, forklarer hvad han mener: kristendommen er den dypeste av alle religioner; «ti hvad skulde der ikke til for at erkjende det guddommelige i fattigdom og elendighet, i foragt og had, i synd og død.» Evangeliet er budskapet om, at det høiere bøier sig ned til det lavere for at finde og frelse sit eget. *Vor* sandhetskjærlighet tar gjerne uttryk i kritik, i dom. Den guddommelige sandhetskjærlighet «viser sig deri, at den overalt vet at finde og skatte det gode.» Saa har Gud elsket verden — —.

Bak had, bak synd, bak fordærvelse søker han det gode. Det findes jo der, fordi han selv findes over alt. Hos synderinden, hos røveren paa korset. Skjønt vi intet vet, skjønt alt er hyllet i mørke, stræber menneskeaanden mot lyset. Det er underet, det er det evige vidnesbyrd om Gud i os. Der er ingen, som ikke en eller anden gang har strakt haanden ut i mørket for at kjende den grepet av en sterkere haand. Gud ser den utstrakte haand, hører vor ensomhets rop. Hans kjærlighet gaar meget dypere end menneskenes, fordi hans sandhetskjærlighet er anderledes end deres. Mens menneskene dømmer, forener han sig trofast med det gode i de dømte. Han lærer os ærefrygt for det, som staar lavere end os selv. Han sier: «Elsker hverandre, *som jeg har elsket Eder.*» Hvor mange av os har forstaat den fordring tilbunds? Du skal

elske selv det, som har den ulykke at staa lavt! I fattigdom og elendighet, i «foragt» og «had», i synd og død skal du se og skatte det gode! Gud er over alt; men vi ser ham ikke over alt. «Jeg var i fængslet og I besøkte mig ikke.» Vi bare dømte. Og dog blev der sagt til os: «Elsker hverandre! Søker, og I skal finde.»

Gud kalder os paa mangfoldig vis: i vort eget bryst, i skjønheten omkring os, i det gode hos menneskene. Til enkelte er han kommet som en storm, som slaar al motstand til jorden. Til de fleste kommer han helt stille. Vi fornemmer ham dunkelt under en følelse av utilfredshet med alt, hvad vi hittil har prøvet, i stunder, hvor vi synes, vi driver for alle vinde, uten ror og anker. Det beror kanske paa os selv, om vi skal faa en inderligere oplevelse av ham. Vi maa selv kaste os i hans arme og be ham om at komme os nærmere. Vi maa ta mod til os og gjøre det. Vi maa paa alle maater, og stadig, sætte os i forbindelse med ham. Saa vil vi finde ham i altid flere av tilværelsens ytringsformer. Ogsaa i dem, vi før dømte.

Vi begaar stadig den feil at forlange, at menneskene skal harmonere med os selv. Det er vor første opposition mot budet, at vi skal elske hverandre. Vi vil ikke engang anerkjende hverandre. Langt mindre søke det gode hos hverandre. Skjønt *Gud* har elsket *verden*. Derfor kan vi heller ikke forstaa evangeliet, i hvert fald ikke leve det. Skal vi kunne det, maa vi begynde med at tro, at synd er en ulykke, at forbrydelsen er en lidelse. Kan vi ikke tro det, stænger vi os ute fra den guddommelige sandhetskjærlighet, fra evnen til at se og skatte det gode i det, som staar under os. «Elsker hverandre, som jeg har elsket Eder.» Der var avstand mellem «jeg» og «Eder»; men kjærligheten overvandt den.

At se og skatte det gode gjør rik. At ha tillid gjør rik. Mange av os mister tilliden, naar vi har høstet «bitre erfaringer». Vi erklærer, at vi har «lært». Da forarmer vi os selv. Den som har megen livskraft, mister ikke tilliden. Taper vi den, kommer vi bort fra den guddommelige sandhetskjærlighet. Evangeliet er et bud om tillid. Gud har elsket verden, lyset skinner i mørket. Og det skinner, selv om mørket ikke kan fatte det.

De fire aar, som er gaat, har vi oplevet under følelsen av et voldsomt tryk. Mest beror det kanske paa bevisstheten om den lidelse, som har fyldt verden, meget ogsaa paa styrken i det had, som har faat magt over menneskene. I disse fire aar det ligget saa nær at fæste sig ved det onde, at fremhæve det onde, som er sket. Vi har gjort det saa sterkt, at vi endog stundom har glemt menneskenes lidelser over deres ondskap. Det er, som om hændelserne ikke har villet tillate os at se og skatte det gode. Bevisst eller ubevisst har vi vel alle lidt under det. Saa glad vi ellers kan være i at sitte til doms, — gjennem fire lange aar virker det pinende. Bevisst eller ubevisst længes vi vel efter den dag, da vi atter kan begynde at fremhæve det gode, da vi atter kan se det hos de millioner, vi satte os til doms over.

Men mange av os er blit fattigere paa tillid. Det fortælles os, at det er gaat tilbake med menneskenes sjæl, med den smule godhet, vi har været i stand til at erkjende paa jorden. Krigen gir beviset, heter det.

Jeg tror ikke paa beviset. Jeg tror ikke paa det ondes vekst. Det er menneskesindet, det kommer an paa, og jeg tror ikke, at det onde er vokset der. Læser jeg historien, kan jeg ikke se andet, end at menneskenes *medlidenhet* er blit sterkere med aarhundrederne. Og menneskenes medlidenhet er en kraft til retfærdighet. Den guddommelige sandhetskjærlighet er i den. Krig og had kan skygge for den — en tid; men vi vil nok en dag staa ved milliongravene og føle lidelserne, sterkere end vi føler forbrydelserne. Da vil vi, mere end nu, bli retfærdige mot det gode i menneskene.

Krigen overrasket os. Der var et kapløp mellem vore menneskelige følelser — som vilde bort fra krig — og det tekniske fremskridt, som kunde tages i krigens tjeneste. Og ulykken kom, før vore følelser endnu var naadd til modenhet. Men de var der. Hvilken krig har været hadet som denne? Under hvilken krig, før i verden, har man saa høilydt kræevet, at det skulde være sidste gang?

Og om man ikke *kan* ha tillid til fremtiden og til det gode i menneskene, om man paaberoper sig de «bitre erfaringer», — én ting er sikkert: vor medlidenhet kan *ikke* hjælpe, vor modløshet vil bare gjøre det endnu værre, end

det er. Sænker vi teoriens fane her i verden, vil praksis bare bli endnu slettere.

Nu maa vi begynde med tillid. De folk, som i dag staar som fiender mot hverandre, maa begynde med tillid til hverandre. Tillid til sine fiender. Kanske vil den gi en større og varigere seier, end vaaben kan gi. Man maa begynde med at se efter det gode og fortsætte med at skatte det gode, hvor det saa findes.

Krigen betyder jo en fødsel. Hvad har vi ikke kastet overbord av gammel tro og overtro i disse aar! Historien har mistet noget av sin magt over vor tankegang. «Ærens mark» er kommet i anførselstegn, de «militære hensyn» beseirer ikke længer vor retfærdighetsfølelse, al forsnevrende patriotisme har faat et spørsmaalstegn ved sig. Krigen er en fødsel. Av nye sind vil en ny fremtid utgaa. Landegrænserne er blit lavere. Vor egen tankegang er blit videre Vor mulighet for at anerkjende er blit større. Naar hadet engang synker, vil muligheten for den guddommelige sandhetskjærlighet være større end før.

Gud? — Han har været forhaanet i denne krig. Selve paakaldelsen har forhaanet ham. Man har gjort ham til et med fædrelandet, ja med vaabnene, skjønt han er menneskehetens gud, «menneskens søn», skjønt det er de sagtmodige, som «skulle arve jorden». Og for mange er han kanske kommet fjernere end nogen gang.

Jeg føler det ikke slik. Jeg synes, vi vet det sikrere nu, at Gud findes. Vi merker ham i de større fordringer, som stilles til os nu. Om vi holdt paa at glemme ham, saa er han der nu. Det er jo *hans* fordringer, som stilles til os, og vi maa høre dem, om vi ikke skal gaa under. «Elsker hverandre, som jeg har elsket Eder». Det er jo *hans* sandhet, som er blit levende i os nu: «Hvo som griper til sværd, skal omkomme ved sværd! — Salige er de sagtmodige, ti de skulle arve jorden». Og fordring og sandhet gaar sammen i ordene: »Søker, og I skal finde».

Det fordres av os, at vi skal søke Gud over alt, i det laveste, i det foragtede. Vi skal lære av ham og ikke av historien. Nu tænker vi anderledes end før om forholdet mellem staterne. Vi tænker paa trods av historien. De gamle

slagord er ikke saa ærværdige længer. Vi har overvundet dem gjennem en ny tankegang. Den skal vi anvende ogsaa paa det enkelte samfund. Vi skal ikke la os imponere av, at der altid har været overflod paa én side og fattigdom paa en anden. Det staar til os at forandre historien, om vi bare tænker fra nyt av. Om vi tænker religiøst paa menneskeheten. For den religiøse tankegang er endog eiendomsretten en tvilsom storhet. For den religiøse tankegang eksisterer ingen «ret», men bare retfærdighet. Og den kristne retfærdighet vil reise Lazarus op av støvet. Vi klager over samfundstyranni. I virkeligheten er vi knapt begyndt at danne samfundet. I et «samfund» skulde det være en umulighet, at menneskene ikke faar sit arbeides løn, at den gaar til dem, som sitter inde med arven eller aktierne. I et virkelig samfund er kapitalen de arbeidendes. «Arbeideren er sin løn værd».

Hvem skulde bedre forstaa det end de kristne? «Kommer hit til mig, alle I som arbeider og bærer tunge byrder». «Hvad I gjør mot den mindste av mine brødre, har I gjort mot mig».

Saa har Gud elsket verden — —. Og vi har leilighet til at elske ham igjen. «Hvad I gjør mot den mindste, har I gjort mot mig». Men vi har vanskelig for at se det guddommelige «i fattigdom og elendighet, i foragt og had, i synd og død». Vi frygter «massen». Vi søker at holde den paa avstand. Vort «samfund» har endog to slags skoler. Barnene deles i to klasser. Selv skolen gjør startpunktet ulike for menneskene. Vore nedarvede forestillinger er saa sterke, at vi knapt føler uretten ved det.

Skolen? Nu kræves religionsundervisningen tat ut av skolen, og vi forfærdes. Kravet vilde aldrig være kommet, om religionen var, hvad den skulde være. Om religionen hadde været sterkere i os, end historien er. Om vi hadde tænkt forfra, om vi hadde tænkt religiøst, overfor krigen, overfor samfundslivets uretfærdighet. Om de aviser, som nu — pludselig — mot sedvane — producerer saa meget religiøsitet, altid hadde forkyndt religionen som det første og sidste. Foran kapitalen, foran interesserne. Den umoralske bolignød,

den uberettigede vinding vilde været en umulighet. Sammen med kristendomshadet mellem arbeiderne.

Gud er kommet os nær gjennem lidelserne. Han stiller større fordringer til os. Om vi ikke tar dem op, saa er det ikke av ondskap, men fordi vi ligger under for en forældet, en hedensk tankegang. Om vi tar dem op, vil vi lære at opfatte fra nyt av og bygge fra nyt av. Da vil vi ikke frygte noget undtagen uretfærdigheten. Vi vil ikke frygte for at forlate «det bestaaendes grund».

Gud «gjør alle ting nye». Om vi forstaar evangeliet, saa gaar vi med ham ned til fattigdommen og til synden for at finde det gode og hjælpe det frem. Elsker hverandre, som jeg har elsket Eder! Det er et vanskelig krav. Har vi den guddommelige sandhetskjærlighet, saa tar vi det op paany, som kristendommen tok det op for 1900 aar siden. At vi gjør det, er vigtigere end en lekse i bibelhistorie. Det er evangeliet, grepet og forstaat av os.

Fredrik Paasche.

«EEN TING.»

Een ting var der som nu burde kunne samle alle partier, saa skrev «T. T.» forleden dag. Det var en samlingsregjering om en valglovreform.

Det kan være bra nokk.

Men der er en annen ting som nu ikke alene maa kunne samle alle partier, men hvad der er langt viktigere og større, alle *mennesker*, alle virkelige mennesker som tenker og føler menneskelig, ikke som klassesjæle, hvad enten det nu er kapitalistklassebrutalitet eller proletarklassehat som driver dem. Alle som har *menneskelig sjæl* maa nu samles om dette ene store krav, hvor der ideelt sett ingen uenighet mer kan tenkes:

militærvesenets fullstendige avvikling.

Det er med usigelig glæde jeg har sett at i den overenskomst som de to fraksjoner innenfor sosialdemokratiet nu har sluttet, har partiet som helhet fastholt kravet om militærvesenets avvikling. Efter visse foreteelser innenfor partiets venstre fløi var der grunn til aa nære en viss frykt for at man begynte aa interessere sig for opretholdelsen av en militarisme som enda mere uttalt og aapent enn nogensinde nu skulde brukes av den ene klasse som et vollsmiddel mot den annen. Denne fristelse har altsaa partiet vist fra sig. Og det gir haap og mot til aa tro paa muligheten av en fredelig og rettferdig omlegning av samfunnet.

Jeg vet neppe noget saa barnaktig og i sine følger saa skadelig som den diskussjon om «det store skyllspørsmaal» som i disse fire krigsaar har vært ført med slik iver, særlig fra entente-hold; der er intet som i den grad har tjent til aa avlede opmerksomheten fra det virkelig skyldige, enn denne diskussjon, som dels har vært ført med beregning som et

moralsk krigsmiddel, dels i stor og collinsk naivitet. Og rent ut motbydelig virker det hysteriske skrik som vil samle all skyll paa en enkelt manns hode for paa ham aa tilfredsstille en raa og primitiv hevntrang. Det er ganske interesseløst aa faa vite hvem der har skyllen for at den store verdenskrig brøt ut akkurat *nu*, om det var Tysklann, Østerrik, Ruslann eller Englann. Det eneste som har virkelig og varig interesse er aa erkjenne de sosiale og økonomiske og politiske og moralske forholl som gjorde at den overhodet maatte komme — enten for 4 aar siden eller kanskje om 10 aar.

Det kan ikke være min opgave her aa komme tilbunns i disse dypere aarsaker. Men hvordan det nu enn henger sammen med dem, saa tror jeg der maa kunne opnaaes enighet om at krigen ikke vilde være kommet hvis der ikke hele den siviliserte verden over kunde regnes med en *allmindelig tro paa dens naturnødvendighet* og en derav følgende eiendommelighet ved alle de ledende statssamfunn, at de var instillet paa krig, og det kanskje mere enn paa fred — ifølge det gamle ord fra kulturens barndom: si vis pacem, para bellum. I denne allmindelige tro paa krigens naturnødvendighet er ogsaa innesluttet en iallfall blant alle ledende statsmenn og politikere allmindelig sanksjon av krigen som et fullt moralsk og legitimt siste middel i saker «om ære og livsinteresser».

Nu var den allmindelige tro paa krigens naturnødvendighet paa en maate riktig, nemlig ut fra den samfunnsordning som eksisterte før krigen og som enda synes aa staa urokket hos seierherrene. Den privatkapitalistiske industrialisme føder imperialisme, og imperialismen føder krig, naar to «imperier» støter sammen i strid om verdier som unner den kapitalistiske industrialismes forholl er livsinteresser. Forsaavidt er militærvesenet ikke krigens dypeste aarsak, men kun en ledsagende følge-fremtoning av det som var en av dens dypeste aarsaker — den kapitalistiske imperialisme i alle de ledende kulturnasjoner med den derav følgende økonomiske krig og den blodige konkurrangse om raastoffer og markeder.

Men paa den annen side har militarismen vært en av de sikreste støtter for denne samfunnsordning. Saa mange skjulte og aapenlyse traader har forbunnet de to makter

— man kan eksempelvis bare nevne de veldige kapitaler som er lagt i vaabenindustrien —, at man trygt kan si at den privatkapitalistiske industrialisme har mottatt mektige stimulangser fra militarismen — og omvent.

Derfor er det fremdeles berettiget aa hevde at avskaffelsen av militærvesenet er et av de første og viktigste skritt paa veien til en løsning av de sosiale spørsmaal — rent bortsett fra det elementære og selvfølgelige at der da blir frigjort veldige summer av kapital og arbeide til sosiale reformer.

Men nu har verdenskrigen været der, og den har gitt alle samfunnsklasser en dyr lære, men en lære som — saasant vi følger den — er verd det blod og den jammer og den sved den har kostet. Den har tordnet det med elementær makt in i bevissthetene at der gives intet dyrere, intet mere uøkonomisk middel til aa fremme «livsinteressene» med, enn krigen; der er unner den moderne teknikks forholl intet middel som i den grad skader livsinteressene selv som netop krigen. Alle verdens samfunn vilde nok nu ha ofret adskillige «livsinteresser» for aa unngaa aa betale krigens pris — og ofret adskillige av de tomme og latterlige æresbegreper som enda lever statene imellem. Dette er kanskje enda ikke gaatt op for de makter som danser i seiersrus over «den merkeligste seir i verdenshistorien» — som det het i et Londonnerblad i et anfall av naiv opriktighet: 9 tiendedele av verden har efter 4 aars anspennelse av alle krefter beseiret den ene tiendedel — men den time kommer sikkert og snart da ogsaa disse makter maa gjøre op krigens konto. Der er mere enn nokk av sosialt sprengstoff i Englann og Amerika!

Men krigen har vist mere. Baade krigen selv og det som har hent i dens følge, revolusjonen og kaos'et i Russlann, opløsningen i Østerrik, omveltningen i Tysklann, frykten som ogsaa der de ledende nærer for mulige motrevolusjonære anslag eller for tøilesløshet og ny bolskjevikisk revolusjon — alt dette har igjen paa den klareste maate stadfestet den gamle historiske lære, at der finnes i lengden ingen samfunnsfarligere makt enn netop den formentlige samfunnsverner — hæren. Alle historiens store militærmakter er i tidens løp gaatt tilgrunne ved — hæren; hæren har først suget deres

kraft, og tilslutt er den i farens stunn blitt det vaaben som har fellet dem selv. Det har vært en yndet paastann i sosialistisk agitasjon at hæren var til for i nødsfall aa brukes mot arbeiderklassen; og i tilslutning til denne tanke er der nokk av borgerlige som har ment at hæren var nødvendig for aa hindre en sosial — eller enhver annen — revolusjon. Men nu maa vel selv de konservativeste og mest forstokkede borgerlige ha lært at hæren er et instrument som rummer kanskje enda større farer for dem enn for arbeiderklassen. Det er hæren som har gjort revolusjonen i Russlann; det er det barbariske folk med villdyrinstinktene som, utrustet med en moderne militærutdannelses hele teknikk, igjen har gjort den revolusjon som i sig selv er et gode, til en ubeskrivelig redsel; det er fra hæren de nuværende makthavere kan vente en blodig motrevolusjon, som kanskje vil skylle ogsaa de berettigede idealer de paa sett og vis representerer, bort i sin strøm. Hvordan det har gaatt for sig i Finnlann, er kjent. Revolusjonens utskeielser — som det ikke nytter aa nekte — skyltes først og fremst den russiske hær i lannet og de av den brutaliserte elementer innenfor proletariatet og blant pøbelen; det er den seirende hærs overmot og manglende evne til aa tenke politisk og menneskelig istedenfor militært, som har gjort lannet modent for en ny revolusjon; og det er fra sin egen hærs rekker de nuværende makthavere mest frykter katastrofen: de kan ikke lenger lite paa den: den uunngaaelige røde propaganda har grepet om sig, og brutaliteten og vollsbruken har den lært av sine egne skapere, de hvite intransigeants. — I Tysklann er der muligheter for analoge foreteelser. Det er fra visse elementer i hæren man har grunn til aa frykte motrevolusjon; det er først ved aa faa opfanatisert hæren at Spartakus-gruppens menn kan bli farlige for den rolige utvikling og befestelse av revolusjonens goder, som den nuværende regjering synes aa representere. Vi faar ønske og haape at det tyske folks kultur og ordenskjerlighet skal kunne føre revolusjonen frem til en lykkelig avslutning og gi oss eksemplet paa en ny og bedre samfunnsordning — den vi ikke kan vente aa faa fra Englann eller Amerika saalenge de styrer sin nuværende kurs. — Med ett ord: hæren er til enhver tid og hvorsomhelst den fare som

kan brukes mot *alle* makthavere, sosialister eller borgerlige, mot alle samfunnsordninger, gode eller slette, fortidens eller fremtidens; hæren er en maskin, et barn, et villdyr; hæren er alltid og vil alltid være det Angantyrs sverd som engang draget *maa* ha blod.

I sannhet — det hevner sig forferdelig aa *lære op* menneskene til mord, til forakt for andres liv, til aa stole paa makten og vollsferden. Det er taapelig aa snakke om at «retten» har seiret nu; man har kun drevet Beelsebub ut ved Beelsebub.

Nu er det paatide at vi lar alle de gamle «nyttehensyn» som syntes aa tale for militærvesenet, fare, og begynner aa lytte til moralens, til religionens, til menneskelighetens enkle bud: drap er drap, voll er voll, urett er urett, djevelen er djevelen, hvad enten det er samfunnet eller en enkeltperson som staar bak. Ti nu har vi opdaget at disse nyttehensyn ikke eksisterer. Vi har bedraget oss; lækemidlet var verre enn sykdommen. Vi har nu ingen unnskylning mer for ikke aa følge kristendommens og menneskelighetens grunnbud. Bort med den tanke at der skal kunne brukes voll for rett mellem statene! Derfor: bort med det middel som gjør det mulig aa bruke voll for rett! «Ned med vaabnene!»

Den gamle, den evige innvenning: «men *vi* kan ikke begynne.» Dertil er aa si: een *skal* begynne! Hvem? Den som erkjenner at det er *rett* aa handle saa. Det enkle spørsmaal er derfor dette: har vi erkjent at det er *rett* aa være med aa avskaffe krigen, da er vi pliktige til aa begynne. Vær sikker: engang kommer de andre efter. Vi har ikke engang rett til aa *vente* paa de andre.

Kan henne vi maa dypere ned i samfunnsstrukturen, legge helt om fra grunnen av, vil vi avskaffe krigen. Men en ting er det nærmestliggende: aa avskaffe hæren; for med den faller krigens øieblikkelige mulighet. Det nærmeste kan gjøres straks; den nærmeste moralske plikt er den største.

Det er paatide aa begynne aa lytte til plikten mere enn til fornuften. Ti nu begynner vi aa se klart at ogsaa i dette stykke er det rette i lengden det fornuftige.

Men kan henne det er et vaagestykke aa avvikle nu? De russiske bolsjeviker skremmer nogen med. Ingen av

stormaktene kommer enda til aa avvebne, sier de kloke hoder. Vel, saa maa de smaa nasjoner begynne. De har iallfall den mest iøinefallende interesse av avvebningen.

To grunne gjør det nødvendig aa vaage det netop nu.

For det første har krigen aldri vært saa hatet som nu. Aldri har saa mange millioner mennesker samtidig visst hvad den virkelig er. Aldri har der vært rokket ved dogmet om «den gode krig», om krigen som kulturskaper, som folke- og samfunnsfornyer — dette i serlig grad tyske misstak — som nu. Aldri har samfunnene vært saa modne og saa villige til radikale, helt til grunnen gaaende omformninger som nu. Det gjeller aa smi mens jernet er varmt. Og derfor har der aldri vært slike utsikter til at et gitt eksempel skulde kunne virke med henrivende makt som nu. Den allmindelige tilslutning til ententens sak har iallfall bevist at ideens makt er veldig i verden.

For det annet er der uhellvarslende tegn til at tanken om et folkenes forbunn og brorskap ikke skal bli mere enn en kjempemessig bluff, et moralsk krigsvaaben som nu har gjort sin nytte. «Havenes frihet» er allerede ofret for Englanns sjøvelde; de ledende ententestatsmenn er i ferd med aa «fortolke», d. v. s. forkludre ideen. I sin siste kongresstale har Wilson grepet ordet for virkeliggjørelsen av et rent militaristisk flaateprogram; om sosialiseringen av samfundsgodene hadde han ikke annet aa si enn at de tiltak som krigen hadde skapt, snarest mulig skulde avvikles efter «kyndige (privatkapitalistiske) forretningsmenns» raad, d. v. s. i deres interesse. Folkenes forbunn truer med aa bli en forsikringsanstalt for det bestaaende system i ententelannene. Bak verdensforbunnets forførende maske griner den hellige alliangses hemske drag. — Men dette maa aldri i verden ske! Den nye «hellige alliangse» maa møtes med tusenstemmig protest. Netop de smaa nasjoner maa vise at de vaager aa tro paa ideen. Eksemplet kan ikke miste sin smittende makt. Men derfor var det aldri saa nødvendig som netop nu at nogen gir eksemplet.

Jeg har alltid vært imot aa binne de kristne til en bestemt politisk, sosial eller moralsk enkelthandling. Kirkene kan det heller ikke; de maa nødvendigvis være for uensartede

til det; aa vente noget av *kirken* er uberettiget. Men selve det kristelige ideal kan binne og forplikte. Nemlig alle dem som kjenner dets makt. Og nu kan jeg ikke komme fra at der foreligger en saa bydende og tillike en saa lovende leilighet til aa realisere noget av et kristelig ideal, at det er en kristen *plikt* aktivt aa reise sig mot alt militærvesen. Ogsaa mot all militærtjeneste; ti den er forutsetningen. Det spørsmaal maa nu for allvaar takes op av enhver, om det ikke nu er en *bydende kristenplikt aa iverksette militærstreiken, hvis det ikke gaar paa annen maate.*

Men vi haaper at *det* ikke skal bli nødvendig. Men da maa vaart krav fremsettes sterkt; ropet maa reises, saa det ljomer klart og skarpt ut over. — *Hvor er de kristelige studenter?*

Regjeringen pønser paa aa sette den bevilgede *sivile militærkommissjon* i arbeide. — Det er for litet. Regjeringen tenker paa aa utvide dens mandat til aa omfatte en *omlegning* av militærvesenet, som i Danmark. — Det er for litet. Vi vil ingen omlegning ha, vi vil ha det *avskaffet.* — Nordens og dermed ogsaa Norges Fredsforening har ingaatt til Stortinget med en henstilling om snarest aa *ophæve den allmindelige verneplikt* — det er alt, alt for litet; det er verre enn intet; ti er en folkehær en samfunnsfare, saa er i enda høiere grad en levebrødshær, en egen militær stann og kaste, en samfunnsfare — i enhver form, politisk, sosialt, moralsk. Vi vil overhodet ingen hær ha. Vi vil ingen depo'er av vaaben ha liggende runt om i lannet for aa friste overklassen til unnertrykkelse og unnerklassen til vollsverk. Vi vil ha «sverdene smidd om til hakker og plogjern».

Vi krever at den eventuelle komite faar det enkle og klare mandat: *militærvesenets avvikling, uten opholl.*

Det er den «ene ting» hvorom nu alle mennesker i lannet maa kunne samle sig; det er den ene ting som det er menneskelig plikt aa samle sig om.

4de desember 1918.

Sigmund Mowinckel.

HVILKE ER SKOLENS VIGTIGSTE OPGAVER?

Av overlærer Herman Ruge.

Der er overordentlig megen uro omkring vor skole i disse tider. I dagspressen er der jevnlig diskussion om skolespørsmaal. Men samtidig faar man et bestemt indtryk av at forvirringen ikke er mindre. Enhver tror sig meningsberettiget paa dette omraade, og derfor forekommer der ved siden av fornuftige tanker saa meget meningsløst snak, ja likefrem løierlige paastande at man mange ganger føler sig fristet til at be Gud bevare sig for slik publikumsinteresse. Samtidig drives der jo en meget paagaaende skolepolitik, en politik som ogsaa er dikteret av levende interesse for de samfundsgoder skolen kan gi. Men ogsaa den drives ofte ut fra et høist mangelfuldt pædagogisk syn. Det er de sociale hensyn som spiller hovedrollen; for dem maa pædagogikens krav vike. Det forekommer mig at diskussionen er grepet an i den gale ende. Man diskuterer veie og midler uten at ha opgjort sig nogen klar forestilling om maalet. Før man gjør sig op sin mening om skoleplaner og undervisningsfag, bør man grundig ha studeret selve opdragelsens maal. Jeg synes ikke vort nuværende skolearbeide drives ut fra et enhetlig syn paa skolens maal, og endnu mindre er det mulig at samle alle fremtidsforslag under en fælles hat.

Det er heller ikke saa rart, for skolen har i sin historiske utvikling sat sig mange forskjellige maal, og omend adskillige av tidligere tiders skolemaal nu avgjort hører fortiden til, saa er det dog endnu en del forskjellige, delvis sideordnede, delvis motsatte som har sat sit præg paa den moderne skoles arbeide. Man kan ialfald tydelig paapeke 3.

Det første vil jeg kalde kravet om at skolen skal gi de kundskaper som efter traditionelle synsmaater hører med til almendannelsen. Dette krav har altid spillet en stor rolle

for skolens arbeide. I den gamle latindannelses tid kunde det være romerske antikviteter eller finesser fra den græske mytologi som almendannelsen krævde at skolen skulde gi. I vore dager er kravene kanske andre. Men ogsaa nu vil de dannedes bedømmelse av skolens arbeide meget let bli influeret av om den gir oplysning om ting som man venter at en dannet mand skal vite.

Det andet er kravet om at skolen skal gi kundskaper og færdigheter som kan bli direkte nyttige i det praktiske liv. Heller ikke dette krav er nyt. Det vil altid være det jevne publikums hovedkrav til skolen. Forældrene sender sine barn til skolen forat de ved dens hjælp skal kunne skaffe sig en livsstilling, og svigter den deres forhaabninger, vil de let komme til at svigte den til gjengjæld. Men det er ikke bare et publikumskrav. Flere av de betydeligste pædagoger har kjæmpet for det samme syn paa skolens arbeide. Vel ingen har fremstillet denne opfatning med større konsekvens end Herbert Spencer. Hans bok om opdragelsen er et eneste strengt logisk opbygget opdragelsessystem, hvor nytten, den praktiske nytte, er det ledende princip. Ut fra dette princip sætter han naturvidenskapene i centrum blandt undervisningsfagene, fordi de er av overvældende betydning for det praktiske arbeidsliv, og alle andre fag faar sin større eller mindre plads eftersom de nærmer sig til eller fjerner sig fra det praktisk nyttige.

Det tredje krav kunde jeg kalde personlighetskravet, kravet om at skolen skal utvikle personligheten, danne karakteren, gi med den aandelige og moralske ballast som vil sætte ungdommen istand til at leve et hæderlig og dygtig liv som borgere i staten og som mennesker. En række av de ypperste pædagoger har sat dette som opdragelsens fornemste eller dens eneste maal, og det er heller ikke til at ta feil av at dette krav spiller en uhyre stor rolle i den moderne diskussion omkring de pædagogiske emner. Karakterdannelsen, hvad amerikanerne kalder moral education and training, hører til grundprobleme i den moderne pædagogik.

Ser vi nu paa den moderne norske skole og sammenligner dens planer og arbeide med de tre forskjellige skolemaal, vil vi opdage at alle tre har været med til at gi den

dens præg. Spør vi efter de led i loven og undervisningsplaner som uttaler almindelige principper, ser vi straks at de har fæstet sig ved personlighetsprincippet som det bærende. I lov om høiere almenskoler heter det at middelskolen er en barneskole, som i tilslutning til folkeskolen gir elevene en avsluttet videregaaende almendannelse avpasset efter barnealderens mottagelighet. Og gymnasiet er en ungdomsskole som paa middelskolens grundlag fører frem til en avsluttet høiere almendannelse, der tillike kan tjene til grundlag for videregaaende videnskabelige studier. Baade middelskolen og gymnasiet skal medvirke til elevenes kristelige og sedelige opdragelse, likesom det ogsaa bør være deres fælles opgave at utvikle elevene saavel i aandelig som legemlig henseende til dygtige unge mennesker. — Dette er rene, klare og tydelige ord. Skolen skal gi en avsluttet almendannelse; den skal bidra til elevenes kristelige opdragelse; det vil si, den gjør fordring paa at være farvet av et bestemt grundsyn paa tilværelsen, og likeledes bør den utvikle elevene til dygtige mennesker.

Men almensætninger er en ting, de konkrete fakta noget andet. Slik som skolen arbeider i praksis, er de høie maal utsat for tusener farer. Jeg vil foreløbig se bort fra lovens sidste led om kristelig og sedelig opdragelse. Det skal jeg komme tilbake til i en senere forbindelse. Jeg vil fæste mig ved den sterke fremhæven av almendannelsen. I den anledning fremhæves det saa sterkt at faglæreren aldrig maa tape helheten av syne. «Er læreren kommet saavidt i sin utvikling — heter det — at hans interesse, der som regel oprindelig knytter sig til faget, har flyttet sig over til elevene — er han altsaa kommet dertil at han underviser dem ikke saa meget forat de skal bli flinke i hans fag, som for at bidra til deres utvikling som mennesker med styrket vilje og arbeidsdygtige evner, — da maa det nødvendigvis være ham magtpaaliggende at bli nøie kjendt med hele den undervisning som blir hans elever til del.» I den forbindelse anbefales lærerkonferancer av faglærerne i samme klasse forat de kan arbeide sammen til et enhetlig maal.

Hvorledes virker nu dette i praksis? Noget virkelig samarbeide mellem de forskjellige lærere er overmaade vanske-

lig at faa istand. Jeg har været ved flere skoler; men jeg har aldrig oplevet en slik lærerkonferance som undervisningsplanen anbefaler, og hvad der ellers kan falde av konferancer i frikvarter eller lignende, er av helt tilfældig natur. Istedet sætter vel de fleste lærere som sit nærmeste maal at elevene skal bli flinke i deres fag. Meget ofte utvikler der sig et visst konkurranceforhold mellem de forskjellige fag. Bekjendt er det saaledes at man bebreider matematikken at den lægger uforholdsmæssig meget beslag paa elevenes arbeidstid. Men forholdet har let for at utvikle sig endnu værre. Skolens maal er den avsluttende eksamen. Den er elevenes maal, den er forældrenes maal, og den har ogsaa let for at bli lærernes vigtigste maal. Men er en lærer kommet derhen at eksamensresultatet er maalet, vil alle lovens og planenes smukke ord om den avsluttede almendannelse være spildt paa ham. Han lægger sit arbeide an for eksamensdresur; en kundskaps betydning bestemmes ikke længer efter dens plads i den harmoniske almendannelse, men efter dens eksamensværdi; og hvad der er endnu meget værre, han maa lægge an med metoder som dræper selvstændigheten hos eleven, for den selvstændig arbeidende elev arbeider for sent for eksamensdresuren. Der er meget som taler til undskyldning for en saadan lærer. Saalænge eksamensresultatet nær sagt er det eneste offentlige maal for en lærers dygtighet, er fristelsen til at lægge arbeidet saaledes an overvældende. Men jo mere arbeidet lægges an for eksamen, desto sterkere fjerner man sig fra personlighetskravet som skolens maal. Maalet er i virkeligheten et nyttekrav av tarveligste art, eksamenspapirets nytte for den som skal søke poster. Det er ikke engang det pædagogisk begrundede nyttekrav, som fordrer den nyttige kundskap til senere arbeide.

Men heller ikke som teoretisk begrundet princip har nytten været uten indflydelse paa skolen. Dertil har den altfor mange tilhængere baade i og utenfor skolen. I naturalismens periode spilte Spencers pædagogik en ganske betydningsfuld rolle i litteraturen. Mest iøinefaldende er det kanske hos Bjørnson. Hele Thomas Rendalens skoleplan i «Det flager» er en digtning over Spencers pædagogik. Men forresten merker man nyttepædagogikken baade hos Lie og hos Kielland. Ogsaa det praktiske arbeide for skoleplaner, og de krav som stilles

til skolen er blit farvet av nyttepríncippet, hvad enten de kan føres direkte tilbake til Spencer eller ikke. Kampen mot latindannelsen og for realdannelsen var for en ikke uvæsentlig del nytteprincippets kamp mot et humanistisk dannelsesideal. Naar handelens mænd vil ha handelsregning, naar de tekniske skoler vil ha matematikundervisningen lagt an efter sine behov, naar sprogundervisningen er lagt om fra læsefærdighet til talefærdighet, saa er det direkte nyttekrav som har gjort sig gjældende. Ja selv den smule latin som vi har beholdt paa latinlinjen, kan neppe siges at være nogen indrømmelse til den humanistiske dannelse; at faget er beholdt, er et utslag av det samme nytteprincip. Latinen i skolen er nyttig for dem som senere skal studere ved universitetet. Det er vel heller ikke tvilsomt at det er mange av de pædagoger som er i virksomhet i skolen som er avgjorte tilhængere av dette princip, og som med fuld bevissthet lægger sit arbeide an med det maal at fremhæve de kundskaper som er av praktisk nytte i livet. Det er saa meget mere sandsynlig som princippet tydeligvis er fuldt levende ute blandt den interesserte almenhet. Det faar man en bestemt forestilling om naar man læser diskussionene i dagspressen; der trær det praktisk nyttige sterkt i forgrunden.

Men heller ikke de traditionelle dannelseskrav, kravet om at man maa ha de og de kundskaper for at besidde almendannelse, har undlatt at sætte sit præg paa skolens arbeide. Hvor sterkt det virkor ind paa den enkelte lærers undervisning, unddrar sig jo let offentlig kontrol. Men det er enkelte punkter hvor jeg synes det er iøinefaldende i selve eksamenskravene. Jeg kan nævne et eksempel fra mine egne fag, som altid har faldt mig i øinene naar jeg har arbeidet med det; det er litteraturhistorien i middelskolen. Litteraturhistorie er i virkeligheten et fag som ligger høit over middelskoleelevers horisont. Men man har ikke vovet at opgi faget, fordi «almendannelsen» fordrer at man skal ha en viss kundskap om boktitler og digternavn. At denne undervisning virkelig er av betydning for elevenes dannelsesindhold, tillater jeg mig sterkt at betvile. Mine erfaringer fra eksamensbordet siger mig ialfald at det hele sitter uhyre løst.

Vor skole gjør altsaa indrømmelser til alle sider. Den

sætter den avsluttede almendannelse som maal, men samtidig skjeler den til det nyttige, og er heller ikke blind for de kundskaper som nok kan pryde, men neppe er av grundlæggende betydning for elevenes utvikling eller er av en praktisk maalelig nytte.

Gaar vi fra skolen i arbeide til fremtidsmaalene, vil vi merke et lignende dobpeltspil. Kravet om kundskaper som tilfredsstiller de traditionelle fordringer fra almendannelsen træer rigtignok ikke saa sterkt frem; det kommer først frem i de færdige undervisningsplaner og kanske aller mest i selve undervisningen. Men nytteprincippet kjæmper ihærdig med personlighetsprincippet om overtaket. Læser man den diskussion som har været ført om gymnasieordningen, vil man faa et bestemt indtryk av at maalet er den avsluttede almendannelse. Men naar man følger striden om enhetsskolen, vil man likesaa sikkert faa indtryk av at nytten er det avgjørende princip for store deler av vor skolepolitisk interesserte almenhet. Den kamp som føres fra socialistenes side for at gjøre middelskolen til folkets skole, kan udelukkende være baseret paa nytteprincippet. Det er nyttig for deres barn at faa med de sprogkundskaper som middelskolen gir, og det er av betydning at faa den anbefaling som middelskolens avgangsvidnesbyrd engang er blit. Hadde den harmoniske almendannelse været maalet, vilde man neppe sprænge middelskolen for at faa den ind i enhetsskolens ramme; men man hadde rolig bygget op fra grundskolen de forskjellige linjer som passet til de forskjellige dannelsesbehov. Endnu mere iøinefaldende er det hos alle outsidere i den pædagogiske diskussion. Hos dem brer gjerne nyttekravet sig paa den aller fordringsfuldeste maate.

Dette at vor skole ikke kommer til klarhet over hvilken linje den vil følge, er efter min mening til skade for dens utvikling. Det gjælder her som andre steder, man kan ikke tjene to herrer, endnu mindre tre. De mange forskjellige krav sprænger rammen. Det matnyttige fordrer en fagkreds, personlighetskravet delvis en anden, og det tilfældige dannelseskrav atter en tredje. Skal de alle samles under en hat, blir resultatet netop den fagtrængsel vor skole lider under. Man bør derfor være klar over hvilken linje man vil følge.

Saa kan systemet bygges op paa et fast grundlag, og de andre krav faar da tilfredsstilles udelukkende i den utstrækning de er forenelige med grundsynet.

Om de tilfældige dannelseskrav kan jeg vist fatte mig i korthet. Det er neppe nogen som gir dem ret til at bestemme over vore skoleplaner. Ikke i teorien. Fulgte man dette princip ut i de ytterste konsekvenser, vilde det gi en høist overfladisk dannelse, i nær slegt med den gamle kvindelige utdannelse som fordret litt fransk og «fruentimmernetheder». Det blev en dannelse som gik ut fra de selskabelige fordringer, at man ikke skal støte an ved uvidenhet i en konversation, men som ikke stillet store krav til dybden eller den personlige tilegnelse av det lærte. Det blev en paafugledannelse til at glimre med. Den som hadde slukt et konversationsleksikon vilde være nærmest fuldkommenheten. Det er ingen grund til at spilde flere ord paa denne opfatning som grundsyn paa vor skole.

En ganske anderledes alvorlig overveielse fordrer de to andre principper, nytteprincippet og personlighetsprincippet. Nytteprincippet understøttes av sterke personlige motiver hos dem som sender sine barn til skole, og det støttes ogsaa av statens krav om at faa dygtige samfundsborgere, som forstaar sin profession og kan gjøre nyttig arbeide. Allikevel kan jeg ikke komme bort fra at det er et overordentlig farlig princip. Det er for det første meget fordringsfuldt. Gir man først efter paa et punkt, er det ikke grænse for alle de krav som vil styrte ind over skolen. Handelens mænd fordrer dit, teknikerne dat, bonden vil ha sine krav tilfredsstillet og haandverkeren sine. Det var vist ifjor en dame var ute i Tidens Tegn og fordret at elevene skulde lære at skjære brød paa skolen.

Men det er selvfølgelig ikke nødvendig at nytteprincippet fører ut i en slik karikatur. Spencers vel avveiede plan har ingen fagtrængsel. Den er logisk opbygget fra først til sidst. Allikevel er jeg aldrig blit saa overbevist om nytteprincippets utilstrækkelighet som første gang jeg læste Spencers bok. Spencers system er saa overordentlig logisk, men rigtignok meget mere logisk end pædagogisk. Det er ham mere om at gjøre at faget passer ind i systemet end at det passer i en

barnehjerne. Desuten falder store og vigtige sider av menneskelivet utenfor hans plan. Om kunstens og digtningens skjønne livsværdier har han overordentlig pedantiske ord. Historien er for ham en indførelse i samfundsvidenskapen. Dens betydning for følelseslivet og fantasien, dens evne til at utvikle tolerance, til at lære at bedømme en handling og en personlighet ut fra dens forutsætninger, har han intet blik for. Av begeistring for nytten lar han i det hele fantasien udyrket og følelseslivet litet paaagtet. Og det er mit bestemte indtryk at det strengt gjennemførte nytteprincip rent logisk maa føre til at man overser en række ideelle værdier i menneskelivet. Jeg kan godt forstaa at Spencers pædagogik engang har været en nyttig motsætning til et ensidig humanistisk dannelsesideal. Men jeg kan ikke forstaa at dette princip vil være tjenlig for vor tid hvor nyttehensynene allerede har faat bre sig saa ensidig paa alle samfundslivets omraader. Dette nytteprincip, som sætter sit hovedmaal i at lære at forstaa maskiner og deres bruk, er medansvarlig for den «sjælenes mekanisering», for det ensidige materialistiske syn som har præget vor tid. Og det er min bestemte overbevisning at skolen for alvor maa gjøre front mot alle dem som skriker høilydt om det praktisk nyttige og dets krav til undervisningen. Først naar det praktisk nyttige kan indarbeides i systemet uten at bryte grundprincipperne, uten at hænge utenpaa som et løst tilhæng, kan det faa plads i undervisningsplanene. Der hvor det ikke er mulig, faar hensynet til nytten vike for høiere dannelsesidealer.

Det høiere opdragelsesideal er at danne mennesker, harmoniske mennesker, som staar saa høit som mulig i intellektuel, moralsk og fysisk henseende. Hvad der tjener det maal, er nyttig, om det er aldrig saa unyttig i det praktiske liv. Hvad der ikke tjener maalet, er kun til skade, om det saa kan brukes i de forskjelligste professioner. Jeg sier det saa meget trøstigere som jeg føler mig overbevist om at et vel gjennemtænkt arbeide fra skolens side for at utvikle en harmonisk personlighet vil være mere skikket til at skape en alsidig dygtighet end en pædagogik som smaalig avregner den direkte nytte av sit arbeide. Og dygtighet er mere værd end tilegnede kundskaper og færdigheter. For den dygtige kan

erhverve sig kundskaper naar han har bruk for dem, men kundskaper uten dygtighet savner utviklingsmuligheter.

Jeg har allerede fremhævet at den høiere skole i sine grundplaner hævder det samme princip om personligheten som jeg har gjort mig til talsmand for, selv om der findes adskillig vakling i enkeltheter. Det næste spørsmaal blir da hvorledes den søker at naa sit maal, den harmoniske dannelse og den dygtige personlighet. Maalet som det fastsættes i lovens ord falder tydelig i to deler, den ene taler om almendannelsen, den anden om etiske og religiøse krav. Det første led er det som ubetinget er skarpest præciseret. Middelskolen *gir* en avsluttet videregaaende almendannelse; gymnasiet *fører frem* til en høiere almendannelse. Men skolen skal *medvirke til* elevenes kristelige og sedelige opdragelse, og det *bør* være dens opgave at utvikle dem til dygtige mennesker. Den mere svævende uttryksmaate naar det gjælder de etiske krav kan naturligvis ha mange aarsaker; det er vel først og fremst fordi vi her bevæger os paa mere irrationel grund; det er langt lettere at præcisere de kundskapsmaal skolen skal naa end den karakterdannelse den kan gi. Men selvom det ikke har været uttrykkenes hensigt, dækker de fuldt ut de to skolemaals indbyrdes stilling. Dannelseskravet er blit klart pointeret i en vidløftig skoleplan; dygtighetskravet og de etiske krav har faat en forsigtig ønskende form i en indledende paragraf om skolens maal. Vor skole er en kundskapsskole; kundskapen er dens maal, kundskapstilegnelsen nær sagt dens eneste middel i opdragelsen.

Hvor sterkt den faglige side av dannelsen har været pointeret i norsk skoleopfatning, faar vi et levende indtryk av naar vi betragter den utdannelse som den høiere skole hittil har krævet av sine lærere. Mens der altid har været arbeidet for at skaffe garantier for deres videnskabelige kvalifikationer, er kravet til deres pædagogiske utdannelse av meget ny datum. Og selv nu er der intet forhold mellem deres faglige og deres pædagogiske utdannelse. En fagutdannelse paa 5—6 aar avsluttes med et kortvarig pædagogisk kursus paa et knapt semester, og denne snaue avpudsning maa for en væsentlig del forbeholdes den rene fagmetodik. Hvor megen tid faar lærerkandidatene paa den maate til at

lære at tænke pædagogisk om sin opgave, til at se den som led i et helt opdragelsessystem, hvor alt er nødvendig, og intet faar erobre sig for bred en plads; kort sagt hvorledes kan de paa den korte tid omskapes fra filologiske og naturvidenskabelige fagmænd til pædagoger? Der er mange som aldrig gjennemgaar en slik metamorfose, trods de sliter sine daglige timer i en aarelang skolepraksis.

Nu kunde man tænke sig at skolen med klarhet og konsekvens kunde indskrænke sig til dette maal at meddele kundskaper, at gi hvad planen kalder en avsluttet almendannelse, og saa la kundskapstilegnelsen virke ved sin egen tyngde som karakterdannende faktor, hvad der førte utover dette, var skolen-uvedkommende. Der er ogsaa mange som mener at skolen hverken kan eller skal gi mere. Skolen er en kundskapsskole, opdragelsen hører hjemmet til, er en mening man ofte hører uttalt. Dens lærerkræfter er saa mangeartet, dens forhold til elevene saa litet personlig; den enkelte lærer er saa altfor let utsat for at gripe feil fordi han kjender saa litet til de forhold han blander sig ind i. Og de forskjellige lærere kan motarbeide hverandre fordi de vil paavirke ut fra forskjellig livssyn. Jeg har engang talt med en mand som paa det aller sterkeste benegtet en lærers ret til at paavirke sine elever netop ut fra dette synspunkt. Han talte ut fra sin egen skoleerfaring. En lærer var en høistemt idealist som ved sin tændende begeistring rev elevene med, en anden en bitende kyniker, som av hat til frasen rev al begeistring ut av livet paa dem ved sine hvasse sarkasmer. De motarbeidet hinanden, og resultatet var forvirring i de unges sjæleliv.

Jeg kan ikke negte dette argument adskillig vegt. Men det tilfredsstiller mig ikke. Det tilfredsstiller mig ikke rent personlig, fordi jeg ikke synes det er nok at spille kundskapssprederens rolle. Mit fag er pædagogens, ikke faglærerens. Mit maal er at opdrage mennesker, ikke at docere tysk grammatik. Det tilfredsstiller mig heller ikke fra rent samfundsmæssig synspunkt. Jeg anser det for meget tvilsomt om den blotte kundskapstilegnelse alene vil kunne fylde den opgave som skoleplanene har tiltænkt den. Paa enkelte hold — særlig inden akademiske kredse — tillægges den rene kundskap en altfor stor betydning. Det gamle ord om at kundskap er

magt, tror jeg kunde trænge en berigtigelse. Det er ikke kundskapen, men den dygtighet som forstaar at bruke den som betinger magten. Kundskapen i og for sig er et verktøi som trænger voksne hænder hos den som vil bruke den. Hvis den løftes av visne hænder, falder den magtesløs til jorden. Derfor maa opdragelsen likefuldt tilsigte at utvikle hænderne som skal løfte som at gi dem verktøiet. Opdragelsen maa utvikle dygtigheten, baade den praktiske og den moralske dygtighet forat kundskapen skal bli benyttet paa den rette maate. Men jeg stiller et stort spørsmaalstegn ved den tankegang at kundskapstilegnelsen i og for sig er skikket til at utvikle dygtigheten. Det utviklende ligger ialfald ikke i selve stoffet, men i arbeidet, i metoden. En daarlig metode vil endog faa den motsatte virkning av den tilsigtede, selv om den kan bibringe paalidelige kundskaper.

At utvikle dygtigheten vil ver først og fremst si at utvikle selvstændigheten og selvhjulpenheten. En opdragers maal er jo at gjøre sig selv overflødig. Men det er ikke den som har hat den længste skolegang som har lettest for at vinde selvstændighet. Rent fysisk set er hans underlegenhet iøinefaldende, kanske ikke altid naar det gjælder sportspræstationer, men ialfald naar det gjælder arbeide. Men selv naar det gjælder den rent aandelige dygtighet, initiativet, foretagsomheten, den drivende kraft, vil det ofte vise sig at den rent teoretiske skoledannelse ikke holder maal. Det er jo en kjendt sak at livet ofte maa omvurdere skolens bedømmelse av dygtigheten. Skolelys slukner, mens elever som har spillet en meget ringe rolle paa skolebænken indtar de førende stillinger senere i livet, og det gjælder slet ikke bare i rent økonomisk henseende, hvor det ofte kan være noksaa underordnede egenskaper som kan bringe en mand frem i første række. Men i virkelig betydningsfuldt, samfundsgavnlig arbeide, ogsaa der hvor der fordres en betydelig teoretisk fagkundskap. Hvad kan grunden være til at skolen ikke faar tak paa disse betydelige evner, mens den kan la middelmaadigheten fremtræ i bengalsk belysning? Jeg kan ikke forklare forholdet paa mere end en maate, skolearbeidets ensidighet. Det kalder altfor udelukkende paa receptiviteten,

de produktive evner blir liggende brak. Det har ingen plads for elevenes initiativ.

Der merkes rigtignok i alle fag en tendens til at omlægge metodene til større selvvirksomhet fra elevenes side. Men der er endnu saa altfor mange kræfter som holder igjen. Undervisningsplanene bæres endnu for en stor del av en anden aand, de lægger tyngdepunktet hos lærerne istedetfor hos elevene. Konservatisme hos lærerne virker i samme retning. Daarlig tid til at forberede en eksperimentel undervisning og ialfald for naturfagenes vedkommende praktiske vanskeligheter har den samme tendens. Men fremfor alt vil jeg lægge skylden hos det alt overskyggende eksamensvæsen, som lægger tyngdepunktet saa avgjort i den færdige kundskap, ikke i den tilegnede dygtighet. De spændte pensa i mange fag umuliggjør en rationel utnyttelse av elevenes arbeidsevne. Det blir, og det maa bli til lekselæsning og leksehøring, til docering istedetfor undersøkelse i altfor stor utstrækning. Jeg forlanger ikke skolestuen omgjort til et videnskabelig laboratorium. Det umuliggjøres bl. a. ogsaa av den grund at det er et meget begrænset stof man kunde gjennemarbeide eksperimentelt. Det ligger selvfølgelig ogsaa høit over skoleelevers horisont. Men hvad jeg vilde, var at man skulde ha saapas megen tid at man til stadighet kunde gi elevene anledning til at løse selvstændige opgaver. I mange fag tror jeg man allerede kan begynde med det i middelskolen, og i gymnasiet er det en overmaade naturlig og interessevækkende arbeidsmetode, en metode som kalder paa selvstændige evner hos elevene, og som gir læreren anledning til en retfærdigere bedømmelse av deres dygtighet. Men dertil fordres først og fremst ro i arbeidet; eksamensjag er dræpende for selvstændigheten.

Men ogsaa det stof skolen arbeider med er for ensidig til at alle evner kan faa anledning til at utfolde sig. Det er udelukkende teoretikerne som faar vise hvad de duer til i skolen. Ja, jeg vil si mere. De som har praktiske anlæg, men savner teoretisk dygtighet, blir daarlig behandlet av skolen. De blir overset og ugleset; undervisningen glir virkningsløs henover hodene paa dem, mens deres foretagsomhetstrang gir sig utslag som er til plage for skolen og skaffer

dem selv skjend og grin og ubehageligheter. Meget vil være vundet om vi faar praktiske linjer som er jevnbyrdige med den teoretiske skole. Men jeg tror allikevel ikke en skarp adskillelse av teoretiske og praktiske skoler er den ideelle løsning. Ogsaa til det praktiske arbeide trænges der kundskaper, og den som vil søke den høieste teoretiske utdannelse trænger en motvegt mot det ensidige kundskapsstof. Først hvor haandens og hjernens arbeide gaar jevnsides, er der en tilstrækkelig alsidig opdragelse.

Fysiologiske og psykologiske studier kommer til det samme resultat. Den stadige stillesitting i skolestuen er en unaturlig tilværelse for barn og unge mennesker. Legemet lider ved det, og den ensidige aandstræning tilfredsstiller ikke deres virksomhetstrang. Fremfor alt vil jeg fæste mig ved pubertetsaarene, som efter fysiologenes og psykologenes mening har bruk for sterk legemlig virksomhet, mens det teoretiske skolearbeide helst burde indskrænkes til et minimum. Men netop i denne tid falder efter vor norske skoleordning en saa anstrengende tid som middelskoleeksamen.

Kunde jeg faa indrette en skole ganske efter min lyst uten at tænke paa de fastsatte skolekrav og uten hensyn til sociale vanskeligheter, saa vilde jeg anbringe en ganske faatallig flok av elever ute paa en gaard paa landet. De skulde ride og svømme, seile og ro, gaa paa ski og skøiter. De skulde hjælpe til i gaardens arbeide, og saa meget som mulig av sin teoretiske kundskap skulde de tilegne sig ute i naturen under direkte studium av formaalene. Jeg hadde dagen til min raadighet, og med en faatallig elevkreds tror jeg jeg skulde lære dem teorien i adskillig kortere tid end vi nu bruker. Jeg vilde ikke bruke mere end høist fire timer i skolestuen. Naadde de ikke like langt frem i de forskjellige pensa i denne tid, vilde jeg ta det med ro; jeg har jo allerede betinget mig at der ikke stod noget artiumskrav og ventet paa dem. Og jeg tror den alsidige dygtighet de hadde vundet, vilde opveie adskillig.

Men dette er et tankeeksperiment, som ikke hører hjemme i virkelighetens verden. Jeg kunde kanske faa nogen rikmandssønner til en slik undervisning. Men nutidens skoleproblem er ikke mindst et socialt problem. Vi forlanger

masseutdannelse, og for vore storbyer er planen ganske upraktisk. Men noget av det tror jeg ogsaa maa kunne tages med i større skoleplaner. Der maa lægges større vegt paa legemlige fag, gymnastik i forbindelse med idræt og lek, sløiden bør utvides, skolehavene bør komme med som fast skoleinstitution. Endvidere kan jeg nævne det uheldige i at elevenes idræt utenfor skolen organiseres og drives uten nogen medvirkning fra skolens side og ofte endog i konflikt med skolens arbeide. Jeg vil særlig fæste mig ved en bevægelse som speiderbevægelsen. Saavidt jeg kan forstaa, maa den indeholde betydelige pædagogiske værdier naar den drives paa den rette maate. Men den falder i hændene paa en helt tilfældig ledelse. Under umoden og udygtig anførsel kan den bli til noget anarkisk vrøvl, opelske forfængelighet og koterivæsen, istedetfor at være en sund øvelse i det fri, som opelsker stedsans og praktisk dygtighet og utvikler mot, ridderlighet og disciplin. Der ligger opdragende værdier, som skolen burde søke at faa ind under sin ledelse.

Et andet vigtig led av opdragelsen som skolen efter min mening ikke tar tilstrækkelig hensyn til, er sanseopdragelsen, opdragelsen av iagttagelsesevnen. Det kan jo heller ikke bli anderledes naar skolen først og fremst arbeider med bøker. Men det er jo en bekjendt sak at sanserne likefuldt trænger at utvikles som intelligensen. Ja deres utvikling er det aller nødvendigste grundlag for ethvert videregaaende arbeide. Den som gaar sløv gjennem verden uten at se eller høre, vil savne det erfaringsgrundlag som al viden og al kunnen maa støtte sig paa Det er ikke mindst den rikere iagttagelsesevne som ofte gjør en bondegut fra fjeldbygdene gløggere og mere snartænkt end mangen vel utdannet bygut. Det er et sørgelig faktum at iagttagelsesevnen ofte blir daarligere i løpet av den lange skoletid. Jeg har daglig erfaring for med hvilken friskhet smaa barn iagttar den sanselige omverden, hvorledes de ser meget som jeg selv i al min bokvisdom gaar sløv og tankeløs forbi. De banebrytende pædagoger i vor tid som Montesori og Jan Ligthart lægger overmaade megen vegt paa iagttagelsesevnens utvikling, og i den elementære undervisning i grundskolen er denne side av opdagelsen allerede naadd ganske langt frem, ialfald i de nyeste skoleplaner.

Men skal ikke evnen sløves, er det nødvendig at arbeidet fortsætter op igjennem hele skoletiden.

Det maa vel helst være naturfagene og tegningen som faar sig den rolle tildelt at utvikle denne evne. Men netop derfor er det nødvendig at et fag som naturfag ikke blir for sterkt hemmet av eksamensjag, og at det har rikelig utstyr av anskuelsesmateriel, saa elevene i størst mulig utstrækning selv kan se og selv finde ut hvad de skal lære. Men saavidt jeg har forstaat naturfagslærere, er en virkelig iagttagende undervisning langt mere av et fromt ønske end en virkelighet i de fleste norske skolestuer. Skulde sanseopdragelsen faa sit fulde værd, tror jeg ogsaa man maatte skaffe adskillig større tid til at arbeide ute i naturen end det nu er mulig selv paa landlige steder. Jeg kan i den forbindelse nævne de idrætsdager som vi hadde, men som blev avskaffet. Jeg har selv som geografilærer benyttet en saadan idrætsdag til at lære mine elever bruken av kart og kompas ute i terrænget Om man fik nogen slike dager igjen til naturfag og geografi, tror jeg de kunde gjøre megen nytte.

Endelig kommer jeg til lovens sidste krav, at skolen skal medvirke til elevenes kristelige og sedelige opdragelse. Hvad det første led angaar, saa indskrænker vistnok skolens kristelige opdragelse sig til at den gir religionsundervisningen plads inden sin ramme. Og mere kan den ikke godt gjøre. Den stiller ikke — og kan ikke stille — nogen fordring til sine øvrige lærere om at de skal bidra til denne opdragelse; den fordrer jo ikke engang at de skal staa paa kristelig grund, saa den eneste fordring der kan stilles til dem, er at de ikke motarbeider religionsundervisningen. Det kan jo forresten ofte være vanskelig nok, navnlig for naturfagslærerne, hvis der ikke optrædes med takt fra begge sider.

Hvad den moralske opdragelse angaar, er det jo ganske klart hvad loven mener, og hvorledes den er tænkt at virke. Det daglige, regelmæssige arbeide under fast disciplin, dens opmuntring av god opførsel, dens hemning av daarlige tilbøiligheter, lærernes eksempel og lærernes opmuntringer og formaninger, kort sagt, den stadige, jevne paavirkning skal bidra til at skape en fast, hæderlig karakter hos elevene.

Hvorledes alt virker, er det naturligvis umulig at opgjøre

sig en bestemt mening om. Det er umulig at si hvad en bra mand vilde blit uten skoledannelse, eller hvad en daarlig karakter, som ingen skoledannelse har hat, kunde blit til hvis han var kommet under skolens indflydelse. Vi som sitter midt i arbeidet, vi faar jo haabe at det har en betydelig virkning; mere lar det sig ikke si.

Men en ting kan ialfald siges om den moralske indflydelse, at den er i høieste grad avhængig av lærerens personlighet. En skole med daarlig disciplin er ikke skikket til at skape gode vaner hos sine elever, men heller ikke den skole som indskrænker sin disciplinerende virkning til at hemme alle utslag av daarlig opførsel, først og fremst dem som virker forstyrrende fra skolestandpunkt. En moralsk opdragelse maa først og fremst være positiv, skal den ha nogen betydning. Der fordres et betydelig arbeide fra lærerens side baade for at fremelske gode vaner, og for at vække de ideelle krav hos eleven til sin egen livsførsel.

Det er om det sidste punkt jeg gjerne vil nævne nogen ord. Det er av overordentlig stor betydning — ialfald overfor de modnere elever — at de blir vakt til eftertanke paa dette punkt, at de faar forstaaelse av at moralen er noget positivt, en vilje til det gode, og ikke bare en samling av lovparagrafer: Du skal, du skal ikke. Der er vistnok ogsaa mange lærere som øver en betydelig paavirkning i denne retning. Men jeg vil minde om de ord jeg tidligere citerte om de motstridende paavirkninger, som bare bragte forvirring. Paavirkningen staar udelukkende for den enkelte lærers regning, den er farvet av hans personlige livssyn. Er den baaret frem av en sterk personlighet, kan den virke som en aandelig tvang som driver eleven ind i en fremmed tankegang istedetfor at den skulde egge frem hans eget personlige syn paa saken. Jeg tror derfor at det er nødvendig at enhver som søker at virke paa elevenes dyperegaaende moralske opdragelse først og fremst maa ha klart for sig hvor grænsen ligger for den opgave han har faat.

Det er ikke dogmer som skal indlæres; de vil ingen betydning faa, hvis de ikke dækkes av et sjælelig behov. Det maal man maa stille sig, er at hjælpe elevene til at finde sig selv, hjælpe dem til at ta personlig standpunkt til alle de

spørsmaal som er av blivende betydning for deres livsførsel. Til at naa dette maal er intet middel gavnligere end de moderne pædagogiske metoder som fordrer selvstændig arbeide av elevene. Det har betydning ikke alene som intellektuel træning, men ogsaa for elevenes moralske utvikling til selvstændig tænkende, uavhængig arbeidende personligheter. Samtidig maa læreren møte ethvert personlig standpunkt med respekt om det aldrig saa meget strider mot hans egen opfatning. Det er nødvendig hvis han vil lede og veilede. For hvis eleven bare møter en overlegen avvisning, vil han ikke mere forsøke at gi uttryk for sin personlige opfatning. Er han svak og uselvstændig, vil han kanske forsøke at krype ind i sin lærers mening, hvad der bare fører til efterplapring. Er han mere bevisst, vil han nok vite at holde paa sin mening, men han vogter sig vel for at lægge den frem en anden gang, hvis han da ikke vil hævde sit standpunkt paa trods. I alle tilfælde har læreren mistet kontakten. Det kunde synes at være banale sandheter. Men det er meget lettere at begrunde det teoretisk end at gjennemføre det i praksis. Og der syndes meget fra læreres side paa dette punkt, kanske ikke mindst av dem som selv har et sterkt personlig standpunkt at hævde. Men man maa være klar over at dette er et hovedpunkt i arbeidet for at utvikle elevenes selvstændighet, og enhver lærer maa ha vaakent øie med sig selv, for ellers kan han gjøre stor uret.

Dogmer maa skolen — som sagt — ikke hamre ind i sine elever. Der maa ikke drives propaganda i skolen. Det kan derfor ikke være rigtig naar saa mange ivrige mennesker som er blit grepet av en ide øieblikkelig vil gjøre skolen til lastdrager for denne. Det kan heller ikke være rigtig naar selve det kgl. kirkedepartement tar sig av de forskjelligste saker, fra avholdssak og maalsak til fortidsmindesmerkers bevarelse og gir sine lærere ordre til at tale pent om dem i skoletimene. Om sakene kan være aldrig saa fortjenstfulde i og for sig, det er ikke pædagogisk at forkynde dem i skolen. Og skolen burde for sin egen skyld protestere; den trænger arbeidsro til sin selvstændige opgave.

Men om skolen ikke skal forkynde dogmer, kan den likesaa litt la sine elever utvikle sig vildt. Der gives problemer

— fremfor alt av etisk art — hvor man trygt kan si at en opfatning er den rigtige og alle andre synsmaater er feilagtige og fører ut paa farlige skraaplan. Saa radikalt og saa litet traditionsbundet som ungdommen tænker naar den først begynder at bryte med barndommens fastslaatte dogmer, kan den let komme til at rive ned mere end godt er av etiske idealer. Ungdommen er paa sin vis konsekvent, og faar den først sin etiske tænkning skakkjørt, kan den storme frem i en blindgate som kan bli skjæbnesvanger, baade for den selv og det samfund den lever i. Her maa det bli lærerens sak at lede med takt. Ikke mindst maa han søke at vække den etiske erkjendelse hos eleven. Han maa stille ham ansigt til ansigt med de etiske grundproblemer i den utstrækning som hans modenhet tillater det, og han maa ogsaa vise ham at der er visse grundprincipper som man ikke ustraffet bryter med. At livet maa tages alvorlig, at man maa arbeide med hele sin ihærdighet paa sin egen utvikling, at man maa være ærlig mot sig selv som mot andre saa man ikke tar skade paa sin sjæl, menneskekjærlighetens store krav osv. — ingen er i tvil om at det er skolens opgave her at føre elevene ind paa de rette veie.

Men det kan ikke være opgave for en enkelt lærer alene. Etikken skal gjennemsyre hele skolens arbeide. Hvis den udelukkende skyves ind under religionsundervisningen, blir den en del av et skolefag, hører hjemme der sammen med andagt og foldede hænder; den blir en søndagsfølelse i likhet med kirkegang. Men maalet er jo netop at den skal bli en del av hver enkelts personlighet; den skal være grodd saa fast i bevistheten at den blir handlingsbestemmende i alle livets forhold. Derfor maa alt utnyttes som kan utnyttes: Religion, litteratur, historie, naturfag. Ja, der er vel neppe noget av skolens fag som ikke i en eller anden form kan føre tanken hen paa slike problemer. Naar alt skolens arbeide bæres av den samme understrøm av respekt for livsproblemenes alvor, vil det nok sætte sine merker i elevenes tanke- og følelsesliv. Men ogsaa her maa man huske paa at det gjælder at overbevise. Man maa vogte sig for ufrugtbar docering. Det er ikke læresætninger som skal indprentes, formaninger som skal gives, det er erkjendelsen som skal

vækkes. Først den som virkelig erkjender ret og uret, først han kan la sig lede av rettens principper. Dogmer som ikke overbeviser, er ord og intet andet end ord.

Fra den rent personlige moral gaar veien til samfundsmoralen. Den samfundsmæssige opdragelse er i særlig grad skolens sak, en sak som hjemmet ofte ikke magter eller tar sig av. Men at utvikle samfundstanken er en uavviselig nødvendighet, om vi vil gjøre vore elever skikket til at ta kampen op i det samfund som møter dem naar skolens porte lukker sig bak dem. Og at utvikle samfundstanken hos de unge er likesaa nødvendig for det samfunds trivsel som de skal bære i de kommende aar. I skolens teoretiske undervisningsfag er der overordentlig meget som er skikket til at klargjøre samfundsbegrepet og vække sansen for samfundsmæssige dyder. Intet fag er vel mere skikket til det end historien og den samfundsvidenskap som er knyttet til den. Men samfundstanken skyter tusener traader ogsaa ind i de andre fag fra naturfagene til litteraturen. Jeg behøver neppe at paapeke hvor allestedsnærværende den er.

Det kan ikke være nogen tvil underkastet at skolen pligter at gi den intellektuelle forstaaelse av samfundets bygning, lovene for dets trivsel og forfald. Men jeg tror ikke det er nogen selvmotsigelse naar jeg forlanger at den skal vække samfundsfølelsen, statsfølelsen, nationalfølelsen med alle de midler som staar til raadighet.

Jeg har rigtignok tidligere benegtet lærerens ret til at forfegte særmeninger, og der er jo visse partigrupper inden moderne politik som benegter det bestaaende statssamfunds ret. Det kunde da synes mere konsekvent om jeg i det hele krævde en ubetinget nøitralitet ogsaa paa dette omraade. Skolen skulde bare lægge frem kjendsgjerningene; elevene fik trække de slutninger av dem som passet til deres naturel. Men jeg har allerede gjort betydelige indskrænkninger naar det gjaldt den personlige etik. Jeg har forlangt et alvorlig arbeide fra skolens side for at lede elevene ind paa de veie som av alle tænkende mennesker er anerkjendt som de rette. Den samme ret maa samfundet ha naar det gjælder samfundsmoralen. Solidaritetsfølelsen og samfundsfølelsen hører til de elementære kræfter som vi ikke kan gi slip paa hvis ikke alt

og alle skal bli skadelidende Det maa derfor være samfundets ret at verge om det som er en livsbetingelse for dets bestaaen. Det maa ha ret til at fordre av den skole som er samfundets skole, at den ikke alene lar være at bryte ned, men at den hjælper til at bygge op. Kun har ingen samfundsklasse èller noget politisk parti ret til at fordre av skolen at den skal verge deres rettigheter, og skolen har ikke ret til at laane sin hjælp til at fremme et bestemt syn paa samfundets opgaver. Det er altsaa samfundsfølelsen, men ikke bestemte politiske synsmaater skolen skal vække. Men det maa den gjøre med al den styrke den evner.

Her har de historiske discipliner en overordentlig betydning og et overordentlig ansvar. Hovedansvaret falder naturligvis paa læreren. Hans undervisning kan bli til en vækker, en fængende ild, men den kan ogsaa gaa sporløst hen som en tom tale om navn og aarstal. Men læreren virker ikke alene. Ved hans side staar læreboken. Der har været en tilbøielighet til at gjøre vore norske lærebøker av en skræmmende nøkternhet og objektivitet. Den mest brukte lærebok i middelskolen, som forøvrig er saa klar og koncis, om den blev sat i hændene paa en middelhavsfarer, hvis kundskaper og forstaaelse ikke strakte sig synderlig ut over bokens ord — og der findes mange slike blandt historielærernes dilletanter — den vilde neppe avleire en eneste følelse av etisk værd. Vi har været ængstelige for at vise chauvinisme. Men derfor behøver vi dog ikke staa følelsesløse overfor det stof vi arbeider med. Av bokens blade maa vi kunne føle frem den varme fædrelandskjærlighet, hatet til og foragten for det nedrige, det feige og det selviske. Og saa maa læreren virke i bokens aand.

Hvor langt man vil naa ved en systematisk utnyttelse av alle de etiske momenter i det teoretiske undervisningsstof, tør jeg ikke si. Det vil nok virke som en vækker til at tænke rent og ophøiet, til at skape idealer som kan være av blivende betydning for elevenes livssyn. Men at man derved vil ha en sikkerhet for at handlingen følger teoriene, at idealene omsættes i virkeligheten, tror jeg ikke. Naar vort folk i disse tider ofte har vist svigtende samfundsaand, da er det ikke bare fordi det ikke har faat nogen idealer forkyndt,

skjønt det kan nok ha virket med at det meget oftere har faat forkyndt guldets almagt end de blivende værdiers betydning. Men skal skolen fuldt ut fylde sin etiske opgave, er det nødvendig at idealene ikke alene blir hængende i skyene; der maa optages et systematisk arbeide for at omsætte teoriene i handling. Det gjælder ikke mindst den samfundsmæssige etik.

Det grundlæggende praktiske arbeide for at utvikle samfundsmæssig handling, er arbeidet med disciplinen. Jeg tar ikke ordet i den snevrere skolemæssige betydning av lærerens evne til at holde elevene i ro og drive dem til opmerksomhet og arbeide. Ved disciplin forstaar jeg evnen til at underordne sig og sit arbeide under andres ledelse og evnen til at samarbeide til et fælles maal. Denne evne er det skolens pligt at utvikle, og den kan kun utvikles ved et systematisk samarbeide av alle skolens lærere.

I denne forbindelse kan jeg ikke sterkt nok fremhæve de legemlige øvelsers betydning, baade dem som skolen allerede har optat paa sine planer, og mange av dem som skolen endnu ikke har faat plads for. At gymnastik er av udmerket disciplinerende virkning, er anerkjendt av alle, fordi det der er adgang til at arbeide i trop under energisk kommando. Men ellers vil jeg fremhæve en række arbeider hvor der er adgang til at arbeide sammen til et fælles maal. Jeg har allerede nævnt speiderbevægelsen. Dens mangfoldige arbeider i skog og mark har ikke alene en udmerket evne til at skjærpe sansene og utvikle den praktiske dygtighet. Men under kyndig ledelse maa den kunne utnyttes til at stille opgaver som skal utføres i fællesskap, opgaver som vil bli utført med en usvikelig interesse, fordi de passer til guttenaturen. Man lærer sig til at underordne sig under kommando, og man kan ogsaa lære sig til at lede selv. Der er jo fuld anledning til at gi opgaver som kan ledes av guttene selv, og hvor anføreren bare holder øie med utførelsen. Det utvikler baade lederevne og ansvarsfølelse. Og et slikt speidersamfund, som har saa let for at utvikle faste lovbud som passer for guttemoralen, kan være en udmerket forberedelse for indordningen under det større samfund. Der er andre legemlige øvelser som staar i mere eller mindre nært forhold til skolens arbeide som har lignende evne til at utvikle samarbeide. Jeg

skulde anta at sløidundervisningen maatte kunne utnyttes til at løse større opgaver i sammenhæng. I al fald føler jeg mig overbevist om at skolehavene, naar de blev indarbeidet i skolens organisation, kunde stille mange opgaver som kunde utføres under samfundsmæssige former. Jordstykket skal spades op, gjødsles og bearbeides, saaes og plantes, vandes og lukes. Det er den enkleste sak av verden at utføre dette som et helt partis arbeide og under partiets ansvar. Det er saa meget lettere fordi arbeidet har sin løn i sig selv. De ser det gro under sit arbeide. Godt arbeide gir rikelig løn, daarlig arbeide gir daarlige frugter. Jeg føler mig overbevist om at naar overledelsen først grep begyndelsen an paa den rette maate, vilde nok elevene holde den dovne og undlatende under sin egen disciplin.

Men ogsaa det teoretiske arbeide kan by paa lignende opgaver, som kan drives under samfundsmæssige former. Jeg har fremhævet elevøvelsenes betydning for at utvikle selvstændigheten. Men det kan ikke være noget i veien for ogsaa at stille opgaver som trænger fleres samarbeide til sin løsning. Saavidt jeg vet, har det været drevet ved elevøvelser i fysik og kemi. Men det kan ikke være vanskelig at gjøre det ogsaa i andre fag. Jeg har endnu ikke prøvet det i norsk. Men jeg har tænkt at forsøke i gymnasiet at stille slike opgaver. Det er jo bare en videreførelse av hvad vi allerede driver med. Naar 3 eller 4 har faat forskjellige opgaver inden beslegtede emner, f. eks. forskjellige sider av et større digterverk som netop er gjennemgaat, da at fordre en sammenarbeidelse av de enkelte besvarelser til en fælles fremstilling av hele verkets forhistorie, kilder, grundtanke, karakterskildring, ytre handling osv. Jeg har — som sagt — endnu ikke set det i praksis, men jeg tror det er forsøket værd.

I alle tilfælde er slike elevøvelser i fællesskap mulige paa flere omraader, og de har en stor opdragende betydning. De utvikler evnen til samarbeide, til at underordne sig under helheten, til at lyde og til at lede. De er netop skikket til at skape samfundsdisciplin og samfundsaand, egenskaper som hører til de bærende i det større samfund skolen skal forberede til. Jeg tror de vil være en mægtig støtte for de rent teoretiske betragtninger over samfundsetik som skolefagene

ellers kan gi. Elevene faar se et litet samfund i virksomhet; de faar se at det paa mange vis er underkastet de samme love som det større, og de vænner sig til at utøve de samfundsdyder i gjerning som de ellers kun var kommet til at erkjende teoretisk.

Skal skolen løse alle de opgaver jeg her har stillet, vil der kræves meget. Der vil fordres meget alvor og meget arbeide av dens lærere, og der vil kræves god tid til en rolig tilegnelse. Et hæseblæsende jag gjennem pensa og discipliner vil umuliggjøre denne opgave. Skolens opdragergjerning er saa stor og omfattende at man maa betænke sig vel om den har raad til at ta andre hensyn end de rent ideelle, hensynet til den alsidige utvikling av personligheten.

Der er — som sagt — megen uro i skolen for tiden. Det er delvis sociale hensyn som spiller ind, men det skyldes ogsaa en forandring i de pædagogiske idealer, som har faat lov til at vokse sig sterk ute i de banebrytende kulturland, og som ogsaa — sent omsider — begynder at trænge paa hjemme hos os. For mere end 100 aar siden gik der en frisk strømning gjennem skolen. Den kom fra Rousseau og forplantet sig gjennem Basedow og philantropinismen ogsaa til de nordiske land. Det var en bevægelse fra skolestuen ut i fri luft til arbeidsliv og selvstændig iagttagelse. Men reaktionen kom, dørene blev smeldt i, og gardinene blev rullet ned, og slegtled efter slegtled sat atter bøiet over boken. Atter banker en ny tid paa døren. Skal vi rulle gardinene op? Eller skal sociale hensyn faa kvæle de fattige spirer vi har til en alsidig skole. Slik som enhetsskoletanken har utviklet sig hos os, ser det ut til at alle skoleplaner skal strækkes paa en prokrustesseng for at faa klinket de to skolearter sammen paa en mekanisk maate. Men da blir fagtrængslen endnu større, eksamensjaget endnu vildere. De legemlige fag som grundskolen møisommelig har faat arbeidet ind i sine skoleplaner, maa skytes tilside. Middelskolen faar et kursusmæssig tilsnit som hemmer selvstændige arbeidsmetoder. Det er en rent bakvendt utvikling. Saa længe toppunktet er git med de nuværende middelskoleeksamens og artiumskrav, og man ikke vaager at forlænge skoletiden, saa længe blir enhetsskolen en uhyrlighet, en uret mot alle dem som skal

presses frem gjennem dens 9 skoleaar. En enhetsskole maa bygges op fra grunden av, med alle hensyn til fysiologi og psykologi. Det er ikke folkeskolen som skal tilegne sig middelskolens eksamensjag. Men det er middelskolen og gymnasiet som trænger noget av folkeskolens ro, saa de ikke bare behøver at tænke paa de kundskaper som skal tilegnes, men ogsaa paa den dygtighet som skal vindes. Først da kan skolen opnaa hvad den bør sætte sig som maal, at utvikle sterke, frie og handlekraftige personligheter.

Herman Ruge.

JULEFERIE.

2 500 000 mursten i lag og orden, 22 000 bundter græs delt ut i smaadusker og bundet sammen opover taksiderne, et daglig kry og kravl paa alle kanter av 1 000 ben med 500 hoder paa, dumme hoder, kloke hoder, en blanding av ondt og godt, av troskap og nærlighet, av paalidelighet og fanteri i alle grader, oksevogner og trillebaarer, spaer og hovler, et summende, kravlende seigt gaaende maskineri til at lage hus, mange hus til bosted for Madagaskars elendigste elendige, de spedalske, et 8 maaneders mas og kav med tanke, armer og ben — jammen blir en træt tilslut selv saa gildt det var at seile i denne malstrøm.

Saa kommer julen. Jeg kan sende alle mine 1 000 ben tilbake til deres hytter og huler. Selv kan jeg lukke min lille fjeldstue og dra til folk igjen. Og jeg blir saa glad i disse vakre civiliserte mennesker at jeg fortsætter helt til hovedstaden hvor der skal være mest av dem.

Den morgen jeg reiste fra Antsirabe kom min unge «generalsekretær», missionær Frisch paa stationen saa tidlig det end var. Han har nu en stund hjulpet mig med styret av disse 1 000-ben uti ødemarken. Nu kom han for at ønske mig lykke paa færden og glædelig jul.

For det var juleaften, selveste juleaften jeg drog til storbyen — for at ture, hadde jeg nær sagt. Og nær var det blit en underlig juleturing. Hør nu bare:

Længe kjørte vi frem «gjennem straalefryd», duret og raste saa høns og griser for vetskræmte til alle kanter for den store motorvognen. Jeg sat godt og det var med usigelig følelse av velbehag jeg nu likesom kjørte bort fra det altsammen, fra 1 000-ben og fanteskap. Og saa var det juleaften og tanken for fortere end selve bilen, for over hav med lurende djævlemaskiner, over verdens vildskap i hat og blod, for til det fredelige norden hvor der er en liten rede som

hører mig til, hvor min sjæl og mit blod skal fortsætte dit jeg ikke selv naadde, hvor der nu sættes op juletræ og man gaar paa taa og hvisker av bare spænding og forventning. Vi kjorte saa fort at jeg likesom var sikker paa at naa frem til man skulde begynde, saa ogsaa jeg kunde faa være med i ringen og synge: Et barn er fodt i Betlehem, faa holde i varme smaa barnehænder som dirrer av julefryd. Jeg var saa optat og langt borte at jeg sletikke merket hvor smaat det begyndte at gaa med os. Og jeg braavaaknet da vognen pludselig stod bom stille.

Vi hadde kjørt istykker den halve hjulringen. Disse svære rutebiler har vanskelig for at holde paa vore daarlige pokstensveier. Tilmed er kautschuken dyr nu saa man holder det gaaende til sidste fille av hjulringene.

Chauffeuren gik nogen gange rundt sin fuldlastede vogn, rev av de kostbare gummiremser som endda hang paa, sat en stund og sturte, saa satte han stim paa igjen. Vi hadde jo den indre halvdel av ringen at gaa paa. Og det gik men smaat. Vi stanste og gik. Det var som slet vi os fremover den bugtende veilinje som med en gang var blit saa gruelig lang.

Klokken 2 kom vi saa langt at vi fik mat. Vise mænd saa paa hjulet vort og de mente at vi kom nok frem paa det selv om det ikke blev saa braat. Saa bar det atter ivei, sindig og forsigtig. Vi regnet ut vi vilde se hovedstadens taarne sammen med morgensolen juledag.

Men pludselig staar vi atter stille. Den sidste fille av gummiringen er gaat sin vei.

Vi kan ikke kjøre længer, sier chauffeuren.

Vi maa, sier folk. Vi kan da ikke sitte her uten hus og mat og nu vi faar regn saa vi ikke kan gaa heller.

Vognen blir ødelagt, indvender dens styrer.

Saa la den bli odelagt. Naar administrationen holder slike fillegreier saa faar den ta følgerne. Folk var mere end halvsinte nu.

Vel, styreren griper atter sit hjul, sætter stim paa og vi kjører paa fælgen. Det gaar men med hop og smæld for hver smaasten vi maa over. Det er som at kjøre paa en veivals i arbeide. Og saa kommer regnet, egte fossende jule-

regn. Alle bakker og skraaninger blir til skummende vandfald og det suser og bruser omkring os som var vi i storm paa havet.

Kommen til en liten by hører vi en skarp smæld som av knækket staal. Vi staar atter stille. Nu er det ingen mulighet at komme længer, det var noget i selve livsorganerne søm brast.

Vi blir alle sittende i vognen. Det er uraad at gaa ut slik vandet fosser nedover os. Endog chauffeuren saa rører han sig ikke. Han sitter fremdeles og holder i rattet, sitter til hodet synker helt ned paa det glatslitte styrehjul. Han sover vist. Der er jo intet for ham at gjøre.

Længe sitter vi menneskekryp der sammenklumpet i vor polstrede hule mens regnet skyller og kvelden mørkner, sitter til regnet begynder at gi sig og næsten holder op og maanen saa smaat kikker ned mellem de drivende skyflak Da kommer vi litt tillive igjen, begynder at snakke, mindes det er juleaften, snakker til de franske farer ut av vognen og ind til en brændevinshandler. Han maa da kunne skaffe dem et eller andet til mat, og lys paa en kveld som denne. Og de indfødte som er med husker ogsaa paa at der er nogen de kjender. Saa tyr de ind til dem for at feire juleaften.

Snart sitter jeg alene i vognen. Jeg kjender jo ingen. Liker mig ellers bedst alene. Og nu har jeg saa god plads at jeg lægger mig paa et av sæderne. Den store vognen er akkurat bred nok til det. Jeg tar haandkuffereen under hodet og regnkappen over mig og har det godt, er tilfreds med min juleaften som kunde været værre.

Det er ikke mørkt længer. Maanen lyser bra og det glitrer og glinser av alt regnvandet over græs og løv. Jeg har det saa velsignet stille saa tanke og fantasi faar fare i fred, nordover til dem som nu koker paa risengrøten og snart skal gaa tilbods og saa ind til juletræet.

Gjennem en aapen dør lyser det fra et flammende ildsted. Hele familien sitter omkring og venter paa kveldsmaten. Imens synger de: Et barn er født i Betlehem, vakre kvindestemmer blandet med lyse barnerøster og en dyp mandsbas til. Deres halleluja lyder med kraft og inderlighet. Jo det er juleaften allikevel og jeg føler mig saa lykkelig og vel

tilmode som nogen gang. Jeg har intet imot at tilbringe julenatten paa mit myke vognsæte. Det er jo mittsommers saa det er ikke koldt. Og heldigvis spiste jeg en god og sen middag saa sulten er jeg heller ikke. Derfor sovner jeg snart. Sover til jeg vaagner av en svak dur langt borte. Den øker og nærmer sig og nu ser jeg to blanke lys oppi veien. De svinger og hopper og kommer fort nærmere. Det er en automobil.

Vi hadde jo sendt ilbud til nærmeste telegrafstation at man fra hovedstaden maatte komme os til undsætning. Men ingen trodde der kom nogen anden vogn før det blev morgen. Nu kom den allikevel, mot al forventning, en liten hurtigløper av en bil. Vi maatte pakke os forfærdelig sammen. Allikevel kom ikke alle europæere med. At alle de indfødte som hadde sunget julesalmer blev efter var der vist ikke mange av os som tænkte større paa, kanske ikke mer end én. Om han var saa meget bedre for det er ikke dermed sagt. Bare anderledes indrettet i sjælen.

Og saa bar det ivei. Det blev altsaa intet med at tilbringe julenatten i en vogn ute paa landeveien. Men stakkars han som maatte ut selve julekvelden for at hente os! Det var kanske derfor han satte stim paa saa vi sat og bare hikstet for livet. Maanen var atter borte. Det var et forceret rend uti svarte natten, opad bakke og nedad bakke, fra side til anden i krappe sving saa vi laa over hverandre klemt av centrifugalkraften mens maskinen duret og mol. Det var som selve aasgaardsreien hadde tat os Vi saa bare glimt av sten og busk og tjern og svarte bergknauser. Men ret foran laa der et skarpt lysflak over veien. Alt inden dens rækkevidde fortonet sig i grelle farver, en stripe av spanskgrønt langs veigrøften hvis jordrøde bund laa i blod. Alt var saa uvant og uvirkelig som fløi vi gjennem et eventyrlandskap med rent overnaturlig fart. Men det var jo ogsaa selveste julenatten.

Kl. ½11 sat jeg endelig i Jørgensens lune stue. Han satte fuld strøm paa sin elektriske krone og det blev som solskind over os, og i os Klokken var over 12 før vi husket paa at der ogsaa skulde soves litt før juledag.

Kl 5 julemorgen kek solen ind gjennem mit aapne vindu.

Og morgenbrisen stod saa mild og frisk indover mig at alt i mig straks var fuld dag, storlys, herlig juledag. Og jeg var langt borte fra mursten og søl, fra høvelspaan og alskens mask, fra alt som slet mig ut paa sjæl og legem.

Vor kirke i hovedstaden ligger ute paa fjeldskrænten. Den sees i miles avstand saa norsk og beskeden den staar der paa sin høie plads med sit lyse taarn mot himmelen. Og endda mere norsk er den indvendig med sin korsform og sit rødfarvede sperreloft i vakre felter. Der ligger allerede som høi alder over den. Og den har heller ikke saa litet at mindes og minde om.

Kanske derfor at min julestemning mest blev vemotets. Jeg sat der paa en maate og savnet nogen som likesom tilhørte Ambatobinaky kirke men nu var borte. Det var som at komme hjem og ikke finde far og mor der. Jeg syntes vi alle sat der saa ensom og forlatt, én stor barneflok som nok kan greie os selv men allikevel savner vore gamle fædre. Og mindet føltes som et ømt saar i sjælen.

Senere gik jeg alene ned til Antsahamánitra som nu midlertidig staar tomt, denne vor egentlige station her i hovedstaden, det centrum om hvilket hele vor mission nu i saa mange aar har dreiet sig. Det store huset staar der nu drømmende stille, med lukkede oine, likesom skjulende sin egen tomhet, gjemmende det eneste som var igjen, minderne, minderne.

Den store haven med sine kjæmpetrær synes jeg ogsaa er saa stille. Den staar vist og drømmer og mindes, den og, husker den gang er vår haand satte de smaa planter hver paa sin plads eller grov varm mulm over det lille frø som nu er naadd saa høit i sin stræben mot lyset.

Hvor jeg gaar smyger og brer smaagræsset sig over de ubrukte veie. Det vil vist gjemme og bevare de fotspor som en gang blev sat men som aldrig mer fornyes. Fra de hushøie eucalyptus drysser det med lange blade. De brer et teppe i rødt og grønt over alle avsatser og skraaninger. Det er vist noget de ogsaa vil gjemme og bevare, dra slør over for uvedkommende.

Mitt i flokken staar Borchgrevinks stolthet, den store

furuen. Men den ser saa graablek og stille ut. Tro om den ikke trivs længere, endda saa stor den er blit.

Men mest ondt har jeg av de løvrike jaccaranda-træer. Der drypper tunge draaper fra dem. De staar der saa straalende i sit sommerskrud men fælder taarer. En efter en, stille og jevnt drypper de nedover mig saa jeg maa gaa bort fra dem. For hvem skal de nu bre sit rike blomsterflor, hædre med sin duftende lilakaape?

Bare ugræsset trivs i fræk tøilesløshet, skygger for smaablomsten og stjæler næringen fra de mer beskedne som er sat til glæde og nytte.

Men rundt i haven synger og leker hundreder av smaafugl. De glæder sig over denne skoglund, dette gode og trygge hjemsted mitt i en ond, røverisk by. Deres sang lyder som tak til ham som kom saa langt borte fra og plantet dem dette paradis. Enkelte av dem nærmer sig og ser paa mig. Men saa finder de nok at jeg er ikke den rette, den de husker. Saa gjør den et kast uti luften og fortsætter sin mindesang.

Mens jeg gaar her og lar alt minde mig om fædrene saa er der saa meget som gjør mindet dobbelt vemodig.

Vi yngre kom jo hit for at fortsætte fædrenes gjerning. Vi vilde saa gjerne bygge videre paa den grund de saa møisommelig fik lagt. Men de gamle hadde ofte saa vanskelig for at forstaa os. Av og til saa det ut som de slet ikke vilde hat os her. Vi længtet efter og trængte de gamles velsignelse til det vanskelige arbeide vi skulde ta efter dem. Men det saa ofte ut som de ikke vilde velsigne andet end det som var deres eget, i den grad deres eget at vi yngre aldrig kunde tilegne os det.

Grundlaget, materialet og maalet er det samme for os som for dem. Men vi kan ikke bruke de gamles verktøi. Vi maa bruke vort eget, det den store arbeidsherre har utrustet os med siden den dag han lot sin uimotsigelige kaldsrøst lyde der dypt inde i sjælen vor. Og derved fordrer vi ikke noget andet end det de gamle selv fordret den gang de gik ut fra far og mor og tok fat paa sin livsgjerning med nyt haandlag og nyt mot. Men nu har de glemt det. Og saa fristes de til at dømme os som gaar nye veie i

aandens rike, de veie vi maa gaa fordi Guds aand byder os, tvinger os ved sit evige ord der inde i samvittigheten. Derfor maa vi saa ofte vælge mellem fædrene og — Gud. Fædrene holder som oftest igjen i alt som de ikke har naadd i sin tanke og i sin tro. Gud vil ha os fremover, «op og fram», fra arvet lys til selverhvervet lys, det *han* har tændt og nærer i os. Om dette er det vi maa vidne, om vort personlige møte med Gud og om hans daglige tale til os. Vi kan ikke staa som vidner om det vi bare har hørt av andre og læst i bøker. Vi kan ikke selv leve paa det og kan heller ikke nære andre med det.

Aa, om fædrene kunde, bare vilde forstaa os som maa fortsætte deres gjerning! Da vilde de bare velsigne os og deres velsignelse vilde være vor egen og vort arbeides bedste rygstød.

Senere paa dagen lukket fru Erlandsen sine vinduer og tændte julelys, en masse lys paa det store juletræ. Jeg skulde været med om det igaarkveld men naadde altsaa ikke frem. Nu fik jeg se julelys allikevel.

J. Einrem.

KRIG, STORMAGTSPOLITIK OG RET.

Blandt mange fagfolk i storpolitiken vakte det vistnok adskillig forbauselse at diskussionen om hvem der hadde skylden for den nuværende verdenskrig, satte ind med slik kraft, og at retsdiskussionen overhodet fik det omfang som den fik. Nedskriveren av disse linjer har ialfald selv i et av de krigførende lande hørt en fagmand uttale sig i den retning.

For mange av dem som har viet stormagternes utenrikspolitik sit studium, staar krigen som en naturnødvendighet. Da blir det litt ørkesløst at diskutere om skylden. Disse folk vet at de bor paa en vulkan, og at vulkanen en og anden gang *maa* utlade sig.

Der har været den tid da en retsdiskussion om krigen ikke var tænkelig.

Saa skarp en retsfølelse den gamle romer hadde, saa villig han var til at stille sin *privat*egoisme under lovens tugt, det faldt ham sikkert ikke ind at der burde sættes grænser ogsaa for den *stats*egoisme, som var ledestjernen for Roms utenrikspolitik, og som førte fra krig til krig.

Ogsaa middelalderens mennesker tok krigen som noget selvfølgelig, noget som maatte saa være. Den hørte med til «verdens»ordningen, til «jammer»dalen. Kristendommen magtet ikke at virke aktivt ind paa statsmoralen. Dog helt uten politisk virkning blev «brorskapets religion» heller ikke. Kirken kom blandt kristne folk til at staa som bærer av en enhet, der var ophøiet over statsgrænserne. Og dermed var ialfald muligheten der forat tanken paa en lovmæssig ordning av forholdet stater imellem kunde bli til.

Og vi hører da ogsaa om at der i nogen av middelalderens fremmeligste hjerner (Dante: De Monarchia) spøker en tanke om et «universalmonarki», hvori de enkelte folk vel skulde indgaa som mer eller mindre selvstændige lemmer.

Det var netop tanken om at fjerne krigen fra folkenes samfund, som ideen om universalmonarkiet hadde sit utspring i.

Men middelalderen *prøvde* ikke engang at finde ut et objektivt kriterium for en sondring mellem retmæssige og uretmæssige krige. En appel til vaabnene kunde vanskelig forekomme at være noget uretmæssig for denne kampglade tid, som endog indenfor statens ramme betragtet kampen som et retsmiddel, som en «gudsdom». I krigene stat og stat imellem sloges de bedste for kampens skyld, som gutter for at prøve hvem der er sterkest.

Og kan det end tænkes at retsbegreper har spillet ind ogsaa i middelalderens sind likeoverfor krigen, saa var de flytende og subjektive som dens, der er part i striden. Men retten er neutral og ophøiet over partierne.

Vil man forske efter krigens oprindelse, blir man staaende likeoverfor de principer som bestemmer staternes handlemaate eller deres politik.

I renæssancens Italien med dets endeløse kampe baade i staternes indre mellem partierne og mellem smaastaterne indbyrdes, her blev for første gang principerne for det politiske handlesæt blottet med videnskabelig skaanselløshet. Men Macchiavelli mente at denne kontrast *maatte* være der. Politiken *kan* ikke rette sig efter moralen. En stat er i alle henseender et for stort gode til at man tør sætte dens eksistens paa spil. Og «den som lægger an paa i alle ting at handle moralsk godt, vil blandt en hop, som ikke bekymrer sig herom, gaa tilgrunde».

Her gjør dog kanske Macchiavelli motsætningen mellem hvad selvopholdelsesdriften og hvad moralen byder, større end den i virkeligheten er. Hans opfatning av hvad moral er, synes at falde sammen med t. eks. Tolstoys. Man støtter sig til en bokstavelig utlægning av bibelordet: «Naar nogen slaar dig paa den høire kind, saa skal du vende din venstre til», og forkaster overhodet enhver magtanvendelse, uanset til hvilket formaal den finder sted, om i berettiget selvhævdelse eller til forbrydersk vold. Det er ganske sandt at den som i sit liv vilde realisere en *slik* moralopfatning, han vilde sikkert trampes ned og tilintetgjøres i livskampen. Men det kan aldrig være ret ikke at

sætte sig imot uretten, for det blir det samme som at skaffe uretten gode vilkaar, at fremhjælpe uretten.

I den borgerlige tilstand tilfalder det først og fremst staten at sætte sin magt mot uretten. Men over enkeltstaterne er der ingen høiere magtfaktor, som kan straffe den som gjør uret, i likhet med hvad staten gjør likeoverfor den enkelte borger. Derfor maa, saalænge det nuværende retløse forhold mellem staterne bestaar, hver stat selv forsvare sin ret.

Der gives altsaa en *ret til krig*, men vel at merke kun forsaavidt og fordi staterne ikke er traadt ind i retstilstanden med hensyn til ordningen av deres indbyrdes forhold. Saalænge staterne i deres indbyrdes forhold befinder sig i naturtilstanden, kan man betragte krigen som et nødmiddel til at hævde retten. Da krigen faktisk er anerkjendt av alle som middel til løsning av konflikter, kan man betragte den som beroende paa en almindelig overenskomst. Den faar forsaavidt likhet med et retsmiddel. Krigen er staternes maate at føre proces paa.

I sig selv betegner krigen en tilstand av retløshet. Naar man under den bestaaende tingenes orden, taler om en *retmæssig* krig, saa har man, trods anerkjendelsen av krigen som middel til at løse konflikter, indført tanken om en retsordning for staternes forhold. Hvad er nu indholdet av denne tænkte ret. Hvad burde en slik ret eventuelt tilsikre staterne? Det maatte uten tvil først og fremst være to ting: 1) territorial integritet, 2) indre frihet.

La os et øieblik se paa den moderne stormagtspolitik i lys av disse enkle principer for en folkeret.

Her maa det sies at stormagtspolitiken har staat og staar i skarp motstrid med de ideale retsprinciper. En stormagt er overhodet, under den bestaaende tingenes tilstand, ikke tænkelig uten som bygget op paa voldspolitik. Det er jo overhodet i en voldsdaad at de aller fleste retsstater har sin historiske oprindelse. Saaledes blev ogsaa den norske stat grundet ved Haralds erobrerverk. Men i stormagtspolitiken findes disse voldsprinciper fra staternes tilblivelsestid spillevende den dag i dag.

Man ser det allerede tydelig i den kolonipolitik som alle

stormagter nu for tiden har kastet sig over. Enhver kolonisation hvorved en stormagt lægger under sig fremmede folkeslag, indeholder et brud paa den ideelle folkerets principer. Tydeligst blir retsbruddet, jo fuldstændigere organiseret det folk eller de folk er, paa hvis bekostning kolonisationen sker. Den svakere statsorganisation hos de ikke-europæiske folk og den ting at det her gjælder fremmede racer og fjerne forhold, forklarer at Europas retsfølelse saagodtsom ikke reagerer overfor kolonipolitiken. Og dog er det de samme principer, som bærer kolonipolitiken, der har ført os ut i verdenskrigen. Nu har retsfølelsen tat tilorde, temmelig høirøstet, litt hysterisk, fordi det er vort eget det gjælder. Før var den næsten taus.

For over 100 aar siden klager den store tyske tænker Kant i et utkast til en folkeret: »Den uret som de (ɔ: de koloniserende europæiske stormagter) viser, er forfærdelig. For dem er besøk i fremmede lande og hos fremmede folk det samme som erobring. For dem var Amerika, Negerlandene, Kryderiøerne, Kaplandet o. s. v. det samme som lande der ikke tilhørte nogen; ti indbyggerne regnedes for intet. Fremmede krigsfolk indførte de i Østindien under det paaskud at de kun vilde grunde handelsoplag; men de brukte krigsfolkene til at undertrykke de indfødte; de ophidset de forskjellige stater til indbyrdes krig; de fremkaldte hungersnød, opror, troløshet, og hvorledes nu hele den lange klagesang lyder over alle de onder som kuer menneskeslegten«.

Det var for 100 aar siden. Siden da har kolonipolitiken tiltat i omfang og ikke skiftet synderlig i karakter. Man tænke bare paa opiumskrigen i Kina, der England tvang Kina til at taale indførelsen av denne gift, som er saa ødelæggende for det kinesiske folk. Specielt i forholdet til en gammel kulturstat som Kina ser man hvor skarpt den europæiske kolonipolitik staar i kontrast med folkerettens principer. I 1897—98 forsyner baade Frankrig, Rusland, Tyskland og England sig av Kinas territorium. Hvor var Europas retsfølelse dengang?

Man ræsonnerer kanske som saa: Det er til den hele verdens bedste at vi lægger disse lavere staaende stater under os. Skulde vi saa ikke slaa til? Saadan blev det ræsonneret

her oppe i Norge i anledning av Englands boerkrig. Og under den nuværende krig har statsminister Ibsen forsvaret denne opfatning i en diskussion med den engelske kritiker W. Archer om stormagtspolitiken.

Hen finder det rigtignok — og med fuld ret — usmakelig at England «forkynder en søndagsmoral, paa samme tid som det handler ut fra høist verdslige bevæggrunde». Men hvis en englænder i al oprigtighet hadde sagt: «I Sydafrika kan vi engelskmænd virkeliggjøre muligheter, som boerne aldrig hadde fremhjulpet av egen drift. Det er beklagelig at vi maatte brænde deres farmer og la deres kvinder og barn forkomme i koncentrationsleirene. Men slike ulemper maa tages med i kjøpet, og til syvende sidst veier de litet i sammenligning med de varige goder, som følger med utvidelsen av det engelske herredømme i fremmede verdensdeler. For denne utvidelse er ensbetydende med civilisationens spredning, og den er saaledes ikke bare til Englands gavn, men betegner en landvinding for hele det menneskelige fremskridt». Hvis en englænder hadde talt slik, saa vilde Ibsen ha godkjendt hans betragtningsmaate.

Det er noget bestikkende i denne maate at se tingene paa. Ikke saa meget likeoverfor boerne, som jo er av europæisk oprindelse og staar forholdsvis høit i kultur, som likeoverfor de meget lavere staaende folk, som kolonikrigene sedvanligvis er rettet mot.

Allikevel virker denne betragtningsmaate fuldstændig retsopløsende. Skulde den bli raadende, vilde der snart ingen grænse mere være for hvad de store kunde tillate sig likeoverfor de smaa og likeoverfor hverandre. Ti hvor skal grænsen trækkes mellem høiere og lavere staaende stater, og hvem skal trække den?

I hver enkelt av de store kulturstater lever troen paa at kulturen netop i den er naadd eller vil naa den høieste blomstring. Skulde et slikt syn gi ret til at paaføre andre angivelig lavere staaende stater krig, saa vilde det være al folkerets død.

Kolonipolitiken er baseret paa en betragtningsmaate som i virkeligheten vilkaarlig sætter en del ikke-europæiske lavere staaende stater utenfor folkeretten. Likeoverfor kolonikrigene

er det da let at svare paa spørsmaalet: hvem har skylden for krigen. For det er den koloniserende stormagt, og den alene.

Hvor det gjælder en krig mellem to europæiske stater, blir det som oftest adskillig mere kompliceret at avgjøre hvem der har skylden.

Ogsaa mellem stormagter indbyrdes er kolonipolitiken blit en kilde til stadige konflikter. Nogen eksempler paa kolonikonflikter fra de sidste tiaar før verdenskrigen: I 1881 tok Frankrig Tunis. Italien, som ogsaa hadde tænkt at annektere landet, blir av den grund ytterst fortørnet paa Frankrig. Uagtet Frankrig har ydet Italien uundværlig hjælp ved dets samling, indgaar nu Italien alliance med Frankriges dødsfiende Tyskland. I 1912 da Italien tok Tripolis, mister det atter Tysklands venskap og begynder paany at orientere sig mot vest. I 1885 truet krig mellem Rusland og England: da russerne rykket frem i Afganistan, blev engelskmændene rædde for Indien. — I 1898 var det paa et hængende haar blit krig mellem England og Frankrig om Øst-Sudan (Fashodaaffæren); — samme aar kom det til virkelig krig mellem Spanien og de Forenede Stater om de spanske kolonier. Spanien blev nødt til at avstaa: Cuba, Puerto Rico og Filipinerne. — I 1911 svævet igjen Europa mellem krig og fred, fordi Frankrig annekterte Marokko, hvad Tyskland ikke vilde finde sig i.

Jeg skal i korthet nævne forhistorien til denne konflikt, som er forspillet til verdenskrigen, fordi den viser at heller ikke den politik som Tysklands motstandere fører umiddelbart før utbruddet av verdenskrigen, er saa helt uten svik som man her hjemme kanske er tilbøielig til at forestille sig.

Allerede i 1904 var der sluttet en hemmelig overenskomst mellem Frankrig og Spanien om en deling av Marokko. Det skedde med den engelske utenriksministers, lord Lansdownes vidende og billigelse. Tyskland begynder imidlertid at fatte mistanke, og i 1909 ser Frankrig sig foranlediget til i fællesskap med Tyskland at sende ut en officiel erklæring. I denne erklæring heter det at det er Frankrigs faste beslutning at opretholde det marokkanske sultanats integritet.

I 1911 blev saa den hele affære bekjendt. I denne anled-

ning uttaler den bekjendte franske politiker og fredsven, Nobelprisvinderen Estournelles de Constant: «Almenheten var ukjendt med at Frankrig og Spanien hedde forberedt en deling av Marokko; av netop det samme Marokko, hvis integritet vi hadde garanteret[1]».

Og i England var karakteristiken av denne politik holdt i endnu skarpere uttryk.

Hvis vi nu vil se paa Marokkokonflikten fra retslig standpunkt, saa er det for det første klart — her som i de andre kolonikonflikter — at ingen av de to magter hadde ret til Marokko. Men selv om vi nu betragter Marokko som herreløst land, det blir ikke saa let at finde et retssynspunkt for behandlingen av en saadan konflikt.

Tyskland hadde det største naturlige behov for kolonier. Dets kolonibesiddelser er langt ringere end Frankrigs. Dertil kommer at Tyskland hadde et stort befolkningsoverskud at anbringe, mens Frankrig intet overskud hadde. Den tyske industri hadde større trang til det nye lands raastoffer, trængte det ogsaa bedre som avsætningsmarked, end den franske. Alt dette gjør Tysklands forsøk paa at vinde Marokko forklarlig, men noget retskrav kan det ikke begrunde. Hvis man betragter Marokko som herreløst land, saa maa det i retslig henseende være avgjørende hvem der først tar landet i besiddelse, i dette tilfælde Frankrig.

La os nu se bort fra kolonipolitiken. De moderne kriger har ogsaa aarsaker av anden natur, som vil gjøre skyldspørsmaalets komplicerte karakter klar.

Vi kan benytte aarsakerne til den fransk-tyske krig 1870—71 som eksempel.

Den ytre oprindelse til krigen kan føres tilbake til at den spanske regjering tilbyr en prins av Hohenzollernætten Spaniens krone. Meldingen herom vakte voldsomt opstyr i Paris. Den franske regjering erklærer straks at om Hohenzollernprinsen ikke trækker sig tilbage fra det spanske tronkandidatur, saa er det for Frankrig krigsgrund. Den franske gesandt i Preussen kræver at kong Vilhelm skal befale sin slegtning at avvise tilbudet. Da gir prinsen selv avkald, og

[1] Citatet laant fra en artikel av J. R. i «Mgbl.» 17de novbr.

krigsfaren synes at være avvendt. Men nu er det franske blod kommet i kok, og man kræver av kong Vilhelm et løfte om aldrig mere at la Hohenzollernkandidaturet komme op igjen. Den preussiske konge føler sig krænket og negter at forhandle videre herom med den franske gesandt. Bismarck sender nu ut en melding om hvad der var passeret. Men i hans melding faar avvisningen av den franske gesandt en skarpere form end den egentlig hadde hat. Da den franske regjering faar denne melding, erklærer den krig uten at ha undersøkt hvad der egentlig er gaat for sig.

Gaar man uten videre historiske forutsætninger til bedømmelse av konfliktens oprindelse paa grundlag av de nævnte fakta, vil man være tilbøielig til raskt og betingelsesløst at tildele Frankrig skylden for krigsutbruddet. Ja selv om tronkandidaturet var blit fastholdt fra preussisk side, kunde man fristes til at indta samme standpunkt. At den spanske regjering utpeker en prins av Hohenzollern som tronkandidat i Spanjen, synes umulig at kunne gi Frankrig nogen retmæssig grund til at erklære Preussen krig.

Saa helt liketil er dog saken ikke. Vi har et samfund — av stater — hvor man i praksis er enige om at anerkjende krigen som et middel til at avgjøre konflikter. Her kan enhver med rette forutsætte med hensyn til enhver anden at denne har viljen til i tilfælde konflikt at anvende magt, og at vedkommende *desto lettere vil beslutte sig til det, jo sterkere han tror sig at være.* Den blotte eksistens av en overmægtig stat indeholder derfor en trusel for nabostaterne. Herav har man nu igjen avledet en «ret til at komme i forkjøpet» (jus praeventionis), hvor man maa befrygte at en saadan magt er ifærd med at bli til. Og naar man ser paa den tysk-franske konflikt under denne synsvinkel, saa blir det straks mere forstaaelig hvorledes den spanske regjerings nomination av Hohenzollernprinsen kunde føre til krig. Under en eventuel fremtidig krig med Preussen vil Frankrig komme til at trues fra to sider.

Allikevel er denne «ret til at komme i forkjøpet» av ganske anderledes tvilsom rang end retten til at forsvare integritet og frihet. Den første kan kun tænkes at bestaa under den retløse tilstand som staterne nu lever i, mens

sikringen av hver enkelt stats integritet og frihet med magt, netop maatte være opgaven for et styre der skulde opretholde en retsordning i forholdet mellem staterne. Det er da ogsaa klart at en slik «ret til at komme i forkjøpet» gir avgjørelsen av spørsmaalet om der foreligger en retmæssig krigsgrund i hænderne paa den individuelle vilkaarlighet. Hvor stor skal den magtstilvekst være som gjør en stat truende for nabostaterne?

Da avgjørelsen herav træffes av nabostaterne selv, faar paa denne maate krigen selvsagt det videste spillerum

I det omtalte tilfælde forelaa der neppe nogen *objektivt* gyldig grund for Frankrig til at gjøre bruk av «jus praeventionis». To stater, hvis monarker hører til samme fyrstehus, kan meget godt føre forskjellig utenrikspolitik. Desuten forelaa der jo eventuelt for Frankrig en anden mulighet: at slutte en motalliance. Heller ikke subjektivt er det sandsynlig at denne grund har været utslaggivende for den franske regjering, om end den virkelige krigsgrund har staat i en viss sammenhæng hermed.

Hvor en stat staar i begrep med at utvide sin magt, vil den ofte maatte ta under overveielse om den ikke bør tilstaa en nogenlunde jevnsterk nabostat en erstatning, for at denne ikke skal gjøre bruk av «jus praeventionis». Denne erstatning kan da enten bestaa deri at vedkommende stat avstaar en del av sit territorium til den anden, eller ogsaa bare i at den tillater den anden at forsyne sig paa en svak 3dje mands bekostning.

Ut fra denne tankegang var det at Napoleon efter Preussens seier over Østerrike 1866 forlangte som «erstatning» snart Belgien, snart Luxemburg eller andet tysk land Det opfattedes almindelig i Frankrig som et prestigetap at Napoleon maatte trække sig tilbake med tomme hænder, da Bismarck tilslut bent ut sa nei.

Ordet *prestige* angir atter en faktor som den der vil forstaa stormagtspolitiken, maa dvæle litt ved. Vi staar tillike her efter al sandsynlighet overfor det avgjørende motiv for Frankrigs krigserklæring 1870.

Netop paa grund av Preussens held er Napoleons anseelse sunket. At han maa trække sig tilbake med hensyn til

«erstatnings»kravet, øker prestigetapet. Samtidig har han ogsaa andre uheld i utenrikspolitiken: Keiser Maximilian i Mexiko, som Frankrig støttet, blir skutt. Dette tap i ytre anseelse virker sterkt ind paa Napoleons stilling i Frankrig selv. Oppositionen mot ham er sterkt i tiltagende. Bare en avgjort utenrikspolitisk seier synes at kunne avvæbne oppositionen og trygge hans stilling indad. Ogsaa ut fra klokskapshensyn synes da krigen at fremby sig for ham som en nærliggende løsning av de indre vanskeligheter. Men bortset fra alle klokskapshensyn: følelsen for nationalæren hos Napoleon selv og hans nærmeste virker ogsaa som en direkte drivkraft til krigen. I 1856 under Pariserkongressen gjaldt Napoleon for at være Europas mægtigste hersker. Hvad der var tapt i anseelse maatte nu vindes tilbake. Keiserinden puster til: «Det er fare for at Frankrig mister sin rang i verden, og det maa, det maa vinde den tilbake.» Hertil kommer saa den tilspidsede form som avvisningen av den franske gesandt fik i Bismarcks fremstilling, og bragte bægeret til at flyte over.

Hensynet til prestigen har uten tvil spillet en stor rolle ved de fleste moderne krige. Dette har sikkert ogsaa været tilfældet ved utbruddet av verdenskrigen.

Den tyske utenriksminister i 1914 v. Jagow har for nogen tid siden uttalt: «Marokkopolitiken førte til et politisk nederlag . . . En ny formindskelse av vor anseelse kunde vor europæiske og verdenspolitiske stilling ikke taale. Staternes velfærd, deres politiske og forretningsmæssige resultater beror paa den anseelse de nyder i verden.»

Vi ser hvor høit prestigen vurderes av de praktiske statsmænd. Den skattes ikke bare fordi den tilfredsstiller en ærelyst, som findes hos ethvert folk, men ogsaa de materielle egeninteressers mere nøktre grunde kan føres i marken for den.

Den ærelyst som ligger under den høie vurdering av prestigen, tilhører ikke bare en faatallig klik av diplomater og statsmænd. Specielt hos stormagterne har den sine røtter dypt i folkeindividualiteten. Og helt uten denne ærelyst kunde vel ingen nation holde sig oppe i den haarde kamp for tilværelsen, som staterne har at kjæmpe. Og dog er det klart at denne ærelyst som sin uadskillelige ledsager maa ha krigen.

Hvem har skylden for verdenskrigen? La os foreløbig forme spørsmaalet slik: hvem har hovedskylden for at krigen kom netop paa det tidspunkt. Hvad der taler mest for den almindelige opfatning der utpeker Tyskland som den skyldige, er i grunden den omstændighet at tidspunktet egnet sig bedre for Tyskland til at slaa løs end for det fiendtlige forbund.

Frankrig hadde nylig med en vældig kraftanspændelse vedtat den treaarige verneplігt, som vilde øke dets hærmagt væsentlig. Men der krævdes endnu nogen aar før virkningerne tydelig vilde vise sig. Rusland var ifærd med for franske penger at bygge nye strategiske jernbaner i Polen. Disse vilde muliggjøre en raskere russisk opmarsj mot de tyske grænser. Om krigen kom nogen aar senere, vilde derfor Tysklands chanser være betydelig daarligere.

Man kunde dog ogsaa hævde, saaledes som det er gjort baade fra engelsk og tysk side[1], at krigen er opstaat uten at nogen av parterne egentlig har «villet» den. Situationen kan forme sig slik for en stormagt at den har valget mellem enten at gaa et skridt frem eller ett tilbake. Det kan vise sig umulig at bli staaende stille. Saaledes var det tilfældet med Tyskland ved Marokkoaffæren 1911. En mulighet for magtutvidelse blev røvet væk for næsen paa Tyskland, samtidig med at en fiendtlig stat vinder øket magt. Eller f. eks. likeoverfor en fornærmelse. At la den gaa ustraffet betyr for en stat prestigetap. At faa fornærmeren straffet gir øket prestige. Det er umulig at Østerrike har trodd at staa i en slik situation likeoverfor Serbien. Den storserbiske bevægelse med dens mest drastiske utslag: fyrstemordet i Serajevo, er vel i Østerrike blit opfattet som en slik fornærmelse. Maalet for den storserbiske bevægelse er nemlig at samle alle ogsaa de østerrikske serber under det serbiske monarki. Dobbelt krænkende blir slikt efter stormagtenes følemaate, fordi det er en liten stat som vaager slikt mot en stor. Serbien blir for Østerrike en lilleput som tillater sig næsvisheter, fordi dot stoler paa sin beskytter, kjæmpen Rusland. Om Østerrike saa slik paa tingene, saa var vi her kanske ved ett av motiverne til krigen.

[1] Hos os er den samme opfatning gjort gjældende bl. a. av generalsekretær Chr. L. Lange i hans skrift: Den europæiske borgerkrig. Aschehoug, Kristiania 1915.

Man kunde nu si: Det var jo en enkelt mand som utførte mordet, og selv om der ogsaa stod et parti bak ham, saa blir det dog uret av Østerrike her at trække den serbiske *stat* til ansvar. Men nu mener Østerrike at ha god grund til at tro at den storserbiske bevægelse understøttes av den serbiske regjering. Det er vel ikke usandsynlig at dette er rigtig set. Da Østerrike i 1908 indlemmet Bosnien, hvis befolkning er serbisk, føltes dette i Serbien som et slag i ansigtet, og siden har det flere ganger kommet til skarpe sammenstøt mellem de to stater. En slik politik fra Serbiens side, der støtter sig til nationalitetsprincipet, maa forekomme naturlig. Det er jo mange for hvem nationalitetsprincipet er det eneste retmæssige princip, hvor det gjælder bestemmelsen av staternes territorium. Rigtignok kunde Østerrike gjøre gjældende, at, selv bortset fra Bosnien, har det flere serbiske undersaatter end kongeriket Serbien selv. Men det angrep som kan rettes ut fra nationalitetsprincipet, gaar paa selve eksistensberettigelsen av en slik konglomeratstat som Østerrike-Ungarn.

Men netop likeoverfor en slik stat ser en ogsaa hvorledes nationalitetsprincipet svigter, forsaavidt det tænkes som grundlag for en almengyldig retslig ordning av staternes omraade. Grunden ligger i den haabløse folkeblanding som man møter i omtrent alle deler av riket. Naar madjarerne har kjæmpet for sin selvstændighet mot riket, saa har hver seier betydd større undertrykkelse for den ikke-madjariske befolkning i Ungarn (rumæner, tysker, tsecher, slovaker, ruthener, kroater, serber, slovener, italjener o. s. v.). Jo «friere» Galicien blir, jo mere vil det polske flertal der undertrykke det næsten likesaa talrike ruthenske mindretal. Det er klart at overfor et slikt problem som beherskelsen av dette folkevirvar, kommer nationalitetsprincipet til kort.

Man kan vel si at Østerrike hadde grund til at føle sig fornærmet av Serbien. Paa den anden side var det overordentlig haarde vilkaar Østerrike satte Serbien i sit ultimatum. Om ett av kravene sa Serbien at det var absolut uantagelig, da det stred mot den serbiske stats suverænitet. Det var det som indeholdtes i punkt 6 av det østerrikske ultimatum: Den kg. serbiske regjering forpligter sig til

6) «at indlede en retslig undersøkelse (enqête judiciaire) mot hine deltagere i komplottet av 28de juni, som befinder sig paa serbisk territorium. Organer som er valgt hertil av den k. & k (= østerriksk-ungarske) regjering skal delta i de herhen hørende efterforskninger (recherches)». Hertil svarer den serbiske regjering at en saadan medvirken av østerriksk-ungarske organer kan den ikke gaa med paa, «da dette vilde bety en krænkelse av forfatningen og av straffeprocesloven». Herved blir indirekte det østerrikske krav utgit for at sigte paa deltagelse av østerrikske embedsmænd i det serbiske domsvæsen. Og isaafald vilde en antagelse av kravet umulig la sig forene med hævdelsen av den serbiske stats suverænitet.

Den senere officielle østerrikske fremstilling av de begivenheter som førte til krigen, hævder at noget slikt har Østerrike hverken sagt eller ment. Man forlangte bare at øster.-ung. organer skulde delta i de politimæssige efterforskninger, som skulde skaffe *materialet* til domstolens avgjørelse. Analogier for den slags politimæssige interventioner findes der mange av. Forskjellen mellem recherche (som bare har med opsporingen av fakta at gjøre) og enquête judiciaire (den egentlige domsundersøkelse) maa den serbiske regjering være fuldt fortrolig med. Naar den derfor her misforstaar, saa er det, fordi den *vil* misforstaa. Aarsaken hertil er at den serbiske regjering ingen plausibel grund kan finde paa for at avslaa det krav som *virkelig* stilles av Østerrike. Dette krav vilde den serbiske regjering ikke gaa med paa, fordi den ønsket at unddra sig enhver kontrol av den fremgangsmaate, som man skulde benytte. Hvis nemlig en slik efterforskning efter materiale blev korrekt gjennemført, vilde den føre til resultater, som var høist uønskede for den serbiske regjering.

Dette er indholdet av den østerrikske regjerings fremstilling.

11 punkter av det østerrikske ultimatum gik den serbiske regjering i hovedsaken med paa, dog alle med modifikationer. Et punkt akcepterte den uten enhver forandring.

Dette svar finder den østerrikske regjering utilfredsstillende, og krigen blir erklært.

Hvis man holder sig utelukkende til de officielle akt-

stykker, som vedrører den ytre foranledning til krigen, blir det overordentlig svært at danne sig nogen begrundet mening om hvem der har hovedskylden for utbruddet av krigen mellem Østerrike og Serbien. Den form som ultimatumet fik, synes at tyde paa at Østerrike paa det tidspunkt ikke har havt noget imot en krig med Serbien. Men Serbien selv er paa den anden side ikke uten skyld heri.

Likesaa vanskelig blir det at avgjøre skyldspørsmaalet, om vi følger den videre utvikling av begivenheterne, som førte til at krigen mellem Østerrike og Serbien blev en verdenskrig: — Dagen efter Østerrikes krigserklæring til Serbien begynder Rusland at mobilisere. — Østerrike begynder krigen med Serbien, men lover Rusland at avstaa fra enhver territorial utvidelse paa Serbiens bekostning. — Ruslands almindelige mobilisering. — Tysklands krigserklæring mot Rusland og Frankrig. Dette er hovedleddene i begivenhetsrækken.

Ruslands standpunkt er: heller krig med Østerrike end at tillate Østerrike at føre krig med Serbien. Særlig fra 1850-aarene har der hersket sterk jalousi mellem Rusland og Østerrike i anledning av forholdene paa Balkanhalvøen, hvor begge magter vilde tilrive sig hovedindflydelsen. Rusland har siden 1850 ført to krige mot Tyrkiet for dette formaal. Begge ganger uten resultat paa grund av de andre stormagters skinsyke. En østerriksk krig med Serbien vil ende med at Østerrike annekterer en større eller mindre del av dette land. Selv om den østerrikske regjering av hensyn til sit løfte til Rusland vilde avholde sig fra enhver anneksion, saa vilde den bli tvunget til det av folkestemningen. Ihvertfald vilde Ruslands prestige paa Balkanhalvøen lide sterkt, om det forholdt sig som tilskuer til Østerrikes avstraffelse av Serbien.

Størsteparten av Balkanhalvøens befolkning er slaver. Rusland er i hovedsaken en rent slavisk stat, har derfor større ret til herredømme over Balkan end Østerrike (hvor rigtignok ogsaa over halvparten av befolkningen er slaver).

Østerrikes forbundsfælle Tysklands standpunkt likeoverfor den almindelige russiske mobilisering: Dette betyr krig. (Fra militært synspunkt er en almindelig mobiliseringsordre

omtrent ensbetydende med krigserklæring.) I det ringeste betyr det at Rusland fremfor at vike tilbake foretrækker krig. Vi er i samme situation. Men skal det komme til krig, maa vi ikke gi fienden tid til at bli færdig først. Tysklands største fordel fremfor Rusland bestaar i at det kan bli saa meget raskere færdig. Denne fordel vil vi ikke gi slip paa, naar det nu allikevel skal komme til krig. Dagen efter den almindelige russiske mobilisering kom Tysklands almindelige mobilisering samt krigserklæringen til Rusland og dets forbundsfælle Frankrig. Dermed var verdenskrigen brutt ut.

Dette er omtrent hvad man kan si paa grundlag av de aktstykker som regjeringerne har fremlagt Men foruten disse aktstykker er der et par andre som synes at ha krav paa at bli tat med her; baade fordi deres troværdighet vanskelig kan omtvistes, og fordi de i den offentlige diskussion om skyldspørsmaalet er tillagt stor betydning. Fyrst Lichnowsky, den tyske gesandt i London 1914, hævder at Tyskland har skylden for krigsutbruddet. Tyskland har ikke fulgt den av ham anbefalte politiske linje, og har derved foraarsaket krigen. Det fremgaar ikke med fuld sikkerhet av fyrst Lichnowskys skrift hvorvidt han mener at krigen bare er en følge av en klodsethet ved den tyske politik eller av en bevisst tysk krigsvilje. Noget avgjørende nyt bevismateriale bragte L.s skrift ikke. Hvad der gjorde slik opsigt ved dets fremkomst var at disse anskuelser hævdedes av en fremstaaende tysk diplomat. Allikevel er det bare naturlig, vel at merke forsaavidt man forstaar at se upartisk og lidenskapsløst paa tingene, at der er forskjellige meninger ogsaa blandt de sakkyndige i Tyskl. angaaende et teoretisk saa vanskelig løsbart problem som det foreliggende skyldspørsmaal. Noget *bevis* for Tysklands skyld indeholder saaledes L.s skrift selvfølgelig ikke[1].

Det andet aktstykke som skal tages i betragtning, stammer fra dr. Mühlon, direktør for de Kruppske verker. Han

[1] Endnu mere gjælder dette det «skyldig» som saa beredvillig uttales av de nuværende socialistiske magthavere i Tyskland. Hensigten hermed er jo tydeligvis dels at sværte det gamle styre mest mulig og saaledes sikre den nye tingenes ordning, dels ogsaa paa denne vis at opnaa fordele hos ententen.

hævder — i henhold til samtaler han har hat med mænd som stod keiseren nær — at den tyske regjering eller i det mindste keiseren paa forhaand har kjendt indholdet av det østerrikske ultimatum. Rigtigheten herav er benegtet av den tyske regjering. Det synes allikevel noksaa urimelig at saa ikke skulde være tilfælde. Men at Tyskland paa forhaand har git sin billigelse til det skarpe ultimatum, betyr ikke det samme som at det med vidende og vilje styrer ut i verdenskrigen, om man end naturligvis er sig bevisst at man løper en risiko.

Det tredje dokument som kan komme i betragtning hvor det gjælder skyldspørsmaalet, er den russiske Sukhomlinow-proces. Denne proces godtgjorde at zaren var blit ført bak lyset av ledende russiske kredser. Samme dag som den almindelige russiske mobiliseringsordre utgik, fik zaren telegram fra keiser Wilhelm. Denne lovet paa æresord at det gode forhold mellem rikerne skulde bli opretholdt, hvis Rusland vilde avholde sig fra almindelig mobilisering. Zaren gir nu befaling til at tilbakekalde mobiliseringsordren, men krigsministeren og generalstabschefen lar tiltrods herfor mobiliseringen gaa sin gang. Zaren holdes i uvidenhet herom, indtil man næste dag faar ham omstemt. Heller ikke disse oplysninger indeholder noget bevis for de ledende russiske kredsers skyld i krigsutbruddet. Det er tænkelig at en tilbakekaldelse av mobiliseringsordren for de to officerer bare av rent militær-tekniske grunde har fremstillet sig som umulig.[1]

[1] Norske pressemeldinger om nye dokumenter som er offentliggjort efterat denne artikel var sendt i trykken, godtgjør at Tyskland heller har stimulert Østerrike end holdt det tilbake fra aktion mot Serbien. Dette er imidlertid ikke andet end hvad man kan læse sig til i selve den tyske Hvitbok. Her omtales den russiske Balkankonflikt der sigter paa dannelsen av et nyt Balkanforbund under russisk patronat. Denne politiks brod vender sig ifølge sakens natur mot Østerrike. Serbiens tilslutning sikrer Rusland sig ved at understøtte de storserbiske planer om at vinde Bosnien og Herzegowina.

Efter mordet i Serajewo henvender nu Østerrike sig til Tyskland for at faa paa det rene hvorvidt det kan gjøre regning paa bistand. Om den tyske regjerings standpunkt uttaler saa Hvitboken: «Vi gav derfor

Selv om man altsaa formet spørsmaalet om skylden for verdenskrigen slik: Hvem har hovedskylden for at den brøt ut *netop i det øieblik,* saa vilde det være vanskelig at si enten det hovedsagelig var Serbien eller Østerrike eller Rusland eller Tyskland. Men skylden for at ha samlet sammen alt det brændstof, uten hvilket gnisten fra fyrstemordet i Serajewo ikke hadde tændt nogen verdensbrand, den er alle magterne fælles om. Fælles interessemotsætninger og fælles mistanke og had til andre stater hadde sveiset staterne sammen i de to vældige forbund, som stod rustet til tænderne mot hverandre. Det var denne jordbund, som krigsfrøet faldt i.

Mordet i Serajewo fandt sted 28de juni 1914. Men allerede fra begyndelsen av 1914 har man flere vidnesbyrd

---

Østerrike *fuld frihet** i dets aktion mot Serbien». Der tales om at man gjør det «av fuldt hjerte». Det sies endvidere at man var sig fuldt bevisst at en saadan krig (mellem Østerrike og Serbien) kunde føre til krig med Rusland**. Hvis den norske presses melding omfatter det væsentlige indhold av de nye dokumenter, saa er hovedinteressen knyttet til den bayerske gesandts opfatning at ultimatumet *maa* ha krig med Serbien tilfølge. Dette kan nok sies at indeholde et meget sterkt indicium for at Østerrike og Tyskland har villet den *lokale* krig. Men paa den anden side maa man si at centralmagternes krigsvilje set fra stormagtsstandpunkt er saa at si en normal reaktion paa den serbiske politik. La os sætte at t. eks. Storbritannien hadde hat til nabo en mindre keltisk stat, der hadde de samme planer med det keltiske Irland som serberne med det serbiske Østerrike. Tror nogen at Storbritannien hadde forholdt sig anderledes end Tyskland og Østerrike? Al dets historie taler herimot.

Der kan paa grundlag av de indtil nu offentliggjorte aktstykker ikke føres noget bevis for at centralmagterne har villet *verdens*krigen. At man har været opmerksom paa muligheten av at den lokale krig kunde føre til videre komplikationer, forandrer intet heri. Med en saadan mulighet maa man jo regne ved omtrent enhver utenrikspolitisk aktion. At offentliggjørelsen av de nye aktstykker har gjort saa stor opsigt ogsaa i mere borgerlige kredser i Tyskland, viser at disse kredser like til nu ikke engang har akseptert tanken om Tysklands *med*skyld i verdenskrigen.

— Naar man betænker at Tyskland saa at si har git Østerrike en blankofuldmagt til aktion likeoverfor Serbien, er det nok trolig at den tyske regjering kan ha hat ret, naar den negtet paa forhaand at ha kjendt det østerrkiske ultimatums enkelte punkter eller dets ordlyd.

---

* Uthævet her. ** Das deutsche Weissbuch, Reclamutgaven s. 11—13.

saavel fra Tyskland som fra England om hvorledes krigsnervøsiteten laa i luften. Det er sagt at det var gjennem russiske forbindelser at den svenske regjering fik de informationer, som bragte Sverige til det store militære krafttak vaaren 1914. Man huske bondetoget og hvad dermed staar i forbindelse. Atmosfæren var overalt ladet med elektricitet. Der behøvdes bare en ytre foranledning for at den skulde utlade sig.

Det er kampen for tilværelsen og selvhævdelsens lov, som har dikteret staterne deres handlemaate, ikke retsprinciper. Og saa længe der ikke findes magt bak folkeretten, vil det vel altid bli saa. Sterkere er ikke retsviljen end at den behøver at bli vernet av magten. Men selv om viljen til at handle efter retsprinciper var der, saa vilde endnu ikke krigen være utryddet, før en mellemstatlig ordning var tilveiebragt. Uten en slik ordning er det meget vel tænkelig at krig kan opstaa, tiltrods for at begge de parter som er i konflikt, har den redeligste vilje til at forholde sig retmæssig. Naar hæderlige mennesker kommer i konflikt med hinanden, saa er det netop paa grund av en forskjellig opfatning av hvad der er *ret* i deres mellemværende. Saaledes kan ogsaa forholdet være i en konflikt mellem stater. Det kan for staterne her sogar staa som en pligt ikke at vike fra det standpunkt, som de anser for det rette. Av en slik konflikt gives der ingen tilfredsstillende løsning uten gjennem henvendelse til en international domstol.

Men til nu har det været saa at hvor store interesser stod paa spil, har ikke staterne villet gaa den vei.

I denne manglende vilje til at gaa ind i en international retsordning ligger hovedskylden for krigen, ikke bare for krigen nu, men for krigen overhodet.

Europa hadde allerede før verdenskrigen brøt ut en international domstol i Haagerdomstolen. Naar Haagerdomstolen hittil ikke har faat synderlig betydning, skyldes dette den ting at de magter som oprettet den, ikke samtidig forpligtet sig til at benytte den. Man forpligtet sig til at bøie sig for dens kjendelser, forsaavidt man hadde henvendt sig til den. Men uttalte en platonisk billigelse av denne maate at søke internationale konflikter bilagt paa. Men *om* og *i hvilke til-*

fælder man skulde forelægge en sak for Haagerdomstolen, det blev stillet enhver magt frit.

Det var ogsaa naturlig at magterne stillet sig slik. Ti vistnok hyldet de officielt allesammen retsprinciperne, men de var sig bevisst at i praksis var det statsegoismen, som var deres lov. De kunde nok henvende sig til Haagerdomstolen eller oprette voldgiftstraktater, men vel at merke kun forsaavidt de mente denne vei var den for staten i det givne tilfælde fordelagtigste. Hvor risikoen syntes liten, og utsigten til vinding stor, der foretrak man at ta saken i sin egen haand.

Det eneste effektive middel til at hindre krig er oprettelsen av en fuldstændig mellemstatlig ordning. Til dette hører egentlig 3 ting: 1) En myndighet som gir love for forholdet staterne imellem, 2) en domstol, hvis opgave skulde være at anvende loven, at finde ut hvad der var overensstemmende med loven i de enkelte forekommende tilfælder.

For det 3dje forutsætter en slik ordning tilstedeværelsen av en magt, som sikret utførelsen av domstolens kjendelser.

For fuldstændig at sikre denne utførelse trængtes egentlig at denne magt var helt uavhængig av de magtorganisationer, som enkeltstaterne danner. Men da en slik international magtorganisation vilde gjøre enkeltstaternes frihet helt illusorisk, saa vilde det neppe være mulig at faa staterne med paa en slik ordning, selv om de kom under aldrig saa stort pres. Den eneste utvei blir da at hævde den internationale retsordning ved hjælp av den magt som de enkelte stater sitter inde med. De enkelte stater maatte da forpligte sig til med sin magt at bidra til gjennemførelsen av den internationale domstols kjendelse overfor en stat der negtet at bøie sig for den. Nogen fuldkommen sikkerhet for den internationale ordens opretholdelse frembyr vel ikke denne løsning. Men til gjengjæld er det letter e tænkelig at faa staterne til at gaa med paa en slik ordning.

En slik nyordning betyr selvsagt ikke den evige fred. Den tid vil komme da den ikke længer vil kunne motstaa de opløsende kræfter, og den vil falde sammen. «Alt skapt har jo et finis bak.» Men en utskytelse og hemning av krigen vilde den bety. Akkurat som den enkelte stat, saalænge riksenheten staar ved magt, kan holde borte den krig, som i

tidligere tider er blit ført mellem deler av dens territorium. Det er dette som gir staten dens fornemste eksistensberettigelse. Saaledes bragte oldtidens største politiske frembringelse, romerriket, opbygget som det var med raa magt, med sig den berømte pax romana, romerfreden. Indtil en dag romerrikets klokke slog, riksenheten brast og krigen paany drog herjende over det gamle rikes ruiner.

Saaledes er det vel tænkelig at et forbund t. eks. av europæiske stater kunde holde den «europæiske borgerkrig» borte for et længere tidsrum.

Men hvorledes stiller det sig med hensyn til muligheten for at et slikt forbund skal bli mere end en skjøn tanke, skal kunne virkeliggjøres?

De fleste vil kanske mene at de nu kan regne med virkeliggjørelsen av folkeforbundstanken som en sikker realitet. Og saa meget er vel ialfald visst at noget vil bli gjort i denne retning. Offentlige uttalelser av de ledende statsmænd like foran aapningen av fredsforhandlingerne, borger herfor.

Allikevel, nogen radikal ændring av staternes tænkemaate synes ikke at være foregaat. Indtil for nylig forkyndte alle staterne gjennem sine officielle talerør sin svulmende beundring for sig selv, bedyret sin absolute uegenytte og skyldfrihet, mens de ivrig søkte at velte mest mulig smuds ut over fienden. De syntes i sandhet at være langt fra den «selverkjendelsens helvedesfart», om hvilken der er sagt at den er en betingelse for det moralske fremskridt. Skulde nyordningen utelukkende være avhængig av en revolutionering i den politiske tænkemaate hos staternes ledere, synes den derfor at ha et svakt grundlag.

Men tanken om at gaa ind i en retsordning er nu blit mere tiltalende ogsaa *fra statsegoismens synspunkt* end den var før. Verdenskrigens vældige anskuelsesundervisning har ialfald forsaavidt ikke været forgjæves. Alle ser nu hvilke uhyre ulykker den anarkiske tilstand i forholdet staterne imellem fører med sig.

Allikevel tør det nok vise sig at den nyordning, som skal skapes paa fredskongressen, vil møte ikke liten motgang. Ja der vil være grund til at frygte for at den nyordning, som kommer, blir mere et smukt draperi end en effektiv løs-

ning av krigsproblemet. Ti hindringerne som reiser sig mot et virkelig effektivt folkeforbund, er store. Ogsaa tyskerne maa være med i dette forbund. Fredsbetingelser der medfører et økonomisk slaveri for generationer — «Matin» har nylig utregnet at der tilkommer Frankrike alene 340 milliarder i krigsskadeserstatning — vil frembringe et farlig sprængstof i de beseirede folks sind. Men inden de allandertes egen leir maa vi regne med de suveræne staters ulyst til at opgi noget av sin magtfyldes frihet og selvherlighet.

Dernæst de tekniske vanskeligheter. Spørsmaalet er: hvilken indflydelse skal hver enkelt stat ha paa nyordningen, og hvilken rolle skal den spille indenfor denne naar den først er kommet istand?

Dernæst: hvilken myndighet skal den nye styrelse ha likeovorfor enkeltstaterne? Skulde den endog ha ret til at foreta ændringer i de bestaaende staters territorialomraade t. eks. ut fra nationalitetsprincipet? Altsaa bortset fra de ændringer, som blir foretat nu ved fredsopgjøret. Eller skulde den ialfald ha ret til at skape en nyordning med hensyn til kolonierne, saa alle magterne blev økonomisk likestillet? Det er klart at t. eks. sterke kræfter i Storbritannien, som i denne sak har saa store interesser at vareta, av al magt vil sætte sig imot en slik plan. Det kommer her til at bli meget vanskelig at faa istand en forening av de stridende interesser ad frivillighetens vei. Mange ting tyder paa at de ledende statsmænd ikke engang *har til hensigt* at faa istand et fuldt effektivt folkeforbund. Men *et skridt* frem paa veien mot en virkeliggjørelse av retsordningen vil den kommende nyordning forhaabentlig dog bli.

Vi har forutsat at det blir de nuværende statsorganisationer i de allierte lande som kommer til at bære historien videre. Det er jo allikevel nok tænkelig at ogsaa her nye magter kunde træde frem paa skuepladsen og slaa spillet overende for de nuværende stater. Men hvilken følge det vil ha for forbundstanken, for tanken om en retsordning for staterne, er det umulig at forutsi.

Sverre Klausen.

AANDSVILKAAR I NORGE.

(Foredrag i Det norske Studentersamfund i april 1918.)

II.

Nationalisme og aandsliv.

Her er en stor og farlig front at kjæmpe paa. Mange sider kræver lys. Jeg har tænkt ikveld at samle tankene om en undersøkelse av nationalismens forhold til aandsvilkaarene hertillands. Men jeg maa forberede paa at fremstillingen blir springende, undersøkelsen maa arte sig som rüske streiflys. —

Vi holder aandsarbeidets økonomiske vilkaar utenfor; — den side av saken har sikkerlig sin store interesse, og den gir ganske godt billede av vurderingen herhjemme. Men vi har vel alle omtrent samme indtryk av forholdet og kan spare enhver dokumentation.

Det er aandsarbeidets *aandelige* kaar det er tale om, milieuet, nationens vaakenhet, den aandelige resonnans.

Nu gaar det ikke godt an at tvile paa historiens vidnesbyrd om at en hovedbetingelse for slik aandsvaakenhet hos folkene har været nationale impulser i oplevelse, i historie. Menneskene er ikke anderledes, de har trængt det nationale irritament.

Livet er regenerativt og retrospektivt, slegtens liv henter styrke og linje fra fortiden. En stortid er en renæssancetid med baand bakover. Et folk med karakter i sin historie staar rankt gjennem vanskeligheter, et folk med karakterbrist i sin historie blir slunkent i krisetider. Vi finder iver, vaakenhet og hjertelighet hos et folk med bevæget fortid. I ungdommens tilegnelse, i manddommens kamp.

Slike vilkaar er væsentlige hos et folk. De hænger sammen med dets livsevne, dets fremgangsvilje. Det skal nu en-

gang bevæget sind til hos den som skal utrette no og hævde sig. Den ugiddelige type som tar livet helt pragmatisk og ikke *vil* noget, er og blir ubrukbar.

Hvordan er det nu med vort hjemlige milieu, med vaakenheten hertillands? Man maa jo nemlig ha ret til at nære forventninger her. Gjennem et aarhundredes aandshistorie har vort folk vist en forjættende vilje til bod og bedring i behandlingen av vore aandelige førere, det har vist en sælsom evne til med bøiet hode at samles om dem — ved deres gravfærd.

Hvordan har det sig nu? Det er vanskelig at maale forholdet: vi ser jo at Hamsum er paa mote; men det er jo rigtignok ogsaa tilfældet med Johan Boier. Samtidig staar den høiest dannede klasse følelsesløs overfor Kinck, forundret overfor Gunnar Heiberg. Og uhyggelige tegn har vi været vidne til: man har pepet til Heibergs «Jeg vil værge mit land» omtrent samtidig som man jublet til Scotts ubetydelige «Babels taarn» og nogen faa aar før var man ellevild over Nils Kjærs høist letvindte men «Lykkelige valg».

Allikevel, overfor undtagelsesmenneskene i kunst og litteratur røber ikke milieuet sig let i vore dager. Det hører nu engang med at gaa i teatret og at kjøpe bøker efter kritikernes raad, — og de norske kritikere raader næsten altid til kjøp.

Men la os et øieblik tænke paa en ganske anden gruppe undtagelsesmennesker, de som skiller sig ut ved sine meningers intensitet, ved sine meningers mot. Man betegner dem hertillands med kjælenavnet «fanatikere», og man gjør betegnelsen omfattende. Enhver hvis tankeføring ikke følger kongsveien, og som dertil er rede til at slaas for sin opfatning, opnaar fanatikernavnet.

En fanatiker er i regelen dygtig. Fordi han er fyldt av sin overbevisning, gaar han til sit arbeide med større iver end andre, hans tempo i tilegnelsen blir høiere end andres. Han gaar til sit verk med bestemt synspunkt, bestemt farvet overlys, derfor blir hans arbeide mere samlet, han finder en begrænsning som gir ham styrke.

Da Europa kom ind i sin svære krise, saa vi en type ikke helt ubeslegtet med de norske «fanatikere» stige frem

og ta ledelsen i flere av de stater som hadde historiens øie hvilende paa sig. Man trængte dem og søkte dem. Et kongerike for en fanatiker!

Hos os? I det norske kulturmilieu tar man dem ikke alvorlig, man ser dem som løierlige fænomener, outsidere halvveis til morskap. Netop den del av vort dannede publikum som burde ha lært mest, staar blottet for forstaaelse; det tankearbeide som burde tjene til vurdering av «fanatikerens» aandelige præg, hans kamp og hans iver, det tankearbeide sløifer man glad og fornøiet. Som surrogat for tanker mønstrer man enten — og i værste fald — et tomt og flaut flir, eller — i bedste fald — en bunke blind idignation, saa blind at den endog har ytret sig i hæslige angrep paa den forhatte «fanatikers» privatliv.

Staar vi ikke her overfor en slags arv fra de gode spidsborgere i forrige aarhundrede, de som har fortjenesten av at ha smilt av det ekstraordinære og snudd ryggen til det mest særprægede i vort folk? «Stjerne hav tak, — mit hjem er det gamle.» —

Her staar jeg ved det første punkt i fremstillingen; her kan enhver av os gjerne gjøre prøven paa sig selv. Er det ikke i vort forhold til det som bryter og kjæmper i tiden, en viss mangel paa varme, en upersonlig kategorisk uvilje mot meget av det ny og mot dets bannerførere, eller en flau estetiserende nysgjerrighet? Og som akademikere skulde vi dog ikke være blandt de værste.

Nationale impulser i oplevelse, i historie løfter folkene til større syn, gir større varme i kampen og — vel at merke — *sterkere vilje i motviljen.*

*

Fra en slik almindelig betragtning kan vi gaa til mere specielle streiftog til de forskjellige aabenbaringer av aandskaarene hos et folk: dets filosofi, dets akademiske standard, dets skole — forat ta forhold vi studenter kan si et ord om, — og videre de religiøse og sociale brytninger. Og det vil vise sig om ikke det samme synspunkt — nationalisme som aandsvilkaar — kan faa anvendelse.

Gang paa gang lyder ropet til os unge akademikere at

vi maa lukke op for filosofien. Lærere i teologi, jus, naturvidenskap, filologi og historie regner det næsten like nødvendig.

Men studentene lar sig ikke lokke. Paa yderlig faa undtagelser nær nøier norske akademikere sig med det opstillede minimum, et flaut, kinomatografmæssig lynkursus uten nogen fordypelse.

Filosofien i Norge virker ogsaa alt andet end imponerende. Selv efter at professor Anathon Aall med kjærlig haand har trukket frem rubb og stub — like til smaa tidskriftartikler av filosofisk art, — virker stoffet langtfra overvældende.

Sidst var det dr. Richard Eriksen som talte manende ord til studentene. Hen i veir og vind, selvfølgelig. Den ædle aandens idræt som heter filosofi, *kræver nemlig ogsaa forutsætninger av historisk national art.* Ser vi os om i vor egen tid, saa kan vi ikke løse Henri Bergson fra forbindelse med en nyfransk renæssance i national tænkning og kraft, som krigen med overraskende styrke har aabenbaret. Hans nærmeste aandsfrænde i Norden, den fortidlig avdøde Vitalis Norström i Gøteborg har samme forhold til en tilsvarende vaaknen i Sverige. —

Vort akademiske liv idethele viser et underlig billede. Studentene er gjennemgaaende flinke — i sine sterkt begrænsede fag. Det er vistnok for en stor del universitetslærerne enige om. Men de beklager en viss mangel paa høiere akademisk kultur, paa overlys, dannelsesorientering.

For ti aar siden var jeg engang sammen med en god ven i aftenselskap hos vor fælles privatpræceptor, avdøde dr. Mourly Vold. Professoren var meget artig og spurte min ven hvad han studerte. «Hr. professor, jeg studerer ikke, jeg er student.» fik han til svar. Svaret var mere end en vits: en stor del av vore unge akademikere studerer, saa de ikke greier samtidig at være studenter.

Universitetets lærde herrer føler savnet og leter efter botemidler. De utsender rene pragtverk av studieplaner, hvori de gjør studentene opmerksomme paa et utal av verker man bør sætte sig ind i. Verker som for en del ogsaa skal tjene til at avhjælpe manglene i almindelig kulturel modenhet.

Men studentene er praktiske og lure og samler sig om det ene fornødne eksamensstof.

Ved en række leiligheter har universitetslærere nævnt at ulykken er at man har sløifet det gamle andeneksamensaar. Skriftlig og mundtlig er tanken kommet frem. Vigtigst er det at slike tanker blandt ledende universitetsmænd har ført til et nyt fremstøt paa skolefronten: forslag om helt ny gymnasieplan, bl. a. med en 3-aarig klassisk linje.

Slike reformer vil vistnok bety endel, i enkeltheter kan man opnaa bedring, men det er tvilsomt hvor gjennemgripende den blir.

For det er ikke andeneksamensaarets sløifning eller lignende skridt som skapte en ny studenttype. Aarsaken var sikkert en anden omtrent samtidig: *Efter unionsopløsningen har vor akademiske ungdom mistet sin nationale linje og har ikke fundet den igjen.* Gjennem 1890-aarene og de første spændende aar av vort aarhundrede var unge studenter — for at bruke et forslitt uttryk av dagen — orientert efter nationale spørsmaal. Det gav overlys, varme og iver.

For det er selvsagt rigtig som dr. Albert Dresdner sier i sidste hefte av «Samtiden» (4de hefte 1918) under en sammenligning mellem Norge og Sverige: den nation som er nationalt bevisst og vaaken, er ogsaa kulturelt og politisk vaaken og orienteret, den følger og forstaar ogsaa det nye i Europa

Siden jeg staar i Studentersamfundet ikveld, er det naturlig at minde om at ogsaa her er præget nyt, eller rettere delvis utvisket. Det saa ganske gildt ut de første aar efter 1905, de sociale brytninger som avløste de nationale, artet sig i begyndelsen ganske intense. Men det blev til skuffelse, det var bare noget av varmen fra den nationale synsmaate som hang igjen. Og den svandt bort. Jeg er rædd jeg har ret naar jeg sier at en uhyggelig stor del av vor akademiske ungdom — netop fordi den har manglet nationale impulser, — staar uten forstaaelse for de sociale stormer som over store deler av verden nødvendigvis maa følge i krigens kjølvand.

Vi fortsætter vore smaa streiftog. Vi saa at universitetet skylder paa skolen. Skolen søker at forbedre sig. Paa mange felter er den misfornøid med sig selv. Reallærerne

hævder naturfagenes voksende ret. Klassikerne sætter sig haab til den nye latinlinje med græsk som frivillig fag. Historikerne træer sammen i møter for at drøfte utveier til at gjøre historieundervisningen mere vækkende og fordypende. Og theologene — det merket vi ifjor høst — stikker hodene sammen forat finde rum for den paavirkning de gjennem sit fag mener at kunne øve.

Som sagt, meget kan forsøkes, og adskillig kan opnaas. Men altfor optimistisk skal man ikke være: *det er ikke skolereglement som er avgjørende for ungdommens type og kurs. Det er historiske og nationale momenter.*

Det er for den saks skyld netop slike momenter som bestemmer skolens præg. Og vor skole har mistet ikke saa litet av sit præg, sit ansigt. Utenfor realfagene og latinen stilles elevene i uhyggelig liten grad overfor spørsmaal som kræver eksakt løsning, og som kan skaffe fuld anspændelse og virkelig seiersglæde.

Den nysproglige metode har med utvilsomme fortrin for litet bud til elevens stringente tænkning, den blir let en underholdningsform, en forsigtig famlen omkring vanskelighetene. Den stiller forlitet krav til sikker kundskap, og fremelsker formeget en andenrangs evne til at snakke med om tingene. Gang paa gang er de litt ældre skolemestre fortvilet over mangelen paa solid grammatisk skolering.

I morsmaalsarbeidet har jeg ogsaa indtryk av at kravet til stringens og solid nøiagtighet er svækket. Eleven tumler med de sværeste problemer i sine opgaver; men metoden fører vistnok ofte til at den flytende letvindte stil vurderes mindst likesaa høit som den solid utarbeidede, hvis form er korrekt omend ikke flot. Og er mit indtryk rigtig, da betyr forholdet en fare i en skole som har saa faa faste holdepunkter som vor. Skolen skal jo dog danne karakteren.

Til artium stryker 10—20 pct. «I Frankrike» — fortæller dr. Francis Bull — «er stilen respektert som noget av det vanskeligste; den har sin store del i det resultat at gjennemsnitlig bare 45 pct. slipper gjennem den eksamen som gir franskmændene adgang til universitetsstudiet». Vistnok er jeg klar over en række momenter som gjør en direkte sammenligning mellem disse tal forfeilet; men det turde

allikevel naar vi staar overfor dem, være grund til at spørge om vore gymnasier, ialfald de sproglige, gir vor ungdom fuld forstaaelse av hvad alvor og ansvar og fuld anspændelse av evnene vil si.

En sørgelig stor del av vor ungdom tar visstnok sit arbeide meget let, velbegavede unge tar tiltakke med karakteren ng.tf., de avfeier sin morsmaalsstil paa en kort eftermiddag, og dækker forøvrig sit kulturbehov — f. eks. paa et «danskonservatorium» om aftenen.

I februarheftet i et tysk pædagogisk tidsskrift tar en berømt skolemand tilorde for en mere utstrakt bruk av de *sletteste* og *bedste* karakterer. «Mehr Anerkennung! Mehr Entschiedenheit!» heder det. Hos os — —?

Høist sandsynlig er vor skoleplan i mange stykker udmerket. Men den er laget for en ungdom som i høiere grad end vor *vil* noget, den er laget under drømmen om en ny arbeidsdag. Slik vi nu har det, gir den for stort spillerum for alvorsløs letvindthet.

En slik mangel paa «Entschiedenheit» gaar igjen i mange forhold her hjemme. Kravene er ikke steile. Man forlanger ikke det bedste. Vi kan ta mange eksempler, ett falder mig straks ind. Se paa forholdet kritiker—kunstner! Jeg tror hverken paa nogen «kamorra» eller nogen forlagslefling. Men det vet jeg at det kunde være føie til at rope mange ganger: «Mehr Entschiedenheit!» Mere avgjort fældende dom, og renere linjer! Det trænges for vor kulturelle orienterings skyld. Det trænges i et land hvor Johan Boier troner paa en talrig bunke med oplag, mens Kinck maa nøie sig med beskeden plads.

*

Slik kunde vi fortsætte vore smaa streiftog. Den samme kritik jeg her har antydet, kan reises paa en række felter. Og den samme aarsagsbestemmelse — manglende nationale impulser — kan finde anvendelse.

Men forat vi ikke skal fortape os inde paa de mange sidespor, holder vi os til hovedlinjene. Vi merker os først og fremst enkelte bestemmende træk ved norsk politik.

«Det politiske liv i Norge er særdeles udifferentieret»,

sier dr. Albert Dresdner. Han har ret, partidelingen er kunstig, linjene uklare.

Under den tilspidsede unionsstrid i slutten av forrige aarhundrede hadde det norske venstreparti en rik fornyelsestid. Med det rene norske flag som sit samlingsmerke var det et ungt og sterkt parti. Det hadde greie linjer, og det rummet personligheter.

Venstrepartiets nationale program seiret. I sidste øieblik fik det ikke bare flertallet, men hele folket med sig; unionsavviklingen skedde under en tilsynelatende løfterik national samling.

Efter 1905 var situationen ny. Man skulde bygge ny fremgang paa det vundne. Med stort haab, store løfter og store ord tok man fat. Det gjaldt at bygge paa de «store traditioner«, fiktionen om traditionene holdt sig længe.

I virkeligheten var ulykken netop den at vor politik efter 1905 blev helt traditionsløs.

Den rene nationale linje var blit forkludret, de djerve skridt fra vaaren og forsommeren 1905 endte i høstens deprimerende kompromis. Hvorvidt den utgang var politisk klok eller endog politisk nødvendig, det spørsmaal ønsker jeg ikke at lage debat om nu, — kanhænde lar det sig endda ikke debattere paa forsvarlig vis, — *men folkepsykologisk var begivenheten skjæbnesvanger.* Det har ikke lykkes at skape rene linjer siden det aar.

Den formentlige «tradition» som har præget partidannelsen, har været en plump, utvortes skintradition: mindet om selve striden mellem et seirende venstre — med historiens ret — og et ilde medfaret høireparti.

Det konservative høire vedblev at bestaa, det vilde konservere — ikke længer unionen, men — samfundet mot altfor mange og altfor raske reformer.

Hvad blev saa venstre? Venstre vedblev at være partiet som bekjæmpet høire; det var partiets bestemmende ramme. Og indenfor rammen samlet sig efterhaanden alle væsentlige og uvæsentlige bestræbelser som var høire imot.

Partiet blev stort Det hadde den lykke at indlede den nye tid med meget gavnlige tiltak: koncessionslovgivningen. Det vokste og blev mangfoldig. Partiet gjorde invit til alle

sider, det laget all roundprogrammer; og for rigtig at kunne fange bønder slog det fast at alt skulde fremmes paa det «bestaaende samfunds grund».

Her er linjeløsheten og traditionsfattigdommen aabenbar. De faste distinktioner som har avgjørende værd for et folks personlighet, dets karakter, savner vi herhjemme.

Og endda værre end uklarheten virker *usandheten*. Venstre er ikke venstre, hovedparten av det er konservativt. Stort set kan vi si at det indenfor vore høire- og venstrepartier er stof til tre hovedpartier: et industri- og merkantilhøire i byene, et bondehøire og et social-radikalt kjernevenstre. Med nr. 2 av disse partier vilde visselig en hovedmasse av vort nuværende «venstre» skille sig ut. Og det vilde være en velsignelse for renheten i vor politik. Enkelte av venstres uhaandterligste saker kunde ogsaa bondehøire overta. Maalsaken f. eks. er i sit væsen konservativ, den vil være en værdi paa et høireprogram, men har intet med venste at gjøre.

Det tredje parti maatte linjerent føre radikal reformpolitik, og maatte — netop for den rene linjes skyld — vogte sig for at tale for høit om «det bestaaende samfunds grund».

Den ganske ulogiske og unaturlige partigruppering har bidradd til at vænne vort folk av med politisk tænkning. Politisk overveielse arter sig som en flat, vanemæssig akt som intet har med personlig ræsonnement at gjøre. Ræsonnementet vilde jo ogsaa mangle de faste byggende punkter.

Her gaar tilsynelatende høit kultiverte mennesker omkring som aandelige avholdsmænd i politiken. De tilhører partiet, stemmer med partiet og undgaar med omhu at stifte nærmere bekjendskap med «motstanderens» tankegang.

Hver middag har jeg den udelte glæde at reise med tog fra Kristiania Ø. Mange pene mennesker reiser med det tog; 70—80 pct. av dem er sikkert konservative. Paa stationen sælges to aviser: «Dagbladet» med radikale ledere, med sikker stil og med daglige bidrag fra vor kvasseste journalistpen. Desuten et snurrig hastverksblad som kalder sig «Middagsavisen».

De nævnte 70—80 pct. gaar — fyldt av vanepolitisk tankeløshet — «Dagbladet» forbi og iler tiltogs for at dukke ned i «Middagsavisens« ofte sælsomt stilløse ledere.

Og dog er jeg fast overbevist om at en stor del av de 70–80 pct. fører store ord om vort herlige sprog, dets stil! At de yder sit bidrag til «sprogvernet» og er dypt bekymret over professor Seips mangel paa stilsans!

Hundrede slike tegn kan man nævne paa at linjeløsheten bidrar til at skape tankeavhold, ugiddelighet og forfuskning i kulturel vurdering.

Og endda skaper den det som er værre. For mange — ikke mindst inden den dannede klasse — har erstattet politisk tankegang med modbydelig flir og skuldertrækning. Særlig under de 6 sidste aars venstrestyre, «folkeviljestyret», har de ikke øinet noget brukbart kampmiddel, og saa har de tydd til det ynkeligste, tankefattigste av alle: *fliret*. Vi finder — særlig i byene — en atmosfære av nedladende grin overfor staten og dens symboler, overfor statsmagtene, regjering og storting, til tider ogsaa overfor domstolene!

I slik atmosfære vokser ungdommen til, og fordi den er uten nationale impulser til alvor, tar den gjerne benveien til fliret og sløifer tanken.

Slik er aandsmilieuet for den ungdom som skal være statens tjenere i fremtiden.

Smaa og store talenter i kunsten har hjulpet til at gjøre grinet bredere. Politiske satirer — ofte usigelig flaue — har opnaadd mægtig sukces.

Kritik er selvfølgelig bra. Men ikke naar fliret blir til maner; naar det danner de stadige og lumre aandskaar for slegten som vokser op. Naar ungdommen *faar for vane* at ironisere over staten, da er det fare paa færde; for vanen sløver tanken, alvoret og viljen som maa være med i den værdifulde kritik.

*

Paa denne maaten kan vi samle mange faktorer til det endelige regnestykke som lægger taket over tankebygningen.

Men jeg føler alt indvendinger. Jeg ser mange melde «hus forbi»: at jeg tar dette med nationalisme og folkesjæl for høitidelig. Det er andet end nationale impulser, sier man, som kan gjennemgløde menneskenes sind, skape liv, vaaken-

het, *vilje*. Det kan være religiøse strømninger, og det kan være social higen.

Jeg er rædd jeg ikke tar feil. Slike strømninger og slik higen *skaper ikke* liv og vaakenhet, de øker og høiner livet og viljen som alt er tilstede, for liv og vaakenhet er utvilsomt *forutsætningen* for strømningene.

La os søke at kaste et litet blik paa religiøst liv hertillands. Vi sætter at en ung, dygtig prest kommer til en menighet med ca. 2 000 voksne lemmer. Han er alvorlig og glæder sig til at ta fat. Hvad møter han? Han vil snart iagtta et eiendommelig forhold i sin menighet: av de 2 000 menighetslemmer skiller sig snart ut en gruppe paa 50—100 mænd og kvinder. De er den lille flok med lys paa lampen, kjernen i kirkefolket, «det troende lægfolk». Og denne utvalgte skare erobrer presten og utnytter hans udmerkede handlekraft og iver. Med dem samles han sent og tidlig til kaffe- og tedrikkende møter, som drøfter alt likefra missionen til «literaturens forfærdelige magt». De øvrige 1 900—1 950 menighetslemmer naar han bare hvergang han blir kaldet til prestelig funktion. Og dog skulde det — ialfald efter prestens standpunkt — netop være de 1 900, *de mange som hadde lægedom behov*.

Hvad mangler? Samfølelse, varme, bevægede sind. Religion kan gi menneskene seirende aandskraft; men da maa menneskene være tilgjængelige, aapne for religion. Præken, logisk tilrettelæggelse og appel til alle ædle følelser har aldrig skapt kristendom. Oplevelse kan skape den.

Et folk hvis sind er bevæget ved nationale impulser, er langt mere aapent for religiøse strømninger end vort. Det er mere end en tilfældighet at den eneste omfattende religiøse vækkelsesbevægelse som har gaat over vort folk under vor generation, der opstod i nationalt bevægede tider indunder unionsbrytningenes avvikling. — —

Social higen? Hvad er det for skapende momenter som i menneskenes sind og virksomhet fremkalder social higen, social bevægelse? Nogen momenter er intellektuelle: nøkternt granskende samfundsbetragtning, ræsonneren over tilstandenes hensigtsmæssighet og brukbarhet. Andre er ideelt-moralske:

retfærdssans, altruisme. Atter andre er rent egoistiske: begjær, misundelse.

I almindelighet tør man gaa ut fra at en social bevægelses værdi, dens utsigt til varig og seirende intensitet og dens evne til at avgi byggende momenter til menneskers ideliv, — i væsentlig grad er avhængig av de nævnte 3 motivgruppers relative betoning. De egoistiske motiver opnaar let en *foreløbig* tilfredsstillelse, derved lægges hindringer, kanske reaktion i veien for tilfredsstillelsen av de intellektuelle og moralske motivers større krav. Slik har ofte bevægelser løpet ut i sand fordi motivgruppene har været betonet i uheldig rækkefølge.

Og her er det som med de religiøse strømninger: der kræves bevægede sind, vaakenhet, varme, hvis bevægelsen skal bli seirende.

Naturligvis, underet kan hænde: bevægelsen kan komme som en vældig storm utenfra og rive vort folk med som andre. En katastrofal social storm hæmmes neppe av landegrænser. Men den lange bevægelse som forbereder menneskenes sind, den har ondt for at vinde magt hos et folk, som ikke nationale impulser har gjort lydhørt.

Hans E. Kinck har ret, det er *evnen til længsel* som er den inderste kjerne i al aandskraft. Men det folk som ikke er vaakent, det kan ikke længte.

*

Og nu kommer regnestykket. Hvad er ulykken?

Den er at historien ikke har forundt vort folk helt ut at hævde sig principielt, men bare apportunt politisk. At det ikke har lykkes hos os at opretholde fiktionen om en national holdning som ikke tillater nogen firing. Vi kan gjøre op vor «gevinst og tapskonto» for krigsaarene, ja for den sidste menneskealder, og vi kan peke paa gevinsten som ligger i dagen. Gevinsten kan maales, gjerne rent konkret, i mangeslags værdier. Tapet lar mig ikke maale, ikke angi direkte eller konkret. Derfor er det vanskeligere at erstatte ogsaa. Det kan antydes — slik som jeg springende og ufuldkomment har forsøkt —, og det kan føles.

Vi har været forskaanet for store rystelser, for de frygte-

lige ofre, vi har kunnet arbeide trygge i fred og med fordel — det er vor lykke. Slik tænker vi. Gid det var rigtig; men lykke ræsonnerer man sig ikke til, lykke føler man. Og lykkefølelse er noget langt mere aktivt, gripende end en stille tilfredshet som konstaterer at alt er saare godt. Lykken tillater intet væsentlig «men». Har vi den?

Enkelte savn er tilstede. Vi har — i store kredser — søkt et behov for national opreisning dækket ved henvisning til vore sjøfolks bedrifter. Men likesaa sikkert tror jeg vi føler at det ikke strækker til. Sjøfolkenes egenskaper og bedrifter gir os ingen berettigelse til at gaa omkring med nogenslags fornemmelse av national kraft.

Sikkert er det at vor sjømandsstand indtar en høi plads i nationen, hævet op ved sin oplagte gjerning i vor historie, ved hyldest fra vor folkekjæreste digter, ved mangfoldige bedrifter. Under krigen har de ved sin indsats øket vore midler til livsophold og forsaavidt verget landet mere end nogen anden.

De har git os eksempler vi kan glæde os over; — men som vi vogter os for at følge: eksemplet paa at øve sin gjerning og hævde sig principielt *uten at fire*. De har hævet os i Europas anseelse, og det kommer vel med. Men i vor egen? Og det er det vigtigste.

Det er nationalt ublufærdig av os at ville leve nationalt paa at vore sjøfolk dør uten forsvar, at ville flyte moralsk paa at de synker med sine skib.

Netop fordi trygheten har været saa usvikelig. Det er gaat os i blodet siden 1905 at det ikke er farlig at være norsk. For Norge er der altid en utvei, et kompromis, en modus vivendi, et forbehold; selv om posituren til at begynde med er steil. Det er gaat os i blodet, og det gjennemsyrer al vor færd.

Og fordi Norge kan være tryg, saa har vi ikke trængt være norskvenlige, vi har været engelskvenlige og tyskvenlige. Fornærmelser, misbruk, mishandlinger fra begge kanter har ikke ændret vor engelskvenlighet eller tyskvenlighet.

Jeg vet vel at jeg savner enhver berettigelse til at rette nogetsomhelst angrep paa nogen ledende politiker for hans holdning under de svære kriser vor politik har gjennemgaat i

den sidste menneskealder, særlig i 1905 og 1914—18. Noget saa letlivet føler jeg ingensomhelst trang til. En ledende politiker handler under et vældig ansvar, en konkret situation kræver desuten sin løsning under hensyntagen til mange momenter vi ikke kjender. En sølle foredragsholder i Studentersamfundet er uten ansvar, han skylder bare at gi sin overbevisning og gi den i god hensigt.

La os forutsætte at politikken var politisk rigtig; vi har allikevel fuld ret til at uttale vor mening om hvilke følger den kan ha for vore aandsvilkaar.

Og der har vi netop hovedsaken. En politisk nødvendig handling — selvom den er krænkende eller ydmygende — behøver ganske vist ikke at ha nogen væsentlig depression som følge. Vel at merke: hvis den anerkjendes som haard nødvendighet. *Faren er at man let gjør en dyd av den haarde nødvendighet, for det gjør ikke et folk ustraffet.*

Det er vel ikke frit for at vi har gjort det siden 1905, at vi har solet os i Karlstadkompromisset og set os som mønster paa et rimelig folk. Og det tror jeg er den dypeste aarsak til at vi er saa litet ranke nu.

Er vi ikke ifærd med at gjøre noget lignende nu? Jeg tænker ikke paa at enkelte gjør op vor «gevinst- og tapskonto» anderledes end jeg. Tvertimot, jeg respekterer deres overbevisning, jeg lærer deres tanker at kjende med interesse og med tak.

Jeg tænker paa det som vil komme efter freden. «Nationenes forbund» tales der om. Antydet av Lloyd George og præsident Wilson, er tanken blit formet videre av statsmænd i England og ellers i Europa. Jeg skylder at si at mit kjendskap til programmet endda er ufuldstændig.

Det jeg frygter, er at Norge skal møte som nr. 1 paa pletten, frit for nationale forbehold, i blind tillid til at vi — nationalt kravløse som vi er — maa være prædestineret til at være en mønsterstat i forbundet. De andre magter har løpet den nationale line ut, de bygger paa blodige erfaringer, de hat netop gjennemlevet en national reisning. Vi har aldrig fulgt en national linje konsekvent, derfor er vi ikke sterke, men svake. De andre vil gi nationalismen dens plads, vi vil let opgi den helt. Skal vi nu gjøre dyd av nødvendigheten,

systematisere vor svakhet, spekulere opportunistisk i vor mangel, da er vor folkesjæl for alvor i fare, avgjørende. Selvom «forbundet» er ærlig ment, hvad vel muligens mr. Wilson, men ingen av de andre er egnet til at borge for.

* * *

Da var det bedre for vort folks karakter at «nationenes forbund» gik i vasken, saa vi under de gamle forhold kunde vente paa vor besøkelsestid. Hæslig som det lyder, maa jeg si det, det *var* bedre, selvom krigstanken melder sig som en uhyggelig virkelighet i nutiden, som en skræmmende mulighet i fremtiden.

Ingen vil ønske den, alle maa grue for den. Vi maa regne det for tegn paa en eiendommelig forbigaaende vildskap i tanken at tyske skolebarn i 1916 skrev morsmaalsopgave om «Der Krieg der Vater aller Dinge». Og vi gyser ved Friedrich Nietzsches krigsfilosofi.

Men vi bør huske at krigen med alle dens rædsler er noget mere end en virkelighetsakt, krigen eller krigens mulighet er et symbol. Det kan ogsaa Nietzsche minde os om. «Eders arbeide være en kamp, eders fred en seier.» Eller: «I sier den gode sak er den, som helliger til og med krigen? Jeg sier eder: den gode krigen er den, som helliger enhver sak.» Slike ord betyr mere end krigsgalskap, de hævder den dype tanke at det ikke er meninger og synsmaate det først og fremst gjælder Men det er *meningens intensitet*, at man vil sætte alt ind paa den.

Jeg finder for den saks skyld likemegen krigsfilosofi hos en ganske anderledes harmonisk tænker, Vitalis Norström i Göteborg:

«Patriotismen ställer numera i allmänhet inga alltför stora anspråk på näfven. Men ryggrad kräfver den alltid. Med blötdjur är fosterlandet aldrig betjänt. I den verkliga — således inte blott besjungna och bedruckna och behurrade — kärleken till fäderneslandet och dess folk ligger alltid gömd en skarp spets mot andra folk, som på gifven anledning lätt nog blänker fram. Denna känsla tål inte för mycken vare sig «bergspredikan» eller «kultur». Men ändå är den nära besläktad med lifvets högsta goda och har i sig fonder af ljufhet och kraft, hvarom kulturistenaltruisten till hvarje pris inte har en aning. Det ligger långt mera kärna och sena, långt mera hälsa och glädje i själfva det väl vårdade national

hatet än i den rena impotensen att hata å sitt lands vägnar. Med denna lugna och kalla insikt behöfver man ju ej alls förbinda någon förkunnelse af hatets evangelium.»

Slike ord angir nationalismens værd utenfor sig selv, og den etiske vurdering som har et symbol i krigen eller krigens mulighet:

Meningens intensitet, fremgangslinjens viljebestemte renhet, troskap i kampen for overbevisningen. Det er i bestemte spørsmaal det ikke maa være tale om at vike.

Vi har netop feiret reformationsjubilæet: det er ikke lovens gjerninger, men tro kirken forkynder. Det er ikke autoritetsregler, men samvittigheten, moralbevidstheten det etiske menneske lever efter.

Og hvad er moralbevidsthet og samvittighet? Er det en følsom magnetnaal i stadig reaktion som bestemmer menneskets kurs til baut i baut, som en storstilet nøitralitetspolitik hele livet igjennem? Eller er det en høiere moralsk kraft som driver mennesket frem, styrker viljeslivet til intensitet og troskap? Der er prøvestenen, og der er valget.

Der er noget hinsides godt og ondt, jenseits von gut und böse. En indre drift og et indre sandhetskrav som forlanger den rene linje i fremgang og kamp. Det krav *kan* ogsaa føre hinsides lykken.

«Wer fragt nach Glück», lyder et av Nietzches heftigste utrop. «Das tun nur Engländer und Weiberkühe». —

* * *

Det vilde være underlig om jeg nu — 7 begivenhetsrike maaneder efterat jeg holdt mit pessimistiske foredrag og flere maaneder efterat jeg leverte det til trykning — ikke hadde et ord at tilføie. Selvfølgelig kunde jeg ha meget at tilføie og ogsaa noget at ændre. Jeg nøier mig med den væsentlige tilføielse, som jeg er glad ved at gjøre. *Det viser sig et stort og merkelig haab.*

Jeg tænker sandelig ikke paa arbeidet for «nationenes liga». I øieblikket er det vanskelig at se den i noget gunstig lys. Verden gjenlyder av imperialistisk tale, og borte i øst sker ting som bringer tanken hen paa den hellige alliance.

Det er det revolutionære Central-Europa haabet vinker

fra. Victi victores vicerunt: det er haap om at den store vækkelse kan bre sig til Vesten, og det er næsten visshet for at den brer sig mot nord. Den russiske revolution savnet forutsætninger for at ha byggende værd; organisationstalentet, organisationstræningen og disciplinen manglet. Den trængte lang tid. Den tyske revolution betyr usigelig meget mere, og verden venter og lytter.

Vi ser den alt har virket rensende herhjemme. Saa sent som i oktober holdt vi stortingsvalg med saker som brændevinsspørsmaal og navnebytte som de avgjørende; og vi valgte — et rikmandsstorting. Nu begynder linjene at avklare sig, nyt storting, radikal konsolidering, «nyorientering» staar paa dagsordenen. Nu er vi endelig litt med i begivenhetene.

Jeg talte om underet som kunde komme utenfra. Nu kanhænde det kan komme — til gjenfødelse. Det er en mulighet for at ikke gammelt vankelmot og passiv tryghetstrang skal bestemme vor fremtid som folk, men en ny høiere aktivitet med nyt alvor og ny vilje. Revolution i vore sind, i vore aandsvilkaar.

Med slikt haab maa man ha lov at gaa til det nye aar.

November 1918.

Fredrik Chr. Wildhagen.

LITTERATUR.

Store og vegtige artikler kræver denne gang saa meget av pladsen at bøkene ikke faar det rum de skulde ha. For skjønlitteraturens vedkommende gjør ikke dette saa farlig, den ligger næsten altid bakefter tiden (dog ikke *J. Fr. Vinsnes*) eller i bedste fald utenfor tiden (som f. eks. *Gabr. Scotts og Falkbergets*) og det er underlig at ikke mange flere mennesker blir roman-trætte overfor vor enstonige juleliteratur.

Krigsbøker har jeg derimot indtryk av at man har faat for meget av. Og dog er der blandt dem ting av blivende værdi Jeg nævner:

Sønderjyden Mikael Steffens, utgit av *Vald. Rørdam.* (Ascheboug & Co. Kr. 2,50), en brevsamling saa nordisk i hjertelag og religiøsitet, saa barnlig og saa mandig, at jeg anbefaler den uten reservation til alle tænkende kristne, og alle andre med.

Vald. Rørdam: **Digte fra verdenskrigen** er noget ganske særeget baade som krigsbok og som oversættelse. Krigens poesi er et av dens rikeste kapitler, mon vi er opmerksom paa dette? men i regelen umulig at overflytte fra originalsproget uten stort tap Rørdams vers er en vinding for orginalene — overalt hvor jeg har kunnet sammenligne staar den danske gjengivelse høiest. Indholdet, ikke mindst de religiøse toner, vil faa sit værd bokført i historien.

— Siden vi er ved Rørdam: han har ogsaa overført (ikke bare oversat) *Mac Gills* krigsbøker. Av dem blir vel bare den første, «Den røde horizont» staaende, — de senere er det samme paa en anden og ikke altid like saa frisk maate. Men den ene som blir, er ogsaa som malende og samtidig egte soldaterlivsskildringer et unicum i den hele literatnr. I Rørdams danske sprog er der en rigdom av fine nuancer netop for Mc Gills ved sin tilsynelatende skjødesløshet saa besnærende sprog. Det vilde let blit klumpet paa norsk.

Dette forhold viser sig ogsaa i *Rottereden* av Mc Gill, pendenten til hans ungdomslivs roman («Paa kant med samfundet» som maa bli en av aarhundredets perler). Rottereden er ikke som den andre boken fyldt av ungguttens haab, men av ungpikens ræd-

somme skjæbnefald. Men den er varm, søsterlig, kjærtegnende og ganske uaffektert, noget meget mer end en vanlig roman.

For Frankrikes ære og ret av *H. Angell* (Aschehoug) er en titel som ikke aabenbarer at bokens største værdi er dens religiøse studie. Obersten leter overalt efter de dype strenge som krigen har anslaat. I sin begeistring er han mer optimistisk end vi andre vover at være, efter alle skuffelsene. Men forfatteren selv, den blonde «løitnant i fremmedlegionen» trær frem av bokens blade som en høireist sjæl. Denne bok er en jule-krigsbok, fin og varm. Men ildprøven manglet endnu, da den blev avsluttet

Fredrik Paasche: **Goethe.** (Aschehoug. Kr. 3,80). Stille luft og høi hvælving! Og likevel er boken aktuel, fordi Paasche har valgt at fremhæve netop de sider og de tanker hos Goethe som taler til vore dages bevægede sind. Som hans Luther-bok er dette ikke en biografi, men en idé-studie paa grundlag av liv og lære, — rik paa iagttagelser og fin i formningen.

Edvard Lehmann: **Stedet og veien** (Pios forlag) er oprindelig videnskabelig populære forelæsninger i Upsala. Lehmann eksaminerer alle religioner — like til «Goethes religion» — paa dette ene prøvepunkt: om de stivner i dyrkelsen av et sted, en form, en regel, — eller om de er i flugt, i vekst, «paa vei», givende aandelig og moralsk spænding og kraft. Oversigten er klar og helhetssynet betagende og frigjørende, selv om detaljenes videnskabelighet en og anden gang, især i førstningen skygger for utsigten.

Chr. Gierløff: **Om veltalenhet.** (6te sterkt økede og illustrerte utgave. Aschehoug. Kr. 5,60). Romerikes presteforening lot den første lille utgave læse høit i et møte, under stor jubel, til stille og behagelig belæring (og muligens under nogen skadefryd fra prestefruenes side). Gierløff er elskværdig, selv om han — med rette! — mener at emnet er alvorlig nok. Det lille nye kapitel «som gaar i detalj med prestene» er ikke det bedste, men det er som de andre mer opmuntrende end nedslaaende. Hele boken kunde gjerne været tilegnet Norges prester (eller prestefruer), ikke mindst for det lune vidds og det høibaarne sinds skyld som særkjender fremstillingen.

Johan Fredrik Vinsnes: **Livsbilleder I—II.** (Gyldendal. Kr. 14,00). Det er tidlig at samle Vinsnes! Men dette er da en av de yngre samlede som man med fuldt sind anbefaler, fordi man selv er glad over at eie alle disse bøker. (To mindre gode er klogelig utelat): Vinsnes er den *personlighet* blandt forfatterne som

interesserer mest. Han vil aldrig tækkes kristenfolket, men han er ærlig og varm naar han tugter os, — og han gaar saavisst ikke av veien for at si sandheten baade som bekjendelse og som straffeord til den anden side heller.

J. Paterson Smyth: **Bibelens tilblivelse i lys av nutidens forskning.** (Oversat av assessor Edw. Hambro. Aschehoug. Kr. 3,50). Boken har baade fantasi og populære fakta, en tiltalende ydmyghet og dog en frigjort opfatning overfor de bibelske skrifter og deres tilblivelse. Den er engelsk «glat» i fremstillingen og læses lettere end man kunde vente i et slikt emne.

Gedigen pragt er der over to verker med fint fortalt klassisk indhold: Professor *Eitrems: Guder og heroer* (i det gamle Hellas), og *Tilla* og *Otto Valstads* gjengivelse og illustration av *Æsops fabler* (begge hos Swanstrøm) Den rene klassiske folkeaand, høi og barnlig paa samme tid, gir altid hvile og løftning, — bortset fra det dannelsesmoment som i dette emne ikke bare jobben kan trænge til at gi agt paa.

Eivind Berggrav.

Politik.

Magne Schjødt: **Politik.** Kri.a. Erichsen. 1918.

Forfatteren av denne lille bok vil drive næstekjærlighetens politik ut fra forstandsmæssige overveielser.

Disse overveielser er paavirket av St. Mills grundbegrep om *lykken* (velbefindendet), men ligger noget mer socialistisk an end den gamle liberale høvdings tanker, likesom den yngre slegt i det hele ikke undgaar tidens signatur i saa maate.

Forfatteren vil avskaffe kristendom og krig, og avskaffer naturligvis begge med stor lethet, da han tror at moralen er produkt av refleksion over menneskers velbefindende (eller lykke).

Egentlig skulde, ifølge ham, ikke alene alle mennesker men ogsaa alle dyr ha like ret til denne lykke. Men der er enkelte dyr, f. eks. tigre, hvis livslykke ikke synes at kunne forenes med andre dyrs livslykke. Likeledes er der muligens enkelte «sorte» racer av mennesker, som sandsynligvis ikke kan regnes med og endog enkelte «sorte» sjæle blandt alle de vordende lykkelige hvite og gule, som er lidt vanskelige.

Det vilde rimeligvis hjulpet forfatteren til at gaa noget mer i dybden, om han havde fæstet sig noget mer ved disse vanskeligheter. Han vilde da have opdaget at den *lykke* for alle, som han tilstræber ikke er saa let at faa fat paa, navnlig ikke ved hjælp av politik. Derved vilde baade politiken og forfatterens selvfølelse faat en fornøden begrænsning, som hadde været til fordel for begge

parter. Ikke mindst i retning av en større sympati for den idealistiske socialpolitik, som man kan se ligger forfatteren paa hjertet.

Edv. Bull: **Socialisme og syndikalisme**. Arbeiderpartiets forlag, Kri.a. 1918.

Likesom det meste av hvad dr. Edv. Bull skriver har ogsaa denne lille brochure mange egenskaper, som gjør den læseværdig. Dens fremstillingsform er knap og klar og der er en viss videnskabelig ro og objektivitet over tankegangen. Men det er kjendelig at den er skrevet med valgkampen 1918 for øie og har det praktiske formaal at forene socialister og syndikalister eller i det mindste at holde dem sammen om et angivelig *fælles formaal*.

Dette fælles formaal er da overførelse av produktionsmidlerne fra privat eie eller kapitalistisk interesserte eiere til *samfundet*. Men med dette samfund har det sig saa, at socialister og syndikalister ikke mener det samme med dette ord — overhovedet er ordene «samfund» og «social» nuomstunder blevet moteord, som man overalt ser brugt i stor uklarhet om hvad de betyr. For syndikalisternes vedkommende er imidlertid betydningen av ordet klar nok. Hos dem er samfundet = flertallet av de fagorganiserte arbeidere. De uorganiserte arbeidere og alle de andre mennesker, organiserte eller uorganiserte hører ikke med.

For socialisternes vedkommende er ordet mindre klart, men i virkeligheten omfatter deres samfundsbegrep alle stemmeberettigede medlemmer av stat eller kommune. At produktionsmidlerne skal overføres til samfundet, vil hos socialisterne si, at de skal blive stats- eller kommuneeiendom, mens syndikalisterne vil ha dem selv — en meget væsentlig forskjel i formaalet!

Dermed hører ogsaa sammen at overførelsen fra privateiendom til stat eller kommune gjerne hos socialisterne tænkes gjort med mildere midler. I syndikalisternes «samfund» er vi andre helt retsløse, helst ogsaa uten stemmeret. Hvorvidt disse to forskjellige formaal i 1918 kan skyves sammen i formelen om «samfundet», vet jeg ikke. Men hvis det sker, vil ialfald den fremtidige politiske retning være fuldstændig lagt hen i det blaa.

Om denne retning heter det da i boken at den er fastlagt gjennem naturlove, og det er der noget i. Med en naturlovs nødvendighet opstaar i ethvert ordnet samfund socialisme, syndikalisme og anarkisme. Men ingen naturlov forbyder heldigvis den menneskelige intelligens kritisk at sondre mellem disse retninger. Og endvidere opstaar ogsaa med naturlovens nødvendighet privatkapital og kapitalistisk interesse, uten at dog den samme naturlov hindrer kritisk at belyse, vurdere og eventuelt motarbeide dette fænomen likesaavel som de andre fænomener.

Jens Gleditsch.

Nini Roll Anker: **Fru Castrups datter.** Aschehoug. Kristiania 1918.

Det er vanskelig at læse nogen bok i disse novemberdage uten at ta tidens sociale brytninger og haab med ind i boken. Især naar boken selv indbyder dertil ved at være mættet med sociale ræsonnementer og stemninger. Bruksherre og arbeider, sterke proletarmænd og raceegte overklassekvinder, til og med av de overklassemennesker som en generations armod ikke har faat til at degenerere gaar forbi os, eller de blir som nogen av dem staaende igjen i mindet.

Boken ser ikke lyst paa tingene. Uagtet elskov og sympati strækker sine traade frem og tilbake over det svelgende dyp mellem klasserne eller idetmindste slynger sin guirlander om de kjæmpende giganter, er der ingen vei fremover. Forfinelsen fører til fordærvelse, fordærvelsen til tomhet, tomheten til døden. Saa ialfald for de fineste organismer, de kvindelige. Manden kan muligens, ja muligens holde sig oppe ved magtviljen og den følelse av legende overlegenhet som storbesiddelsen gir. Men mandsskikkelserne er de mindst vellykkede i boken. De fremstaar i idealisert enkelhet, i grunden alle omfattet av kvindeømhetens flatterende lys. Proletaringeniøren er for fin og for enkel og selv den temmelig indholdsløse egtemand Andreas eller Andrée faar et præg av ridderlighet over sig som kun sjelden svigter.

Baade fru Castrup og hendes døtre, fremforalt den datter som er bokens hovedperson, og endda et par kvindelige bipersoner er derimot meget vellykkede. Til og med de toalettscener, som man av og til har anket over, gir glans og relief til et liv, som i saa høi grad kredser om kjærligheten men kun faar det lekende behag, understøttet av toalettet som surrogat. Mindst vellykket er den uskyldsrene proletarpige, som har skullet ha et barn, opereret det bort og endda er saa uskyldsren som ingen overklassedamer nogensinde blir — hun er vist nærmest et avstandsglansbillede, et aristokratiseret proletareventyr. Men der er menneskelige træk ogsaa i hendes ansigt, og haab for hendes sjæl.

Kvinderne er som sagt bedst skildret og romanens traad er ganske godt spundet. Litt for *alminddelig* er den kanske, men der er betydelig kunst i skildringerne, navnlig av enkelte situationer og begivenheter. Der var mer intensitet, en sterkere personlig glød i flere av fruens tidligere arbeider. Men baade i den sjælelige analyse av overklassekvinden og i sprogkunsten kan vi notere et avgjort fremskridt.

Jens Gleditsch

Utenrikspolitik.

Ideer og politik. *H. G. Wells:* **Det fjerde aar.** Paa norsk ved Per Wendelbo. Aschehoug. 1918.

Den officielle veltalenhet som er præstert av staternes talsmænd i denne krig, vækker i længden et visst ubehag. «Man har», som en gammel forfatter sier om den antike retorik, «følelsen av at staa likeoverfor en underfundig kunst, som i vigtige ting vil gjøre menneskene til maskiner, bevæge dem til en dom, som ved rolig overlæg maa miste enhver vegt».

Naar man læser «Det fjerde aar» av den bekjendte engelske skribent H. G. Wells, er man velsignet fri for denne følelse. Ikke saa at han ikke deler det officielle engelske grundsyn paa krigen. Ogsaa for ham er krigen fra de allierte side en krig mot krigen. Men han lægger ikke skjul paa at de ting som forlanges, om man skal faa istand et virkelig effektivt folkenes forbund, vil vække mægtige kræfter til motstand i Storbritannien. Og uten et slikt forbund blir det jo bare en frase med uttrykket «krig mot krigen». Han indrømmer ogsaa aapent at drivkraften til krigen fra først av heller ikke fra britisk side stammer fra det ideelle formaal. Naar man med rette anklager tyskerne for at drive anneksjonspolitik, saa har heller ikke de allierte statsmænd altid hat nogen ren samvittighet «Mens vi snakket om denne krig som skulde gjøre ende paa krigen, var diplomaterne — de allierte magters — beskjæftiget med at spinde et skjæbnesvangert net av griske hemmelige traktater . . . og saa i Tysklands forræderske voldspolitik utelukkende et grundlag for tilsvarende onde gjerninger». Naar der siden — boken er skrevet vaaren 1918 — efter forfatterens mening er foregaat en kursændring, saa bygger han væsentlig paa den indflydelse amerikanernes deltagelse i kampen øver. Han taler om at den britiske opfatning av de allierte krigsmaal «amerikaniseres» Men paa statsmændene er han fremdeles ikke tryg. De holder paa med en forbigangen tids knep og finter. Baade paa de allierte og tyskernes side er alle erklæringer om offentlig politik nu som før underfundige, barnslig «diplomatiske».

Boken er klar. Samtidig som den ridser op konturerne for et kommende folkenes forbund, overveies ogsaa betingelserne for tankens praktiske gjennemførelse. Den er skrevet med betydelig fremstillingskunst.

Fornorskningen er god.

Præsident Wilson: **Den nye frihet.** Paa norsk ved Clara Thue Ebbel. Aschehoug. 1918.

«En utløsningens, frigjørelsens og inspirationens proces, fyldt med et livets pust, friskt og sundt som den luftning der fyldte seilene paa Kolumbus karaveller».

Slik lyder bokens slutningsord om «den nye frihet», den nye befrielse, som venter Amerika. Det er en ulmende ideel glød, der undertiden som her, slaar ut i skjønt henførende ord, som gir Wilsons bok den største tiltrækning. Det er trolig at det er i en slik ideel betathet at man maa søke et av de dypeste utspring til hans virksomhet som politisk personlighet. Den samling av Wilsons taler, som her foreligger oversat, er holdt før utbruddet av verdenskrigen, da W. i 1912 for første gang var kandidat til præsidentværdigheten. Man blir ført ind i den store republiks indrepolitiske problemer. Det er Frank Norris og Ernest Pooles Amerika, som tegner sig op for en under læsningen. Det er de kjæmpemæssige truster som med sine polyparmer holder paa at kvæle Amerika. Deres repræsentanter øver i stadig sterkere grad som sakkyndighet direkte indflydelse over regjeringen. Og mellem folket i valg og statsmagten skyter de ind de betalte agenter, «bosserne», som dirigerer «maskinen», patiorganisationen. Mot disse magter er det Wilson kalder til vaaben. Forbindelsen mellem trusterne og statsmagten maa brytes. Forholdet mellem statsmagten og folket maa bli intimere. De offentlige mænd skal nomineres direkte i forsamlinger av alle urvælgere. Paa den maate skal «maskinen» sættes ut av spillet.

Det synes dog ikke let at skjønne al W.s tanke om slike urvælgerforsamlinger, som ganske frit (?) skulde nominere kandidater, vil være praktisk gjennemførbar saaledes at den bragte en effektiv løsning av dette problem. Likesom en jo ogsaa kan ha sine tvil om at tusenaarsriket er der, selv om det lykkes med realisationen av folkestyrets ide.

Wilsons tale er levende og folkelig, krydret med morsomme anekdoter. Han har kunstnerens evne til at finde fortræffelige billeder for sine tanker, og hans sprog er fyndig og klart.

Oversættelsen synes vellykket.

Sverre Klausen.

Minda Ramm: **Fotfæstet**. Steenske forlag.

Minda Ramm har sikkert noe hun vil ha sagt, men hun evner det ikke.

Minda Ramm har interesse for problemer, de fleste personer i boken beskjæftiger sig med store vanskeligheter: Den sære forhenværende adjunkt Janke, som paa sjælens vegne er uvenner med svogeren, materialisten Breien, kandidat Sellæg, med sindet fuldt av motsigelser, Aud Sundene, som han giftet sig med.

Det vrimler forøvrig med personer i boken, saa mange, at hovedpersonene overskygges og delvis mister sin interesse for os. Der levnes heller ikke tilstrækkelig tid til de mange spørsmaal,

som tas op. De kastes paa maa-faa indover os, noen linjer i andet hvert kapitel. Derved taper vi ogsaa interessen for problemerne.

Likesaa ubehjælpelig som kompositionen, forekommer ogsaa sproget mig at være. Man stamper sig frem gjennem boken.

Gabriel Scott: **Kilden.** H Aschehoug & Co.

Gabriel Scott har forlatt fortælleformen fra Jernbyrden og Enok Ruben. Men de dype strenger, som lød gjennem disse to bøker, lyder ogsaa i aar.

Boken handler igrunden bare om Markus, en fisker, et menneske, som «kommer til verden, det vandrer rundt i en ham av støv, det lever og spreller og strider en tid, det trækkes med sykdom og uret og savn. Saa dør det og gaar i glemme og blander sit støv stille med jordens. *Markus*, staar det kanske paa brettet, hvad for en Markus er det?»

Det foregaar absolut intet i boken, det er jo bare en enslig fisker, som stræver med livsens ophold. Hans verden er saa liten, den er en liten stue, et gammelt bryggerhus, han har bygget om, den er en liten haveflek, som han bærer jorden til i lange tider. Han naar saavidt, at han fra sit sidste sykeleie faar se kirsebærtræet blomstre for første gang, en liten baat, noen fiskesnører og hummerteiner, en not, han tilsidst blir mægtig nok til at skaffe sig. Men denne verden er for ham saa uendelig rik; thi midt i hans slit for livsens ophold sænker uendelighetens verden sig ned i ham, mens han gaar der og undrer sig, undrer sig paa liv og undrer sig paa død, men mest paa mennesket selv.

Det blir et slags arbeidets evangelium Gabriel Scott i likhet med Knut Hamsun forkynder. Men vi er flyttet ned til det milde Sørland. Og mystiken er kristeligere og dypere.

Arne Fjellbu.

Lutherstiftelsens husandagtsbok. Betragtninger til hver dag i aaret over frie tekster i tilslutning til 2den rækkes evangelier. Redigert av *Ole C. Iversen* Kristiania. Lutherstiftelsen 1917.

Det er ikke mange husandagtsbøker med det «klassiske» præg som gamle Laache's. Saa gode de er, saa blir man dog færdig med dem, ialfald slik. at man gjerne vil la dem hvile et aar eller to, før man tar dem igjen i almindelig daglig bruk Saa trænger man en ny til veksling. Vi har nok et større antal husandagtsbøker. Men dog ikke saa mange som passer rigtig for vore dages familieliv. Det var derfor en stor glæde at gjøre nærmere bekjendskap med Lutherstiftelsens. Den er frisk og klar og i god forstand opbyggelig. Og jeg har indtryk av at den vil forsvare sin plads ved siden av Johs. Johnsons. Av de — ikke faa —

andagtsbøker jeg kjender, sætter jeg Johnsons og denne nye i første række til bruk ved de daglige husandagter. Og jeg tror at en bok som Lutherstiftelsens vil kunne fremme familieopbyggelsene rundt om i vore hjem.

MARCUS GJESSING.

Nordisk Studenterforbund.

I septemberheftet av «For kirke og kultur» hadde hr. Arne Fjellbu en artikkel hvor det også stod noen ord om «Nordisk Studenterforbund», som bl. a. «forgjæves har forsøkt at puste sig op».

I disse ord ligger det naturligvis en dom. «Nordisk Studenterforbund» har forsøkt å spille en rolle som det ikke fortjener. Jeg skal i noen få ord prøve å vise at hr. Fjellbus uttalelse må skyldes manglende kjennskap til «Nordisk Studenterforbund».

«Nordisk Studenterforbund» er en organisasjon som arbeider for at studenter fra de forskjellige nordiske landene skal lære hverandre å kjenne; forbundet vil lette adgangen for nordiske studenter til å studere ved andre universiteter enn deres eget Det vil i det hele tatt virke for at den akademiske ungdom får interesse for å utdype sitt kjennskap til nabolandene. «Nordisk Studenterforbund» har her prøvd å fornye det akademiske samarbeide i Norden som blev avbrutt i 1905.

Forbundet arbeider for sitt program ved sommermøter med adgang for alle akademici, ved studentekskursjoner (nu sist et nordisk juridisk student-stevne i Kjøbenhavn) og ved møter i lokalforeninger, hvor man gjerne får høre foredrag om forskjellige forhold i nabolandene. Forbundet har reiseutvalg som hjelper til både ved ekskursjonene og ved enkelte studenters reiser til nabouniversitetene (bl. a. med å skaffe hus).

Det er innlysende at et slikt forbund ikke kan ta op noe særprogram f. eks. av politisk eller religiøs karakter. I det øieblikk forbundet gjorde det, vilde det ikke kunne eksistere som en almindelig akademisk forening. Det var den sannhet jeg fremholdt i en tale på en fest i sommer. Men jeg fremhevet at det til trots for at vi ikke slik satte op noen «idé» — utenom den som ligger i vårt arbeide — var det naturlig at vi møttes. Når jeg besøker min bror, er det ikke fordi vi kanskje begge to er sosialister eller forsvarsvenner eller kristne. Jeg kan ikke se at det lå noe «beskedent» i den uttalelsen.

I det siste har «Nordisk Studenterforbund» prøvd å arbeide for sitt formål ved å sammenkalle almindelige studentkongresser

med representanter fra de forskjellige studentorganisasjoner. I sommer blev det holdt en slik studentkongress her i Kristiania. «Nordisk Studenterforbund» var innbyder, men flertallet av deltagerne hadde ikke før vært med i «Nordisk Studenterforbund». Efter min mening bør disse kongresser bli en fast institusjon. Det kan bare være til nytte for nordisk studentliv at representanter for de forskjellige studentforeninger — de som har «idéer» og de som ikke har — møtes og lærer hverandre å kjenne. Selv om ikke noen har «et tendende ord» på kongressene eller på festene, tror jeg at samvær og samarbeid i all nøkternhet skaper verdier som vi ikke bør skyve fra oss.

2/11 1918. DIDRIK ARUP SEIP.

For kirke og kultur vil fra nytaar 1919 utkomme i et nyt og større format. Paa grund av de stadig økede utgifter til trykning, papir, bokbinderarbeide etc. maa kontingenten samtidig forhøies noget, nemlig fra 6 kr. til 7,50 pr. aar.

Seks ukers trykkeristreik gjorde det umulig for tidsskriftet at komme ut med noget hefte i november. Derfor sender vi idag ut et dobbelthefte. Red.

Brev og manuskripter kan sendes til tidsskriftets redaktionssekretær ***Arne Fjellbu,*** *adr. Nordstrandshøiden.*